ИСТОРИЯ

НА

Охридската архиепископия

(отъ основаването ѝ до завладѣването на Балканския полуостровъ отъ турцитѣ).

отъ

Иванъ Снѣгаровъ

ПЪРВИ ТОМЪ.

София
Кооперативна печетница „Гутенбергъ"
1924.

Прѣдговоръ

Ето вече 30 години, какъ поробена и бунтовна Македония държи Балканския полуостровъ въ нервна треска и цѣла Европе въ тревога. Страданията ѝ не само не намаляватъ, но отъ день на день се увеличаватъ. Една вѣковна тирания се замѣни съ друга по-безчовѣчна. При все това Македония не умира, а съ още по-буенъ пламъкъ и съ по-мощна упоритость се бори за своята независимость...

Прѣдъ тоя дивенъ фактъ наблюдателътъ неволно се запитва: отгдѣ черпи тази земя-мѫченица своята несломима воля за свобода, своя непреклоненъ борчески духъ. Отговоръ дава историята: *отъ своето дълговѣковно минало, прѣзъ което Македония била самостойни културноисторическа величина.* Свободолюбивиятъ и напрѣдничавиятъ духъ, съ който тя очудва цивилизования свѣтъ, ѝ е вдъхнатъ и развитъ отъ нейната автокефална църква — *Охридската архиепископия.*

Поради това велико историческо значение на Охридската архиепископия, азъ, синъ на гр. Охридъ, почувствувахъ дългъ да напиша нейната история, движенъ отъ убѣждението, че историята е учителка на живота и че това духовнокултурно учреждение е най-остро изобличение на настойчиво разпространяваната отъ Бѣлградъ лъжа, че Македония е сръбска земя.

Сърдечно благодаря на Св. Синодъ, Св. Софийска Митрополия, софийската катедрала „Св. Недѣля" и софийската свѣщоливница, че съ отпуснатитѣ отъ тѣхъ суми можахъ да издамъ първия томъ отъ тази книга. Въ нея внесохъ съ поправки и нѣколко глави, (произходъ на архиепископията и епархиитѣ), издадени отдѣлно въ 1919 г., за да представлява книгата ми цѣлостна история.

Авторътъ.

I Българска епоха

(969—1018 г.)

ПЪРВА ГЛАВА.

Произходъ на Охридската архиепископия.

Въ 864 год. сл. Хр. българския народъ приелъ християнството отъ Византия. Князъ Борисъ рѣшилъ да направи своята държава християнска главно, защото виждалъ въ християнството сила, която можела да пробуди и развие дрѣмещитѣ сили на неговия младъ народъ и да създаде самобитенъ български животъ. Поради това, слѣдъ приемането на християнството, първата му грижа била да организира новия религиозенъ животъ на народа на национални начала, като устрои независима Българска църква. Слѣдъ дълги дипломатически маневри ту съ Римъ, ту съ Византия, най-послѣ, въ 870 год. князъ Борисъ сполучилъ да образува отдѣлна Българска църква съ архиепископъ на чело[1]). Новообразуваната съ благословението на цариградския патриархъ българска или — по името на архиепископското сѣдалище-Прѣславска архиепископия не била автокефална, а прѣдставлявала отъ себе си единъ видъ екзархатъ на цариградския патриархъ. Българскиятъ архиепископъ се ползувалъ съ автономия само въ вжтрѣшното управление на подвѣдомствената си църква, а въ своитѣ външни отношения той напълно е зависѣлъ отъ цариградския патриархъ, който и го ржкополагалъ. По таблицата на чиноветѣ на Цариградската църква, той е заемалъ първо мѣсто слѣдъ патриарха въ църковнитѣ събрания и тържества[2]). Макаръ че, споредъ понятията на Източната църква, неавтокефалниятъ архиепископъ стоелъ подолѣ отъ митрополититѣ и зависѣлъ прѣко отъ патриарха[3]), обаче не може да се допустне, че прѣславскиятъ архиепископъ е ималъ степень по-долна отъ оная на митрополититѣ, тъй като въ тоя случай отъ една страна въ Цариградъ не биха го считали първо лице слѣдъ патриарха, а отъ друга страна архиепископитѣ, които стоели по

---

[1]) Споредъ едно старобългарско свидѣтелство, първиятъ български архиепископъ билъ Иосифъ, който, слѣдъ като билъ ржкоположенъ за такъвъ отъ цариградския патриархъ Игнатий съ нѣколко епископи и множество свещеници, тозъ часъ заминалъ за България (Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи правосл. церквей, стр. 34)

[2]) К. Иречекъ, Исторія Болгаръ, 1877 год., стр. 146.

[3]) Голубинскій, Исторія православ. церквей, стр. 255, прим. 65.

степень по-долѣ отъ митрополититѣ, сж били началници само на една епархия отъ патриаршеския диоцезъ, както и митрополититѣ; българскиятъ пъкъ архиепископъ еималъ подъ своето вѣдомство цѣла държава, която прѣдставлявала отдѣленъ граденъ диоцезъ, раздѣленъ на отдѣлни епархии (епископии). Но сжщо тъй не може да се твърди, че първиятъ български архипастирь стоелъ по-високо отъ митрополититѣ, т. е., че билъ автокефаленъ. Трѣбва да се приеме обяснението на проф. Голубински, че българскиятъ архиепископъ билъ обикновенъ, подчиненъ на цариградския патриархъ, митрополитъ, който получилъ архиепископски титулъ само заради туй, че непосрѣдно прѣди да се устрои Българската църква, българитѣ сж водили прѣговори съ папата, за да имъ даде архиепископъ въ смисъль на независимъ духовенъ началникъ, на западъ пъкъ подъ „архиепископъ“ сж разбирали „митрополитъ“, тъй като думата „архиепископъ“ се употрѣбявала вмѣсто „митрополитъ“. И когато българитѣ почнали да водятъ прѣговори съ Византия, то тѣ искали и отъ тѣхъ сжщо такъвъ архиепископъ, какъвто и отъ папата; но гърцитѣ въ сжщность имъ дали митрополитъ съ име архиепископъ въ западенъ смисъль[1]).

Туй, що князъ Борисъ не успѣлъ да стори за пълното административно освобождение на Българската църква, е направилъ неговиятъ великъ синъ Симеонъ. Тази титанска натура, която, въпрѣки своето високо византийско образование, е оставала неизмѣнна носителка на чистия славянобългарски духъ, била обхванатa отъ три главни, органично свързани по между си, идеи: 1) идеята за пълна национализация на духовния животъ на българския народъ и на Българската църква; 2) идеята за обединение на всичкитѣ славянски племена на Балканския полуостровъ въ една национално-културна сила чрезъ общъ църковенъ езикъ и обща литература и 3) идеята за послaвянчването на Босфора и Византийската империя изобщо. По силата на тѣзи си стремежи, Симеонъ е очистилъ България отъ гръцкото духовенство и, намѣсто него, отъ день на день почнало да се засилва народното духовенство, отъ което сж излѣзнали първитѣ народни писатели, като Св. Климентъ Велички, Иоанъ Екзархъ, епископъ Константинъ. Едноврѣменно съ своята културнопросвѣтна дѣйностъ, Симеонъ се стремилъ да утвърди своята власть въ Цариградъ, особено слѣдъ знаменитата ахелойска битка на 20-й августъ 917 год. Изпърво той се надѣвалъ да ожени дъщеря си за византийския импер. Константинъ Багренородни и по тоя пѫть да наложи своето влияние и протекторатъ надъ Византия. Обаче когато Константинъ Багренородни взелъ дъщерята на Романа Лакапина, Симеонъ открито изявилъ своето рѣшение да завладѣе византийския прѣстолъ и се съгласилъ да прѣкрати вой-

[1]) Голубинскій, цит. съч. стр. 254—256, прим. 64

ната, за което усилено го молѣлъ цариградския патриархъ Николай Мистикъ, само при условието —, той да бѫде признатъ за императоръ отъ Византия[1]). Вѣроятно, около това врѣме той се провъзгласилъ „царь на българитѣ и роментѣ"[2]).

Едноврѣменно съ това крупно политическо събитие, Българската църква напълно се освободила отъ властьта на цариградския патриархъ, и българския архиепископъ, по силата на византийския възгледъ, че царство или империя не може да има безъ патриаршия,[3]) билъ провъзгласенъ за патриархъ. Съвръменни извѣстия за този фактъ нѣма. Въ Византия не признавали тази църковна промѣна. Византийскитѣ писатели и цариградския патриархъ Николай Мистикъ продължавали да наричатъ българския духовенъ началникъ архиепископъ. За възвеждането на Прѣславската архиепископия въ патриаршия при Симеона намираме указания само въ прѣписката между Калояна и папа Иннокентия III й отъ 1199 година до 1204 год. Своята молба за императорска корона и за патриаршеско достойнство на търновския архиепископъ Калоянъ е мотивиралъ съ туй, че тѣзи атрибути сж имали старитѣ български царе Петръ, Самуилъ и тѣхнитѣ прѣдшественици, както това било написано въ българскитѣ лѣтописи.[4]) А въ своето писмо отъ 1204 год. Калоянъ явно е указвалъ, че Симеонъ е ималъ царско достойнство и патриаршеско благословение, което по дипломатически съображения Калоянъ е прѣдставлявалъ като че било дадено отъ папата. „Азъ изслѣдвахъ писанията и книгитѣ (scripturas et libros) — писалъ той на папата —, а тъй сжщо и законитѣ (leges) на блаженопочиналитѣ императори, наши прѣдшественици, отъ кждѣ тѣ сж получили българско царство и утвърждение, императорска корона на своята глава и патриаршеско благословение; старателно търсейки, ние намѣрихме въ тѣхнитѣ писания, че тѣзи блаженопочинали императори на българитѣ и власитѣ — Симеонъ, Петръ и Самуилъ, наши прѣдшественици, сж получили своята царска ко-

---

[1]) Дриновъ, Съчинения т. I стр. 390.

[2]) Гильфердингъ, Собр. сочинений стр. 101; Дриновъ, цит. съчин. стр. 390.

[3]) Дриновъ, Историческия прѣгледъ на Българската църква, стр. 29. Голубински, цит. съч. стр. 37; Иречекъ, цит. съч. стр. 156. Тоя възгледъ е изразенъ ясно въ писмото на българския царь Калоянъ отъ 30. априлъ 1203 год. до папа Иоакентия III. Споменувайки за своитѣ прѣговори съ папскитѣ легати, той пише: „Щомъ узнаха за това гърцитѣ, изпратиха до мене своя патриархъ съ такъво предложение: Ела при насъ, ние ще те вѣнчеемъ за императоръ и ще ти дадемъ патриархъ, защото империя безъ патриархъ нѣма" (quia imperium sine patriarcha non stare!) (Migne, лат. серия t. 225, col. 156.)

[4]) Migne, лат. серия t. 224, col. 1113: In primis petimus ab ecclesia matre nostra coronam et honorem, tanquam dilectus filius, secundam quod imperatores nostri veteres habuerunt. Unus fuit Petrus, alius fuit Samuel et alii qui eos in imperio praedecesserunt, sicut in libris nostris invenimus esse scriptum.

рона и патриаршеско благословение отъ свѣтѣйшата Божия римска църква и апостолския прѣстолъ, отъ княза на апостолитѣ".[1]) Както ще видимъ по-долѣ, твърдението на Калояна, че споменатитѣ български царе били коронясани отъ папата, е измислено; обаче своята основна мисъль за царското достойнство на прѣдшинитѣ български владѣтели и за Българската патриаршия той е взелъ, несъмнѣно, отъ живата народна паметь и писменитѣ паметници. Съобщението на Калояна се подтвърждава отъ синодика на царь Борила отъ 1211 год., гдѣто намираме имената на четирма прѣславски патриарси Леонтий, Димитрий, Сергий и Григорий, които сж били едни отъ най-раншнитѣ български архипастири въ X-й вѣкъ[2]) и именно при Симеона, понеже при царь Петра патриархъ билъ Дамянъ. Освѣнъ туй въ Дюканжевия каталогъ ясно се прокарва мисъльта, че Българската патриаршия е сжществувала още прѣди нейното признание отъ цариградския синклитъ при царь Петра. Въ този паметникъ сж употрѣбени глаголитѣ τετίμηται и ἀνηγορεύθη, които означаватъ признание и провъзгласяване на учрѣждение, което по-напрѣдъ е сжществувало.[3]) Възъ основа на тѣзи официални, макаръ и сетнѣшни, свѣдѣния ние можемъ да признаемъ, че Българската архиепископия била провъзгласена за патриаршия отъ царь Симеона безъ съгласието на цариградския патриархъ. По такъвъ начинъ приблизително отъ 919 год. Българската църква е почнала да живѣе напълно независимо.

Възъ основа на спомената прѣписка между Калояна и папа Инокентия III и на извѣстието за сключване на миръ между хърватитѣ и българитѣ въ 925 год. при съдѣйствието на папата, Дриновъ твърди, че Симеонъ учредилъ Българската патриаршия съ разрѣшението и благословението на папата.[4]) Обаче по-приемливо е мнѣнието на Голубински, който отрича всѣкакво сношение на Симеона съ Римъ по въпроса за признание каноничността на Българската патриаршия, понеже въ папската архива нѣма нито единъ документъ за обръщането на Симеона къмъ Римъ, гдѣто старателно се пазѣли подобни документи[5]). Възражението на Дриновъ, че тѣзи документи могли да се изгубятъ, не ни осво-

---

[1]) Migne, лат. сер. t 225, col. 287: . . . illi imperatores Bulgarorum et Blacorum Simeon, Petrus et Samuel, et nostri praedecessores, coronam imperii eorum et patriarchalem benedictionem acceperunt a sanctissima Dei Romana Ecclesia. . . .

[2]) Попруженко, въ Извѣстія Русскаго Археолог. Института въ Константинополѣ 1900 г., V, стр. 106; Голубинскій, Кр. очеркъ истор. прав. церкв. стр. 37

[3]) Тъй разбира тѣзи глаголи и Дриновъ. Гл. Истор. прѣгледъ на Българската църква, стр. 31, заб. 4.

[4]) Съчинения, I. стр. 249. Историч. прегледъ на Българската църква стр. 29.

[5]) Очеркъ Исторіи православныхъ церквей стр. 278.

бождава отъ недоумѣнието, какъ се запазила прѣписката на Бориса, а се изгубила прѣписката на неговитѣ знаменити приемници Симеона, Петра и Самуила. Съмнѣние въ достовѣрностьта на Калояновото съобщение за сношенията на Симеона съ папата възбужда и обстоятелството, че Калоянъ счита, какво царетѣ Петъръ и Самуилъ сж получили царска корона и патриаршеско благословение отъ папата, когато за сношения на царь Петра, тоя горещъ гъркофилъ, съ папата и дума не може да става толкозъ повече, че той билъ признатъ за царь (и заедно съ него българскиятъ патриархъ) скоро слѣдъ своето възшествие на прѣстола [1]) Самуилъ пъкъ не се нуждаелъ да влѣзне въ прѣговори съ папата за царска корона и патриаршеско достойнство, тъй като, както ще видимъ по-нататъкъ, той ималъ свой канониченъ патриархъ, който могълъ да му даде царска корона. При това самото писмо на папа Инокентия III отъ мѣсецъ декемврий 1202 год. показва, че въ папската архива е нѣмало документи за получаване на царска корона отъ царетѣ Петръ и Самуилъ отъ Римъ. Слѣдъ грижлива справка въ ватиканската архива, се намѣрили само документитѣ, които, дѣйствително, се намирали тамъ, именно за сношенията на князъ Бориса съ папитѣ, и само тѣзи документи сж дали на папата смѣлостьта да твърди, че въ земята на Калояна „multi reges fuerint coronati". Поради липса на фактични свѣдения, папата се отвръща съ общи фрази отъ въпроса за коронацията на българскитѣ владѣтели, който и съставлява темата на писмото. Ако папата, наистина, ималъ на ржцѣ нѣкакви писма на Петра и Самуила, то темата и логическия ходъ на мислитѣ сж изисквали, щото слѣдъ общата бѣлѣжка „за мнозина коронована крале", той да говори за тѣхнитѣ сношения съ папата съ такива подробности, съ каквито говори за сношенията на Бориса въ сжщото писмо. Въ заявлението на Калояна за сжществуването на старобългарско свидѣтелство относно сношенията на Симеона, Петра и Самуила съ папата трѣбва да виждаме единъ дипломатически аргументъ на Калояна, само съ цѣль да разположи Ватикана къмъ себе си, безъ да държи смѣтка за историческата истина. Съ сжщата цѣль и Инокентий III малко се интересувалъ отъ историческата истина, когато писалъ на Калояна, че послѣдниятъ и неговитѣ прадѣди сж били отъ римски произходъ [2]). Дипломатическата игра съ историческитѣ факти въ тази прѣписка се вижда отъ туй, че Калоянъ и търновскиятъ архиепископъ

---

[1]) Гильфердингъ, Собр. сочиненій I., стр. 114.

[2]) Migne, лат. серия, t. 224, col. 1114: majores ad te nuntios postmodum mitteremus, qui tam te, qui ex nobili Romanorum prosapia diceris descendisse. . . . Въ писмото до архиеп. Василия (ib. col. 1117): ut paternae dilectionis affectum circa Bulgarorum et Blacorum Ecclesiam, quae ex Romanis secundum carnem et sanguinem descendisse dicitur. Сжщо и въ друго писмо въ t. 225, col. 825: Nos autem audito, quod de nobili urbis Romae prosapia progenitores tui originem traxerint.

Басилий охотно повтарятъ твърдението на папата за роднинството на Асѣновци съ римлянитѣ.[1]) Що се отнася до сключването на миръ между хърватитѣ и българитѣ по папско ходатайство, то това свидѣтелствува, както и Голубински мисли,[2]) само за политическитѣ сношения на Симеона съ папата, но не и за църковната зависимость на България отъ папата.

4—5 мѣсеца слѣдъ смъртьта на Симеона (927 г.), при неговия синъ Петръ, билъ подписанъ договоръ между България и Византия, по силата на който цариградскиятъ патриархъ и императорскиятъ синклитъ (сенатъ), по заповѣдь на императора Романъ Лакапинъ сж признали Българската патриаршия за канонична[3]).

Въ времето на Симеона и въ първитѣ години на Петра резиденция на българския патриархъ билъ Велики Прѣславъ сега селото Ески Стамбулъ), столицата на България. Но когато руският князъ Светославъ въ 967 год. завладѣлъ тоя градъ и постоялъ тамъ нѣколко врѣме, патриаршията се прѣмѣстила въ край-дунавския градъ Дръстръ или Доростолъ (сега Силистра). Доростолъ се споменва като патриаршеска столица въ Дюканжевия каталогъ на българскитѣ архиепископи: Δαμιανὸς ἐν Δοροστόλῳ τῇ νῦν Δρίστρᾳ ἐφ' οὗ καὶ ἡ Βουλγαρία τετίμηται αὐτοκέφαλος. Οὗτος πατριάρχης ἀνηγορεύθη παρὰ τῆς βασιλικῆς συγκλήτου κελεύσει τοῦ βασιλέως Ῥωμανοῦ τοῦ Λακαπηνοῦ. ὕστερον δὲ καθηρέθη παρὰ Ἰωάννου τοῦ Τζιμισχῆ[4])

---

[1]) Migne, t. 224, col. 1113: Unde multas egimus gratias omnipotenti Deo, qui visitavit nos servos suos indignos secundum suam ineffabilem bonitatem . . . . et reduxit nos ad memoriam sanguinis et patriae nostrae, a qua descendimus. Сжщо и архиеп. Василий въ писмото си до папата, ib. col. 1116: quia ipse ac totum imperium ejus bonam devotionem ad Ecclesiam Romanam habent, tanquam haeredes descendentes a sanguine Romanorum.

[2]) Кр. очеркъ исторіи прав. церквей, стр. 278.

[3]) Дриновъ, Съчинения I, стр. 435. Възъ основа на туй, че слѣдъ смъртьта на Романа Лакапина Дамянъ се намиралъ на българския патриаршески прѣстолъ 26 години, Голубински прѣдполага, че българскиятъ патриархъ билъ признатъ отъ Цариградъ не въ 927, а въ 932 год., когато царь Петръ се оженилъ за внучката на Романа Лакапина, и че благосклонностьта на послѣдния къмъ Българската църква била послѣдица на брачния съюзъ. (Краткій очеркъ ист. правосл. церквей стр. 38—39). Голубински неправилно прѣдставлява работата: брачниятъ съюзъ билъ послѣдица и въ подкрѣпа на прѣдварително сключенъ политически съюзъ между Византия и България и признанието на автокефалията на Бълг. църква е било една отъ 4-тѣ клаузи на договора. Бракосъчетанието пъкъ на Петра съ Мария, внучката на Романа Лакапина, било извършено отъ цариградския патриархъ Стефанъ II (15 юли 923 год.) (Γεδεών, Πατριαρχικαὶ πίνακες, σελ. 300) Въ това обстоятелство Дриновъ намира основание да утвърждава, че миръть билъ сключенъ въ 927 год. и, слѣдователно, българскиятъ патриархъ билъ признатъ въ сжщата година.

[4]) Gelzer, Der Patriarchat v. Achrida, s. 6

(Дамянъ въ Доростолъ, сега Дръстъръ, при когото и България биде признатa за автокефална. Този бѣ провъзгласенъ за патриархъ отъ царския синклитъ по заповѣдъ на императора Романъ Лакапинъ, а по-сетнѣ бѣ свраленъ отъ Иоана Цимисхи).

За сѫществуването на законна патриаршия въ Доростолъ се говори и въ втория хрисовулъ на импер. Василия българоубиецъ: κελεύομεν ἔχειν τὸν Δριστρας ἐπίσκοπον εἰς τὰ κάστρα τῆς ἐνορίας αὐτοῦ καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα τὰ περὶ αὐτὴν κληρικοὺς 40 καὶ παροίκους 40. Ἐπὶ Πέτρου γὰρ βασιλεύσαντος ἐν Βουλγαρίᾳ αὕτη μὲν τῇ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀξιώματι ἐλαμπρύνετο[1]) (Заповѣдваме, дръстърскиятъ епископъ да има въ градоветѣ на епархията си и другитѣ градове около нея 40 клирици и 40 парици, тъй като въ царуването на Петра въ България, тя блѣстѣше съ достойнство на архиепископия).

При наслѣдника на царь Петра, Борисъ II, въ 970 год. киевскиятъ князъ Светославъ втори пѫть се втурналъ въ България и завладѣлъ източна България, като плѣнилъ даже самия царь Бориса.[2]) Но въ 971 год. византийскиятъ императоръ Иоанъ Цимисхи изгонилъ Светослава отъ България съ помощьта на самитѣ българи, прѣдъ конто отначало той се представлявалъ за тѣхенъ освободитель отъ руското иго.[3]) Обаче следъ изпѫждането на руситѣ, той подчинилъ на Византия завоюваната източна половина на българското царство[4]) и заедно съ туй, по горѣпоменатото свидѣтелство въ Дюканжевия каталогъ, той свалилъ българския доростолски патриархъ Дамяна и поставилъ въ Доростолъ намѣсто него митрополитъ, прѣко подчиненъ на цариградския патриархъ.[5])

Съ свалянето на българския патриархъ въ Доростолъ, Българската патриаршия не изчезнала. За да се разбератъ по-ясно условията, при конто се извършилъ тоя твърдѣ важенъ фактъ за бѫдninата на българския народъ, необходимо е да се направи кратъкъ прѣгледъ на политическитѣ събития въ това врѣме. Още при князъ Бориса българската държава се раздѣляла на двѣ голѣми провинции — източна съ Мизия и Тракия и западна съ Македония и Илирия.[6]) По силата на туй, че западната провинция била далече отъ Византия и била просвѣтена отъ самитѣ ученици на Св. Солунски братя, тя по-малко се поддавала на византийското влияние, което усилено проникнало въ българския държа

---

[1]) Byzantinische Zeitschrift, II, 41.

[2]) Кедринъ, у Migne, t. 122, col. 129; Дриновъ, Съчин. I, 463.

[3]) Кедринъ, col. cit; Дриновъ, Съчин. I, 474.

[4]) Кедринъ, col. 136; Дриновъ, съчин. I, 475; Гильф. Собр. соч. I, стр. 154.

[5]) Byzant. Zeitsch. II, 54. Въ Διατύπωσις'α на Лева Мѫдри Доростолската митрополия се споменва като 72. епархия на царигр. патриархъ. Вж. Голубинскій, Кр. очеркъ исторіи прав. церквей, стр. 48.

[6]) Периодическо списание, 1893 год., кн. 55—56, стр. 85.

венъ животъ при царь Петра и повече противодѣйствувала на гръцката политика на послѣдния. Държавният отпадъкъ, който произлизалъ отъ политиката на царь Петра, особено болестно се отразявалъ на войнственното славянобългарско племе *брзяци*, което населявало сегашна западна Македония. Недоволството на западнобългарското население отъ политиката на царь Петра и било причината [1]) на това, че споредъ свидѣтелството на Скилица-Кедрина слѣдъ смъртьта на царь Петра, въ 969 год. четиримата синове на западнобългарския комитъ (областенъ управитель) Никола-Давидъ, Моисей, Аронъ и Самуилъ сж въстанали противъ прѣславското правителство и образували друго българско царство отъ западнитѣ български провинции [2]). Границитѣ между това царство и

---

[1]) Сръбскиятъ историкъ д-ръ Божидаръ Прокичъ счита главна причина за образуването на Западното българско или, по неговата терминология, на Македонославянското царство културното, етническото и религиозното различие между славянското население на старопланинска България и Македония. Това мнѣние е навѣяно въ Прокича отъ великосръбската идея, отъ която, за съжаление, и сръбскитѣ академици не могатъ да бждатъ свободни. Македонскитѣ славяни въ X вѣкъ сж имали такъво българско национално съзнание, каквото и българскитѣ славяни въ Мизия и Тракия, и такъвъ битъ, какъвто билъ на всѣкждѣ въ България. Само Прокичъ се опира на характеристиката на германския пратеникъ Лиутпранда за българскитѣ пратеници въ цариградския съборъ (869/70 год.) като на свидѣтелство за низкото културно равнище на мизийскитѣ българи, то ние можемъ да посочимъ отзива на византиецъ, който е живѣлъ два вѣка по-късно въ охридска България — на архиепископа Теофилакта за низкото културно състояние на охридскитѣ българи. Като твърди безъ да има основание, че българското нашествие въ края на VII вѣкъ унищожило съвсѣмъ християнството между славянитѣ на източната половина на Балканския полуостровъ, а между славянитѣ на западната половина на полуострова християнството постепенно е прогресирало, Прокичъ прибавя: „Мало по мало почеше се стварати међу онимъ западним Словенима заједнички религијско-народни обичаји, који ојачеваху етничку везу међу нима. Један од ових обичаја био је особито моћан фактор етничког асимиловања западних словена. То је обичај славе, окоме имамо очуван најстарији писани спомен баш код македонских словена. Овај обичај славе, који бугари никад ни су имали, нити га сада имају, очуван је и до данас као јак аргуменат (sic) за решене етнографска проблема у Македонији" (Глас Српске Краљевске Академије 1908 год. кн. 76, стр. 229). Ние се чудимъ, какъ Прокичъ е забравилъ да обяви и южнитѣ албанци за сърби, защото и у тѣхъ се срѣща „Слава"!

[2]) Споредъ Дринова, Западното българско царство било основано още при царь Петра въ 963 год. чрѣзъ възстание, начело на което стоелъ българскиятъ болярinъ Шишманъ, баща на поменатитѣ Давидъ, Моисей, Аронъ и Самуилъ. Движението въ 969 год., за което говори Кедринъ, споредъ Дриновъ, било ново. Своята теория той основава на два негръцки паметници — латинската грамота на българина — католикъ Пинчия (Пенчо?) въ 993 год. и единъ ржкописенъ поменикъ на Зографския монастиръ, гдѣто билъ помѣстенъ въ 1502 год. списъкъ на българскитѣ царе, заетъ отъ другъ по-старъ поменикъ (Съч. I, стр. 457—458). Д-ръ Божидаръ Прокичъ рѣшително възстава

Източното били Доспатските планини, отъ кѫдѣто границата вървѣла на сѣверъ по билото на тѣзи планини, минавала Срѣдна Гора и излизала на Етрополския Балканъ.

противъ теорията на Дринова, като доказва недостовѣрностьта на посоченитѣ отъ Дринова паметници. (Глас Српске Краљевске Академије 1908 год., кн. 76). Тоя възгледъ прокарва и К. Иречекъ въ Историја срба, (прѣв. отъ нѣмски 1911 год., стр. 195) И споредъ насъ, нѣма основание да се отхвърля свидѣтелството на Скилица-Кедринъ, който ясно разказва, че синоветѣ на единъ комитъ въ България подигнали възстание, слѣдъ смъртьта на Петра:

Πέτρος δὲ ὁ τῶν Βουλγάρων βασιλεὺς τὴν εἰρηνικὴν ἀναπεφυκὼς ἀπέθανε βιοτὴν τῆς αὐτοῦ γυναικὸς σπουδῇ πρὸς τοὺς ἀπολιπεῖς ἑαυτοῦ ὁμήρους δύο καὶ τοὺς οἰκείους δύο υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν, καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεῖδε. Οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ ἐν Βουλγαρίᾳ ἐπαναφθέντες μετὰ ταῦτα ἐφ' ᾧ τῆς πατρῴας ἀντιποιήσονται βασιλείας καὶ τοὺς κομητοπούλους ἀπειρήκασι τῆς πρώτης φορᾶς. Δαβὶδ γὰρ καὶ Μωσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ Σαμουὴλ ἑνὸς ὄντες παῖδες τῶν μετὰ δυνηθέντων ἐν Βουλγαρίᾳ κομήτων πρὸς ἀποστασίαν ἀπεῖδον καὶ τὰ Βουλγάρων ἀνέτεκον (Migne, t. 122, col. 81)

Освѣнъ туй, въ Византия нѣмали други свѣдѣния за образуването на Западното българско царство. Затова и Зонара повтаря Скилица—Кедрина, когато разправя за този прѣдметъ: Οἱ μὲν τῶν Βουλγάρων ἄρχοντες Πέτρος τῆς γυναικὸς αὐτοῦ θανούσης τὰς πρὸς Ῥωμαίους ἀναλαβόντων σπονδὰς ὁμήρους παρεσχε δύο οἰκείους υἱοὺς Βορίσην καὶ Ῥωμανόν. Καὶ ὁ μὲν ἀπέθνησκε, οἱ δ' ἐκείνου παῖδες ἀπελθεῖν εἰάθησαν εἰς τὰ οἰκεῖα καὶ τὴν πατρῴαν ἀρχὴν καταστήσασθαι. ἑνὸς γὰρ τῶν κομήτων τῶν ἐν Βουλγάροις τέσσαρες παῖδες Δαβίδ, Μωσῆς, Ἀαρὼν, Σαμουὴλ ἀποστατήσαντας τοὺς Βουλγάρους (т. III, 195)

Паметницитѣ, на които Дриновъ се основава, самъ той (ib. 458. заб. 102) и Хилфердингъ (Собр. соч. т. I, 270, заб. 2) считатъ за неавтентични и пълни съ исторически неточности и анахронизми. Едва ли е приемливо обяснението на Дринова, че византийскитѣ лѣтописци изпуснали да отбѣлѣжатъ движението на Шишмана въ 953 год. прѣдъ видъ на туй, че това движение не засѣгало прѣко Византия. И движението на четиримата комитопули въ 969 г. било вжтрѣшно дѣло на България, при все това, обаче, византийскитѣ лѣтописци съобщаватъ за него достатъчно ясно. Сжщо не може напълно да се вѣрва на разказа на арабския лѣтописецъ Яхия. Споредъ него, слѣдъ смъртьта на царь Петра е имало, собствено, не отдѣлно западно българско царство, а едно царство, което отначало било управлявано отъ комитопула Самуила, а слѣдъ своето бѣгство отъ Цариградъ синътъ на царь Петра, Романъ, станалъ български царь, слѣдъ което Самуилъ билъ само помощникъ на Романа. Самуилъ станалъ царь, споредъ Яхия, едвамъ слѣдъ второто плѣняване на Романа отъ гърцитѣ и смъртьта му въ Цариградъ около 995 г. Подобна прѣдстава за положението на България слѣдъ смъртьта на царь Петра не е съгласно съ съобщението на византийскитѣ лѣтописци за враждебнитѣ отношения между братята комитопули и синоветѣ на царь Петра. При това съобщението на Яхия за втория плѣнъ и смъртьта на Романа въ Цариградъ ни се прѣдставлява произволно изопачение на съобщението на византийскитѣ лѣтописци, че Романъ билъ подчиненъ на царь Самуила управитель на Скопье

Ето това българско царство спасило Българската патриаршия. Слѣдъ като Цимисхи подчинилъ Източното българско царство, ние виждаме български патриархъ въ Западното българско царство, въ неговата столица Срѣдецъ (Триадица). Българскиятъ патриархъ можелъ да се яви въ Срѣдецъ по два начина: или доростолскиятъ патриархъ Дамянъ, слѣдъ като билъ свалент отъ Цимисхи, успѣлъ да избѣга въ Западното българско царство и тукъ избралъ за своя резиденция гр. Срѣдецъ; или пъкъ, ако Цимисхи го билъ задържалъ като плѣнникъ, духовенството на Западното българско царство, слѣдъ като узнало за унищожението на Българската патриаршия въ Доростолъ, отъ което зависѣло, избрало *съборно* новъ патриархъ, като приемникъ на свалення патр. Дамянъ. Първото прѣдположение намира основание въ втория хрисовулъ на импер. Василия II, гдѣто направо се говори, че българския патриаршески (въ хрисовула е казано архиепископски) прѣстолъ билъ прѣнесенъ отъ Дръстръ въ Триадица (Срѣдецъ), при което това прѣчасяне както въ Срѣдецъ, тъй и въ другитѣ градове се извършило чрѣзъ скитане на патриарситѣ: "... ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαινόντων τῶν

и че той е прѣдалъ своя градъ на императора Василия. Сжщото говори и прѣводачътъ на Манасиевата хроника. Като разправя за двукратното поражение, нанесено на Самуила отъ императора Василия и за прѣвземането на градоветѣ Видинъ, Плиска, Великия и Малкия Прѣславъ и др., той прибавя: нж и Скопїѥ прѣдано бѣ ѥмѹ Романомъ отца Петра царь. Тамо бо бѣ дамъ ѥмѹ Самоилъ Влад ти (Сборникъ на Министерството на Народното Просвѣщение, VI, 342). Най-послѣ и съобщението на Яхия за отвеждането на 1000 глави и 12000 плѣнници въ Цариградъ ще да е не новъ фактъ, а изопачено прѣдаване на факта за плѣняването и ослѣпяването на 15,000 Самуилови войници. По всичко се вижда, че Яхия не говори съ послѣдователностьта на добрѣ освѣдоменъ лѣтописецъ, при все че въ рецензията си Н. Станевъ за съчинението на Шлумбергеръ за войната между Василия II и Самуила настоява да се даде на Яхия първо мѣсто между другитѣ лѣтописци „заради неговата строга послѣдователность" (М С Б XIV, 30, заб. 1). И Шлумбергеръ има повече довѣрие къмъ византийскитѣ извори за Самуиловото царство, отколкото къмъ Яхия. Разказътъ на Яхия му се прѣдставлява неточенъ и забъркант (confus): имената сбъркани; много факти изпуснати; ролята на Романа — извънмѣрно прѣувеличена, а ролята на Самуила умалена до толкова, че „блѣстящиятъ комитопулъ" се явява като слуга и генералъ на войскитѣ на евнуха Романа. „Азъ подържамъ съ Успенски, казва Шлумбергеръ, че за великата гръцко-българска война разказътъ на Яхия заслужава по-малко довѣрие, отколкото разказитѣ на византийцитѣ". (L'épopée Byzantine à la fin du dixième siècle T. I. стр. 650, заб. 3).

ἀρχιεπισκόπου τοῦ μὲν εἰς Τριάδιτζαν[1]) Къмъ тоя възгледъ ни разполага и Дюканжевиятъ каталогъ, гдѣто триадицки патриархъ не се споменува, и непосрѣдниятъ приемникъ на Дамяна, Германъ, се явява не въ Срѣдецъ, а въ Воденъ и Прѣспа. Ако въ Срѣдецъ билъ съборно избранъ другъ патриархъ намѣсто Дамяна, то въ каталога той трѣбваше да бѫде споменатъ, тъй като авторътъ на каталога знаелъ за мѣстенето на българския патриаршески прѣстолъ и ималъ за цѣль, като споменува за новитѣ архиепископи, да отбѣлѣзва и градоветѣ, кѫдѣто се прѣмѣствалъ патриаршескиятъ прѣстолъ,

Въ Срѣдецъ българскиятъ патриаршески прѣстолъ стоялъ малко врѣме. Вслѣдствие постоянните военни дѣйствия, западнобългарскитѣ царе били принудени, по стратегични съображения, често да мѣняватъ своята столица, заедно съ която се прѣмѣствало и сѣдалището на българския патриархъ. Отъ Срѣдецъ Българската патриаршия била прѣнесена въ Воденъ, Мъгленъ,[2])

---

[1]) Byz Zeitsch: II, 44.

[2]) Споредъ Цухлева, столицата отначало била прѣнесена въ Мъгленъ за твърдѣ малко врѣме, а подирѣ въ Воденъ, понеже посоченото въ хрисовула движение на столицата отъ Воденъ въ Мъгленъ противорѣчело на географското разположение на тѣзи два града. За подтвърждение на своето мнѣние той указва на Дюканжевия каталогъ, гдѣто въ сжщность обаче Воденъ и Прѣспа сж поставени единъ слѣдъ другъ. Движението на столицата отъ Воденъ въ Мъгленъ не противорѣчело на географското положение на тѣзи градове, понеже тѣ сж били съсѣдни. При това възможно било Воденъ да бѫде избранъ за столица по-рано отъ Мъгленъ прѣдъ видъ на туй, че Воденъ е разположенъ на централния пѫть съединяващъ Егейското море съ Адриатическото, и поради своето живописно мѣстоположение той по-скоро би могълъ да бѫде избранъ за столица; обаче по-сетнѣ, вслѣдствие натиска на византийскитѣ войски, столицата трѣбвало да бѫде прѣмѣстена въ по-непристжпна мѣстность, каквато е прѣдставлявало Мъгленско. Относно реда, въ който се споменуватъ Воденъ и Прѣспа въ Дюканжиевия каталогъ, трѣбва да се каже, че ние трѣбва да вѣрваме по-вече на по-стария паметникъ-хрисовула на Василия, отколкото на документъ съ $1^1/_2$ вѣкъ по-сетнѣшенъ. Подъ названието „Βοδηνοῖς“ въ втория хрисовулъ Гелцеръ чете Видинъ, а не Воденъ и споредъ него редътъ на патриаршитѣ резиденции билъ: Видинъ до 1002 година, Мъгленъ и Охридъ. (Der Patr. v. Achrida, s. 3). „Βοδηνοῖς“ не е Видинъ, а Воденъ въ срѣдна Македония, защото въ гръцката транскрипция на Видинъ на мѣсто „η“ стои „ι“ (Βοδίνης) съ ударение на втория слогъ. Освѣнъ това названието Видинъ на гръцки езикъ е singularia tantum, а Воденъ pluralia (Βοδηνοί). Най-сетнѣ, Мъгленъ и Охридъ сж били столици на Самуила още до 1002 год.. (Дриновъ, Съчин. I, стр. 340).

около 980 год. въ Прѣспа.[1]) докато, най-послѣ, около 990 год.[2]) тя се утвърдила въ Охридъ, гдѣто, благодарение на стратегичното мѣстоположение на този градъ, царь Самуилъ окончателно устроилъ своята столица. За това прѣмѣстване на Българската патриаршия свидѣтелствува сѫщо вториятъ хрисовулъ на импер. Василия II: „Ἐπὶ Πέτρου γὰρ βασιλεύσαντος ἐν Βουλγαρίᾳ αὕτη μὲν τῷ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς ἀξιώματι ἐλαμπρύνετο· μετὰ δὲ τοῦτο ἀπὸ τόπου εἰς τόπον μεταβαινόντων τῶν ἀρχιεπισκόπων, τοῦ μὲν εἰς Τριάδιτζαν, τοῦ δὲ ἐν τοῖς Βοδηνοῖς καὶ ἐν τοῖς Μογλαίνοις, εἶθ' οὕτω ἐν τῇ Ἀχρίδῃ τὸν νῦν εὕρομεν ἀρχιεπίσκοπον . . .“[3]) (Тъй като въ царуването на Петра въ България тази (епископия) блѣстѣла съ достойнството на архиепископия, а слѣдъ това архиепископитѣ сѫ прѣминавали отъ едно мѣсто въ друго, единъ въ Триадица, другъ въ Воденъ и Мъгленъ, сетнѣ ние намѣрихме сегашния архиепископъ въ Охридъ). Както виждаме, тоя хрисовулъ явно подчъртава прѣкото приемство и историческата връзка между Охридската и Дръстърската патриаршии. Тази приемственость се прокарва и въ каталога на Дюканжа, гдѣто, както по-горѣ се спомена, непосрѣденъ приемникъ на дръстърския патриархъ Дамяна се споменува Германъ или Гавриилъ, който е ималъ своята резиденция въ Воденъ и Прѣспа.[4])

Въ 1018 год. Самуиловото царство е паднало, обаче Българската патриаршия въ Охридъ е запазила своята автокефалия, като изгубила само титула патриаршия и получила името „архиепископия“. Подъ туй ново име тя била духовенъ центръ на цѣлия православенъ западъ на Балканския полуостровъ почти въ продължение на осемъ вѣкове, макаръ че по-сетнѣ въ врѣме на турското владичество нейнитѣ прѣдстоятели самоволно си присвоявали и титулъ „патриархъ“.

Отъ тоя кратъкъ прѣгледъ на историята на Българската църква въ първото българско царство се установява тази исто-

---

[1]) Дриновъ, Съчин. I, стр. 349. Въ 986 год. Прѣспа била вече столица на царь Самуила, както туй се удостовѣрява отъ факта, че въ тази година слѣдъ прѣвземането на г. Лариса Самуилъ е прѣнесълъ въ Прѣспа мощитѣ на ларийския светия Ахилъ. (срв. Прокич, Глас. XC, 219);

[2]) Точната дата на възвеждането на Охридъ въ българска столица не се знае. Д-ръ Божидаръ Прокичъ отнася тоя актъ къмъ врѣмето около 990 год., прѣдполагайки, че Самуилъ е прѣнесълъ своята столица въ Охридъ, слѣдъ като е свършилъ завладѣването на българскитѣ и сръбскитѣ земи около 990 год. (Глас, XC, стр. 222). Други историци (Димица, Шлумбергеръ) отнасятъ тоя фактъ къмъ 1000 год.

[3]) Byzantinische Zeitschrift, II, 44—45.

[4]) Gelzer, Der Patriarchat v. Achrida, s. 6

рическа истина, че Охридската архиепископия не била нищо друго освѣнъ прѣко продължение на Българската патриаршия, учрѣдена отъ царь Симеона и призната за канонична отъ Цариградската църква при българския царь Петра и византийския императоръ Романъ Лакапинъ[1]).

---

[1]) Въ статията си „Постанак Охридског патријархата" (Глас, XC, други разред, 1912 год.) д-ръ Божидаръ Прокичъ се старае да докаже, че приемствената връзка на Охридската патриаршия съ Българската (Доростолска) патриаршия не е исторически фактъ, а теория, която се появила срѣдъ охридската иерархия въ Самуиловото царство. Охридската Патриаршия, споредъ него, била основана самостойно въ Охридското царство и нейното учрѣждаване било естествено послѣдствие отъ основаването на туй царство (стр. 201). Като нарекълъ своето царство българско, царь Самуилъ, който, споредъ Прокича, не билъ българинъ, а славянинъ, по-близъкъ до сърбитѣ, отколкото до българитѣ, съвсѣмъ естествено дошълъ до мисъльта да възстанови и Българската патриаршия, тъй като царство безъ патриаршия не могло да съществува и толкозъ по-вече, че българскиятъ патриархъ въ 971 год. отъ Доростолъ се прѣселилъ въ Македония (стр. 201—202) — Тоя възгледъ на Прокича е необходима логическа послѣдица на неговата горѣразгледана отъ насъ теория върху причинитѣ за образуването на Самуиловото царство. Отъ тукъ и тая натегнатость и явна тенденциозность въ неговитѣ тълкувания на историческитѣ документи. Безъ всѣкакво стѣснение, той обявява парадокса, че импер. Василий II усвоилъ съществувалата въ Самуиловото царство теория за идентичностьта на Охридската патриаршия съ българската Доростолска патриаршия и я прокаралъ въ своитѣ хрисовули. Едно не можемъ да разберемъ: ако славянитѣ на Самуиловота царство не се съзнавали за българска нация, то защо непрѣменно трѣбвало Самуилъ да се провъзгласи за български царь, и духовнятъ началникъ на неговото царство—за български патриархъ, а не сж дали на името на своето племе национално и държавно значение? Едва ли може да се приеме обяснение на Прокича, че Самуилъ се нарекълъ български царь само, защото българското царство било признавано отъ тогавашнитѣ държави и по такъвъ начинъ названието „български" било само политически етикетъ. Ако Самуилъ билъ по племененъ произходъ по-близъкъ до сърбитѣ, то като завладѣлъ всичкитѣ сръбски земи на Балканския полуостровъ (Раса, Диоклея, Босна, Далмация), естествено би било да се очаква, че той ще нарече своята държава сръбска и себе си сръбски царь по внушението на своя племененъ инстинктъ и по името на по-голѣмата часть отъ подвластнитѣ си славянски племена въ противоположность на изчезналото Прѣславско българско царство. Обстоятелството, че до тогава нѣмало сръбска държава съ общопризнато име „царство", не можело да попречи на Самуила пръвъ да се провъзгласи за сръбски царь, както сж-

ВТОРА ГЛАВА

Каноническото положение на Охридската патриаршия.

При изучване живота на Охридската патриаршия възниква питане: „Унищожението на Българската патриаршия въ Дръстъръ било ли официално унищожение на автокефалията на Българската църква изобщо?“ Цухлевъ мисли, че „въ 972 г. (?) между царь Давида и императора Йоана Цимисхи билъ сключенъ договоръ, споредъ който последниятъ е признаълъ независимостьта на Западното българско царство начело съ династията на Шиш-

---

щото обстоятелство по-късно не попрѣчило на косовскитѣ сръбски славяни — най-близкитѣ съседи на славянитѣ, които сж основали Самуиловото царство—да провъзгласятъ своята държава за сръбско кралство, а слѣдъ единъ вѣкъ и за сръбско царство, т. е. да дадатъ на своето племенно име най-високо държавно значение, не държейки смѣтка за това, дали то щѣло да бѫде признато отъ другитѣ или не. Самиятъ фактъ, че Самуилъ се стремилъ да възстанови царството на българскитѣ царе Петра и Симеона, несъмнено говори, че той и неговото племе, което е ратувало заедно съ него, се чувствували жива часть на българския народъ и сж били носители и неотстжпни борци за неговитѣ идеали. Названието „български“ за македонскитѣ славяни въ Самуиловото царство, не могло да има само политическо значение, тъй като за мизийскитѣ славяни то било вече национално име, и българското царство на Симеона и Петра било национално. Ако македонскитѣ славяни сж нѣмали българско съзнание, т. е. ако тѣ сж нѣмали съзнание за сродство съ мизийскитѣ славяни, то не би било възможно тѣ да приематъ туй име. Наистина, Карлъ Велики се провъзгласилъ за римски императоръ и Стефанъ Душанъ се стремилъ да стане византийски императоръ; обаче Римската империя и Византия били държави съ универсални стремежи, прѣдъ които тѣсно-националнитѣ аспирации сж оставали надирѣ. Затова да се провъзгласѣлъ нѣкой владѣтель за римски или византийски императоръ, това означавало не промѣна на неговото национално съзнание, а разширяване на неговитѣ политически аспирации, универсализиране на държавното битие на неговия народъ. Така се обяснява, че приетиятъ отъ Карла Велики титулъ „Римски“, не станалъ национално име на франкитѣ въпрѣки това, че въ Галия франкитѣ се романизирали. Българското царство е било строго национално, и името „българи“ за всѣко славянско племе, което го носело, било национално име; затуй именно македонскитѣ славяни на Самуиловото царство се наричали и били наричани отъ другитѣ народи (гърци, латиняни) българи, и византийскитѣ лѣтописци наричатъ царството на Самуила българско и неговитѣ войници български.

мановцитѣ и тѣсно свързаната съ нея автокефалия на Българската църква, а пъкъ царь Давидъ се отказалъ отъ всѣкакви аспирации надъ източна България"[1]). На друго мѣсто, обаче, той се опровергава, като казва, че, „за консолидацията на международното положение на България и за признаването на династията", царь Самуилъ трѣбвало да се замисли, къдѣ да се обърне — къмъ Византия или Римъ и че къмъ послѣдния той „пристжпилъ, както изглежда, скоро слѣдъ прѣмѣстването на своята столица въ Охридъ."[2]) Ако автокефалията на Българската църква въ Западното българско царство и династията на Шишмановцитѣ били признати съ официаленъ договоръ още при царь Давида, то нѣмало защо Самуилъ да се тревожи и да води прѣговори съ папата за императорска корона и патриаршеско достойнство. А Хилфердингъ твърди, че „Цимисхи, безъ съмнѣние, е унищожилъ Българската патриаршия сжщо тъй тържествено и съ такава сжщо канонична законность, съ каквато Романъ Лакапинъ я призналъ".[3]) Не можемъ да се съгласимъ и съ Хилфердинга. Ако унищожението на българската висша църковна власть, която се намирала въ покоренитѣ български области, е било унищожение и на самата идея за каноничностьта на българската църковна автокефалия, то императоръ Василий II не щѣлъ да подчъртае въ своя вторъ хрисовулъ историческата приемственость между Охридската архиепископия и Дръстърската патриаршия. Съ историческата си справка той е искалъ да изтъкне релефно каноничната връзка между двѣтѣ църкви. Съ своето благосклонно отношение къмъ Българската църква, несъмнѣно, той прѣслѣдвалъ политически цѣли, обаче, нищо не му прѣчело да признае автокефалията на Охридската архиепископия, безъ да дава историко-канонична мотивировка на тоя свой актъ съ посочване на нейния произходъ отъ признаваната въ Цариградъ Дръстърска патриаршия. Иоанъ Цимисхи, като свалилъ патриарха Дамяна, е могълъ само да го лиши отъ юрисдикция надъ пок-

---

Щомъ е историческа истина, че Самуиловото царство било българско въ националенъ смисълъ, не може да има съмнѣние, че съобщението въ втория хрисовулъ на Василия Българоубиецъ за скитането на българския патриаршески престолъ отъ Дръстъръ чакъ до Охридъ не е теория, а исторически фактъ. Собствено, въпреки всичкитѣ си умувания, самъ Прокичъ приема, че българскиятъ патриархъ Дамянъ е избѣгалъ отъ Доростолъ въ Срѣдецъ, гдѣто той билъ първиятъ български патриархъ въ Самуиловото царство и, слѣдователно, Охридската архиепископия се явила като продължение на Доростолската българска патриаршия.

[1]) История на Българската църква, стр. 783 и 785.

[2]) История на Българската църква, стр. 805.

[3]) Собр. соч. I, 225.

ренитѣ български области и да го лиши отъ правото да пребива въ Дръстъръ и въ всички други български градове, подвластни на византийскитѣ, но не билъ въ състояние да принуди Западното българско царство да не го признава вече за свой каноиченъ патриархъ. Поради това, че актътъ на Цимисхия е нѣмалъ сила за свободната Западнобългарска църква и по силата на обстоятелствата, византийското правителство и цариградския патриархъ сж *търпѣли нейната автокефалия*, т. е. нито сж я оспорвали, нито сж я признавали официално[1]). Къмъ подобна прѣдстава за отношенията между Българската патриаршия въ западна България и Цариградската патриаршия ни разполага и обстоятелството, че отъ подчинението на България (971 г.) до смъртьта на Цимисхия (976 г.) Византия била принудена да не закача Западното българско царство, тъй като слѣдъ войната съ руситѣ отъ една страна тя се чувствувала отслабнала и се боела отъ Западното българско царство, пълно съ сили, а отъ друга страна тя се разклащала отъ вжтрѣшни размирици, които слѣдъ смъртьта на Цимисхия се прѣвърнали въ гражданска война[2]).

При Самуила, когато България и Византия се намирали въ непрѣкжсната война, каноническото положение на Българската църква не могло да се подобри. Като „най-ожесточенъ врагъ на Византия, какъвто го прѣдставлява българската история, той е единственъ български владѣтель, който прѣзъ цѣлото врѣме на своето владичество (а той царувалъ дълго, 38 години) не встжпилъ въ никакво сношение, въ никакъвъ договоръ съ цариградското правителство“[3]). Той не е могълъ, разбира се да допусне и прѣговори за сближение на своя патриархъ съ цариградския. Дори прѣдишната неопрѣдѣленость въ отношенията на цариградския патриархъ къмъ българския духовенъ глава при Самуила е можела да прѣмине въ враждебность, защото завладѣнитѣ византийски области Самуилъ е отнималъ отъ юрисдикцията на цариградския патриархъ и ги подчинявалъ на българския. Самуилъ още повече можелъ да бжде наклоненъ да игнорира Византия, слѣдъ като завладѣлъ Драчъ и Алесио (сега Лешъ) и слѣдъ тѣхъ юго-

---

[1]) Аналогиченъ случай виждаме съ блаженопочиналия екзархъ Иосифъ I, който до Рускотурската война и прѣзъ нея билъ признаванъ отъ султана, а слѣдъ Берлинския конгресъ, вслѣдствие закриването на Екзархията отъ В. Порта, е прѣмѣстилъ сѣдалището си въ Пловдивъ и билъ духовенъ началникъ въ Българското княжество и Изт. Румелия. Сжщо отъ 1910 г, до прѣмѣстването на екзарха въ София въ 1914 г., по силата на новитѣ политически условия, цариградския патриархъ нито отричаше правото на Екзархията да сжществува въ Турция, както правѣше до 1910 г., нито вдигаше схизмата.

[2]) Дриновъ, Съчинения, I, стр. 361.

[3]) Гилфердингъ, I., стр. 223

западнитѣ сръбски жупанства Диоклея или Дукля (сега Подгория), Травунния, Захълмие, Зета, Босна и Сърбия. Въ църковно отношение тѣзи земи сж зависѣли отъ папата. Самиятъ дуклянски князъ Иванъ Владимиръ е признавалъ върховната духовна власть на папата, макаръ да си оставалъ привърженикъ на православието. Това било възможно, защото тогава различието между двѣтѣ църкви още не било проявено тъй рѣзко, както послѣ, и двѣтѣ църкви се намирали въ общение. Хилфердингъ даже прѣдполага, че въ Диоклейската митрополия славянската литургия е господствувала, както и въ сѣверната часть на Далмация, която била подъ властьта на хърватскитѣ господари[1]). При такъво щастливо съчетание на адриатическото славянство и папството, Самуилъ не могълъ да стои въ неопрѣдѣлени отношения съ папата. Той трѣбвало или да встжпи съ него въ конфликтъ, ако ималъ намѣрение да подчини завладѣнитѣ папски епархии на българския патриархъ, или пъкъ да запази църковното statu quo. Отъ завладѣнитѣ папски епархии той е присъединилъ само Рашката[2]), понеже тази епархия е принадлежала на Българската църква още при Бориса и Симеона, обаче останалитѣ епархии той е оставилъ подъ папско вѣдомство. Освѣнъ това, слѣдъ като Самуилъ е завладѣлъ Диоклея, самъ папата трѣбвало да влѣзе въ сношение съ него по въпроса за възстановлението на своята власть въ Диоклейската митрополия, закрита слѣдъ избѣгването на нейния архиепископъ Иоанъ въ Рагуза (Дубровникъ). Намирайки се въ коректни отношения съ папата, Самуилъ билъ въ международно общение и могълъ още повече да отбѣгва отъ Византия.

Хилфердингъ, основавайки се на прѣписката на Калояна съ папа Иокентия III, твърди, че Самуилъ дори влѣзналъ въ прѣговори съ папата за получаване царска корона[3]). Не може да има съмнѣние, че Самуилъ е носилъ царски титулъ. Самитѣ българи сж наричали неговия приемникъ Ивана Владислава, слѣдователно, и самия него, цѣсаръ (царь). Кедринъ разказва, че когато българскиятъ владѣтель Иванъ Владиславъ е прѣтърпѣлъ поражение при Сетина (близо до Воденъ), неговитѣ войници, въ панически бѣгъ, викали на своя царь: „Βαζέτε ὁ Τζάϊσαρ“[4]), т. е. „бѣзите, о цѣсарь“ (бѣгайте, о царю!). Скилица сжщо нарича Ивана Владислава царь: τοῦ Βλαδισθλάβου τοῦ Βουλγαρίας βασιλέως[5]). А диоклейскиятъ лѣтописецъ и сплѣтскиятъ (далматинскиятъ) записъ наричатъ Самуила императоръ. „Въ това врѣме — говори

---

[1]) Гильфердингъ, ibid.
[2]) Дриновъ, съчинения, I, 512
[3]) Ibid, стр. 225
[4]) Migne, t. 122, col. 200
[5]) Prokić, Die Zusätze, s. 36, № 60

диоклейскиятъ лѣтописецъ — се издигналъ въ българския народъ нѣкой си Самуилъ, който приелъ титулъ императоръ...“ [1]). Въ сплѣтския записъ се говори: „въ 994 г. 9-ти февруарий, когато царуваше светотатственият беззаконенъ императоръ Стефанъ въ земята на българитѣ и въ другитѣ крайща...“ [2]). Споредъ обяснението на Хилфердинга, този български царь Стефанъ билъ Самуилъ, който съгласно съ тогавашния български обичай, е ималъ и друго име Стефанъ [3]). Даже византийскитѣ историци не рѣдко даватъ на Самуила титулъ βασιλεύς. Кедринъ описвайки мѣстоположението на гр. Охридъ, притуря „ἐν ᾗ καὶ τὰ βασίλεια τῶν βασιλέων Βουλγαρίας“ [4]) (гдѣто се издигатъ и палатитѣ на царетѣ на България). Анна Комнина казва, че варварскиятъ езикъ е нарекълъ Лихнида Охридъ по името на българския царь, наричанъ първенъ Мокъръ, сетнѣ Самуилъ [5]).

Сѫщо и арабскиятъ лѣтописецъ Яхия, когото нѣкои историци (Розенъ, Липовски) считатъ по-достовѣренъ отъ другитѣ лѣтописци, нарича Самуила царь, макаръ че, споредъ него, Самуилъ се провъзгласилъ за царь късно слѣдъ смъртьта на българския царь Романа, а до тоя моментъ той е билъ само военоначалникъ (комитопулъ) [6]) Царь сж наричали Самуила и потомцитѣ му въ Второто българско царство. Българинътъ — прѣводачъ на хрониката на Константина Манасия, съврѣменикъ на българския царь Ивана Александра, поставилъ гласа къмъ статията за царството на Василия: + Сѫи Василїѥ Цр҃ь рѧзки Самоуила цра Блъгарѡмъ подвиѕи прѣжѣ Бѣдыи и Ихиѫ... Сѫщо и по-нататъкъ: иѕѡ рѧзкикъ Самоуила цра [7]).

Възъ основа на тѣзи свидѣтелства трѣбва да се мисли, че Самуилъ още отъ самото си възкачване, споредъ установената отъ царь Петра традиция, се наричалъ царь

---

[1]) Гильфердингъ, Собр. Сочин. I, стр. 224

[2]) ibid. стр. 199

[3]) pag. cit. Тоя обичай дѣйствително е сѫществувалъ у българитѣ. Самуиловиятъ синъ се наричалъ Радомиръ, Романъ и Гавриилъ (българско, гръцко и еврейско), едната Самуилова дъщеря — Косара Теодора, племенникътъ му — Иванъ Владиславъ, сѫщо и зетъ му — Иванъ Владимиръ.

[4]) Migne, t. 122, col. 201

[5]) Migne, t. 131, col. 929 Вижъ цит. подолѣ стр, 33

[6]) Макаръ че лѣтописътъ на Яхия страда отъ хронологически и фактически погрѣшности, въ случая за насъ е важна прѣдставата на лѣтописеца за законното прѣминаване на царския титулъ на Романа къмъ Самуила.

[7]) Сборникъ на М-ството на Нар. Просвѣщение VI, 342. Сѫщо и въ московския (МСБ VI, 343) и хилендарския прѣписи (Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 148; Гласник LVI, 109 въ хвртиенъ ржкописъ отъ 1508 г.)

и билъ признаванъ за такъвъ отъ своитѣ поданици и външния свѣтъ. Иначе не може да се обясни, какъ византийскитѣ лѣтописци, които строго сж пазѣли царския титулъ само за византийскитѣ императори, сж го прилагали и къмъ Самуила. Съобщението въ писмата на Калояна до папа Инокентия III, че Самуилъ е водилъ прѣговори съ папата за получаване царска корона е невѣрно, понеже, ако имало такива, то тѣ биха били отбѣлѣзани въ ватиканската архива толкова повече, че Самуилъ е влѣзълъ въ прѣко съприкосновение съ папския диоцезъ. Че Самуилъ, подобно на прѣдишнитѣ български владѣтели, е получилъ царска корона не отъ папата, „това — както казва Голубински — се доказва съ най-положителна несъмнѣность“ отъ туй, че папитѣ не сж могли да имъ дадатъ царски вѣнецъ, а само кралски, както се вижда отъ резултата на прѣговоритѣ на Калояна.[1]) Освѣнъ това, противъ твърдението на Хилфердинга е и свидѣтелството на единъ нѣмски лѣтописецъ, споредъ което въ м. мартъ 973 г. при германския императоръ Отонъ I въ Кведлинбургъ сж дошли пратеници отъ разни народи, между конто и отъ българитѣ.[2]) Българскитѣ пратеници, несъмнѣно, сж били пратеници на Западното българско царство, защото Източното българско царство било унищожено още въ 971 г. Това свидѣтелство ясно показва, че още въ 973 г. при царь Давида западна Европа е гледала на Западното българско царство, като на царство съ международни права и на династията на комитопулитѣ като на законна замѣстница на династията на Петра съ всичкитѣ й царски атрибути.

Владѣтелитѣ на Западното българско царство, несъмнѣно, сж получавали царска корона отъ своя патриархъ, който, както и цариградскиятъ патриархъ, е ималъ право да вѣнчава българскитѣ владѣтели за царе. Санкцията на българския патриархъ била достатъчна за признаване у българскитѣ господари царско достойнство отъ народа и отъ външния свѣтъ. Ако нѣкои византийски лѣтописци сж наричали Самуила βασιλεύς, то само за това, че тѣ сж асоцирали патриаршеското достойнство, каквото е ималъ българскиятъ духовенъ началникъ, съ неговото право да вѣнчава българскитѣ владѣтели за царе. Това обстоятелство показва, че въ Византия не билъ още измѣненъ усвоениятъ при Романа Лакапина възгледъ за Българската църква като автокефална.

---

[1]) Цит. съч. 278.

[2]) Дриновъ, Съчинения I, 478.

ТРЕТА ГЛАВА.

I. Диоцезъ и епархии при царь Самуила.

Въ зависимость отъ резултата на войнитѣ на западнитѣ български царе съ Византия и съ славянскитѣ племена, границитѣ на диоцеза на Българската патриаршия ту се разширявали, ту се стѣснявали.

До 995 година въ българското царство влизали Македония, Албания съ Драчъ, Епиръ, Етолия, Акарнания, (Никополъ до гр. Превеза на Артския заливъ и Навпактъ), Тесалия (Лариса) (отъ 981 г.), цѣла Дунавска България до Черно море (София, Нишъ, Велики Прѣславъ, Бѣлградъ, Видинъ и Прѣславецъ), сръбскитѣ земи (Раса, Босна, Диоклея)[1]) Тъй че въ това врѣме границата на Охридския диоцезъ почвала на сѣверъ отъ устието на р. Върбаса, притокъ на р. Сава, вървѣла по течението на послѣдната, обхващала Срѣмската область и продължавала по Дунава къмъ Черно море. Оттукъ границата се спускала на югъ къмъ Стара-планина прѣзъ Дели-Орманъ и Ихтиманския проходъ къмъ Родопитѣ и, вървейки по тѣхнитѣ западни склонове, близо до гр. Сѣресъ, който оставалъ подъ гърцитѣ, завивала на югозападъ до р. Бистрица, като обхващала гр. Верия, откждѣто се спускала въ Тесалия, и, завивайки на западъ, вървѣла до Ионическо море на югъ отъ устието на р. Калама. Отъ тукъ тя вървѣла по брѣговетѣ на Ионическо и Адриатическо морета до устието на р. Цетина въ сегашна Черна гора и на сѣвероизтокъ до р. Върбаса, като обхващала Босна[2]) Охридската патриаршия — архиепископия, и изобщо Българската патриаршия никога вторъ пѫть не е имала такъвъ грамаденъ диоцезъ нито до Самуила, нито слѣдъ него.

Ние имаме само едно съврѣменно извѣстие за българскитѣ епархии: въ откжслечнитѣ надписи въ построената отъ Самуила „велика църква“ на островъ Ахилъ въ Прѣспанското езеро. Въ тѣхъ се изчисляватъ 14 „тронове“ или епархии на Българската патриаршия, когато столицата на Самуила била въ Прѣспа. П.

---

[1]) Кедринъ у Migne t. 122, col. 168: Οὗτος (т. е. Самуилъ), πολεμικὸς ἄνθρωπος ὢν... κατέδραμε πᾶσαν τὴν Ἑσπέραν οὐ μόνον Θράκην καὶ Μακεδονίαν καὶ τὰ τῇ Θεσσαλονίκῃ προσχώρα, ἀλλὰ καὶ Θετταλίαν καὶ Ἑλλάδα καὶ Πελοπόννησον. Гилфердингъ, Собр. col. I, 248. Прокичъ е наклоненъ да допусне, че до 996г. Самуилъ е владѣлъ и Срѣдна Гърция, понеже въ 996 година станала голѣма битка на р. Сперхия при Термопилитѣ между Самуила, който се връщалъ отъ Пелопонесъ, и византийския пълководецъ Никифоръ Уранъ. (Глас ХС, 248).

[2]) Вж. у Прокича Глас ХС, 245—246.

Н. Милюковъ открилъ въ тѣзи надписи 7 епархии — Видинска, Кефалонийска (Главенишка), Верийска, Ираклийска (Пелагонийска), Скопска, Сардикийска (Софийската) и Селасфорска (Дѣволска).[1]) XII — θρόνος Πιτέρου Милюковъ прѣдполага, да е епархията на Петра въ втория хрисовулъ на Василия Българоубиецъ. Успенски прочелъ още две епархии: Пелска (Πελλῶν) и Призрѣнска. Милюковъ твърди, че въ тоя списъкъ размѣритѣ на Българската патриаршия се прѣдставляватъ такива, каквито тѣ сж били въ момента на най-широкото ѝ разпространение при Петра и Самуила — до войната на послѣдния съ Василия Българоубиецъ.[2]) Обаче въ него не виждаме всичкитѣ епархии въ югозападна и източна Македония (Костурската, Мъгленската и Струмишката), както и епархиитѣ въ Албания, Епиръ, Тесалия и Сърбия. Трѣбва да се прѣдполага, че въ прѣспанската „велика църква" първоначално сж били означени всичкитѣ епархии, но не всичкитѣ надписи сж уцѣлѣли. Подъ кръстчето II на колонитѣ съ надписи въ рисунката[3]) № 12, очевидно, имало надпись на епархия, както и подъ другитѣ колони наредъ съ θρόνος'а подъ № 14. Сжщо и Успенски прѣдполага, че въ олтара на прѣспанската „велика църква" били устроени катедри за всичкитѣ епископи на българското царство: въ центъра три, които били по-високи и по-широки отъ другитѣ; отъ двѣтѣ страни на централнитѣ катедри били наредени въ полукржгъ по-малкитѣ, отъ които се запазили 9 отъ едната страна и 5 отъ другата. Прѣдполагайки, че въ началото е имало симетрия въ разположението на катедритѣ, той допуска, че е имало по 9 катедри отъ едната и другата страна на тритѣ централни катедри. По такъвъ начинъ Успенски наброява 21 епархии.[4]) Вѣроятно, тази цифра изразява числото на по-постояннитѣ епархии на Българската църква при Самуила, защото прѣдстоятелитѣ на врѣменнитѣ епархии въ Епиръ, Етолия, Акарнания и Тесалия едва ли сж имали прѣстоли въ патриаршеската църква.

Отъ тѣзи надписи ние узнаваме положително само за 7 епархии: 1) Видинската, 2) Срѣдешката, 3) Скопската, 4) Пелагонийската, 5) Дѣволската, 6) Главенишката и 7) Верийската. Дирахийската, Лариската и Навпатската митрополии сжщо влизали въ диоцеза на Българ. патриаршия, понеже се намирали подъ българска власть.[5]) За останалитѣ епархии до 995 г. можемъ да сждимъ само възъ основа на хрисовулитѣ на Василия Българоубиецъ. Обаче не можемъ съ увѣреность да твърдимъ, че диоцезътъ на-

---

[1]) Извѣстія Русскаго археологическаго института въ Константинополѣ, 1899 г., IV, стр. 50—51.

[2]) Ibid.

[3]) Напечатана отъ Милюковъ въ кн. IV, Изв. Р. арх. инст.

[4]) Изв. Р. арх. инст. въ К-лѣ, III, 1898 г., стр. 169.

[5]) Гл. за това у Дриновъ, Съчинения, II, Исторически прѣгледъ на Бълг. църква, стр. 56.

Българската патриаршия ималъ такъво епархийско раздѣление, каквото ни се прѣдставя въ тѣзи хрисовули. Въ послѣднитѣ епархийска единица се явява *епископията*, а при Самуила, когато върховното църковно учрѣждение се наричало патриаршия, такъва единица, несъмнѣно, била *митрополията* съ подвѣдомствени епископии, по образеца на епархийското устройство на Цариградския патриаршески диоцезъ. Тъй като хрисовулитѣ на Василия Българоубиецъ били съставени възъ основа на охридски епархийски каталози, то слѣдва да се заключи, че всичкитѣ прѣдставени въ тѣхъ епархии сж сжществували и до падането на Самуиловото царство само съ тая разлика, че онѣзи епархии, които въ Самуиловото царство сж били съставни части на по-голѣми епархии-митрополии, въ хрисовулитѣ сж били отдѣлени като самостойни. При това може да се смѣта за вѣроятно мнѣнието на Прокича[1]), че хрисовулитѣ на Василия Българоубиецъ не даватъ пълния списъкъ на епархиитѣ на Българската патриаршия около 990 год., както се вижда отъ втория хрисовулъ, съ който императорътъ постановява да бждатъ подъ властьта на охридския архиепископъ и всички тия епархии, които *по забрава* не сж споменати въ хрисовулитѣ. Подвѣдомствени на митрополии епископии, навѣрно, сж били слѣднитѣ: 1) Орейска, 2) Черничка, 3) Химарска, 4) Дринополска, 5) Ботротска, 6) Янинска, 7) Козилска, 8) Сервийска, 9) Стажка и 10) Петърска. Въ зависимость отъ своето географско положение, Орейската и Черничката епископии ще да принадлежали на Дирахийската митрополия, Химарската и Дринополската — на Главеничката, Ботротската и Янинската — на Артско-навпатската; Козилската, Сервийската и Петърската — на Верийската; Стажката — на Лариската.

Освѣнъ туй въ хрисовулитѣ не се споменва Дѣволската епархия, която била една отъ най-древнитѣ български епархии. Въ славянското житие на Св. Наума Охридски има ясно свидѣтелство за сжществуването на Дѣволската епископия въ 30-тѣ години на X в., когато нейнъ прѣдстоятель билъ ученикътъ на Св. Климента Охридски, Марко[2]). Тази епархия сжществувала и при Самуила, както се удостовѣрява отъ надписитѣ въ прѣспанската „велика църква“ поне до прѣнасянето на патриаршията отъ Прѣспа въ Охридъ. Дѣволъ билъ подчиненъ на костурския епископъ или въ послѣднитѣ години на българското царство, или въ момента, когато билъ издаденъ I. хрисовулъ на императора Василия. По-вѣроятно е, че Дѣволската епархия била закрита отъ императора Василия, защото не може да се допусне, че нѣкой отъ българскитѣ патриарси би

---

[1]) Глас Српске Крал. Академије XC, 251.

[2]) Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 54: Йже и тѣкожде иѣго блажениаго Климента оученикъ кыи. Марко епископъ кыи къ дволицѣи епископи.

ималъ нѣкоя законна и основателна подбуда да лиши гр. Дѣволъ, свързанъ съ свещенитѣ спомени за дѣйностьта на Св. Климента и Наума, отъ честьта на катедраленъ градъ. Въ желанието си да възвиси Костуръ, императоръ Василий е прѣмѣстилъ катедрата на Дѣволската епархия въ Костуръ, който влизалъ до тогава въ тази епархия, и прѣименувалъ послѣдната на Костурска. Тъй че, когато императоръ Василий говори въ своя хрисовулъ за миналото на Костурската епархия именно, че по-рано имала повече клирици и парици, то той собствено има прѣдъ видъ Дѣволската епархия, която като една отъ първостепеннитѣ български епархии била богата. Отъ тукъ трѣбва да се заключи, че Костурската епархия не сѫществувала въ врѣмето на Самуила.

Възъ основа на изложеното, до 995 г. въ диоцеза на Българската патриаршия можемъ да наброимъ 23 епархии заедно съ патриаршеската: 1) Прѣспанска (която обхващала и охридската область), 2) Дѣволска, 3) Главенишка, 4) Пелагонийска, 5) Морозвидска, 6) Мъгленска, 7) Струмишка, 8) Верийска, 9) Лариска, 10) Навпатска, 11) Дирахийска или Драчка, 12) Скопска, 13) Липенийска, 14) Призрѣнска, 15) Рашка, 16) Срѣмска, 17) Бѣлградска, 18) Браничевска, 19) Видинска, 20) Триадишка или Срѣдешка, 21) Нишка, 22) Велбуждска и 23) Прѣславска. Ако изключимъ Лариската, Навпактската и Дирахийската епархии, като нови, то прѣдположението на Успенски за 21 тронове въ прѣспанската „велика църква“ изглежда вѣроятно.

Отъ 995 г. гърцитѣ постепенно почнали да отнимать българскитѣ градове и мѣстности и сѫ ги подчинявали въ църковно отношение на цариградския патриархъ. Затова въ тоя промежутъкъ диоцезътъ на българския патриархъ постепенно се намалявалъ. Въ 995 г. сѫ отпаднали отъ неговата духовна юрисдикция Лариса, Навпактъ, Никополъ[1]) и Драчъ[2]). Въ 1000 г. сѫ били отнети Велики Прѣславъ, Плиска, Прѣславецъ[3]) въ 1001 г. Верия и Сервия[4]): Въ 1002 г. — Видинъ и Скопие[5]); въ 1005 г. маджарскиятъ кралъ Стефанъ завладѣлъ срѣмската область[6]); въ 1001 год. Мъгленската епархия се лишила отъ гр. Воденъ[7]), а въ 1015 г. отъ катедралния градъ Мъгленъ и крѣпостьта Нотия[8]), но за кратко врѣме: сѫщата година, по силата на договора на импер. Василия съ новия български царь Иваца Владислава, тѣзи градове били върнати на България[9]). Въ момента на падането на Самуиловото Царство (1018 г.) Българската патриаршия имала всичко 15 епархии: 1) Охридска (която об-

---

[1]) Кедринъ, уMigne t 122. col. 181 и 184. Гильфердингъ. Собр. соч t. 242. [2]) Кедринъ, loc. cit; Гильф. цит. съч. 267 [3]) Кедринъ, col. 185; Гильф. цит. съч., 247. [4]) Кедринъ, loc, cit; Гильф. col, cit. [5]) Кедринъ, col, 188; Гильф. цит. съч. 249. [6]) Гильф., цит. съч., стр. 251. [7]) Кедринъ, col. 188; Гильф., цит. съч., 248. [8]) Кедринъ, col. 193 и 196; Гильф., цит. съч., 258. [9]) Гильф.. цит. съч., 260.

хващала и Прѣспа). 2) Главенишка, 3) Дѣволска, 4) Мъгленска, 5) Пелагонийска, 6) Струмишка, 7) Морозвидска, 8) Велбуждска, 9) Срѣдешка, 10) Рашка, 11) Нишка, 12) Браничевска, 13) Бѣлградска, 14) Призрѣнска, 15) Липенийска. Голубински изброява 27 епархии, като изпуска Рашката и присъединява Сервийската, Скопската и Срѣмската, които Българската църква е изгубила, както споменахме, още въ началото на XI в.

II. Патриарси

1 *Дамянъ*, пръвъ български патриархъ, признатъ въ 927 г. отъ цариградския патриархъ при византийския императоръ Романъ Лакапинъ и българския царь Петъръ. Той билъ избранъ за патриархъ още въ царуването на Симеона, както трѣбва да се заключи отъ свидѣтелството на Дюканжевия каталогъ, че въ врѣмето на патриарха Дамяна Българската църква била удостоена съ автокефалия и той билъ признатъ за патриархъ въ Цариградъ[1]) Първоначално неговата резиденция била въ Велики Прѣславъ, послѣ въ Дръстъръ (Доростолъ). Въ 971 г., слѣдъ като завладѣлъ Дръстъръ, императоръ Иоанъ Цимисхи свалилъ Дамяна отъ прѣстола. Дамянъ, навѣрно, безъ да дочака своето сваляне, избѣгалъ въ Западното българско царство и продължавалъ да управлява подчинената часть отъ своя диоцезъ отъ Срѣдецъ (София). Не е извѣстно, колко години той е билъ патриархъ и кога е умрѣлъ. Знае се само, че около 44 години (927—971) той билъ признаванъ отъ Цариградската църква за български патриархъ.

2. *Германъ, наричанъ и Гавриилъ*, ималъ резиденцията си отначало въ Воденъ, послѣ въ Прѣспа[2]). Въ втория хрисовулъ на императора Василия Българоубиецъ се говори, че архиепископъ е имало въ Воденъ и Мъгленъ. Тъй като по слѣдния̀тъ патриархъ, споредъ хрисовула, се намиралъ вече въ Охридъ и за Прѣспа въ него не се говори нищо, то имаме основание да заключимъ, че въ Мъгленъ прѣнесълъ своята резиденция сжщиятъ патриархъ, който прѣбивавалъ въ Воденъ и по-сетнѣ се установилъ въ Прѣспа, т. е. Германъ.[3])

Патриархъ Германъ отначалоималъ подъ свое вѣдомство само западнитѣ български провинции, които останали независими слѣдъ падането на Източното българско царство; но слѣдъ туй

---

[1]) Der Patriachat von Achrida, s. 6 и s. 7, гдѣто Гелцеръ подържа сжщото мнѣние

[2]) Дюканжевъ каталогъ у Гелцера s. 6.

[3]) Цухлевъ безъ достатъчно основание счита Германа за пръвъ срѣдешки патриархъ, избранъ отъ духовенството на Западното българско царство непосрѣдно слѣдъ свалянѐто на Дамяна.. (История на Бълг. църква, I. 775—780)

заедно съ военнитѣ устѣни на царь Самуила растѣли и прѣдѣлитѣ на неговия диоцезъ. Той умрѣлъ въ Прѣспа въ царуването на Самуила. Въ Прѣспанското село Германъ има прѣдание, че въ това село е живѣлъ нѣкога „патриархъ" Св. Германъ, който билъ твърдѣ добъръ човѣкъ и билъ погребанъ въ старата църква Св. Германъ,[1])

3. *Николай*. се споменва въ краткото житие на св. Ивана Владимира, гдѣто се говори, че Владимиръ, билъ възпитанъ добрѣ и богоугодно отъ тогавашния „свѣтѣйши охридски архиепископъ и мждрѣйшия св. Николай Чудесни" [2]). Охридски архиепископъ Николай се споменва и въ списъка „Сти ѿ Болгарскаго народа", притуренъ къмъ зографската българска история, на 14-то мѣсто, между ученицитѣ на св. св. Кирила и Методия и Илариона Мъгленски [3]). Въ тоя списъкъ се забѣлѣзва извѣстенъ хронологиченъ редъ, напр. софийскитѣ мѫченици отъ XVI в. Георгий и Николай, както и битолскиятъ мѫченикъ отъ XVIII в. Ангелъ сѫ отбѣлѣзани въ края на списъка и единъ слѣдъ други споредъ нѣковетѣ, прѣзъ които сѫ живѣли. Дѣйствително, този редъ не е издържанъ, напр. търновскитѣ патриарси сѫ поставени прѣдъ св. Седмочисленици, а св. Иванъ Рилски — слѣдъ Илариона Мъгленски, обаче, тази хронологична несъобразность изглежда ще е поради това, че съставительтъ на списъка се ржководилъ отъ принципа на класификацията—по-рано да говори за царегѣ и патриарситѣ, а послѣ за светиитѣ. При това мѣстото на св. Ивана Рилски въ списъка, (той е поставенъ на 17-то мѣсто) все пакъ не е тъй далечъ отъ дѣйствителната епоха на неговия животъ. Това обстоятелство може да ни склони да приемемъ, че споменатиятъ въ списъка охридски архиепископъ св Николай е живѣлъ въ твърдѣ ранна епоха, слѣдъ св. Климента, но по-рано отъ светиитѣ на XI—XII в.: Прохора Пшински, Гавриила Лѣсновски, Иоакима Сарандопорски (Осоговски). Наистина, архиеп.

---

[1]) Сборникъ на Мин. Нар. Просв. IV, стр. 40. Извѣстія Рус. арх. инст. 1899, IV, стр. 36, Йор. Ивановъ е склоненъ да приеме, че селото Германъ носи името си отъ българския патриархъ Германъ и че църквата била посветена на тоя именно патриархъ, а не на цариградския патриархъ Германъ (715—730 г.) (Извѣстия на археологическото дружество, I, 1910 г. стр. 60—61). Цухлевъ смѣта българския патриархъ Германъ дори за ктиторъ на църквата (История на Българ. църква, I, стр. 793), обаче споредъ единъ гръцки надпись, тя била построена при цариградския патриархъ Германа и прѣзографисана въ 1006 г. и 1743 г. (Изв. рус. археол. инст. въ К-лѣ, 1899, IV., стр. 36; Изв. на археол. дружество. I, 1910 г. стр. 60). Ако този надпись, като сетнѣшенъ, се счита недостовѣренъ, може да се прѣдполага, че бълг. патриархъ Германъ построилъ храмъ на името на своя патроненъ светецъ.

[2]) Ακολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Ἰωάννου Βλαδιμήρου, стр. 24: ἀπὸ τὸν ἀρχιώτατον τότε Ἀχριδῶν Ἀρχιεπίσκοπον παιδαγωγηθεὶς τὸν σοφώτατον καὶ ἐν ἁγίοις Νικόλαον τὸν Θαυμαστόν.

[3]) Йор. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония, стр. 172.

Николай се споменува въ паметници отъ късна дата, но сигурно авторитѣ на тѣзи документи сж узнали за него отъ по-раншни паметници. Знае се, че съставительтъ на краткото житие на св. Ивана Владимира се основалъ на славянско житие на светията, отъ което въ единъ или другъ прѣлисъ, вѣроятно, се ползувалъ и съставительтъ на зографския списъкъ. Може би, пъкъ е сжществувалъ въ Зографски монастиръ или въ Охридъ славянско житие или прологъ на св. Николай Охридски. На всѣки случай, изворътъ на двата паметници билъ славянски, и това обстоятелство не малко говори, че още въ старо врѣме сж знаели за охридския архиепископъ св. Николай. При това имайки прѣдъ видъ, че много славянски жития на български светии сж написани възъ основа на свѣжи спомени, то славянскиятъ изворъ, отъ кждѣто съставителитѣ на краткото житие на св. Ивана Владимира и зографския списъкъ сж узнали за архиепископа Николая, внушава още по-голѣмо довѣрие. Защо съставительтъ на пространното житие на св. Ивана Владимира не споменува архиепископа Николая, макаръ, повидимому, той и съставительтъ на краткото житие черпятъ данни отъ единъ и сжщъ изворъ, това може да се обясни съ тѣхнитѣ различни концепции. Първиятъ, като се стреми да изтъкне небесната красота на своя герой, съ цѣль да морализира своитѣ четци, има малко тонъ на проповѣдникъ. Затова въ своето поетично възхищение той е могълъ да изпусне нѣкои факти, които не сж прѣчили за обрисуването нравственото величие на героя. Вториятъ пъкъ, имащъ за цѣль да прѣдстави ясенъ и кратъкъ биографски очеркъ на светията, не могълъ да забрави такъвъ важенъ факторъ за нравствения животъ на св. Ивана Владимира. Отсжтствието на архиепископа Николая въ Дюканжевия каталогъ, струва ни се, не говори още противъ неговото сжществуване, понеже тоя каталогъ не е пъленъ: въ него не се споменава и извѣстния охридски патриархъ Давидъ. Николай не е споменатъ въ Дюканжевия каталогъ, може би, защото малко врѣме патриаршествувалъ.

А той е нареченъ архиепископъ, но не патриархъ, защото житието на св. Ивана Владимира било написано слѣдъ падането на България, когато охридскитѣ свещеноначалници се наричали само архиепископи. По тази причина и въ Дюканжиевия каталогъ тѣ сж наречени архиепископи.

Съобщението на краткото житие на св. Ивана Владимира, че Владимиръ билъ възпитанъ отъ патриарха Николая, ни се вижда агиографска прикраса, понеже до своето подчинение на царь Самуила Иванъ Владимиръ не се намиралъ въ сношение съ Охридската църква. Може би, слѣдъ сближението на Владимира съ Самуила, се установили между Владимира и патриарха Николая такива близки отношения, че останало впечатление за силно нравствено въздѣйствие на патриарха върху младия князъ.

4. *Филипъ.* Въ Дюканжевия каталогъ той се споменува слѣдъ патриарха Германа, като пръвъ български патриархъ въ Охридъ: „Φίλιππος ἐν Λυχνίδι τῇ πάλαι μὲν Λαοσαρίτῃ προσαγορευομένῃ, νῦν δὲ Ἀχριδί.[1]) Възъ основа на това указание, Голубински твърди, че Филипъ е прѣнесълъ катедрата си отъ Прѣспа въ Охридъ[2]). Въ сѫщность въ каталога се съобщава само това, че Филипъ билъ „архиепископъ" въ Охридъ. Не се знае, кой е прѣнесълъ патриаршеската столица. Поставенъ на патр. прѣстолъ слѣдъ 1000 год., когато Охридъ вече билъ българска столица, Филипъ, навѣрно, билъ свраленъ отъ новия царь Ивана Владислава въ 1015 г. На всѣки случай, Филипъ е стоялъ на патриаршеския прѣстолъ не по-късно отъ 1015 г., защото въ 1016 г. се явява вече патриархъ

5. *Давидъ.* Кедринъ два пѫти го споменува съ името архиепископъ: 1) въ 1016 г., за което време между друго разказва слѣдното: „И слѣдъ като Гавриилъ (синътъ и приемникътъ на царь Самуила) билъ убитъ отъ Ивана (Владислава), той (Иванъ Владимиръ), като се довѣрилъ на клетвитѣ на Ивана (Владислава), дадени чрѣзъ архиепископа на България Давида, му се прѣдалъ и слѣдъ малко билъ убитъ" [3]) и 2) въ 1018 г., когато императоръ Василий II се приближилъ до Струмица, при него „дошълъ архиепископътъ на България Давидъ съ писмо отъ Мария, жената на Ивана (Владислава), която е давала обѣщание да се откаже отъ България, ако той (императорътъ) изпълни нѣкои нейни искания".[4]) Отъ тѣзи мѣста е ясно, че при падането на България български патриархъ въ Охридъ билъ Давидъ. Но тъй като въ каталога на Дюканжа не се споменува Давидъ и слѣдъ Филипа се споменува Иоанъ отъ Дебъръ, то Захарий фонъ Лингенталъ допуска, че при падането на Западното българско царство е имало едноврѣменно два патриарха— Давидъ и Иоанъ. Сѫщо Дриновъ, макаръ и да знае, че Кедринъ говори за „архиепископа" Давида, е по-наклоненъ да приеме, че при падането на България патриархъ билъ Иоанъ.[5]). Голубински отхвърля това мнѣние и твърди, че Давидъ и Иоанъ сж патриаршествували единъ слѣдъ другъ, именно Давидъ до падането на Българското царство, а Иоанъ този часъ слѣдъ неговото падане.[6]) Обаче въ виенската хроника на Скилица, изучена отъ сръбския историкъ Прокичъ, тамъ, гдѣто се говори за прѣговоритѣ на Ивана Владимира и Ив. Владислава, намѣсто „διὰ Δαβὶδ τοῦ ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας" стои" διὰ Ἰωάννου τοῦ ἀρ-

---

[1]) У Гелцера Der Patriarchat v. Achrida s. 6.

[2]) Крат. оч. ист. прав. церквей стр. 60.

[3]) Migne, t. 122, col. 196.

[4]) Ib. col. 200.

[5]) Исторически прѣгледъ на Българската църква, стр. 35.

[6]) Крат. оч. исторіи. православныхъ церквей стр. 40 и 257.

χαρέως Βουλγαρίας"; сѫщо и тамъ, гдѣто се говори за прѣговоритѣ въ Струмица намѣсто ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δαβίδ стои ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ἰωάννης. Прокичъ повече вѣрва на виенския вариантъ на хрониката на Скилица и твърди, че при падането на Западното българско царство, български „архиепископъ" билъ не Давидъ, но Иоанъ. Тѣзи вариации на виенския ржкописъ не се срѣщатъ нито въ печатното издание на Кедрина, нито въ другитѣ извѣстни прѣписи на хрониката на Скилица. Прокичъ ги приписва на дѣволския епископъ Михаилъ, който е прѣписалъ тази хроника въ 1118 година, 24 априлъ,[1]) и чийто прѣписъ е послужилъ за основа на първата часть на виенския ржкописъ. А Златарски приписва притуркитѣ за църковнитѣ работи въ България на самия прѣписвачъ на виенския ржкописъ, написанъ въ края на XIII или началото на XIV в. Основания за това намира въ слѣдната притурка: „Императорътъ (Василий II) е утвърдилъ наново и българското епископство за автокефално, както то било при стареца Романа (Лакапина), слѣдъ като се удостовѣрилъ отъ установленията на императора Юстинияна, че то е Първа Юстиниана, отбѣлѣзана отъ него като своя родина, която имала тогава за епископъ Кастелиона".[2]) Дѣволскиятъ епископъ не е могълъ да внесе тази притурка, защото въ 1118 г. не е сѫществувала още идеята за идентичностьта на Охридската архиепископия съ Първоюстинианската. А пъкъ не може да се смѣта тази притурка за свидѣтелство, че тѣзи архиепископии били отъждествени още въ врѣмето на Михаила Дѣволски, защото съставительтъ на Дюканжевия каталогъ, който е живѣлъ слѣдъ 1118 г. не е знаелъ за тази идея. Освѣнъ това, въ забѣлѣжката се говори, че Василий II „утвърдилъ . . . и българското епископство" (ἐκύρωσε . . . τὴν ἐπισκοπὴν Βουλγαρίας), а между това, споредъ справедливата бѣлѣжка на проф. Златарски, епископъ, подвѣдомственъ на Охридската архиепископия, никога не би нарекълъ своето началство „епископия". Тази притурка била направена, несъмнѣно, въ XIII в., слѣдъ 1272 г., когато Михаилъ Палеологъ е подтвърдилъ хрисовулитѣ на императора Василия II съ историческия уводъ къмъ тѣхъ, гдѣто се прокарва сѫщата мисъль за отношението на императора Василия II къмъ установленията на Юстиниана.

Златарски допуска, че прѣписвачътъ на виенската хроника е замѣнилъ името Δαβίδ, което се намирало въ текста на епископа Михаила, съ Ἰωάννης, понеже той е давалъ по-голѣма историческа важность на хрисовулитѣ на императора Василия, а, може би, и на каталога на Дюканжа, гдѣто не се спомену̀ва Давидъ. Думата ἐκύρωσε, заета отъ първия хрисовулъ на Василия, той е раз-

---

[1]) Въ края на първата часть на ржкописа има забѣлѣжка: ἐγράφη χειρὶ Μιχαὴλ ἐπισκόπου Σελασφόρου ἤτοι . . . ἐτελειώθη μηνὸς ἀπριλίου κδ' ἰνδ. ια' ἔτους ϛχχ.

[2]) Християнски мисъль кн. VIII, 1909 г., стр. 468.

биралъ въ смисъль на ново утвърждение на единъ и сѫщъ архиепископъ, който билъ и до подчинението на България[1]).

По такъвъ начинъ трѣбва да се признае за установенъ фактъ, че послѣденъ български патриархъ въ Първото българско царство билъ Давидъ. Като се сѫди по неговото участие въ интригитѣ на царь Иванъ Владислава и по прѣстѣдвашията на послѣдния къмъ хората на царь Самуила, може да се допусне, че Давидъ билъ поставенъ отъ царь Ивана Владислава тозчасъ, слѣдъ като тоя е узурпиралъ прѣстола (1015 г.), на мѣстото на патриарха, който билъ поставенъ отъ Самуила или отъ Гавриила Романа.

Като архипастиръ, Давидъ не стоелъ на висотата на своето положение. Увлѣченъ отъ дворцовитѣ интриги, той забравилъ своя дългъ да бѫде миротворецъ и опетнилъ своето име съ участието си въ подлото убийство на Самуиловия зетъ, Ивана Владимира, отъ царь Ивана Владислава. Той е играелъ важна роль въ държававния животъ на българското царство, както свидѣтелствува случаятъ, че е водилъ прѣговори съ императора Василия за прѣдаването на царица Мария и българското царство. Въ една отъ притуркитѣ на виенската хроника на Скилица се говори, че заедно съ царица Мария и дъщеритѣ на Самуила вървѣлъ и българскиятъ патриархъ, при триумфалното влизане на императора Василия Българоубиецъ въ Цариградъ. Но това извѣстие е недостовѣрно, измислено отъ прѣписвача отъ XIII. в.[2]) Едва ли българския свещеноначалникъ би билъ подложенъ на такова унижение и при това отъ императора Василия, който слѣдъ малко е изказалъ особена благодарность спрѣмо Българската църква. Понеже слѣдъ подчинението на България, завоевательтъ императоръ поставилъ тозчасъ другъ архиепископъ, то твърдѣ е вѣроятно, че Давидъ билъ сваленъ отъ императора, като човѣкъ съ лоша репутация прѣдъ народа, както поради участието му въ убийството на Ив. Владимира, тъй и при падането на България[3]) и понеже императорътъ тъкмѣлъ да понижи титула на бълг. духовенъ началникъ.

Отъ епархийскитѣ архиереи въ Самуиловото царство извѣстенъ е само епископъ *Андрей*. Той се споменува вече умрѣлъ въ 996 г. въ надписа на една мраморна колона, подпираща трема на монастирската църква „Св. Арахангелъ" въ с. Варошъ, при гр. Прилѣпъ. Надписътъ се чете: ѣ лѣто † sфл (6504) ицч йндри єпипъ фєvр, зї[4]). Имайки прѣдъ видъ, че диоцезътъ на Прѣ-

---

[1]) вижъ Християнска мисъль, кн. VIII, 1909 г., стр. 471 — 472.

[2]) Християнска мисъль, кн. VIII, 1908 г., стр. 472

[3]) Голубинскій. Крат. оч. ист. прав. церквей стр. 40; Златарски въ Християнска мисъль, ibid.

[4]) Йор. Ивановъ. Българ. старини въ Македония, стр. 28. Колоната била намѣрена въ 1861 г. когато разравяли развалинитѣ на църквата за възобновяване на монастиря.

спанскоохридската патриаршия била раздѣлена на митрополии, подобни на митрополитѣ на Цариградската патриаршия, то трѣбва да считаме Андрея прилѣпски епископъ, подчиненъ на пелагонийския митрополитъ съ катедра въ монастира св. Архангелъ.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Вжтрѣшното състояние на Българската църква въ Западното българско царство.

По горѣ изтъкнахме, че западнитѣ български провинции се отцѣпили отъ прѣстола на царь Петра главно поради повишеното си национално съзнание въ противовѣсъ на гъркоманската висша класа въ източна България. Заради това полувѣковното сжществуване на Западното българско царство е съставлявало *непрѣкжсната борба на българската народность съ гръцката за създаване на строго национална, славянобългарска държава, която да събере всички славянски племена на Балканския полуостровъ.* Сжщо и Църквата въ Западното българско царство била проникната отъ строго националенъ духъ и била носителка на завѣтитѣ на най-добритѣ народни дѣйци отъ Борисосимеоновската епоха. Обаче, както държавата въ своя националенъ поривъ само се стремѣла да съкруши враждебнитѣ на българската народность чужди сили, безъ да е проявявала творческа работа, сжщо така и Църквата, обхваната отъ общото боево настроение, само е пазѣла националнитѣ традиции и разпалвала въ паството любовь къмъ роднитѣ цѣнности. Въ тази епоха Българската църква собствено е събирала сили за бждна плодотворна творческа дѣйность и, ако не се случила катастрофата въ 1018 г., навѣрно, би цъвтнала нова, по-разкошна отъ Симеоновата, оригинална българска литература и би бликнало по-интензивно самородно религиозно творчество. Църквата е била по-жизнеспособна отъ държавата: духовното единство на населението по-добрѣ се поддържало и изразявало отъ Църквата въ лицето на патриарситѣ й, отколкото отъ държавата, която се стремѣла само съ външкашни срѣдства да съедини разнитѣ покорени славянски племена въ една нация. За жизнеспособностьта на Църквата свидѣтелствува фактътъ, че тя е излѣзла отъ държавната катастрофа въ 1018 г. неповрѣдена и е останала за дълго врѣме опора на духовното единство на българския народъ.

Обединени отъ едни и сжщи национални стремежи, Църквата и държавата сж били въ пълно взаимообщение. Църквата е служила на държавата като мораленъ помощенъ факторъ, а държавата е покровителствувала Църквата. Привързаностьта на

западнитѣ български царе къмъ своята Църква била тъй силна, че сж мѣстили заедно съ своята столица и сѣдалището на патриарха. Тѣ се грижели за нейното благосъстояние, строели храмове и монастири, правѣли й щедри пожертвувания. Отъ всичкитѣ западни царе Самуилъ е ималъ най-силно влияние върху нейния животъ. Никого отъ прѣдшинитѣ български царе националната идея не е вълнувала тъй дълбоко, както Самуила. Царь Самуилъ, изпълненъ съ непотушима омраза къмъ всичко гръцко, билъ българскиятъ Анибалъ, който е живѣлъ само съ една мисъль—да разруши Византия. „Борбата на Самуила съ гърцитѣ — казва славистътъ А. Будиловичъ — може да се сравни само съ борбата на Жишка и Прокопа Велики съ кръстоноснитѣ войски на цѣла западна Европа".[1]) Затова при Самуила националнитѣ стремежи на Българската Църква изпъкнали още по рѣзко: вейниятъ патриархъ за всѣкога е утвърдилъ своя прѣстолъ въ свещения за българитѣ градъ Охридъ. Тукъ, дѣто сж се носили обайни легенди за Кирилометодиевитѣ ученици, Българската патриаршия се чувствувала като въ крѣпость на чистъ славянобългарски православенъ духъ, съвсѣмъ независимъ отъ Византия. Въ свето възхищение отъ ореола на българскитѣ светители — Климента и Наума, тя все повече се затваряла въ себе си и се утвърдявала въ стремежа си къмъ самобитенъ животъ. Въ Охридъ патриаршията, междуцърковно осамотена, можела да намѣри нравствено спокойствие и сила: тамъ тя се свързала съ катедрата на българския апостолъ Св. Климентъ и съ това се уподобявала по своето основание на другитѣ патриаршески катедри, основани отъ Христовитѣ апостоли. Така въ Охридъ найздраво се съчетали българската народность и православието.

Напълно схващайки това велико значение на гр. Охридъ и патриарситѣ, и царь Самуилъ се стремили да въздигнатъ новата си столица надъ всичкитѣ други югославянски градове и да я уподобятъ на Цариградъ по красота и религиозно значение. Споредъ съобщението на Ана Комнина, Самуилъ изсушилъ околнитѣ блата при р. Дримъ съ цѣла система отъ канали, по които водата се стичала въ рѣката. На каналитѣ построилъ сто мостове.[2]) Той съградилъ за себе си и патриарха великолѣпни

---

[1]) Журналъ Минист. Нар. Просвѣщенія, 1372 г., м. январь, г., 259 стр. 117.

[2]) Migne, t. 131, col. 929: ὁ δὲ Δρυμὼν οὗτος ὁ ποταμὸς ῥεῖ μὲν ἄνωθεν ἀπὸ τῆς Λιχνίτιδος λίμνης, ἣ ἡ γλῶττα ἐκβαρβαρώσασα Ἀχρίδα προσηγόρευσεν ἀπὸ Μόκρου τοῦ Βουλγάρου βασιλέως τὰ πρῶτα καὶ τὰ ἔσχατα Σαμουὴλ τοῦ ἐπὶ τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου καὶ Βασιλείου τῶν Πορφυρογεννήτων γεγονότος διά τινων τάφρων ἑκατὸν ἃς γεφύρας ἐπονομάζομεν....

Подъ „Мокръ" Хилфердингъ разбира бащата на Самуила (Собр. соч. I. 210). Дриновъ пъкъ мисли, че Мокръ се наричалъ нѣкой отъ най-старитѣ български управници. (Съчинения, I стр. 458, заб. 101).

палати, възобновилъ храмове и монастири и пренесълъ въ Охридъ много мощи на светии отъ покоренитѣ градове съ особена почетъ и благоговѣние.[1]) Особено конкретно се проявилъ стремежътъ на Самуила да уподоби столицата си на Цариградъ, като съградилъ патриаршеската църква на Премждростьта (Св. София).[2]) Отъ тогава гр. Охридъ и неговитѣ живописни околности взели да се украсяватъ съ много монастири и църкви и получили онази религиозна красота, която и до сега се чувствува въ тоя край. Много отъ сегашнитѣ храмове въ Охридъ и

Това име не може да се приписва на Самуиловия баще, понеже канализацията на блатата, несъмнѣно, била прѣдприета, слѣдъ като Охридъ станалъ столица на България, което е било чакъ при Самуила, а Ана Комнина счита името Самуила за устроитель на българската столица Охридъ. Латинскиятъ прѣводъ на Минъ ни се прѣставлява по-близъкъ до истинския смисълъ на текста: Drymon originem a Lichnitide trahit palude, quam lingua nunc in barbáriem degenerans Achridem vocat, a priori appelatione Mochri regis Bulgári, ejus qui deinde Samuel est nominatus (col. 930). (Дримъ извира отъ Лихнида, която сега на варварски языкъ се нарича Охридъ, отъ първото име на българския царь Мокъръ, оня, който сетнѣ е нареченъ Самуилъ). Излиза, че царь Самуилъ е ималъ освѣнъ, библейско, и народно име Мокъръ. Ако е вѣрно, че Самуилъ се наричалъ и Стефанъ, както се съобщава въ Далматинския записъ, то Самуилъ е ималъ и гръцко име, т. е. три имена, както и неговиятъ синъ Гавриль-Романъ-Радомиръ. Обаче трѣбва да се забѣлѣжи, че нигдѣ въ другъ паметникъ нито Самуилъ, нито нѣкой другъ български владѣтель не е нареченъ Мокъръ, и съмнително е Самуилъ да е носилъ това име. Може би, Ана Комнина е смѣсила названието на планината Мокра, наречена тъй поради физичнитѣ си свойства (въ противоположность на съсѣдната планина Суха гора) съ нѣкое съзвучно народно име на Самуила, или по скоро тя е изпаднала въ недоразумѣние: намѣсто да каже, че Лихнида е получила своето ново название „Охридъ" при царь Самуила, тя е казала, че този градъ билъ нареченъ по името на тоя български царь.

[1]) Пайсий, История славяноболг., издалъ Йорданъ Ивановъ, 1914 г., София стр. 31—32.

[2]) Въ Дюканжевия каталогъ ктиторъ на охридската църква „св. София" се счита първиятъ охридски архиепископъ — гръкъ Левъ: „Λέων πρῶτος ἐκ Ῥωμαίων, χαρτοφύλαξ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ὁ κτίσας τὴν κάτω ἐκκλησίαν ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας τοῦ θεοῦ σοφίας (Gelzer, der Patriarchat v. Achrida, s. 6). Въ зданието се различаватъ двѣ части: храмъ (по-старата часть) и притворъ, пристроенъ къмъ него отсѣтнѣ отъ западната страна подъ правъ жгълъ и тривърсна портика. Притворътъ билъ построенъ въ 1317 год. За датата на съграждането на храма има различни мнѣния. Архимандритъ Антонинъ видѣлъ сходство между охридския храмъ и ни-

околностьта, навѣрно, водятъ началото си отъ Самуилово врѣме, ако намиращитѣ се въ тѣхъ изображения на българскитѣ светии Кирила, Климента и Наума даватъ основание за подобно прѣдположение. Сегашната катедрална църква „св. Климентъ" (по-рано Успѣние Богородично) народното прѣдание нарича монастирь. Твърдѣ е вѣроятно, че до съграждането на храма въ 1295 г. на сѫщото мѣсто е сѫществувалъ монастиръ отъ старо врѣме. Въ Струга на извора на р. Дримъ църквата св. Георги била основана отъ Самуила [1]). Споредъ прѣданието, надгробната дъска, намираща се въ южното прѣдградие на храма въ монастиря св. Наумъ, покрива останкитѣ на български царь, [2]) който, ако е вѣрно прѣданието, трѣбва да е нѣкой отъ западнобългарскитѣ царе. Сѫщо и другата си столица Прѣспа Самуилъ е украсилъ, освѣнъ съ дворци, още и съ храмове и монастири. Споредъ народното прѣдание, въ Прѣспа е имало 40 църкви и монастири. [3]) Една отъ неговитѣ бѣлѣжити постройки е прѣдставлявала прѣспанската „велика църква", построена въ базилична форма на сѣвероизточната страна на о. Ахилъ, гдѣто била столицата на Самуила. Тя е сега развалина, по която може да се сѫди, че това е било грандиозно здание въ сравнение съ другитѣ мѣстни сгради. [4]) Списъка на троноветѣ въ абсидата на „великата църква" ясно показва, че тази църква била патриаршеска и че нейнитѣ фрески сѫ отъ врѣмето, когато патриаршията била прѣнесена отъ Воденъ въ Прѣспа и Самуилъ устро-

---

нейската „св. София" и прѣдполага, че той е сѫществувалъ въ X. в. и е билъ построенъ, може би, въ VII в. при императора Ираклия II, къмъ врѣмето на когото се отнасялъ единъ надпись въ олтара на храма DOMINO NOSTRO ÉRA CONSTAN NOB CAESARI. Милюковъ не е видѣлъ тоя надпись, но и той не се съмнява въ сходството между охридската и нинейската св. София. А тъй като послѣдната е сходна и съ „великата църква" на прѣспанския островъ Ахилъ, то Милюковъ заключава, че прѣнесейки патриаршията отъ тукъ въ Охридъ, Самуилъ, несъмнѣно, трѣбвало да построи и тукъ за нея „велика църква", която, по всѣка вѣроятность, е храмътъ св. София (Изв. Руск. археол. институт. въ К-лѣ, 1899, IV вып. 1, стр. 85—87). Кондаковъ пъкъ отнася охридската църква св. София къмъ края на XI в., защото тъй наречените вложени икони, намѣрени отъ него въ охридската църква св. Климентъ и прѣнесени, по всѣка вѣроятность, отъ църквата св. София, били отъ края на XI в. (Македония, стр. 231). Обаче съображението на Кондакова не е силно: иконитѣ сѫ могли да бѫдатъ написани и слѣдъ съграждането на църквата св. София.

[1]) Григоровичъ, Очеркъ путешествія по Европ. Турціи, II, стр. 102.

[2]) Ibid. стр. 110.

[3]) Ibid. стр. 113.

[4]) Изв. Рус. археол. инст. въ К-лѣ, IV вып. 1, стр. 47 и 53; Изр. Поповичъ. Известия на археол. дружество, София, I, 1910 г., стр. 67.

илъ тукъ своята столица и си издигналъ дворецъ[1]). Въ 981 год., връщайки се отъ своя побѣдоносенъ походъ въ Елада, Самуилъ е донесълъ мощитѣ на лариския епископъ св. Ахилъ и ги поставилъ въ патриаршеската църква, която е получила името св. Ахилъ. Споредъ Милюковъ, пренасянето на мощитѣ на св. Ахилъ било именно най-естествения поводъ за построяване на тая църква. [2])

На о. Ахилъ има развалини и на други стари църкви (св. Димитъръ и 12 апостоли). Сжщо стари сж църквата св. Георги и монастирътъ св. Богородица (на югоизточния брѣгъ на острова) [3])

Срѣдъ населението на пръспанския о. Градъ има прѣдание, че на острова се намирали 7 църкви и много други здания, въ това число затворъ и дворецъ на нѣкогашенъ царь (очевидно, царь Самуилъ), обаче отъ тѣхъ не сж останали никакви слѣди[4]). Народното прѣдание приписва на Самуила и църквата св. Лиса (Алиса), чиито развалини се намиратъ на една скала на западния брѣгъ на голѣмото Прѣспанско езеро. Самуилъ се отнасялъ съ особена почитъ къмъ старата църква св. Германъ въ прѣспанското село Германъ. Въ нея той е издигналъ сѣмейна гробница, гдѣто събралъ останкитѣ на родителитѣ си Никола и Рипсимия и брата си Давида и имъ поставилъ надгробна плоча съ надпись:

† Б (ъ) имѧ ѡтъ҃ца и сн҃а и ст҃аго доуха азъ Самоилъ рабъ бж҃(и) полагаѫ памать (ѡтьц)ѣ и матери и брат(ѣ) и)и кръстѣхъ и(хъ). (Се) имена оутъпьш (ихъ ни) коли рабъ Б҃жи Рипсими(ѧ) Дѣдъ, написа (сѧ въ) лѣто отъ сътво (рения мира)ус҃ ф҃а (6501 = 993 г.) индикта ѕ[5]).

Материялното обогатяване на Българската църква е продължило малко врѣме. Започналитѣ отъ 991 г. продължителни кръвопролитни войни между византийския императоръ Василия II и Самуила сж сътрѣсли младото царство. Тѣ се придружавали съ опустошение на цвѣтущи градове, разграбване на църковни и монастирски имоти, отнимане на епархии и загиване на най-добритѣ пасоми и, накрай, съ отпадъкъ на народния духъ, който довелъ страната до политическа катастрофа. Срѣдъ бойния трѣскъ Църквата е живѣла въ постоянна тревога и не можала да прояви онзи духовенъ животъ, който тя имала при Симеона.

---

[1]) Гл. Кедрина у Migne, t. 122, col. 168.

[2]) Изв. руск. арх. инст., IV, стр. 53.

[3]) Милюковъ, Изв. Археолог. инст, въ К-лѣ, 1899 г., IV, стр. 53 Йор. Ивановъ. Изв. на Археол. д-во 1910, I, стр. 70—71.

[4]) Милюковъ, цит. сп., стр. 46; Йор. Ивановъ, цит. сп. стр. 63—64.

[5]) Йор. Ивановъ, Българитѣ въ Македония, второ издание, стр. 127; Извѣстія Русскаго археолог. института въ К-лѣ, IV, стр. 2—3

Въ Самуилово врѣме не виждаме нито единъ писатель [1]). Само краткото житие на св. Ивана Владимира споменува за единъ духовенъ просвѣтитель въ Самуиловата епоха, охридския патриархъ Николай, отъ когото обаче не се знаятъ никакви произведения.

---

[1]) Наистина до насъ е дошла бесѣдата на пресвитера Козма, която Хилфердингъ счита единичъкъ паметникъ на българската писменость отъ Самуиловата епоха (Собраніе соч. I, стр. 228.) Съ Хилфердинга се съгласяватъ М. Дриновъ (Истор. прѣгледъ на Бълг. църква, стр. 50, заб. 23), М. Г. Попруженко (Изв. Русскаго археологическаго института въ Константинополѣ т. XV, 1911 год. стр. 124) и издателътъ на словото на пресвитеръ Козма, И. Кукулевичъ Сакцински (Arkiv IV, 72. Обаче, самъ той не може, точно да опрѣдѣли, при Петра или Самуила пресвитеръ Козма е написалъ своята бесѣда. Съвѣтвайки българското духовенство да подражава на Иоана Екзарха като на извѣстенъ тѣмъ народенъ дѣецъ, (подражайтѣ Иоанна презвитера новаго, егоже и отъ васъ самѣхъ мнози знаютъ, бывшаго пастуха и екзарха, иже въ земли болгарстѣй — Arkiv, IV, стр. 228), пресвитеръ Козма дава да се разбере, че е живѣлъ близо до врѣмето на Иоана екзарха, който билъ съврѣменникъ на царь Симеона и, по всѣка вѣроятность, и на царь Петра въ първата половина на царуването му. При това самото съдържание на бесѣдата на пресвитера Козма повече подхожда на царь Петровото българско общество, отколкото на Самуиловото. Именно при царь Петра развалата на духовенството достигнала до крайни прѣдѣли. (Дриновъ съчинения, I стр. 443). Страстьта къмъ разкошенъ, безгрижен и разпуснатъ животъ, богати трапези, разбойничество, кражби, блудство клеветничество, пиянство, злочинства, религиозенъ индеферентизъмъ, суевѣрия, жажда за богатства, за утолението на които духовнитѣ лица и боляритѣ сждѣли несправедливо, грабѣли обиждали беззащитнитѣ (Изв. Рус. арх. инст. въ к/лѣ, 1911 г., стр. 133) — всичко това сж черти, за чието развитие мирното царуване на Петра е давало най-благоприятна почва. Дворецътъ на Петра блѣщѣлъ отъ византийски разкошъ, и самъ Петъръ подбуждалъ висшето духовенство къмъ разпуснатъ животъ съ своя навикъ да ги обсипва съ щедри подаръци. (Дриновъ, Съчинения I, стр. 442). Сетнѣ, въ врѣмѣто на пресвитера Козма боляритѣ се стремили рѣзко да се отдѣлятъ отъ другитѣ класи, като сж прѣзирали бѣднитѣ и се считали безсмъртни (ѥмии ѩ безмертни мнѧщѣ), а въ обществото на Самуиловото царство напълно е владѣлъ демократиченъ духъ. Самъ Самуилъ, буренъ изразитель на народния духъ, билъ единъ отъ най-демократичнитѣ български царе. Съврѣменното на Козма общество било обхванато отъ съмнѣние въ народната мощь, което се проявявало въ стремежъ къмъ отшелничество. Въ манастиритѣ сж постжпвали не само съзерцателни натури, но и хора съ покрусена вѣра въ социалнитѣ и държавни идеали и съ жажда

При слабата просвѣта, естествено, и нравственото състояние на народа въ Западното българско царство не можело да бѫде високо. Макаръ и да се водила люта борба противъ Византия, византийската обредна религиозность е продължавала да гнете духовния животъ. Старитѣ езически инстинкти, привички, дори и вѣрвания не сѫ били ослабнали. Въ висшитѣ кржгове се срѣщали дори демонични натури. Царь Самуилъ билъ човѣкъ съ неудържими пориви. Мраченъ, властолюбивъ, гордъ съ буйна енергия, той не се спиралъ прѣдъ никакви нравственни веления, за да осѫществи поставената си жизнена цѣль. Той пръвъ отъ християнскитѣ български царе билъ узурпаторъ. Кедринъ разказва че Самуилъ е погубилъ своя братъ Аарона съ цѣлия му родъ заради неговото съчувствие къмъ гърцитѣ или заради намѣре-

---

за вѫтрѣшно спокойствие. Мнозина сѫ отивали на поклонение въ Иерусалимъ, Римъ и въ други градове и не по закона сѫ се постригвали за монаси. Това епидемично бѣгане отъ обществения животъ се извиквало отъ лошитѣ икономически условия, при които тѣ не сѫ могли да се грижатъ за сѣмействата си, отъ тежкитѣ тегоби налагани отъ владѣтелитѣ, както и отъ насилията на старѣйшинитѣ и обществената несигурность. „Иѣкт мощно — казвали тѣ— к мирѫ немъ живѫще питимъ. понеже нищимъ ѥсть женою, дѣтми пилою. Сще же и работы житомъ владикъ земныхъ и ѿ дрѫжины пакость блъка и насилиа ѿ старѣишинъ." (Попруженко. Изв. рус. арх. института т. XV, стр. 130; Н. Б. Благоевъ, Правни и социални възгледи на богомилитѣ, София 1912 год., стр. 45 — 46). Въ монастиритѣ сѫ бѣгали и материално осигурени хора, които сѫ казвали: „Потрудати хощѫ к мънтырѣ и ѣпти дѫшѫ ѥкою к нищетѣ живыи," (Попруженко, цит. списание, 131). Тѣзи черти ясно указватъ на държавна развала, която била присѫща името на Петровото царуване. Въ царуването на Самуила народниятъ духъ билъ високо войнственъ и нѣмало условия за такъво отшелничество. Кратко казано, въ своитѣ изобличения пресвитеръ Козма е ималъ прѣдъ видъ по-скоро столичното, (прѣславско — дръстърското) духовенство и изобщо въ източна България, гдѣто византийскитѣ нрави по-лесно и по-скоро можели да бѫдатъ възприети, отколкото въ западна България, гдѣто националната стихия е дѣйствувала тъй силно, че раздѣлила българското царство на двѣ части, различни по културни и политически стремежи. Наистина, въ началото на своитѣ рѣчи презвитеръ Козма говори за царь Петра вече като за умрѣлъ: Въ лѣто православнаго царѧ Петра бысть попъ именемъ Богѫмилъ (Arkiv, IV, стр. 72), обаче това не може да бѫде основание, за да го отнесемъ къмъ края на X. в., както заключава Кукулевичъ. Инайкси прѣдъ видъ горѣпосоченитѣ черти на Козмовата епоха, ние мислимъ, че Козма е написалъ своитѣ рѣчи въ послѣднитѣ години на Из-

нието му да се присвои властьта. Само Аароновиятъ синъ Иванъ Владиславъ билъ спасенъ отъ Самуиловия синъ Гавриилъ.[1]) А слѣтскиятъ записъ обвинява Самуила въ отцебийство и изгонване на своитѣ братя и сродници отъ България. „Въ 994 год. на 9 февруарий, — се говори въ него — , когато царуваше светотатственията и беззаконията царь Стефанъ въ земята на България и въ другитѣ краища, ето азъ Пинчи отбѣлѣзахъ и записахъ за споменъ на нашитѣ потомци, че ние, като родними на царя Стефана, често го упрѣквахме въ прѣстжплението, извършено отъ него; защото той ослѣпи своя баща, а нашъ чуйчо, благочестивия, христолюбивъ господаръ царь Шишмана. Затова той изгони насъ, своитѣ братя и родними отъ нашето отечество, българската земя, отъ гр. Търново, и възвеличи лъжливитѣ хора и злодѣйци. Баща му пъкъ, слѣпъ, го укорявалъ за това, че той ни изгони, и той го удуши и остана подъ бащино проклятие. А ние дойдохме въ Нишъ и подиръ това се отдалечихме отъ тукъ и прѣминахме въ хърватската земя при свѣтлѣйшия и благороденъ кралъ Держиславъ; и той ни прие благосклонно и ни настани като добъръ и милосърденъ господарь и ни даде жилище въ прѣдградието Клиша. Тукъ ние и останахме и приехме истинската католическа вѣра по ученията на Римската църква".[2]) Хилфердингъ счита дѣйствителни разказванитѣ въ този паметникъ злодѣяния на Самуила, обаче Голубински[3]), Иречекъ[4]) и Дриновъ[5]) не ги допускатъ. Дори Успенски, като отхвърля обвинението върху Самуила въ отцебийство, твърди, че името „Никола" на Самуиловия баща въ надгробния паметникъ въ с. Германъ е монашеско. Нѣма съмнѣние, че въ дома на западно-българската династия се извършила нѣкаква драма, виновникъ на която билъ

очното българско царство (963 — 971) год. Въ „Българитѣ въ своята история" стр. 96 Янко Сакъзовъ сжщо приема, че пресв. Козма е живѣлъ въ края на Петровото царуване. Пресвитеръ Козма не може да се смѣта за дѣецъ отъ Самуилово врѣме още повече, че въ своитѣ бесѣди той не говори нищо за царь Самуила. Самъ Хилфердингъ не се рѣшава да припише на Самуила гоненията противъ богомилитѣ, за които пресв. Козма говори. „Ако той (Самуилъ) — казва Хилфердингъ — прѣпріемалъ нѣкакви мѣрки за изтрѣбата на богомилитѣ, то този ревностенъ поборникъ на Църквата не щѣлъ да не го похвали" (Собр. соч. I, стр. 234).

[1]) Migne, t. 122, col. 168: καὶ τὸν Ἀαρὼν δὲ τὰ Ῥωμαίων, ὡς λέγεται, φρονοῦνται ἢ τὴν ἀρχὴν εἰς ἑαυτὸν σφετεριζόμενον ἀνεῖλεν ὁ ἀδελφὸς Σαμουήλ παγγενεῖ , . ,

[2]) Гильфердингъ Собр. соч. I., стр. 199—200.

[3]) Краткій очеркъ ист. прав. церква стр. 216.

[4]) Исторія Болгаръ, стр. 184.

[5]) Съчинения I, стр. 458, заб. 102.

[6]) Изв. Рус. археол. инст. въ К/лѣ 1899, IV, стр. 4.

Самуилъ, обаче тя не била отцебийство. Ако Самуилъ билъ отцебиецъ, то Кедринъ, като описва неговия характеръ и говори за братоубийството му, не би забравилъ да спомене такъво ужасно прѣстжпление. При това не може да се примири това прѣстжпление съ синовната почитъ, която Самуилъ изказалъ къмъ останкитѣ на своя баща, като увѣковѣчилъ паметьта му. На всѣки случай, сплѣтскиятъ документъ, който навѣрно е взелъ поводъ отъ братоубийството на Самуила да хиперболизира неговата прѣстжпность, ни дава основание да мислимъ, че въ личностьта на Самуила е имало нѣкои мрачни черти и че въ своята дѣйность Самуилъ не всѣкога е избиралъ срѣдствата.

При все това по нѣкои данни може да се мисли, че Самуилъ не билъ лишенъ отъ извѣстно благородство, свойствено на всѣки храбъръ и праволинеенъ чѣвѣкъ. Обладавайки силенъ и широкъ умъ (нѣкои историци считатъ Самуила най-умния отъ българскитѣ владѣтели), той билъ човѣкъ съ *естетическъ вкусъ*. За това достатъчно свидѣтелствува фактътъ, че той е устройвалъ своитѣ столици на най-красивитѣ мѣста въ Македония [1]), като ги украсявалъ съ изящни дворци, обществени здания, църкви и монастири. *Не се вижда Самуилъ да е билъ мъстителенъ*. Може да се каже, че той е считалъ за врагове само идейнитѣ си противници, а не лично неразположенитѣ къмъ него. Вѣрѣдъ безспирнитѣ си вихрени боеве, той не е забравялъ да бѫдѣ *хуманенъ*. Не е извѣстно, той да е ослѣпилъ или да забилъ на колъ нѣкого отъ военнитѣ плѣници, както безъ смутъ на съвѣстьта си е вършелъ противникътъ му Василий Българоубиецъ. Самуилъ билъ *нѣжно любещъ баща*. Трогнатъ отъ любовьта на дъщеря си Косара къмъ затворника княза Ивана Владимира, и на другата дъщеря Мирослава къмъ плѣнения арменецъ Ашотъ, той е освободилъ двамата, като назначилъ Ашота за управитель на Драчъ и имъ далъ дъщеритѣ си за жени. „Може да ни трогне — казва Новаковичъ — чертата на родителска нѣжность, достойна и за много прогресивни вѣкове, която се вижда въ царь Самуила къмъ неговата дъщеря“ [2]). За *чувствителното му сърдце* говори сжщо неговата бърза смъртъ, когато той е видѣлъ 15 хиляди свои обезобразени войници.[3])

---

[1]) За естетичния вкусъ на Самуила гл. въ Сборника на Минист. Нар. Просвѣщение, IV, 1891, стр. 36, статия на анонименъ авторъ.

[2]) Първи основе словенске книжевности, стр. 200

[3]) Его какъ описва тоя случай Кедринъ: Ὁ δὲ βασιλεὺς τοὺς ἑαλακώτας τῶν Βουλγάρων ἀμφὶ τὰς ιε', ὡς φασίν, ὄντας χιλιάδας ἀπετύφλωσε ἑκατοντάδα πεπηρωμένων ὑφ' ἑνὸς μονοφθαλμοῦ ὁδηγεῖσθαι κελεύσας εἰς τὸν Σαμουὴλ ἀποπέμπει. Οὓς ἐκεῖνος ἀφικνουμένους κατ' ἀριθμὸν καὶ τάξιν θεώμενος, καὶ τὸ πάθος οὐκ' ἐνεγκὼν νεανικῶς καὶ εὐψύχως λειποθυμίᾳ καὶ σκότῳ βάλλεται καὶ εἰς γῆν πίπτει. ὕδατι δὲ καὶ μύροις οἱ παρόντες τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀνακαλεσάμενοι ἐνεγκεῖν

Както въ Самуила, така и въ дъщеритѣ му повече сж дѣйствували природнитѣ инстинкти, отколкото нравственитѣ влѣчения. Тѣ сж били жени съ страстна натура и романтиченъ темпераментъ. *Косара — Теодора*, щомъ видѣла Ивана Владимира въ прѣспанския затворъ, се влюбила въ него и категорично заявила на баща си: „Дай ми сега за мжжъ Владимира, твоя затворникъ, или знай, че азъ по-скоро ще умра, отколкото да се оженя за другиго“[1]). Сжщо и другата дъщеря на Самуила, *Мирослава*, влюбена въ Ашота, сина на бившия солунски войвода Григорий Таронитъ, казала на баща си: „Ще се убия, ако ти ни раздѣлишъ“[2]). Въ своята буйна страсть тя е забравила дори царско потекло и синовенъ дългъ и заедно съ своя мжжъ е избѣгала отъ Драчъ въ Цариградъ, гдѣто нейния мжжъ е получилъ чинъ магистръ, а тя — високия женски придворенъ чинъ „зости“. Тѣ сж занесли на византийския императоръ писмо на драчкия династъ Хрисилий, който е обѣщалъ да прѣдаде гр. Драчъ, ако той и двамата му синове бждатъ възведени въ патриции. Императоръ Василий се съгласилъ, и Драчъ билъ прѣданъ на началника на гръцкия отредъ Евстатий Дафномилъ[3])

При все това, както въ Самуила не сж отсжтствували добри чувства, тъй и въ неговитѣ дъщери, особено въ Косара. Самиятъ фактъ, че тѣ се влюбили въ плѣнници, говори за тѣхното състрадателно сърдце. Тѣхната беззавѣтна прѣданость къмъ своитѣ мжже, показва, че тѣ сж били праволинейни натури, макаръ и лишени отъ високо нравствено съзнание и сила за разрѣшение на нравствени колизии. По характеристиката на диоклейския лѣтописецъ, на Косара даже не сж били чужди пориви за християнски добродѣтели. „Тогава се случило — разказва лѣтописътъ —, че дъщерята на императора Самуила на име Косара, съкрушена въ сърдцето и поддигната отъ Св. Духъ, отишла при своя баща и

μικρὸν πεποιήκασιν. Ἀναγγείλαν δὲ ὕδωρ πιεῖν ἐπιζήτησε ψυχρόν. Λαβὼν δὲ καὶ πιὼν ἐλιποψύχησε καρδιαγμῷ καὶ μετὰ δύο ἡμέρας ἐτελεύτησε. (Я императорътъ ослѣпи плѣненитѣ българи, които бѣха, както казватъ, около 15 хиляди души и, като заповѣда, всѣка стотица отъ тѣхъ да бѫде водена отъ единъ едноокъ, ги изпрати на Самуила. Когато тѣ пристигнали, той (Самуилъ), като видѣ тѣхното количество и положение, и, не можейки да прѣнесе страданията имъ, обхваща се отъ скърбъ и помрачение и пада на земята. Присжтствувашитѣ се затекли да повърнатъ съзнанието му съ вода и миризми и успѣли малко да го свѣстятъ. Поискалъ да пие студена вода. Като пилъ, хванолъ го сърцеболъ и слѣдъ два деня умира) (Migne t. 122, col. 199; Prokic, Die Zusâtse, s. 30, № 21).

[1]) Диоклейски лѣтописъ у Гильфердинга, Собр. соч. I, стр. 218.

[2]) ibid. стр. 243

[3]) Кедринъ у Migne, t. 122, col. 184; вж. и Гильфердингъ Собр. соч. I, 243

вочнала да проси отъ него позволение да отиде съ своитѣ слугини да омие главата и нозѣтѣ на затворницитѣ и плѣницитѣ. Като добила съгласието на бъща си, тя е стигнала въ тъмницата и е извършила добро дѣло. Тя е видѣла Владимира, видѣла е неговата красота, неговото смирение, кротость и скромность, тя видѣла, че той билъ изпълненъ съ разумъ и мждрость Господня и се спрѣла да говори съ него, и рѣчитѣ му ѝ се показали по-сладки отъ меда. И тъй, не отъ плътска страсть, а отъ състрадание къмъ неговата младость и красота и, слушайки, че той билъ краль и отъ кралски родъ, тя го обикнала и, като му се поклонила, се отдалечила [1])* Отъ тази постѫпка на Косара Новаковичъ прѣсилено заключава, че християнската вѣра е стояла на здрави крака въ Самуиловия домъ[2]). Но при все това не може да се отрече, че Косара билъ свѣтла личность, която можела да се появи при благоприятна наслѣдствена основа. Слѣдъ женидбата си, Косара вече се оформила нравствено: слѣдъ смъртьта на мѫжа си, тя е приела монашество.[3])

Самуиловия племеникъ *царь Иванъ Владиславъ* билъ крайна проява на общия нравственъ духъ. Новаковичъ безъ двоумѣние го нарича чудовище. За достигане на короната Иванъ Владиславъ е убилъ своя спаситель, Самуиловия синъ Гавриила — Романа и жена му, ослѣпилъ по-стария му синъ и убилъ мѫжа на братовчедката си Косара, Ивана Владимира.

На интригитѣ на Ивана Владислава противъ Ивана Владимира съ съдѣйствували и нѣкои висши духовни лица, като *патриархъ Давидъ* и единъ *епископъ*. Ето какво разказва диоклейскиятъ лѣтописецъ: „Щомъ Владиславъ е завладѣлъ царството, той е изпратилъ да повикатъ при себе си краля Владимира. Като чула за това кралицата Косара, задържала мѫжа си и му казала: „Господарю мой, не отивай тамъ, за да не се случи съ тебе — Боже пази! — сѫщото, което и съ моя братъ. Мене пусни, азъ ще отида, ще видя и чуя какъвъ е новиятъ императоръ. Ако му е угодно, нека той ме убие, само ти да не загинешъ". И тъй, съ разрѣшението на мѫжа си, кралицата е тръгнала къмъ своя братовчедъ, който я приелъ съ честь и дружба, но не чистосърдечно. Подиръ това той е изпратилъ втори пѫть пратеничество до Владимира и заповѣдалъ да му кажатъ: „Защо се съмнѣвашъ и не искашъ да дойдешъ? Съпругата ти се намира при мене и не прѣтърпѣ никакво лошо, а напротивъ съ честь бѣ приета отъ мене и моя дворъ. Приеми моята клетва съ кръста и ела при мене, за да мога да те видя. Подиръ това ще се върнешъ съ честь и дарове въ земята си заедно съ съпругата си". Кралътъ му изпратилъ такъвъ отговоръ: „Ние знаемъ, че Господъ

---

[1]) У Гильфердинга, Собр. соч. I, стр. 218.

[2]) Први основе, стр. 200.

[3]) Диокл. лѣтописъ, у Гильфердинга, Собр. соч. I, стр. 263.

нашъ Исусъ Христосъ, който е пострадалъ за насъ, не билъ прикованъ на златенъ или сребърен, а на дървенъ кръстъ. И тъй, ако твоята клетва и твоитѣ думи сж истински, то изпрати съ духовни лица дървенъ кръстъ, и азъ по благодатьта на Господа нашъ Иисуса Христа, възлагайки надежда на животворния кръстъ и драгоцѣнното дърво, ще дойда при тебе. Тогава императорътъ е повикалъ при себе си двама архиереи [1]) и нѣкакъвъ монахъ, коварно е произнесълъ предъ тѣхъ лъжливата си клетва и, като имъ вржчилъ дървенъ кръстъ, ги изпратилъ при краля. Като пристигнали при Владимира, тѣ сж го поздравили и му предали клетвата и кръста. Кралътъ пъкъ, като приелъ кръста, падналъ ничкомъ и се поклонилъ и, като го цѣлуналъ, го поставилъ на гърдитѣ си; послѣ взелъ съ себе си нѣколцина спжтници и отишълъ при императора. Императорътъ пъкъ заповѣдалъ да устроятъ по пжтя засади, откждѣто неговитѣ хора да се хвърлятъ върху минаващия и да го убиятъ. . .“ [2]).

Тоя разказъ живо изобразява, колко слабо е било изобщо религиозно-нравственото съзнание на ржководнитѣ кржгове.

За духовното състояние на низшето духовенство нѣмаме ясни свидѣтелства. Но нѣма съмнѣние, че общия духовенъ застой билъ и нему присжщъ. На низкото му умствено развитие не малко се дължи общата книжовна непроизводителность. Висшиятъ клиръ, заетъ съ вънкашното устройство на Църквата, не можелъ да се грижи за умственото му подигане. Съ своего невѣжество духовенството е отдалечавало паството отъ себе си. Оставено само на себе си, паството се увличало отъ суевѣрия и езически обреди. Оттукъ и силното разпространение на богомилството. Още презвитеръ Козма е посочвалъ умственія упадъкъ на духовенството като благоприятно условие за усилване на богомилството [3]). Богомилството било народна реакция противъ църковния формализмъ. Макаръ и да имало фантастична теогония, то изхождало отъ етиченъ принципъ и се стремѣло нравствено да прѣвъзпита българското общество. И то, като християнството, поставяло духовното начало на първо мѣсто. Богомилитѣ проповѣдвали равенство и простота въ отношенията между хората,

---

[1]) Единъ отъ тѣхъ билъ патриархъ Давидъ, за когото говори Кедринъ.

[2]) Гильфердингъ, събр. соч, стр. 260—261.

[3]) Попруженко, цит. списание, стр. 134 и 135: Откждѣ жи ихъ рождаютсѧ, не инѣи ли отъ непочитанїѧ книжнаго и отъ лѣности іерѣйски; понататъкъ той се провиква: откждѣ ко исходатъ волъци сіи, зане пси, ересичествѣ, не отъ лѣности ли и грѣхости пастѣшьски. Сжщо и богомилитѣ обвиняватъ духовенството въ нерадѣние: мы пачеже къ Бога молимъ и вдимъ и молимъ, а не живемъ къ лѣности, якожи вы (Arkiv, IV, 73).

свобода и чистота на духа, бичували разкоша, богатството, разпуснатия животъ, притѣсненията и грабежитѣ на властницитѣ, кървопролитията[1]). Тѫгувайки за нравствена обнова и справедливъ социаленъ строй, народнитѣ маси не можели да не се увличатъ отъ богомилската проповѣдь.

Почва за разпространение на богомилството въ западнитѣ български провинции, изглежда, е имало още въ врѣмето на св. Климента (въ края на IX и началото на X в.). Въ гръцкото житие на св. Ив. Владимиръ се говори, че царь Симеонъ и св. Климентъ се борѣли противъ ереста на богомилитѣ и масалианитѣ[2]). За манихейството въ България говори и тѣхниятъ съврѣменникъ Иоанъ Екзархъ[3]). Манихейскитѣ общини можели да бѫдатъ здрави гнѣзда на богомилството прѣзъ врѣмето на царь Петра и западно-българскитѣ царе. Ясни свѣдения нѣма, обаче знае се, че още въ X в. богомилството било тъй силно разпространено срѣдъ славянското племе Драговичи (около Солунъ и Пловдивъ), че тукъ се образувала отдѣлна богомилска църква по име Драговичка (ordo de Drugutia) — въ противоположность на Българската богомилска църква (ordo de Bulgaria) въ прѣславска България и дори, споредъ нѣкои изслѣдвачи, порано отъ послѣдната и че отъ двѣтѣ драговички общини македонската се появила по-рано[4]) Драговичкото богомилство лесно можело да проникне въ другитѣ западнобългарски области[5])

---

[1]) Arkiv, IV, стр. 72 и 92. Пресвитеръ Козма изобразява богомилитѣ съ слѣднитѣ чърти: ѥбѫть то ересьцы изъ нѣ̀ъ вико овца образомъ кротцы и смиренніи, молчалівіи, слѣдни же ѥбѫть бидѣти отъ лицемѣрнаго поста, словесъ не реко̀ѫтъ, не смѣютъ грохотомъ, не образо̀ѫтъ, хранятъ отъ взора... За социалната имъ дѣйность той казва: учатъ же тѣмъ ни не повинъкати ѥ̀ъ властелемъ своимъ хуящемъ богатымъ, отецъ невидатъ, рѣгаютъ боѥры, мерзки Богъ мнятъ работающемъ царю и никомо̀ъ рабъ не велятъ работати господину своему.

[2]) Ἀκολουθία τοῦ ἁγίου ἐνδόξου Βλαδιμήρου, σ. 14

[3]) У Гильфердингъ, Собр. соч. I, стр. 59, прим. 1: да сѫ посрамлятъ убо вси пошибленіи и сквернѝ манихеи и вси погани словени и вси языци зловѣрни.

[4]) Гильфердингъ Собр. соч. I, стр. 134 и 135. Racki, Rad, VII, 1869 г., стр. 104 и 105. Дриновъ, Съчинения, I, 310, 311, Йор. Ивановъ. Българитѣ въ Македония, втор. изд. 19.

[5]) Хилфердингъ даже допуска, че самъ царь Самуилъ се намиралъ подъ влиянието на богомилитѣ (Собр. Сочин. I, 235). Това приема и Рачки. Обаче нѣма достовѣрни извѣстия за съчувствие на Самуила къмъ богомилитѣ. Скилица и Кедринъ не говорятъ нищо за това. Бесѣдата пакъ на пресвитеръ Козма, на която се основава

Особено въ началото на XI в. богомилството ще да е било силно разпространено въ западна България. Дукляйскиятъ князъ Иванъ Владимиръ се стараелъ да изкорени богомилството отъ страната си. Житието го нарича: „Τῶν Βογομίλων, τῶν αἱρετικῶν Μασσαλιανῶν ἡ κατάλυσις, ἡ τῆς πλάνης καθαίρεσις, καὶ τῆς πίστεως ἐπίρθωσις“[1]) (Разрушение на богомилитѣ, еретицитѣ масалиани, уничожение на заблудата и изправление на вѣрата). Сжщо тамъ царь Иванъ Владиславъ и жена му се рисуватъ като върли противъ-ражници на богомилитѣ (Βασιλεὺς ταῖς ῥίζαις τῆς Ἰωβήλου αἱρέσεως

Хилфердингъ, изобразяватъ, както видѣхме, епоха прѣди Самуила. Дори ако отнесемъ тази бесѣда къмъ Самуиловото врѣме, не можемъ да рѣшимъ този въпросъ окончателно, защото въ нея съвсѣмъ се замълчва името на Самуила и на едно мѣсто пресвитеръ Козма ясно говори, че свѣтската власть неприязнено се отнасяла къмъ богомилството: „Но аще и есть попъ бпадъ къ вѣрѣ ихъ, то ины наша поверглъ есть, аще же и держитъ кто, то страха ради власти земныхъ“ (Archiv, IV, стр. 89). Сжщо и привеждания отъ Хилфердингъ разказъ на арменеца Матей отъ Едеса, че Самуилъ билъ отъ арменско потекло (отъ Дерджанския окржгъ), не говори още за сѣчувствие на Самуила къмъ богомилитѣ. По всѣка вѣроятность, Самуилъ е ималъ политически сношения съ пловдивскитѣ арменци, като гарнизонно население на Византия, чрѣзъ които мълвата за неговитѣ военни подвизи се разнесла въ Армения и послужила за основа на тая легенда. Рачки привежда като доводъ и фактъ, че Самуилъ е приелъ много арменци въ Македония, обаче той имъ оказалъ това гостоприемство заради тѣхната войнственость, омраза къмъ Византия и привързаность къмъ българското царство. Тѣ, както и Рачки твърди, сж възстанали противъ гърцитѣ и се съединили съ българитѣ. Нѣма нито намекъ за богомилски течения у Самуила и въ житието на св. Ивана Владимира, което непрѣменно би било отбѣлѣзано, ако то е било фактъ, както е отбѣлѣзано, че св. Климентъ се борилъ въ врѣмето на царь Симеона и че царь Иванъ Владиславъ и жена му сж били богомили. Постоянното прѣбивание на българския патриархъ при Самуила, стремежътъ на послѣдния да украсява столицитѣ си съ църкви и монастири и да издигне тѣхното религиозно значение съ прѣнасане на мощи въ тѣхъ, неговиятъ буенъ властолюбивъ характеръ — всичко това сж факти, които показватъ, че той е билъ далече отъ духа и живота на богомилитѣ. А изповѣдьта му на св. Троица (въ надписа върху надгробната плоча надъ гроба на родителитѣ му) свидѣтелствува за православнитѣ му религиозни убѣждения. Оставяйки официално вѣренъ на Православната църква, Самуилъ можелъ да се ржководи въ своята религиозна политика отъ държавни смѣтки да — използува всичкитѣ враждебни на Византия сили въ гигантската си борба противъ нея. И богомилитѣ, като рѣшителни противници на визан-

[1]) Ἀκολ. τοῦ ἁγ. ἐνδ. Βλαδιμήρου σ, 12

τῶν Βογομίλων καὶ Μασσαλιανῶν[1]) (дързейки коренитѣ на прикритата ересь на богомилитѣ и масалианитѣ).

Но посрѣдъ кървавитѣ потоци, лѣяни за надмощие на българина или гърка, все се издигали нѣкои силни религиозно-нравствени личности. Въ своята история о. Паисий Хилендарски нарича Самуиловия братъ *Давида* светия, който доброволно оставилъ своето царство на брата си Самуила, приелъ монашески чинъ и свършилъ живота си свето и богоугодно, а неговитѣ нетлѣнни мощи били пренесени въ Охридъ[2]) Не е извѣстно отъ какви извори о. Паисий черпилъ свѣдения, но тѣ не сж съгласни съ византийскитѣ лѣтописци Скилица-Кедринъ, които съобщаватъ, че Давидъ билъ убитъ отъ пастири власи между Костуръ и Прѣспа.[3])

тийската култура и, проникнати, отъ гореща любовь къмъ народната самобитность, сж поощрявали тази борба. Проф. Н. Благоевъ (Правни и социални възгледи на богомилитѣ, София, 1912 година, стр. 26 и 27) казва, че богомилитѣ, обичайки политическата независимость, сж участвували въ голѣмата българовизантийска война въ края на X в. и началото на XI в. И Хилфердингъ дохожда до тази мисъль въ заключението на своето изслѣдване: „Но при всичко това, пише той, азъ не ще посмѣя да го призная за явенъ послѣдователь на ересьта . . . При недостатъка на всѣкакви вѣрни указания, може да се прави само догадка, че Самуилъ, на когото религиозното положение било не по-малко трудно, отколкото политическото, — той билъ поставенъ между Източната църква, при пъленъ обаче разривъ съ тогавашната Й прѣдставителка Византия, отъ една страна, Римъ отъ друга и богомилството отъ трета —, че Самуилъ, казвамъ азъ, се старелъ да се държи въ нѣкакво равновѣсие между тѣхъ и угаждалъ и на папския дворъ, и на ересьта, като не се отричалъ обаче отъ православието, вѣрата на своитѣ прѣдшественици и мнозинството на народа". (Собр. Соч. I, стр. 235).

[1]) ibid,. с 18 и 25

[2]) История славѣноболгарская, изд. Йор. Ивановъ, стр. 31 и 63. О. Паисий споменава царь Давида и въ каталога на българскитѣ светии между царь Михаила и Ивана Владимира (із. стр. 75). Неговото име е вписано сжщо и въ каталога на българскитѣ светии, притуренъ къмъ зографската българска история (Йор. Ивановъ, българ. старини изъ Македония, стр. 171)

[3]) Migne t. 122, col. 168: Δαβὶδ μὲν εὐθὺς ἀπεβίω ἀναιρεθεὶς μέσον Καστορίας καὶ Πρέσπας καὶ τὰ λεγομένας Καλὰς ὁδοὺς παρὰ τινων βλαχῶν ὁ δὲ τῶν.

Дриновъ счита това съобщение недостовѣрно, понеже противорѣчело на свидѣтелството на о Паисия. Обаче не може да се приеме подобно твърдение, което се основава не на достовѣренъ документъ, а само на едно име на о. Паисия. Не издържа критика и твърдението на Цухлевъ, че византийскитѣ лѣтописци не можели да знаятъ за абдикацията и помонашването на царь Давида, понеже

При написване на историята си (въ 1762 год.) о. Паисий не е разполагалъ всѣкога съ достовѣрни паметници. Некритиченъ въ своята работа, той е причислилъ къмъ българскитѣ царе светии митични лица, като Селевкия, Суботина, Симеона-Лабаса[1]); охридскитѣ архиепископи Иоана и Теофилакта счита търновски патриарси[2]); седмочисленицитѣ поставя слѣдъ Теофилакта[3]). Св. Никодима Бѣлградски — прѣди св. Ивана Рилски и слѣдъ Илариона Мъгленски[4]). Съобщението на о. Паисия, че Давидъ е станалъ монахъ и че мощитѣ му били прѣнесени отъ Воденъ въ Охридъ, се опровергава и отъ Самуиловия надписъ отъ 993 г. на гробницата на родителитѣ и брата му въ Прѣспанското с. Германъ. Ако Давидъ билъ монахъ, Самуилъ щѣлъ да го нарече въ надписа съ монашеското му име и монашеския му чинъ. А самиятъ фактъ, че въ Охридъ нѣма никакъвъ споменъ за народенъ светия Давидъ, говори ясно, че останкитѣ на царь Давида не сж били прѣнесени въ Охридъ. Навѣрно, о. Паисий ималъ прѣдъ очи прѣнасянето на останкитѣ отъ Воденъ въ Прѣспа и е смѣсилъ Прѣспа съ Охридъ или пъкъ тѣзи градове били сбъркани въ самия паметникъ, откждѣто о. Паисий узналъ това. Но едно е несъмнѣно, че макаръ и да билъ въ мирско състояние, царь Давидъ се отличавалъ съ религиознонравственъ характеръ. Очевидно, неговата религиозность и добродѣтелитѣ му сж правѣли такова силно впечатление, че народътъ го считалъ като светия, безъ да бѫде канонизуванъ отъ Българската църква. По увѣрението на Дриновъ[5]), въ много български храмове се намиратъ изображения на царь Давида съ надпись „*ѡтъцъ царь Болгарскій Давыдъ*". Самъ Дриновъ е видѣлъ и печатно изображение на този царь въ една църковно-славянска книга, издадена въ XVIII в.[6])

Другъ по-свѣтълъ нравственъ типъ билъ зетъятъ на царь Самуила, диоклейскиятъ *князъ Иванъ Владимиръ*. Удивление буди, че въ една и сѫща епоха въ Българската църква се появяватъ два твърдѣ съдържателни, но противоположни типа отъ висшия обществен класъ, Самуилъ и Ив. Владимиръ. Единиятъ билъ човѣкъ на физическото могжщество, а другиятъ чо-

---

тѣзи събития сж били станали твърдѣ бързо (цит. съч. стр. 785). Скилица-Кедринъ тъй добрѣ сж били запознати съ западнобългарската династия, че знаели кой отъ тѣхъ е билъ по-старъ и кой по-младъ и че Моисей е падналъ подъ гр. Сѣръ, а Аронъ билъ убитъ отъ Самуила. Византийцитѣ не можели да не се заинтересуватъ за сждбата на царь Давида, съ когото сж водили борба. Обсадата на Сѣръ въ 973 г. била прѣдприета отъ него. Резултатъ именно на разузнаването е съобщението за убийството на Давида.

[1]) История славенѣболгарския, изд. Й. Р. Ивановъ стр. 31. [2]) Ibid стр. 35. [3]) ів. 76—77. [4]) ів. 78—79. [5]) Съчинения, I, стр. 484. [6]) Съчинения, I, стр. 484.

вѣкъ на нравственото величие. За първия законъ била неговата воля, а за втория — съвѣстьта. Първиятъ се борилъ съ сждбата и трагично падналъ подъ ударитѣ ѝ, а другиятъ се прѣдалъ на Провидѣнието и възсиялъ съ очарователенъ за вѣрващитѣ ореолъ. Първиятъ по природата си билъ езичникъ, вториятъ християнинъ: първиятъ се мжчилъ като Танталъ, вториятъ като християнски мжченикъ; първиятъ билъ стихия, която рушела всичко, що прѣчело на неговитѣ пориви; вториятъ миротворна сила. Самуилъ билъ титанъ, а Иванъ Владимиръ-светия. Едноврѣменното появяване на такива двѣ противоположни личности прѣдполага сжществуването на съотвѣтни за тѣхното развитие условия. Обществената срѣда на Западното българско царство била механическа смѣсь отъ двѣ начала-езическо и християнско. Тази смѣсь се прѣчиствала въ силнитѣ натури като прѣзъ филтъръ и добивала прѣвъзходство или езическото начало (Самуилъ, Владиславъ) или християнското (Иванъ Владимиръ, Косара, Давидъ).

Синъ на сръбския жупанъ Хвалимира[1]) и князъ на Диоклея и Зета[2]) (двѣ южни области отъ сръбската тетрархия: (Гравуния, Захълмие, Диоклея и Зета), Иванъ Владимиръ билъ „мжжъ справедливъ, миролюбивъ и добродѣтеленъ". Неговитѣ прадѣди сж дѣйствували за разпространението на християнството и сж били ревностни противници на дуалистичната ересь.[3]) Пъленъ съ небесна благодатъ-се говори въ житието му,—той още отъ младини билъ кротъкъ и смиренъ, благоговѣенъ и склоненъ къмъ размишление за духовния свѣтъ. Той изучилъ божественитѣ книги и военното искуство[4]). Още въ първитѣ години на своето управление, Самуилъ е подчинилъ неговитѣ земи и плѣнилъ самия него, като го хвърлилъ въ единъ отъ прѣспанскитѣ затвори, гдѣто той дълго врѣме се измжчвалъ[5]). Въ затвора Иванъ Владимиръ денонощно се прѣдавалъ на постъ и молитва[6]). Слѣдъ като билъ освободенъ и се оженилъ за Самуиловата дъщеря

---

[1]) Диоклейски лѣтописъ у Гильф., Собр. соч. I, стр. 173. Въ гръцкото житие той е нареченъ синъ на Нѣманя и византийската принцеса Ана. Баща му пъкъ е нареченъ синъ на българския царь Симеона (Ἀχολουθία, стр. 14 и 24). Споредъ краткото житие, той се родилъ въ с. Владимиръ, което се намирало въ епархията на българитѣ; отъ името на това село светията получилъ името си Владимиръ (стр. 28) Въ пространното пъкъ житие е казано само, че той се родилъ въ страната на мизийцитѣ.

[2]) Споредъ Кедрина, той билъ управитель на Трималия (Тривалкия) и близкитѣ до Сърбия мѣстности.

[3]) Ἀχολουθία, стр. 13 и 23

[4]) ib. стр. 14

[5]) Диоклейски лѣтописъ у Гилфердинга, I, стр. 214 и 217. Въ гръцкитѣ жития не се говори за плѣняването на Ивана Владимира

[6]) ibid стр. 217

Косара, Иванъ Владимиръ билъ удостоенъ съ кралски титулъ и получилъ прѣдишнитѣ си владѣния и цѣлата Драчка земя[1]) (безъ Драчъ). Той е останалъ вѣренъ васалъ на Самуила до самата си смъртъ и, споредъ гръцкото житие, му помагалъ въ войнитѣ противъ Византия и еднажъ нанесълъ такова поражение на византийскитѣ войски, че „ее прославилъ и билъ възхваляванъ не само срѣдъ съсѣднитѣ народи, но и въ далечнитѣ страни"[2]) Обаче дѣйностьта на Владимира се заключавала главно въ религиозни подвизи. „Така той продължавалъ да живѣе и царува-се говори сжщо тамъ — по заповѣдитѣ Божии, устремявайки своя умъ единствено къмъ Всевишния царь, който и го удостоилъ, както душата му жадувала, да пролѣе кръвьта си отъ любовь къмъ Него и да Му принесе своя животъ въ жъртва"[3]). Неговата нравствена чистота била тъй висока, че той е живѣлъ дѣвствено съ жена си[4]). Той особено обичалъ да се прѣдава на молитва. Въ едно планинско самотно мѣсто той си построилъ молитвенъ домъ, кждѣто седемь пъти въ день е отивалъ да се моли колѣнопрѣклонно и често пъти нощѣ прѣкарвалъ въ гжсталака въ уединение[5])

Иванъ Владимиръ билъ и борецъ за православието въ своитѣ земи противъ засилваното богомилство[6]). Духъ на самоотречение е живѣлъ въ него. „Той се стараелъ да запази народа и държавата. Никждѣ не давалъ чуждъ животъ напраздно и го пазѣлъ, до колкото било нуждно, но когато трѣбвало да се умира, той отивалъ на смъртъ, като човѣкъ, който изпълнява своя дългъ".[7]) Когато единъ жупанъ го прѣдалъ, той свикалъ всичкитѣ си хора и имъ казалъ: „Чини ми се, драги ми братя, че е дошълъ часътъ да се изпълни онова изречение на Евангелието, което говори, че добриятъ пастирь душата си полага за овцетѣ си. И по-добрѣ е, мисля, братя, азъ да положа душата си за васъ и доброволно да прѣдамъ тѣлото си да бжда убитъ, отколкото вие да загинете отъ гладъ или отъ мечъ"[8])

Съ узурпацията на българския прѣстолъ отъ Ивана Владислава е започналъ мжченическиятъ животъ на Ивана Владимира.

---

[1]) Ibid, стр. 218. И Кедринъ нарича Ив. Владимира Самуиловъ зетъ: ὁ ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Σαμουὴλ κηδεστής (Migne t. 122 col. 196) Споредъ гръцкото житие, столица на Ив. Владимира въ врѣме на васалството му билъ градъ Елбасанъ, въ срѣдна Албания, гдѣто сега се намира монастиръ на негово име. Обаче това не е вѣрно, защото този градъ се появилъ въ турско врѣме при Мухамеда II. Най-вѣроятно е, че тя била Диоклея въ областьта Крайна, на западъ отъ Шкодранското езеро и билъ погребанъ при Богородичната църква (срв. Иречекъ, Историја срба, стр. 195). [2]) Ахил., стр. 17. [3]) pag. cit. [4]) Ibid. стр. 15. [5]) Ibid, стр. 16. [6]) Ibid, стр. 15; вж. по-горѣ стр. 45. [7]) Новаковичъ, Прве основе слов. книжевности, 200

[8]) У Гильферд., стр. 201

Въ омразата си къмъ Самуиловитѣ роднини, Иванъ Владиславъ подмамилъ Ивана Владимира въ Охридския край съ лъжливи клетви. По пѫтя му била устроена засада, откѫдѣто хората на Ивана Владислава се готвѣли да го убиятъ, но не сполучили. „А кралътъ—разказва диоклейскиятъ лѣтописецъ — дошълъ въ двореца на императора въ мѣстото, наричано Прѣспа, и щомъ встѫпилъ въ жилището, почналъ, по обичая си, да се моли на Господа небесния. Като узналъ за неговото пристигане, императорътъ се разсърдилъ съ голѣмъ гнѣвъ, защото той рѣшилъ въ сърдцето си, щото Владимиръ да загине по пѫтя; самъ пъкъ той не е искалъ да се покаже участникъ въ смъртьта му, тъй като той прѣдалъ кръста чрѣзъ ржцѣтѣ на епископитѣ и монаситѣ. Затова именно той и устроилъ засада по пѫтя му. Обаче, виждайки несполуката отъ своята зла интрига, Владиславъ, като седналъ да обѣдва е изпратилъ войници да го убиятъ. Кралътъ още се молѣлъ, когато го обиколили. Като разбралъ тѣхния замисълъ, той повикалъ двамата епископи и монаха, които се намирали съ него въ църква и имъ казалъ: „що е това, мои господа? Що направихте вие? Защо вие ме излъгахте? Защо азъ повѣрвахъ на васъ и на вашитѣ клетви? Азъ умирамъ невиненъ". Тѣ пъкъ отъ страна не смѣели да погледнатъ въ лицето му. Тогава кралътъ, като извършилъ молитвата, се изповѣдалъ и, като вкусилъ тѣлото и кръвьта Господни, взелъ въ ржцѣтѣ си кръста, който получилъ отъ императора, и казалъ: „молете се за мене, господа мои, и този честенъ кръсть нека свидѣтелствува за мене заедно съ васъ въ деня на сѫда, че азъ умирамъ безъ вина. Подиръ това той цѣлуналъ кръста и, като далъ миръ на епископитѣ, посрѣдъ риданията на всичкитѣ, излѣзълъ отъ църквата и задъ нейния прагъ, при църковитѣ врата, билъ убитъ отъ войницитѣ на 22 май (1015 г.) Епископитѣ пъкъ дигнали тѣлото му и го погребали въ сѫщата църква съ хвалебни пѣсни. И по произволение Божие, за да се обявятъ заслугитѣ на блажения мѫченикъ Владимира, много страдащи отъ разни неджзи намирали изцѣление, като се молѣли надъ гроба му. Прѣзъ нощьта се виждало отъ всичкитѣ сияние надъ гроба на мѫченика, подобно на свѣтлината на много горящи свѣщи. А съпругата на блажения Владимиръ го оплаквала много дни съ голѣмъ плачъ, който не може да се опише съ думи. Императорътъ, виждайки чудесата, които се извършвали тамъ, билъ поразенъ отъ страхъ и позволилъ на братовчедката си да вземе тѣлото на своя мѫжъ и да го погребе, гдѣто й било угодно. Тогава Косара взела тѣлото на блажения Владимиръ и го занесла въ мѣстото наричано Крайна, гдѣто се намиралъ неговиятъ дворецъ и го положила въ църквата на прѣсветая Дѣва Мария."[1])

---

[1]) У Гилфердинга, Собр. соч. I, стр. 262. Споредъ гръцкитѣ житиета, Иванъ Владимиръ билъ убитъ отъ брата на жена си по внушението на послѣднята. Когато Ив. Владимиръ съ своя шурей,

Мощитѣ на св. Ивана Владимира сега почиватъ въ елбасанския монастиръ, посветенъ нему. Въ Албания и Охридския край го почитатъ като светия—чудотворецъ. За народа той е идеалъ на добродѣтель, кротость и благочестивъ животъ. Въ старо врѣме въ западна България Иванъ Владимиръ е ималъ сѫщото религиозно-нравствено значение, каквото св. Иванъ Рилски въ източна България. Както послѣдниятъ е станалъ ограда на православието въ Петровото царство, тъй Иванъ Владимиръ — въ Самуиловото.

по обичая си, сж. пѫтували отъ Охридъ въ Албания, шуреятъ внезапно е изкаралъ мечъ и ударилъ своя зетъ, но не успѣлъ. Тогава Ив. Владимиръ му далъ своя мечъ, съ който Владиславъ му отрѣзалъ главата (Ἀνέκδοτα, стр. 18 и 25). Въ краткото житие причина за убийството на Ив. Владимира се изтъква подозрѣнието на жена му въ измѣна. Обаче слѣдъ убийството на Владимира, жена му се разкаяла съ сълзи (ibid стр. 26)

II. Византийска епоха.

(1018 — 1334).

ПЪРВА ГЛАВА

Охридската архиепископия при императора Василия II (1018—1025)

Обширното Западно българско царство, лишено отъ органично единство, се поддържало само отъ военния гений на Самуила и отъ ентусиазма, който той е успѣлъ да възбуди въ народа. Неговата смъртъ (14 септемврий 1014 год.) е ускорила разгрома на царството му. Паническиятъ викъ на българскитѣ войници „бѣгайте о, царю!“ при крѣпостьта Сетина се оказалъ сждбоносенъ. На 9 януарий 1018 година подъ стѣнитѣ на Драчъ е загиналъ послѣдниятъ прѣдставитель на западнобългарската династия, царь Иванъ Владиславъ. Единъ подиръ другъ почнали да се прѣдаватъ българскитѣ войводи на свободно напрѣдвалия въ българската земя византийски завоеватель, докато, най-сетнѣ, въ Струмица послѣдниятъ билъ посрѣщнатъ отъ българския патриархъ Давида съ писмо отъ царица Мария, съпруга на Ивана Владислава, която прѣдлагала условия за капитулиране[1]). Българскиятъ народъ билъ тъй уморенъ отъ продължителнитѣ разорителни войни, че въ Скопие, Щипъ и Просѣкъ завоевательтъ билъ прославянъ съ хвалебни пѣсни[2]). Сжщо и столицата на България е посрѣщнала завоевателя „съ пѣсни, ржкоплѣскания и хваления“[3]). При византийския императоръ били докарани българската царица и цѣлото царско сѣмейство (нейнитѣ трима сина и шестъ дъщери, незаконния синъ на Самуила Траянъ, двѣ дъщери на Гавриила Романа и петъ негови синове съ очи изва-

---

[1]) Кедринъ, у Migne t. 122, col. 200

[2]) ibid. col. 200—201: Ἐκεῖθεν ἄπεισιν εἰς τὰ Σκόπια, καὶ στρατηγὸν αὐτοκράτορα λιτῶν ἐν τῇ πόλει Δαβὶδ πατρίκιον ζτὸν Ἀριανίτην, ὑπέστρεφε διὰ τῶν φρουρίων Στυπείου καὶ Προσάκου μετὰ λιτῶν καὶ ὕμνων εὐχαριζόμενος καὶ τιμώμενος.

[3]) Col. cit. Ἀδθις δὲ... ἄπεισιν εἰς Ἀχρίδας κἀκεῖσε στρατοπεδείαν ἐπήξατο, τοῦ λαοῦ παντὸς μετὰ παιάνων καὶ κρότων προσυπαντῶντος.

дени отъ царь Ивана Владислава)[1]). А въ Костуръ били прѣдставени на императора двѣтѣ дъщери на Самуила, които, като видѣли царица Мария, съ ярость се нахвърлили върху нея отъ омраза къмъ нейния мжжъ, убиецъ на брата имъ[2]). Тежъкъ позоръ билъ за българитѣ, когато въ 1018 година Българоубиецътъ е влѣзналъ въ Цариградъ съ златенъ вѣнецъ на глава, яхналъ на конь и акламиранъ отъ народа. Прѣдъ него сж вървѣли царица Мария, съ дѣцата си, Самуиловитѣ дъщери и български боляри[3]).

Като говори за тази побѣда на императора Василия Българоубиецъ, византийскиятъ историкъ Михаилъ Аталиотъ заключава: „и България, която отъ всички се признаваше за трудно побѣдима и твърдѣ неодолима и която не се подчини нито на единъ отъ императоритѣ (καὶ τῆς Βουλγαρίας δυσκαταρχήτου καὶ πολλῆς δυσαλώτου γινωσκομένης παντάπασιν καὶ μηδενὶ τῶν βασιλέων ὑποταγείσης) и при това не позволяваше на Византия да доставя необходимитѣ нѣща, императорътъ завладѣ блѣскаво (λαμπρῶς) и доблестно, и византийската държава получи на западъ безопасность и миръ и намѣсто прѣдишната оскждность, тя почна да се наслаждава отъ изобилие и благосъстояние“[4]). Въ дѣйствителность обаче не Византия е покорила България, а самъ българскиятъ народъ, както вѣрно отбѣлѣзва Хилфердингъ[5]), се прѣдалъ на новия завоеватель. А ако се сжди по думата ὁμόσπονδον (договоръ) въ II хрисовулъ на Василия II, може да се приеме, както твърди и Дриновъ[6]), че българскиятъ народъ е призналь византийския императоръ за свой царь, слѣдъ като взелъ отъ него обѣщание, че ще му запази старитѣ граждански и църковни права. По тази причина или поради това, че държелъ смѣтка за националното достойнство на българския народъ, императоръ Василий, като покорилъ България, не посегналъ на материалното благосъстояние и духовната свобода на българския народъ и се погрижилъ да запази всичко, що му гарантирало да бжде особена културно-национална величина. По свидѣтелството на Скилица-Кедринъ, Василий II е оставилъ сжщитѣ узаконения, които сж сжществували при царь Самуила, като е далъ на българския народъ привилегията да се управлява отъ своитѣ началници и споредъ своитѣ обичаи. А на българскитѣ войводи и боляри, които се прѣдали, той е далъ патрициянски чинъ. Такива сж били пернишкиятъ войвода Кракра, струмишкиятъ Драгомужъ, областниятъ управитель Богданъ, болярите Несторица, Зарица и младия Добромиръ[7]). Данъцитѣ

---

[1]) idem, col. cit. Prokic, Die Zusätse, s. 34, № 49. Най-стариятъ синъ на Ив. Владислава Прусиянъ е избѣгалъ въ гората.

[2]) Кедринъ, col. 208. [3]) ibid.

[4]) Ed. Bonnae, стр. 234. [5]) Собр. Сочин. I, 276. [6]) Периодич. списание, 1873 г., кн. VII и VIII, стр. 15.

[7]) Кедринъ, col. 200 и 201

сѫ били сѫщитѣ, каквито и при Самуила, именно всѣки българинъ, който е ималъ чифтъ волове, билъ длъженъ да дава годишно по единъ моди (кутла, шиникъ, около 18 оки)[1]) жито и просо и сждъ вино, а този, който нѣмалъ земя, плащалъ пари намѣсто продукта[2]). Въ гражданско отношение императоръ Василий е отдѣлилъ *цѣла България въ една провинция*, на чело на която е поставилъ единъ управитель съ име „дуксъ". За столица на дукса билъ опрѣдѣленъ гр. Скопие, който поради това до отнимането на административната автономия на България (въ половината на XI в.) се е наричалъ митрополия на България[3]). Василий II е издалъ и специални *граждански наредби*, съ които опрѣдѣлялъ привилегиитѣ на гражданскитѣ учрѣждения и съсловия. Указание за това намираме въ втория му хрисовулъ, гдѣто императорътъ говори, че запазенитѣ древни права на завладѣната страна е утвърдилъ съ хрисовули и сигилии[4]). Сѫщо и архиепископъ Теофилактъ (въ края на XI в.) споменува за *основенъ законъ за управлението на България*, на който се базирали привилегиитѣ на Българската църква.

Като отдѣлилъ България въ гражданско отношение, Василий II е санкционираль и автокефалията на Българската църква. Гражданската автономия е послужила за основа на привилегированото ѝ положение въ визант. империя. Това се вижда отъ споменатото свидѣтелство на Теофилакта, а особено отъ втория хрисовулъ, гдѣто утвърждаването правата на българския архиепископъ се поставя въ логическа зависимость отъ утвърждаването правата на България: εἰ γὰρ τῆς χώρας ἐκρατεῖς ἐγενόμεθα, ἀλλὰ τὰ ταύτης δίκαια ἀπαράσπαστα διετηρήσαμεν, ἐπικυροῦντες αὐτὰ διὰ χρυσοβούλλων καὶ σιγιλλίων ἡμῶν, καὶ τὸν νῦν ἁγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας τοσαύτην τὴν ἐνορίαν ἔχειν θεσπίζομεν[5]). (Макаръ и да станахме владѣтели на тази страна, но правата запазихме непокѫтнати, като ги подтвърдихме съ наши хри-

---

[1]) Н. Благоевъ, История на старото бълг. държавно право, ч. I, стр. 144.

[2]) Кедринъ, col. 263—264: Βασιλείου γὰρ τοῦ βασιλέως, ὑπήκοα Βουλγάρους ἐχειρώσατο, μὴ νεωχμῶσαι θελήσαντος ὅλως μηδὲ τὰ πράγματα μετακινῆσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῆς αὐτῆς μένειν καταστάσεως καὶ οὕτω διεξάγεσθαι καθὼς που ὁ Σαμουὴλ διωρίσατο, καὶ διδόναι τὸν ζεύγος βοῶν ἔχοντα Βούλγαρον εἰς τὸ κοινὸν σίτου μόδιον καὶ κέγχρου τοσοῦτον καὶ οἴνου στάμνον ἕνα, ὁ ἀρχαναγρότερος ἀντὶ τῶν εἰωθότων νομίσματα δίδοσθαι διωρίσατο· Вж. и у Скилица, Migne t. 122, col. 445. Сѫщо и въ втория хрисовулъ на импер. Василия ясно се говори, че въ България билъ оставенъ старият редъ.

[3]) Кедринъ, col. 260: Διὸ καὶ πιστεύσαντες τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις βασιλέα τε αὐτὸν ἀναγορεύουσι Βουλγαρίας, καὶ ἅπαντες ἐκεῖ θεν διά τε Ναϊσσοῦ καὶ Σκοπίων, τῆς μητροπόλεως Βουλγαρίας.

[4]) Byz. Zeits., II, 44. Вж. текста подолѣ сѫщата стр. и 57

[5]) Byzantinische Zeits. II, s. 44.

совули и сигилии и постановяваме сегашния архиепископъ на България да има такъвъ диоцезъ.)

Съ привилегиитѣ, които е далъ на Българската църква, импер. Василий е завършилъ своята политика, която се стремила да привърже българския елементъ къмъ Византия. Получили гражданска и църковна автономия, българитѣ се поставяли въ лична уния съ Византия [2]). Императоръ Василий виждалъ въ автокефалната Българска църква най-добра опора на своята власть въ България. Поради това той особено се загрижилъ да опрѣдѣли нейното положение спрямо цариградския патриархъ и неговитѣ митрополити, съсѣдни съ нейния диоцезъ, и да й осигури пълна национална свобода. Слѣдъ като свалилъ патриарха Давида, той е утвърдилъ избрания отъ охридския Св. Синодъ новъ духовенъ началникъ, българина отъ Дебърско Иоана, комуто обаче не далъ титулъ „патриархъ", а му прѣдоставилъ титула „архиепископъ" съ постоянна резиденция Охридъ. По желанието на народа ли или по лични мотиви завоевательтъ е смѣнилъ духовния началникъ на България, не е извѣстно, обаче смѣната била въ съгласие съ българскитѣ жизнени интереси, понеже патриархъ Давидъ не билъ годенъ за историческата роля, която тепърва трѣбвало да играе Българската църква. Новиятъ духовенъ глава билъ достоенъ за високия постъ. Архиепископъ Иоанъ счелъ за своя свещена мисия да събере цѣлия български народъ въ една родна Църква и да затвърди духовното му единство и културна самобитность. И той упорито прѣслѣдвалъ таза цѣль. По негово ходатайство императоръ Василий е издалъ на *негово име* три хрисовули, които гарантирали независимостьта на Българската църква въ нейнитѣ етнографски прѣдѣли. Привеждаме тѣзи хрисовули въ български прѣводъ.

Първиятъ хрисовулъ.

„Въ различни врѣмена човѣколюбивиятъ Богъ е даряваль на нашето царство велики и безбройни блага, но всичкитѣ тѣхъ прѣвъзхожда съединението на властьта на българитѣ съ властьта на ромеитѣ подъ единъ яремъ. Поради туй ние утвърдихме благочестивѣйшия монахъ Иоана да бжде архиепископъ на България и ржководитель на дѣлата на архиепископията. И тъй като той помоли да опрѣдѣлимъ писменно клирицитѣ и парицитѣ, които трѣбва да служатъ на църквата на неговата епархия, и (на подвѣдомственитѣ) му епископи, ние му дадохме настоящия сигилий на нашето царство.

Съ него ние заповѣдваме, самиятъ архиепископъ да има въ градоветѣ на своята епархия, т. е. въ Охридъ, Прѣспа, Мокра и Кичево, 40 клирици и 30 парици.

---

[2]) Новаковичъ, Глас српске Краљевске Академије, 1908 г., кн. 76, стр. 1.

А епископътъ въ Костуръ (заповѣдваме да има) въ градоветѣ на епархията си, т. е. въ Костуръ, Куреща, Колоня, Дѣволъ, Воюса, и Мора 40 клирици и 30 парици. Макаръ той по-рано да е ималъ и повече, но ние не искаме, числото на неговитѣ клирици и парици да надмина числото на клирицитѣ и парицитѣ на архиепископа.

А епископътъ въ Главеница заповѣдваме да има въ самата Главеница и Канина и Неанискъ 40 клирици и 30 парици.

А епископътъ въ Мъгленъ (заповѣдваме да има) въ самия Мъгленъ и Просѣкъ и Морихово, и Сетина, и Острово, и Заодрие 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Битоля (заповѣдваме да има) въ Пелагония, и Прилѣпъ, и Дебретъ, и Велесъ 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Струмица (заповѣдваме да има) въ самата Струмица, и Радовишъ, и Конечъ (Конче Κονέτζην) 12 клирици и 12 парици.

И епископътъ въ Морозвиздъ (заповѣдваме да има) въ самия Морозвиздъ, и Козякъ, и Славище, и Злѣтово, и Луковица, и Пиянецъ, и Малешово 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Велбуждъ (заповѣдваме да има) въ самия Велбуждъ и Сонтескъ (Σουνδίσχον), и Германия, и Теримеръ, и Стобъ, и въ Долни Сонтескъ и Разлога 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Триадица (Срѣдецъ) заповѣдваме да има въ самата Триадица и Перникъ, и Суково (Σύχοβον), и Звено 40 клирици и 40 парици.

И епископътъ въ Нишъ (заповѣдваме да има) въ самия Нишъ и Мокръ, и Комплъ, и Топлица, и Свелигово 40 клирици и 40 парици.

И епископътъ въ Браница (заповѣдваме да има) въ Браница, Моравискъ, и Свендеромо, и Гронцъ, Дивисискъ, и Истаагланганъ, и Бродарискъ 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Бѣлградъ (заповѣдваме да има) въ самия Бѣлградъ, и Градецъ, и Омцъ (Ὄμτζον), и Главентинъ, и Бѣла Църква 40 клирици и 40 парици.

И епископътъ въ Срѣмъ (τῆς Θράμου) (заповѣдваме да има) въ цѣлата си епархия 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Скопие (заповѣдваме да има) въ самия Скопие, и Виница (Βινέτζην), и Прѣморъ, и Луково (Λύχοβον), и Припипъ 40 клирици и 40 парици.

И епископътъ въ Призрѣнъ (заповѣдваме да има) въ самия Призрѣнъ и Хосно (намѣсто Хвосно), и Лѣскомецъ (намѣсто Лѣсковецъ), и Врета 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Липения въ цѣлата си епархия (заповѣдваме да има) 30 клирици и 30 парици.

И епископътъ въ Сервия (заповѣдваме да има) въ цѣлата си епархия 30 клирици и 30 парици.

(Заповѣдваме), всички тѣзи клирици да се освобождаватъ отъ строение на домове и други повинности въ полза на държавата, к кто се освобождавали и при Самуила. За знание на тѣзи, които

ше царувать слѣдъ насъ, ние дадохме на архиепископа настоящия сигилий, като го подчертаваме съ оловения печатъ на нашето царство.

Вторият хрисовулъ.

Тъй като слѣдъ изложението на този сигилий относно това, каква епархия да има всѣка българска епископия, свѣтѣйшият архиепископъ на България помоли нашето царство да състави и другъ сигилий за останалитѣ негови епископии, конто не бѣха изброени въ първия сигилий поради това, че съсѣднитѣ митрополити ги бѣха заграбили и присвоили, и (тъй като) моето царство не желае да допусне никого отъ тѣхъ или отъ тѣхнитѣ хора нито на една крачка навлѣзтѣ въ българския диоцезъ, то постановихме, сегашният свѣтѣйши архиепископъ да има и да държи всичкитѣ български епископии, които при царь Петра и Самуила сж владѣели тогавашнитѣ архиепископи, и всичкитѣ останали градове, защото ние безъ кръвь и трудове и мжки, но чрѣзъ (нашето) скжпо търпѣние и съ Своята помощь Богъ ни подари тази страна, и Неговата благость ясно ни помагаше, като съединихме раздѣленото подъ една власть, безъ да нарушаваме границитѣ и наредбитѣ, които сж били добрѣ установени отъ царувалитѣ прѣди насъ. Макаръ ние и да станахме владѣтель на тъзи страна, но нейнитѣ права запазихме ненакърнени, като ги подтвърдихме съ наши хрисовули и сигилии, и установяваме, сегашният архиепископъ на България да има такъвъ диоцезъ, какъвто е ималъ при царь Петра и да владѣе и управлява всичкитѣ епископии на България, не само онѣзи, които бѣха изложени въ първия сигилий, но и тѣзи, които, като скрити, не бѣха присъединени къмъ първитѣ епископии, и съ настоящия сигилий се явиха и сж изложени поименно.

И на тѣхъ, както и на другитѣ подаряваме клирици и парици, именно заповѣдваме епископътъ въ Дръстръ да има въ градоветѣ на епархията и другитѣ градове около нея 40 клирици и 40 парици. Тъй като въ царуването на Петра въ България тази епископия блѣщѣла съ достойнството на архиепископия, а слѣдъ това архиепископитѣ сж прѣминавали отъ едно мѣсто въ друго, единъ въ Триадица, другъ въ Воденъ и Мъгленъ, сетнѣ ние намѣрихме сегашния архиепископъ въ Охридъ, (то) и самиятъ Охридъ да има архиепископъ, а въ Дръстръ да се ржкополага епископъ.

А епископътъ въ Видинъ заповѣдваме да има въ градоветѣ на епархията си 40 клирици и 40 парици. Прѣдъ видъ на това, че тази епископия ми бѣ най-полезна и откри правъ пжть въ страната, въ всѣки случай ти трѣбва да получи най-голѣми награди и да бжде поставена надъ по-добритѣ. Но за да не прѣвъзхожда числото на клирицитѣ и парицитѣ на архиепископа, ние й дадохме равна часть съ оная архиепископа, като прибавихме десеть души къмъ частьта на архиепископа, състояща се отъ 70 клирици и парици.

А епископътъ въ Раса заповѣдваме да има въ епархията си 15 клирици и 15 парици.

А епископътъ въ Орея заповѣдваме да има въ своята епархия 12 клирици и 12 парици.

И епископътъ въ Черникъ заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 15 клирици и 15 парици.

А епископътъ въ Химара заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 12 клирици и 12 парици.

И заповѣдваме на дирахийския митрополитъ да остане само съ своя прѣстолъ и да бѫде доволенъ отъ принадлежащитѣ му имоти и доходи (χρήματα) и да не прѣстѫпва въ епископиитѣ на България, защото тѣхъ ние утвърдихме за архиепископа на България, както и отъ старо врѣме властьта (надъ тѣхъ) е принадлежала нему, и неговото право било узаконено отъ старитѣ (царе). (Това ние правимъ поради туй, че) ние не заличихме нищо отъ туй, що по-рано било установено за архиепископията на България, но ако и нѣщо неясно има, ние разясняваме (ἀναστοροῦμεν) и установяваме (ἀνατυποῦμεν) съ настоящия ни сигилий, да се пази ненарушено и неизмѣнно всичко, що принадлежи на тази архиепископия отъ стари времена; и нито самъ той (архиепископътъ б. н.), нито останалитѣ епископи въ България да не спорятъ, но да се задоволяватъ съ своитѣ собствени граници, удостовѣрени отъ стари врѣмена, и тѣхната власть да остане постоянна и неизмѣнна.

А епископътъ въ Адрианополъ заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ (името е пропуснато въ гръцкия текстъ) заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Ботротъ заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 12 клирици и 12 парици.

Епископътъ въ Янина заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 15 клирици и 15 парици.

И самиятъ епископъ въ Козилъ заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 15 клирици и 15 парици.

И епископътъ въ Петра заповѣдваме да има въ цѣлата си епархия 40 клирици и 40 парици.

Постановяваме, щото свѣтѣйшиятъ архиепископъ на България да има не само изложенитѣ по име епископии, но ако има епископи, които се намиратъ въ българскитѣ прѣдѣли изпуснати по забравяне, заповѣдваме свѣтѣйшиятъ архиепископъ да владѣе и управлява и тѣзи и всичкитѣ други градове, които не сѫ указани въ сигилиитѣ на моето царство и да събира канонически данъкъ (τὸ κανονικὸν) отъ всички тѣхъ, и отъ власитѣ по цѣла България, и отъ вардарскитѣ турци, до колкото ги има въ българскитѣ прѣдѣли. (Заповѣдваме) и на всичкитѣ стратези въ България и на останалитѣ чиновници и архонти да го почитатъ и уважаватъ високо (μεγάλως) и да слушатъ неговата дума и мнѣние и да не се бъркатъ въ дѣлата нито на български монастиръ, нито на църква, нито въ каква да е друга църковна работа и да не бъркатъ нито нему, нито на подчиненитѣ му боголюбиви епископи и да не му правятъ прѣчки, за да не прѣтърпи такъвия голѣмо и безпощадно (ἀσυμπαθῆ) наказание отъ моето царство.

Прѣдъ видъ на това и за знание на идващитѣ слѣдъ насъ царе, ние съставихме този сигилий и го дадохме на свѣтѣйшия архиепископъ, като го подтвърдихме съ оловения печатъ на моето царство въ м. май 6528 (1020)".

Третиятъ хрисовулъ.

Настоящиятъ сигилий е даденъ отъ нашето царство на свѣтѣйшата архиепископия на България, за да владѣе тя безъ прѣки епископиитѣ на Сервия, Стагъ и Верия. Прѣдъ видъ на туй, че и тѣ се намиратъ въ българскитѣ прѣдѣли, съ настоящия нашъ сигилий ние ги причислихме къмъ останалитѣ епископии и утвърдихме правото на архиепископията на България надъ тѣхъ и рѣшихме да надаримъ и тѣхъ съ клирици и парици.

На стажкия епископъ 12 парици и 12 клирици, на верийския 30 клирици и 30 парици, а на сервийския епископъ тѣ бѣха дадени въ първия сигилий и да не (му) се възбранява.

Тѣзи императорски актове най-напрѣдъ обръщатъ вниманието ни съ благосклонното отнасяне на завоевателя къмъ стремежа на българския архиепископъ да сгрупира цѣлия български народъ около града на Св. Климентъ. Архиепископъ Иоанъ упорито е настоявалъ за възстановяването на старитѣ граници на Българската църква, и императоръ Василий внимателно се вслушвалъ въ неговия гласъ и издавалъ указъ слѣдъ указъ, за да удовлетвори неговитѣ искания. Съ първия хрисовулъ императоръ Василий е далъ на охридския архиепископъ само 17 епархии (16 епископски и 1 архиепископска), които тя е имала въ послѣднитѣ години на Западното българско царство. Но архиепископътъ, недоволенъ отъ тѣзи граници, е поискалъ отъ императора да възстанови диоцеза на Българската патриаршия при царь Петра (927 –969). Императорътъ е удовлетворилъ и тази молба съ втория хрисовулъ, съ който били повърнати на българския архиепископъ Дръстръ и Видинъ, подвѣдомствени на цариградския патриархъ, както и Раса и епископиитѣ, подвѣдомствени на дирахийския, солунския, и навпактския митрополити. Скоро слѣдъ туй къмъ диоцеза на охридския архиепископъ били присъединени съ новъ хрисовулъ [1]) още три епархии на южна Македония, отъ които Сервия била дадена на българския архиепископъ отново, тъй като, навѣрно, солунскиятъ митрополитъ се опиталъ да я отнеме.

---

[1]) Третия хрисовулъ нѣма дата, Новаковичъ мисли, че той билъ издаденъ въ 1020 год, но данни за това нѣма. Навѣрно, както прѣдполага Юрданъ Ивановъ той билъ врѣменъ слѣдъ 1020 год. Споменуването на Сервийската епископия въ третия хриговулъ дава основание да се мисли, че слѣдъ издаването на втория хрисовулъ (1020 г.) е минало извѣстно време, въ течение на което солунскиятъ митрополитъ успѣлъ да отнеме тази епископия.

Съ хрисовулитѣ си императоръ Василий отъ една страна е санкциониралъ правата и привилегиитѣ, които българскитѣ царе сѫ били подарили на Църквата си, и отъ друга страна той е далъ на архиепископа и епископитѣ нѣкои *нови привилегии*. При раздаването на привилегиитѣ на епископитѣ императорътъ се ржководилъ отъ услугитѣ, които му оказали епископскитѣ градове при покорението на България. На видинския епископъ той е далъ повече права, отколкото на самия архиепископъ, защото Видинъ му открилъ пѫтя за вѫтрѣшностьта на България.

Основната тенденция на хрисовулитѣ била да се запази пълната независимость на Българската архиепископия. Утвърждението на новоизбрания архиепископъ, за което се говори въ началото на първия хрисовулъ, е станало по реда, който се спазвалъ при поставянето на патриаршитѣ въ България и въ Цариградъ: българскиятъ Св. Синодъ е прѣдставилъ на императора кандидата, и императорътъ го утвърдилъ. Въ втория хрисовулъ още по-рѣзко се подчертава независимостьта на архиепископията.

Благосклонностьта на императора къмъ Българската църква е срѣщала съпротива у гръцкитѣ митрополити, които се намирали въ съсѣдство съ българския диоцезъ. Когато Василий е завладѣвалъ българскитѣ области, нѣкои отъ тѣхъ си присвоили български епископии. Въ втория си хрисовулъ императорътъ прѣдписва, щото никой отъ съсѣднитѣ митрополити да не смѣе да навлиза въ диоцеза на българския архиепископъ нито на една крачка. За да се прѣдотвратятъ бѫдещи претенции на дрaчкия митрополитъ за епископиитѣ, отдѣлени отъ епархията му и присъединени къмъ диоцеза на българския архоепископъ, императоръ Василий въ сѫщия хрисовулъ прѣдписва, дрaчкиятъ митрополитъ да остане само съ своя прѣстолъ и да не навлиза въ българскитѣ епископии[1])

Императорѣ Василий се стремилъ да запази църковната независимость на България не само чрезъ разграничване на диоцеза на Охридската архиепископия отъ диоцеза на Цариградската патриаршия, нъ и чрѣзъ *пълно освобождение на Българската църква отъ свѣтската административна власть*. Като внушава на стратезитѣ и другитѣ административни органи въ България да уважаватъ и почитатъ българския архиепископъ, да слушатъ неговитѣ думи и съвѣти, подъ страхъ на строго наказание той ги предупрѣждава *да не се бъркатъ въ църковнитѣ работи на българския народъ* и да не прѣчатъ на архиепископа и епископитѣ му.

Поради тази си основна тенденция, актоветѣ на Василия Българоубиецъ иматъ значение прѣди всичко като официална декларация на Византия, че по-голѣмата часть на Балканския по-

[1]) Byzantinische Zeitschrift, II, 42: μόνον τῷ θρόνῳ αὐτοῦ ἀρμόζειν . . . καὶ ἀρκεῖσθαι τοὺς παρ' αὐτὸν κτήμασι καὶ χρήμασι καὶ μὴ ἐπιβαίνειν τοῖς τῆς Βουλγαρίας ἐπισκοπαῖς.

луостровъ била отдѣлна етнографска область подъ название „България", имаща право за самостоенъ националенъ, културенъ и духовенъ животъ. Освѣнъ това тѣ сж изиграли голѣма историческа роля, че въ съзнанието на българския народъ сж издълбали *рѣзка граница между него и гръцкия народъ*, което твърдѣ е съдѣствувало да се запазятъ и затвърдятъ *националнитѣ му инстинкти и стремежътъ му къмъ духовна независимость*, въпрѣки всичкитѣ прѣврати въ неговия исторически животъ.

Частно за Охридската архиепископия тѣзи актове сж били *основнитѣ статути*, на които тя е дължела цѣлото си сетнѣшно сжществуване. Фалшивитѣ Юстиниановы новели, въ които Охридската архиепископия се отождествявала съ Първоюстиниянската, сж имали сила само възъ основа на юридическата стойность на хрисовулитѣ на Василия Българоубиецъ. Поради това охридскитѣ архиепископи се стремили да съчетаятъ Юстиниановитѣ новели съ тѣхъ, което и било постигнато съ хрисовула на Михаила Палеолога.

Тритѣ хрисовули на импер. Василия сж узаконявали юрисдикцията на българския архиепископъ почти надъ цѣлата територия, владѣна отъ царетѣ Самуила и Петра, т. е. надъ областитѣ на Западното и Източното българско царство. Отъ епархиитѣ на българския патриархъ при българскитѣ царе, импер. Василий е отнелъ Драчката, Лариската, Навпактската (въ Западното българско царство), Прѣславската, Проватската, Дебелтската или Загорската (въ Източното българско царство), които подчинилъ на цариградския патриархъ.

Понеже въ България се сблъсквали три юридически личности съ землевладѣлчески права — държавата, Църквата и частни лица,[1]) то необходимо било да бждатъ разграничени тѣхнитѣ права. Императоръ Василий точно е опрѣдѣлилъ, колко клирици и парици[2]) сж имали право да притежаватъ архиепископътъ и

---

[1]) Успенскій, Образованіе второго болгарскаго царства, стр. 19.

[2]) Голубинскій прѣдполага, че *πάροικοι* сж били архиерейски чиновници (Краткій очеркъ исторіи прав. церквей, стр. 259, прим.), което е невѣрно. Твърдѣ общо е разбирането и на Дринова, споредъ когото парицитѣ сж били люде, оставени отъ императора Василия да служатъ на епископитѣ като слуги, а клирицитѣ сж били сжщо такива слуги само въ духовенъ санъ. (Периодическо списание, кн. VII—VIII стр. 18, забѣл. 3). Парицитѣ сж били чифлигари, заселници (Н. П. Благоевъ, История на старото българско държавно право, ч. I 1906, стр. 121), въ случая, на църковна земя, а клирицитѣ — потомци на свещеници, които малко по малко сж прѣминавали въ състояние на църковни заселници. Парицитѣ сж имѣли собствени недвижими имоти и обработвали чужда земя — болярска или църковна. Тѣ се дѣлили на *ἀκτήμονες* или *ἐργάται*, *μισθωταί* и *χειροπράται* (глед. Извѣстія Русскаго археол. инст. въ К-лѣ, 1896, I, стр. 5; Н. П.

епископитѣ му по отдѣлно. Тѣзи права на Църквата сж били твърдѣ важни за сѫществуването ѝ, и на тази почва, както ще видимъ по-долѣ сж ставали чести конфликти между гражданската и църковната власти въ България.

Хрисовулитѣ не опрѣдѣлятъ, какви права сж имали архиепископътъ и епископитѣ надъ своитѣ парици, защото тѣ сж били опрѣдѣлени отъ тогавашнитѣ землевладѣлчески закони. Въ тѣхъ обаче е опрѣдѣлено какви права гражданската власть не е имала надъ църковнитѣ парици. Тѣй, клирицитѣ сж били свободни [1]) отъ натурални повинности (строене) и други данъци, и населенитѣ църковни земи сж били отнети отъ вѣдомството на военнитѣ и граждански чинове — стратезитѣ и бирницитѣ.

Цѣлата Българска църква имала право да владѣе 745 клирици и 715 парици. По материалното си положение епархиитѣ на Охридската архиепископия могатъ да бждатъ класифицирани на първостепенни, второстепенни и третостепенни. Къмъ първостепеннитѣ се отнасяли: 1) Охридската, 2) Костурската, 3) Главенишката, 4) Петърската, 5) Скопската, 6) Нишката, 7) Бѣлградската, 8) Видинската, 9) Дръстърската 10) Срѣдечката; второстепенни сж били: 1) Липенийската, 2) Верийската и 3) Сервийската; третостепенни — 1) Мъгленската, 2) Пелагонийската, 3) Морозвиздската, 4) Велбуждската, 5) Браничевската, 6) Срѣмската, 7) Призрѣнската, 8) Рашката, 9) Чернишката, 10) Дринополската, 11) неизвѣстна (вѣроятно, Велска), 12) Янинската, 13) Козилската, 14) Струмишката, 15) Орейската, 16) Химарската, 17) Ботротската, 18) Стажката. На първостепеннитѣ сж били дадени по 40 клирици и по 40 или 30 парици; на второстепеннитѣ — по 30 клирици и 30 парици; на третостепеннитѣ — 15 или 12 клирици и по 15 или 12 парици.

Освѣнъ землевладѣлческитѣ права, другъ материаленъ изворъ на охридския архиепископъ билъ каноническиятъ данъкъ, който архиепископътъ е ималъ право да събира отъ

Благоевъ. История на старото българско държавно право, ч. I, София, 1906 г., стр. 129—130). Първитѣ сж работили съ господарски сѣчива и добитъци (както турскитѣ ратаи, момцитѣ); вторитѣ и третитѣ — съ свои сѣчива и добитъци. Парицитѣ сж били въ извѣстна зависимость отъ землевладѣлеца, обаче не сж били прикрѣпени къмъ земята, крѣпостници въ руски смисъль, както ги счита Успенски (Образ. вт. балг. ц., 21, стр. 2), лично сж били свободни, правоспособни и дѣеспособни. Тѣ сж встжпвали въ законенъ бракъ, сключвали юридически сдѣлки и можели да придобиватъ на свое име имоти (Н. П. Благоевъ, цит. съч. стр. 124—131).

[1]) Byzantinische Zeitschift, II, s. 44: καὶ πάντας τοὺς ἐν Βουλγαρίᾳ στρατιώτους ἀπαιτίτας καὶ λαοποὺς καὶ ἄρχοντας καὶ μὴ περιβάτεσθαι αὐτοὺς μήτε εἰς μοναστήριον, μήτε εἰς ἐκκλησίαν ἢ ἐν οἱῳδήποτε ἁγιαστηρίῳ ὄλως πράγματι, μήτε κωλύειν αὐτὸν . . .

всичкитѣ подвѣдомствени епархии, отъ власитѣ въ България[1]) и отъ турцитѣ-християни (вардариоти), заселени по брѣговетѣ на р. Вардаръ[2]).

ВТОРА ГЛАВА.

Положението на Охридската архиепископия слѣдъ смъртьта на Василия II до възстановлението на Второто българско царство (1025—1185)

I) Правовото положение на архиепископията слѣдъ смъртьта на императора Василия II.

Слѣдъ смъртьта на Василия II, Византия е почнала да води враждебна политика спрѣмо българитѣ. Въ 1031 г., за обвине-

---

[1]) Подъ думата „власи" въ втория хрисовулъ на императора Василия ромънскиятъ историкъ А. Д. Ксенополъ разбира и власитѣ на сѣверъ отъ Дунава, като обаче безосновно твърди, че българитѣ попрѣчили на императора Василия, власитѣ да иматъ свои епископи отъ страхъ на схизма (Histoire des Roumains, френски прѣводъ 1896, стр. 238). Въ своя хрисовулъ императоръ Василий II е ималъ прѣдъ видъ само власитѣ въ подчинената българска земя. На сѣверъ отъ Дунава той не е владѣелъ и затова не е могълъ да подчинява тамошнитѣ власи на охридския архиепископъ. А власитѣ на Балканския полуостровъ сж били подчинени прѣко на охридския архиепископъ, тъй като тѣ сж били разселени спорадически и не било възможно да се образува отдѣлна епархия. Обаче въпрѣки това отвждунавскитѣ власи, приели християнството отъ българитѣ, съ българско духовенство и българска книжнина и, намирайки се подъ вѣдомството на[2] бълг. патриархъ до падането на българското царство, сж продължавали по традиция да признаватъ юрисдикцията на българското духовно началство и слѣдъ паданието на българското царство, като сж били, вѣроятно, подъ вѣдомството на дръстърския епископъ.

[2]) Успенски мисли, че τὸ κανονικὸν билъ събиранъ само отъ църковнитѣ „крѣпостници". Обаче текстътъ не оправдава такъвъ разбиране. Това мѣсто се чете: καὶ λαμβάνειν τὸ κανονικὸν αὐτῶν πάντων καὶ τῶν ἀνὰ πᾶσαν Βουλγαρίαν Βλάχων καὶ τῶν περὶ τὸν Βαρδαρεῖον Τουρκῶν, ὅσοι ἐντὸς Βουλγαρικῶν ὅρων εἰσί. (Byzantinische Zeitschrift, B. II, 46) Прибавенитѣ къмъ τὸ κανονικὸν думи αὐτῶν πάντων се отнасятъ къмъ ἐπισκοπὰς и κάστρα, които императоръ Василий е прѣдоставилъ на архиепископа да управлява.

Вардарскитѣ турци сж били (около 14000 д.), прѣселени отъ византийския императоръ Теофилъ (829—842), отъ Мала Азия (Дриновъ, Съчинения, II, стр. 18; забѣл. 34).

гие въ съзаклятие съ императорската сестра Теодора, били затворени въ монастиръ бълг. царица Мария и синътъ ѝ Пруснянъ, който съ нѣколцина боляри билъ ослѣпенъ.[1]) По този начинъ българскиятъ народъ се лишилъ отъ най-важнитѣ си приятели, които сж можели да влияятъ на византийското правителство въ полза на неговото дѣло. Намирайки се въ голѣма финансова нужда, византийското правителство е измѣнило данъчната система, установена отъ императора Василия за България, и бирницитѣ искали да се плащатъ данъцитѣ не въ натура, а въ пари. Това е влошило положението на българитѣ до толкова, че въ 1040 година тѣ сж възстанали на двѣ мѣста. *Петръ Делянъ* или, както по сетнѣ той е нареченъ въ зографската история, Долянинъ,[2]) робъ на византийски богаташъ, е успѣлъ да избѣга отъ Цариградъ *въ Нишъ*, гдѣто се обявилъ за синъ на царь Гавриила Романа.[3]) Народътъ възторженo го провъзгласилъ за царь. На чело на възстаналия народъ, той се отправилъ къмъ Скопие. Въ сжщото врѣме възстанали и драчкитѣ българи, и сж провъзгласили своя войвода Тихомира за царь на България. Слѣдъ като Делянъ е отстранилъ Тихомира и станалъ монархъ на България, той се спусналъ на югъ, като изпратилъ военоначалника Кавкана за Драчъ, а Антима за Епиръ и Елада. Кавканъ е прѣвзелъ Драчъ, а Антимъ е разбилъ гърцитѣ подъ стѣнитѣ на Тива. Въ Епиръ никополската тема (освѣнъ гр. Навпактъ) е прѣминала на страната на българитѣ.

Кедринъ ясно посочва, че *тежкитѣ данъци и своеволията на византийскитѣ* органи сж прѣдизвикали тия възстания. Драчкитѣ жители сж възстанали противъ гърцитѣ, защото били притѣсняванн и онеправдавани отъ стратега Михаилъ Дермокаитъ и лишавани отъ своитѣ коне и оржжия и отъ всичко друго, що считали за достойно да иматъ[4]). Сжщо и никополскитѣ жители сж хулили царя на роментѣ и се присъединили къмъ българитѣ не толкова отъ привързаность къмъ Деляна, колкото поради тежкитѣ данъци.[5])

---

[1]) Кедринъ, у Migne t. 122, col. 220 и 229.

[2]) Йорданъ Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония стр. 167.

[3]) По зографската история, Долянинъ е избѣгалъ отъ Цариградъ въ Струмица, гдѣто се обявилъ за братъ на Из. Владислава.

[4]) Migne t. 122, col. 260. πλεονεκτούμενοι... ὑπ' αὐτὸν καὶ ἀδικούμενοι, καὶ τοὺς ἑαυτῶν ἵππους καὶ τὰ ὅπλατα ἀφαιρούμενοι καὶ ἄλλα πᾶν ὅπερ ἦν αὐτοῖς ἄξιον λόγου. Драчъ еималъ гръцки стратегъ, понеже не е влизалъ въ автономна България.

[5]) Ibid., col. 264. οὐ τοσοῦτον δὲ διὰ τὸ πρὸς τὸν Δελεάνου φίλτρον ἀγαπῆσαι καὶ Ῥωμαίων ζυγὸν ἀπέρριψαν, ὅσον διὰ τὴν τοῦ ὀργανοστρόφου ἁπλοτῆτα καὶ πρὸς τὰς εἰσπράξεις ὑπερβολήν. Въ яростьта си тѣ сж изсѣкли на части византийския бирникъ Иоанъ Куцомити за неговитѣ своеволия. (ibid. col. 260 и 261).

Слѣдъ потушването на възстанието на Деляна (1041 г.), византийския гнетъ надъ българския народъ е станалъ още по тежъкъ. Разкайвайки за плѣняването на Деляна и Мануила Ивана, Кедринъ бѣлѣжи, че императоръ Михаилъ IV Пафлагонски, придшествуванъ отъ плѣнницитѣ, е влѣзналъ триумфално въ столицата си, слѣдъ като наредилъ работитѣ въ България и поставилъ стратези въ темитѣ.[1]) Новитѣ стратези (несъмнѣно, гърци) били поставени вмѣсто дотогавашнитѣ български административни управители. *Съ това била напълно унищожена гражданската автономия на България.*

Административно напълно слѣта съ византийската империя, България е станала за византийската бюрокрация сѣкашъ арена за забогатяване. Произволитѣ на финансовитѣ чиновници се усилвали отъ день на день, особено при императора Михаила VII Парапанакъ. Безправнията режимъ на неговия логотетъ Никифоръ прѣдизвикалъ *ново българско възстание съ центъръ Скопие въ 1071 г.* подъ началството на *Бодина*, синъ на сръбския великъ жупанъ Михаилъ.[2])

Положението на България не се подобрило и при Комнинитѣ.

Като говоримъ за промѣни въ положението на България подъ византийска власть, трѣбва да разбираме главно тогавашна западна България, защото въ източна България, гдѣто сж свирѣпствували различни турски племена (печенези, узи, кумани, половци), византийската администрация не е можала да се утвърди. Напротивъ, източна България е способствувала да се увеличаватъ данъцитѣ въ западна България, понеже византийското правителство всѣка година е давало богати дарове на заселената въ крайдунавскитѣ градове печенежка орда, за да запази поне номинално своята власть въ сѣвернитѣ краища.[3])

Охридската архиепископия, чийто диоцезъ въ това врѣме е съвпадалъ съ западна България, особено силно е чувствувала притѣснителната политика на Византия. Привилегиитѣ ѝ сж били значително ограничени. За нейното правото положение при прѣдшественицитѣ на архиеп. Теофилакта нѣма свѣдѣния, но може да се прѣдполага, че въ това врѣме поради честитѣ български възстания византийското правителство е смѣтало за своя главна задача да ограничи нейнитѣ икономически права. При Алексия Комнина на-

---

[1]) Migne, t. 122, col. 265: καὶ καταστησάμενος πάντα τὰ ἐν Βουλγαρίᾳ, καὶ στρατηγοὺς ἐν τοῖς θέμασι τάξας, εἴσησιν ἐν τῇ βασιλίδι... И споредъ разказа на Михаила Аталиота, императоръ Михаилъ Пафлагонски, слѣдъ потушването на възстанието, здраво е подчинилъ България и, като наредилъ работитѣ ѝ, се върналъ съ блѣскавъ триумфъ (Ed. Bonnae, стр. 10).

[2]) Скилица, у Migne t. 122, col. 445—449.

[3]) В. Васильевскій, Журналъ Министерства народнаго просвѣщенія, 1872 год. Ноябрь стр. 145.

рушена била привилегията, клиricитѣ и парицитѣ да сѫ свободни отъ натурални тегоби, на каквито били подложени парицитѣ на свѣтскитѣ земевладѣлци. Даже свещеницитѣ на архиепископа Теофилакта сѫ били подложени на държавнитѣ тегоби, опрѣдѣлени за свѣтскитѣ поданици (напр. данъкъ зевгари) [1]), и висшитѣ чиновници си служели съ тѣхъ, като съ домашна прислуга. По поводъ на това, Теофилактъ се обърналъ до севаста Иоана, синъ на севастократора Исаака и племенникъ на Алексия Комнина, съ молба да защити правата на Българската църква прѣдъ императора. „Милоститѣ на божественитѣ, мой всепочитаемъ и самодържецъ и застѫпникъ, трѣбва да бѫдатъ сѫщо неотмѣняеми (ἀμεταμέλητα), както и милоститѣ Божии. Ако твоята божествена власть ни е подарила това, което прѣди е било подарено отъ боговѣнчания и държавенъ царь [2]) и, тъй да се каже, отъ свѣтовния богъ (θεοῦ ἐγκοσμίου) въ полза на Църквата, именно пълното освобождение на намиращитѣ се близо до града свещеници отъ тежкия данъкъ зевгари, прѣвъзхождащъ всички други повинности, що може да отмѣни такъва милость, мой свети господарю и застѫпниче? Ако ние сме измѣнили нѣщо противъ твоята слава и по незнание осквернихме оказаното благодѣяние, нито тогава даже не трѣбва да отмѣнявате тази милость, подарена на Божия домъ. А Църквата се нарича и се счита домъ Божий. Ако ние Ви наричаме господарь и благодѣтель, то, като изказваме това, ние съвсѣмъ не се показваме груби и неблагодарни отъ Вашата добрина. Гледай съ каква лекость е измѣнена грамотата на почитания отъ всички Комнинъ отъ самия Комнинъ; въ това има нѣкакво оскърбление и дързость. Но има още врѣме да се излѣкува раната съ небесно лѣкарство отъ сѫщата ржка, която порази и подписа. Съ твоята августѣйша ржка благоволи да се разпоредишъ да бѫдатъ снети отъ свещеницитѣ всички тегоби и повинности, докосващи преторията (свѣтскитѣ парици) и да имъ бѫде възвърнато взетото. Азъ трѣбва да почувствувамъ твоята разпоредба, щото тъй наречените посрѣдници (εἴτινες τῶν λεγομένων μεσάζειν) [3]) които сѫ се ползували отъ свещеницитѣ като съ домашна прислуга, да не притѣсняватъ повече поне тѣзи, които сѫ подчинени на архиепископа". [4])

Нуждаейки се отъ срѣдства за водене война, Алексий I Комнинъ съ специална новела е обложилъ църковнитѣ парици и съ данъкъ десетъкъ (δεκατώσεως) отъ всичкитѣ животни [5]). Той е посегналъ и на имотитѣ на Бълг. църква. Въ

---

[1]) Зевгаренъ данъкъ се вземалъ отъ всѣки дѣлъ земля, обработанъ отъ чифтъ волове. [2]) Василий II.

[3]) Въ Дюканжевия Glossarium ad scriptores Mediae et infimae Graecitatis μεσάζοντες (т. I 909) се наричатъ тѣзи, които въ императорския дворъ сѫ заемали първо мѣсто, единъ видъ министри.

[4]) Migne t. 126, col. 516—517.

[5]) Migne t. 126, col. 448.

едно писмо, изглежда до споменатия севастъ Иоанъ, Теофилактъ съобщава, че на сжщото основание, по което е отнелъ земитѣ отъ свѣтскитѣ землевладѣлци, императорътъ му отнелъ единъ чифликъ, който отъ старо врѣме е принадлежалъ на Църквата и билъ освободенъ отъ всѣкакви държавни налози [1]). Отнети били сжщо всичкитѣ постройки на чифлика, а църковнитѣ парици били изгонени. Колкото и да се оплаквалъ и да защищавалъ съ всичкия си жаръ правата си въ редъ писма до влиятелни лица, Теофилактъ въ безсилието си най-послѣ билъ принуденъ да каже, че нѣма нищо да възрази, „ако бѫде лишенъ отъ чифлика по волята на своя господарь, който е властенъ да подарява комуто иска“ [2]), но при все това, за да запази църковното имѣние, той—противъ идеята за необлагаемостьта на res sacra — билъ склоненъ да внася за него поземленъ данъкъ (ζευγόλογον), както всички други поданици на империята. [3]) Това съзнание на безпомощность архиепископъ Теофилактъ изказва и въ писмото си до императорския секретарь Григорий Каматиръ, написано по поводъ на проектираното ново разграничение на чифлишкото пространство. „Не прѣвъзхождатъ ли най-силното вълнение тѣзи изпитания, които азъ прѣтърпѣвамъ по случай дѣлото за църковния чифликъ? Още не сме минали първата скала (разбирамъ евнуха, а ти би казалъ, възъ основа на поемитѣ, Сцила и Харидба), и задуха силенъ тифониченъ вѣтъръ, наричанъ Евроклидонъ (подигащъ широки вълни б. и.), както говори моятъ поетъ Лука.

Но азъ имамъ Този, който говори на морето: „замълчи!“, и вѣтроветѣ Му се подчиняватъ и който ходи по водата и на другитѣ дава сила и заповѣдва да правятъ сжщото . . . Защото не малко скрѫбь ни носи слухътъ за размежданото на чифлика, тъй като всѣкога първа Църквата вкусва яда, и сждътъ, споредъ писанието започва отъ дома Господенъ. Като размислихме, че дѣлото се намира въ твоята власть, нашата скрѫбь се облекчи и ние се радваме“ [4]) Въпрѣки втория хрисовулъ на Василия II, който е давалъ право на българския архиепископъ да събира τὸ κανονικὸν отъ цѣлия си диоцезъ, слѣдов., отъ всички видове населени земи, Алексий I Комнинъ, е издалъ указъ, споредъ който българскиятъ архиепископъ е нѣмалъ право да събира канонически данъкъ отъ царскитѣ имѣния (τὰ δεσποτικὰ) [5]).

Особено се влошавало положението на църковнитѣ парици отъ практиката, заведена въ Византия по разпрѣдѣлбата на селскитѣ земи

---

[1]) Ibid. col. 533 ep. 20.

[2]) ibid. col. 533 ep. 20. [3]) ibid. col. 536. [4]) ib. col. 540, ep. 23.

[5]) За тоя указъ узнаваме отъ писмото на Теофилакта до кесаря Мелесина (Migne t. 126, col 512 — 513). Земитѣ въ византийската империя били раздѣлени на: царски, църковни, архиепископски, архонтски (τὰ τῶν ἀρχόντων) и свободни (αὐτοδέσποτα).

слѣдъ смъртьта на стопанитѣ имъ. Тя била узаконена съ новелитѣ на Никифоръ Фока и Василия II. Споредъ нея, ако слѣдъ смъртьта си единъ селянинъ не оставѣлъ възрастни синове или родници, които биха се съгласили да обработватъ неговата земя и да носятъ неговата тегоба, то земята му се отнимала или въ полза на съсѣдния му едъръ землевладѣлецъ или на държавата. Сѫщо и Алексий I Комнинъ съ XX-та си новела отъ 1082 год. е постановилъ да се описва земята на всѣки селянинъ, който е умиралъ бездѣтно (ἀπαίδες)[1]) и безъ завѣщание (ἀδιάθετοι), и да се даде на здравъ селянинъ отъ сѫщото село, обаче въ сѫщия хрисовулъ той е уговорилъ, че такива земи *по право* (δικαίῳ λόγῳ) *принадлежатъ на фиска.*[2]) Плачевното положение на селянитѣ, която тази наредба създавала, ярко е обрисувано отъ Теофилакта. „Безсрамието на грѣшницитѣ — пише той на цариградския патриархъ — достигна съ главата до небето (ὅτε οὐρανῷ μὲν στηρίζει τὴν κεφαλὴν ἡ τῶν ἁμαρτολῶν καύχησις), тѣ убиватъ вдовицата и сирачето, туземеца и придошлия".[3]) Още по-покъртно сѫ изобразени бѣдствията на сиракитѣ и вдовицитѣ въ църковнитѣ земи въ писмото му до великия доместикъ Адрианъ: „Кой сега ще събере остатъцитѣ за несъстоятелнитѣ (ταῖς μὴ κτήμασι)? Кой ще въведе въ състояние на доволство тѣзи, които пиятъ отъ чашата на бѣдността (τῆς ἀπορίας)? Кой ще даде на сиракитѣ възможность, като милость, да изповѣдатъ това бѣдствено положение съ самата тази смъртъ, която ги лишила отъ немощнитѣ родители и въ замѣна тѣ сѫ получили такъвъ силенъ, покровитель?[4]) Чии заповѣди, условия на божественна доброта, ще утвърдятъ границитѣ на земята на вдовицата? Чии очи ще отриятъ сълзитѣ на онеправданитѣ и ще доведатъ онеправдавщитѣ до разкаяние и кой ще побърза да разхвърли глобитѣ по тази и онази страна: на една по-голѣма часть, на друга по-малка"[5]).

Сами по себе си тежки, мѣркитѣ на централното правителство сѫ ставали *непоносими при тъхното прилагане отъ фискалнитѣ чиновници.* Нѣмало е граница въ тѣхнитѣ злоупотрѣби и притѣснения. За византийския бюрократски паразитизъмъ, подъ който е изнемогвала Българската църква, Теофилактъ е писалъ на цариградския патриархъ: „Знае той (уви! не зная, що да кажа) за сегашнитѣ бичове и тръне, които сѫ се впили въ насъ архиерействующитѣ, и ние станахме нещастни."[6]) Така, при събиране

---

[1]) Подъ „бездѣтни трѣбва да се разбиратъ селяне, които не били оставили работоспособни синове.

[2]) Успенски, цит. съч., 28, прим. 1.

[3]) Migne, t. 126, col. 313, ep. 4.

[4]) Сарказъмъ къмъ зетя на доместика Адриана.

[5]) Migne t. 126, 405, ep. 24.

[6]) ibid, col. 313, ep. 4.

на данъцитѣ отъ църковнитѣ имоти, бирницитѣ произволно сѫ *притуряли*. Бѣлѣжвачитѣ и описвачитѣ сѫ надписвали числото на добитъка и други домашни животни. „Църковнитѣ селяни били подлагани не само на данъкъ, отъ който тѣ сѫ имали право да бѫдатъ свободни, но той се взималъ отъ тѣхъ съ излишъкъ“[1]). За воденица и риболовни мѣста[2]) църковниятъ селянинъ е плащалъ двойно повече отъ мирянина[3]). Монаситѣ и свещеницитѣ сѫ били облагани съ данъкъ. Еднажъ сѫ били обложени съ поземленъ данъкъ петима съвсѣмъ безимотни миряни[4]). Охридскиятъ бирникъ не е щадилъ и самия архиепископъ. За неговитѣ воденици, отдавна разрушени, той е прѣсмѣталъ данъкъ за всички години, а за здравитѣ воденици му взелъ два пѫти повече, отколкото „отъ българитѣ“ (гражданитѣ)[5]) За една струга, която е давала осѫдна риба, бирникътъ е принудилъ архиепископа да плати по 13 оболи на 8 риби[6]), макаръ че не било възможно да бѫде уловена риба, която да струвала повече отъ единъ оболъ. И въ други струги бирникътъ е обложилъ всѣка риба съ по два обола. Бирницитѣ своеволно сѫ освобождавали имотнитѣ селяни на архиепископския чифликъ отъ паричество, и за тѣхъ пакъ сѫ искали отъ архиепископа данъкъ.[7]) А когато прѣброявали църковнитѣ парици съгласно новелата на императора Алексия, тѣ сѫ надкачвали тѣхния брой, за да получатъ отъ Църквата повече зевгари.[8]) Бирницитѣ сѫ били толкова алчни, че сѫ събирали *„и слабитѣ остатъци отъ сърпа“ на бѣдния* и взимали подкупи, като въ сѫщото врѣме сѫ заплашвали онія, които имъ дали подкупъ, съ цѣль да получатъ *нови* подкупи. Въ случай на отказъ тѣ сѫ излизали вънъ отъ себе си и сѫ вършели жестокости. На епископитѣ тѣ гледали съ завистливо око и се стремѣли безжалостно да ги обиратъ. Тѣ сѫ мислили, по фигуралния изразъ на Теофилакта, че на епископа „неизораната земя ражда, рѣкитѣ му доставятъ злато безъ изкуство и безъ огънь, а кучетата му раждатъ коне и мулета“[9]). Въ своята алчность и *хищничество* тѣ *се отнасяли съ църковнитѣ хора като съ безсловесни животни*. „Отъ тукъ тежки дѣла и непоносими (πικρότεροι) изпълнители — се оплаква Теофилактъ —: съблъчатъ и бичуватъ клирицитѣ, прѣброяватъ парицитѣ и прѣтърсватъ, земята мѣрятъ съ блъхени крачки и поради това зе-

---

[1]) ibid., col. 448, ep. 41.

[2]) На български тѣ се наричали струги, а на гръцки διώρυχας (заводи). [3]) ibid., col. 448. [4]) ibid., col. 449. [5]) col. cit. [6]) τρισκαί δεκα κεφαλαίων ὀκτὼ καταθέσθαι ἐξεβίασατο.

[7]) col. cit. [8]) col. cit.

[9]) ibid. col. 313 ep 4: Ἀξιοῦσι γὰρ μηδὲ πένεσθαι τὸν ἐπίσκοπον, ἀλλὰ φύεσθαι μὲν αὐτῷ τὰ ἐκ τῆς γῆς ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα ἔλκεσθαι δὲ αὐτῷ τοὺς ποταμοὺς χρυσὸν ἀτεχνῶς ἄπυρον· ἵππους δὲ καὶ ἡμιόνους αὐτῷ τὰς κύνας τίκτειν.

мята не ни произвежда друго, освѣнъ тръне и бодли. Всичко е измѣрено и прѣтеглено: безумната система доходжда до измѣрение на плътьта и коститѣ, и изпитанието на нервитѣ и сърдцата, свойствено само на Бога, сега стана качество на бирницитѣ. Тъй че Вседържителтъ нѣма никакво прѣвъзходство надъ миродържцитѣ, и Бащата на бѫдещия вѣкъ — надъ властитѣ на този вѣкъ. И тѣ тъй далече отидоха, че съ своитѣ грабежи профанираха божественото право на собственостьта и се осмѣлиха да си присвоятъ божествени свойства и по такъвъ начинъ този, който бѣше срѣдъ тѣхъ мравка, е станалъ лъвъ, споредъ великата притча на Иова".[1]) Бирницитѣ въ охридска България сѫ събирали и *кръвенъ данъкъ* и сѫ прѣвръщали взетитѣ българчета въ роби. Това е ужасявало Теофилакта. Еднажъ той е писалъ на видинския епископъ: „Ти имашъ сурови бирници, но тѣ не сѫ по-сурови отъ тукашнитѣ, които отъ петъ дѣца едното вематъ въ робство подобно на това, както взиматъ петата или десетата часть отъ добитъка."[2]) Цѣлата византийска администрация е била корумпирана, и своеволията ѝ били безнаказани. „Ние тъй сме отекчени отъ своитѣ обществени работи — писалъ Теофилактъ на семносия епископъ — че не знаемъ, гдѣ да търсимъ спокойствие. Сатаната тъй изведнажъ е завладѣлъ всички чиновници, че подхожда да кажемъ думитѣ на апостола, но не въ този смисълъ, въ който той е казалъ, а въ такъвъ, който положението на работитѣ посочва, именно, че наистина не напраздно всѣки отъ тѣхъ носи мечъ, обаче *за да убиватъ, унищожаватъ и лишаватъ дѣцата*".[3]) (к. н.)

Гражданската администраци не е уважавала нито *сана на българскитѣ свещеници*, Противъ хрисовула на Василия II, който ги освобождавалъ отъ всѣкакви унизителни служби и глоби, тя ги карала да извършватъ обществени строителни работи и при отказъ сѫ ги глобявали. По тоя поводъ архиепископъ Теофилактъ е молѣлъ скопския дукъ да забрани, „да биватъ приравнени посветенитѣ Богу съ миряните".[4])

Административенъ произволъ е царувалъ и *въ другитѣ епархии*. Току що се спомена за своеволията на бирницитѣ въ Видинската епархия. Средецкиятъ епископъ не се явилъ на събора, свиканъ по дѣлото на липенийския епископъ, защото билъ принуденъ да чака прѣбройвачитѣ, за да не би въ негово отсѫтствие да го ощетятъ[5]).

Безправието въ България било тъй голѣмо, че въ отчаянието си населението е напущало роднитѣ си жилища и се скривало въ горитѣ. Верийската епархия е нѣмала постояненъ епис-

---

[1]) col. cit.

[2]) ibid. col. 337 ep. 16. [3]) ibid., col. 336, ep. 15.

[4]) ibid. col. 523 ep. 13

[5]) ibid. col. 348, ep. 18.

нъ, защото той не можелъ да подлага своя гръбъ на камши-
тѣ и бузитѣ си на плѣсницитѣ[1]). Заедно съ него сж избѣгали и
ърковнитѣ люде. Въ верийската църква, която Теофилактъ на-
рича „една отъ прѣкраснитѣ български църкви", е нѣмало нито
диаконъ, нито свещеникъ. Въ това врѣме тя е приличала „на
плодородното нѣкогажъ лозе у Давида, разграбвано отъ всѣки
минуващъ край него".[2]) Теофилактъ е молилъ верийския дукъ, се-
вастократоровъ синъ, да се обърне къмъ побѣгналитѣ църковни
люде съ възвание, съ което да имъ обѣщае защита отъ бждни
притѣснения: „Умолявамъ и припадамъ съ настоящето писмо
сѣкашъ тѣлесно, умилостиви се надъ най-щастливата нѣкога цър-
ква, една отъ седемьтѣ съборни църкви,[3]) които е построилъ
оня най-християнскиятъ Борисъ, българскиятъ царь. Той постро-
илъ, ти пъкъ обнови я, за да бжде обновенъ справедливиятъ
духъ въ твоитѣ вжтрѣшности отъ Бога"[4])

Теофилактъ не намиралъ думи, какъ да окачестви бирницитѣ
за тѣхнитѣ пакости, нанасяни на Българската църква. За него тѣ сж
били кръвни врагове, „най-безбожни", които търсѣли само прѣдлогъ
да повредятъ на Църквата[5]) и „най (безчовѣчни") „ἀπανθρωπότα-
τοι[6]), „змии"[7]). Бирницитѣ сж били „по скоро разрушители", от-
колкото държавни чиновници. За тѣхъ Божиитѣ и царскитѣ за-
кони сж били „паяжина, която държи мухитѣ, но се разкжсва
отъ оса точно тъй, както нѣкога Анахарсидъ се отнасялъ къмъ
Солона"[8]) „*Правителственият чиновникъ е джелатинъ*"—се про-
виква Теофилактъ.[9]) Съ ограничителнитѣ мѣрки на императора
архиепископътъ се помирявалъ, но съ бирницитѣ той е водилъ
непрѣкжсната борба и ималъ куражъ да имъ посочва тѣхнитѣ
беззакония. На Пакуриана, който билъ нѣколко врѣме бирникъ
въ Охридската епархия, Теофилактъ е писалъ: „Друго е онова,
що ние неумолимо изискваме отъ тебе и по-силно, отколкото ти
самъ изискващъ изплащането на данъцитѣ, — това е съвсѣмъ да
не си позволявашъ нововъведения противъ справедливостьта отъ
любовь да имашъ повече. За да ти обясня това, що мнозина
не знаятъ, азъ ти казвамъ, че ние хората живѣемъ или споредъ
справедливостьта, или мимо справедливостьта, или заради справед-
ливостьта. Въ първия случай ние оставаме човѣци, въ втория ние
се прѣобразяваме на звѣрове, а въ третия ставаме подобни на
Бога. Ти ще бждешъ прѣкрасенъ, ако украсишъ душата си съ
божественитѣ цвѣтове на живота заради справедливостьта. Нека
това ти бжде правило при изпълнението на длъжностьта, на ко-

---

[1]) ibid. col. 529 ep. 16 [2]) col. cit

[3]) За седемтѣхъ съборни църкви, построени отъ Бориса, се споменува и въ Теофилактовото жилище на св. Климентъ.

[4]) Migne, t. 126, col 529 ep. 16. [5]) ibid col. 433 ep. 33.

[6]) col. cit. [7]) ibid. col. 489, ep. 70

[8]) ibid. col. 405 ep. 24. [9]) ibid. col. 441, ep. 39.

ято се намираш, ако можешъ или искашъ да бѫдешъ прѣвъзходенъ между изпращанитѣ отъ императора". Като внушава на Пакуриана да не бѫде подобенъ на прѣдишния бирникъ Вриарей, Теофилактъ смѣло му заявява: „Ние не се боимъ отъ държавния чиновникъ Вриарей и ще направимъ усилие да противопоставимъ на неговитѣ сто ржцѣ дѣсницата на справедливостьта[1])

Всичкитѣ писма на Теофилакта до дуковетѣ и севаститѣ сѫ жалби за бѣдственото положение, въ което безчинията на финансовитѣ чиновници сѫ поставяли Църквата. Той съ радость е посрѣщалъ всѣки дворцовъ човѣкъ, който идвалъ въ Охридъ по извънредни поржчки на императора, и се обръщалъ къмъ него за защита на църковнитѣ интереси. „Ти се яви въ нашата варварска страна, мой свети владѣтелю,—писалъ Теофилактъ на кесаря Мелисина[2]), — като Богъ освободитель, утѣшение и облекчение за всички, които прибѣгватъ до твоята боговѣнчана държава, особено за мое смирение ти си жезълъ на силата и кула на крѣпостьта противъ всѣки врагъ. . . . . Защото кой ще се осмѣли да причини нѣщо неприятно на мене и на моитѣ хора, когато той слуша, че боговѣнчаниятъ владѣтель приема писмата на архиепископа и се сговаря съ тѣзи, които сѫ покровителствувани отъ него?" [3]). Често самъ архиепископътъ е прѣдприемалъ специално пжтешествие за лична срѣща съ дворцовитѣ хора и висшитѣ административни лица. И справедливостьта изисква да признаемъ, че срѣдъ военнитѣ византийски сановници се срѣщали лица, които се отнасяли благожелателно къмъ Българската църква и се грижели за подобрение на положението ѝ. Единъ отъ тѣхъ билъ Иоанъ Дука, братъ на императрица Ирина (жена на Алексия I Комнинъ). За благодѣянията, които той е оказалъ на Българската църква при прѣбиването си въ България, Теофилактъ го нарича слънце, „подъ което той и паството се грѣели", а неговото отсжтствие е довело всички до смущение. Теофилактъ изказва надежда, че Иоанъ ще продължава да облагодѣтелствува България и, когато се намира далечъ отъ нея. „Както слънцето, обръщайки се отъ сѣверъ на югъ все пакъ грѣе и животвори и онова, което не е близко, тъй и ние въ Пелагония се наслаждаваме отъ твоитѣ лжчи" [4]). Сжщо и Константинъ, синъ на севастократора Исаака, дукъ верийски, билъ приятель на българитѣ. Той е спрѣлъ притѣсненията и произволитѣ въ Дѣволъ и Прѣспа. „Много добрини — му благодари Теофилактъ — направи ти, мой най-великъ господарь и

---

[1]) ibid. col. 333, ep. 14

[2]) Нему било възложено да организира военитѣ сили въ западна България противъ половцитѣ и куманитѣ, (Успенскій, цит. съч. стр. 25, прим. 41)

[3]) Migne t. 126 col. 517, ep. 9.

[4]) ibid. col. 524, ep. 12.

застѫпникъ въ нашата земя, като освѣжи Прѣспа и Дѣволъ съ духа на честността и правосѫдието, който ти прояви противъ нашитѣ притѣснители“ [1]). Въ Теофилактовото писмо до пелагонийския епископъ се съобщава, че областният стратегъ и докладчикът Евмалъ сѫ били отстранени и за стратегъ билъ назначенъ „благородният по душа и бащинска слава“ Михаилъ, синъ на Полиевкта [2]). Сѫщо и на Палеолога той благодари за въдвореното спокойствие въ Охридската църква и се надѣва, че и въ бѫдеще той ще защити населението и Църквата отъ произволитѣ на бирничитѣ. „Защото, ако не е твоя милость — казва той —, то насъ биха погълнали тѣзи змии, съ които изобилва тази пустиня и които се съживяватъ и тлъстѣятъ по внушение отгорѣ“ [3]).

Обаче това сѫ били само мимолетни свѣтли лъчи, които не сѫ измѣнявали общата мрачна картина. Молбитѣ на архиепископа до императора сѫ минавали прѣзъ нѣколко инстанции. Архиепископътъ е трѣбвало да си осигури разположението на „посрѣдницитѣ“ на двореца съ богати подаръци. Затова той нарича *пѫтя къмъ императора Харидва и Египетъ.* [4]) „Не мисли, — пише той на керкирския епископъ —, че този пѫтъ е по лекъ, отколкото всички нещастия, каквито азъ понесохъ, и че разрѣшението на затрудненията прѣстава да бѫде неразрѣшимъ възелъ. И не само затова, че епископътъ който се приближава до военния лагеръ, може да даде поводъ за неблагоприятни въ сегашнитѣ дни прѣсѫди; но отъ туй, че нашитѣ коне би трѣбвало да раждатъ три пѫти въ годината (споредъ мита на Илисия, що изучавахме въ дѣтинството си и го прѣдавахме на другитѣ), ако ние подаряваме коне на всички, съ които има да влизаме въ прѣговори; че нашитѣ ниви трѣбва да даватъ златна жетва, и овощнитѣ дървета — златни плодове, подобни на ябълкитѣ на хеспередитѣ“ [5]).

При това финансовитѣ чиновници сѫ имали свои другари и сътрапезници въ византийскитѣ висши кржгове. Единъ такъвъ тѣхенъ покровитель билъ военоначалникът Романъ Ставроманъ [6]), чийто отредъ се намиралъ на разположението на бирничитѣ. По израза на Теофилакта той е *„затлъстѣлъ за смъртка на Църквата“* (ἐκ τῆς ἐκκλησίας παχυνθείς) [7]). Неговитѣ своеволия сѫ принудили Теофилакта да се обърне къмъ великия дукъ, брата на императрица Ирина, съ молба да удържи Ставроромана отъ понататъшни домогвания противъ Българската църква и да забрани на неговия отредъ и съмишленицитѣ му да притѣсняватъ повече българското паство [8]).

---

[1]) ibid. col. 529 ep. 16.

[2]) ibid. col. 528 ep. 15. [3]) ibid. col. 489, ep. 70.

[4]) ibid. col. 400 ep. 22. [5]) col. cit.

[6]) Името „Ставроманъ“ се споменва у Скилица нѣколко пѫти, като протопроедръ и хетериархъ (Migne t. 122, col. 467, 476).

[7]) Migne t. 126, col. 524, ep. 12. [8]) col. cit.

Архиепископътъ не можелъ да се бори съ бирницитѣ още, задѣто тѣ сж прѣдставлявали сжщинска *шпионска мрежа*. Изобличавайки тѣхнитѣ злоупотрѣби, сжщеврѣменно той трѣбвало да се справдава прѣдъ императора отъ тѣхнитѣ клевети. Заради това, когато архиепископътъ ги заплашвалъ съ името на императора и неговия мечъ, бирницитѣ сж осмивали „тази рѣчь като безжислена“ [1]).

Още по лошо е било, че бирницитѣ сж намирали помощница и срѣди архиепископскитѣ парици, като ги заплашвали съ тежки данъци, ако останѣли подъ властьта на архиепископа [2]). Съ това поведение бирницитѣ много сж съдѣйствували за избухване на *аграрно движение*, за което ще говоримъ по-долѣ. Теофилактъ е обвинявалъ бирницитѣ и за враждебното настроение на охридчани къмъ него [3]). До каква степень е дохождало самовластието на бирницитѣ и до колко билъ слабъ авторитетътъ на архиепископа прѣдъ тѣхъ, се вижда ясно отъ заплашителния отговоръ на бирника по поводъ протеста на Теофилакта противъ отчисляването на заможнитѣ селяни отъ неговия чифликъ: „Когато ще се извърши кадастъръ, отъ Църквата ще изисквамъ и за първия, и за седмия (селянинъ б. н.) и щешъ не щешъ, ще се подчинишъ. Кой ще се възпротиви на моята воля? Кой ще ме сжди, ако наказвамъ повече оногова, който е достоенъ за наказание“ [4]).

Безсиленъ да се бори съ покварената гражданска администрация, Теофилактъ отчаяно вика въ писмото си до великия доместикъ Адриана: „Християнството гине и върви къмъ пропасть, и всѣка надежда за спасение е изгубена. Не ще сгрѣши оня, който ще каже, че душата е прѣпълнена съ различни тревоги. Азъ изгубихъ всѣка способность да разсжждавамъ и като трупъ лежехъ, когато се отчайвахъ да изправя злото“.[5]) Сжщиятъ вопълъ е изразенъ и въ писмото до цариградския патриархъ: „Нѣма помощникъ или избавитель. Всичко върви къмъ погибель, че нѣма изкупитель, нито спаситель. Измамницитѣ господствуватъ надъ насъ“.[6]) Отъ пакоститѣ, които е търпѣла Църквата, Теофилактъ до толкова се отчаялъ, че по едно врѣме искалъ да напустне Охридъ, „гдѣто джелатинътъ“ е нарушавалъ „спокойствието на хората“ и е присвоявалъ „тѣхнитѣ срѣдства“, и да се посели въ Пелагония. Но като узналъ за намѣрението му, мѣстниятъ управитель не го пусналъ. И той билъ принуденъ да се подчини,

---

[1]) ibid. col. 313—315, ep. 4: Κἂν τις βασιλέως ἐπιμνησθῇ καὶ τῆς μαχαίρας, ἵν᾽ εἰς φόβον τῶν κακοποιῶν ἐκ Θεοῦ φορεῖ, καταγελῶσιν ἐκ τοῦ λόγου καὶ τοῦ λέγοντος καταδιαιτῶσιν εὐήθειαν.

[2]) ibid. col. 448, ep. 41 [3]). ibid. col. 453, ep. 43.

[4]) ibid. col. 449.

[5]) ibid. col 405, ep. 24. [6]) ibid. col 313, ep. 4.

защо нѣмало кому да се оплаче и отъ кого да търси сѫдъ противъ дѣянията на управителя.[1])

Имотнитѣ права на Църквата били нарушавани и отъ *частни лица* съ съдѣйствието на гражданскитѣ власти. Архиепископътъ е водѣлъ съ тѣхъ процесъ за цѣли имѣния и билъ прѣдизвиканъ къмъ рѣшителни мѣрки. Особено пакостенъ е билъ земевладѣлецътъ Иаситъ, който, споредъ Теофилакта, не почиталъ нито Бога, нито хората. Съ помощьта на бирницитѣ и съсѣдитѣ земевладѣлци, той отнелъ отъ архиепископа почти всички земи на неговото село при р. Вардаръ.[2])

Охридската църква често е страдала отъ *рекрутиль*. Охридъ, като градъ на пѫтя Via Ignatia, е билъ мѣсто, гдѣто се съсрѣдоточавала много войска. Особено това е ставало въ врѣмето на Теофилакта, когато трѣбвало да се отблъсне норманското нашествие отъ къмъ Адриатическото море. Новобранцитѣ сѫ грабили архиепископската столица и околностьта, и населението е бѣгало въ други страни.[3]) Пелагонийската область е падала икономически и се обърнала, по израза на Теофилакта, на пословичната нищожна Микона[4]) Чрѣзъ двама пратеници Теофилактъ е молилъ сина на севастократора да намали гарнизона въ Охридъ и да не допуща по-нататъшни набори, изтъквайки, че иначе тоя градъ „ще изчезне отъ България", понеже Охридската тема била „не голѣма область, твърдѣ бѣдна, страдаща отъ безплодието на маслинитѣ, най-плачевна отъ всички теми".

Постояннитѣ безредици въ империята още повече сѫ влошавали положението на Българската църква. Двѣтѣ български възстания въ Охридския диоцезъ (въ 1040 и 1071 год.), несъмнѣно, сѫ били потушени съ жестокости, грабежи, опустошения и изтрѣбване на по-добритѣ пасоми толкова повече, че въ усмиряването на българитѣ сѫ участвували наемни войски отъ западнитѣ народи, Скилица ни прѣдава единъ характеренъ случай. Въ своя походъ противъ възстаналитѣ българи алеманитѣ и франкитѣ сѫ унищожили остатъцитѣ на двореца на царь Самуила въ Прѣспа, разграбили сѫ тамошната църква св. Ахилъ, като по сетнѣ сѫ върнали нѣкои църковни вещи, а другитѣ сѫ раздѣлили по между си.[5])

---

[1]) ibid. col 441 ep. 39. [2]) ibid. col 432 ep. 33.

[3]) ibid. col. 532: „Защото какъ събиранитѣ тукъ (войници) — заявява Теофилактъ, не ще причинятъ врѣди въ цѣлата земя? И другитѣ (жителитѣ) не ще ли примебрѣгнатъ милата си бащина земя, като враждебна и нещастна и не ще ли възлюбятъ нѣдрата на чуждата земя?"

[4]) ibid. col 533, ep. 18: Οὐ γὰρ Πελαγονία τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἡ παραμοιασθεῖσα βραχεῖα Μύκονος. Микона е единъ отъ малкитѣ цикладски острови. Жителитѣ му се ползували съ лоша слава.

[5]) Migne t. 122, col. 449

Архиепископията е страдала и отъ *междуособнитѣ борби* въ империята при императора Михаила Пакурияна. Въ 1078 година едноврѣменно се появили нѣколцина претенденти на византийския прѣстолъ: въ Азия Никифоръ Вотаниятъ, въ Тракия Вриений, въ Албания драчкиятъ управитель Василаки, който се стрѣмѣлъ да привлѣче въ борбата и висши духовни лица на Охридската архиепископия. Дѣволскиятъ епископъ Теодосий го снабдилъ съ наемни франки отъ Италия. Застаналъ на чело на легионъ отъ гърци, българи, албанци и франки, Василаки е тръгналъ противъ Вриения въ Солунъ. Когато пристигналъ въ Охридъ, той се провъзгласилъ за императоръ и, по всѣка вѣроятность, той е прѣдложилъ на архиепископа Иоана Лампина да го короняса, обаче послѣдниятъ се възпротивилъ на неговото намѣрение.[1]) Скилица добавя, че при самото прѣминаване на Василаки прѣзъ Охридъ е починалъ архиепископъ Иоанъ Лампинъ[2]) Може да се подозира, че той е загиналъ като привърженикъ на византийския императоръ.

Страданията на Българската църква се увеличили още повече отъ нашествието на тюркскитѣ племена. Още въ първото десетилѣтие слѣдъ смъртьта на Василия II, печенезитѣ нѣколко пѫти се втурнали въ крайдунавскитѣ провинции, даже единъ пѫть въ 1035 год. сж прѣминали цѣла Мизия до Солунъ. Всички тѣзи нападения се придружавали съ грабежи, плѣняване и изтрѣбление на българското население. Отъ 1048—1054 год. ожесточена война се водила съ печенезитѣ въ крайдунавскитѣ теми. Ханъ Тиракъ, разсърденъ отъ ласкавия приемъ, който билъ оказанъ отъ гърцитѣ на възстаналия противъ него полководецъ Кегенъ, се втурналъ въ България съ 80000 души войска. Той билъ разбитъ отъ византийцитѣ, и плѣненитѣ печенези сж били заселени въ опустошенитѣ равнини на София, Нишъ и Овче поле. Скоро печенезитѣ сж възстанали и, като се разположили на р. Осъмъ, сж повикали на помощь съплеменицитѣ си. Самъ Кегенъ се присъединилъ къмъ тѣхъ. Варваритѣ сж свирѣпствували по двѣтѣ страни на Балкана до Одринъ и Македония, до като военоначалницитѣ Вриени и Михаилъ сж успѣли да ги изгонятъ отъ заетитѣ области.[3]) Още по-страшно било нашествието на узитѣ. Въ 1064 год. около 600000 узи съ цѣлото си имущество и покѫщнина се струпали на лѣвия брѣгъ на Дунава. Никакви усилия на българитѣ и гърцитѣ не сж могли да ги пропждятъ. Слѣдъ прѣвземането на Дунавската равнина, една часть отъ узитѣ се втурнала въ Солунската область и Елада и опустошила всичко, що

---

[1]) Скилица, у Migne, t. 122, col 472.

[2]) ibid. col. 473 и 476: Τοῦ δὲ ἀρχιερέως τῆς Βουλγαρίας Ἰωάννου τελευτήσαντος ἐν τῇ τοῦ Βασιλάκιου διόδῳ.

[3]) Скилица у Migne t. 122, col. 313—336; Иречекъ, Исторія Болгаръ стр. 193—194.

срѣщнала на пжтя. Тѣ сж налитали и въ други мѣста на Македония и Тракия и сж стигали почти до стѣнитѣ на Цариградъ, гдѣто, почнали вече сериозно да мислятъ за своето изселване отъ Европа.[1]) Слѣдъ разбиването на тази страшна орда, отстжплилитѣ узи били заселени въ Македония, като се задължили да служатъ въ императорската войска.

Бѣдствията на българското население се увеличавали още, задѣто то почнало да влиза въ сношение съ печенезитѣ и куманитѣ и е участвувало въ тѣхнитѣ дѣйствия противъ Византия. Тъй, въ 1078 год. сж възстанали пловдивскитѣ павликяне и богомили въ съюзъ съ печенезитѣ, като успѣли да повдигнатъ възстание и въ Софийско.[2]) Печенезитѣ сж опустошили околностьта на София и Нишъ[3]) и въ това възстание е загиналъ софийскиятъ епископъ Михаилъ, защото е уговарялъ паството си да не възстава. Разорявано било и Видинско отъ куманскитѣ нашествия, отъ които се оплаква видинскиятъ епископъ прѣдъ архиепископа Теофилакта.[4]) Въ 1122 год. печенезитѣ за послѣденъ пжтъ сж прѣминали Дунава и голѣма часть отъ тѣхъ била изтрѣбена, а останалитѣ били плѣнени и заселени въ Мъгленско, гдѣто сж съставлявали византийски легионъ. Въ врѣмето на писателя Ефремий тѣзи печенези се наричали мъглено-печенези.[5])

Западнитѣ пъкъ епархии на Охридската архиепископия (отъ Адриатическо море до р. Вардаръ) сж страдали *отъ норманскитѣ нашествия*, (при кръстопоноснитѣ походи), които сж продължавали почти 30 години (1081 — 1108) Норманитѣ сж вървѣли безъ редъ и дисциплина, грабили, разорявали и сж всѣвали ужасъ въ населението. Теофилактъ уподобява норманското нашествие на похода на асирийския царь Сенахиримъ. „Ни съкруши Сенахиримъ асириецътъ, неумолимъ, когото ни изпрати Месопотамия" — писалъ той на керкирския епископъ.[6]) Днитѣ на норманското владичество въ Охридската область за Теофилакта сж били „лоши дни", въ които е имало „отвънъ сражения, а вжтрѣ страхове" и слѣдъ които всички се чувствували „отегчени безъ мѣра и даже отчаяни до смърть".[7]) А въ друго мѣсто той пише: „Дълго врѣме ние не си пишехме, свещенѣйши ми брате и владико! За причината на своето мълчание ти самъ ще ни обяснишъ да знаемъ. Моитѣ пъкъ устни свързваше първо фран-

---

[1]) Журналъ Минист. народнаго просвѣщенія, 1872 год. Ноябрь стр. 138,—139,

[2]) Иречекъ, Исторія Болгаръ стр. 196.

[3]) Журналъ Минист. Народнаго просвѣщ. 1878, апрѣль стр. 293.

[4]) Migne 126 t. col 337 ep. 16.

[5]) Emphremius, 153; Иречекъ, цит. съч. 197.

[6]) Migne t. 126, col. 397. ep. 22.

[7]) ibid. col. 388 ep. 17.

цузкото прѣминаване или нашествие, което, не знамъ какъ да обясня, тъй погълна всичкото ни внимание и тъй ни завлѣче всички, че не можемъ да дойдемъ въ себе си. До толкова ние се опиянихме отъ тази горчива чаша и издържахме неестественъ (ἀλλόκοτον) екстазъ. Даже повече (за да кажа нѣщо отъ нашитѣ книги), като запихме младо вино, скѫтано за грѣшнитѣ, ние се стрѣснахме като пияни, и всѣка наша мѫдрость пропадна (κατεπόθη). И затова азъ затѫпѣхъ и се смирихъ и замълчахъ за добри и приятни разговори съ Твоя честность. Това е първата причина, която свързваше езика ми. Другата пъкъ причина се заключава въ това, че нѣмаше надеженъ писмоносецъ, защото мнозина сѫ готови да вематъ писмото, но да го врѫчатъ на този, комуто е адресирано, сѫ лѣниви. Но тъй като ние вече привикнахме съ френскитѣ насилия и по-леко отколкото прѣди понасяме бѣдствията (τὰ δεινά) (защото врѣмето е добъръ учитель на всичко) и начеваме да дохаждаме въ себе си, то, ползувайки се отъ добъръ писмоносецъ . . ., не прѣча на своитѣ уста, и умъ, и рѣчь, и писмо, за да заговоря съ тебе . . . . "[1]) Въ Пелагония въ 1097 година рицаритѣ на Боемунда сѫ опустошили селищата на богомилитѣ и изгонили послѣднитѣ не само, защото ги считали еретици, но и задѣто не имъ давали храна, водачи и даже ги нападали въ планинскитѣ тѣснини.[2]) За да се запазятъ отъ разорение, българитѣ въ Охридъ сѫ влѣзли въ прѣдварително споразумение съ норманския вождъ Боемундъ (синъ на Робертъ Гюискаръ) и сѫ му прѣдали града[3]). Въ нѣкои мѣста населението, безсилно да прѣнася притѣсненията на норманитѣ, се разбѣгало по горитѣ и лѣсоветѣ. Отъ градскитѣ жители една часть сѫщо се разбѣгала въ планинитѣ, друга пъкъ се прибрала въ Охридъ или въ далечни градове, кѫдѣто норманитѣ не щѣли да минаватъ. Емиграционното движение било тъй силно, че землевладѣлцитѣ и робовладѣлцитѣ сѫ останали безъ работни рѫцѣ.[4]) А архиепископъ Теофилактъ е останалъ безъ близки хора. „Враговетѣ господаруватъ надъ насъ и отъ приятелитѣ и близкитѣ едни усто-

---

[1]) ibid. col. 324—325 ep. 11.

[2]) Вилхелмъ Тирски у Migne, t 201 (латин. серия) col 265: Inde progressi, in regione uberrima, cui nomen est Pelaqonia, castra metati sunt, Ubi audientes quod in vicino erat municipium solis haereticis habitatoribus refertum, illuc sub omni celeritate contendunt, et castrum violenter occupantes, succensis aedificiis, oppidanis quoque partim gladio, partim consumptis incendio, praedum universam et opima inde retulerunt spolia. Макушевъ Ж. М. Н. Пр. 1878, Апрѣль стр. 294.

[3]) Анна Комнина у Migne t. 131, lib V, col. 405: αὐτὸς δὲ (Боемундъ) μυρίους παρὰ τῶν Ἀχριδιωτῶν, ταχὺ τὰς Ἀχρίδας καταλαμβάνει. В. Макушевъ Ж. М. Н. Просвѣщенія, 1878 г. Апрѣль стр. 295.

[4]) Успенски, Образов, втораго болгарскаго царства стр. 126.

яха, други се отдалечиха на свое разположение . . . "[1]) Архиепископията вече е нѣмала доходи въ прѣдишния размѣръ. Обаче, архиепископътъ не скърби толкозъ за това, колкото за общото разстройство на църковнитѣ работи слѣдъ норманската буря.[2]).

Слѣдъ Теофилакта (1108 г.) правовото положение на Охридската църква като че ли се подобрило. Императоръ Мануилъ Комнинъ съ новела отъ 1144 г. е възстановилъ унищоженатa отъ императора Алексия I привилегия на всичкитѣ църкви въ империята и въ частность на Охридската за пълното освобождаване на клирицитѣ и парицитѣ отъ всѣкакви държавни повинности и зевгаренъ данъкъ.[3]) Обаче изобщо политическото и икономическо положение на българския народъ до възстановяването на Второто бълг. царство е оставало почти сѫщото. Солунскиятъ митрополитъ Евстатий, който е живѣлъ въ втората половина на XII вѣкъ въ съсѣдство съ Охридския диоцезъ и ималъ подъ свое вѣдомство българи, описва положението на послѣднитѣ почти съ сѫщитѣ черни краски, съ каквито и Теофилактъ. Системата на управление въ българскитѣ области е оставала сѫщата. Бирницитѣ още сѫ безчинствували и растройвали стопанскитѣ сили на подчинения народъ. Вѫтрѣшната и външна политика на Византия въ XII в. упорито е слѣдвала принципа „divide et impera", теоретизиранъ още отъ Константина Порфирородни. Да се унищожава единъ неприятель съ другъ, тогава се смѣтало за висша държавна мѫдрость, която и митрополитъ Евстатий Солунски хвали въ рѣчьта си къмъ императора Мануила Комнина: „Тъй, царската политика подигаше турчина противъ турчина, и ние пѣехме тържественъ химнъ на мира; тъй, скититѣ унищожаваха скититѣ, а ние оставахме спокойни"[4]). Все съ цѣль да разслаби подвластнитѣ си народи, особено българския, византийското правителство е продължавало да заселява варварски племена въ тѣхнитѣ области, макаръ че колонизаторската политика се оказвала врѣдна не само за инородното население, но и за самата държава, защото варварскитѣ заселници (въ Азия турцитѣ и въ България печенезитѣ и куманитѣ) сѫ прѣвръщали цвѣтущитѣ области въ пустини.

Въ писмата на Евстатия Солунски се съобщава, че и *робството* е угнетявало българското население въ южна Македония (Солунската епархия, както и южнитѣ епархии на Охридската архиепископия: Струмишка, Мъгленска, Костурска, Гребен-

---

[1]) Migne t. 126, col. 388 ep. 17.

[2]) col. cit.

[3]) Zachariae, III, стр. 423: πᾶσι ταῖς ὁπουδήποτε τῶν χωρῶν τῆς Ῥωμανίας προκαθημένοις ἱερεῦσι καὶ δημοσιακοῖς τελεσταῖς οὐσι μὴ μόνον ἐξουσείαν πάσης δημοσιακῆς ἐπηρείας, ἀλλὰ καὶ ἀτελείαν τοῦ ζευγολογίου

[4]) Успенскій, Образованіе второго болг. царства, стр. 68.

ска). Това е билъ вслѣдствие икономическото му разорение отъ страна на гръцкитѣ землевладѣлци и държавни бирници. Поради сѫщитѣ икономически условия и въ другитѣ български области мнозина ще да сѫ били прѣвръщани въ роби.

II. *Зависимостьта на архиепископията отъ Византия.*

Освѣнъ икономическитѣ си права, Българската църква изгубила и *националната си физиономия*. Слѣдъ смъртьта на архиепископа Иоана, билъ натрапенъ отъ Византия на охридския прѣстолъ гъркътъ Левъ. Съ него почнала нова ера въ живота на Българската архиепископия. Нейнитѣ иерарси се вербували изъ срѣдата на гръцкия клиръ. Гръцкиятъ езикъ станалъ официаленъ и литургиченъ въ Охридския диоцезъ.

Погърчванието на иерархията на Българската църква било едно отъ срѣдствата на византийското правителство, за да прѣвърне Българската църква въ стожеръ на императорската власть и да установи гръцкото влияние въ българскитѣ области.

Съ погръчванието на архиепископията, въ византийскитѣ кржгове се явила непризънь къмъ етнографскитѣ имена на българската земя. Още Теофилактъ е наричалъ българскитѣ топографски названия варварски[1]). При императора Иоана и Михаила Комнини (1118—1180), имената „България" и „българи" почти сѫ прѣставали да се употрѣбяватъ въ Византия. Къмъ половината на XII вѣкъ византийскитѣ писатели вече сѫ прѣдставлявали границитѣ на България, че съвпадатъ съ Мизия, и послѣдното название и названието „Загорье" сѫ изтикали името „България" отъ литературата, а името на българския народъ, който господствувалъ въ Мизия, било замѣнявано, по непонятна ирония, съ името на разсѣянитѣ изъ България шепа власи. Тоя възгледъ въ Византия до нѣкждѣ обяснява, защо отъждествението на Охридската архиепископия съ архиепископията на Първа Юстинияна тъй скоро е добила сѣкашъ юридическа сила въ византийскитѣ сфери. Подъ влияние на това течение сѫ почнали да притурятъ къмъ българскитѣ имена на епископскитѣ градове класическитѣ гръцки названия, както се вижда въ Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς. Напр. ὁ Σαρδικῆς ἤτοι Τριαδίτζης, ὁ Σιγγδῶν ἤτοι Βελεγράδων, ὁ Εδέσσης ἤτοι Μογλένων, ὁ Κεφαληνίας ἤτοι Γλαβινίτζης, ὁ Σθλανίτζης ἤτοι Πελλῶν[2]). Българското название „Дѣволъ" било замѣнено съ гръцкото ὁ Σελασφόρου. Съюзътъ ἤτοι, съединяващъ гръцкитѣ и български названия, означавало, или че иерарситѣ сѫ считали двѣтѣ названия тъждествени, или че старогръцкитѣ градове се намирали въ епархиитѣ на българскитѣ

---

[1]) Migne, t. 126, col. 416, ep. 27: γνωρίζομεν τῇ σῇ ἱερότητι τὸ παρὰ κανόνας γινόμενον Κίτταβα. Ἀλλ' ὅπως μὴ γελάσης πρὸς τὸ βάρβαρον ὄνομα. Сѫщо и col. 321, ep. 7.

[2]) Byzantinische Zeitschrift II, s. 60.

епископски градове, като напр. ὁ Ἐδέσσης ἤτοι Μογλένων, гдѣто съчетанието Едеса (сегашния Воденъ) и Могленъ е означавало не тъждественость, а само съпрѣдѣлность.

Прѣслѣдването на българската географска номенклатура било частична проява на елинизаторската политика, която Византия е водѣла въ XI и XII в. в. спрѣмо всичкитѣ подчинени негръцки народи. Въ Йерусалимската и Антиохийската църкви гръцкитѣ иерарси сжщо замѣнявали арабскитѣ названия съ гръцки[1]).

Съ погръчването си, Охридската архиепископия е подпадала въ голѣма зависимость отъ императора и неговитѣ прѣдставители въ провинцията. Императоръ Василий II, както видѣхме, е прѣдоставилъ на Охридския синодъ да си избере изъ своята срѣда архиепископъ, а той само утвърдилъ новоизбрания архиепископъ. Обаче слѣдъ неговата смърть *самитѣ императори сж назначавали архиепископитѣ* и прѣдимно сж ги избирали изъ клира на Цариградската патриаршия. Тъй, Левъ, Теофилактъ и Михаилъ сж принадлежали на клира на цариградската велика църква св. София. Архиепископитѣ пъкъ Теодулъ, Иоанъ Ламбинъ и Иоанъ Адинъ били избрани изъ срѣдата на монаситѣ въ Цариградския диоцезъ. Иоанъ Комнинъ билъ членъ на царската фамилия, а Иоанъ Каматиръ — бившъ императоски сановникъ. Охридскиятъ синодъ, по свидѣтелството на Нила Доксопатра, ималъ само литургично право — да ржкополага назначения архиепископъ[2]).

Сжщо и епископитѣ били избирани често изъ цариградския клиръ. Въ врѣме на Теофилакта костурскиятъ и бѣлградскиятъ епископи били избрани изъ ученитѣ въ Цариградъ[3]). Наистина, Охридскиятъ синодъ можелъ да избира епископи и изъ клира и монаситѣ на своя диоцезъ; (напр. при Теофилакта моравскиятъ и призрѣнскиятъ епископи сж били избрани изъ охридския клиръ, а срѣдечкия — изъ диоцезнитѣ монаси)[4]), но въ изборитѣ за

---

[1]) Трѣбва да се отбѣлѣжи, че въ Охридската архиепископия до отъждествението ѝ съ Първоюстинианската, класическата номенклатура била налагана отъ елинизаторската политика на византийското правителство, а слѣдъ това охридскитѣ архиепископи сж я употрѣбявали главно поради стремежа си да дадатъ на своята Църква древенъ изгледъ, като разчитали съ това да ѝ гарантиратъ поголѣма почетъ и по-голѣмо уважение на правата ѝ. Особена любовь къмъ старогръцки имена имали архиепископитѣ въ края на XVII и XVIII в. в., когато борбата на архиепископията съ фанариотитѣ била въ разгара, си сж архиепископитѣ се стремили въ всичко да уприличатъ своя прѣстолъ на цариградския.

[2]) Migne, t. 1[illegible], col. 1097. Διὸ καὶ ἕως τοῦ νῦν ἡ Κύπρος καὶ ἡ Βουλγαρία ὑπὸ μὲν τοῦ βασιλέως λαμβάνουσι ἐπισκόπους. Χειροτονοῦνται δὲ οὗτοι ὑπὸ τῶν ἰδίων ἐπισκόπων. [3]) Migne t. 126, col. 525, ep. 13: Οἱ δὲ ἐν Κωνσταντινουπόλει λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ λάμψαντες, οἷος ὁ Καστορίας, ὁ Βελεγράδης. [4]) col. cit.

епископи се вмѣсвали дукитѣ — (областни управители), които се ползували съ широки права въ своята тема. Новоизбранията епископъ можелъ да заеме катедрата си само, слѣдъ като тѣ издадѣли указъ. Теофилактъ молилъ Иоана Сервия да се яви прѣдъ Григория Таронита и да поиска отъ него питакионъ (молба) до верийския дукъ, който да признае избрания воденски епископъ[1]). При това въ стремежа си да се заобиколятъ съ епископи съмишленици, по нѣкога дукитѣ прѣдварително сж издавали укази и сж прѣдписвали на архиепископа да ржкоположи посоченитѣ отъ тѣхъ лица[2]). На тази почва сж изниквали конфликти между тѣхъ и архиепископа, който имъ отричалъ правото да се бъркатъ въ изборитѣ за епископи като чисто църковно дѣло. Напр. скопскиятъ дукъ Торнотопуло съ указъ свалилъ неприятния му епископъ въ Скопие и издалъ указъ за назначението на довѣрено нему лице за тази катедра, ала Теофилактъ не призналъ акта му и му заявилъ: „Ето ти пиша и за твоята епископия. На тебе, господине мой, не подобава нито да се бъркашъ въ тѣзи работи (защото велики и страшни (φρικτὰ) сж тѣ), нито пъкъ да ни принуждавашъ тъй леко да раздаваме благодатьта“[3]). Подчертавайки, че Охридскиятъ синодъ е ржкополагалъ само лица, които той е намиралъ достойни по способности, богословска ученость, благочестие, административна опитность и съобразно съ специалнитѣ нужди на епископията или пъкъ лица прѣпоржчани отъ нѣкое знаменито лице въ Цариградъ, Теофилактъ е отказалъ да ржкоположи прѣдложеното отъ скопския дукъ лице, и го молилъ да не настоява повече и „да не заповѣдва напраздно, защото той е наученъ да се подчинява повече на Бога, отколкото на хората“[4]).

Враждебната византийска политика къмъ българския народъ, естествено, е подбуждала *цариградския патриархъ да разшири своя диоцезъ за смѣтка на Българската църква.* Скоро слѣдъ смъртьта на Василия II, солунскиятъ, ларийскиятъ, навпатскиятъ и драчкиятъ митрополити отново сж изявили своитѣ претенции върху епархиитѣ, отъ които ги лишилъ този импера-

---

[1]) Migne, t. 126. col. 321, ep. 8. Успенски погрѣшно е прочелъ τῶν Βοδίνων вм. τῶν Βοδηνῶν (de Vodinensibus) и заключилъ, че тукъ се говори за назначение на видински епископъ. Теофилактъ прѣдава Видинъ съ Βιδίνη (col. 336, ep. 16) и Βυδίνη (col. 525. ep. 13) въ singularia tantum, род. п. Βιδίνης, а не Βιδινῶν=Βοδηνῶν, както стои въ въпросното писмо.

[2]) ibid. col. 524. ep. 13.

[3]) ibid. col, 525.

[4]) col. cit: εἰ δὲ μήτε τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ γνωστὸς, μήτε τοῖς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὶ λόγῳ, ἢ βίῳ μαρτυρουμένοις περιφανῆς, μηδὲ θελήσας μάτην καὶ εἰκῇ προσκροῦσαι Θεῷ, μηδὲ ἡμᾶς τοῦτο κέλευσε, οἳ πειθαρχεῖν μᾶλλον Θεῷ ἢ ἀνθρώποις διατετάγμεθα.

торъ въ полза на охридския архиепископъ. И при единъ отъ приемницитѣ на Василия II, вториятъ и третиятъ хрисовули сж изгубили юридическата си сила, ако не формално, то фактически. А при Алексия Комнинъ I, когато диоцезътъ на цариградския патриархъ билъ прѣустроенъ, почти всички епархии, изброени въ II и III хрисовули на Василия II, сж били подчинени *формално* на цариградския патриархъ, както показва редактиранията отъ Алексия I Διατύπωσις на Лева Мждри[1]). Спорната Сервия и вардарскитѣ турци сжщо сж били подчинени на солунския митрополитъ. Дръстъръ е станалъ митрополия на цариградския патриархъ съ петъ епископии. Отъ епархиитѣ въ втория хрисовулъ само Видинъ и Раса сж били оставени на охридския архиепископъ, а отъ третия — Верия, която обаче слѣдъ Теофилакта била присъединена къмъ Солунската митрополия.

До колко въ Цариградъ при Алексия I сж били настроени враждебно къмъ Охридската архиепископия, ясно свидѣтелствува обстоятелството, че въ диатипосиса Главеница и Охридъ сж споменати като подвѣдомствени на дрaчкия митрополитъ. Така щото още въ края на XI в. било прѣдначертано въ Цариградъ това, що драчкиятъ митрополитъ е достигналъ само слѣдъ 7 вѣка, при унищожението на Охридската архиепископия. Несъмнѣно е, че въ края на XI в. въ цариградскитѣ ржководни кржгове било взето тайно рѣшение да унищожатъ автокефалната Българска църква, но, навѣрно, поради съпротивата на нѣкои дворцови хора — приятели на българския народъ[2]), то не било осжществено. Въ всѣки случай борбата, която ту тайно, ту явно се водѣла между Цариградската и Охридската църкви до 1767 г., била вдъхновена отъ приемницитѣ на Василия II и главно отъ Алексия I Комнинъ. Първиятъ актъ на тази борба е почналъ още при Теофилакта. Цариградскиятъ патриархъ, като успѣлъ да съкрати на половина Охридския диоцезъ, направилъ опитъ да подрине властьта на архиепископа въ самата му епархия. Въ Кичево, което влизало въ Охридската епархия, единъ монахъ е почналъ да строи църква, безъ знанието на архиепископа, а само възъ основа на ставропигия на цариградския патриархъ, вѣроятно, Николай III граматикъ (1084—1111). За цариградския патриархъ Теофилактъ е написалъ три писма, едно отъ които било адресирано направо до патриарха. Тритѣ писма сж проникнати отъ висока почетъ къмъ патриарха, когото той моли за защита отъ произволитѣ на административнитѣ органи, но за кичевския инцидентъ нищо

---

[1]) Byzant. Zeitsch. II, 58—59.

[2]) По-горѣ видѣхме, че въ императорския дворъ имало лица, които съчувствували на българския народъ. Самата императрица Ирина, жена на Алексия I, и братътъ й севастъ Константинъ Дука били по майка българи (Успенскій цит. съч. стр. 41, прим. 1).

не говори. По всѣка вѣроятность, движенъ отъ чувство на синовна почетъ и признателность къмъ своя учитель—патриархъ, Теофилактъ се стѣсняваль да протестира прѣдъ него и изпратилъ протестъ до халкидонския епископъ и патриаршеския хартофилаксъ Петъръ, като най близки канали, по които протестътъ му можелъ да бѫде прѣданъ на патриарха. Архиепископътъ е писалъ:

„До сега само църковнитѣ имоти се разграбваха, честнѣйши брате и владико! Ние се досаждахме, но нашата досада поне се облекчаваше (ἐκουφίζετο) отъ съзнанието, че оставатъ ненарушени духовнитѣ права на Църквата. Сега пъкъ нѣма повече утѣшение: тъпчатъ се и тѣзи послѣднитѣ. Въ това врѣме, когато божественитѣ и свещени закони сѫ поставили по-горѣ отъ всичко ненарушимостьта на границитѣ на всѣка епархия и сѫ забранили надмѣностьта на свѣтската власть да се бърка въ областьта (дѣлата) на Духа, тѣзи, които сѫ поставени да учатъ на това и да изправятъ другитѣ, които сѫ готови да паднатъ въ заблуда (καὶ τοὺς σφαλλομένους ἐπανορθοῦσθαι), тѣ именно повече отъ всичкитѣ подържатъ (τρέφειν) и поощряватъ (ἐρρύνουσι) непослушанието къмъ тѣзи закони, и изпращанитѣ въ чужди епархии всичко смѣсватъ — божественитѣ и човѣшкитѣ права. Азъ не знамъ, каква друга утѣха ще имаме, ако не изправата на това зло. Увѣрени, че не малко ще бѫде полезно твоето съдѣйствие, ние увѣдомяваме твое свещенство за случилото се противъ каноницѣ въ Кичево. Но не се усмихвай при тази варварска дума: това е область, която принадлежи на нашата архиепископия. Въ нея единъ монахъ е почналъ да строи молитвенъ домъ и бѣ спрѣнъ отъ насъ, тъй като е почналъ постройката безъ наше знание и е замисловалъ работа, противна на каноницѣ и гражданскитѣ закони. А той каза, че билъ получилъ патриаршеска ставропигия и затова е почналъ постройката. За това (дѣяние) ние му наложихме запрѣщение на общение, съгласно съ каноническитѣ правила, както знаешъ. Смѣтайки пъкъ това дѣло немаловажно (οὐ περὶ ἐλαχίστου τὸ πρᾶγμα τιθέμενοι), ние написахме за това и на честнѣйшия хартофилаксъ Петра и на твоя боголюбива, слѣдов., и правдолюбива (φιλοκάνονι) честность пишемъ, самъ ти да поговоришъ за тази работа на оня мѫжъ, който по-добрѣ отъ всички знае, що прѣдписватъ каноницѣ и на какво наказание се подхвърлятъ нарушителитѣ имъ. Но азъ не зная, по какъвъ начинъ той е допусналъ да се извършатъ такива работи, които изгонватъ отъ Църквата всѣкакъвъ редъ и миръ, и кръвьта на Христа, която се пролива за умиротворение на всичко, се обезцѣнява (κενὸν ἀποδείκνυται). Въ сѫщность какво общение иматъ българитѣ съ цариградския патриархъ, който нѣма нито право да ржкополага въ тази страна, която си избрала автокефаленъ архиепископъ, нито нѣкаква друга привилегия? [1]).

[1]) Τίς γὰρ ἐν Βουλγάροις μετουσία τῷ Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχῃ, μήτε χειροτονίας ἐπ' αὐτῇ δίκαια ἔχοντι, λαχούσῃ τὸν ἀρχιεπίσκοπον αὐτοκέφαλον, μητ' ἄλλο τι διαδεξαμένῳ κατὰ ταύτης προνόμιον;

Чрѣзъ кого пъкъ той ще наблюдава и изправя простжпкитѣ на монаситѣ на обительта, построена по негова воли? Очевидно, чрѣзъ оня, който владѣе и управлява и други подчинени нему монаси и който се нарича екзархъ. Но кой другъ, освѣнъ изгубилия ума си, ще смѣта за съобразно присжтствието на цариградчанинъ — екзархъ въ България и не ще ли гледатъ на него като на прѣлюбодѣецъ и не ще ли проявятъ къмъ него сърдце, пълно съ ненависть, както говори Соломонъ? Кой ще прѣнесе спокойно даже едно само извѣстие за това нарушение толкозъ повече, че благочестието още слѣдва подиръ насъ и канонитѣ още внушаватъ сила при нашата уредба? Ако нашето писмо и твоята рѣчь се увѣнчаятъ съ успѣхъ, благодарность на Бога на мира и добрия редъ, благодарность и на Вашата любовь, защото вѣрва се и говори се, че самъ Богъ е любовь. Ако пъкъ имащитѣ власть останатъ глухи и не изправятъ случилото се зло, необходимо е цѣлиятъ миръ да извика и на всички да изповѣда тази болка. Може би, тогава ще се намѣрятъ такива, които ще поискатъ и ще смогнатъ да залѣчатъ раната. Но прѣди всичко моли за насъ спокойствие и миръ, тъй като ние никога не сме желали нито да търпимъ тѣзи пакости, нито да причиняваме неприятности на другитѣ. Присъединяваме се къмъ твоитѣ молитви, всесвещени владико!“ [2]).

Този остъръ протестъ на Теофилакта ще да е подѣйствувалъ въ Цариградската патриаршия, понеже новъ опитъ отъ страна на послѣдната не билъ направенъ въ врѣмето на Теофилакта. Протестътъ е документъ съ важно историческо значение, защото той е *жарка защита* на правото на българския народъ да си има автокефална църква, и полага като непоклатна основа на автокефалията на Охридската архиепископия фактътъ, че тя е чисто българско творение.

Слѣдъ Теофилакта, въ първата половина на XII в. нѣма извѣстия за отношенията на Цариградъ къмъ Българската архиепископия. Но при императора Мануила Комнина, съ назначението на принца Иоана Комнина за нейнъ прѣстоятель, независимото ѝ положение се стабилизирало. Авторитетътъ ѝ се подигналъ тъй много, че императоритѣ поканвали нейнитѣ прѣдстоятели на цариградскитѣ събори, гдѣто се давало първо мѣсто слѣдъ патриарситѣ, и често се обръщали къмъ тѣхъ за разрѣшение на въпроси, по които срѣщали рѣшителна съпротива отъ страна на цариградския патриархъ. При това на цариградския съборъ въ 1143 г. архиепископъ Иоанъ Комнинъ е заемалъ мѣсто не

---

[1]) Въ оригинала стои: Καὶ ποῖος οὗτω Κρονίων ὧν ἑκατόγχειρος ἕρφ, τὸ τοῦ κωμικοῦ ἐν τραγικοῖς πάθεσιν; (и какъвъ Крони тъй би миришелъ на векеселинъ въ свещения (домъ), (смѣсвайки) комичното съ трагичнитѣ чувства?) Теофилактъ взелъ израза изъ „Облаци“ на Аристофана (Migne t. 126, col. 418, бѣл. 42).

[2]) Migne t. 126, col. 416—414, ер. 27.

срѣдъ иерарситѣ, а срѣдъ князетѣ и свѣтскитѣ сановници и присѫтствувалъ на събора не като συνεδριάζων (съзасѣдаващъ) подобно на другитѣ иерарси, а като συνδικάζων (съосѫждащъ) заедно съ патриарха и другитѣ държавни сановници[1]). Такова положение той заемалъ и на събора, свиканъ отъ императора Мануилъ Комнинъ въ 1156 год. противъ еретика Сотирихъ Пантевгенесъ. На второто заседание на този съборъ въ м. май 1157 г. той седѣлъ непосрѣдствено слѣдъ патриарситѣ, а слѣдъ него—кипърскиятъ архиепископъ. Той е присѫтствувалъ до свършека на събора, подавалъ е гласъ и подписалъ съборния актъ веднага слѣдъ патриарситѣ.[2]) Присѫтствието на охридския и кипърския архиепископи е означено въ съборния актъ съ термина „συνδιατάντων", както и присѫтствието на патриарситѣ; за останалитѣ иерарси се употрѣбява изразътъ „συνδιαγνωμούντων"[3]) Благосклонността на византийския дворъ къмъ Охридската архиепископия въ това време особено силно се изразила съ факта, че било допуснато да си пробие пѫтъ изнесената на този съборъ отъ Иоана Комнина идея за тъждеството на Охридската архиепископия съ Първоюстиниянската въ ущърбъ на престижа на кипърския архиепископъ, който протестиралъ, но безъ успѣхъ.

И на Цариградския съборъ, свиканъ въ 1170 год. 30 януари противъ еретика керкирския митрополитъ Константинъ[4]), българскиятъ архиепископъ Константинъ е заемалъ обичайното мѣсто между патриарситѣ и кипърския архиепископъ и се подписалъ на съборния актъ прѣдъ послѣдния[5]). Сѫщата почетъ му била оказана и при даване мнѣние за ересьта на подсѫдимия. По приетия редъ по-рано се изказали по-долнитѣ съборни членове, подвѣдомствени на цариградския патриархъ, (митрополити и архиепископи), и слѣдъ тѣхъ кипърскиятъ и българскиятъ архиепископи, иерусалимскиятъ и цариградскиятъ патриарси. Прѣди да изкаже мнѣнието си, кипърскиятъ архиепископъ прѣдварително е помолилъ събора да не приписва на неговия прѣстолъ претенции за първенство, ако той изказва

---

[1]) Ράλλη καὶ Πότλη, Σύνταγμα V, 85

[2]) Никита Хониатъ, у Migne t. 140, col. 180, 181, 183, 192, 196, 197.

[3]) ibid col. 180 и 181,

[4]) Константинъ Керкирски разбиралъ думитѣ на И. Христа „Баща Ми е по-голѣмъ отъ Мене" въ смисълъ, че Синъ е по-долненъ отъ Отца по своето сѫщество. Неговата ересь се осѫжда и въ синодика на българския царь Борилъ (Б. Цоневъ, Описъ на ржкописитѣ на Народната библиотека въ София, № 189).

[5]) Византійскій Временникъ, XI. стр. 479.

мнѣние прѣди „блаженѣйшия архиепископъ на България“;[1]) а въ своя подписъ той говори, че се подписалъ подиръ българския, за да не обвиняватъ прѣстола му.[2]) Съ това той официално е призналь първенственото положение на охридския архиепископъ.

Заедно съ моралното възвишение на Българската архиепископия, византийскитѣ императори я облагодѣтелствували и материално, като строили монастири и църкви въ нейнитѣ епархии. Въ царуването на Мануила Комнина неговиятъ незаконенъ синъ Алексий, (послѣ въ 1181 година императоръ), е възобновилъ храма на св. Пантелеймонъ въ скопското село Нерези, както се вижда отъ надписа на входната врата.[3]) Въ XVI в. охридскитѣ архиепископи сж приписвали основаването на корчанския монастиръ св. Богородица на византийския императоръ Алексий Комнинъ,[4]) който, по всѣка вѣроятность, е идентиченъ съ Алексия II.

Обаче отъ друга страна фаворизираното положение на Българската архиепископия е поставяло прѣдстоятелитѣ ѝ донѣйдѣ въ раболѣпни отношения къмъ императоритѣ. Случвало се, че тѣ сж утвърждавали явно неканонически актове на императоритѣ. Напр. приемникътъ на арх. Иоана Комнина (името му не се знае, може би, Константинъ) който тогава билъ въ Цариградъ, е благословилъ брака на Алексия II Комнинъ (1180—1183) съ дъщерята на Андроника Комнина, Ирина, макаръ че тоя бракъ билъ запрѣтенъ отъ цариградския патриархъ Теодосий, като непозволенъ отъ канонитѣ, защото Ирина била незаконна дъщеря на Теодора, майката на самия импер. Алексий II.[5])

Къмъ общата картина на положението на Охридската архиепископия въ XII в. трѣбва да се прибави, че въ 1183, когато подъ властьта на маджаритѣ сж паднали Бѣлградъ, Равно, Браничево, Нишъ и Срѣдецъ, архиепископията била лишена отъ Бѣлградската, Браничевската, Нишката и Срѣдечката епархии. Въ сжщата година маджарскиятъ краль Бела III е прѣнесълъ мо-

---

[1]) ibid. стр. 486: Ὁ μακαριώτατος ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου Ἰωάννης ζητήσας μὴ προκριματισθῆναι κατά τι ἐπὶ τῇ προεδρίᾳ τοῦ θρόνου αὐτοῦ, εἴπερ τὴν οἰκείαν εἰπῇ διάγνωσιν πρὸ τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας, εἶπεν....

[2]) ibid. стр. 487: Ἰωάννης ἐλέῳ θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος Κύπρου στοιχήσας ὑπέγραψα, μὴ προκριματιζομένου τοῦ τῆς Κύπρου θρόνου ἀπὸ τοῦ κάτωθεν καὶ μετὰ τὸν μακαριώτατον ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας ὑπέγραψα.

[3]) Кондаковъ, Македония, стр. 174; Ив. Снѣгаровъ, Старини въ Скопско, в. „Родина“, 1918 г. бр. 517.

[4]) Богословскій вѣстникъ, Прибавленія къ изданію твореній Св. отцевъ, 1888 г., стр. 135.

[5]) Никита Хониатъ, у Migne, t. 139, col. 613 и 616: εὐλογητὸν ἀναδείξας τὸν ἀρχιποιμένα τῶν Βουλγάρων παρόντα τε καὶ τῇ πολει...

щитѣ на св. Иванъ Рилски отъ София въ г. Острогонъ (сега Гранъ)[1]). Охридската архиепископия си повърнала тѣзи епархии въ 1185 год., когато византийскиятъ императоръ Исаакъ Ангелъ се оженилъ за дъщерята на маджарския краль Бела III, Маргарита, и получилъ като зестра отнетитѣ градове по Моравската долина.[2]) Сѫщо и мощитѣ на св. Ивана Рилски били повърнати въ София въ 1187 г. отъ императора Исаакъ Ангелъ.[3])

СЕДМА ГЛАВА

Положението на Охридската архиепископия отъ възстановлението на Второто българско царство до падането на Охридъ подъ сърбитѣ.

(1185—1334).

I) При българскитѣ владѣтели Асѣнъ I., Калоянъ и Стрѣзъ.

Слабата връзка между провинциитѣ и Византия въ втората половина ва XII в. се изразила въ открито центробѣжно движение на отдѣлнитѣ части на империята. Крупнитѣ землевлаѣлци и знатнитѣ дворянски родове взели да съперничатъ съ царския родъ. Въпрѣки голѣмитѣ си усилия, Комниновци не сѫ успѣли да прѣдотвратятъ държавата отъ разлагане.

Въ връзка съ общото разпадане на византийската империя, въ втората половина на XII в. е започнало национално движение срѣдъ балканскитѣ славяни, Основателтъ на сръбската династия на Нѣмановцитѣ, Стефанъ Нѣманъ е успѣлъ „съ мечъ" да съедини дребнитѣ сръбски жупанства подъ своята власть и отъ 1170 год. е станалъ великъ жупанъ.[4]) При императора Мануила Сърбия се намирала въ извѣстна зависимость отъ Византия, обаче слѣдъ смъртьта му тя се освободила напълно.

Подъ влияние на събитията въ Сърбия и въ свръзка съ междуособицитѣ при послѣдния Комнинъ Андроникъ, сваленъ

---

[1]) Гласник XXII, стр. 283; Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 130.

[2]) Иречек, Историја Срба, 256 и 257.

[3]) Гласник, pag. cit; Йорд. Ивановъ, цит. съч. стр. 131; Сѣверна Македония стр. 96.

[4]) Никита Хониатъ ed. Bonnae, стр. 205—207; Иречекъ, Историја Срба стр. 247.

отъ Исаака Ангела, въ сѣвероизточна България въ 1185 г. е избухнало голѣмо възстание подъ прѣдводителството на братята Петъръ и Асѣнъ. Стефанъ Нѣманъ е сключилъ съюзъ съ българскитѣ владѣтели Петра и Асѣна, и сърби и българи се съединили въ общъ походъ противъ Византия.[1]) Вслѣдствие на този походъ, отъ една страна *било възстановено българското царство отъ Дунава до Стара планина слѣдъ 167-годишно иго, а отъ друга—е закрѣпнало и се разширило сръбското велико жупанство.* Стефанъ Нѣманъ прѣвзелъ Нишъ и унищожилъ въ долината на р. Тимокъ градоветѣ: Свърлигъ, Равни (сега Равно до Княжевацъ) и Козълъ (сега Кожелъ), които влизали въ Нишката епархия[2]).

Политическиятъ прѣвратъ, извършенъ отъ балканскитѣ славяни, е измѣнилъ тѣхнитѣ отношения къмъ Цариградската патриаршия и Охридската архиепископия, отъ които тѣ сж зависили духовно до тоя моментъ. Чувствувайки потрѣбность отъ морална санкция на своята власть, основателитѣ на Второто българско царство смѣтали за своя първа работа да устроятъ въ своята държава самостойно църковно управление. Въ 1185 или 1186 г.[3]) въ Търново, столицата на Второто българско царство, споредъ съобщението на охридския архиепископъ Хоматианъ[4]), видинскиятъ епископъ съ двама други епископи е ржкоположилъ единъ български свещеникъ по име Василий за *архиепископъ на освободена България.* На новия архиепископъ сж били подчинени всичкитѣ епархии, които сж влѣзнали въ територията на българското царство и отъ които до тоя моментъ едни се намирали подъ вѣдомството на подчинения на цариградския патриархъ дръстърски митрополитъ, а други —подъ властьта на охридския архиепископъ.

Една отъ главнитѣ причини за учрѣдяване на Търновската архиепископия наредъ съ другата българска архиепископия въ Охридъ било обстоятелството, че Охридъ е оставалъ подъ властьта на гърцитѣ[5]). При това, като вземемъ прѣдъ видъ, че царетѣ на Второто българско царство се отнасяли съ прѣнебрежение, къмъ Охридската архиепископия и въ това врѣме, когато Охридъ билъ подъ тѣхна власть, трѣбва да допустнемъ, че учрѣдяването на

---

[1]) Иречек, цит. съч. стр. 258.

[2]) ibid., цит. стр. 258.

[3]) Първиятъ търновски архиепископъ Василий въ писмото си до папа Инокентия III въ края на 1203 или въ началото на 1204 г. съобщава, че той е архиепископъ 18 години: quod mea anima desideravit per octavum decimum annum (Migne, t. 215, col. 288). Слѣдов. той билъ поставенъ архиепископъ въ края на 1185 или въ началото на 1186 г.

[4]) Pitra, Analecta Sacra t. VII, col, 43 и 567.

[5]) Голубинский, кр. оч. ист. прав. церкв., стр. 78.

нова българска архиепископия се дължи много и на стремежа на българскитѣ вождове къмъ *пълно национално освобождение отъ гърцитѣ — политическо и духовно*. За българскитѣ освободители Охридската архиепископия съ своята гръцка иерархия била органъ на византийското правителство. Реакция противъ охридскитѣ архиепископи — гърци, както видѣхме, е имало още прѣзъ XI в. *Учрѣждението на Търновската архиепископия била най-рѣзка проява на народната борба противъ елинизацията на Българската църква*. Поради тази си крайна враждебность къмъ погърчената Охридска архиепископия, Петъръ и Асѣнъ даже не сж я питали, когато сж основали нова българска архиепископия.

Както на всѣкждѣ въ Охридския диоцезъ, тъй и въ Търновска България, въ момента на освобождението ѝ, епископитѣ сж били гърци. Лѣтописцитѣ не даватъ ясни свѣдения, но сигурно тѣзи епископи не по своя воля, а, принудени отъ възсталия народъ, се отказали отъ своитѣ началници въ Цариградъ и Охридъ и поставили отдѣленъ български архиепископъ. Хоматианъ съобщава, че видинскиятъ епископъ, билъ намразенъ слѣдъ нѣкое врѣме отъ българитѣ и посѣченъ съ мечъ заради неговото съчувствие къмъ Византия (διὰ τὸ ἐλέσθαι τὴν πρὸς Ῥωμαίων ἐπάνοδον)[1]). Очевидно, при основаването на българското царство той извършилъ неканоническото ржкоположение по принуда, но послѣ, когато се почувствалъ по свободенъ, той се стараелъ да поправи своята грѣшка, навѣрно, чрѣзъ опити да подчини Търновската архиепископия на Охридската или Цариградската.

Едноврѣменно съ разширението на българското царство растѣла и Търновската архиепископия за смѣтка на Охридската архиепископия и Цариградската патриаршия. Въ промежутъка отъ 1185 — 1204 год., въ диоцеза на Търновската архиепископия сж влизали *прѣдбалканска България* съ изключение на крайморскитѣ мѣста, сѣвероизточната половина на сегашна Сърбия и сѣверната часть на Македония съ часть отъ Стара Сърбия.[2]) Прѣзъ това врѣме тя отнела отъ Охридската архиепископия слѣднитѣ епархии: 1) Видинска, 2) Срѣдечка, 3) Велбуждска, 4) Нишка. 5) Браничевска, 6) Бѣлградска, 7) Призрѣнска и 8) Скопска. Видинската, Нишката, Велбуждската, Призрѣнската и Скопската епархии се споменуватъ въ писмото на българскитѣ епископи, подвѣдомствени на търновския архиепископъ, отъ 1204 год. до папа Инокентия III, когото тѣ молятъ да имъ изпрати палиуми[3]). Отъ тѣхъ Видинската епархия е влѣзла въ

---

[1]) Pitra, VII, col. 43—44.

[2]) Границитѣ на българското царство прѣзъ указания периодъ в. у Голубински, цит. съч. стр. 89.

[3]) Migne t. 215, лат. серия, col. 289: in primis peccator et humilis metropolitanus sanctissimae ecclesiae Belebusdii Anasta-

Търновския диоцезъ още при самото възстановление на Второто българско царство, както се вижда отъ горѣпосоченото свидѣтелство на архиепископа Хоматиана. Браничевската епархия влизала още въ 1202 г., както се вижда отъ писмото на Калояна отъ 1202 г. до папата, комуто съобщава, че му изпраща кандидата за Браничевската епископия (electum Brandizuberensem), пресвитера Власия.[1]) Сжщо и въ писмото на папа Инокентия III отъ 1203 г. до Калояна се споменува за тая епископия[2]). Навѣрно, Калоянъ скоро слѣдъ възцаряването си е прѣвзелъ браничевската область и изгонилъ гръцкия епископъ, намѣсто когото е избралъ българина Власия.

Не се знае, кога сж били отнети останалитѣ епархии. Въ 1189 г. Нишъ още е влизалъ въ подвѣдомственитѣ на охридския архиепископъ владения на сръбския великъ жупанъ Нѣманъ.[3]) Въ 1190 г. подъ властьта на охридския архиепископъ сж били, освѣнъ Нишъ, сжщо Призрѣнъ и Скопие. Въ политическо отношение въ началото на тази година тѣзи градове сж били подъ властьта на Нѣмана, а слѣдъ пораженията, що императоръ Исаакъ Ангелъ е нанесълъ на Нѣмана при р. Морава, тѣ заедно съ други градове сж минали подъ византийска власть[4]). По всѣка вѣроятность, Калоянъ е успѣлъ да подчини Нишката и Велбуждската епархии, ако не по рано отъ Браничевската, то не и много късно слѣдъ нея, изобщо въ първитѣ години на своето царуване (отъ 1199 г.). Въ 1204 г., когато съюзенитѣ маджари и сърби начело съ маджарския кралъ Емериха[5]) сж отнели Бѣлградъ, Бра-

---

sius; post eum peccator et humilis metropolitanus Saccas magna ecclesiae Prostlave; et episcopus, licet indignus sanctissimae ecclesiae Dei Genitricis de Scopia Marinus; humilis episcopus sanctissimi episcopatus Prisdiani Abraham; sanctissimae ecclesiae beati et glorisissimi magni martyris Procopii de Niso Kiricus et indignus episcopus atquae peccator sanctissimae Dei Genitricis Hydmensis (вм. Bydinensis) Clemens.

[1]) Migne t. 214, col. 1113. [2]) Migne t. 215, col. 280: Ad petitionem insuper venerabilis fratris nostri, Blasii, Brandizuberensis episcopi.

[3]) Иречек, История Срба, стр. 259.

[4]) ibid, стр, 262. Между житието на краля Стефана Нѣмания, на което се основава Иречекъ, и Никита Хониатъ има извѣстно разногласие. Споредъ Никита Хониатъ, около 1190 г. сърбитѣ и българитѣ сж дѣйствували заедно противъ византийцитѣ, и първитѣ отнели Скопие (Ed. Bonnae. 569), а вторитѣ сж опустошили Трияди̇ца (Срѣлецъ), Стобъ и Нишъ (ibid. 568 — 569). Въ всѣки случай и споредъ съобщението на Никита Хониата, въ 1190 г. българитѣ още не се утвърдили по тѣзи мѣста.

[5]) Царь Калоянъ въ писмото си до папа Инокентия III отъ 1204 г. говори, че маджарскиятъ кралъ Емерихъ му отнелъ петь епископии (Migne t. 215, col. 291), които се намирали по р. Морава, а маджарския кралъ Андрей II говори за походъ на краля Еме-

ничево, Нишъ и други градове по р. Морава. Нишката епархия отново пръминала подъ властьта на охридския архиепископъ; обаче Калоянъ скоро пръвзелъ Нишъ отъ сърбитѣ заедно съ другитѣ поморавски области, заети отъ маджаритѣ.[1])

За Бѣлградъ знае се, че въ 1189 година билъ византийски[2]), а въ 1190 год. станалъ сръбски, послѣ византийски[3]) Между 1190 и 1204 г. Бѣлградъ е миналъ въ български ржцѣ Слѣдъ като малко врѣме въ 1204 г. била подъ маджарска власть, Бѣлградската епархия ще да е била наново завладѣна отъ българитѣ едновръменно съ другитѣ поморавски епархии (Нишка и Браничевска).

Като говори за непрѣкжснатото усилване на българитѣ отъ 1190 г., Никита Хониатъ казва, макаръ и неопрѣдѣлено, че българитѣ по нѣкога се втургали въ Пловдивъ, понѣкога владѣели въ Срѣдецъ, понѣкога пъкъ се приближавали до Одринъ.[4]) Тъй като Никита Хониатъ по-нататъкъ говори за повторно прѣвземане на Срѣдецъ отъ гърцитѣ и тъй като слѣдъ това съобщение той разказва за българската побѣда при Аркадиополъ (Люле-Бургазъ) прѣзъ есеньта въ 1194 г.[5]), то трѣбва да се допусне, че между 1190 — 1194 год. Срѣдецъ билъ подъ българска власть. Освѣнъ това въ житието на св. Иванъ Рилски се говори, че мощитѣ му били прѣнесени отъ Срѣдецъ въ Търново отъ Асѣна I и че църквата, въ която тѣ били поставени, била осветена въ 6703 (1195)[6]). Ясно е, че Срѣдецъ билъ прѣвзетъ отъ българитѣ около тази година.

Частьта, която се отдѣлила отъ Охридския диоцезъ, движена отъ интенсивно чувство на самобитность, скоро поискала канонически да оформи своята независимость. Отъ 1199 г. до края на 1204 год. Калоянъ и търновскиятъ архиепископъ Василий

риха противъ българитѣ отвънъ р. Морава (contra Bulgaros super fluvium Morava) (Иречек, Историја Срба, стр. 276, заб. 5). Три отъ тѣзи епархии трѣбва да сж били Бѣлградската, Браническата и Нишката.

[1]) Иречек История Срба, стр. 277. [2]) ibid. стр. 259.

[3]) Ibid стр. 262.

[4]) Ed. Bonnae, 573: ποτὲ μὲν τῇ Φιλίππου ἐπίοντες, ποτὲ δὲ τῇ Σαρδικῇ ἐφεδρεύοντες ἐνίοτε δὲ κατὰ τὴν Ἀδριανούπολιν ἐπερχόμενοι. Това свидѣтелство опровергава твърдението на Голубински, че Срѣдецъ билъ прѣвзетъ отъ българитѣ едва слѣдъ 1203 г. (кр. оч. истор. пр. церквей, 99.

[5]) col. 588 — 589.

[6]) Гласник, XXII, 286; Йорд. Ивановъ, Българ. старини изъ Македония стр. 133; Е. Спространовъ. Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката при Рилския монастиръ, стр. 41. Иречек, История срба стр. 263.

сж водили оживени прѣговори съ папа Инокентий III за признаването на търновския архиепископъ за патриархъ. Исканията на Калояна и Василия били подържани отъ епископитѣ на търновския диоцезъ. Шестима отъ тѣхъ писмено сж молили папата за палиуми, слѣдъ като архиепископъ Василий е молилъ папата да изпрати палиуми за новоназначенитѣ митрополити въ Прѣславъ и Велбуждъ. Браничкиятъ епископъ Власий отъ своя страна е изпълнявалъ ролята на Калояновъ легатъ прѣдъ папата. И както е извѣстно, на 8-й ноемврий 1204 г. папски легатъ е споходилъ на Калояна кралска корона, а на търновския архиепископъ е далъ примаски чинъ.

Калоянъ се обърналъ къмъ папата, понеже Византия го считила бунтовникъ, а той чувствувалъ нужда да бѫде признатъ отъ съсѣднитѣ държави за дѣйствителенъ владѣтель. А за да го признаели западнитѣ народи, особено маджаритѣ, той е трѣбвало да дѣйствува чрѣзъ папата, защото, споредъ тогавашнитѣ понятия, само папата можелъ да прави дѣйствителни и законни владѣтели.[1]) Освѣнъ това, Калоянъ и българскитѣ иерарси сж влѣзли въ сношение съ папата още и за да осѫществятъ народнитѣ въжделения—възстановлението на старитѣ атрибути на българската държава и църква — царско и патриаршеско достойнство. Калоянъ е искалъ отъ папата не само да го признае за дѣйствителенъ и законенъ владѣтелъ на българския народъ, а и да му даде *императорска корона*, като не се задоволявалъ само съ кралски титулъ, какъвто папата охотно му давалъ. Сѫщо и търновскиятъ архиепископъ е молилъ папата да бѫде признатъ не само за автокефаленъ глава на България, но и нейнъ *патриархъ*, равенъ съ източнитѣ патриарси. Той като че искалъ да отнеме първенството на каноническия български архиепископъ въ Охридъ. Самия му величественъ титулъ говори, че се стремилъ да съперничи на охридския архиепископъ.[2])

Търновската архиепископия спрѣла да се разширява за смѣтка на Охридската за кратко врѣме въ 1204 г. 12 априлъ, когато цѣлата европейска часть на византийската империя заедно съ Цариградъ била завзета отъ кръстоносцитѣ. Тогава положението на Охридската архиепископия още повече се влошило, защото прѣдъ нея се изпрѣчила латинската стихия, която е заплашвала да унищожи не само нея, но и самото православие въ диоцеза ѝ. Не се знае, дали папата е успѣлъ да ѝ отнеме нѣкои епархии и изобщо какви конкретни врѣди ѝ нанесло латинското

---

[1]) Вж. Голубинскій, Краткій очеркъ истор. прав. церк. 79.

[2]) Търновскиятъ архиепископъ се титулувалъ архиепископъ на цѣла България и Влахия. Прибавката „Влахия“ указва на властьта на новия български архиепископъ върху заддунавска България, гдѣто влашкиятъ елементъ е почналъ вече да се проявява и участвувалъ въ освободителното движение на Петра и Асѣна.

владичество, освѣнъ притѣсненията и безчинствата на кръстоносцитѣ върху клира и паството ѝ. Понеже до падането на Цариградъ латинитѣ, намирайки се въ боево положение, не ще да сж могли да мислятъ за вжтрѣшно организиране на новитѣ си владѣния, то може да се мисли, че диоцезътъ на архиепископията не билъ съкратенъ толкова повече, че латинското владичество въ Македония е траяло само нѣколко години.

Между 1205—1206 при Одринъ българскиятъ царь Калоянъ плѣнилъ латинския императоръ Балдуинъ и отнелъ цѣлата останала часть на Македония до тесалийската сѣверна граница съ Верия и *Охридъ*, безъ Солунъ [1]) Калоянъ не посегналъ на автокефалията на Охридската архиепископия, ала не ѝ повърналъ епархиитѣ, които до тогава сж били отнети и подчинени на търновския архиепископъ, а ѝ оставилъ само тоя диоцезъ, който тя имала въ момента, когато той е завладѣлъ Охридъ. Калоянъ не отстранилъ двуначалието въ Българската църква, понеже трѣбвало да подчини или търновския архиепископъ на охридския или послѣдния на първия. Първото рѣшение не било възможно, защото: 1) сѣдалището на началника на Българската църква трѣбвало да бѫде въ столицата на българския царь, 2) търновскиятъ архиепископъ носѣлъ титулъ примасъ или, както го наричали сами българитѣ, патриархъ[2]), и 3) Бълга-

---

[1]) Споредъ Иречекъ (История Срба стр. 276) Калоянъ е прѣвзелъ цѣлия византийски западъ съ градоветѣ: Скопие, Призрѣнъ, Охридъ и Верия едноврѣменно при латинската обсада на Цариградъ (1203—1204, 12 априлъ). Не може точно да се опрѣдѣли датата на падането на Охридъ подъ властьта на Калояна, защото нѣма никакви опрѣдѣлени свидѣтелства. Иречекъ се основава само на прѣписката на Калояна съ папата, обаче тамъ нищо не се говори за Верия и Охридъ. Ако тѣзи градове били прѣвзети отъ Калояна едноврѣменно съ Скопие и Призрѣнъ, то едва ли Калоянъ би се рѣшилъ да отнеме съсѣднитѣ два града отъ Охридския диоцезъ, за да ги подчини на търновския примасъ. Обикновено, както гръцкитѣ императори и сръбскитѣ крале, тъй и бълг. владѣтели сж подчинявали на своитѣ църкви само тѣзи епархии на охридския архиепископъ, които сж завладѣвали прѣди да завзематъ Охридъ; а градоветѣ, които сж били прѣвземани заедно съ столицата на архиепископа, сж били оставяни на послѣдния. Поради това трѣбва да допуснемъ, че Скопие и Призрѣнъ били прѣвзети отъ българитѣ по-рано отъ Охридъ. И най-вѣроятно е, че Калоянъ успѣлъ да се утвърди въ западна Македония слѣдъ своята одринска побѣда надъ латинитѣ, които сж владѣели Македония безъ Скопие отъ края на XII в., както твърди и Г. Акрополитъ (Migne, 140 col. 1017).

[2]) Че народътъ въ Търновското царство е наричалъ търновския примасъ патриархъ, свидѣтелствува Хоматианъ, който даже говори, че папата му е далъ патриаршеско достойнство (Pitra, VII col. 43)

рия била въ уния съ папата, и Търновската църква е нѣмала-нито иерархически връзки, нито каноническо общение съ православнитѣ църкви. Отъ втория пъкъ начинъ за отстранение двувластието въ Българската църква сж удържвали Калояна: 1) чувството на високо почитание, което той ималъ къмъ паметьта на своя великъ прѣдшественникъ Самуила, основателя на Охридската патриаршия и 2) силната привързаность на македонското българско население къмъ Охридъ като къмъ свой най-близъкъ църковенъ центръ и по-стара българска столица, отъ колкото Търново, и като градъ на българскитѣ просвѣтители Климента и Наума.

Но като не можелъ да унищожи двойственността на Българската църква, Калоянъ *се стремилъ да побългари Охридската църква*. Той толкова силно е ненавиждалъ гърцитѣ, че по подражание на Василия Бъгароубиецъ се наричалъ Ромеоктонъ (гръкоубиецъ), а гърцитѣ го наричали Скилоянн (кучешки Яни)[1]). Съмнителнитѣ гърци той е прѣселвалъ въ крайдунавскитѣ мѣста. Така е постжпилъ напр. съ верийскитѣ граждани[2]). Затова щомъ завладѣлъ Охридския диоцезъ, Калоянъ е изгонилъ епископитѣ — гърци и на тѣхно мѣсто е поставилъ епископи — българи, ржкоположени отъ търновския примасъ. Тѣзи пъкъ епископи отъ своя страна сж ржкоположили свещеници и дякони — българи[3]). Какъ се отнесълъ Калоянъ къмъ самия архиепископъ, който билъ гръкъ, нѣма положителни данни. Въ писмата си Димитъръ Хоматианъ — гръкъ по народность, който въ врѣме на българското владичество билъ хартофилакъ на Охридската архиепископия и послѣ архиепископъ — нищо не говори за личнитѣ си отношения съ българскитѣ владѣтели. Само въ писмото си до керкирския митрополитъ Василий Педиадитъ той казва, че, намирайки се подъ властьта на българитѣ, е ста-

---

[1]) Г. Акрополитъ у Migne t. 140, col. 1017 и 1019. Въ житието на Стефана Първовѣнчани Калоянъ се сравнява съ Сенахирима: Приде же съ великыими силами, якоже Сънахеримъ древле на Божии градъ, на краи земле православнаѣмъ славоущи се Богохранимыи Великыи градъ Солоунь (Ив. Павловић, Домаћи извори, стр. 85, заб. 6.) По омраза къмъ гърцитѣ и по войнственость Калоянъ много е приличалъ на Самуила. Не поради това ли сходство въ характеритѣ имъ Константинъ Акрополитъ въ панигирика си за св. Димитръ Солунски е отъждествилъ Калояна съ царь Самуила? Той казва, че св. Димитръ е показалъ чудеса и въ Соскъ, гдѣто е владѣелъ „българскиятъ архонтъ Самуилъ", когото нарича „порождение ехиднино" (Ἀνάλεκτα Ἱεροσολ. Σταχυολογίας I, стр. 200).

[2]) Pitra, VII, col. 48; Г. Акрополитъ, у Migne t. 140, col. 1017.

[3]) Pitra, VII, col. 42 и 564.

налъ варваринъ[1]). Хоматианъ изобщо съ недоволство съ отнасялъ къмъ българското владичество и, като истински византийски цезаропапистъ, не го признавалъ за законно[2]). Обаче отъ една негова неразположеность къмъ българската власть нѣма още основание да се заключава за нѣкакви притѣснения на българскитѣ владѣтели надъ Охридската архиепископия. Фактътъ, че при деспотъ Стрѣза архиепископътъ (Иоанъ Каматиръ) и хартофилакътъ му (Хомотианъ) сж били гърци, показва, че Калоянъ не е измѣнилъ гръцкия характеръ на самата Охридска архиепископия. По всѣка вѣроятность, той се страхувалъ да свали гръцкия архиепископъ и на негово мѣсто да постави българинъ, защото съ това дуализъмътъ въ Българската църква още порѣзко щѣлъ да се прояви и даже щѣла да се създаде удобна почва за борба между двамата български духовни началници за първенство, когато пъкъ единъ охридски архиепископъ — гръкъ лесно би се помирилъ съ своето второстепенно положение въ българската държава. Обаче, несъмнѣно, Калоянъ не обичалъ Охридската църква. Той не ѝ подарилъ нищо и дори се стремилъ да намали нейния блѣсъкъ и богатство, за да възвеличи Търновската архиепископия. Съ тази цѣль той е прънесълъ мощитѣ на Иларіона Мъгленски въ Търново отъ Мъгленъ[3]). А особено се проявило прънебрежението му къмъ авторитета на охридския архиепископъ, когато той поискалъ царска корона отъ папата, а не отъ Охридската архиепископия, която тогавашният свѣтъ е признавалъ за *законна носителка на идеята за българската самобитность*, при това още и за архиепископия, основана отъ „*законодателя*“ — императора Юстиніянъ. Ако коронясването на епирския деспотъ Теодора за царь отъ охридския архиепископъ било валидно, то толкозъ повече коронясването на българския владѣтель отъ архиепископа на цѣла България щѣло да бжде признато отъ тогавашнитѣ владѣтели, както било признато и коронясването на Симеона отъ пръславския патриархъ[4]). Охридскиятъ архиепископъ не би отказалъ да възложи царски вѣнецъ, защото въ това той би видѣлъ най-здрава гаранция за запазване на своята юрисдикция въ българското царство. При това, както ще видимъ по-долѣ, въ висшия български клиръ е сжществуввла силна българска партия, която

---

[1]) Pitra, VII, col. 40: Καὶ γὰρ ἅγιέ μου δέσποτα οὐδὲν ἔμοιγε βεβαρβαρουμένῳ ἀνδρὶ ἰχρόνιος γὰρ ἐν Βουλτάροις ἐγώ)

[2]) Pitra VII, col. 361—362; Οὐδὲν γὰρ Βουλγάροις καὶ πραξεσιν ἐν νομικῶν ἀρχῶν ἐχουσαις τὴν σύστασιν.

[3]) Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 141 и 142; Е. Спространовъ, Описъ на ржкописитѣ въ библиот. при Рилския монастиръ, стр. 39,

[4]) Еж. за това у Василевский, Журналъ Мин. Народ. Просв. 1885 г. м. Мартъ стр. 22.

радушно би приела искането на Калояна и би съдѣйствувала за неговото изпълнение.

Слѣдъ смъртьта на Калояна (1207 г.), както се знае, въ Търново е станалъ династически прѣвратъ: на прѣстола се качилъ сестринецътъ му Борилъ, а Калояновиятъ братъ Иванъ Асѣнъ (синъ на Асѣнъ I) е потърсилъ убѣжище въ Русия. Послѣдиците на тоя прѣвратъ сж били: 1) разлагането на българското царство и 2) междуособната борба на българскитѣ владѣтели. Братовчедътъ на Борила деспотъ Славъ се провъзгласилъ за независимъ господарь въ Родопитѣ и взелъ страната на латинитѣ. Въ сжщото врѣме и севастократорътъ Стрѣзъ, сжщо родина на Борила, се утвърдилъ въ Просѣкъ (на р. Вардаръ) и съ помощьта на Стефана Нѣманъ II е успѣлъ да привлѣче комъ себе си почти всички македонски градове, между които и Охридъ.[1]) Тази политическа промѣна е освободила Охридската архиепископия отъ моралното унижение, що тя чувствувала при Калояна. Диоцезътъ ѝ почти е съвпадалъ съ границитѣ на Стрѣзовото княжество. Интереситѣ на архиепископа и Стрѣза напълно съвпадали, защото и двамата искали да бждатъ независими отъ Търново и претендирали за земитѣ на търновска България. Повидимому, при Стрѣза Охридската архиепископия е имала всички условия, за да играе такава ржководна роля, каквато тя играла като патриаршия при царь Самуила. При това думитѣ на Хоматиана, който въ врѣмето на Стрѣза билъ хартофилаксъ на Охридската архиепископия, че „се оварварилъ" подъ властьта на българитѣ, свидѣтелствуватъ, че българското влияние върху архиепископията било доста силно, та дори Хоматианъ е възприелъ българския битъ и се почувствувалъ побългаренъ. Несъмнѣно, епископитѣ и низшето духовенство се избирали изъ грамотната българска срѣда.

Слѣдъ смъртьта на Калояна, латинитѣ повторно сж прѣвзели Дѣволъ и Костуръ, и въ 1208 г. тамъ виждаме католи-

---

[1]) Житие „Стефань прьвовѣнчаный краль" въ Домаћи извори стр. 87—88. Нѣкои изслѣдвачи (Успенски, Иор. Ивановъ) отъждествяватъ просѣчкия владѣтель Стрѣзъ съ струмишкия деспотъ Добромиръ Хризъ. Главно основание имъ служи сходството на имената на двамата владѣтели. Между това у Хоматиана Хризъ и Стрѣзъ сж двѣ различни имена: Δοβρομύρος Χρύσος, Λέων Χρύσος (Pitra VII, col. 527), но Στρεάζος (ib. col. 539). Сжщо и въ една сръбска грамота имената Хризъ и Стрѣзъ се отличаватъ: Хрьсь и Стрѣзо. (Miklosich, Monumenta Serbica, LXII стр. 61). Тѣзи имена и сега се отличаватъ. Срѣща се женско име Хриса (Златка) и мжжко име Стрѣзо. Името Стрѣзо било много разпространено у балканскитѣ славяни, особено у българитѣ (глед. статията на д-ръ Никола Радојчић'а въ сръбския „Летопис" свезка VIII, 1909 г. стр. 16). Въ Охридъ има цѣла фамилия Стрѣзовци. Сега то се употрѣбява най-вече отъ дебърскитѣ българи.

чески епископи.[1]) Освѣнъ тѣзи епархии, архиепископията е изгубила и епархиитѣ си въ Албания. Въ Авлона имало католически епископъ.[2]) Сѫщо и другитѣ албански катедри, като подвластни на латинитѣ, несъмнѣно, сѫ били заети отъ католически иерарси. Дѣволската католическа епископия е продължавала да сѫществува въ 1209 г.[3]) 1210 г.[4]) 1211 г.[5]) 1212 г.[6]), 1213 м. септемврий.[7]) Слѣдъ тѣзи дати нѣма свѣдения за нея. Навѣрно, въ Дѣволъ е имало католически епископъ до края на 1213 година или до началото на 1214 г., когато този градъ билъ отнетъ отъ Стрѣза, който е дѣйствувалъ въ съюзъ съ епирския деспотъ Михаилъ противъ латинитѣ въ Македония, Албания и Тесалия.[8]) Въ това врѣме Охридската архиепископия е възстановила юрисдикцията си и надъ албанскитѣ епархии и епархиитѣ, отнети отъ търновския архиепископъ—Скопска и Призрѣнска, отъ които първата е влѣзла въ Стрѣзовското княжество, втората въ Сърбия. При това има основание да се мисли, че нейното влияние е почнало да се чувствува и въ онази часть на Драчката епархия, която била подъ властьта на албанския архонтъ Димитъръ въ г. Албанъ (до гр. Кроя). Този архонтъ или judex Albanorum билъ синъ на велможата Прогонъ и женен за Комнина, дъщеря на сръбския жупанъ Стефанъ Нѣманъ. Той билъ васалъ на венецианцитѣ, но отъ 1208 год. почналъ да се стреми къмъ независимость и отнелъ имотитѣ на католическия драчки архиепископъ, който се намиралъ въ неговата область. По този поводъ папа Инокентий III е писалъ въ 1209 г. 16 августъ на абата на монастира „Св. Петъръ де Лингрчика“ и на драчкия архиепископъ да убѣдятъ архонта Димитъръ да върне на послѣдния отнетитѣ имоти.[9]) По сѫщия въпросъ папата е написалъ и на албанския католически епископъ (episcopo Albaniensi) въ 1209 18 августъ[10]) .Архонтъ Димитъръ не ще да е чулъ гласа на папата, защото той, по всѣка вѣроятность, билъ въ връзки съ Михаила Епирски[11]), който взелъ да заплашва венецианското владичество въ Албания. Въ такъвъ случай естествено било архонтъ Димитъръ да търси духовна опека у най-близкия автокефаленъ църковенъ началникъ — охридския архиепископъ. Свидѣтелство за

---

[1]) Migne t. 215, лат. серия, col. 1468, 1492, 1504, 1505, 1557 [2]) Ibid. t. 216, col. 298 и 360. [3]) Ib. t. 215, col. 1557. [4]) Ib. t 216, col. 323. [5]) Ib. t. 216, col. 460. [6]) Ib. t. 216, col. 565, 582, 598. [7]) Ib. t. 216, col. 897.

[8]) Иречекъ отнася превземането на Дѣволъ отъ Стрѣза къмъ 1210—1211 г. (Историја Срба стр. 281).

[9]) Theiner, I, 45. [10]) Ibid. pag. cit.

[11]) Едновремѣнно съ архонта Димитъръ, и Михаилъ Епирски е почналъ да отнима имотитѣ на драчкия архиепископъ, които се намирали въ неговитѣ владѣния. И нему Инокентий III е писалъ въ 1209 г. 17 августъ да върне имотитѣ на архиепископа (Theiner, I, 45).

това нѣма, но извѣстно е, че неговиятъ приемникъ и родина Гина е залиталъ охридския хартофилаксъ Хоматианъ, дали може да встжпи въ бракъ съ вдовицата на сжщия архонтъ Димитъръ, Комнина. Може да се допуска, че за това запитване Гина е намиралъ каноничень мотивъ въ традиционната връзка на албанското архонство съ Охридъ.

Костурската епархия се споменува като католическа въ 1210 г. [1]), 1211 [2]) и 1215 [3]) год. Очевидно, тя била подъ властьта на латинския патриархъ въ Цариградъ до 1216 г., когато Теодоръ Епирски е прѣвзелъ Костуръ заедно съ други македонски градове отъ латинитѣ.

Освѣнъ териториални загуби, Охридската архиепископия е прѣтърпѣла и материални щети отъ латинскитѣ нашествия и честитѣ войни, които ставали въ нейния диоцезъ. При това самитѣ византийски управители, изглежда, сж били отъ типа на управителитѣ въ врѣмето на архиепископа Теофилакта. Такъвъ напр. билъ охридскиятъ управитель въ края на XII и началото на XIII в., Константинъ Дука, който по сетнѣ (въ 30-тѣ години на XIII в.) билъ навпактски династъ. Навпактскиятъ митрополитъ Апокавкъ съобщилъ на Хоматиана, че когато Костантинъ Дука билъ военоначалникъ въ Охридъ, е задигналъ църковни сждове (чаши и дискове) на охридската катедрална църква и му ги продавалъ въ гр. Вондица (Епиръ), обаче Апокавкъ се отказалъ да ги купи, и династътъ ги взелъ съ себе си, когато отпжтувалъ на истокъ. [4])

Слѣдъ смъртьта на Стрѣза [5]) (около 1215 г.), неговата область била раздѣлена между Солунското латинско кралство и Епирското деспотство. Латинитѣ сж взели южната часть съ столицата Просѣкъ, поради което за извѣстно врѣме Охридската архиепископия е изгубила южномакедонскитѣ си епархии (Мъгленска и Струмишка).

---

[1]) Migne, t. 216, col. 325. [2]) ib. col. 360. [3]) Theiner, I, 65.

[4]) Παπαδοπουλο — Κεραμεϋς, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, σελ. 17.

[5]) Смъртьта на Стрѣза е загадъчна. Въ житието на Стефанъ Първовѣнчани се говори, че Стрѣзъ е почналъ да води политика противъ своя опекунъ Стефанъ Нѣманъ II, като се присъединилъ къмъ коалицията на българския царь Борилъ и латинския императоръ Хенрихъ. Стефанъ Нѣманъ II е изпратилъ своя братъ архимандритъ Сава, (бждещия сръбски архиепископъ) да увѣщава Стрѣза да измѣни своята политика. Обаче като не успѣлъ въ мисията си, Сава заминалъ, и единъ младежъ, очевидно, подбуденъ отъ сърбитѣ, прѣзъ нощьта пронизалъ Стрѣза. Въ житието пъкъ „Князя Стриганя“ (руска редакция) още по-ясно се говори, че на другия день слѣдъ заминаването на Сава Стрѣзъ се разболѣлъ и изви-

2. *При епирския владѣтель Теодоръ Комнинъ*

Отъ 1216 година е настжпила нова промѣна въ положението на Охридската архиепископия. Съ прѣвземането на Цариградъ отъ латинитѣ, византийската империя се разпаднала на нѣколко независими държави: въ Трапезундъ, Никея, Епиръ и Елада. Императоръ Алексий III е оставилъ прѣстола си и, слѣдъ петгодишно безуспѣшно скитане по тракийскитѣ градове съ цѣль да подигне походъ противъ латинитѣ, е избѣгалъ при българския царь Калояна.[1]) Сжщо и цариградскиятъ патриархъ Иоанъ Каматиръ е избѣгалъ въ Димотика, откждѣто отишълъ при българския царь, съ когото ималъ „разговоръ" (ὁμιλία) по въпроса за прѣнасянето на вселенската патриаршия въ България [2]). Мнозина отъ дворянитѣ и висшитѣ клирици сж избѣгали въ новообразуванитѣ независими държави [3]). Скоро слѣдъ прѣвземането на Цариградъ нѣкои отъ гръцкитѣ владѣтели се завзели да събератъ разкжсанитѣ гръцки земи подъ една власть. Въ туй врѣме, когато приемникътъ на избѣгалия императоръ Алексий III, Теодоръ I Ласкарисъ, е поставилъ въ Никея основитѣ на Източното гръцко царство, пелопонескиятъ топархъ Михаилъ Ангелъ Комнинъ Дука [4]) е основалъ въ Епиръ западната гръцка държава или тъй нареченото Епирско деспотство, което се простирало отъ Драчъ до Навпактския заливъ (Албания и Епиръ) съ столица Арта. Това деспотство е почнало бързо да се разширява при приемника и брата на Михаила, *Теодоръ* (отъ 1215 или 1216 до 1230 год.) Още въ началото на своето управление Теодоръ е прѣвзелъ отъ

калъ прѣдъ велможитѣ си: „Цесарь ме посла со листїю да разорю Стефана. И Сѣкка ме прободе во оутробоу мою" (Гласникъ VIII, стр. 145). Ала Иречекъ не се рѣшава да признае участието на Сава въ убийството на Стрѣза, а само забѣлѣзва, че щомъ сръбскиятъ княжичъ е заминалъ, внезапно застигнала Стрѣза смърть. (История Срба, 281.)

[1]) За това съобщава архиепископъ Хоматиянъ: Pitra, VII, col. 44 и 567. Срв. Μαλλιαράκη, Ἱστορία τοῦ βασιλείου τῆς Νικαίας καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, σελ. 81.

[2]) Pitra, VII col. 44.

[3]) Въ зографската история се говори за бѣгство на византийски боляри и при българския царь Калояна слѣдъ падането на Цариградъ (Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 169.)

[4]) Михаилъ I Ангелъ Комнинъ Дука билъ незаконенъ синъ на императора Андроника. Послѣваниятъ ималъ двама сина — Исакъ II и Алексий III, отъ които първиятъ се качилъ на прѣстола въ 1185 г. и билъ свалень отъ втория въ 1195 г., като билъ ослѣпенъ отъ него и затворенъ въ тъмница (Μαλλιαράκη, цит. съч. 49. Иречекъ История Срба, 381).

латинитѣ Тесалия, а отъ българитѣ (отъ Стрѣзовото деспотство) Охридъ, Прилѣпъ [1]) и Скопие [2]). Прѣзъ пролѣтьта на 1217 год. въ елбасанскитѣ тѣснини при р. Шкумба, между Албанъ и Драчъ, той нанесълъ пълно поражение на новия цариградски латински императоръ Петръ Куртене (зетъ отъ сестра на първия цариградски латински императоръ Балдуинъ), който идѣлъ прѣзъ Драчъ за Цариградъ отъ Римъ, гдѣто билъ коронясанъ отъ папата [3]). Слѣдъ тая блѣскава побѣда, епирскиятъ деспотъ е утвърдилъ своята власть въ Драчъ и въ цѣла Албания, подчинилъ и македонскитѣ градове — Просѣкъ, Верия, Сѣръ и Драма, както и тракийскитѣ градове Мосинополъ, Ксанти, Грациана, Димотика и достигналъ до самия Одринъ [4]) Непокѫтнати оставилъ той само владѣнията на своя зетъ, българския деспотъ Славъ или Светославъ въ сѣвероизточна Македония, въ Родопитѣ, съ главенъ градъ Мелникъ.[5])

Падането на Охридъ подъ властьта на епирския деспотъ Теодоръ изведнажъ е подобрило положението на Охридската архиепископия. Това станало при слѣднитѣ обстоятелства. Разпокѫсването на византийската империя въ 1204 година било и разпокѫсване на диоцеза на цариградския патриархъ. Слѣдъ бѣгството на цариградския патриархъ Иоанъ Каматиръ, неговиятъ прѣстолъ е останалъ вакантенъ и на него латинитѣ сѫ поставили свой патриархъ. Когато въ Никея деспотъ Теодоръ Ласкарисъ билъ провъзгласенъ за царь отъ събора на избѣгалитѣ византийски свѣтски и духовни сановници, никейцитѣ сѫ поканили патриарха Иоана Каматира да короняса Теодора за царь. Иоанъ Каматиръ обаче отказалъ да иде въ Никея, и на 20 мартъ 1206 година никейското духовенство е избрало Михаила IV Авториана за свой началникъ съ титулъ „цариградски и вселенски патриархъ". Авторианъ е коронясалъ Теодора Ласкариса за императоръ[6])

Съ учрѣдяването на Никейската патриаршия е настанало разцѣпление между църквитѣ въ другитѣ гръцки държави и никейския патриархъ. Византийскиятъ възгледъ, че царство безъ

---

[1]) Г. Акрополитъ у Migne t. 140, col. 1020.

[2]) Скопие се намиралъ подъ властьта на деспотъ Теодора още въ 1217 год. м. априлъ, както се вижда отъ единъ актъ на архиепископъ Хоматиана (Pitra, VII, № 59.) Българскитѣ градове сѫ били прѣвзети, струва ни се, скоро слѣдъ смъртьта на Стрѣза, която ще да се случила малко врѣме слѣдъ смъртьта на съюзника му Михаилъ Комнинъ. [3]) Г. Акрополитъ ibid., col. 1021.

[4]) ibid., col. 1044 — 1045. За прѣвземането на Просѣкъ се споменува въ едно писмо на навпактския митрополитъ Иоанъ Апокавкъ до деспота Теодоръ (Византійскій Временникъ III, 244). [5]) Г. Акрополитъ, ibid., col. 1044.

[6]) Г. Акрополитъ у Migne t. 140, col. 996.

патриархъ неможе да сѫществува, е подбудилъ и другитѣ гръцки владѣтели да създадатъ самостойно църковно управление въ своята държава. И въ Трапезундъ, и въ Епирското деспотство властьта на никейския патриархъ почнала да не се признава. На вакантнитѣ катедри били поставяни архиереи, ржкоположени не отъ никейския патриархъ, а отъ архиеритѣ на тѣзи държави. Изпращанитѣ пъкъ отъ никейския патриархъ архиереи въ епархиитѣ на другитѣ гръцки държави не се приемали. Трапезундскиятъ императоръ Давидъ е върналъ амастридския кандидатъ, като му заявилъ, че не допуска въ държавата си епископъ, избранъ отъ друга политическа власть. Той изпѫдилъ и епископитѣ, изпратени отъ никейския патриархъ въ градоветѣ Херсонъ и Сугдуфулъ, които до падането на Цариградъ сѫ влизали въ диоцеза на Цариградската патриаршия[1]). Сѫщо и въ Епирското деспотство, още при първия деспотъ Михаила, Църквата се управлявала самостойно. Въ 1214 год., по рѣшението на Артския съборъ, свиканъ по заповѣдь на Михаила, Комнина, навпактскиятъ митрополитъ Иоанъ Апокавкъ е ржкоположилъ драчкия митрополитъ Докиана, а левкадскиятъ митрополитъ — лариския митрополитъ Калоспити, безъ да питатъ никейския патриархъ[2]). Но на първо врѣме епирскитѣ иерарси не сѫ били още силно проникнати отъ духъ на независимость. Автономията на Епирската църква се подържала главно отъ деспота Михаила поради вражда къмъ Никейското царство. Затова епирскитѣ иерарси се обърнали чрѣзъ деспота Михаила до никейския патриархъ съ молба да утвърди извършенитѣ отъ тѣхъ ржкоположения, като посочвали извинителнитѣ причини, по които сѫ ги извършили. Обаче слѣдъ прѣвземането на Охридъ отъ деспота Теодора Комнина, епирскиятъ клиръ силно се увлѣкълъ отъ *идеята за църковна автономия. Подхранванъ отъ охридския архиепископъ, той е встѫпилъ въ борба съ никейския патриархъ.*

Независимото управление на Епирската църква се търпѣло въ Никея безъ явенъ протестъ, до като на патриаршеския прѣстолъ встѫпилъ Мануилъ I Харитополъ[3]). Послѣдниятъ свикалъ мѣстенъ съборъ, прѣдъ който било прочетено писмото, съ което епирскитѣ архиереи сѫ съобщавали за извършенитѣ отъ навпактския и левкадския митрополити ржкоположения и на което прѣдшественицитѣ на Мануила не били отговорили. Съборътъ простилъ на западнитѣ митрополити за извършенитѣ отъ тѣхъ ржкоположения, но ги заплашилъ съ епитимия, ако пов-

---

[1]) Μαλλιαράκη, цит. съч. 102.

[2]) Δελικάνη, ἔγγραφα, III, сел. 972.

[3]) Прѣдшественицитѣ му, които сѫ търпѣли създаденото въ Епиръ църковно положение, сѫ били Теодоръ I (1213—1215 г.) и Максимъ II (патриаршествувалъ нѣколко мѣсеца). [3]) Византийски Временникъ III стр. 268.

торѣли сѫщитѣ „прѣстѫпления", тъй като — казвалъ съборътъ — „не бива да се разчупва доброто и безукоризнено тѣло на Църквата"[1]). Съборното рѣшение било вржчено на навпактския митрополитъ Иоанъ Апокавкъ. Увѣдоменъ билъ за това и деспотъ Теодоръ. Обаче въпрѣки заплашванията на патриарха, епирскитѣ архиереи сѫ извършили нови архиерейски ржкоположения. Въ 1219 година по заповѣдь на деспота Теодора, навпатскиятъ митрополитъ и Синодътъ му сѫ избрали въ Арта Георгия Вардани за керкирски митрополитъ, вмѣсто починалия Педиадитъ. Въ изборния актъ се посочвали за оправдателни съображения: 1) *принципътъ на икономията*, налаганъ отъ обстоятелствата и оправдаванъ отъ много примѣри изъ църковната история и особено изъ дѣйностьта на апостола Павла; 2) заповѣдьта на деспота Теодора Дука и 3) ходатайството на атинския митрополитъ Михаилъ Акоминатъ да бжде избранъ Георгий Вардани[2]). Сѫщо и вмѣсто умрѣлия лариски митрополитъ Калоспити, билъ поставенъ другъ[3]).

Отъ своя страна пъкъ въ това врѣме никейскиятъ императоръ е дѣйствувалъ, за да примири гръцката и латинската църкви. За тая цѣль въ 1220 година той свикалъ въ Никея съборъ отъ архиереитѣ на всичкитѣ източни патриаршии за избиране на делегати до папата. За свикването на този съборъ никейскиятъ патриархъ е писалъ на Теодора Епирски, когото наричалъ „свой всеблагороденъ духовенъ синъ" и на митрополита Иоана Апокавка, на когото прѣдложилъ съ съгласието на западнитѣ архиереи да изпрати единъ или двама отъ тѣхъ на събора или, ако му е възможно, самъ да се яви.[4]) Апокавкъ е отговорилъ съ дълго писмо. Той се очудилъ на рѣшението на никейцитѣ да водятъ съ латинитѣ мирни прѣговори, които само щѣли да ги направятъ по-смѣли въ прѣслѣдването на православието. Като изказалъ съмнѣние въ възможностьта да се съединятъ Западната и Източната църкви, той прѣдложилъ съборътъ да се свика въ Епиръ, защото, споредъ него, пжтуването на епирскитѣ архиереи било твърдѣ трудно; а никейскитѣ архиереи по-лесно могли да дойдатъ въ Епиръ. Описвайки подвизитѣ на Теодора Комнина противъ латинитѣ, той изказалъ желание, двамата гръцки владѣтели да се съединятъ за обща борба противъ тѣхъ.[5]) Тази мисъль, нѣма съмнѣние, била внушена на Апокавка отъ самия Теодоръ, както това се прозира въ сѫщото това писмо, гдѣто се говори, че архиереитѣ на епирската държава умножавали своитѣ молитви за държавния великъ дѣецъ Комнина, който прѣдъ нищо не се спиралъ въ своята борба съ латинската тирания.

Не успѣлъ да свика общъ съборъ, патриархъ Мануилъ е свикалъ мѣстенъ съборъ. Отъ епирскитѣ архиереи сѫ

---

[1]) Визант. Временникъ, III, 268. [2]) ibid, III, 261. [3]) ibid, 269. [4]) ib., 264. [5]) ibid, 267.

присѫтствували само дрѣнкиятъ митрополитъ и езерскиятъ епископъ (въ Тесалия), които собствено не сѫ прѣдставлявали Епирската църква, понеже тѣ сѫ били избѣгали въ Никея отъ своитѣ епархии дълго врѣме прѣди събора.[1]) Отказътъ на епирскитѣ архиереи да се явятъ на събора било вече формално прѣкѫсване на сношенията между Никейската и Епирската църкви. *Отъ тоя моментъ сѫ почнали да се нападатъ патриаршията и западнитѣ иерарси.* Прицѣлна точка на нападенията на никейскитѣ патриарси билъ *охридскиятъ архиепископъ Димитъръ Хоматианъ.* Съ писмо отъ 1222 г. м. февруарий до Иоана Апокавка патриархъ Мануилъ I, като се очудвалъ, че билъ рѫкоположенъ новиятъ ларисски митрополитъ и съ това се подбуждала „Христолюбивата душа на най-щастливия въ всичко великороденъ човѣкъ Комнинъ да се сблъсква съ Бога“,[2]) явно изказалъ съмнѣние, че всички църковни безредици въ епирската държава били дѣло на българския архиепископъ. „Ако пъкъ, както се научаваме пише — той—това сѫ разпоредби и дѣйствия на държащия архиепископията на България, чудя се, не ще ли той тласне работитѣ къмъ много по-лошо, понеже той е човѣкъ въникашенъ[3]) и не вкусилъ много отъ църковното възпитание. Защото, както е взелъ властьта, той скоро ще възмечтае да достигне слѣдъ казаното и самото небе съ върха. Освѣнъ това знай, че той не вижда вѣрно нито това, що е въ краката, нито здраво държи това, що е на рѫцѣтѣ; поради това негото иерархическо положение още съ много отстои отъ древния обичай“ [4]) Гледайки на Охридската архиепископия като на чисто българска и, смѣтайки, че голѣмо унижение е, началникътъ на една „варварска“ църква да рѫководи гръцкитѣ иерарси, патриархътъ увѣщава западнитѣ архиереи „да не желаятъ да стоятъ по-долѣ и отъ онѣзи сѣверни варвари християни, които търсятъ на истокъ (т. е. въ Гръцката църква) дѣйствителни иерарси по нѣмане на свои“.

На посланието на патриарха Мануила, проникнато отъ високомѣрие и оскърбяваще високопочитания въ Епиръ охридски

---

[1]) Μαλλιαράκη, цит. съч., стр. 103 и 110. [2]) Византійскій Времен. III, 269.

[3]) т. е. човѣкъ, който е получилъ катедрата си чрѣзъ силнитѣ на деня.

[4]) Виз. Времен., pag. cit. Εἰδ' ὅπερ καὶ ἐνηχήμεθα, ἐπειλημμένου ταῦτά εἰσι διατάγματά τε καὶ ἐνεργήματα, θαῤῥῶ μὲν εἰ μὴ καὶ πρὸς πολλῷ χείρονα τούτων οὕτος ἐκκυλισθῇ ἄνθρωπος ὢν ἐξωτερικὸς, ὡς οὕτως εἰπεῖν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως ἄγευστος τὰ πολλά· τάχα γὰρ ἂν οὕτος ἐξουσίας λαβόμενος δόξειε μετὰ τὸν εἰπόντα καὶ αὐτὸν τὸν οὐρανὸν προσαράσσειν τῇ κορυφῇ· πλὴν ἔστω μηδὲ τὰ ἐν ποσὶν εἰδὼς ἀσφαλῶς, ὥσπερ δὴ μηδὲ τὰ ἐν χερσὶν βεβαίως πάντῃ κρατῶν διὰ τὸ τὴν ἱεραρχικὴν αὐτοῦ κατάστησιν, πολλοῦ ἐνδέειν ἔτι τῆς ἀνέκαθεν συνηθείας

архиепископъ Димитъръ Хоматианъ, е отговорилъ Иоанъ Апокавкъ вече съ гордо съзнание на автономното положение на Епирската църква и силно защищавайки името на Хоматиана. „И знай — писалъ той на патриарха — азъ не съмъ отъ онѣзи, които бързо ржкополагатъ, а отъ онѣзи, които бавно пристжпватъ особено къмъ такива (актове) и които не се подаватъ на външнши принуди (καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν καρτερικοὺς γογγυσμούς), макаръ и всички да бързатъ да бѫдатъ ржкоположени отъ мене, имайки за свое оправдание, че никейскитѣ патриарси знаятъ древностьта на моя свещенъ санъ, (полученъ) отъ великия градъ" (Цариградъ)[1]). По-нататъкъ Апокавкъ обяснява, защо били ржкоположени драчкиятъ, ларискиятъ и керкирскиятъ митрополити. Драчкиятъ митрополитъ билъ ржкоположенъ прѣди деветъ години „по желанието на приснопаметния киръ Михаилъ Комнинъ отъ подвѣдомствѣнитѣ му епископи". „А той е мжжъ — забѣлѣзва Апокавкъ — мждъръ и има външнши свидѣтелства. Ларискиятъ пъкъ бѣ ржкоположенъ по сжщата причина отъ починалия левкадски. Не бихъ прибѣгналъ да ржкоположа сегашния керкирски митрополитъ, ако не считахъ тоя мжжъ украсенъ съ рѣчь и живота и, ако архиепископътъ на България не бѣше го опрѣдѣлилъ за Гребенската църква, и азъ го взехъ отъ хора на българскитѣ епископи и го присъединихъ къмъ нашия Синодъ...."[2]) Странни и нови счита Апокавкъ думитѣ *„вселенски патриархъ"*; които патриархъ Мануилъ I е прибавилъ въ посланието си. „До сега никой отъ епископствувалитѣ въ Цариградъ не сж притурялн „и вселенски патриархъ" къмъ своитѣ подписи, както ми е извѣстно отъ старо време и откогато азъ съмъ признаялъ патриарси и съмъ билъ признаванъ отъ патриарси, макаръ че тѣ (т. е. патриарситѣ) сж провъзгласявани отъ подвѣдомственитѣ имъ за вселенски патриарси въ възгласитѣ, въ писмата"[3]). Слѣдъ това Апокавкъ пакъ се връща да защити оскърбенитѣ отъ патриарха западни иерарси, особено охридския архиепископъ.

„И блаженѣйшиятъ архиепископъ на България, който отдавна ме прѣудивлява съ живота (си), разсждителностьта си, дотолкова стои далече отъ това, да ни заповѣдва да вършимъ нѣкакви свещенодѣйствия, до колкото и мъртвитѣ — отъ нашитѣ дѣла . . . И той е човѣкъ, отъ когото мнозина се удивляватъ и когото почитатъ за благонравието (му), спокойната рѣчь, сдържаностьта въ разговоритѣ и макаръ

---

[1]) Визант. Врем. III, 270. [2]) pag. cit . .

[3]) Визант. Врем. III, 271: Ἤν δὲ τὸ γράμμα καὶ σῇ τιμίᾳ ὑποσεσημασμένον ὑπογραφῇ — ἀσυνήθες μέντοι καὶ ἀγνώστῳ τέως ἐμοί· Οὐδεὶς γὰρ ἕως καὶ δεῦρο τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπισκοπησάντων τὸ „καὶ οἰκουμενικὸς πατριάρχης", ταῖς οἰκείαις ὑποσημασίαις προσέθετο, ἕως τέως γινώσκειν ἐμὲ, ἀφ' οὗ καὶ πατριάρχας ἐγνώρισα καὶ ὑπὸ τῶν πατριαρχῶν ἐγνωρίσθην, κἂν ὑπ' αὐτοὺς ἐν εὐφημίαις, ἐν γράμμασιν οἰκουμενικοὶ πατριάρχαι ἀναγράττονται.

ти да го наричашъ въпкашенъ и невкусилъ църковно възпитание, но той е най-добръ познавачъ на това [1]). И за тѣзи, които не знаешъ, не се изказвай тъй. Съ какво архиерейското положение на тѣзи отстои отъ древния обичай, както ти пишешъ, точно не зная. То е признато отъ нашия владѣтель, когото ние считаме за пратенъ отъ Бога и признаваме за нашъ царь. И гледаме на Бога, който го е вѣнчалъ съ чести побѣди надъ противницитѣ и разширилъ неговитѣ граници. Съ негова власть бѣ избранъ архиепископътъ на България, а бѣ ржкоположенъ отъ подвѣдомствения му Синодъ, споредъ древния обичай; задоволява се съ своитѣ привилегии, не прѣминава своитѣ (права), чужди диоцези не управлява (οὐκ ἐπιστατεῖ). И желая, ти нищо да не измислюваш (προσεξεργάζεσθαι) за неговото архиерейско положение. Ако пъкъ заради това, че той не е приелъ царско утвърждение (πρόβολή), (защото), казвашъ, неговото аархиерейско положение много далече стои отъ това утвърждение, то азъ не ти отговарямъ съ нищо друго, освѣнъ съ това, че — (противъ туй) никой не ще възрази — има други по-голѣми архиерейски положения, които не сж приели царско утвърждение. И въ старо врѣме какъвъ царь е поставлъ тогавашнитѣ александрийски патриарси, ако не било така, че подвѣдомственитѣ имъ епископи, като се събирали, ги избирали и ржкополагали? И Църквата ги приемала и била въ общение съ тѣхъ. Какъвъ (царь) е възвелъ сегашнитѣ антиохийски и иерусалимски патриарси, за да не кажа нѣщо по-близко? [2]) Отъ единъ сферикъ съмъ слушалъ, че отъ нѣколко равни величини, поставени на разстояние, по-точно се виждатъ по-близко поставенитѣ. Сжщото е приложимо и къкъ дѣлата. Царското възвеждане, до колкото азъ се догаждамъ, е само актъ на признание избора на лицата, — нищо повече не прибавя къмъ епископското съвършенство. Струватъ ми се равни и неутвърденият изборъ, и утвърденият . . . . Освѣнъ това, моля твоята свещена душа азъ, който повече отъ другитѣ и тжгувамъ за тебе, и приемамъ твоята иерархия, недѣй се интересува много за чуждитѣ работи и изпълнявай длъжноститѣ, както е желателно, по-добрѣ. Защото ето азъ узнахъ, какъ ти ни написа лъжливи съвѣти, макаръ ние да се смѣтахме за достовѣрни на тебе. Ако пъкъ и Словото (Божие) иска, ти да бждешъ вселенско око (εἰ δὲ καὶ

---

[1]) ibid. стр. 272: Καὶ ὁ μακαριώτατος Βουλγαρίας, ὃν ὑπερθαυμάζω τέως ἐγὼ τοῦ βίου, τῆς λογιότητος τοσοῦτον ἀπέχει ταῦτα ποιητέα ἡμῖν διατάσσεσθαι ἐπὶ ταῖς ὁτεδήποτε ἱεροπραξίαις, ὅσον καὶ οἱ νεκροὶ πραγμάτων τῶν ἐν ἡμῖν ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις προνομίαις ἀρκεῖται καὶ τοὺς ἀρχαίους ὅρους οὐχ ὑπερβάλλεται . . . καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος θαυμαζόμενος τοῖς πολλοῖς καὶ αἰδέσιμος διὰ τὸ μέτρον ἦθος διὰ τὸν ἥσυχον λόγον, διὰ τὸ ἐν ταῖς ὁμιλίαις ἀπρόσκοπον, κἂν οὐ καλεῖς αὐτὸν ἐξωτερικὸν καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀγωγῆς καὶ παιδεύσεως ἄγευστον, τὸν ὑπερλίαν ταύτης εἰδήμονα.

[2]) Вероятно разбира никейския патриархъ, който споредъ него сжщо не билъ утвърденъ отъ дѣйствителенъ царь.

οἰκουμενικὸν σε ὀφθαλμὸν ὁ λόγος βούλεται εἶναι), добрѣ ще направишъ да простирашъ своя погледъ и върху далечни прѣдмети. Обаче зрителната сила, ако тъй да се рече, не се приспособи къмъ видимитѣ прѣдмети, то не може да отличи качествата на разглежданитѣ прѣдмети, тѣхната величина и форми, и да прѣлава релефно (κατὰ εἰσορμήν) на общото чувство самитѣ видими прѣдмети. И говоря братски, ти тъй трѣбваше да разположишъ своето сжждение за архиепископа на България, че изпърво да оцѣнишъ дѣлата му, подирѣ да укоряваш, а не тъй несправедливо да осжждашъ честния мжжъ и почитанъ за знанието и добродѣтелта." [1])

Слѣдъ това Апокавкъ оправдава ржкоположенията въ Епиръ съ обстоятелствата, които сж принуждавали да се отстжпи отъ каноническата точность, за да не остане народътъ безъ пастири.[2]) По неговото убѣждение, отъ това никаква схизма не произлизала, тъй като ржкополагащиятъ и ржкоположениятъ споменували името на патриарха въ своитѣ свещенодѣйствия. [3]) Апокавкъ билъ съгласенъ, западнитѣ архиереи да бждатъ ржкополагани по разпоредбата на патриарха, ако епирскиятъ владѣтель допуснѣлъ това. [4]) Той упрѣква патриарха, че не хвали „добродѣтелния" Теодоръ Комнинъ, който не е желаелъ да отнима църковнитѣ права, а, като изгонвалъ латинитѣ отъ извѣстенъ градъ, тозчасъ се загрижвалъ да постави тамъ православенъ епископъ. По-нататъкъ той развива мисъльта, че сжществуването на двѣ духовни власти слѣдва отъ сжществуването на двѣ гръцки държави.

„И не отричамъ справедливостьта, че трѣбва да бжде едно царство, което да управлява свѣтскитѣ работи, и единъ пастирь, завеждащъ свещенитѣ. Но щомъ това (царство), раздѣлено заради нашитѣ грѣхове, вече не сжществува и самъ първиятъ свещенъ пастирь устройва плѣвни вънъ отъ своя домъ, и ние овцетѣ се разсѣяхме на разни мѣста и се намираме подъ разни власти, то необходимо е да се подчинимъ на това, когато Богъ заповѣдва. И какъ владѣлитѣ не се схождатъ единъ съ другъ, но всѣки е съ своитѣ трудове и жрѣбие и само по християнското си звание и устройство се схождатъ, а въ другото — що се отнася до военоначалството, войнитѣ, политическитѣ работи и мѣроприятия тѣ сж раздѣлени? Мисля, че тамъ се опитватъ да съединятъ несхождящитѣ се и принуждаватъ да поставятъ, както се говори, една власть подъ друга, именно подъ благовидния прѣдлогъ на епископитѣ. И да не се принуждава текущата рѣка, за това и притчата учи. И мисля, честни владико, докато свѣтскитѣ власти сж раздѣлени, трѣбва да бждатъ раздѣлени и свещенитѣ власти. Колкото искашъ пиши и се бори за противното. Що се отнася до вѣрата и благодатьта Божия, свещенитѣ обреди, единението въ духа и другото, което едновѣрцитѣ признаватъ, ние сме съединени и ще бждемъ съединени до смъртъ". [5])

---

[1]) ibid. 272—273.

[2]) Ibid., стр. 274—275. [3]) Ibid., стр. 275. [4]) pag. cit. [5]) Ibid. 276—277.

Навпактският митрополитъ посочва бѣдствията, които биха настѫпили за Църквата, ако тя би останала безъ пастири, което би било неизбѣжно, ако се изпълнѣло патриаршеското искане, щото всѣки кандидатъ за архиерей да отива въ Никея, за да бѫде ржкоположенъ. „Ако пъкъ нашата власть (свѣтската) самовластно (αὐθεντικώτερα) ни заповѣда да ржкоположимъ за вдовствуващитѣ църкви, то ще низвергнешъ ли, както пишешъ, ржкоположения и ржкоположилия, за да бързатъ кандидатитѣ отъ тукашнитѣ мѣста въ Никея, въпрѣки толкова прѣдстоящи причини и прѣчки? Не мислишъ ли, че, като се стараешъ да съшиешъ схизмата, ще я направишъ по-голѣма . . . и ще раздухашъ свещена война“.[1])

---

[1]) Ibid., стр. 277. Архимандритъ Деликани въ Ἔγγραφα III, 979 прѣдполага, че това писмо не било изпратено въ такъва форма, въ каквато то било излѣзнало отъ перото на навпактския митрополитъ Апокавкъ, а прѣтърпѣло нова редакция въ канцеларията на деспота Теодора въ смисълъ, че мислитѣ сж били прѣдадени съ по-силенъ езикъ. Основание за това той намира въ признанието на Апокавка въ писмото си до лариския митрополитъ, че той по заповѣдь на деспота Комнина е съставилъ писмо за солунския митрополитъ и го изпратилъ на деспота неподпечатано за удобрение. (Визант. Врем. III, 280. . . . . ἀσύλλωτος, ἵνα ἐμφανισθῇ τῷ κράτει τῆς αὐτοῦ ἀντιλήψεως καὶ ἂν δόξῃ αὐτῷ ἵνα σταλῇ πρὸς αὐτόν). А тъй като писмото на солунския митрополитъ било написано въ примирителенъ духъ, то Деликани мисли, че епирскитѣ архиереи на чело съ Апокавка не се стремили къмъ самовластно управление, а такъва тенденция била прокарвана само отъ деспотъ Теодора и охридския архиепископъ Хоматианъ.

Заключението на Деликани е слабо обосновано. Нѣма съмнѣние, че Апокавкъ е искалъ да бѫде въ общение съ патриарха и се стараелъ да го склони да признае за каноничень установилия се, поради политическитѣ обстоятелства, църковенъ редъ въ Епиръ. Къмъ тази цѣлъ се стремилъ и съ своята прѣписка съ другитѣ патриаршески митрополити. Ако Апокавкъ е изпращалъ на Теодора за удобрение всичкитѣ си писма до патриарха и митрополититѣ му, то това може да свидѣтелствува само за единомислието между Апокавка и епирския владѣтель. Въ тѣзи случаи Апокавкъ е игралъ ролята на секретарь на деспота и изразявалъ това, що изисквали интереситѣ на държавата. Поради това и да се допусне, че писмото на Апокавка до патриарха Мануила I било прѣредактирано отъ другиго, все пакъ духътъ и тенденцията на писмото, главнитѣ му мисли, несъмнѣно, принадлежатъ на Апокавка. А една отъ главнитѣ му мисли е идеята за необходимостьта на отдѣлно църковно управление въ Епиръ. При това въ писмото се прави разграничение между това, що иска Апокавкъ и владѣтельтъ. Ако то било редактирано въ двореца на Теодора, то бихме били въ правото да очакваме пълно сливане на желанията на Апокавка и

Опитътъ за обединение на двѣтѣ гръцки държави се осуетилъ главно *поради различните възгледи на източните и западните гърци за никейския и епирския владѣтели.* Иоанъ Апокавкъ е прѣдложилъ да се свика въ Епиръ проектирания отъ патриарха съборъ не толкова, защото за епирскитѣ иерарси било трудно да пѫтуватъ на истокъ, а защото въ неговитѣ очи западната (гръцка) Църква е стоела по високо отъ източната. За писателитѣ, иерарситѣ и жителитѣ на Никейското царство само никейскиятъ императоръ билъ истински наслѣдникъ на византийската династия; епирскитѣ владѣтели сѫ били узурпатори, срѣщу които трѣбвало да се води такъва война, каквато и срѣщу варваритѣ; тѣхнитѣ побѣди сѫ били зло, а тѣхнитѣ поражения — Божие наказание. Георги Акрополитъ тъй се отзовава за Теодора Комнина: „Ἀτὼς δὲ ἔχων περὶ τοὺς τῆς βασιλείας θεσμοὺς βουλγαρικώτερον ἢ μᾶλλον βαρβαρικώτερον ταῖς ὑποθέσεσι προσεφέρετο, οὐ τὰξιν γινώσκων, οὐδὲ κατάστασιν, οὐδὲ ὅσα ἐν τοῖς βασιλέως ἀρχαῖα ἔθιμα καθεστήκασιν"(Неспособенъ за царство, той пристѫпваше къмъ изпълнението на (своитѣ) замисли по български или даже по-варварски, не признаващъ нито редъ, нито постановление, нито древнитѣ обичаи, колкото сѫ се установили въ царствата)[1]) Сѫщо и Никифоръ Григора: „ἐν τούτοις ἀνίσταται τῶν Θετταλικῶν βαράθρων νέον κακόν, ὁ τοῦ Ἀγγέλου Μιχαὴλ ἀδελφὸς Θεόδωρος" (Между това избухва ново зло изъ тесалийскитѣ про-

---

владѣтеля и едва ли би била означена въ него такъва отстѫпка, че бѫдещитѣ архиереи въ Епиръ да се ржкополагали по разпоредбата на патриарха. Възгледътъ на Деликани почива не толкова на данни, колкото на неговата тенденция да прѣдстави за главенъ виновникъ на автономния стремежъ въ Епирската църква охридския архиепископъ Димитъръ Хоматианъ, за когото той има сѫщото мнѣние, което сѫ имали и патриарситѣ Мануилъ и Германъ. Той подозира неговата ржка въ въпросното писмо. Най-хубаво опровержение служи приятелското писмо на Апокавка до Хоматиана. И въ него Апокавкъ изказва сѫщото високо почитание къмъ Хоматиана, което и въ писмото си до патриарха Мануила. Като го счита за свой единственъ приятель, той го нарича „божествена и свещена глава", „великъ Димитъръ, мѫдъръ въ думитѣ, мѫдрѣйши въ живота". Той очаква писмата му като „росата на Хермона, падаща на Сионъ", като „лѣсотовица и гължбъ"; той напълно се съгласява съ оправданието на архиепископа за ржкоположението на сервийския епископъ. (У Пападопуло-Керамевсъ, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, стр. 10—11) Тази интимна дружба между Апокавка и Хоматиана не е могла да съществува, ако между тѣхъ е нѣмало сходство въ идеи и стремежи. И тя краснорѣчиво говори за участието на Апокавка, а заедно съ него и на останалитѣ епирски архиереи, въ автономното църковно движение на Епиръ, което по силата на събитията е ржководилъ Хоматианъ.

[1]) Migne t. 140, col. 1037.

ласти, братътъ на Михаила Ангела, Теодоръ)[1]). Плѣняването и ослѣпяването на Теодора отъ Ивана Асѣна II той считалъ Божие наказание, задѣто Теодоръ е пръвърлъ законното царство на гърцитѣ[2]).

Съвсѣмъ иначе сж гледали на епирскитѣ владѣтели епирскитѣ писатели и иерарси. Атинскиятъ митрополитъ Михаилъ Акоминатъ нарича Теодора Комнина „държавнѣйши", „отъ Бога повѣренъ да запази подчиненитѣ нему народи, свободни отъ италиянската тирания"[3]), Керкирскиятъ митрополитъ Георгий Вардани го нарича „благороднѣйши и мѫжественѣйши побѣдоносенъ царь", „напрѣвенъ отъ Бога силенъ самодържецъ", „великъ Комнинъ Дука, великъ Комнинъ богохранимъ"[4]). Сѫщо и за архиепископа Хоматиана Теодоръ Комнинъ билъ „държавнѣйши самодържецъ"[5]), „държавенъ и свети великъ Комнинъ"[6]), „благочестивѣйши и прѣотличенъ"[7]), „св. владѣтель"[8]), „богоуправляванъ"[9]), „потомъкъ на славния и великъ царь Комнинъ господина Алексий"[10]), „наслѣдникъ на царството"[11]). А навпактскиятъ Апокавкъ надминава и тримата иерарси по хваление на Теодора Комнина. Къмъ неговата жена той се обръщалъ съ думитѣ: „свята държавна госпожа Дукена"[12]), а Теодора нарича „величественъ държавенъ Комнинъ"[13]) „слънце Комнинъ"[14]) „миросиявяще слънце"[15]) „отъ Бога изпратенъ"[16]), „чудотворецъ царь"[17]) „светъ владѣтель и царь"[18]) „богохранимъ"[19]), „богоспасаемъ"[20]).

Тоя сепаратизъмъ на епиротитѣ произлизали отъ двѣ причини: 1) епирскитѣ владѣтели — борци съ латинитѣ се явявали освободители на западнитѣ провинции отъ тежкото латинско иго, свързано съ силно гонение на православието и 2) етничната разлика между западното православно население и никейското. Населението въ централнитѣ области на епирската държава (Епиръ, Албания и Македония), което се състояло отъ албанци и българи, се чувствувало по-самостойно при епирскитѣ владѣтели, отколкото при византийскитѣ императори, взимало е активно участие въ устройството на новото царство, съставлявало е кадритѣ на епирската армия и главно негови архонти сж държали въ ржцѣтѣ си разнитѣ части на държавната управа. Докато никейското население е живѣело съ идеята за чисто византийска

---

[1]) Ed. Bonnae, XXXVIII, 25.
[2]) Ibid., 28. [3]) Μαλλιαράκη, цит. съч. стр. 143.
[4]) Ibid. цит. съч. стр. 143 и 144. [5]) Pitra, VII. col. 111.
[6]) Ibid., col. 135. [7]) Ibid., col. 335. [8]) Ibid., col. 393.
[9]) Ibid., col. 473. [10]) Ibid., col. 492. [11]) col cit.
[12]) Визант. Врем. III, 241 и 282.
[13]) Ibid. pag. cit. [14]) Ibid. pag. cit. [15]) Ibid., 246.
[16]) Ibid. 272. [17]) Ibid., 285. [18]) Ibid., 282 и 286. [19]) Ibid., 286. [20]) Ibid.

държавность, епирското — съ идеята за аборигененъ невизантийски държавенъ битъ.

Въ 1223 г. Теодоръ Комникъ е прѣвзелъ Солунъ и окончателно е унищожилъ латинското владичество въ Македония. Владѣтель на Солунъ, втория центъръ на гръцкия свѣтъ, и господарь отъ Адриатическото море до Егейското и р. Марица, Теодоръ Комнинъ е пожелалъ да има царско достойнство. По съобщението на Г. Акрополита, той почналъ да се облича съ порфира и да носи червени чехли по примѣра на византийскитѣ императори[1]). Той е прѣдложилъ на тогавашния солунски митрополитъ Константинъ Месопотамитъ да го короняса за царь, но митрополитътъ е отказалъ, тъй като той е признавалъ само никейския императоръ за законенъ и считалъ коронацията на гръцкия василевсъ изключително право на цариградския патриархъ. Месопотамитъ е дошълъ до такъвъ конфликтъ съ епирскитѣ иерарси, че не приемалъ да бѫде въ общение съ тѣхъ и ги наричалъ неепископи, а властьта на Теодора Комнина — пуста и незначителна.[2]) По свидѣтелството на Георгия Вардани, Месопотамитъ доброволно напустналъ Солунъ[3]), а, споредъ Георги Акрополитъ, Теодоръ Комнинъ го подложилъ на изтезание и го принудилъ да приеме монашеска схима.[4]) Слѣдъ отказа на Месопотамита, Теодоръ Комнинъ се обърналъ къмъ охридския архиепископъ Димитъръ Хоматианъ да го короняса. Архиепископътъ изпълнилъ желанието му, защото считалъ себе си, както говори Г. Акрополитъ, „независимъ и незадълженъ да дава нѣкому смѣтка за своитѣ дѣйствия и правоимащъ да помазва за царь когото, когато и гдѣто той поиска“[5]).

Хоматианъ е извършилъ коронацията не самоволно, а по единодушното рѣшение на членоветѣ на държавния синклитъ,

---

[1]) Migne, t. 140 col., 1037.

[2]) Визант. Врем. III, 281—282, писмо на Апокавка до Месопотамита.

[3]) у Μαλλιαράκη, цит. съч. стр. 163. [4])Migne, t. 140 col. 1037

[5]) Migne t. 140, col. 1037: Ὁ δὲ Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος Δημήτριος τὸ βασιλικὸν περιδέσκει τοῦτον διάδημα, ὡς ἔφασκεν, αὐτόνομος ὢν καὶ μηδενὶ εὐθύνας ὀφείλων δοῦναι καὶ διὰ ταῦτα ἐξουσίαν ἔχειν βασιλέως χρίειν, οὗς ἂν καὶ ὅπου καὶ ὅτε βούλοιτο. Ефремъ прѣдава факта безъ коментарии: στεφθεὶς κεφαλὴν βασιλικῇ ταινίᾳ παρ' ἀρχιβύτου Βουλγάρων Δημητρίου (Ed. Bonnae, стр. 140). А Никифоръ Григора твърди, че българския архиепископъ е коронясалъ Теодора отъ страхъ и отъ лекоумие: τοῦτο γὰρ ἄλλως ἔφασκε παρὰ τῶν νόμων, ἀλλὰ διὰ φόβον ἦδη τοῦ τυραννοῦντος Ἀγγέλου καὶ πρὸς ἔτι διὰ κουφότητα καὶ ἀφέλειαν τοῦ τυχόντα διάπτοντος τὴν ἀρχιεπισκοπὴν ἐς τοσοῦτον ἀσεμίας τὰ πράγματα ἐκκαλύπτεται. (Ed. Bonnae, стр. 26). И първиятъ, и вториятъ мотивъ, приведени отъ Никифора, нѣматъ историческо оправдание. Адмирацията на Хоматиана отъ Теодора Комнина изключва прѣдположението за нѣкакъвъ страхъ или тероръ на Теодора надъ него. Обвинението върху Хоматиана въ лекоумие явно показва, че Никифоръ Григора прѣдава безъ критика възгледа на никейскитѣ патриарси за българския архиепископъ.

духовенството и цѣлото многобройно воинство[1]). Той се основавалъ още и на Артския съборъ отъ епирскитѣ иерарси, който единодушно е провъзгласилъ Теодора Комнина за царь[2]).

Слѣдъ коронацията на Теодора Комнина, епирскитѣ архиереи заедно съ охридския архиепископъ и подвѣдомственитѣ му епископи сж изпратили писмо (πιττάκιον) до никейския патриархъ, за да узаконятъ автономното положение на църквата въ Западното царство. Макаръ и да се присъединилъ къмъ това заявление и охридскиятъ архиепископъ, въ него обаче говорятъ само епирскитѣ архиереи, които наричатъ патриарха всесвѣтѣйши и вселенски. Въ началото на писмото се казва, че подвѣдомственитѣ на цариградския патриаршески прѣстолъ западни митрополити, съ подчиненитѣ имъ епископи и автокефалниятъ архиепископъ на България съ подчиненитѣ си епископи[3]), съзнавайки нуждата отъ единение между източната и западната иерархии чрѣзъ писма, изпращатъ това заявление на патриарха и Синода. Подиръ това архиереитѣ съобщаватъ, че, събрани въ Арта, гдѣто е прѣбивавалъ тѣхния „държавенъ и светъ" царь, тѣ съставили обща просба до него да позволи на епископския съборъ да изложи състоянието на църковнитѣ работи въ западнитѣ епархии. Тѣ увѣряватъ патриарха, че въ западнитѣ епархии продължавалъ да споменуватъ името му и че желаятъ, патриархътъ да бѫде тѣхенъ общъ промислитель, който да обединява, а не да раздѣля тѣлото на Църквата[4]). Обаче, понеже царьтъ имъ не иска за вакантнитѣ западни катедри да се изпращатъ архиереи отъ изтокъ, тѣ молятъ патриарха да имъ даде

---

[1]) За това рѣшение Хоматиянъ съобщава въ писмото си до патриарха Германъ II. . . . σκέψις γέγονε κοινὴ τῶν ἐκ τῆ δύσει περιληφθέντων ἀπό τε τῆς συγκλήτου βουλῆς καὶ τῆς ἱεραρχικῆς τάξεως καὶ δὲ σὺμπαντος τοῦ στρατιωτικοῦ μυριοπλήθους ὄντος τῆ χάριτι τοῦ Θεοῦ, προβληθῆναι εἰς βασιλέα τὸν ἀναγεγραμμένον δοῦκαν κυρὸν Θεόδωρον ἅμα δὲ καὶ χρισθῆναι. . . τῆς κοινῆς τοίνυν ταύτης σκέψεως καὶ ἀμιβουλίας ἔργον γέγονεν ἡ χρίσις τοὺτου τοῦ ἐν ἡμῖν αὐτοκράτορος, ὃν δὴ καὶ προεκρίναμεν ἡμεῖς γνώμη πάντων ἱεροῦργῆσαι, ὡς τὴν ὑπεροχὴν ἔχοντες ἀπὸ τῶν τοῦ καθ' ἡμᾶς θρόνου μεγαλειότητος (οὕτως οὐχ' ἡμεῖς μόνοι θεσπέσια δέσποτα, τῶν βασιλέα ἐχρίσαμεν. (Migne, VII, 489—490).

[2]) Византийский Временикъ III, 285 — 286. Въ съборния актъ се изтъква, че само Теодоръ Комнинъ има право да носи царски титулъ като бодъръ стражъ, изпитанъ войникъ, освободитель на западнитѣ страни „отъ безбожнитѣ латини и хемускитѣ скити". Въ заключението на акта съборътъ заявява: Καὶ τοὺτον μόνον βασιλέα ὁμολογοῦμεν καὶ τοὺτον στέφομεν καὶ τοὺτον χρίομεν, καὶ τὰ πιστευθέντα παρ' ἡμῶν καὶ ὁμολογηθέντα εἰς ἀντιγραφὰς καὶ ταῖς οἰκείαις ὑπογραφαῖς βεβαιοῦμεθα. Ἀμήν. (И тогози само изповѣдваме за царь, и тогози вѣнчаваме, и тогози помазваме и повѣрваното и изповѣданото отъ насъ за справедливость, за спасение удостовѣряваме съ своитѣ подписи.)

[3]) Ibid, стр. 288: χρέων ἡμῖν τοῖς ὑπὸ τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον ὄντασι μητροπολίταις καὶ ἀρχιεπισκόποις καὶ τοῖς ὑφ' ἡμᾶς ἐπισκόποις, ἔτι δὲ καὶ τῇ κατὰ Βουλγαρίαν αὐτοκεφάλῳ ἀρχιερατικῇ ἐξουσίᾳ καὶ τοῖς ὑπ' αὐτὴν ἐπισκόποις· ἠθέλησε γὰρ καὶ αὐτὴ τῇ ἀξιωματικῇ τοῦ ἑτέρου θρόνου τὴν παρ' ἡμῶν πατρικὴν ἀναφορὰν καὶ ὑ' ἑαυτῆς συγκριτῆναι.

[4]) Ib., 289: τὸν πατριάρχην ἔχειν ἡμᾶς κοινὸν ποιμενάρχην καὶ μὴ διαιρεῖσθαι τὸ σῶμα τῆς ἐκκλησίας, ἀλλ' ἑνοῦντα μᾶλλον καὶ σὺμβιβάζοντα.

пълномощие да ржкополагатъ архиереи за вакантнитѣ катедри, като обѣщаватъ всѣкидневно да споменуватъ името му въ епирийскитѣ църкви и монастиритѣ, както това било до сега споредъ прѣдписанието на тѣхния царь. Ако патриархътъ не се задоволява съ това, то „западнитѣ и източни събратя" се раздѣлятъ не само по мѣсто, но и духовно. Тѣ молятъ патриарха да признае ржкоположенитѣ отъ тѣхъ архиереи — керкирския, левкадския и фарсалския, както той е призналь и ржкоположенията, извършени отъ гангърския митрополитъ Калигопулъ въ понтийска Ираклия и Амастрида и не обърналъ внимание на неканоничнитѣ дѣйствия на керасунския и други. Като обясняватъ, че всички тѣзи нововъведения сж произлѣзли не по тѣхно своеволие, а по нуждитѣ на врѣмето, които сж настжпили поради всеобщия смутъ, тѣ апелиратъ къмъ патриарха да удостои тѣхната молба съ внимание, защото иначе, ако той закъснѣе, „има страхъ — заявяватъ тѣ — нашиятъ държавенъ царь . . . . . нѣкакъ по нужда да подчини и тази наша страна на свещения надзоръ на папата на стария Римъ". [1]) Накрай, като изказватъ удивление, че въ своитѣ писма патриархътъ не нарича Теодора царь, западнитѣ архиереи изтъкватъ, че знаменитиятъ родъ на Теодора, неговия царски произходъ и подвизитѣ му противъ латинитѣ го правятъ достоенъ за царско звание. Тази си мисъльтѣ заключаватъ съ сатирично възклицание: „И може да бѫде оправдано да се нарича царь този, който е унищожилъ царското мѣсто въ Цариградъ, врѣдниятъ за вѣрата азимитъ, още и владѣтелтъ на Хема, скитътъ Асѣнъ, да бѫде чуванъ и величаванъ въ писмата височайши царь, а да бѫде прѣзрѣнъ този, който е взелъ отъ прадѣди правото на царството и справедливо е повиканъ къмъ него (т. е. царството)". [2])

---

[1]) Ibid., стр. 291.

[2]) Ibid., стр. 292. И за този питакионъ, въ който твърдѣ прозрачно е изразена автономната тенденция на епирскитѣ архиереи, Деликани твърди, че не изразява дѣйствителнитѣ намѣрения на мнозина западни архиереи, които, споредъ него, сж подписали питакиона по принуда. Това се виждало отъ частния питакионъ, който навпактскиятъ митрополитъ Иоанъ Апокавкъ е изпратилъ отъ Солунъ до патриарха, споредъ Деликани, едноврѣменно съ общия питакионъ или малко по-късно. Деликани счита питакиона на Апокавка ключъ за разбиране истинското положение на работитѣ въ Епирското царство. (Ἔγγραφα, III, 983). Това писмо е изразявало вжтрѣшната борба на Апокавка между длъжноститѣ му къмъ епирския царь и чувството на вина прѣдъ патриарха, както и разкаянието му. (Вж. тълкуването на това писмо ibid стр. 985—987). Въ сжщность писмото на Апокавка нѣма такъвъ трагическо-сантименталенъ характеръ, какъвто Деликани му придава. То има сжщата основна цѣль, която и събориятъ актъ — да склони патриарха да признае необходимостьта отъ

Коронясването на Теодора извикало окончателна раздѣла между никейския патриархъ и епирскитѣ иерарси, защото слѣдъ тоя актъ всичкитѣ епархии на Западното царство се обединили *въ една църква съ автокефаленъ прѣдставитель, охридския архиепископъ.* Между източнитѣ и западнитѣ гърцки иерарси настжпила най-усилена борба, която явно водѣлъ архиепископъ Хоматианъ. Обаче макаръ че противопоставялъ себе си на никейския патриархъ по достойнство и положение, Хоматианъ все пакъ признавалъ, че *само по-силата на обстоятелствата* е владѣелъ епархиитѣ, които сж принадлежали на вселенския патриархъ, и затова оставилъ да се споменува името му въ тѣзи епархии. На първо врѣме, стремейки се къмъ помирение съ патриарха, той изпратилъ на Германа II, по случай възкачването му на патриаршеския прѣстолъ, въ качество на прѣдстоятель на цѣлата Църква въ Западното царство, слѣдното, изящно написано, сърадателно писмо, въ което той съвсѣмъ е замълчалъ въпроса за раздѣлата на двѣтѣ царства:

„На всесвѣтѣйшия владика, духовенъ мой господинъ и отецъ, на богочтимия цариградски, новоримски и вселенски патриархъ. Димитрий по милостьта Божия архиепископъ на Първа Юстиниана и на цѣла България. Благодать отъ Бога, и миръ, и привѣтствие въ Светия Духъ. Благословенъ е Богъ, Който ни далъ сега (случай) писмено да се поклонимъ на величието на Твоя Светость и да привѣтствувзме това, което е свещено и длъжно. И ние отдавна съгрѣвахме въ себе си този стремежъ и желаехме да го приведемъ въ дѣйствие, защото, говорейки споредъ псалмопѣвеца Давида[1]), какъ е красиво и какъ е

отдѣленъ канониченъ животъ на западнитѣ епархии и законностьта на Западното гръцко царство, като се запази духовно единение между източнитѣ и западнитѣ архиереи. Въ двата питакиона величието на епирския владѣтель се прѣдставлява почти еднакво. За Апокавка той е „държавенъ и светъ господарь и царь", на чиито милости Апокавкъ е дължелъ облекчението на своята старость и своитѣ болести; достоенъ, за да се съедини съ него Източното царство; „даръ на Бога", „спасение на християнитѣ", „съединитель на разединенитѣ", чрѣзъ когото „стадото се умножава" и който направи проходни непроходимитѣ пжтища, „кривото-право". (Визан. Врем., 294—295). Питакионъть на Апокавка се отличава отъ съборния само по своя интименъ характеръ и по силното изразяване на скрьбьта, която сж изпитвали епирскитѣ архиереи отъ хладината на патриарха къмъ тѣхъ. Апокавкъ, наистина, си служи съ много риторизми, за да склони патриарха да приеме въ общение западнитѣ архиереи. Той нарича очакванитѣ рѣчи на патриарха роса, която ще освѣжи тѣлото му като трѣвата и ще подмлади него, стареца, а очакванитѣ патр. заповѣди — божествени. Той напомня на патриарха старата дружба между тѣхъ въ Цариградъ, когато патриархъ Германъ билъ още дяконъ на „великата църква". Никждѣ обаче тоя тонъ на прѣда-

[1]) Пс. 132, 1.

приятно да се виждатъ и съ очи, и съ писма тѣзи, които свещенството и правовѣрието призвало къмъ единение. Но тъй като прѣдварително се противопоставиха нашитѣ грѣхове, а заради тѣхъ ненормалното положение на нѣщата и безпорядъкътъ ни прикриваха като свѣтовна сѣнка[1]), то благодарение на това ние не можахме да пишемъ на Твоя Свѣтѣйша Висота. . . Сега пъкъ, като намѣрихме удобно врѣме за писване, принасяме своето почитание на твоето величие и молимъ (Бога), за да се спасятъ това писмо и приносителтъ и да прѣминатъ къмъ твоята свещена стѫпка. А за тѣзи нѣща само туй имаме да кажемъ. Ти пъкъ, божествена и свещена главо, приеми ни чрѣзъ тѣзи бѣдни думи (букв. слогове), като привѣтствуваме разумно твоето величие, се докосваме до слѣдитѣ на твоитѣ достоинства (τῶν σῶν ἀπορρήτους ἴχνῶν) и отдаваме ти прилично поклонение, и, когато се молимъ, да дойде на насъ твоятъ миръ и благословение; защото, по благодатьта на Духа, като подражатель на Христа ти имашъ способностьта да ги даваш, както въ древность, Той (Христосъ) — на ученицитѣ. Зная, че тѣсно срасналата съ тебе грижа за всичкитѣ апостолски църкви, те кара да узнаешъ, какъ стоятъ работитѣ у насъ. Съ твоитѣ свети молитви тукъ работитѣ стоятъ добрѣ и тъй, както законътъ и Словото на благочестието изискватъ въ туй врѣме, когато държавнѣйшиятъ и боговѣнчаниятъ императоръ се възкачва все по-горѣ и по-горѣ чрѣзъ много военни подвизи, и мжки, и грижи, и безсънници; тъй като чрѣзъ тѣхъ тоя благороденъ изгони изъ душитѣ тѣзи, които,

---

ность не звучи като гласъ на каещъ се, та да може да се прѣдеде съ слѣднитѣ думи на Деликани: „Това мое привидно почитание (ἀφοσίωσις) (къмъ царя) ме завлѣче къмъ толкова неканонични дѣла, но съвѣстьта ме мжчи и гори сърдцето ми, о мой пастиреначалникъ! Сънавамъ своята вина и отъ тебе очаквамъ оросяване и оживотворение съ дълъгъ отговоръ . . .“ (Ἐπιγραφ. III, стр. 986). При това старанието на Апокавкъ да прѣдстави подвизитѣ на царь Теодора като плодове на молитвитѣ на патриарха дава на питакиона му извѣстенъ дипломатиченъ характеръ и затова изразитѣ на чувствата не сж лишени отъ притворность и етикетность. Апокавкъ, по внушението на царь Теодора, се стреми да възбуди у патриарха симпатия къмъ Западното царство. Съ това се обяснява, че въ питакиона си той нѣколко пѫти съпоставя царь Теодора и патриарха като върховни прѣдставители на двѣтѣ власти въ Византия (свѣтска и духовна) и игнорира съвсѣмъ никейския императоръ. Че питакионътъ на Апокавка е ималъ дипломатична цѣль, това се уяснява още подобрѣ отъ сърадателното писмо на охридския архиепископъ Димитъръ Хоматианъ до новия патриархъ Германъ II, което, както ще видимъ, е написано въ сжщия духъ и съ сжщитѣ стилни срѣдства.

[1]) Архиепископътъ иска да каже, че поради грѣховетѣ на хората сж настжпили на запад ненормални обстоятелства, които не му давали възможность да пише на патриарха.

като лисици, бѣха се скрили, и ги унищожи. Отъ това врѣме свещенитѣ епископии се украсиха съ пастири — не броейки моя скромность —, отличаващи се съ добродѣтели, възвишени въ православието, мжжри въ божественитѣ работи, изобщо казано, облѣчени съ свещенството на справедливостьта, чисти като свѣтлината на фосфора; тѣ блѣснаха съ подвизи на усамотено живущитѣ [1]); християнското общество дойде въ своя редъ, макаръ и да го разклати свѣтовната буря и, изобщо кратко казано, нищо отъ направенитѣ отъ него (Теодора) подвизи не подлежи на упрѣкъ по (своето) благочестие. За всичко туй, благодарение на светия Богъ, ние силно желаемъ да се свърши това и въ източната страна, тъй, както и въ западната, и царствуващитѣ и въ двѣтѣ държави да се свържатъ съ връзки на единомислие, за да остане по такъвъ начинъ неразрушимо единението на светата Божия Църква прѣдъ всѣко порицание, и въ края на краищата да изчезнатъ останалитѣ противници и да бждатъ изхвърлени като сметъ на земята.

Нека Богъ на мира и съгласието, Който раздѣленото събира въ едно, възвеличаванъ за (Своята) милость, да примири царствуващитѣ и да благоволи да имъ внуши едно желание, за да сломятъ италянското владичество съ стегнати редове и да освободятъ скованитѣ и съкрушенитѣ, споредъ свещеното Евангелие. Удостой съ твоитѣ свети молитви и духовни грижи и насъ западнитѣ! (Надѣваме се) да приемемъ наврѣме божественитѣ бесѣди на Твоя Светость, за да види туй и слънцето като нѣщо ново и за да изпѣемъ и ние на Бога нова пѣсънь псалмодически" [2]).

Прѣдъ видъ тѣснитѣ връзки между Хоматиана и царь Теодора и обстоятелството, че примирението на църквитѣ щѣло да да подобри и политическитѣ отношения на двѣтѣ царства, може да се мисли, че това писмо на Хоматиана било изпратено по желанието на царь Теодора, който вече слѣдъ коронацията си могълъ да бжде разположенъ да се споразумѣе съ никейския императоръ за обща борба противъ Цариградската латинска държава и за раздѣлянето ѝ по равно.

Обаче въ Никея се показали непримирими Патр. Германъ II е подозрѣлъ у Хоматиана замисълъ да стане западенъ гръцки патриархъ и остро го осждилъ, че си позволилъ да вари миро и да короняса царь — актове позволени, споредъ него, само на патриарха.

Писмото на патр. Германа [3]) гласи:

„Блаженѣйши архиепископе на цѣла България! Не се сърди, не се мръщи, ако ние поговоримъ не по обичая и като чужди и избѣгваме сладкото привѣтствие на братството и достойнството на съслужителството. Защото причината не отъ наша скромность произлиза, а отъ твоето невѣжество или непобѣдимо забравяне. Словото на нашето отговорно писмо, като се изказа чрѣзъ гжсто мастило,

---

[1]) т. е. съ аскетически подвизи. [2]) Pitra VII. 481 — 484.
[3]) Pitra, VII, 483—486.

се въплоти въ вещественн знацн и, като си прикачи бѣлъ покровъ— това е книгата, — грабна острилото на твоята мисъль и се отправи до цѣлото западно свещено братство, изобличавайки и показвайки прѣдъ неговото лице направеното беззаконие и не се бои, че то ще бѫде побито съ камъни за изобличението, тъй като словото не се бие съ камъни. Сега пъкъ наша скромность специално ще говори съ Твое Блаженство, и нашата дѣсница, пишеща това, ще удари твоята дѣсница и ще нарани нейната смѣлость и невъздържаность. Защото кажи, свещенѣйши мѫжъ, отъ какви отци ти си наслѣдилъ правото за вѣнцедаване? Кои отъ архиепископитѣ на България нѣкога сж вѣнчавали царе? Кога архипастирьтъ на Охридъ, е протегналъ патриаршеска ржка и възвеличилъ царствующа глава? Покажи ни бащата, и това ни е достатъчно. Въздържай се отъ изобличения! Бѫди мѫжъ, и, макаръ раненъ, люби, защото това е свойствено на душата, която прощава и проси прощение и, оскърбяванъ, (люби) излѣчените отъ насъ! Не се сърди, тъй като извършеното отъ тебе ново царско помазание не е за насъ елей на радостьта, а негодно и неприятно (нѣщо) отъ дива маслина. Изобщо и у какъвъ мироваръ си купилъ това драгоцѣнно и ненаправено миро? И отъ кѫдѣ ти съмироточиви [1]) Димитрий си ималъ миро, съ което излизащитѣ отъ банята на пакибитието се помазватъ? И съ какво отеческитѣ дарове се запечатватъ? Откѫдѣ е у тебе това миро? Ти никакъ го нѣмашъ, тъй като лакомото врѣме унищожило или съвършено опустошило всички ветхи сѫдове. Или откѫдѣ ти си доставилъ новъ мироваръ? И противъ природата на елея твоето помазание произведе вълнения и смутове противъ Църквата, като разломи единството на гръцката патриаршия на двѣ [2]). Какво наказание струва това дѣло? Каква епитимия изисква тази грѣшка? Но азъ ще търпя тази несправедливость и съ противопрѣстолника ще сключа примирие и съперника ще приближа при себе си и ржката, която нарани, не ще задържа. Защото моятъ Висшъ Утѣшитель укротява душата ми и успива вълненията на моето сърдце, правейки моя гласъ краткословенъ и казвамъ, че не тебе прѣзрѣха, а мене, който съмъ (издигналъ) на изтокъ новъ рай на Църквата, който съмъ поставилъ за стража на рая пламенна мълния, благоименния императоръ, опитенъ умъ, тогова, който устно отговаря на невѣрнитѣ агаряне и на всичкитѣ некръстени, инакъ пъкъ ласкавъ и радостенъ къмъ поданницитѣ".

---

[1]) Сарказъмъ. Патронниятъ светия на Хоматиана билъ св. Димитъръ Солунски Мироточиви. За да обезцѣни коронацията на Теодора, патриархътъ се старае да докаже фалшивостьта на мирото, съ което билъ помазанъ Теодоръ, защото, споредъ него, само патриархътъ може да освети миро. Мислейки, че Хоматианъ не можелъ отъ никѫдѣ да достави миро, Германъ го иронизира: „Да не би и ти си мироточивъ, както твоятъ патронъ св. Димитъръ".

[2]) Pitra, VII col. 485. Καὶ ἀπεναντίας τῇ τοῦ ἐλέου χρίσει χωμαγωγίας ἀνήγειρε τὸ σὸν χρίσμα καὶ κλύδωνας κατὰ τῆς ἐκκλησίας, τὸν ἀνιαῖον τῆς Ῥωμαίων πατριαρχίας εἰς δύο διελὼν ἀποδιαστείλαντα.

Като поканва Хоматиана да иска извинение отъ него и му съобщава, че изпраща въ Солунъ амастридския митрополитъ, за да се яви чрѣзъ Хоматиана прѣдъ царь Теодора, патриархътъ завършва писмото си съ молитва къмъ Христа за миръ и единство между западъ и истокъ.

Въ защита на достойнството на своя прѣстолъ, Хоматианъ веднага е отговорилъ на патриарха съ слѣдното писмо:

„Ние трѣбваше да не отговаряме, о божествена и свещена главо, на писмото, което величието на Твоя Светость ни написа неотдавна. Не затова, че ние нѣмаме езикъ, който може да говори, или че силата на написаното (отъ тебе) ни принуди да мълчимъ, а затуй, защото ние прѣдупрѣдително говорихме на висотата на Твоя Светость за едни прѣдмети, а слушахме за съвсѣмъ други. Оттукъ възможно ни е да говоримъ съ притчата за лопатитѣ и коритата, — първитѣ отъ тѣхъ се изискали, а отъ вторитѣ се отказвали. Ние изпълнихме къмъ Твое Съвършенство братския и обществен светъ дългъ и прѣдполагахме, че съ писмото ще ни бѫде дадено и привѣтствие, и поклонъ. Но Твое Съвършенство не се отзова по подобенъ начинъ, но извънмѣрно се хвърли върху насъ съ ругателства и улични думи (τοῖς ἐξ ἀμάξης τὸ δὴ λεγόμενον ἡμᾶς ἐξουδενώμασιν). Вслѣдствие на това ние едвамъ-едвамъ открито не паднахме въ опасность да склонимъ себе си да постѫпимъ подобно на мѫжа Лида, за който въ древность се казвало, че, нѣмайки работа, се скиталъ безъ цѣль [1]) (ἀπελθὼν ἐπρίατο), *тъй като между насъ и Ваше Съвършенство нѣма нищо общо, освѣнъ благочестието и правилнитѣ догмати на вѣрата* (к. н.) [2]). Но за да не се покажемъ неспособни да защитимъ себе си отъ обвинения и безсилни да прѣдставимъ нѣщо благословно за наше оправдание, отговаряме на писмото на Твоя Светость.

Руга ни и ни считашъ достойни за порицание за туй, че ние помазахме за царь нашия силенъ самодържецъ, господина Теодора Дука, и подчертавашъ това дѣло като най-велика смѣлость. Ти пишешъ, че не трѣбвало да го помажемъ, че безсрамно ние похитихме твоето право и че сѣкашъ никога никой не билъ вѣнчанъ отъ ржката на свещеноначалника на България.

И прѣдварително казваме, че не подобаваше да бѫде туй писмо произведение на патриаршеското разсѫждение и мисъль. Или, може би, ние не разбираме, че отъ нужда се повтаря древниятъ разказъ на Свещеното Писание за патриарха Якова, че гласътъ на писмото — това е гласъ на сѫществуващата власть, а ржката, която го написала, това е ржката на нейния помощникъ-секретарь, на Твоя Светость. Подиръ

---

[1]) Смисълътъ е тоя, че Хоматианъ не искалъ да отговаря на Германовото писмо, което, споредъ него, се занимавало съ пусти работи.

[2]) col. 487: Οὐδὲν γὰρ ἡμῖν καὶ τῇ ὑμῶν τελειότητι πλὴν μόνης τῆς εὐσεβείας καὶ τῶν ὀρθῶν δογμάτων τῆς πίστεως.

туй ще кажемъ, че ние не сме толкозъ дръзки и невъзпитани да се осмѣляваме да правимъ като че ли непрѣдвидѣно туй, що не ни подобава, или самоволно да прѣзираме и нарушаваме добритѣ и непоколебими обичаи. Но тъй като се случи политическо забъркване, каквото, както азъ мисля, никога не изпитала гръцката земя и тъй като нашата безукоризнена вѣра се заплашваше отъ опасность да загине отъ догматитѣ и обичаитѣ на народитѣ, които разрушиха гръцкото владичество, то оцѣлѣлитѣ на западъ членове на сената, иерархията и всичкото многобройно войнство общо рѣшиха по благодатьта Божия да провъзгласятъ Дука господина Теодора за царь и да го помажатъ, като взеха прѣдъ видъ настоящитѣ обстоятелства, не даващи никаква надежда за обща съпротива, защото източната страна, окржжена отъ много затруднения, едвамъ може себе си да поддържа. Цѣлта на провъзгласяването бѣше и тази, отъ една страна, за да се стѣсняватъ и отстжпятъ прѣдъ царското име и достойство окржжаващитѣ насъ врагове, които всѣки день ни причакватъ и които нашиятъ силенъ и светъ царь изгони съ неизразими трудове и мжки, а отъ друга страна да внуши на поданицитѣ, а най-вече на войската твърдата мисъль, че тѣ се намиратъ не подъ простъ и нищоженъ пълководецъ, а подъ властьта на най-сиания царь. Защото е извѣстно, че страшното и почтено име на царството не само ободрява и радва поданицитѣ, но и (ги) удържа отъ враждебни мисли. Работа на това обсжждане и общо съувѣщание бѣше помазването на тоя нашъ императоръ, което ние и рѣшихме да извършимъ съ съгласието на всички, като имащи прѣимущество по силата на величието на нашия прѣстолъ (по такъвъ начинъ не само ние, божествени владико, помазахме царя), не за удовлетворение на човѣшка прищѣвка и не отъ стремежъ да тъпчемъ чужди права, но, слѣдвайки подиръ обстоятелствата, които убѣждаватъ, че често трѣбва да се прѣдпочита икономията, като по-полезно нѣщо, прѣдъ точностьта (на закона). Дз се ржководи човѣкъ отъ обичаитѣ само тогава е добрѣ, когато на тѣхъ не противостоятъ трудни обстоятелства. При туй ще кажемъ, че туй, що направихме не по своему направихме, а като че ли по примѣра, който ни показа надминалиятъ ни въ това отношение изтокъ, тъй като, въпрѣки древнитѣ цариградски обичаи, и царьтъ, и патриархътъ бѣха провъзгласени въ Витинската епархия. А това нововъведение бѣше резултатъ на тиранизирващитѣ обстоятелства, тъй като кога се е чуло митрополитъ на Никея да се нарича и патриархъ на Цариградъ? Така именно и на западъ сжщото се случи.

И никой не може да каже, че тамъ [1]) това се извърши по рѣшението на сената и архиереитѣ, понеже, слѣдъ завоеванието на великия градъ, отъ останалитѣ живи сенатори едни избѣгнаха на изтокъ, други на западъ и по такъвъ начинъ нито тамъ провъзгласяването на царя не стана съ участието на сената и съ архиерейско събрание,

[1]) На изтокъ, въ Никея.

и мисля, че, ако не повече, то поне половината отъ епархиитѣ на Цариградския прѣстолъ се намиратъ на западъ.

Виждашъ ли, о божественни и величайши архиерее, какъ обстоятелствата измѣниха реда на нѣщата и у васъ, тъй че слѣдъ прѣвземането на всеизвѣстна Византия и нашитѣ, и цариградскитѣ древни обичаи относно избирането на царе и патриарси и останалитѣ свещени и свѣтски чинове останаха, както би казалъ нѣкой, мъртви (ἐξαναλώθησαν — се суспендираха).

Упрѣци заслужава тоя, който, носенъ отъ теченнето на събитията, не умѣе да оцѣнява добрѣ и прѣко и съ голѣма способность врѣмената и камъка, който, както говорятъ, води къмъ Спарта [1]);

И ако нѣкой подигне ума къмъ онѣзи древни хора, които не само ржководѣли свѣтскитѣ работи, но и въ Ветхия, и въ Новия завѣтъ (букв. и въ древната, и въ новата благодать) сж обявили благочестието и царството Божие, подкрѣпвайки своитѣ думи съ дѣла, той ше намѣри, че тѣ сж били хора, които се отнасяли съ внимание къмъ обстоятелствата. Тоя възгледъ върху значението на обстоятелствата е не само мой, но и на тѣзи, които сжщѣли за прѣдметитѣ на основание на своя животъ, на тѣзи, които се държели за неповрѣденитѣ православни догмати на вѣрата и евангелското апостолско прѣдание, за основанията на вѣрата, оставащи непоклатими; затова и ние, които ги имаме, оставаме вѣрни на тѣхъ. Древнитѣ мждреци казвали, че обстоятелствата (букв. врѣмената) — това сж душитѣ на нѣщата, като изкарвали на пръвъ планъ въ мирно врѣме точностьта (на закона), а за ненормално врѣме, което поразява и измѣнява точностьта и я прави непрактична, добрѣ внушавали мисли за икономия, т. е. да се възстанови прѣдишното положение по другъ практиченъ пжть (ἵνα δηλονότι ἐντεῦθεν τὸ τῆς ἀκριβείας ἄπρακτον, δι' ἄλλης ὁδοῦ τὴν εἰς τὸ ἔμπρακτον λαμβάνῃ ἀποκατάστασιν). Както за да достигне до удобна гостилница, пжтешественикъть трѣбва да ходи по голѣмия пжть, но ако той го счита непроходимъ вслѣдствие на туй, че нѣкой готви (букв. произвежда) въ срѣдата (на пжтя) прѣпятствия (διά τινα ἐν μέσῳ φύεντα σκῶλά τε καὶ προσκόμματα), то той минава покрай него, по неотъпканъ пжть, и пристига въ сжщата гостилница; точно така се явява нужда да се отстжпи отъ обичаитѣ и туй ни най-малко не може да обвини знаещитѣ църковната история и учащитѣ, че не всѣко отстжпление отъ обичая е беззаконие, а отстжплението, което води къмъ различието на догматитѣ. За туй Твоя Светость не трѣбваше да ни ругае, но да (ни) обича и счита приятель по силата на еднаквото отнасяне отъ наша и ваша страна къмъ обстоятелствата, като и стагирскиятъ мждрецъ [2]) обяснява, че първата дружба произхожда отъ точното сходство.

---

[1]) Отъ всичкитѣ гръцки градове само Спарта нѣмала крѣпость. На мѣсто нея вънъ отъ Спарта на извѣстно разстояние билъ поставенъ камъкъ, който никой отъ нападателитѣ на Спарта не могълъ да мине.

[2]) Аристотель.

Кого ние възведохме чрѣзъ помазание въ царско достоинство? нѣкой безславенъ и безимененъ, нѣкой Саулъ ли, синъ на Кифа, който води магарета и се движи отъ зълъ духъ, или неблагородния и безразсѫдния Иеровоамъ, като робъ и отетѫпникъ, или Ефраима, раздразненъ прогнивъ телицата и нападащъ заедно съ иноплеменицитѣ Израиля? Съвсѣмъ не такъвъ, а тоя, който принадлежи на висотата на царството не само по произхождение отъ маслиненъ клонъ, който свѣтло го създава съ самодържавието по прѣка и косвена линия, а и по своитѣ велики успѣхи, славата за които напълни не само нашата страна, но и задграничната. Кой може да разкаже страданията и мѫкитѣ на неговитѣ подвизи? Никакво слово, никакво лъстиво слово (τὸν θῶπα λόγον) не може да изрази величието на неговитѣ дѣла. Защото, казано всичко наведнѫжъ и просто, той, не щадейки себе си, се подложи на болести и прѣнесе не само безсъници, гладъ и други тежки страдания, но и зимни студове и лѣтни горещини, най-силни слънчеви удари въ пустинни, непроходими и безводни мѣстности, както се говори въ Божественото писание. И това той направи за какво? За туй, щото едни отъ втурналитѣ се насамъ за ловъ да отстрани, други пѫкъ да избие и освободи отъ тѣхнитѣ бѣдствия тѣзи части на Романда (καὶ τὴν μερίδα ταύτην τῆς Ῥωμαΐδος). И това той успѣ да свърши благополучно съ съдѣйствието на Бога. Що ново и необикновено, прочее, ако сега ние удостоихме съ настоящето име тоя, който произхожда отъ царска кръвь, сина на всеизвѣстния вѣнчанъ севастократоръ, потомъка на багренородната, двойния потомъкъ на славния и великъ царь господина Алексия, наслѣдника на царството и герой, упражняващъ се отъ младини до настояще врѣме въ военни подвизи; тоя, който много по-рано въ дѣйствителность е царствовалъ и който по природа е сраснатъ съ царството. И въ сѫщность ние не измѣняваме закона на неизбѣжностьта, по който лъвътъ е дѣте на лъва и орелътъ — пиле на орела [1]). Но достатъчно за това.

Относно пѫкъ приготовлението на миро, не зная, какъ само Твое съвършенство е наслѣдилъ това право, когато мироосвещението е равносилно съ извършването на другитѣ божествени тайнства, както за това ясно учи съзерцательтъ и изяснительтъ на небеснитѣ чинове, на божественитѣ свещенодѣйствия и ерархията, великиятъ Дионисий. Защото, ако тайнството на събирането или на общението [2]) е позволено на всѣки ерархъ, то, споредъ сѫщия Дионисий Ареопагитъ, на това тайнство е равносилно и тайнството на извършване миро; и ако ерархътъ го употрѣбява при всѣко ерархическо свещенодѣйствие, то какъ помазването при най-великото тайнство, т. е. при кръщението, остава неизслѣдвано отъ величието на Твоя Све-

---

[1]) Хоматианъ иска да каже, че Теодоръ Комнинъ по своя произходъ тъй е достоенъ за царството, както и прѣшествувалитѣ го византийски императори.

[2]) Причастието.

тость, а изслѣвате царското помазание и безъ основание сждите, че то е неотдѣлимо отъ ржката на цариградския патриархъ. Защото всѣки знае, че царското помазание е свещенодѣйствие на иерархнята, а помазанието на царя отъ патриарха е случайность. Царското помазание по такъвъ начинъ може да бжде извършено отъ нѣкой отъ стоещитѣ непосрѣдно подиръ него архиереи. Това царско помазание [1]) бѣ извършено по настойчивата нужда на врѣмето и на основание на здравитѣ и неизмѣнни обичаи и догмати. Биватъ пъкъ случаи, когато не е възможно по господствуващия обичай да се помаже възкачилиятъ се на царски прѣстолъ, а съ масло, осветено отъ свещеницитѣ. Какъ (слѣдъ това) ти се осмѣляващъ да ни обвинишъ, когаго ние не употрѣбихме такъвъ способъ на помазване? И затова, не зная, на шега ли или насмѣшливо ти ни нарече мироточивъ Димитъръ?

И, може би, ще ни се каже, че, ако ни е позволено да помазваме съ миро царе, когато се удаде случай, обаче ние сме нѣмали приготвено или съставено миро. И що по-ново да се каже по поводъ на това? Ами ако ни послужилъ при това свещенодѣйствие честниятъ гробъ на славния мжченикъ Димитъръ, отъ когото като рѣка тече миро, ублажавайки помазващитѣ се съ неговитѣ благодатни дарове? То не е подобно на твоето миро, както пишешъ, т. е. то не е нито приготвено, нито съставено отъ разни благовонни вещества, защото приготовлението на мирото принадлежи на всѣки благочестивъ и православенъ иерархъ, както за това говори шестото правило на картагенския съборъ, и просто само съ молитви се извършва и царетѣ освещава, и се съединява съ кръщението. Да бжде така!

Ако пъкъ искашъ да знаешъ, какъ нашиятъ прѣстолъ добилъ сила да помазва царе, то не ще се забавимъ да кажемъ и за това. Ако нашето право никога не било приложено въ дѣйствие и сега се прилага, то (туй право) не е ново, тъй като слѣдъ падането на славния Цариградъ не угаснаха още по тѣзи мѣста двойнитѣ и светитѣ светила — на царството и църквата, казвамъ, — които, споредъ древния обичай, едни отъ други се запалваха. Великиятъ ромейски царь и славенъ Юстинианъ, който възвисилъ прѣстола на Цариградъ съ прѣкрасни постройки и образци на църковното устройство (букв. съ образци на църковния редъ), като утвърдилъ прѣдсѣдателскитѣ и подпрѣдсѣдателскитѣ мѣста на най-старитѣ и велики иерарси и като нарекълъ пръвъ между всичкитѣ свещеници свѣтѣйшия папа на стария Римъ, слѣдъ това вторъ слѣдъ него нарекълъ блаженѣйшия цариградски, изведнъжъ слѣдъ него споменува за архиепископския прѣстолъ на България. Него и нарича Юстиниановски, тъй като отъ тамъ той водилъ рода си (τὸ γενος εἶλκε) и съ собствените си усилия и военни походи присъединилъ тази българска страна къмъ областитѣ на римската империя, като подчинилъ на нейния прѣстолъ и различни епархии, които неговата 131 новела, намираща се въ V книга на базиликитѣ, титл. . ., глава I, тема II, пространно излага. Слѣдъ

[1]) На Теодора Дука.

туй той украсилъ тоя прѣстолъ съ привилегиитѣ на апостолския римски прѣстолъ въ подчиненитѣ нему епархии и му подарилъ правото, каквото картагенскиятъ епископъ ималъ въ африканския диоцезъ, и постановилъ да има дѣйствителна и неизмѣнна сила опрѣдѣленото отъ светия папа Вигилий относно това. Тѣзи именно привилегии сж за насъ като нѣкой свѣтълъ и великолѣпенъ стълпъ, който показва на всички висотата и блаженството на тоя прѣстолъ,[1]), макаръ и да намалявали тази висота отъ врѣме на врѣме налаганитѣ отъ великата църква на Прѣмждростьта на словото Божие[2]) архиепископи, които, като нейни възпитаници, сж запазвали срасналото съ тѣхъ подчинение на цариградскитѣ патриарси и слѣдъ получаването на архиерейския санъ. Благодарение на тѣхъ, висотата на прѣстола на България ставала нищожна прѣдъ прѣстола на цариградския. Ако, прочее, ние имаме въ своитѣ епархии привилегиитѣ на папата, що ново направихме, ако и помазахме царь, както това прави именно и папата? Нима ние направихме нѣкое дѣтинско дѣло, което би давало смѣлость да се изтъква несправедливостьта и да се вика съ рева на Стентора?

Ти пъкъ се моли за дълготърпѣние, както и за други добродѣтели, защото ти си образецъ за всички. За да извършимъ такива дѣла, които въ сжщность сж безукоризнени, а на насъ се показватъ достойни за порицание, ние намираме основание, о отче и владико, не въ насъ, а въ тамошнитѣ примѣри, които въ всѣкой случай трѣбва да бждатъ първообразъ на каноническа правда и всѣка добродѣтель. Защото, за да се каже непозволено, отъ тамъ въ наше оправдание бѣ ржкоположенъ архиепископътъ на Сърбия, който украшаватъ благочестие и евангелски животъ и благопристойни обичаи и който пасятъ и направляватъ къмъ богоприятни дѣла и къмъ длъжното иерарси, отъ древность подчинени на епархията на прѣстола на България, споредъ горѣспоменатото постановление на Юстиниана. Що значи това, щото при сжществуването на архиереи въ това мѣсто и на епархиаленъ архиепископъ, т. е. архиепископа на България, поставенъ отъ тѣхъ на прѣстола, да бжде провъзгласенъ натрапникъ за архиепископъ? И, както играещитѣ въ нѣкаква игра и поддигащи срѣщу себе си участницитѣ въ играта, едни иерарси постилаха на други и се създаде нѣкакво ново нерархическо положение. Нима не зная, че това дѣло бѣше извършено или съ нѣль да се възобнови нѣкаква нова кула Халанска, или да се очисти, увы, туй, що е свето и задължително въ канонитѣ. Ако всичко това е канонично и безупрѣчно и безучастно въ несправедливостьта, то нашитѣ дѣла съвсѣмъ не заслужаватъ порицание; ако пъкъ то не е съгласно съ заповѣдитѣ на канонитѣ, то и въ тоя случай нашитѣ дѣла пакъ сж безукоризнени, защото, както ние казахме, подъ влиянието на тамошнитѣ примѣри ние се отвърнахме отъ задължението.

---

[1]) Българския, охридския.
[2]) Цариградската.

Ако пъкъ прибавимъ въ срѣдата и поставянето на херархическа глава въ Загора [1]), то ще намѣримъ, че и това неканонически утвърждава (букв. запечатва) тамошнитѣ древни прѣдшественици, които правото слово на Църквата нарече прѣлюбодѣйци и натрапници [2]). И не само това, а и наше право наруши, тъй като Търново е часть отъ нашата епархия. Но достатъчно се говори за тѣзи въпроси. Ние бихме говорили и за други подобни нѣща, но нѣмаме врѣме. Виждашъ ли, божественнѣйши велики пастирю, какъ ние дойдохме до тѣзи думи, които ние считахме непозволени като че закриваше нашитѣ уста ненормалното положение на нѣщата, а сега ние явно говоримъ, бидейки принудени отъ писмото на Твоя Светость. Ако тѣзи думи добрѣ подѣйствуватъ, да бѫде благословенъ тоя споръ. Ако пъкъ тѣ доведатъ до безполезни дрънканици, то ще кажемъ: „не грижи се, Ипоклиде!" [3]), защото ние знаемъ, какъ да управляваме себе си въ настоящитѣ врѣмена и какъ да отговоримъ и на тоя гнетъ, когато ще ни сѫдятъ, и на бѫдещия общъ сѫдъ, когато всѣкиму ще се въздаде по дѣлата му". [4])

Съ това писмо проникнато отъ ядовита ирония и негодование, както виждаме, охридскиятъ архиепископъ излѣзълъ открито противъ вселенския авторитетъ на никейския патриархъ, като поставилъ себе си на трето мѣсто между автокефалнитѣ църковни глави. Въ противоположность на Германа, той считалъ законни и политическата, и църковната независимость на западнитѣ гръцки области. Коронацията на Теодора Хоматианъ оправдава: 1) съ царския произходъ на Теодора, 2) избирането му отъ велможитѣ, иерархията и армията на страната му и 3) съ правото на българския архиепископъ да помазва царе. За Хоматиана архиепископията му, която въ случая прѣдставлявала независимата църква на Западното гръцко царство, не била самозвана втора византийска патриаршия, а *върховно църковно учрѣждение на България*, чиято автокефалия била дадена не отъ Теодора Комнина, а *отъ Юстиниана Велики*. Понеже импер. Юстиниянъ е отдѣлилъ областьта, наречена България като особенъ църковенъ окржгъ отъ диоцеза на римския папа, то нейната архиепископия е наслѣдила сѫщитѣ права, които ималъ папата въ нейнитѣ епархии до възвеждането ѝ въ отдѣлна независима църковна единица. Щомъ папата ималъ право да вѣнчава царе, то и него-

---

[1]) Търновска България.

[2]) Хоматианъ има прѣдъ видъ епископитѣ, които Калоянъ поставилъ на катедри въ Охридския диоцезъ.

[3]) Неизвѣстно име отъ числото на гномолозитѣ.

[4]) Pitra, VII, 487—498.

[5]) Като сравнява това писмо на Хоматиана съ писмата, изпратени на патриарха отъ Апокавка и другитѣ епирски архиереи, Деликани намира въ тѣхъ единъ и сѫщъ духъ и сѫщитѣ мисли, на нѣкои мѣста едни и сѫщи характерни фрази, поговорки, сѫщата

вият замѣстникъ, архиепископътъ на цѣла България или на Първа Юстиниана, ималъ сѫщото право въ своя диоцезъ. За хоматиана висотата на Охридския прѣстолъ била несъмнѣна, но само архиепископи, възпитаници и фаворити на Цариградската патриаршия, сж го унижили, като сж дѣйствували по нейно внушение.

Патриархъ Германъ не се отчаялъ отъ гордия отговоръ на Хоматиана. Той ржкоположилъ и изпратилъ митрополитъ за вакантната катедра въ Драчъ.[1]) Обаче Теодоръ го върналъ, макаръ и да сж го молили неговитѣ архиереи да отстжпи, види се, за да не дадатъ нови поводи за усилване на схизмата. Вслѣдствие на това патриархътъ е изпратилъ чрѣзъ амастридския митрополитъ порицателно писмо на керкирския митрополитъ Георгий Вардани. Писмото се изгубило и за неговото съдържание узнаваме отъ запазения отговоръ на Вардани.[2]) Езикътъ на патриарха въ това писмо билъ сѫщо така ядовитъ и нападателенъ, както и въ писмото му до Хоматиана. Германъ е засегналъ и личностьта на царь Теодора, като го обвинилъ въ намѣрение да влѣзне въ сношение съ агарянитѣ; въ нарушение на клетвенитѣ си обѣщания, дадени на никейския императоръ, който отъ състрадание го оставилъ свободенъ да замине отъ Никея, когато деспотъ Михаилъ I го поискалъ;[3]) въ беззаконно посене на цар-

---

теория за управлението по принципа на икономията и за съмнителната законность на вселенския патриархъ въ Никея (Ἔγγραφα, III. стр. 994). Това сходство още повече утвърждава Деликани въ мисълта, че Хоматианъ билъ „злиятъ демонъ, създателтъ на всички тѣзи скандали" въ западнитѣ епархии и че останалитѣ западни архиереи сж дѣйствували по принуда. Слѣдъ казаното отъ насъ погорѣ, считаме тоя въпросъ за изчерпанъ. Единъ фанариотъ не може да има друго мнѣние за охридскитѣ архиепископи.

[1]) у Μαλλιαράκη, цит. съч. стр. 221.

[2]) Маларакн отнася писмото на Вардани къмъ 1224 год. слѣдъ отговора на Хоматиана (цит. съч. 222 забѣл. 1).

[3]) До 1205 год. завистьта между Никейското царство и Епирското деспотство не била още прѣминала въ явна вражда. Въ тази година епирскиятъ деспотъ Михаилъ I е помолилъ Теодора Ласкариса да изпрати брата му Теодора, който билъ на длъжность въ никейския дворецъ и оказалъ голѣма помощь на Теодора Ласкариса при основаването на Източното гръцко царство (Μαλλιαράκη, цит. съч. стр. 11). Михаилъ е поискалъ своя братъ за свой приемникъ, понеже е нѣмалъ синове и другитѣ му братя Константинъ и Мануилъ сж били неспособни. Теодоръ Ласкарисъ е изпратилъ Теодора Комнина въ Епиръ, като взелъ отъ него клетвено обѣщание, че той ще се подчинява нему и на приемницитѣ му като на законни византийски императори (Μαλλιαράκη, цит. съч. стр. 53).

ско име и беззаконно провъзгласяване на Епирската църква за автокефална. Той е упрѣквалъ Теодора още и за изгонването на солунския митрополитъ Месопотамитъ. Керкирскиятъ митрополитъ е отговорилъ на всички положения на патриарха съ алегории, образи отъ древни митове, притчи и поговорки, прѣплитани съ цитати отъ св. Писание. Често съ парлива ядовитость и бодлива ирония той осжжда оскърбителния езикъ на патриарха. Въ началото Вардани казва, че встжплението на писмото на патриарха трогнало сърдцата на западнитѣ иерарси, сѣкашъ тѣ чули гласа на своята майка — Църква. Обаче по-нататъшното му съдържание ги разочаровало и ги принудило да кажатъ: „Отстрани отъ мене шума на твоитѣ пѣсни, защото не ще слушамъ гласа на твоитѣ органи!“ „Ако ние сами, като овце оставени дълго врѣме въ прѣнебрѣжность — пише Вардани —, пожелахме да се отзовемъ на гласа на собственния пастирь и братски да Ви привѣтствуваме, защо вие хвърлихте на насъ хули и ругания? И намѣсто да поставите на нашитѣ рани масло и прѣвръзки, вие ги дращите, прѣстжпвайки божественитѣ заповѣди за любовь и човѣколюбие“. Вардани особено осжжда патриарха, че злослови тѣхния боговѣнчанъ императоръ. Митрополитъ Месопотамитъ отъ никого не билъ изгоненъ, а самъ е напусналъ и не искалъ да се върне, въпрѣки молбитѣ на царь Теодора. Иерарситѣ на Западното царство не сж прѣчили на патриаршеския митрополитъ да заеме драчката катедра и сж молили царя да го остави, обаче, силно обичайки гр. Драчъ и боейки се отъ „азиятското лукавство“, царьтъ не искалъ да бжде поставенъ на драчкия прѣсголъ „човѣкъ, който никакъ не е свещенодѣйствувалъ въ царствения Солунъ или Драчъ. Не само тоя епископъ, но и никой другъ, ржкоположенъ въ Никея, не сполучвалъ да добие епископия въ тия страни, гдѣто владичествува нашия царь. Приематъ се само тѣзи, които, бидейки близо съ нашитѣ съслужители въ западнитѣ земи, сж били избрани и ржкоположени отъ тѣхъ. И това признаваме за нововъведение, но то е резултатъ на обстоятелствата. Защото ние вършимъ не това, що канонитѣ укрѣпиха и което сами искаме, а туй, що е равноцѣнно на древния обичай и което не искаме. (Οὐχ' ὅ θέλομεν ἀγαθὸν ἐξ ὑποτυπώσεως κανονικῆς κρατυνθὲν τοῦτο ποιοῦμεν, ἀλλ' ὅ οὐ θέλομεν ἀντάξιον ἔθει ἀρχαίῳ τοῦτο πράττομεν). И ще кажемъ пакъ, че перипетиитѣ на врѣмената, като нѣкой вроденъ законъ, воюватъ съ закона на нашия разумъ или ни държатъ сѣкашъ съ юзда, която по благодатьта Христова е малка, защото тя не унищожава догматитѣ на благочестието, прѣдадени на насъ отъ отцитѣ, не измѣнява кръщението, не угасява духа, не ослабва пророчествата. Прѣди всичко това не унижава висотата на споменуване на патриаршеското и честно име, но още повече сила му съобщава. Съ туй е добра нашата борба, която често сме водили и сега водимъ, че не се откжсваме съвършено отъ цѣлото сраснало тѣло и не се раздѣляме на племена“ (καὶ γίνωμεν φυλὴ, φυλὴ).

Противъ мисъльта на Германа за незаконностьта на императорския титулъ на Теодора и на църковната автокефалия въ Западното царство, Вардани, за да докаже, че и извършеното на Изтокъ е незаконно, привежда мита за Иксиона, който е обичалъ Ира, но се съединилъ съ облаковидното подобие на Ира и отъ това съединение се появило чудовището Кентавъръ[1]). Понеже това отклонение било наложено отъ обстоятелствата, то Вардани, за запазване на „духовното съжителство на Църквата", прѣдлага на патриарха „да си простимъ единъ на другъ, прѣдъ видъ прѣтърпѣното и да умилостивимъ Божеството, за да допусне то връщане отъ плѣна, както нѣкога е допуснало връщане отъ Вавилонъ". Като отхвърля, че царь Теодоръ е далъ клетвено обѣщание на Теодора Ласкариса, Вардани свършва своя отговоръ: „Ще се съгласишъ ли ти съ това, че всѣки е длъженъ да обича Спарта, която той е получилъ по жребие и нека той не гледа на краищата на земята, но да се задоволи съ своето, боейки се отъ Бога, почитайки собствения царь и любейки братята си". Той осжжда патриаршеския пратеникъ, амастридския митрополитъ, който напусналъ Артския съборъ, понеже не се съгласилъ съ рѣшението му, споредъ което църковното единение съ патриарха да се изразява само чрѣзъ споменуване на неговото име въ врѣме на богослужението[2]).

Апокавкъ, Хоматианъ и *Георгий Вардани* сж изразявали възгледа на цѣлата иерархия въ Епирското царство. Раздѣлата между църквитѣ въ Източното и Западното царство била считана законна, понеже била наложена отъ обстоятелствата и засѣгала само административната страна на църковния животъ, но не и догматитѣ. Искало се примирение съ никейския патриархъ при условие, той да признае установилата се на западъ църковна автономия, а тѣ да споменуватъ името му. Но тази *номинална зависимость* не задоволявала патриарха.

Прѣзъ останалитѣ години отъ царуването на Теодора Комнина не е извѣстно, дали продължавала полемиката на патриарха съ охридския архиепископъ и другитѣ западни иерарси или пъкъ настжпила пълна схизма между тѣхъ. Поне до 1232 година не сж извѣстни нови опити на патриарха да унищожи автокефалията на Епирската църква.

Вслѣдствие на тази борба, въ която охридскиятъ архиепископъ се показалъ тъй вѣренъ служителъ на епирския царь между двамата се установили такива тѣсни връзки, каквито не е имало между византийскитѣ императори и цариградскитѣ патриарси. Охридската архиепископия за пръвъ пжть, слѣдъ царь Самуила и неговитѣ приемници, е добила *господствено поло-*

---

[1]) Вардани има прѣдъ видъ цариградския патриархъ, който тогава е живѣлъ въ Никея, вмѣсто въ законната столица Цариградъ.

[2]) У *Μαλλιαράκη*, стр. 222 — 230.

женце въ държавата, въ която е влизала. Заедно съ завоеванията на Теодора Комнина се разширявалъ и нейниятъ диоцезъ. Тя си повърнала Скопската, Верийската и Сервийската епархии. Освѣнъ това, тя станала най-висока църковна управа въ Епирското царство, което се простирало отъ Адриатическо и Йоническо море до Черно море съ областитѣ Епиръ, Тесалия, Албания, Македония безъ Мелнишко, Тракия съ градоветѣ Ксанти, Димотика, Одринъ и Виза и островъ Керкира (Корфу). Тя е била ареопагъ, кѫдѣто се обръщали за разрѣшение на различни канонични и юридически въпроси (брачни, наслѣдствени и имуществени) православнитѣ жители отъ островъ Керкира и Драчъ до Драма и Родопитѣ и отъ Пелопонезъ до Кроя (сѣверна Албания). Самъ царь Теодоръ е признавалъ и подържалъ сѫдебния авторитетъ на Охридската архиепископия, като изпращалъ тѫжителитѣ при нея. Напр. по негова поржка сѫ били разгледани спорътъ между вериеца Корифина и Лъва Кападокия за лозето въ мѣстностьта Лозица[1]), както и дѣлото на братята Примикирополи Сергий и Никифоръ отъ Керкира противъ Теодора Косеа, втория мѫжъ на майка имъ[2]). По поржка на верийския дукъ, се явили прѣдъ Охридския духовенъ сѫдъ четирма жители на гр. Верия: севастътъ Георги Педиадитъ и архоититѣ Иоанъ Плитъ, Андроникъ Скутариотъ, и Валъ Еврипиотъ заедно съ счетоводителя на верийския дукъ, Вала Джама, за разрѣшение на спора имъ съ Елена, жената на умрѣлия Георги Еврипиотъ[3]). Даже слѣдъ произнесено отъ Царския сѫдъ рѣшение, недоволната страна съ обръщала до Охридския синодъ съ молба да разгледа нейното дѣло и да даде своето рѣшение, което за спорещитѣ е имало безапелационенъ характеръ. Тъй, керкирскиятъ жителъ Константасъ, безпокоенъ и слѣдъ царското рѣшение отъ своя вуйчо Макроникола, който искалъ дѣлъ отъ майчиното му наслѣдство, се явилъ прѣдъ Охридския синодъ да му разрѣши окончателно спора съ Макроникола[4]). Жени отъ далечни страни сами сѫ отивали въ Охридъ за разглеждане на тѫжбитѣ имъ. Жителката на гр. Верия, Зоа, нѣмайки довѣрие въ мѣстния сѫдъ, се отправила въ Охридъ да получи законно рѣшение на своя споръ съ зетя си Иоана Пира[5]). Сѫщо епископи, които прѣко сѫ зависѣли отъ митрополити, се обръщали направо до охридския архиепископъ за разяснение и рѣшаване на неясни църковни въпроси[6]). Колко високо била поставена Охридската архиепископия, се вижда отъ едно писмо на Иоана Апокавка до Георгия Вардани, тогава още гребенски епископъ. Като убѣждава Георгия Вардани да остави Гребенската епископия и да заеме Вондишката. — подвѣдомствена на Нав-

[1]) Pitra VII, col. 393 — 396. [2]) ibid. col. 135 — 142. [3]) ibid. col. 105 — 110. [4]) ibid. col. 337 — 402. [5]) ibid. 197 — 204.
[6]) Вж. ibid., 339—350.

патеската митрополия, Иоанъ Апокавкъ признава, че епископитѣ на България стоятъ тъй високо и тъй се величаятъ, че мнозина клирици на Цариградската църква, въ това число и той самъ, страстно се стремѣли да се качатъ на българския прѣстолъ (αἱ δὲ κατὰ Βουλγαρίαν ἐπισκοπαὶ κατά τε προσόδους κατά τε τοπικὰς θέσεις καὶ ὑφηλογούμενοι, ὡς πολλοὺς τῶν τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τροφίμων καὶ σὺν ἐκείνοις κἀμὲ ἐρᾶν ἐπιβῆναι θρόνου Βουλγαρικοῦ[1]). „Но ако трѣбва да се каже истината — продължава Апокавкъ — то мисля, че и въ послѣдно врѣме Гребенската епископия прѣвъзхожда вондицката епископия, която само съ това прѣвъзхожда първата, че се намира срѣдъ елинизма“[2]).

Царь Теодоръ и сѣмейството му сж били твърдѣ привързани къмъ Охридската архиепископия. Извѣстна е иконата на Спасителя, подарена отъ него на архиепископската църква съ стихотворенъ молитвенъ надписъ: Ὁ σάρκα λαβὼν ἀπειράνδρου κόρης ἀῤῥάστως, Ὁ Θεοῦ πατρὸς λόγε, δέξαι τὸ δῶρον ἐκ Θεοδώρου τόδε Κομνηνοδούκα καὶ Δουκαίνης Μαρίας Κομνηνοφυκοῦς καλῆς συζυγίας, ἀντιδίδου δὲ ψυχικὴν σωτηρίαν, ἣν νῦν ὀρθμιεν προκειμένην εἰς ἐστιάσιν κἂν πᾶσιν παρ' ἀξίαν. (О слово на Бога Отца, Ти, Който си приелъ плътъ отъ безмѫжна дѣва по неизказанъ начинъ, приеми този даръ на добрата съпружеска двойка Теодора Комнинодука и Дукена Мария Комнинородна, подай душевно спасение, което сега да видимъ прѣдложено по достойнство въ всичкитѣ литургии)[3]).

При все това архиепископията е стояла далече отъ онова положение, което тя е имала при царь Самуила и даже при византийския императоръ Василий II. Нейното вънкашно могѫщество и блѣсъкъ, подарени отъ гръцкия владѣтель, били купени съ ново погръчване на нейната иерархия. Слѣдъ като Теодоръ Комнинъ е отнелъ Македония отъ българитѣ, е възникналъ въпросъ, дали да се държатъ „загорскитѣ епископи“, т. е. епископитѣ — българи, поставени отъ българскитѣ власти. Теодоръ не е могълъ да рѣши manu militare тоя въпросъ, който е ималъ голѣмо политическо значение за държавата му. Той трѣбвало да се съобразява съ впечатлението, което такъвъ единъ актъ щѣлъ да произведе въ България, а отъ друга страна и съ факта, че въ самата иерархия на Охридския диоцезъ (а, несъмнѣно, и въ паството) сж сѫществували двѣ противоположни течения въ зависимость отъ двоякия характеръ на националното чувство на иерарситѣ и пасомитѣ: едното въ полза на българскитѣ епископи, а другото — противъ тѣхъ. Въпросътъ се усложнилъ още и съ това, че прѣдставителитѣ на тѣзи течения се стремѣли да обосноватъ своето гледище върху канонитѣ. Еднитѣ сж твърдѣли,

---

[1]) Визант. Временникъ, III, 251—252. [2]) ibid. стр. 252. [3]) Г. Балабчевъ, Изъ древноститѣ въ Охридъ в. „Народни права“ 1916 г., бр. 141; Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, I, 382.

че епископитѣ българи и ржкоположенитѣ отъ тѣхъ лица трѣбва да бждатъ отстранени като „прѣлюбодѣйци“ и „натрапници“ подобно на Максима Циника, осжденъ отъ IV правило на Втория вселенски съборъ. Другитѣ пъкъ сж считали такъво отнасяне къмъ българскитѣ епископи противно на човѣколюбивия духъ на Църквата, като сж указвали на факта, че тѣзи епископи сж били чада на Православната църква, че всичкитѣ тѣхни свещени книги и творенията на църковнитѣ отци не съдържали никакви измѣнения освѣнъ туй, че сж били прѣведени отъ гръцки на български и че тѣхниятъ „патриархъ“, макаръ и поставенъ отъ папата, билъ ржкоположенъ отъ каноиченъ епископъ (видинския въ съслужение съ други двама епископи). Обстоятелството, че посетнѣ видинскиятъ епископъ билъ убитъ отъ българитѣ за гъркофилство не унищожава — казвали тѣ—силата на свещенодѣйствията на българскитѣ епископи, защото ржкополагащиятъ не прѣдава на ржкополагаемия своитѣ недостатъци (душевни или тѣлесни), а само благодатьта на св. Духа. Тѣ сж намеквали и на обстоятелството, че между въпроснитѣ епископи е имало ржкоположени и отъ вселенския патриархъ, когато слѣдъ прѣвземането на Цариградъ отъ латинитѣ той е избѣгалъ въ България и влѣзналъ въ прѣговори съ българския царь и българския патриархъ да прѣнесе вселенския прѣстолъ въ България и да ржкополага архиереи за българскитѣ епархии. Тѣ сж твърдѣли още, че българскитѣ епископи сж били поставени не на мѣстото на изгонени гръцки епископи, а на мѣстото на починалитѣ. Указвали сж сжщо и на опасната послѣдица за Църквата, ако не се признаели българскитѣ епископи за канонични. Въ тоя случай би трѣбвало отново да бждатъ ржкоположени всички ржкоположени отъ тѣхъ лица, както се постжпвало съ кръстенитѣ и ржкоположенитѣ отъ еретици, съгласно съ 68. апостолско правило. Обаче, споредъ тѣхъ, това правило не можело да се приложи къмъ българскитѣ епископи, защото тѣзи сж били православни, а не еретици. Сжщо и 70. правило на VII вселенски съборъ тѣ считали неприложимо къмъ българскитѣ епископи, защото послѣднитѣ и ржкоположенитѣ отъ тѣхъ лица сж признавали църковното прѣдание.

Изглежда, че двѣтѣ партии сж водили силна борба, безъ да отстжпятъ отъ взетитѣ позиции. Раздвоятъ въ охридската иерархия по този въпросъ е накаралъ архиепископа Димитъръ Хоматианъ да се обърне къмъ тогавашния църковенъ авторитетъ, керкирския митрополитъ Василий Пеняднтъ съ молба да изкаже своето мнение по развълнувалия Охридската църква въпросъ[1]).

За рѣшение на спора, по разпоредбата на Теодора Комнина, билъ свиканъ (между 1217 — 1220 г.) въ Охридъ *Архиерейски*

[1]) Pitra VII, col. 39 — 48.

съборъ подъ прѣдсѣдателството на архиепископа Хоматиана. Въ събора на чело на гръцкия лагеръ е стоелъ *костурскиятъ епископъ*, а на чело на българския — *мъгленскиятъ епископъ*. Споръть можалъ да бѫде смекченъ само съ намѣсата на Теодора Комнина, който чрѣзъ канинския епископъ е съобщилъ на събора своето желание по въпроса да вземе подъ съображение принципа на човѣколюбието и ненормалнитѣ обстоятелства, при които се намирали. Намѣсата на епирския деспотъ е имала за цѣль да удовлетвори българската партия и изобщо да окаже необходимото уважение къмъ националното чувство на подвластното му многобройно българско население. Въ събора се появило *примирително мнѣние*, което е имало за цѣль да запази „ясното слово" на каноницѣ и да не даде на „загорскитѣ" епископи основание да мислятъ, че извършеното отъ тѣхъ е канонично. Като прикрило политическата страна на въпроса, то го поставило на чисто каноническа почва въ смисълъ: законно ли е поставянето на епископитѣ-българи въ епархиитѣ на Охридската архиепископия отъ свѣтската власть? Възъ основа на 12 и 13 правила на Халкидонския съборъ, съборътъ е рѣшилъ: ржкоположенитѣ въ „Загория" (България) български епископи само да напуснатъ своитѣ катедри, като поставени противъ каноницѣ и отъ политическа власть, и на мѣстото имъ да бѫдатъ поставени законни епископи; ржкоположенитѣ пъкъ отъ тѣхъ свещеници, дякони и иподякони да се признаватъ за законни и да свещенодѣйствуватъ свободно.

Ето и самиятъ съборенъ актъ:[1])

„Съвѣщанието е най добро и свето нѣщо, понеже укрѣпява слабитѣ и колебливитѣ човѣшки сжждения. Ето защо и св. Писание поржчва да се прави всичко по пжтя на съвѣщанието, за да бѫде всичко яко и обосновано и да не се върви подобно на коренитѣ, които, нѣмайки почва, се носятъ по водата. Както и въ други случаи, днесъ ние се събрахме на общо съвѣщание да разгледаме въпроса за ржкоположенитѣ отъ загорскитѣ епископи-българи свещеници и диакони и да изнесемъ правилно и обосновано на каноницѣ и законитѣ рѣшение.

Прѣди много години жителитѣ на сѣверната страна (ἐν τῇ χώρᾳ τοῦ Ἴστρου), като сломиха гръцкото иго и покориха много страни подъ своята тирания, утвърдиха своето владичество до западната страна (τῆς Ἑσπερίου μέρους). Кичейки се съ червени дрехи и други украшения, които обикновено означаваха тѣхното царствено положение, тѣ по безумие позукрасиха своята тирания съ името царство. Не само тукъ се прояви тази смѣлость, но и по отношение къмъ иерархическото достойнство, тъй като тѣ искаха съ царското достойнство да впрегнатъ и патриаршеското, за да не куцала тѣхната власть съ нѣкакъвъ недостатъкъ. И гръцкиятъ архиерей, бла-

[1]) Pitra VII, col. 563 — 570.

женият видински епископъ, ржкоположи за епископъ единъ законенъ свещеникъ, а сетнѣ римскиятъ папа го произведе патриархъ чрѣзъ своя кардиналъ. Този новъ патриархъ постави епископи-българи по всичкитѣ епархии на Българската църква (κατὰ πάσης τῆς Βουλγαρίας ἐκκλησίας) [1]), при което едни отъ каноническитѣ архиереи бѣха изгонени отъ свѣтската власть, други пъкъ, за нещастие, бѣха загубени въ това затруднително врѣме. Тѣзи пъкъ епископи-българи ржкоположиха навсѣкждѣ (παντχοῦ) свещеници и диакони. Това поведение на епископитѣ-българи се показа съмнително на законнитѣ архиереи и заради това стана съборно обсѫждане за разрѣшението на въпроса, трѣбва ли ние да приемемъ въ иерархическо общение реченитѣ епископи и ржкоположенитѣ отъ тѣхъ лица.

И съборно подъ прѣдседателството на наша скромность се произведе изслѣдване на тоя въпросъ въ нашата свещена засѣдателна зала (ὁμογύρεως).

Едни отъ нашитѣ братя, като напр. костурскиятъ епископъ, ржководейки се отъ точностьта на каконитѣ и църковнитѣ обичаи и на основание на 7 правило на VII вселенски съборъ, бѣха на мнѣние да бѫдатъ отхвърлени (ἀπορλήτους ἐτίθεντο) епископитѣ-българи и ржкоположенитѣ отъ тѣхъ лица. Какъ да не се отхвърлятъ — казваха тѣ — епископитѣ-българи и ржкоположенитѣ отъ тѣхъ лица, когато тѣ сѫ получили ржкоположение въпрѣки Писанието и каноническото прѣдание съ съдѣйствието на българската власть и приличатъ почти на Максима Циника, за когото се споменува въ 4. правило на II вселенски съборъ и когато каконитѣ прѣдписватъ отлъчване на тоя, който получилъ епископски чинъ по протекция на началствующитѣ? При това, както говори цариградскиятъ патриархъ Сисиний, ако всѣко недостойно дѣло подлежи на отговорность, то какъ може да бѫде неотговорно грабването на божествената благодать, която се дава слѣдъ изпитване и други прѣдпазителни мѣрки? И не само за туй тѣ подлежатъ на отговорность, но и за това, че тѣ нечестно се качиха на прѣстоли, които имаха още живи архиереи.

Други пъкъ, начело съ свещенѣйшия мъгленски епископъ, имайки прѣдъ видъ нуждитѣ на врѣмето и затрудненото положение и движими отъ човѣколюбивия духъ на Църквата, казваха, че гръцкото царство и иерархия се разколебаха отъ тиранията на нападналитѣ на Романия, [2]) народи и се яви нужда да се измѣни обичая за ржкополагане на кандидатитѣ. Въ тия врѣмена се извършиха много други работи мимо свещения законъ и именно подвѣдомственитѣ на цариградския патриархъ митрополиты ржкополагаха въ западнитѣ епархии безъ знанието и пълномощието на патриарха. За да не се случи нѣщо опасно и неотразимо, трѣбва да се примиримъ съ случилото се; иначе, заедно съ тѣхнитѣ ржкоположения губятъ

---

[1]) Съборътъ разбира не само Църквата на българското царство, което той нарича църква на Загория, а цѣлата Българска църква заедно съ Охридската архиепископия.

[2]) Визант. империя.

сила и извършеното отъ тѣхъ кръщение и тѣхнитѣ молитви и принощения, и всичкитѣ останали свещенодѣйствия, досѣгащи християнския животъ. Вслѣдствие на туй, ако кръстенитѣ отъ тѣхъ сж още живи, то тѣ трѣбва да бждатъ прѣкръстени; ако пъкъ сж умрѣли, то тѣ да се считатъ непросвѣтени [1]). Не бива да се прѣнася на всички други това, що се отнася до извѣстна личность. Не бива да ги уподобяваме на Максима Циника, който не иначе, освѣнъ чрѣзъ пари достигналъ до иерархически чинъ и който произвелъ голѣмъ смутъ въ Църквата, и затова отцитѣ го лишили отъ иерархическото достойнство и звание. Сжщо не бива да ги наричаме прѣлюбодѣйци и натрапници. Тъй като щастливиятъ нѣкога Цариградъ бѣ прѣвзетъ отъ иноплеменици, то величавостьта на царството и иерархията изчезна, и мнозина отъ архиереитѣ се разпръснаха по разни страни и повечето отъ тѣхъ погинаха въ тая задгранична страна [2]). Почти цѣлата царска власть се прѣнесе на западъ у българитѣ въ онова врѣме, когато самъ царьтъ на ромеитѣ изѣѣга въ България; сжщо и цариградскиятъ патриархъ (Иоанъ Каматиръ бѣше той), като се отчаялъ за възстановяването на гръцкото владичество, той ималъ разговоръ съ царя на българитѣ и даже съ самия български патриархъ относно това, че не би било неприлично да бжде признато неговото първенство (ἡγεμονίαν) и да му се даде право да ржкополага архиереи въ подвѣдомственитѣ нему страни. Само тогава тѣ биха били натрапници и грабители на божествената благодать, когато при нормално положение на нѣщата, както това било при Циника, тѣ постжпѣха като него и отстранѣха поставенитѣ архиереи. Но тъй като тѣ заеха вдовствуващи епархии, то тѣхното ржкоположение не подлежи на осжждане, нито прозвището прѣлюбодѣйци не съотвѣтствува на тѣхъ.

И изказанитѣ мнѣния, като се прѣдложиха на изслѣдване, се разглеждаха и раздѣляха, и членоветѣ на подвѣдомственото намъ свещено сждилище склоняваха на едно или друго мнѣние. За да дойдемъ до единомислие, ние избрахме срѣдния и царския пжть, — нито да не прѣнебрѣгваме съвсемъ точностьта на свещенитѣ канони, нито да не дадемъ на тѣзи прѣзрители (καταφρονηταὶ) основание да мислятъ, че тѣхнитѣ дѣла сж канонични и законни. Нашата съборна мисъль е ржководена отъ благодатьта на св. Духъ и отъ 13. и 14 правила на Халкидонския божественъ и свещенъ съборъ, който постановилъ, щото Васиянъ и Стефанъ, получили епископия въ Ефесъ — първиятъ чрѣзъ насилие, вториятъ чрѣзъ заговори и хитрость да напуснатъ Ефеската църква, като запазятъ своя епископски санъ и намѣсто тѣхъ да се ржкоположи канонически другъ. Освѣнъ това, ние имахме прѣдъ видъ и желанието на благочестивѣйшия и христолюбивия нашъ господарь, най-силния великъ Комнинъ киръ Теодоръ Дука, съобщено на насъ чрѣзъ свещенѣйшия илирийски или канински епископъ, възлюбенъ въ Господа нашъ братъ и съслужитель.

---

[1]) т. е. некръстени. [2]) България.

На основание на всичко това, съ съборно единомисление ние постановихме: ржкоположенитѣ въ Загора епископи-българи безвъзвратно да се отстранятъ отъ всички епархии, които заемаха, като прѣстжпили каноническата точность и прѣданието и като такива, които получили епископския чинъ чрѣзъ свѣтска власть; да се утвърдятъ живитѣ законни архиереи, които сж се върнали въ епархиитѣ, гдѣто сж били избрани, и да се поставятъ нови въ тия епархии, гдѣто прѣдишнитѣ канонически архиереи не сж останали между живитѣ; да се признае степеньта на ржкоположенитѣ отъ тѣхъ иподиакони, диакони и свещеници и да се позволи на тѣхъ да свещенодѣйствуватъ съ останалия клиръ, като православни и имащи дѣйствително ржкоположение, защото и ржкоположенитѣ отъ Васиана и Стефана не били лишени отъ сана.

Като взехме такъво рѣшение, съборътъ се вдъхновяваше отъ човѣколюбивия духъ на Църквата, който подбужда да бждемъ милостиви къмъ всички и съ който трѣбва да се съобразяваме въ всички съмнителни случаи. Църквата именно поради своето човѣколюбие е признавала ржкоположението, извършено не само отъ отлжчени епископи, но и отъ явно признати еретици. Много исторически свидѣтелства има за такъво отнасяне на Църквата. Анатолий, патриархъ на блаженѣйшия по възпоминания[1]) Цариградъ, билъ ржкоположенъ отъ еретика, александрийския папа Диоскоръ, който пъкъ билъ собственоржчно ржкоположенъ отъ св. Флавиана. Това е така, защото ржкополагащитѣ не прѣдаватъ на ржкоположенитѣ нищо отъ своитѣ душевни или тѣлесни неджи, а само дароветѣ на св. Духа: иерархътъ това е раздавателъ на божественитѣ дарове, и благодатьта на св. Духа дѣйствува чрѣзъ него. Обаче за по-дълго възпоминаване на тоя актъ, налага се епитимия на ржкоположенитѣ отъ епископитѣ-българи иподиакони, диакони и свещеници въ течение на четири мѣсеца да не ядатъ въ понедѣлникъ и четвъртъкъ месо, сирене и яйца, а въ срѣда и петъкъ (да ядатъ) само хлѣбъ и вода и всѣки день, освѣнъ сжбота и недѣля и господскитѣ праздници, да правятъ по 40 колѣнопрѣклонения.

Ние сме увѣрени, че човѣколюбивиятъ Господъ, отъ Когото е всѣки благъ даръ и очистяване на човѣшкитѣ грѣхове, ще наложи печатъ на тоя нашъ съборенъ актъ съ Своето благословение и бладатъ и къмъ всички ще бжде милостивъ сега и въ послѣдния день на сжда. Всичко, що бѣ направено и прочетено въ събора, се постави въ кодекситѣ на свещения хартофилаксъ на нашата светѣйша архиепископия, за да може да се освѣдомява отъ тука всѣки, който поиска".

Съ това рѣшение се спазвали и каноническитѣ искания, и прикритата политическа цѣль на Теодора Епирски (отстраняването на българскитѣ епископи) се постигала, и българ. партия

---

[1]) т. е. въ миналото.

била дипломатично принудена да замълчи, безъ да спечели каузата си.

Отъ близкитѣ връзки съ Теодора Комнина Охридската архиепископия е прѣтърпѣла и друга щета. Въ 1219 г. сръбското велико жупанство се отцѣпило отъ нея и основало автокефална сръбска архиепископия. Сава, братътъ на великия жупанъ Стефанъ Нѣманъ II, билъ поставенъ отъ никейския патриархъ Мануила за архиепископъ „Ѣкѣмь сръкыкымь земльмь и поморкымь", свалилъ призрѣнския епископъ — гръкъ и поставилъ на негово мѣсто сърбинъ.

Това събитие, обусловено изобщо отъ развоя на сръбското национално съзнание и сръбската политическа мощь въ първата четвърть на XIII в. [1]), било прѣдизвикано отъ политическитѣ отношения между Сърбия и Епирското деспотство. Не повече отъ година до прозъзгласяването на Сръбската църква за независима, Стефанъ Нѣманъ II се отнасялъ съ високо почитание къмъ охридския архиепископъ, като къмъ свой законенъ духовенъ началникъ. Въ края на 1217 година или въ началото на 1218 год. архиеп. Димитъръ Хоматианъ му писалъ писмо, съ което му забранявалъ да встжпи въ бракъ съ дъщерята на епирския деспотъ Михаила Комнина, Мария, [2]) като го нарекълъ най-благороденъ великъ жупанъ на Сърбия и Диоклея и възлюблено въ Господа свое чедо и му пращалъ привѣтствие" [3]) Такъвъ билъ моментътъ, когато епирскиятъ деспотъ Теодоръ е прѣкратилъ почнатитѣ отъ прѣдшественика си Михаила I враждебни отношения къмъ Сърбия и тъй се сближилъ съ Стефана Нѣманъ, че послѣдниятъ искалъ да се ожени за племенницата на Теодора. Обаче въ 1218 год, слѣдъ бързитѣ завоевания въ Македония и Албания, Теодоръ взелъ да вдъхва страхъ на Сърбия и България, и сърбитѣ сж влѣзли въ сношения съ Никея въ противовѣсъ на Теодора. Недовѣрчивъ къмъ епирския деспотъ, Стефанъ Нѣманъ II, естествено, не могълъ повече да търпи църковната зависимость на своята страна отъ охридския архиепископъ, който билъ орждие на епирския деспотъ. Именно въ врѣме на политическитѣ сношения на Сърбия съ никейския императоръ била пратена въ Никея депутация на чело съ Сава, за да изхо-

---

[1]) Вж. Проф. И. С. Пальмовъ, въ „Християнское чтеніе", 1892 г. ч. I, стр. 430

[2]) Pitra, VII, col. 49—52. Τῷ πανευγενεστάτῳ τῷ μεγάλῳ Ζουπάνῳ πάσης Σερβίας καὶ Διοκλείας ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῷ ἡμῶν τέκνῳ κυρῷ Στεφάνῳ τῷ Νεεμάνῃ Δημήτριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας χάριν ἀπὸ Θεοῦ καὶ εἰρήνην καὶ ἐπὶ πᾶσιν εὐόδωσιν, ὡς καὶ τὸν ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀσπασμόν.

[3]) ibid. col. 29.

датайствува отъ никейския патриархъ архиепископъ за Сърбия[1]).

Съ отцѣпването на Сърбия, Охридската архиепископия изгубила четири епархии: Рашка, Призрѣнска, Липенийска и Срѣмска[2])

Чрѣзъ скопския епископъ Иоанъ архиеп. Хоматианъ и Синодътъ му тутакси сж изпратили на сръбския архиепископъ Сава стѣгния протестъ[3]), съ който сж го заплашили съ отлжчване отъ Църквата, ако не се разкаелъ.

„Димитръ, по милость Божия архиепископъ на Първа Юстиниана и на цѣла България, и свещеното божествено събрание (σύ-γκρι-τος) на архиереитѣ на неговия диоцезъ до честнѣйшия срѣдъ монаситѣ и на сина на великия жупанъ на Сърбия, господина Сава, благодать отъ Бога и миръ и привѣтствие въ светия Духъ.

Отдавна ние сме слушали, че ти, като си оставилъ своята земя и родство и всичкото башино наслѣдство, просто казано, мира и всичко, що е въ мира, отъ младини си избралъ крайморския Атонъ, наричанъ Света Гора заради живущитѣ тамъ синове-аскети, и, като си се постригалъ тамъ, си се отдалъ на монашески животъ и си ставалъ подобенъ на тамошнитѣ аскети, мжжествено борещи се противъ врага, Сатаната. Вече и задъ границата се разнесе за тебе слава като за знаменитъ срѣдъ монаситѣ. А какво ще бжде сетнѣ, ние не можемъ да кажемъ. Но сега мълвата донесе нѣщо друго и разруши величието на твоя подвигъ именно, че аскетътъ Сава оставилъ Атонъ

---

[1]) Виждъ Дриновъ съч. I стр. 594. Професоръ Палмовъ, не взимайки прѣдъ видъ тѣзи политически обстоятелства, твърди, че Сава се обърналъ къмъ Никея, а не къмъ Охридъ, който билъ готовъ да даде на Сърбия народно архиепископско управление, както се вижда отъ протеста на Хоматиана, само по тази причина, че въ Сърбия не билъ уважаванъ авторитетътъ на охридския архиепископъ, чиито права цариградскиятъ патриархъ не признавалъ за толкова безусловни, за каквито сж ги считали самитѣ охридски архиепископи. (Христ. Чтеніе 1892 год. ч. I, стр. 452 и 453.) Че авторитетътъ на охридския архиепископъ билъ зачитанъ въ Сърбия, за това говори горѣпоменатата прѣписка между Стефана Нѣмана II и архиеп. Димитъръ Хоматианъ. Борбата пъкъ между никейския патриархъ и охридския архиепископъ е почнала слѣдъ учрѣдяването на Сръбската архиепископия и, слѣдователно, въ Сърбия не сж могли още да знаятъ, че вселенскиятъ патриархъ не признавалъ правата на охридския архиепископъ. А прѣди тази борба нѣмало такива открити разправии, отгласъ отъ които да се прѣдалъ въ Сърбия.

[2]) Споредъ Голубински само Рашката епархия била изгубена. Считайки погрѣшно Τὰ Πριζδριάνα въ хрисовува на Василия II за Пришина, той твърди, че въ Призрѣнъ била открита епископска катедра отъ сръбския краль Милутинъ (въ послѣднатa четвърть на XIII в.) (Краткій очеркъ ист. правос. церкв. стр. 469). Между това че Призрѣнската епархия е принадлежала на Охридската архиепископия прѣзъ първото десетилѣтие на XII в., свидѣтелствува самото Хо-

[3]) Pitra, VII, col. 392 — 390.

и тамошния животъ и се върналъ назадъ подобно на промѣняващитѣ намѣренията (си) за зло (κατὰ τοὺς μεταβουλευσαμένους κακῶς), противъ които негодува Евангелието, и се случило почти това, що било отъ началото, защото любовьта къмъ отечеството го плѣнила отъ крѣпостьта на Св. Гора, го лишила отъ неговото всеоръжие, и той пакъ се поселилъ въ Сърбия; отъ аскетъ се прѣвърналъ въ устроитель и управитель на свѣтскитѣ работи и взелъ върху себе си длъжностьта (χειροτόνημα) на прагеникъ на властителитѣ и по такъвъ начинъ спечеленото срѣдъ монаситѣ уединение (ἀπαρρησίαστον) замѣнилъ съ свѣтски сношения (εἰς λαϊκὴν ἐπιμιξίαν) и се прѣдалъ съвсѣмъ на мирски помисли и мирско пустославие, присѫтствувалъ на пирове (συσσιτία συνιστῶν); ѣздилъ на коне отъ най-благородна порода, красиви на видъ, хвалени за походката (имъ), обиколени отъ голѣма свита, прославянъ въ врѣме на шествието, раскошно и разнообразно съпровожданъ. Вървейки по тоя пѫть (букв. оттука по пѫтя), той пожелалъ иерархическо достойнство и, като заминалъ, не знаемъ кждѣ, изведнажъ достигналъ това достойнство (καὶ τυχὼν τῆς ἀξίας ταύτης ἀθρόον) и се върналъ въ своето отечество, величествено (μεγαλωστὶ) провъзгласяванъ за архиерей на Сърбия. Тукъ пъкъ той ржкоположилъ и много архиереи, не знаемъ безъ всѣкакво ли назначение (ἀπολελυμένως) или за нѣкои опрѣдѣлени мѣста. И изобщо казано той не само нарушилъ монашеснитѣ обѣти, но и произвелъ смутъ въ самото положение на църковнитѣ работи (ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων κατάστασιν ἀνακέκυκε).

Като чухме за тебе това и друго подобно—едно по напрѣдъ, друго съвсѣмъ неотдавна—,ние не повѣрвахме на това, защото знаемъ, че мълвата въ висша степень обича лъжата (φιλοψευδὴς γὰρ ἐπὶ πλεῖστον εἶναι τὴν φήμην ἐμάθομεν): затова ние считахме, че не е наша длъжность да изслѣдваме, какъ ти отъ Св. Гора си се явилъ срѣдъ свѣтскитѣ работи, тъй като ние никакъ не сме се научили да изслѣдваме живота на другитѣ, за да ги осжждаме на порицание (ὥστε γόγον καταψηφίζεσθαι τούτων), понеже това се забранява и отъ божествената заповѣдь: не сждете, се казва, за да не бждете осжждани [1]), не сждете за нѣщо прѣждеврѣмено, и всичко друго, що прѣдаватъ свещенитѣ думи на тоя стихъ.

Обаче, ако ти си получилъ архиерейство, то какъ и отъ каква Църква? А да разслѣдваме това прилично е за насъ, и ние твърдѣ

матианово писмо до сръбския архиепископъ Сава: Καὶ μάλιστα εἰ κακεῖνο ἐστὶν ἀληθές, ὅτι εὑρὼν καθεστῶτα ἐπίσκοπον κανονικῶς, δῆλονότι τὸν Πρισδριάνον αὐτὸν μὲν τυραννικῶς τοῦ ἐπισκόπου ἐξέβαλες. Липенийската пъкъ и Срѣмската епархии сж влѣзнали въ диоцеза на сръбската архиепископия като части на сръбското велико жупанство. (срв. Gelzer, Der Patriachat von Achrida, s. 11). Гелцеръ погрѣшно отнася къмъ епархиитѣ на Сръбската архиепископия Браничевската, Нишката и Бѣлградската, които, както видѣхме по горѣ, вече сж влизали въ Търновския диоцезъ.

[1]) Матея VII, 1.

много разсждихме. Ползувайки се отъ божественитѣ и свещени канони, ние искяме да знаемъ, ако ти, о блажени, си станалъ архиерей, както мълвата прѣдава, то гдѣ? И ако въ Гърция, то ние казахме: какъ? И ако отъ свѣтѣйшия цариградски патриархъ, то защо? [1]) Защото, ако ти си станалъ митрополитъ по правото, отъ дрѣвность принадлежаще на царетѣ да обновяватъ градове и да ги възвеждатъ отъ по-малка честь, т. е епископска, къмъ по-голѣма — митрополитска и архиепископска, то 12. и 17. правило на Халкидонския съборъ и 39. правило на Трулския съборъ, разглеждатъ това; но ти трѣбваше прѣди всичко да бждешъ епископъ, сетнѣ да вървишъ напрѣдъ отъ по-низкия чинъ къмъ по-почестния и по-високия. А ти не си билъ ни епископъ и никакъ нѣмашъ царско разрѣшение, което да подтвърждава твоето възвеждане (въ архиепископъ). Гдѣ е сега и царството, на което *принадлежи между другитѣ права* и такъва почетна привилегия, когато въ настоящe врѣме иноземна властвуватъ тукъ-тамъ и никой нѣма (букв. не спасява) пълно царско достойнство? И ако нѣма истинско царство, то ти нѣмашъ никаква благословна причина. [2])

Ако пъкъ ти наново си произведенъ за архиерей като че ли за безепископска Сърбия, то ти повече отъ всѣки другиго знаешъ, че Сърбия се намира въ диоцеза на прѣстола на България. Ако именно нѣкоя Сърбия е избрала за (свой) епископъ архиерея на града Раса, който се ржкополага отъ архиепископа на България, то ти по такъвъ начинъ, въпрѣки каноните, си се облѣкълъ въ архиерейско достойнство и си се втурналъ въ чужда епархия и, както се каза, си се забравилъ отъ неразумие и подвърналъ себе си на наказанието на божественитѣ канони, като (човѣкъ, който) обърналъ (букв. измѣнилъ) въ нищо или, по-добрѣ казано, унищожилъ добрѣ установенитѣ отъ отцитѣ опрѣдѣления. И затова ти си се облѣкълъ въ клетва като въ риза, по думитѣ на псалопѣвеца [3]).

Ако пъкъ трѣбва да се каже правдата, ако ти, отче, отъ ревность къмъ Евангелието на благодатьта си приелъ архиерейство, то съгласно съ великия благовѣстникъ Павла [4]), ти трѣбва да благовѣствуваш не тамъ, гдѣто Христосъ е извѣстенъ (букв. нареченъ), за да строишъ на чуждо основание, но, както е написано, на тѣзи, на които Той не е извѣстенъ; чрѣзъ него ще погледнатъ и тѣзи, които не сж чули. И тогава никой благочестиво разсждаващъ не би по-

---

[1]) col. 383—384. Εἰ μέντοι προεχειρίσθης ἀρχιερεὺς καὶ ὅπως, καὶ ποίας ἐκκλησίας, ἄλλὰ τοῦτο ζητεῖν πρόσκον ἡμῖν, καὶ λίαν ἀνελογισάμεθα. Τοῖς θείοις καὶ ἱεροῖς κανόσιν εἰς τοῦτο καὶ τοῖς φιλευσεβέσι νόμοις ὁδηγοῖς χρώμενοι εἰ τόνων ἀρχιερεῦς, ὦμακάριε, γέγονας, ὡς ἡ ψῆφος παρέστησε, θέλομεν μαθεῖν ποῦ καὶ, εἰ ἐν Σερβίᾳ, λέγομεν πῶς καὶ εἰ παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου πατριάρχου Κωνσταντινοπόλεως, διὰ τί.

[2]) col. 384. Ποῦ δὲ καὶ βασιλεία νῦν, ἧς τὰ τε ἄλλα καὶ τὸ τοιοῦτον προνόμιον εἰρηνομία, πολλῶν ἅρτι κατὰ τόπους ἐξουσιαζόντων. καὶ μηδενὸς ἀποσώζοντος ἀκέραιον τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα; καὶ εἰ οὐκέτιν ἀληθινὴ βασιλεία, οἴχεται σοι πάντη καὶ παντῶς τὸ εὔλογον.

[3]) Псал. 103, 18.

[4]) I Коринт. III, 14.

рилъ твоето ржкоположение, като (нѣшо), очевидно, съотвѣтствуваще на апостолската ревность (ὡς πεπληγμένην ζῆλος σαφῶς ἀποστολικόν). Ако пъкъ нѣма мѣсто, кждѣто да не е проникнала проповѣдьта на апостолитѣ (тъй като во всю землю изыде вѣщание ихъ[1]), както ти знаешъ), а Сърбия по Божията благодать благочестиво и християнски, живѣе, като е поставена на основанието на апостолитѣ и е управлявана отъ дадения ней отъ отцитѣ архиерей; то, слѣдователно, не отъ ревность къмъ Евангелието, а отъ славолюбие ти си достигналъ (букв. прѣскочилъ) архиерейското достойнство и си го приелъ за собствена осжда и опасность подобно на тия животни, които, желаейки да нападнатъ, се хвърлятъ противъ най-острите мечове. Виждашъ ли, какъ е неумѣстно твоето свещенство? [2]).

И особено, ако и това е истина, че ти, като си намѣрилъ съборно поставения епископъ именно въ Призрѣнъ, тирански си го свалилъ отъ епископската катедра и си принудилъ нещастния да се отрече, разбира се, за да оправдаешъ безотговорно злото подъ видъ на отречение; на негово мѣсто пъкъ си поставилъ тамъ свой съмишленикъ и по-такъвъ начинъ си увеличилъ противъ себе си негодуванието на каноните и още повече негодуванието Божие за нарушението на каноните. Ако пъкъ, може би, и нужно бѣше да се направи отстжпка (букв. да се даде мѣсто) на твоето желание, то ти длъженъ бѣше, о добрѣйши, да прибѣгнешъ не къмъ нѣкой другъ, а къмъ прѣдстотеля на българския диоцезъ като къмъ автокевалевъ и къмъ неговитѣ подвѣдомствени епархийски архиереи и да молишъ за себе си достойнство, и ти би си достигналъ това при каноническо обсжждане съ подобаващата икономия.[3]) Доколко е неумѣстно това, че ти си приелъ ржкоположение отъ другиго, намѣсто отъ автокефалния архиерей, знаятъ тия, които точно сж изучили книгитѣ (βέλτους) на законитѣ и каноните. За да покажемъ това явно, ние ясно привежламе извлѣчения отъ божественитѣ и свещенитѣ канони, отъ които 35. правило на светитѣ апостоли говори това . . .“

Слѣдъ като цитиратъ и 2. правило на II вселенски съборъ, 13. прав. на Антиох. съборъ и 12 прав. на Халкидонския съборъ, охридскиятъ архиепископъ и Синодъ заключаватъ:

„Въ сила на това, че свещенитѣ и божественитѣ закони прѣдписватъ туй и тъй като не ни подобава да замълчимъ това дѣло, което тъй очевидно се показва неумѣстно, ето ние синодално обявяваме на Твоя Честность, че ако ти се откажешъ отъ правата, отъ древность принадлежащи на нашия диоцезъ, които сега ти държишъ насила (ἐπιβατικῶς), добрѣ ще направишъ и добрѣ ще постжпишъ; като се вразумишъ и съзнаешъ тази неканонична постжпка (букв. прѣдприятие) и се върнешъ въ този пжть, по който отъ древность

---

[1]) Псал. 18, 4.

[2]) col. 385. Ὁρᾷς ὅπως τῆς σῆς ἱερατικῆς ἀπάγοντα εἰς τὸ ἄτοπον.

[3]) Т. е. въ съгласие съ духа на църковното благоустройство.

сж вѣрѣли твоитѣ отци, то ти можешъ да получишъ прощение заради разкаянието. Ако пъкъ ти останешъ неизмѣненъ въ своята дръзка постжпка и настоявашъ на своето, игнорирвайки това наше писание, то ти самъ себе си ще подвърнешъ на онова каноническо наказание, съ което справедливо те застрашаватъ по силата на правото, и ние те подлагаме на отлжчване отъ Светата и Живоначална Тройца и те отсичаме отъ общението съ вѣрнитѣ като нарушитель на повелѣнието на свещенитѣ божествени канони и като човѣкъ, който е произвелъ смутъ и нарушение въ църковното устройство, което отъ древность светитѣ отци сж опрѣдѣлили. Оттукъ и намиращитѣ се въ общение съ тебе ще бждатъ подхвърлени на сжщитѣ наказания, били тѣ съ духовенъ санъ или отъ мирско звание и състояние. А приносителя на настоящето наше синодално писание, свещенѣйшия епископъ скопски, възлюбенъ въ Господа нашъ братъ и съслужитель, господина Йоана, ние избрахме чрѣзъ подигане ржка (ἐχειροτονήσαμεν), за да изясни на Твоя Честность и устно (букв. съ живъ гласъ) горѣнаписаното. Мѣсецъ май, индиктъ 8-ий".

Отъ тоя документъ се вижда, че Охридскиятъ синодъ е гледалъ на Сърбия като на неотемлима часть на Охридския диоцезъ и не намиралъ никакво оправдание — нито канонично, нито морално — за създаването на независима Сръбска църква. Той е обвинилъ Сава въ три беззакония: 1) получаване на архиерейски санъ отъ чужда духовна власть, 2) навлизане въ Рашката епархия, която си имала епископъ, ржкоположенъ отъ българския архиепископъ и 3) сваляне на призрѣнския епископъ, поставенъ отъ българския архиепископъ. Охридскиятъ синодъ не призналъ за справедливъ нито мотива, който, изглежда, Сава е привеждалъ въ свое оправдание — религиозната непросвѣтеность на Сърбия, понеже по неговото съзнание Охридската архиепископия всѣкога се грижела за християнското просвѣтяване на Сърбия, като й назначавалъ специаленъ епископъ.

Нѣма положителни указания, какъ се отнесли въ Сърбия къмъ охридския протестъ и въ частность Сава къмъ отлжчването, произнесено отъ охридския архиепископъ, Въ никое житие на Сава и Стефана Първовѣнчани не се загатва за схизма между Сръбската архиепископия и Охридската. Въ 1236 година 14 януарий архиепископъ Сава е умрѣлъ въ Търново въ пълно общение съ Търновската патриаршия, отъ която въ това врѣме Охридската архиепископия се намирала въ извѣстна зависимость. Трѣбва да се мисли, че заплахитѣ на охридския архиепископъ не сж направили такова впечатление, каквото сж очаквали въ Охридъ. Хоматианъ и по-сетнѣ (въ отговора си до никейския патриархъ Германъ II) изказвалъ недоволство отъ създаването на Сръбска архиепископия, но то било насочено противъ самия патриархъ като главенъ виновникъ за отдѣлянето на Сърбия отъ „българския прѣстолъ", и за сърбитѣ той не споменува нищо, вѣроятно, понеже вече се убѣдилъ въ невъзможностьта да ги

върне къмъ себе си. А въ послѣднитѣ години отъ царуването на Теодора, когато проникналo влиянието му въ Сърбия, виждаме Сръбската църква вече въ общение съ Охридската архиепископия като съ своя ржководителка. Тогавашният сръбски краль Стефанъ Радославъ, който се намиралъ подъ влиянието на жена си Ана, дъщеря на царь Теодора, [1]) до толкова билъ надъханъ съ гъркофилски духъ, че се подписвалъ по гръцки (Στέφανος ῥιξ ὁ Δοβκας)[2]) и по църковни въпроси прѣдпочиталъ авторитета на охридския архиепископъ прѣдъ оня на сръбския и никейския патриархъ. Той е изпратилъ писмо съ цѣлъ редъ канонични и литургични въпроси [3]) до архиепископа Хоматиана, който охотно и обстойно му отговорилъ на всѣки въпросъ на проста гръцка рѣчь.

3. *При българския царь Иванъ Асѣнъ II.*

Охридската архиепископия е изгубила своето първостепенно значение въ Балк. полуостровъ слѣдъ Клокотнишката битка въ 1230 година, когато българскиятъ царь Иванъ Асѣнъ II е пѣнилъ

---

[1]) Житие на Стефанъ Радославъ въ Домаћи извори, 122

[2]) Monumenta Serbica, 20. Pitra VII, 686.

[3]) Това писмо не е запазено. За въпроситѣ на Радослава ние знаемъ отъ отговора на Хоматиана. Възъ онова на тѣзи въпроси Иречекъ допуска, че Радославъ формално е подчинилъ Сръбската архиепископия на Охридската и обяснява заминаването на архиепископа Сава въ Иерусалимъ съ тая промѣна въ положението на Сръбската църква (Историја Срба, 290). Но, по-вѣроятно е, че Сръбската църква при Радослава била само въ такъва зависимость отъ Охридската, въ каквато сж били навпактскиятъ, керкирскиятъ и други митрополити на Цариградската патриаршия въ Епирското царство. Радославъ се обърналъ съ църковни въпроси до архиепископа Хоматианъ, поради високия му канонически авторитетъ. Задаването на тия въпроси показва, че сжществувала отдѣлна Сръбска църква, въ която Радославъ искалъ да направи нѣкои аномалии и да я приближи по благоустройство до Охридската. Хоматианъ му отговорилъ като наставникъ, безъ нѣкакъвъ видъ на върховенъ духовенъ началникъ на Сръбската църква. Грижитѣ на Радослава за благоустройството на Сръбската църква и за благочинието на сръбското богослужение даватъ основание да се допустне, че Радославъ е пратилъ писмото си до Хоматиана въ туй врѣме, когато архиепископъ Сава е отсжтствувалъ и на Радослава лежала върховната грижа за Сръбската църква. (Срв. Л. Ковачевичъ въ Глас Крал. академије, 60, стр. 63, заб. 3). А Сава заминалъ въ Иерусалимъ, навѣрно, защото, като типиченъ сръбски националистъ и вождъ на партията, която ратувала за самобитния развой на сръбския народъ, не могълъ да търпи гъркофилската политика на племенника си Радославъ и свързайото съ нея морално надмощие на охридския архиепископъ.

епирския царь Теодоръ и завладѣлъ всичкитѣ му земи заедно съ гр. Охридъ, като поставилъ своя зетъ Мануила, братъ на Теодора, за свой васаленъ владѣтель на Солунъ и Епиръ[1]) Тя била заставена да отстжпи своето мѣсто на Търновската архиепископия. Ако е запазила още извѣстенъ блѣсъкъ отъ прѣдишното си величие, тя дължела това само на своя великъ архиепископъ Димитъръ Хоматианъ. Въ писмата на Хоматиана има указания, че и въ това врѣме сждебната му компетенция още високо се цѣнѣла и вънъ отъ диоцеза му, поне до възстановлението на властьта на никейския патриархъ въ Епирското деспотство. Дори жителитѣ на Солунъ сж я поставяли по-горѣ отъ сждебнитѣ инстанции въ този градъ. Това се вижда отъ слѣдния документъ. Въ 1213 година билъ съставенъ разпрѣдѣлителенъ актъ между солунскитѣ гражданки Орея и мащехата ѝ Кали Сахликина за имотитѣ на бащата на Орея, Романъ Логара. Орея, омжжена още прѣзъ живота на баща си, е омжжила своята дъщеря Мария за солунския жителъ Димитъръ Кравофока и дала ѝ зестра менау друго лозе въ мѣстностьта Ограда. Обаче при управлението на деспота Мануила, мащехата ѝ Сахликина е завела противъ нея искъ, който билъ разгледанъ отъ начало въ Солунската митрополия и отъ солунския дукъ Алексий Пигонитъ, а слѣдъ туй въ двореца на Мануила (παρὰ τῷ βήματι . . . δεσπότου καὶ βασιλέως κυροῦ Μανουήλ). Въ първитѣ двѣ инстанции искътъ на Сахликина билъ признатъ за неоснователенъ, но сждътъ на деспота Мануила е рѣшилъ дѣлото въ полза на Сахликина. Извѣстно врѣме слѣдъ приложението на рѣшението, Мануилъ е узналъ отъ солунския митрополитъ Иосифа и други честни лица, че рѣшението било еспр ведливо и, слѣдъ като се запозналь съ крѣпостнитѣ документи е анулиралъ рѣшението си и по негова разпоредба спорътъ Сахликина съ Орея билъ разгледанъ отново въ Солунската митрополия, която рѣшила спора въ полза на Орея и зета ѝ Кравофока. Обаче послѣдниятъ не считалъ още своето право напълно гарантирано и се отнесълъ до охридския архиепископъ да разгледа дѣлото му и да опрѣдѣли, дали било справедливо и законно рѣшението, изнесено прѣди отъ Мануила противъ него и тъщата му. Въ началото на просбата си той се обръща къмъ архиепископа съ епитети, свойствени на вселенския патриархъ: Всесвѣтѣйши владико, архиепископе на цѣла България", а се подписалъ „рабъ на Велика Ви Светость".

Отъ друга страна обаче Хоматиановитѣ писма до Мануила показватъ, че охридскиятъ архиепископъ вече нѣмалъ онази

---

[1]) Г. Акрополитъ Migne t. 140. col. 1018—1019. По въпроса за владѣнието на Солунъ отъ Асѣня II глед. житието на Св. Петка въ Гласникъ VIII стр. 140—141, сжщо и статията на Балашевъ „Великия царь Асѣнъ владѣтель на гр. Солунъ" въ сп. „Минало" 1912 год. кн. VII и VIII.

власть, съ която разполагалъ при Теодора Комнина. Като съобщава на деспота Мануила за рѣшението, взето отъ Охридския синодъ въ царуването на Теодора по наслѣдствения споръ между Константина Лампетъ и зетя му (по сестра) Хамедраконтъ отъ Солунъ, Хоматианъ моли Мануила да разгледа това дѣло въ своя съдъ и, ако е законно, да го подтвърди. [1]) Очевидно, административнитѣ власти въ Солунското деспотство не сѫ признавали рѣшението на Охридския синодъ, и Хоматианъ билъ принуденъ да се обърне до Мануила за утвърждение.

Въ владѣнията на Мануила влиянието на охридския архиепископъ е отслабнало вслѣдствие на новото политическо положение. Деспотъ Мануилъ, който ималъ властьта си само по благоволението на своя тъстъ Асѣнъ II, се намиралъ въ извѣстна зависимость отъ своя благодѣтель. Поради това Мануилъ се наричалъ деспотъ, а не царь, както би слѣдвало, ако билъ независимъ приемникъ на Теодора Комнина. Хоматианъ се обръщалъ къмъ него „свети ми деспоте,[2]) „най-силни ми деспоте“ [3]). И Акрополитъ съобщава, че Мануилъ се наричалъ деспотъ, макаръ че задържалъ нѣкои прѣимущества на царска честь, напр. се подписвалъ съ червено мастило. [4]) Такова положение тежело на Мануила и го принуждавало да търси изходъ [5]). Охридскиятъ архиепископъ, намирайки се подъ властьта на Асѣна II, не могълъ да му помогне съ нищо въ стремежа му къмъ политическа независимость. Съ цѣль да намѣри покровителство на западъ, Мануилъ сключилъ съюзъ съ морейския князъ Готфридъ Вилардуинъ и даже изказалъ прѣдъ папа Григория IX желание да му подчини Църквата на своето деспотство. И въ началото на 1232 год. той получилъ благосклоненъ отговоръ отъ папата, но прѣдъ могжществото на своя сюзеренъ той не можелъ да се рѣши да пристжпи къмъ дѣло

Въ самото българско царство дѣйностьта на Охридската архиепископия не излизала вънъ отъ прѣдѣлитѣ на диоцеза ѝ. Не е извѣстно, дали царь Иванъ Асѣнъ II е отнелъ въ полза на Търновската архиепископия нѣкои нейни епархии и изобщо въ каква форма се изразявали отношенията между двѣтѣ архиепископии. Може да се приеме за достовѣрно, че Иванъ Асѣнъ

---

[1]) Pitra. VII col. 502—503: ἐπεὶ γοῦν τὸ τῆς ἁγίας βασιλείας σου παλάτιον οὐκ ἀμοιρεῖ Θεοῦ χάριτι ἀνδρῶν παντοδαπῇ σοφίᾳ κεκοσμημένων, αἰτῶ δοκιμασθῆναι παρ' αὐτοῖς τὰ ἐπὶ τῇ παρούσῃ ὑποθέσει δεδογμένα ἡμῖν καὶ εἴπερ εὑρεθῇ κατὰ μοῖραν εἴτ' οὖν κατὰ νόμους ἐξενηνεγμένα τούτοις τὸ κῦρος παρὰ τοῦ κράτους σου, ὥστε καὶ τὸ δίκαιον φανερὸν φανέσθαι.

[2]) Pitra, VII, col. 501. [3]) ibid. VII, col. 504. [4]) Migne t. 140 1049. [5]) Вижъ. Васильевскій, Журналъ Мин. Нар. Просв. 1885 год. III, стр. 28.

II, както и Калоянъ, не посегналъ на автокефалията на Охридската църква, обаче той се стремилъ да я затъмни и намали влиянието ѝ върху българското паство чрѣзъ възвеличение на Търновската архиепископия. Освѣнъ това и гъркофилската политика на Ивана Асѣна II [1]) се отразила врѣдно на интереситѣ на Охридската църква. За да се разбере това, трѣбва да хвърлимъ погледъ върху тогавашната международна политическа обстановка. Слѣдъ смъртьта на цариградския латински императоръ Робертъ, прѣстола е наслѣдилъ единадесетгодишниятъ му братъ Балдуинъ. Поради критическото положение на империята, особено прѣдъ видъ успѣхитѣ на Теодора Комнина, влиятелнитѣ барони, търсейки подпора въ най-могжщия съсѣдъ, българския царь, сж прѣдложили на послѣдния да сгодятъ императора Балдуина съ малолѣтната му дъщеря Елена. Съ надежда да достигне господствено влияние въ Цариградъ, Иванъ Асѣнъ е приелъ прѣдложението, като обѣщалъ на латинитѣ да имъ помогне да си възвърнатъ изгубенитѣ земи. Брачниятъ договоръ билъ закрѣпенъ съ клетва отъ двѣтѣ страни, обаче между латинското духовенство, баронитѣ и рицаритѣ имало недоволни отъ Роберта, и тѣ се възпротивили на съюза съ българския царь. За окончателно рѣшение дѣлото било прѣнесено въ Римъ. Тукъ сж опрѣдѣлили за опекунъ на Балдуина иерусалимския екскраль Иоанъ де Бриенъ, който отстжпилъ короната си на своя зетъ Фридрихъ II Хо-

---

[1]) Извѣстно е, че Иванъ Асѣнъ II се отнасялъ хуманно къмъ плѣненитѣ гърци и съ кротостьта си тъй е привързалъ къмъ себе си гърцитѣ, че дѣйствително се явявалъ въплощение на гръцко-българската дружба. Споредъ разказа на Георгия Акрополита, когато слѣдъ Клокотнишката битка Иванъ Асѣнъ II е тръгналъ напрѣдъ, градове и села, дѣто е стигала вѣсть за неговото кротко отнасяне къмъ подчиняванитѣ народи, му се покорявали безъ кръвопролития: φιλανθρωποτέρως δὲ περὶ τὸ ἀλωθὲν πλῆθος, ὁ Ἀσὰν διατεθεὶς τοὺς πλείους τῶν στρατευμάτων καὶ μάλιστα τοὺς γυδαιοτέρους καὶ σύγκλυδας ἠλευθέρωτ καὶ πρὸς τὰς ἑαυτῶν ἀποπέμπει κώμας τε καὶ πόλεις, τάχα μὲν τὸ φιλάνθρωπον ἐνδεικνύμενος, τάχα δὲ καὶ τὸ συμφέρον τοῦτῳ πραγματεύομενος, Ἐβούλετο καὶ γὰρ δεσπόσαι τῶν τοιούτων τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀποσπάσας. Οὐ καὶ τετύχυκεν· Ἐπεὶ καὶ γὰρ κατ' αὐτῶν κατέπιν ἔχώρει πάντα ἀναιμωτὶ τούτῳ ὑπέπιπτον... (Migne t. 140, col. 1048) Сжщиятъ Акрополитъ, като съобщава за смъртьта на Асѣнъ II, го характеризира като най-добъръ мжжъ между варваритѣ не само за българитѣ, но и за другитѣ народи и като владѣтель, който се отнасялъ човѣколюбиво къмъ всички просители на неговата милость, особено къмъ гърцитѣ: Μετὰ βραχὺ δὲ καὶ ὁ Βουλγάρων ἄρχων Ἀσὰν ἐξ ἀνθρώπων ἐγένετο ἀνὴρ ἐν βαρβάροις ἄριστος ἀναφανείς οὐκ' ἐν τοῖς οἰκείοις μόνον, ἀλλά γε δὴ καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις. Ἐχρήσατο καὶ γὰρ φιλανθρωπότερον τοῖς προσερχομένοις αὐτῷ ἐπήλυσι καὶ μάλιστα τοῖς Ῥωμαίοις, καὶ φιλοτίμως αὐτοῖς παρεῖχε τὰ σιτηρέσια. (ibid. col. 1073).

хенщауфенъ, но подиръ това му станалъ смъртенъ врагъ. Прѣзъ мѣсецъ априлъ, въ присѫтствието на папата, въ Перуджия билъ сключенъ договоръ между опълномощенитѣ отъ цариградското регентство и екскраля Иоанъ Бриенъ. Прѣзъ мѣсецъ августъ 1231 год. Иоанъ Бриенъ е пристигналъ въ Цариградъ и билъ коронясанъ за императоръ отъ латинския патриархъ.

Това събитие е разрушило всичкитѣ планове на Ивана Асѣнъ II. Поради туй българскиятъ царь се сближилъ съ никейския императоръ Иоана Ватаци. Новата му политика съвсѣмъ уничожила унията на България съ папата и подготвила почва за опрѣдѣляне каноническото положение на Търновската архиепископия. Въ 1232 год. билъ съставенъ формаленъ договоръ, споредъ който търновскиятъ архиепископъ признавалъ върховната власть на вселенския патриархъ, отъ когото и се ржкополагалъ. Сѣкашъ по ирония на сждбата при завоевателя на България, Василий II, цариградскиятъ патриархъ билъ лишенъ отъ много свои епархии въ полза на автокефалната Българска църква, а, въ царуването на най-могжщия царь на Второто българско царство, Българската църква била лишена отъ половината си епархии въ полза на вселенския патриархъ. Иванъ Асѣнъ II е създалъ това положение отъ прѣнебрежение къмъ Охридската авхиепископия и съ надежда, че то щѣло да бжде етапъ за въздигание на Търновската архиепископия въ патриаршия. Закрѣпвайки дружбата си съ никейския императоръ, той прѣдпазливо и ловко е дѣйствувалъ прѣдъ него за добиване автокефалия на Търновската църква. Това тайно намѣрение било узнато отъ гърцитѣ. Патриаршескиятъ екзархъ въ Мануиловото деспотство изпратилъ на Ивана Асѣна II увѣщателно писмо, за да го отклони отъ автокефалната идея, като му прѣдлагалъ два начина за оставяне архиепископъ на овдовѣлия търновски прѣстолъ: да изпрати избрания кандидатъ или при патриарха или при него, за да бжде ржкоположенъ. „А нѣкакъвъ другъ планъ,— му писалъ екзархътъ —да не ти дойде на умъ, като напр. такъвъ, споредъ който, отъ когото той е избранъ, отъ него да бжде ржкоположенъ. Никакво друго неблагоприлично разсжждение нека не се опитва да ослаби силата на твоята вѣра и да доведе къмъ нарушение на договора съ Църквата, защото Върховната правда дава на всѣкиго въздаянието, достойно на извършенитѣ отъ него дѣла“ [1]) Въ 1234 год. едноврѣменно съ сгодяването на Асѣновата дъщеря Елена съ сина на Иоана Ватаци, Теодоръ, билъ сключенъ българогръцки настжпателенъ съюзъ противъ латинитѣ. Въ сжщото врѣме Иванъ Асѣнъ II подигналъ въпросъ за възвеждане на търновския архиепископъ въ патриархъ [2]). Прѣзъ пролѣтьта на 1235 год. въ Лампсакъ е станало тържественото бракосъчетание на българската принцеса Елена съ гръцкия прѣстолонаслѣдникъ Теодоръ. Заедно съ това, „за да се

[1]) Журналъ Мин. Народ. Просвѣщ. 1885, III, стр. 55.
[2]) ibid., IV, стр. 208.

възблагодари още повече българскиятъ архонтъ Асѣнъ за родството и дружбата — разказва Акрополитъ —, по императорско и съборно опрѣдѣление търновскиятъ архиерей, подчиненъ на цариградския патриархъ, бѣ направенъ автокефаленъ и провъзгласенъ за патриархъ" [1]). Съ тоя актъ окончателно се раздѣлила Българската църква на двѣ части.

Дружбата на български царь съ никейския императоръ е способствувала още, никейскиятъ патриархъ да възстанови юрисдикцията си въ деспотството на Мануила, и охридскиятъ архиепископъ окончателно да изгуби тамъ влияние. Външната политика на деспота Мануила се намирала въ пълна зависимость отъ политиката на български царь. До като Иванъ Асѣнъ II водилъ дружелюбна политика съ цариградския латински императоръ и папата, Мануилъ търсѣлъ приятели на западъ и билъ склоненъ дори да признае папската власть, но щомъ Иванъ Асѣнъ II е скѫсалъ връзки съ Римъ и се сближилъ съ Иоана Ватаци, и Мануилъ билъ принуденъ да се присъедини къмъ тоя актъ на своя сюзеренъ. Въ 1232 год. той раболѣпно молилъ патриарха Германа II да съдѣйствува за сключване на съглашение съ Иоана Ватаци, като направилъ важни прѣдложения за унищожението на схизмата между патриарха и Епирската църква. Въ писмото си той нарекълъ патриарха слънце, което свѣти непрѣкѫснато; велика и свѣтлоносна планета, която прѣзъ нощьта изчезва и се скрива отъ „нашитѣ" взорове; пламенна и огнеобразна колесница, която обхваща тъмнината и мрака.[2]) Поради трудното и опасно пѫтуване на изтокъ, Мануилъ молилъ патриарха да не иска, щото всѣки опрѣдѣленъ за архиерей въ неговитѣ владѣния да отива въ Никея, за да се ржкоположи, но да прѣдостави на едного отъ епирскитѣ архиереи правото да поставя епископи или пъкъ да изпрати нѣкого отъ източнитѣ архиереи да изпълнява патриаршеската служба. Патриархътъ силно се зарадвалъ. „Ние сме побѣдени, кълна се въ твоитѣ доблести— отговорилъ той на Мануила.—Ние сме побѣдени, всеблагополучнѣйши господарю, и понесохме толкова неочаквано поражение, че такъво не можеше да ни дойде на умъ, прѣди да се извърши" [3]) Обаче патриархътъ не се съгласилъ да даде на епирскитѣ епархии постоянно екзархийско управление, понеже слѣдъ извѣстно врѣме самъ щѣлъ да се яви на западъ. До тогава за патриаршески мѣстоблюститель въ Епиръ той назначилъ (по синодно рѣшение отъ 6 мартъ 1232 г.) анкирския митрополитъ, комуто била вржчена синодна грамота съ означение на неговитѣ пълномощия [4]). Не се знае, кога е заминалъ патриаршескиятъ екзархъ въ Епиръ, понеже въ писмото си патриархътъ говори, че е забавилъ да изпълни Мануиловитѣ молби. Обаче въ нача-

---

[1]) Migne t. 140, 1057.

[2]) Вж. Журналъ Мин. Народн. Просвѣщ. 1885, III, 36.

[3]) ibid., стр. 33. [4]) ibid., стр. 40.

лото на 1233 год. той вече билъ въ деспотството на Мануила и дѣйствувалъ за възстановление правата на патриарха. Мануилъ Комнинъ приелъ патриаршеския екзархъ „съ задоволство" (ἀσμένως) и съ прилична честь (μετὰ τιμῆς τῆς ἀξίας), както самъ той съобщава на патриарха въ второто си писмо до него[1]). Въ назначението на екзарха Мануилъ е виждалъ вече „съчетани двѣтѣ сестри", т. е. изтокъ и западъ, и „Ефремъ и Иуда" обединени въ единъ народъ на Якова, „хвалещъ и благославящъ Бога съ една уста подъ властьта на хореарха, великия патриархъ, и украсяващъ повѣреното нему отъ Бога паство".[2]) Мануилъ осждилъ борбата на брата си и неговитѣ сподвижници противъ патриарха Германа, който въ неговитѣ очи билъ най-изкусенъ борецъ, задѣто, приструвайки се за сваленъ на земята, е побѣдилъ и тѣзи, що се показвали побѣдители[3]). Поздравлявайки патриарха за тази побѣда, той го увѣрявалъ, че патриаршеската слава не щѣла да се произнася съ шопотъ въ неговата държава, а щѣла да се провъзгласява съ отворени уста и веселъ езикъ[4]).

Съ други двѣ грамоти патр. Германъ е опълномощилъ своя екзархъ да възстанови неговитѣ икономически права въ западнитѣ епархии, именно да събира патриаршеския данъкъ „евлогия" отъ монастиритѣ, молитвенитѣ домове и свещеницитѣ,[5]) и да подчини на патриарха ставропигиалнитѣ монастири и съмнителнитѣ, т. е. такива, които сж нѣмали положителни признаци, по каква ставропигия — епископска или патриаршеска — сж били основани.

Патриаршескиятъ екзархъ, подкрѣпенъ отъ деспота Мануила, е добилъ голѣма власть, прѣдъ която сж били принудени да прѣклонятъ глава бившитѣ водачи на автономното църковно движение въ Епирското царство. Керкирскиятъ митрополитъ Георги Вардани изпратилъ на патриарха писмо, проникнато съ таково чувство на покорность и самоунижение, че нарекълъ източния клиръ висшъ, а западния нисшъ и самото приемане на западнитѣ иерарси своя велика радость. Той му съобщилъ, че на събранието на западнитѣ иерарси, свикано по покана на деспота Мануила, било прочетено посланието му до послѣдния, и всичкитѣ епископи, които сж присѫствували на събранието, единодушно се съгласили да признаятъ върховната власть на патриарха. „Насъ въодушевлява — пише Вардани на патриарха — една грижа за общото добро, едно желание, за да можешъ ти да ни съединишъ всички подъ единъ покривъ и да ни прикриешъ съ

---

[1]) ibid., 1885 г. IV, 236. [2]) ibid, 234—235

[3]) ibid. 235 и Παπαδόπουλο-Κεραμεὺς, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, σελ. 22: καὶ δοκῶν πίπτειν νενίκηκας καὶ τοὺς ὑπερκειμένους ὑπὲθον καὶ ὑπόστρωμα τούτους ποιεῖς σεαυτῷ.

[4]) Журн. Мин. Нар. Просвѣщ, IV, срр. 235.

[5]) Журналъ М. Н. Просвѣщ. 1885 г., III 44—45.

една риза“ [2]). А въ едно писмо до патриаршеския екзархъ той счита себе си „по-отхвърленъ отъ торъ“ и иерархъ, заемащъ „въ Господното домоуправление послѣдно мѣсто“, а своята катедра „най-низкия отъ епископскитѣ прѣстоли“ [3]) За да докаже нищожеството на керкирския прѣстолъ въ сравнение съ източнитѣ прѣстоли, той анализира самата дума „Керкира“ на κέρκος (опашка) и σῶρα (сѫщо опашка). Въ заключение той припада „къмъ главата, плещитѣ, рѫцѣтѣ и коленѣтѣ“ на патриаршеския екзархъ, знаейки добрѣ, че да се почита образътъ, значи да се прѣнася благодарностьта къмъ самия първообразъ, т. е. къмъ патриарха, когото екзархътъ е прѣдставлявалъ [4]).

Сѫщо така и навпактскиятъ митрополитъ Иоанъ Апокавкъ билъ сломенъ отъ желѣзната рѫка на патриаршеския екзархъ. Той билъ сваленъ отъ митрополитската катедра и направенъ хорепископъ [5]). Недълго слѣдъ това, той приелъ схима, но пакъ билъ тъй оскърбѣванъ отъ патриаршеския екзархъ, че търсилъ защита у янинския епископъ, къмъ когото патриаршескиятъ екзархъ билъ особено разположенъ.

Само архиеп. Димитъръ Хоматианъ е останалъ непоколебимъ. Ревностно грижейки се за възстановлението на патриаршескитѣ права, епирскиятъ екзархъ е подигналъ въпросъ за рѫкоположението на сервийския епископъ отъ Хоматиана. Поради това Хоматианъ е изпратилъ дълга и силна апология на патриарха Германа [6]).

„Ето ме, мои сѫдии! — се обръща той — приемете моята защита и ако тя се покаже достойна, освободете ни отъ отчетъ; [7]) ако пъкъ е празна, то гласувайте заслуженото наказание (τὸ δοκοῦν τῇ τῆς θεμίδος ὀρθοτομίᾳ), Обаче (Богъ знае), о божествено сѫдилище и прѣдсѣдателствуваща, всепочитана и отъ ангелитѣ възпѣвана глава на тоя сонмъ, азъ, възпитанъ въ дома Божий и упражненъ, до колкото е възможно и потрѣбно въ църковнитѣ обичаи, съвсѣмъ не съмъ знаелъ пѫтищата на подлецитѣ, на нововъвеждачитѣ и славолюбивитѣ, макаръ тази дума да е тежка за самолюбеца. Защото азъ съмъ се стараелъ да живѣя по образеца на бдещитѣ, чрѣзъ силата на благодатьта, надъ себе си хора и затова азъ бѣхъ поставенъ иерархъ, носещъ на шията ярема на послушанието“. Той е рѫкоположилъ сервийския епископъ, понеже латинитѣ, като завладѣли западнитѣ страни, изгонили всичкитѣ законни православни архиереи,

---

[2]) ibid. 43—44.

[3]) ibid., стр. 47. [4]) pag. cit.

[5]) Παπαδοπούλο—Κεραμεύς, цит. съч., стр. 22, гдѣто има негово писмо до архиеп. Хоматиана, въ което се оплаква, че той „извѣстенъ на изтокъ, не неизвѣстенъ на западъ, въ старо врѣме удостояванъ съ нужното внимание въ Цариградъ, сега живѣе съ селянитѣ.“

[6]) Pitra, VII, col. 577—588.

[7]) Отчетъ за рѫкополагане на сервийския епископъ.

между които и сервийския. Слѣдъ малко врѣме изгонениятъ сервийски епископъ умрѣлъ и мнозина отъ жителитѣ на тѣзи епархии приели обичаитѣ на завоевателитѣ — едни отъ невѣжество, други отъ безсилие да противостоятъ до край на тиранията на иноземцитѣ. Когато Теодоръ Дука прѣвзелъ гр. Сервия, народътъ се нуждаелъ отъ духовенъ ржководитель. Тогава Теодоръ Дука се обърналъ къмъ солунския митрополитъ, въ чиято епархия влизала Сервия, да ржкоположи епископъ за тоя градъ, обаче солунскиятъ митрополитъ не се обадилъ. Слѣдъ това той прѣдложилъ на подвѣдомственитѣ на солунския митрополитъ архиереи, но и тѣ, умѣстно е да се каже съ думитѣ на Св. Писание, направиха мрака свой покровъ [1]), въ тайнитѣ мѣста на Солунъ. Обърна своя умъ къмъ старата държавна история и си спомни за (извършенитѣ) въ зависимость отъ обстоятелствата дѣла, които сж измѣнявали точностьта на каноните и, като обръщали внимание на икономията, изисквана отъ затруднителнитѣ обстоятелства, сж изправлявали хромотата на точностьта [2]). Встжпи той въ сношение съ чуждъ Синодъ и съ неговия прѣдседатель, т. е. съ Синода на илирийскитѣ иерарси, или споредъ посетнѣшото название, съ Синода на българитѣ, тъй като той (Синодътъ) тукъ оставаше непоколебанъ, и му съобщи своето намѣрение. И отначало неговото прѣдложено желание не бѣ удовлетворено, тъй като тоя Свещенъ Синодъ не искаше да прѣстжпи прѣданията на отцитѣ, (което той би направилъ), ако той отстжпѣше на молбитѣ на владѣтеля. Но понеже той не разбираше и ту молѣше, ту заплашваше и заедно съ това сочеше на владѣещата политическа бъркотия и на ненормалното положение на работитѣ, най-послѣ това Свещено събрание (σύλλογος) едвамъ отстжпи на неговитѣ молби. И виждайки, че точностьта на каноните е потънала въ вълнитѣ на прѣвратностьта на нѣщата и че обичаитѣ на Църквата и спасението на народа се намиратъ въ опастность, той не обърна внимание на подозрѣнието, че се стреми къмъ власть, и на епитимията, съпровождаща (букв. прикачена) нападащитѣ на чужди църкви; но отъ ревность къмъ доброто, прѣдъ видъ на икономията и сжществуващата затруднителность (за което именно ясно споменватъ и божественитѣ канони, т. е. 4 правило на I и 37 правило на VI вселенски събори), избира прѣдстоятель на тази църква и по свещения обичай го ржкополага въ Духа. А ржкоположилиятъ бѣхъ самъ азъ, който прѣдстоя и днесъ давамъ отчетъ за моето дѣяние и викамъ за свидѣтель всецарствующия Богъ и онова тиранско врѣме, което никой не би могълъ да запише за лъжливъ свидѣтель, ако само той не е глупавъ и побърканъ. Затова азъ не съмъ възмутитель, нито нападатель (ἐφοδοποιός) подобенъ на Васиана и Стефана, които се изобразяватъ за такива въ дѣянията на IV вселенски съ-

---

[1]) Псаломъ, XVII, 12.

[2]) т. е. въ трудните случаи, когато точностьта на каноните била неприложима, църковнитѣ отци сж дѣйствували мимо нея за икономия.

боръ, никто, разбира се, подвѣдомственията ми Синодъ може да бѫде обвиненъ въ стремежъ да похити чуждо право и да грабне пронония, принадлежаща на друга епархия. Далече сѫ отъ такова намѣрение и дѣлата на тоя Синодъ и нашитѣ дѣла". Съ цѣль редъ примѣри на апостолитѣ и църковнитѣ отци Хоматианъ доказва, че и тѣ, които добрѣ сѫ знаели цѣнностьта на Евангелието, се съобразявали съ исканията на обстоятелствата и сѫ допускали да не се прилагатъ каноните въ тѣхната точность, когато отъ това е имало нравствена полза. „Съ тѣзи отци — заключава Хоматианъ — Църквата на Византия по-прѣди е блѣщѣла и затова се наричала всеблажена; сега пъкъ Витинската църква [1]) се хвали съ тѣхъ, имайки върховетѣ на държавата и иерархията и, „уви!", възкликва прѣславната Византия, като вижда, че нищожната Витиния се прѣварѣшва въ нейната слава и записва прѣврата на нѣщата за насилие на свѣта".

Съ тази апология Хоматианъ ималъ за цѣль да защити не правата си върху Сервийската епископия, защото слѣдъ идването на екзарха тя не можела вече да признава неговата власть, а само каноничностьта на нейния прѣдстоятель, ржкоположенъ отъ него. Това дава основание да се мисли, че екзархътъ е възнамѣрявалъ да свали сервийския епископъ, за да нѣма ни слѣда отъ прѣдишния автокефаленъ животъ на западнитѣ епархии.

Слѣдъ апологията на Хоматияна е затихнала борбата между Охридъ и Никея, обаче не се знае, дали това затишие е било врѣмененъ миръ или негласна схизма.

Въ тази борба Охридската архиепископия и Никейската патриархия се явили съвсѣмъ отлични по характеръ, чувство на каноничность и тактъ, стремежъ къмъ християнско единство и любовъ къмъ страдалното православно паство повече имало у Хоматияна, отколкото у Германа.[2]) Въ посланието си до деспота Мануила патриархътъ се радвалъ само заради възстановлението на своитѣ прононии и ни дума не споменувалъ за примирение на Иоана Ватаци и деспота Мануила, даже той молитствувалъ на Мануила дълъгъ животъ и побѣди надъ враговетѣ му. Въ Охридската архиепископия е дѣйствувалъ реалистиченъ, приспособителенъ духъ, а въ Никейската патриаршия законнически, формалистиченъ; първата се стараела да измѣни живота на паството си съгласно съ християнския духъ чрѣзъ акомодация, втората — чрѣзъ налагане на формални норми върху дѣйствителностьта; ржководниятъ принципъ на първата билъ: *„за човѣшкото спасение законътъ се измѣнява"*, а ржководниятъ принципъ на втората: fiat lex, pereat mundus (да се изпълни законътъ, па нека загине свѣтътъ).

---

[1]) Никейската църква, която се намирала въ областьта Витиния.

[2]) Вж. Μαλλιαράκη цит. съч. стр. 231, гдѣто патриархътъ се осѫжда, че е дѣйствувалъ като нѣкакъвъ държавенъ владѣтель, а не като народоначалникъ (ἐθνάρχης) за спасението на измѫчения народъ.

Слѣдъ учрѣдяването на Търновската патриаршия, положението на Охридската архиепископия още повече се влошило. Този актъ се смѣталъ отъ ржководнитѣ български кржгове за възстановление на Българската патриаршия, основана отъ царь Симеона. Този възгледъ ясно е изразенъ въ т. н. синодикъ на царь Борила, гдѣто направо се говори, че „Іωаннъ Асѣнъ царь Великыи и благочестивыи отъ стараго Асѣнѣ царѣ... Обновикъ патрїаршьство българскаго царства“ [1]). Търновскиятъ патриархъ си присвоилъ правото на върховно ржководство на Българската църква, което исторически и канонически е принадлежало на охридския. Конкретно той изразявалъ това право, подобно на охридския архиепископъ, съ титула си „архиепископъ на гр. Търново и патриархъ на всички българи.“ [2]) Тази тенденция се забѣлѣзва и въ синодика на царь Борила. Слѣдъ българскитѣ царе и царици и редъ византийски иерарси се споменуватъ четирма прѣславски патриарси (Леонтий, Димитъръ, Сергий и Григорий) и слѣдъ тѣхъ, безъ да се спомене нито единъ отъ охридскитѣ духовни началници, непосрѣдно се споменуватъ търновскитѣ патриарси, очевидно, съ цѣль да се изтъкне приемствеността на послѣднитѣ отъ първитѣ. А охридскитѣ архиепископи се изброяватъ тамъ между подвѣдомственитѣ на търновския патриархъ (при царь Ивана Асѣна II) велбуждски и браничевски митрополити слѣдъ такова заглавие: а иже хощемъ помѣнѫти кыѩ митрополѧты, їи кѣшѧ при благочьстивѣмь цри Асѣни подъ Областїѫ трьновьскыѫ патрїархїѫ иже и тогда почишѧ. Това явно свидѣтелствува, че Охридската архиепископия се намирала въ извѣстна вънкашна зависимость отъ Търновската патриаршия. Тази зависимость се изразявала главно въ това, че охридскиятъ архиепископъ, макаръ и да употрѣбявалъ прѣдишния си величественъ титулъ, споменувалъ търновския патриархъ въ врѣме на богослужение, а може би и му давалъ данъкъ, както всѣка подчинена митрополия [3]).

---

[1]) Б. Цоневъ, Описъ на ржкописитѣ на Народната библиотека въ София стр. 191. Български книжници, 1858, ч. I кн. I стр. 204. Попружеко, Извѣстія Рус. археол. институтъ въ К-лѣ, 1900 г., V, 91.

[2]) Въ ржкописа на Народната библиотека въ София № 55, освѣнъ синодика на царь Борила и двѣ молитви, се срѣща и многолѣтствие за търновския патриархъ Ефтимий: „Євѳимїѧ прѣосщенномѹ архиепископѹ вторѣѥмаго великаго града Трьнова и. съвѣмъ Българѡмъ патрїархѹ многаа лѣта.“ (Б. Цоневъ, описъ на ржкописитѣ на Народната библиотека въ София, стр. 197).

[3]) Голубински счита за по-вѣроятно, че охридскиятъ архиепископъ не билъ подчиненъ на търновския патриархъ, понеже, споредъ него, твърдѣ трудно и невѣроятно е да се прѣдположи, че българскиятъ

Освѣнъ туй при Ивана Асѣна II и приемника му, клирътъ на Охридската църква до извѣстна степень билъ побългаренъ. Това не станало насилствено, както при Калояна, а самото българско паство си избирало свещеници и епископи отъ своя родъ.[1])

4. При епирскитѣ владѣтели и никеовизантийскитѣ императори.

Тутакси слѣдъ смъртьта на бълг. царь Калимана, при помалкия синъ на Асѣна II, Михаила Асѣна, никейскиятъ императоръ Иоанъ Ватаци успѣлъ да отнеме отъ българитѣ въ нѣколко седмици цѣлата родопска страна и градоветѣ Чепино и Станимака и голѣма часть отъ Македония (до гр. Прилѣпъ и

царь би се рѣшилъ да посегне на правата на архиепископията, които се считали законни отъ Гръцката църква и тогава минавали за права подарени отъ Юстинияна. (Кр. оч. ист. прав. церкв. стр. 125). Обаче Голубински не би прѣдставлявалъ правата на Охридската архиепископия въ такъвъ видъ, ако знаелъ документитѣ, които показватъ, че тъкмо въ това врѣме Гръцката църква (Никейската патриаршия) е оспорвала църковнитѣ права на Охридъ и по силата на това за Иванъ Асѣнъ II нѣмало външни канонически прѣчки, за да я подчини на търновския патриархъ. И Маринъ Дриновъ мисли, че Охридската архиепископия „е запазила своята вжтрѣшна самостоятелность и само признавала търновската сестра като по-първа глава на Българската църква" и че двѣтѣ български иерархии сж били въ тѣсно единение прѣзъ цѣлото царуване на Асѣнъ II. (Кр. ист. прѣглед. на Бълг. църква, стр. 126). За братско единение между двѣтѣ църкви нѣма факти. Подобно единение не може и да се допуска, понеже зависимостьта, даже и номинална, на Охридската архиепископия отъ Търновската патриаршия никакъ не могла да се помири съ вкоренения отъ вѣкове автокефаленъ духъ на първата и съ оная висока прѣдстава, която сж имали нейнитѣ прѣдстоятели за своята власть, особено съврѣменикътъ на Ивана Асѣна II Димитъръ Хоматианъ. Номиналната зависимость най-малко е изисквала отъ охридския архиепископъ да споменува името на търновския патриархъ, което той не могълъ да стори безъ болка и чувство на унижение.

[1]) Голубински даже прѣдполага, че приемницитѣ на Хоматиана сж били българи. Обаче знае се, че въ момента, когато Охридъ отново паднѣлъ подъ византийцитѣ, неговъ архиепископъ билъ гъркътъ Константинъ Кавасила. (Вж. Gelzer, Der Patr v. Achrida, s. 19.) Другитѣ приемници на Хоматиана и прѣдшественици на К. Кавасила отъ каква народность сж били, не се знае. По всѣка вѣроятность при Ивана Асѣна II и сина му Калимана (1241—1246), охридскитѣ архиепископи сж били избирани както изъ българския клиръ, тъй и изъ гръцкия.

Пелагонийското поле) съ градоветѣ Стобъ, Хотово, Велбуждъ, Скопие, Велесъ, Нестаполъ (Овче-поле) и Просѣкъ.[1]) Отъ друга страна епирскиятъ деспотъ Михаилъ II е прѣвзелъ западна Македония (съ градоветѣ Охридъ, Битоля и Прилѣпъ) и Албания. А южно-македонскитѣ градове Воденъ, Острово, Старидолъ сж били прѣвзети отъ чичото на Михаила II, солунския деспотъ Теодоръ Комнинъ, бившиятъ владѣтель на Западното гръцко царство.[2]) По такъвъ начинъ въ 1246 година диоцезътъ на Охридската архиепископия билъ раздѣленъ между три гръцки царства. Областитѣ, които сж влѣзнали въ деспотството на Михаила II, и, по всѣка вѣроятность, областитѣ прѣвзети отъ Теодора Комнина сж останали подъ духовната власть на охридския архиепископъ. Що се отнася до градоветѣ на Охридския диоцезъ, прѣвзети отъ Иоана Ватаци, тѣ, вѣроятно, сж били подчинени на никейския патриархъ, по политически съображения или поради невъзможностьта на охридския архиепископъ, който се намиралъ въ враждебното на никейцитѣ Епирско деспотство, да упражнява своята власть надъ тѣхъ. Но отъ друга страна съ завземането на Охридъ отъ епиротитѣ, архиепископията се освободила отъ върховната власть на Търновската патриаршия и се върнала въ прѣдишното си независимо положение.

Въ 1252 г., когато Иоанъ Ватаци отнелъ отъ епиротитѣ западна Македония и Албания съ Кроя (до Адриатическо море и сръбската граница), цѣлиятъ диоцезъ на Охридската архиепископия съ самата столица е влѣзналъ въ състава на Никейската империя.[3]) Охридскиятъ диоцезъ пакъ билъ стѣсненъ слѣдъ смъртьта на Ватаци въ 1254 г., когато българския царь Михаилъ Асѣнъ си възвърналъ изгубенитѣ въ 1246 г. земи въ Родопитѣ и Македония. Ала българското владичество надъ тѣзи земи било кратковрѣменно: новиятъ никейски императоръ Теодоръ II (1254—1259) въ нѣколко седмици успѣлъ да ги отнеме отъ българитѣ, като утвърдилъ своята власть надъ тѣхъ чрѣзъ договоръ съ Михаила Асѣна въ 1256 г.[4]) Твърдѣ кратковрѣменъ е билъ и новиятъ политически дѣлежъ на Охридския диоцезъ (около 1258 г.) между съюзницитѣ: епирския деспотъ Михаилъ II (който взелъ западна Македония), сицилийския краль Манфредъ (който взелъ срѣдна Албания съ градоветѣ Драчъ, Авлона и Велеградъ, сега Бератъ) и сръбския краль Урошъ I (който се втурналъ въ Скопие). Въ 1259 г., слѣдъ рѣшителното поражение, което никейскиятъ военоначалникъ Михаилъ Палео-

---

[1]) Г. Акрополитъ, Migne t. 140, col 1089.

[2]) Акрополитъ, ibid, 1097. Иречек, Историја Срба, стр. 297.

[3]) Г. Акрополитъ t. 140, col. 1105 и 1107. Иречек, Историја, Срба, 297.

[4]) Акрополитъ, t. 1145, col. 1136. Вж. и окржжното послание на Теодора II за тоя договоръ въ сп. „Минало" кн. 5—6, стр. 64.

логъ имъ нанесълъ — при Борилската планина до Прилѣпъ —, всичкитѣ македонски градове сж били върнати на Никейската империя. *Отъ това врѣме Охридъ е оставалъ непрѣкжснато подъ византийска власть до завладѣването му отъ сърбитъ, като постепенно се съкращавали границитъ на диоцеза му заедно съ съкращаването на имперскитъ граници.*[1]) Въ 1272 г. албанскитѣ епархии на Охридската архиепископия сж минали подъ властьта на Карла I Анжуйски, който ги отнелъ заедно съ Драчъ и Кроя въ врѣме на епирскитѣ междуособици слѣдъ смъртьта на деспота Мануила II (1271 г.)[2]); но въ 1281 г., когато византийцитѣ прѣвзели Канина, Кроя и други албански крѣпости, тѣзи епархии пакъ сж влѣзли въ византийската империя. Едва ли можемъ да се съмнѣваме, че прѣзъ неаполитанското владичество юрисдикцията на охридския архиепископъ надъ тѣзи епархии била само номинална, а, може би, и съвсѣмъ била унищожена, и католичеството е проникнало въ тѣхъ.

Отъ 80-тѣ години на XIII в. бързо почнало да се шири на югъ сръбското кралство и съ това се увеличавалъ диоцезътъ на Сръбската архиепископия за смѣтка на Охридската. Стефанъ Урошъ II (Милутинъ) (1282—1321) успѣлъ отначало да прѣвземе (въ 1282 г.) отъ византийцитѣ Скопие съ покрайнинитѣ Горенъ и Доленъ Пологъ,[3]) Овчеполе, Злетово и Пиянецъ,[4]) а въ 1284 г. прѣвзелъ Дебъръ, Кичево и Порѣче,[5]) и частъ отъ При-

---

[1]) Г. Акрополитъ 1196—1200. Иречек, Историја Срба, 304.

[2]) Иречек, Историја Срба, 309.

[3]) Нѣкои историци твърдятъ, че при царь Константина Тиха (1258—1277), българитѣ отново сж владѣели Скопие, Пологъ, Кичевско, Велешко и Велбуждско. Тѣ се основаватъ на хрисовула съ името на Константина Тиха, даденъ на Вирпинския монастиръ „св. Георги“ при гр. Скопие. Между това, слѣдъ като Г. Баласчевъ установи фалшивостьта на тоя хрисовулъ (Минало, кн. 5—6), владѣенето на сѣверна Македония отъ българитѣ при Константина Тиха се явява съмнително. И Г. Акрополитъ не споменува за никакви завоевания на Константина Тиха, който билъ въ добри отношения съ Теодора Ласкарисе II и даже се оженилъ за неговата дъщеря (Migne, t. 140, col. 1176). А въ 1261 г. Г. Акрополитъ е гостувалъ въ Търново, кждѣто той билъ изпратенъ съ политическа мисия. Само въ 1265 г. Константинъ Тихъ е отворилъ война на Византия, но тя се водила не въ Македония, а въ Тракия.

[4]) Даничић, Животи крал. и арх. српских стр. 108—109. Сжщо и въ хрисовула на Милутина отъ 1300 г. (Споменик, III 12) и отъ 1318 г. (Споменик, III, 19 и 24. Срв. Иречек, Историја Срба, 315 и 319.

[5]) Споменик, III, 20. За владѣенето на Кичево отъ Милутина вж. и Споменик, III, 7.

лѣпско съ Трѣскавечкия монастиръ.[1]) При Милутина южната граница на Сърбия минавала на сѣверъ отъ византийскитѣ крѣпости: Струмица, Просѣкъ, Прилѣпъ, Охридъ и Кроя.[2]) Всички тѣзи земи Милутинъ е подчинилъ духовно на ипекския архиепископъ. Съ това Охридската архиепископия изгубила цѣли три епархии: Скопска, Морозвиздска и Дебърска и часть отъ Пелагонийската.[3])

Прѣзъ второто десетилѣтие на XIV в. сърбитѣ сж прѣвзели

---

[1]) Даничић, цит. съч. стр. 138, дѣто се разправя, че Милутинъ между другитѣ монастири е облагодѣтелствувалъ и Трѣскавечкия.

[2]) Иречек, Историја Срба, 320.

[3]) Въ хрисовулитѣ, дадени отъ Милутина на Хилендарския монастиръ — единия между 1293—1302 год. (Miklosich, Monumenta Serbica, стр. 60), другиятъ около 1318 год. (Споменик, III, 24) — се споменува между сръбскитѣ епископии Скопската епархия. Въ втория хрисовулъ се споменуватъ игуменитѣ тетовски Теодоръ, гостиварски Даниилъ и скопски Никодимъ, които заедно съ другитѣ сръбски игумени и съ сръбскитѣ епископи сж участвували въ събора, свиканъ подъ прѣдсѣдателството на ипекския архиепископъ Никодимъ, за утвърждение рѣшението на Милутина да подари селището Улиаръ на Хилендарския монастиръ (Споменик, III, 24). Нѣма ясни указания, дали Дебърската епископия била оставена като отдѣлна сръбска епархия, слѣдъ като Милутинъ прѣвзелъ Дебърско и Кичевско. Въ тѣзи хрисовули, като се изброяватъ сръбскитѣ епархии, се споменува „ДЬБРЬСКАА" епископия (до Сараево), която, основана отъ архиепископа Сава, е заемала почетно мѣсто между другитѣ сръбски епархии и не било възможно тя да бѫде забравена, за да бѫдѣла спомената новата Дебърска епископия въ Македония. Не може да се мисли, че въ това врѣме босненската Дебърска епископия е била закрита. По късно въ турско врѣме сжщата се явява между епархиитѣ на Ипекската църква наредъ съ Дебърската епископия въ Македония, която била подъ Охридската църква. Очевидно, тя сжществувала непрѣкжснато отъ самото си основаване. Основание за нашето прѣдположение е и обстоятелството, че селата, подарени отъ Милутина на Хилендарския монастиръ между 1293—1302 година, се намиратъ на сѣверъ отъ Шаръ планина и отъ скопска Черногория.

Нѣкои сръбски историци отъждествяватъ Дебърската епископия, основана отъ архиеп. Сава съ македонската, което не е вѣрно. И архим. Дучичъ рѣшително е отхвърлилъ това мнѣние (Гласник LVII, 92; вж. и Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, I, № 1654, дѣто се чете „митрополия дѣбарска и бѡсанска)".

Въ Милутиновитѣ хрисовули не сж отбѣлѣзани двѣ Дебърски епископии, както би трѣбвало да бѫде слѣдъ прѣземането на Дебъръ. Трѣбва да се прѣдполага, че Дебърската епископия въ Македония не била запазена, а заедно съ околностьта на Трѣскавеч-

гр. Просѣкъ[1]). А слѣдъ Велбуждската битка на Стефана Дечански съ съюзнитѣ българо-гръцки войски (28 юлий 1330 год.), Охридската архиепископия изгубила и гр. Велесъ, Дебрецъ (при Охридъ), Сидирокастронъ и Чрѣшче (малко на югъ отъ Кичево въ Демиръ Хисаръ)[2]).

До прѣвземането на Цариградъ отъ никейцитѣ и провъзгласяването на Михаила Палеолога за императоръ (1261 год.), положението на архиепископията подъ византийска власть не било твърдо, както поради честитѣ войни и политически промѣни въ нейния диоцезъ, тъй и поради това, че императоритѣ, неутвърдени още въ Илирия, дѣто сж сжществували гръцки деспотства, като че ли сж нѣмали довѣрие въ нея. Теодоръ Ласкарисъ II даже арестувалъ охридския архиепископъ Константинъ Кавасила, понеже го подозрѣлъ въ съчувствие къмъ своя противникъ, епирския деспотъ Михаилъ II, чиито сратници сж били Кавасиловитѣ братя Иоанъ и Теодоръ.[3]) Обаче, може би, това е единственият случай на императорско неразположение къмъ Охрид. архиепископия, прѣзъ врѣме на борбата между никейцитѣ и епиротитѣ. Границитѣ на диоцеза й сж били запазени и дори може да се допусне, че властьта й надъ крайвардарскитѣ градове, които сж паднали подъ властьта на никейцитѣ прѣди Охридъ, била възстановена съ падането на Охридъ подъ никейцитѣ.

кия монастиръ, била разпрѣдѣлена между Призрѣнската и Скопската епископии, понеже въ врѣме на завземането на Дебърско отъ Милутиновитѣ войски тя била, вѣроятно, вакантна или пъкъ, защото нейният епископъ, като гръкъ, своеврѣменно напусналъ епархията си. Никифоръ Григора съобщава за пристигането на подвѣдомствения на охридския архиепископъ дебърски епископъ въ Цариградъ „по нѣкои свои нужди" приблизително около това врѣме, когато Дебъръ, Кичево и Порѣче сж паднали подъ сърбитѣ. (Ed. Bonnae, t. I, стр. 164).

Съ единъ хрисовулъ (между 1293—1302 год., при ипекския архиепископъ Евстатий II) Милутинъ е подарилъ на Хилендарския монастиръ и мѣста отъ Струмишката епархия *Вльчи лоугъ* въ струмишкото поле, планината Огражденъ, пастбището *Чрьзена полѣна* при гр. Струмица, Тетрагонитово и жителя на Струмица арменеца Бале Екса съ дѣцата му. (Miklosich, Monum. Serbika, стр. 64). Изглежда, струмишкитѣ мѣстности сж били подарени на Хилендарския монастиръ при кратковрѣменното сръбско владичество въ Струмица, слѣдъ похода на Милутина и брата му Драгутина въ 1283 г. къмъ гръцкитѣ земи до Атонъ и Кръстополъ (Христуполисъ, сега Кавала) прѣзъ струмскитѣ и сѣрскитѣ „прѣдѣли". (Споменик, III, 19; Иречек, Историја Срба, стр. 319).

[1]) Кантакузинъ III, сар. 42; Иречек, цит. съч. стр. 345. [2]) Даничић, Животи крал. стр. 197

[3]) Акрополитъ, Migne, t. 140, col. 1196.

При това, когато Михаилъ Палеологъ прѣвзелъ Цариградъ и станалъ императоръ, тя достигнала онова завидно положение, която имала при архиепископа Иоана Комнинъ. Сѫщеврѣменно обаче тя паднала пакъ въ зависимость отъ висшитѣ кржгове въ Цариградъ въ смисълъ, че нейнитѣ прѣдстоятели се избирали отъ цариградското правителство и не изъ охридския клиръ, а изъ цариградския. Спрѣмо цариградския патриархъ охридскиятъ архиепископъ е оставалъ, както по рано, напълно независимъ и заемалъ първо мѣсто по честь слѣдъ патриарситѣ. Охридскиятъ архиепископъ се ползувалъ съ патриаршеската привилегия да бѫде прѣдшествуванъ въ врѣме на богослужение отъ лампадарий съ лампада, на която имало златна корона.[1])

Михаилъ Палеологъ, щомъ се качилъ на прѣстола, освободилъ арестувания архиеп. Константинъ Кавасила и му позволилъ да заеме отново прѣстола[2]). Тая негова благосклонность е внушила на неизвѣстенъ охридски архиепископъ, (може би, Яковъ Проархий) надежда да възстанови начертанитѣ отъ Василия II граници на Охридския диоцезъ, като прѣдставилъ на императора Михаила VIII Палеологъ тритѣ хрисовули на Василия II съ ходатайство да ги приведе въ изпълнение. Къмъ това ходатайство императорътъ се отнесълъ напълно съчуствено. Едно отъ срѣдствата за обезврѣдяване на Сърбия и България той считалъ уничожението на тѣхнитѣ автокефални църкви и подчинението имъ на едного отъ вѣрноподаннитѣ му автокефални духовни началници въ Цариградъ и Охридъ. Тъй като България и Сърбия по-рано сѫ били подъ юрисдикцията на Охридската архиепископия и се намирали въ племенно родство съ нея, то подчинението имъ на нея, а не на царигр. патриархъ се струвало на императора по-оправдателно и по-лесно достижимо[3]). По тѣзи съображения въ 1272 година м. августъ Михаилъ Палеологъ вржчилъ на охр. архиепископъ хрисовулъ, съ който безъ да опрѣдѣля конкретно правата на архиепископията, даваль ѝ общо право да управлява тѣзи епархии, които ѝ сѫ били отнети отъ съсѣднитѣ митрополити. Въ тоя хрисовулъ императоритѣ Юстинианъ и Василий II се прѣдставляватъ за устроители на една и сѫща архиепископия. Въ началото се говори, че императоръ Юстинианъ си обезпечилъ постоянна славна паметъ съ своитѣ грижи за „светѣйшата архиепископия на България", която нарекълъ по своето име и архиепископия на Първа Юстинияна, понеже тази страна „той избралъ за свое отечество". „Всичко той правилъ, най-голѣмо усърдие полагалъ, какъ да я

---

[1]) Codinys, De officialibuss, 278. Лампадариятъ е носѣлъ само прѣдъ императора лампада съ двѣ корони въ знакъ на двойната му власть — свѣтска и духовна.

[2]) Migne t. 140, col. 1196.

[3]) Срв. Иречек, Историја Срба 309; М. Дриновъ, Периодическо списание, 1873 година кн. VII и VIII стр. 33.

възнагради достойно и да я възведе къмъ по голѣма честь и блѣсъкъ. Поради това дълго врѣме трѣбва да се изброяватъ какво старшинство той й далъ прѣдъ другитѣ и съ какви прѣдимства той я почестилъ и колко църкви, удостоени съ честьта на архиерейството, той опрѣдѣлилъ за нея. Освѣнъ че я почестилъ съ много и голѣми дарове съ съгласието на свѣтѣйшия папа на стария Римъ Вигилий, той се загрижилъ още повече за нейната слава въ бѫдеще и за да останатъ даденитѣ й прѣдимства за всѣкога. Затуй той е утвърдилъ това и съ хрисовули". По нататъкъ се казва, какъ поради политическитѣ бъркотии архиепископията изгубила много отъ своитѣ епархии. Едни сж подпаднали подъ чужда власть, други сж изчезнали и не било лесно на императора да ги изброи по име; трети пъкъ сж били отнети отъ разни митрополити, които се стремили да се възползуватъ отъ удобния моментъ и съ течението на врѣмето сж затвърдили властьта си върху тѣхъ; четвърти пъкъ сж „обикнали автономната управа и се отцѣпили отъ своята обща майка".[1]) Въ края се разказва, че Василий Българоубиецъ е притурилъ къмъ прѣвъзходството по честь на Българската архиепископия други нови права и възстановилъ най-много отъ нейнитѣ църкви, като я оградилъ отъ всѣкакви бѫдещи загуби. За удостовѣрение, че е справедливъ сѫдия, както и Василий Българоубиецъ, Михаилъ Палеологъ заявява, че присъединява всичитѣ три хрисовули на Василия къмъ своя[2]). Михаилъ Палеологъ не закъснѣлъ да направи опитъ, за да осѫществи изказанитѣ въ тоя хрисовулъ желания. На Лионския съборъ, свиканъ по негово прѣдложение отъ папа Григория X. въ 1274 год., за съединение на Източната и Западната църкви, неговитѣ прѣдставители (около 40 души) начело съ цариградския патриархъ и императорския логотетъ Георги Акрополитъ, слѣдъ като положили клетва за вѣрность на Римската църква, отъ името на императора сж изтъкнали, че автокефалнитѣ църкви въ Сърбия и Загория (България,) не сж канонични, като основани безъ папско разрѣшение слѣдъ прѣвземането на Цариградъ, когато сърби и българи се съединили съ гърцитѣ за изгонване на латинитѣ. Това било направено — казвали тѣ — въ врѣда на Охридската архиепископия, която —по молбата на императора Юстинияна, който билъ родомъ отъ Охридъ и нарекълъ този градъ по свое име Юстинияна — папа Вигилий е основалъ, като й подчинилъ България и Сърбия, дѣто въ старо врѣме се намирали Срѣдиземна и Прибрѣжна Дакия, Дардания, Горна Мизия и Панония[3]). Обаче отъ никѫдѣ не се вижда, че слѣдъ събора папата е взелъ нѣ-

---

[1]) Императорътъ има прѣдъ видъ бившитѣ епархии на Охридската архиепископия въ Сърбия и България.

[2]) Ῥάλλη καὶ Πότλη, Σύνταγμα, 266—268.

[3]) Въ Периодическо списание, 1873 год., кн. VII и VIII, стр. 36—37.

какви мѣрки за подчинението на Сръбската и Българската църкви на Охридската[1]).

Своята привързаность къмъ Охридската църква императоръ Михаилъ Палеологъ е изразявалъ и съ пожертвувания. Той облагодѣтелствувалъ Трѣскавечкия монастиръ, за което дава да се разбере надписътъ му надъ входната западна врата на монастира на долната мазилка (Μιχαὴλ παντοκράτωρ Ῥωμαίων Κομνηνὸς ὁ Παλαιολόγος[2]). Сѫщото благоволение сѫ проявявали къмъ Охрид. архиепископия и приемницитѣ на Михаила Палеолога. При Андроника Палеолога Старши (1282—1328), тази архиепископия е страдала отъ вмѣсването на провинциалнитѣ граждански чиновници въ нейнитѣ работи. Когато умиралъ архиепископътъ или нѣкой епархиаленъ епископъ, гражданскитѣ чиновници си присвоявали правото да управляватъ тѣхнитѣ катедри и да разполагатъ съ тѣхнитѣ имоти и доходи прѣзъ врѣме на вдовството имъ. Поради оплакването на архиепископа (Григорий или неговиятъ прѣдшественикъ), Андроникъ Палеологъ съ хрисовулъ отъ м. юний 1312 год. е обявилъ вмѣсването на гражданскитѣ чиновници за „съвсѣмъ несправедливо и нечестиво“ дѣло и извършвано „не по негово съгласие и воля“, „а вънъ отъ опрѣдѣлението, и знанието, и желанието му“[3]). Като взелъ прѣдъ видъ, че още императоръ Иоанъ Дука, по поводъ жалбата на цариградския патриархъ Германъ, издалъ хрисовулъ, съ който запрѣтилъ злоупотрѣбленията на гражданскитѣ чиновници, императоръ Андроникъ Палеологъ е заповѣдалъ, никой отъ чиновницитѣ или началствующитѣ да не смѣе да върши насилия надъ „свѣтѣйшата“ архиепископия или епископия слѣдъ смъртьта на архиепископа или епископа. Напротивъ, „ако се намѣри нѣкаква вещь, то намиращитѣ се въ областьта на тази свѣтѣйша църква (длъжностни лица) трѣбва да я приематъ и да я държатъ и пазятъ, както и другитѣ доходи чрѣзъ дѣйствителни и истински удостовѣрени регистри (κατάστιχων), до като бѫде поставенъ въ нея другъ архиерей, и тѣ да ги прѣдадатъ на тоя, споредъ каноничното и законно постановление за това“. Нарушителитѣ на тая разпоредба сѫ били заплашени съ църковно отлѫчване, лишение отъ входъ въ императорския дворецъ и „съ голѣмия и безпощаденъ (ἀσυμπάθητον) гнѣвъ“ на императора.

Освѣнъ това, понѣкога охридскитѣ архиепископи сѫ играели такъва държавна роля, каквато подобавала собствено на

---

[1]) Понеже на унията силно се съпротивлявали императорската сестра Евлогия и дъщеря ѝ, българската царица Мария, то вѣроятно е прѣдположението на М. Дриновъ, че папата се стремилъ на първо врѣме да утвърди властьта си въ Цариградъ (Период. спис., 1873 г. кн. VII и VIII, стр. 38.

[2]) Йор. Ивановъ Бълг. старини изъ Македония, стр. 225, № 46.

[3]) Zachariae v. Lingenthal, Ius graecoromanum, III, 633.

цариградския патриархъ. Въ врѣме на междуособицитѣ на Палеолозитѣ, Андроникъ Младши е помолилъ цариградския патриархъ и синода му да склонятъ неговия дѣдо императора Андроника Старши за примирие. Обаче императорътъ нѣмалъ довѣрие къмъ патриарха и възложилъ тази мисия на охридския архиепископъ Григорий, който начело на 24 — членна депутация се явилъ прѣдъ Андроника Младши въ Регия и му произнесълъ привѣтствена рѣчь[1]) Въ депутацията е участвувалъ и мъгленскиятъ епископъ Нифонъ, когото и другъ пѫть импер. Андроникъ Старшие изпратилъ заедно съ още единъ епископъ за прѣговори съ Андроника Младши.[2])

Императоръ Андроникъ Палеологъ (вѣроятно, Старши) се отнасялъ съ голѣмо благоговѣние къмъ архиепископския храмъ, комуто подарилъ плащаница, навезана върху тънка копринена материя съ злато, сребро, и коприна. На нея има надпись: Μέμνησο ποιμὴν Βουλγάρων ἐν θυσίαις Ἀνδρονίκου Ἄνακτος Παλαιολόγου (спомѣнувай (ме), пастирю на българитѣ, въ жъртвитѣ (си). Отъ императора Андроника Палеолога).[3]) Сѫщо и неговиятъ зетъ, албанскиятъ архонтъ Прогонъ Сгуръ, въ 1295 год. е построилъ на свои срѣдства въ Охридъ църква посветена на св. Богородица.[4])

Сѫщиятъ великъ етериархъ е подарилъ на сѫщата църква навезана съ сребро плащаница съ разпятието Христово. На нея има стихотворенъ надпись: Λάβρον ὁ κλεινὸς μέγας, ἑταιρειάρχης τύπου σῆς σταυρώσεως ἀνατυπόσαι ἐκ τῆς δοκούσης τάχα τιμίας ὕλης σὺν Εὐδοκίᾳ τῇ ἁμοζύγῳ, λόγε, οὓς ἡ Κομνηνὴ μητροπαππαπατρόθεν ἵνα λύσιν λάβωμεν ἁμπλακημάτων (Прогонъ Сгуръ), знаменитъ великъ етериархъ, заедно съ съпругата си Евдокия, която е Комнина

---

[1]) Кантакузинъ, у Migne t 158, col. 313. [2]) col cit.

[3]) Сборникъ на Мин. народ. просв.; X, 570; Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 213, №5; Н. П. Кондаковъ, Македонія, табл. IV и Памятники христіянскаго искуства на Аѳонѣ, стр. 267.

[4]) За ктитора ѝ се говори въ надписа на една отъ стѣнитѣ ѝ: Ἀνηγέρθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τῆς πανυπεραγίου δεσποίνης ἡμῶν Θεοτόκου τῆς περιβλέπτου, διὰ συνδρομῆς κ(αὶ) ἐξόδου κυρίου Προγόνου τοῦ Ζγούρου τοῦ μεγάλου ἑταιρειάρχου κ(αὶ) τῆς συζύγου αὐτοῦ κυρ(ᾶς) Εὐδοκίας κ(αὶ) γαμβροῦ τοῦ κρατίστου καὶ ἁγίου ἡμῶν αὐτοκ(ράτορος) ἡμῶν βασιλέως καὶ αὐγούστου. Ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ εὐσεβεστάτου βασιλέως κ(αὶ) αὐτοκράτορος Ῥωμαίων Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου κ(αὶ) Εἰρήνης τῆς εὐσεβεστάτης αὐτοῦ συζύγου καὶ αὐγούστης, ἀρχιερατεύοντος δὲ Μακαρίου τοῦ παναγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς κ(αὶ) πάσης Βουλγαρίας ἐπὶ ἔτεσι ϛωγ (6803) ἰνδ(ικτιῶνος) Β'. (Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, I, 381). (Йор. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония стр. 212). Въ турско врѣме тази църква станала архиепископска, а сега е катедрална подъ име „Св. Климентъ."

по майка, баща и дѣдо отпечатвамъ ти като даръ, о Слове, отпечатъкъ на Твоето разпятие върху изглеждащата ужъ скжпа материя, за да получимъ опрощение на прѣгрѣшенията).[1]).

Въ вниманието си къмъ Охридската архиепископия, византийскитѣ императори се стараели още да поставятъ на прѣстола ѝ образовани и дѣятелни иерарси. Архиепископитѣ Адриянъ, Григорий, Антимъ, сж били книжовници и въ близки връзки съ знаменити цариградски политически дѣйци и писатели.

Обаче, туй императорско благоволение къмъ Охридската църква не било безкористно. Отъ нея императоритѣ се стремили да направятъ стълбъ на своята династия въ инородническитѣ провинции Илирия и Македония. Тѣ сж считали, че полесно биха задържали тѣзи провинции чрѣзъ специални прѣдани на тѣхъ духовни управници, отколкото ако сж подчинѣли на цариградския патриархъ, който често се увличалъ отъ противодинастични интриги. Въ тази надежда още повече се затвърдявали императоритѣ, задѣто охридскитѣ архиепископи, дѣйствително, се отличавали съ строгъ легитимизъмъ и неподкупна вѣрность къмъ царския прѣстолъ. Въ своя диоцезъ тѣ сж били не само духовни ржководители на повѣреното имъ българоалбанско паство, но и единъ видъ *императорски комисари*. Зависимостьта имъ отъ императора била понѣкога тъй неотразима, че тѣ сж позволявали на императоритѣ това, що цариградскиятъ патриархъ не позволявалъ като неканонично. Като оставилъ първата си законна жена безъ основателна причина, сръбскиятъ краль Милутинъ се оженилъ за дъщерята на западния севастократоръ Иоана, обаче и нея оставилъ безъ всѣкакъвъ разводъ и се оженилъ за дъщерята на българския царь Тертеръ, сестра на царь Ивана Асѣна II. За политически изгоди той оставилъ и нея и се оженилъ за дъщерята на Андроника Палеолога, Симонида. Тоя незаконенъ бракъ билъ благословенъ отъ охридския архиепископъ Макарий,[2]) а не отъ цариградския патриархъ, както подобавало, очевидно, понеже послѣдниятъ билъ достатъчно морално силенъ, за да обяви тоя бракъ неканоничен. Раболѣпното държане на охридскитѣ архиепископи се обяснява не съ личния имъ характеръ, а съ обстоятелството, че тѣхното високо положение е зависѣло само отъ волята на императора.

---

[1]) Δ'ήμιτσα, цит. съч., стр. 381. Кондаковъ, Македонія, 273. Баласчевъ. Изъ древноститѣ въ гр. Охридъ, в. „Народни права", 1916 г., бр. 141.

[2]) Пахимеръ у Migne t. 144, кн. IV col. 315.

ЧЕТВЪРТА ГЛАВА

Граници и епархии на Охридския диоцезъ отъ 1018 год. до падането на Охридъ подъ турцитѣ.

1. При императора Василия II.

Отъ 1018 год. до м. май 1020 г. Охридскиятъ диоцезъ е обхващалъ почти цѣлата западна половина на Балканския полуостровъ. Той се простиралъ на дължъ отъ границитѣ на Тесалия до Дунава (на сѣверъ отъ Фрушка планина), а на ширъ отъ Рила пл. до Адриатическо море. Централна епархия е била Охридската. На югъ отъ нея се простирала Костурската епархия. Между Воюса и Адриатическото море около Авлонския заливъ се намирала Главенишката епархия. На югъ отъ Костуръ се простирала Сервийската епархия, съ която Охридскиятъ диоцезъ се спускалъ въ долината на р. Бистрица до самитѣ тесалийски граници. На истокъ отъ тѣзи епархии, границата на диоцеза е минавала въ Мъгленската епархия, която е обхващала източнитѣ склонове на срѣдно-македонскитѣ планини по тѣхния спускъ къмъ Солунското поле. По нататъкъ границата е прѣминавала р. Вардаръ въ източна Македония и, като се подигала на сѣверъ, обхващала Струмишката епархия, която е граничела при водопада на р. Струма съ диоцеза на цариградския патриархъ. На сѣверъ отъ Струмишката епархия се простирали Морозвиздската и Велбуждската епархии. Послѣдната е минавала р. Струма, и се допирала до Срѣдечката епархия, която е заемала Софийското поле, Знеполе, Суковския край и сегашния Пиротъ.[1]) Между Охридската и Морозвиздската епархии се намирала Пелагонийската, въ Пелагонийското поле до дѣсния брѣгъ на р. Вардаръ. Отъ Срѣдечката епархия границата е вървѣла на сѣверо-западъ къмъ Нишката епархия и на сѣверъ отъ нея по Браничевската епархия къмъ Дунава. Нишката и Браничевската епархии сж граничели съ Видинската область, която е, оставала подъ властьта на цариградския патриархъ. Дунавската граница се удължавала съ Бѣлградската епархия, която се допирала до най-източната сѣверна епархия—Срѣмската. Послѣдната е минавала р. Сава и се простирала до Дунава на сѣверъ отъ Фрушка планина. Слѣдъ това границата се спускала къмъ югъ успоредно на р. Дрина. Тукъ Призрѣнската епархия е опрѣдѣляла западната граница на диоцеза, задъ която се намирали независими сръбски жупанства. Скопската и Липлянската епархии сж оставали вжтрѣ въ диоцеза.

---

[1]) Новаковић. Глас. 76 стр, 32.

Отъ м. Май 1020 г. до 1025 г. сѣверната граница на диоцеза е вървѣла и на изтокъ отъ Браническата епархия по сегашния български брѣгъ на Дунава прѣзъ Видинъ и отвждъ Дръстъръ. Отъ тукъ границата се спускала на югозападъ, като обхващала Дръстърската и Видинската епархии и се сливала съ границитѣ на Срѣдечката епархия. Сѫщо и западната граница на диоцеза е вървѣла значително навѫтрѣ въ Илирия, отъ брѣга подъ Драчъ до епирския брѣгъ срѣщу Корфу, като е обхващала Епиръ, Албания и Рашката область. Тукъ се простирали епископиитѣ: Рашка, Орейска, Черишшка и Химарска, сѫщо и епископиитѣ, отнети отъ вѣдомството на навпактския митрополитъ: Янинска, Дринополска, Петърска и Козилска. На истокъ границата се движела по Солунското поле, обхващайки Верийската и Сервийската епархии.

На съврѣменъ географски езикъ казано, въ диоцеза на Охридската архиепископия при Василия Българоубиецъ сѫ влизали сѣверна и западна България (до войната въ 1912/1913 г.) (Силистренски, Видински, Софийски и Кюстендилски окржзи) цѣла Сърбия (до войната въ 1912/1913 г.), Стара Сърбия, Албания безъ Драчъ и Шкодра, Епиръ, Македония (безъ Солунско и областитѣ на югъ отъ Демиръ-капия при р. Вардаръ и по срѣдното и южното течение на р. Струма).

Цѣлиятъ диоцезъ се раздѣлялъ на 31 епархии.

1. *Охридската* била подъ прѣката власть на архиепископа. Тя е заемала басейнитѣ на Охридското и Прѣспанското езера, долината на р. Дримъ близо до края на неговото сѣверно течение и Кичевско. Въ нея сѫ влизали: Охридъ, Прѣспа, Мокра и Кичево.

Охридъ (по гръцкото произношение Ахрида), столица на българския царь Самуила и неговитѣ приемници до 1018 г., въ македонско и римско врѣме се наричалъ Лихнида (Λυχνίς) и до 4-й в. сл. Хр. билъ столица на римския илирийски епархъ, а въ илирийско врѣме — Дасаретия или Дасарита, която била столица на илирийското племе дасарети.[1]) Лихнидската епископия е била основана, навѣрно, още въ първитѣ вѣкове на християнството. Папа Геласий е изпратилъ писмо на лихнидския епископъ Лаврентий

---

[1]) Дюканжевъ каталогъ у Гелцера Der Patr. v. Achr., 6. Д-ръ А. Ишировъ, Охридско езеро и гр. Охридъ 1915 г., стр. 15. Споредъ Е. Спространовъ, Лихнида се намиралъ на хълма надъ мѣстностьта Гжбавци, между Охридъ и Струга, а при сегашния Охридъ имало незначително римско селище (Славянски гласъ, кн. 4, 1905 г., стр. 150—153). Лихнида е почнала да отпада, слѣдъ като Охридъ е станалъ столица на Западното българско царство (стр. 153). Основания му служатъ слѣднитѣ съображения: 1) Via Ignatia е минавалъ не прѣзъ Охридъ, а прѣзъ мѣстностьта Гжбавци; 2) Св. Еразмъ, на чието име има църквичка до мѣстностьта Гжбавци, се нарича въ

(ad Laurentium de Lignido episcopum), като му внушавлъ да приеме рѣшението на Халкидонския вселенски съборъ (въ V-й в.) [1]). Легатитѣ на папа Ормуздъ (514—523), изпратени въ Цариградъ въ 519 г. по поводъ енотикона на патриарха Акакия, въ второто си писмо до папата съобщаватъ, че то е написано „ante triginta miliaria a Lignido“ [2]) Въ третото си съобщение тѣ вече пишатъ че сж пристигнали въ Лихнида (Lignidum), гдѣто градскиятъ епископъ ги приелъ достойно [3]). У Иерокла Λυχνίς е поставенъ въ Новия Епиръ, чиято митрополия билъ гр. Дирахий (Драчъ) [4]). Архиеп. Димитъръ Хоматианъ пъкъ нарича Лихнида τῶν Ἰλλυριῶν πόλιν, τῶν περὶ πόλεων οὖσαν μητρόπολιν. [5]). Отъ половината на XII вѣкъ Охридъ билъ нареченъ и

славянската му служба (ржкописъ отъ 1435 г.) лихнидски, а въ службата на Св. Климента, намираща се въ сжщия миней, Климентъ се нарича охридски; 3) охридскитѣ гръцки митрополити се наричали Πρεσπῶν καὶ Ἀχριδῶν за означение, че нѣкога сж сжществували два съсѣдни града Охридъ и Лихнида. Противъ това мнѣние говори прѣди всичко фактътъ, че въ Охридъ има много паметници отъ добългарската епоха, а въ мѣстностьта Гжбавци нѣма такива. Еразмъ и Климентъ сж наричани различно, защото първиятъ е живѣлъ въ римско врѣме, когато градътъ, въ чиято околность той се подвизавалъ, се наричалъ Лихнида, а Климентъ — въ българска епоха, когато името Лихнида вече е изчезнало. Названието пъкъ Ἀχριδῶν въ титула на охридскитѣ митрополити не говори още, че е имало два съсѣдни града, тъй като въ титула на охридскитѣ архиепископи се срѣща и Ἀχρίδος, и при това формата Ἀχριδῶν е подобна на формитѣ τὰ Βιτώλια, τὰ Βοδενὰ, αἱ Σέρραι, αἱ Ἀθῆναι, τὰ Ἰωάννινα, αἱ Πάτραι, въ които никой не вижда указание за два града. Тѣ сж pluralia tantum съ единично значение. Названието *Охридъ* ще да се явило още въ IX в. То се срѣща въ 879 г., обаче се утвърдило едвамъ, когато Самуилъ е прѣнесълъ столицата си въ Охридъ. Въ славянското житие на св. Наума отъ 3-то десетилѣтие на X в. Охридското езеро се нарича Бѣло езеро: на исходѣ бѣлаго єзера (Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония стр. 52), съотвѣтно на гръцкото название Λυχνίτις λίμνη (свѣтло езеро отъ λύχνος- свѣтилникъ, свѣтълъ). Навѣрно, и градътъ се наричалъ Бѣли градъ или Бѣлица, както сега се наричатъ двѣ съсѣдни села. Какъ се е образувало името „Охридъ“, трудно е да се отгатне. Фалмерайеръ и Ханъ, основавайки се на топографията на гр. Охридъ, виждатъ съчетани двѣ етимологични части: възклицание „О“ и старобългарското сжществително „хрѫдъ“, което значи ридъ. Това като че се потвърждава и отъ народното прѣдание, споредъ което, когато царь Саму-

[1]) Rad, XLII, 64, заб. 2. [2]) Ibid. стр. 63. [3]) pag. cit. [4]) Synecdemus, у Const. Porphyrogonetus, De Thematibus стр. 393. [5]) Г. Балашчевъ. Климентъ епископъ словѣнски, стр., k,s.

Първа Юстиниана въ противовѣсъ на Кипъръ, който се наричалъ Втора Юстиниана и Картагенъ-Трета Юстиниана[1])

Охридъ е разположенъ на сѣверозападния брѣгъ на Охридското езеро. Сѫщото мѣстоположение той е ималъ и въ XI вѣкъ, както се вижда отъ описанието на Кедрина за него.[2]) Арабскиятъ географъ Идрисъ (въ 1153 г.) го описва като градъ прочутъ съ своитѣ здания и търговия[3]). Осемъ вѣкове той билъ духовенъ центъръ, отначало на българи, сърби и албанци, послѣ само на българи и албанци. За всѣки българинъ тоя градъ е свещенъ. Въ него почиватъ мощитѣ на Св. Климентъ, първия славянобългарски епископъ, а въ монастиря Св. Наумъ на южния брѣгъ на Охридското езеро — мощитѣ на сътрудника на Св. Климента, Наума.

Пръспа била другата по-стара столица на царь Самуила и се намирала на едноименото езеро. Сега на нейнитѣ развалини се намира селото Ахилъ, по името на църквата „св. Ахилъ" на едноименния островъ въ малкото Пръспанско езеро[4]). Пръспа сега се нарича цѣлата область на Пръспанскитѣ езера, която се дѣли на Горна Пръспа и Долна Пръспа.

илъ видѣлъ красивото мѣстоположение на гр. Лихнида, дошълъ въ възторгъ и възкликналъ „О, що ридъ!" Но по-вѣроятно е, че това име е произлѣзло отъ сливането на думитѣ „Онъ ѯрыдь!" (оня ридъ), както Истанболъ отъ εἰς τὴν πόλιν. Е. Спространовъ твърди, че хълмътъ, гдѣто сега е Охридъ, въ илирийско врѣме се наричалъ Лукрида и че отъ това име сж произлѣзли „Лихнида" и „Охридъ". (Слав. гласъ 1905 г., кн. IV, стр. 115). Но, по всѣка вѣроятность, гора Лукрида, се е намирала не въ Охридско, а нѣйдѣ въ антиохийската область, отъ кждѣто Еразмъ е произхождалъ, понеже въ службата се възпѣватъ Антиохия, ливанскитѣ мѣстности, а не е указанъ нито единъ топографски признакъ на охридскитѣ мѣстности, напр. струитѣ на езерото, които, несъмнѣно, щѣли да намѣрятъ отзвуци въ струнитѣ на пѣвеца, ако възпѣваната отъ него Лукрида е била при Охридското езеро. Славянскиятъ произходъ на името „Охридъ" се удостовѣрява и отъ това, че едно село въ Кутловишката околия (сѣверозападна България) носи името „Охридъ". Шлумбергеръ пъкъ произволно произвежда това име отъ думата ahar (дворецъ, царска резиденция), която той счита славянска, а е турска, каквато не можела да се яви у македонския българинъ въ X. в. (L'épopée Byzantine, t. II, 360, заб. 1).

[1]) Codinus, De officialibus, стр. 105. [2]) Migne t. 122 col. 201.

[3]) P. Matcovic, Putovanja po balkanskom poluotoky (Rad XLII, 112).

[4]) Милюковъ въ Извѣстія Русскаго археол. инст. въ К/лѣ 1899 г., IV, вып. 1, стр. 46.

Μάκρος, по свидѣтелството на архиеп. Теофилактъ, е влизалъ въ Охридската тема [1]). Сжщо и въ писмото си до видинския епископъ той прѣдставлява мокренцитѣ за съсѣди на Охридъ [2]). Посетитѣ, областьта Μάκρος почнала да се нарича Мокра, както се казва тя и сега. Въ противоположность на съсѣдната, на ю. и., Суха гора, планинскиятъ гребенъ задъ западния брѣгъ на Охридското езеро се нарича Мокра планина, на западъ отъ което, при изворитѣ на р. Шкумба, има покрайнина сжщо Мокра съ двѣ села Манастирецъ-Мокра и Величанъ-Мокра [3]). Има и потокъ Мокра, който се влива въ р. Дримъ надъ монастиря Св. Наумъ [4]). За градъ Мокра въ старитѣ паметници не се споменува. Навѣрно, това название се употрѣбявало, както и сега, за означение на цѣлата мѣстность.

Κιτζάβιν или Кичево, както се изговаря сега, се намира на сѣверозападъ отъ Охридъ при изворитѣ на р. Велика, притокъ на р. Трѣска, вливаща се въ р. Вардаръ. Архиепископъ Теофилактъ го нарича Κίτταβα [5]), а Георги Акрополитъ Κυτζάβεως, Κυτζάβου [6]).

2) Костурска съ Костуръ, Κούρεστος, Колония, Воюса, Мора и Дѣволъ.

Костуръ (Καστορία) е разположенъ на сѣверозападния брѣгъ на едноименното езеро въ югозападна Македония. Той получилъ своето название, споредъ Ана Комнина, отъ гръцката дума κάστρον [7]) (крѣпость). Арабскиятъ географъ Идрисъ, като опрѣдѣля пжтя отъ Авлона до Костуръ за четири дни, счита Костуръ градъ приятенъ, богатъ, разположенъ на височина при езерото [8]). По честь Костуръ е заемалъ първо мѣсто слѣдъ Охридъ въ диоцеза на архиепископията. Отъ XIII-й в. нейниятъ епископъ се наричалъ πρωτόθρονος (първопрѣстолникъ) на архиепископията, както Кесария въ Цариградския диоцезъ, Тиръ въ Антиохийския, Тамазия въ Кипърската архиепископия, Владимиръ на Волинъ въ Галичката митрополия [9]).

Κούρεστος (или Κουρέων) е костурската мѣстность *Корешча* на сѣверъ отъ Костуръ съ 15 български села, между които Кономлади, Желево, Смърдешъ, Джмбени [10]).

---

[1]) Migne t. 126 col. 484: Καὶ τὸ τοῦ Μάκρου μέρος (ὁ δὲ Μάκρος τῆς Ἀχρίδος τμῆμα . . . λελήθασι).

[2]) ibid. col. 337: τίνες οἱ σοὶ παμπόνηροι πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἀγρόικους Μακρηνούς.

[3]) Йор. Ивановъ, Списание на Българската Академия на наукитѣ, кн. 1, 1911, стр. 101. [4]) ib. pag. cit. [5]) Migne t. 126, col. 416.

[6]) Migne t. 140, col. 1161 и 1169.

[7]) Migne t. 131, col. 445. [8]) P. Matcovic, Putovanija, Rad XLII, 87

[9]) Gelzer, Byzant. Zeits. II, 48 и 49.

[10]) Йор. Ивановъ Списание на Българ. академия на наукитѣ, 1911, кн. 1, стр. 102.

Κολώνη, идентично съ Κολώνεια, се намиралъ въ планинската мѣстность Колоня, на югъ отъ Костуръ до изворитѣ на р. Осумъ или, може би, въ главното селище на мѣстностьта Колоня, Херчекъ[1]). За гр. Колоня споменуватъ Кедринъ[2]), и Ана Комнина[3]), но Пахимеръ Кантакузинъ и импер. Алексий III говорятъ за область Колоня[4]).

Воюса или Воюца (Βοΐτσα), Имайки прѣдъ видъ, че въ хрисовула понѣкога се причисляватъ къмъ епископиитѣ и области (напр. Κούρεστος, Πελαγονία, Μαλεσόβα), по всѣка вѣроятность, и Воюса била область по р. Воюса, близо до Колоня съ граници Грамосъ, Смолка, Самарина[5])

Μωρὸς не се знае мѣстонахождението му.[6])

Дѣволъ (Δεάβολις) билъ единъ отъ тѣзи градове, които били дадени на Св. Климента отъ князь Бориса[7]) Тамъ Св. Климентъ е основалъ епископия. Дѣйствуващиятъ въ първата половина на X в. дѣволски епископъ Марко, ученикъ на Св. Климента, въ житието на св. Наума е нареченъ четврьтии епископь въ Слоѣнискыи ѣзыкъ[8])

Дѣволъ се наричатъ рѣка, область и градъ. Рѣката Дѣволъ извира отъ Суха-гора, тече прѣзъ Албания и, слѣдъ като се съедини съ р. Осумъ, подъ името Семени или Ергентъ, се влива въ Адриатическо море. Областьта Дѣволъ започва отъ южния брѣгъ на Прѣспанскитѣ езера и прѣзъ рѣка Дѣволъ се проспира къмъ планината Грамосъ на западъ отъ Костуръ и къмъ южнитѣ краища на Охридското езеро[9]). Тя се дѣлѣла на Голѣмъ и

---

[1]) Новаковичъ Глас Српске крал. академије, 1903, кн. 76, стр. 10.

[2]) Migne t. 122, col. 208: Αὐτὸς δὲ τὰ τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Κολωνείας.

[3]) Migne t. 131, col. 913: ἐξελθὼν ὡς πρὸς Κολώνειαν ἀπῆλθε.

[4]) Вж. Gelzer, Byzant. Zeits. II, 49. [5]) Глас Срп. крал. академ. 1908, кн. 76, стр. 11.

[6]) Новаковичъ го сближава съ корчѣнската планина и рѣка Морава и съ селото Μπόρια (Емборе). (Глас Српске крал. акад. кн. 76, стр. 11), но произволно, понеже името Морава правилно се прѣдавало на гръцки езикъ (Μωράβα или Μωράβας) а пъкъ Μπόρια произлиза не отъ Μωρός, а отъ ἐμπόρια (търговия) (вж. Йорд. Ивановъ цит. съч. 102).

[7]) Migne t. 126, col. 1224, Vita St. Clementis: αὐτὸς ὁ Βορίσης τρεῖς δίκους τῷ τρισμάκαρι Κλήμεντι τῶν τὴν πολυτελείαν παρισῶν ἐν Διαβόλει προσαναθέμενος τοὺς γένους τῶν κομήτων ὄντος.

[8]) Йор. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония, стр. 54. Подъ останалитѣ трима словѣнски епископи житиеписецътъ разбира, навѣрно, Методия, Климента и Константина.

[9]) Новаковић, Први основе словенске књижевности међу балканским словенима, стр. 69.

Малъкъ Дѣволъ. Голѣмъ Дѣволъ е обхващалъ полето, което се намира на западъ и сѣверъ отъ Корча и на югъ отъ Маликъ и Звиринското езеро. Малъкъ Дѣволъ се простиралъ по горното течение на р. Дѣволъ, отъ югъ къмъ сѣверъ, право къмъ Пръспанскитѣ езера, гдѣто сега се намира с. Биглища и Божиградъ. Въ срѣдата между двѣтѣ области ще да се намирали градоветѣ Голѣмъ и Малъкъ Дѣволъ. [1]). Въ областьта Голѣмъ Дѣволъ, на пѫтя отъ Корча за Охридъ, между Маликъ и Дѣволската котловина, се намира село Звѣзда, което, несъмнѣно, е остатъкъ отъ славянското название на Селасфоръ, съ което име по-сетнѣ се наричала Дѣволската епархия. При това село ще да се намиралъ гр. Голѣмъ Дѣволъ.

Гр. Малъкъ Дѣволъ, може би, се намиралъ при гр. Биглища (на истокъ отъ Корча) или пъкъ въ с. Божиградъ. На бившия архирейски намѣстникъ въ Рѣсенъ икономъ Тръпче Поповски, стари хора сж разказвали, че Биглища билъ сѣдалище на епископъ съ титулъ „биглишки епископъ", който зависѣлъ отъ по-висока духовна власть въ Дѣволъ [2]). При разкопкитѣ, въ врѣме на ремонта на биглишкото правителствено здание, били намѣрени много старини, отъ които може да се прѣдполага, че това здание било епископски домъ. Сжщо и въ Божи-градъ е имало много дворове съ разни старини. За Дѣволъ (като область ли или градъ, не е ясно) споменуватъ мнозина византийски писатели (Скилица, Кедринъ, Г. Акрополитъ, Ана Комнина). Въ хрисовула на царь Ивана Асѣна II за привилегиитѣ на дубровничанитѣ четемъ, че тѣ сж имали право да търгуватъ свободно и въ Дѣволскыѫ хорѫ [3])

3) *Главенишка* съ градоветѣ Главеница, Канина и Неанискъ

Главеница била третото мѣсто за почивка, отредено отъ князъ Бориса на Св. Климента. [4]) Въ писмото си до Михаила Пантехна Теофилактъ я опрѣдѣля като страна, която се намирала на противоположна посока отъ Видинъ и Сланица [5]). Сжщо и

---

[1]) Migne t, 140, col. 1192 заб. д; Новаковић, Първи основе слов. книжев., 70—71. Златарски различава само единъ градъ Дѣволъ — крѣпость на р. Дѣволъ, при с. Гостима, въ сѣв. поли на пл. Томоритъ (Църковенъ Вѣстникъ, 1923 г., бр. 44, стр. 4)

[2]) В. „Вѣсти", екзарх. органъ въ Цариградъ, 1912 г., № 15, 4-й о/ври, статия „Гр. Биглища". Икономъ Поповски прѣдполага, че въ с. Божиградъ е било училището на Св. Климентъ Охридски съ 3,500 ученици

[3]) Минало, кн. 7 и 8, стр. 266.

[4]) Migne t. 126, col. 1224, Vita St. Clementis Ἀλλὰ δὴ καὶ κατ' Ἀχρίδα καὶ Γλαβενίτζαν ἀναπαύσας τόπους αὐτῷ ἐχαρίσατο

[5]) ibid. col 321: κἂν τῇ Ἀχρίδῃ καθήμενος ἀπὸ Γλαβηνίτζης τοξεύσαι καὶ Βηδινόθεν ἢ Σθλανιτζόθεν

Хоматианъ споменува за монастиръ „Св Димитъръ" κατὰ Γλαβίνιτζαν въ назначителното (ἐπαρχία), което е далъ на игумена на тоя монастиръ [1]). Освѣнъ българското название „Главеница", тоя градъ е ималъ и съответно гръцко име Κεφαλληνία или Κεφαλονία, макаръ че то по-рѣдко се употрѣбявало и то само отъ гръцкия висшъ клиръ слѣдъ половината на XII в. Въ краткото житие на Св. Климента отъ Хоматиана четемъ: καὶ τὴν Κεφαλληνίαν μετονομασθεῖσαν τῇ Βουλγάρων φωνῇ Γλαβινίτζαν.[2]) И въ славянския му прѣводъ: и къ Кифалии именуемѣи Блъгарскимь ѩзыкомь Главеница[2])

Както самото мѣсто, що заема Главенишката епархия въ хрисовула на импер. Василия, тъй и равенството ѝ по икономически права съ Охридската епархия показватъ, че тя била една отъ първостепеннитѣ епископии. Сега нѣма никакви слѣди отъ катедралния ѝ градъ и не се знае точно, гдѣ се намиралъ, но, несъмнѣно, той се намиратъ въ сегашна Албания, близо до Канина и Авлона.[4]) Ана Комнина разказва, че въ 1108 тод., въ врѣме на войната между норманитѣ и гърцитѣ, византийскиятъ военачалникъ Кантакузинъ е тръгналъ отъ Дѣволъ за Главеница. По пжтя той е обсадилъ крѣпостьта Милъ, на дѣсния брѣгъ на р. Воюса. Обаче, норманитѣ, конто се намирали на другия брѣгъ на р. Воюса, сж узнали за обсадата на тая крѣпость и сж на-

---

[1]) Pitra, VII, 569.

[2]) Баласчевъ, Климентъ епископъ словѣнски, стр. κδ и κζ

[3]) Иор. Ивановъ, Български старини изъ Македония. стр. 62. Гръцкитѣ писатели, у които собствено то се срѣща най-вече, различно пишатъ това име: Γλαβινίτζα, Γλαβενίτζα, Γλαβρινίτζα. Новаковичъ приема за вѣрна формата Главѣница, а Иор. Ивановъ — Главница. По всѣка вѣроятность, българитѣ сж го изговаряли *Главеница*, както е въ пространното, по-раншно, житие на Св. Климента. То се образувало отъ прилагателното *главенъ* (произведено отъ сжществ. глава) и умалителната наставка *ица*.

[4]) Изслѣдвачитѣ сж търсили Главеница въ различни мѣста: Григоровичъ въ охридското село Изделаве (Очеркъ путеш. по Европ. Турціи, 2 изд. 405—406); Пукевиль въ Епиръ при градчето Коница, на сѣверъ отъ Янина (Voyage de la Grèce, I, ed. deuxième. p. 221); Голубинскій въ Лингета или Глосса на Акрокеравнийския п-въ въ южна Албания (Кр. оч. ист. прав. церк. стр. 60); Дриновъ сжщо тамъ (Период. Сп. VII, стр. 5); Новаковичъ въ Епиръ, при с. Гоменица срѣщу о. Корфу, като счита, че Главеница била пристанище на Янина, както Драчъ за Охридъ (Глас Српске крал. акад. кн. 76, стр. 15), безъ да вземе прѣдъ видъ, че при такъво мѣстоположение на Главеница, гр. Канина, не би ѝ билъ подвѣдомственъ, понеже щѣлъ да бжде отдѣленъ отъ нея чрѣзъ три епархии, намиращи се между Янина и него: Химарска, Дринополска и Ботротска.

паднали византийската войска съ викове. Византийцитѣ, изплашени, се впуснали да бѣгатъ, а Кантакузинъ, като не успѣлъ да дойде въ Главеница, е разположилъ своя лагеръ на лѣвия брѣгъ на р. Харзанъ. Възъ основа на това извѣстие Главеница трѣбва да се търси на западъ, на лѣво отъ р. Воюса.[1]) Още по точно се опрѣдѣля мѣстоположението на Главеница въ съобщението на Ана Комнина, че въ 1081 г. Робертъ Гвискаръ, плавайки съ флотата си по Адриатическо море, се съединилъ съ сина си Боемунда въ Ботротъ (сега Бутринто срѣщу сѣверния край на о. Корфу въ Епиръ) и заедно тръгнали на сѣверъ, съ прицѣль Драчъ. Като завладѣли Авлона и минали Корифо, при носа Глоса (κατὰ τὸ ἀκρωτήριον Γλῶσσαν καλούμενον),[2]) тѣ прѣтърпѣли корабокрушение отъ буря. Спасилитѣ се прѣкарали седемь дни въ Главеница, гдѣто сж очаквали пристигането на останалитѣ въ Бриндизи войници. (Ἄλλα μετὰ τῶν διαθέντων (ἦσαν γάρ τινες οἱ θεοῦ ἀμάχῳ δυνάμει τοῦ κινδύνου ῥυσθέντες) ἑβδόμην ἡμέραν εἰς τὴν Γλαβινίτζαν ἐγκαρτερήσας . . . .)[3]) Тукъ ясно се отбѣлѣзва, че Главеница се намирала близо до мѣстото на корабокрушението — носъ Глоса и Авлонския заливъ, т. е. близо до морето. Сжщо и титулътъ на главенишкия епископъ (ἐν Τάξει τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς) ὁ Γλαβινίτζης ἤτοι Ἀκροκεραυνίας показва ясно, че, както и да се разбира съюзътъ ἤτοι — въ смисълъ „или" (тъждество) или въ смисълъ „и", Главенишката область съставлявала, ако не самия Акрокеравнийски полуостровъ, то непрѣмѣнно съсѣдната му мѣстность около Авлонския заливъ.[4]) За това говори още и обстоятелството, че въ посетѣшно врѣме Главеница била съединявана въ една епархия ту съ Авлона, ту съ Бѣлградъ (Бератъ). Въ 1287 г. се споменува episcopis Avellonensis et glavinicensis.[5]) Навѣрно, гр. Главеница се намиралъ близо до монастира Св. Димитъръ", устроенъ още отъ Св. Климента Охридски, при р. Гжница, лѣвъ притокъ на р. Семени.[6])

Канина сега е градче, на югозападъ отъ Авлона, недалече отъ адриатическия брѣгъ. Ана Комнина често го споменува въ съсѣдство съ Авлона. Старото название на Канина било Илирикъ. Въ единъ списъкъ на охридскитѣ епархии се чете ὁ Ἰλλυρικὸν ἤτοι Καλόνη[7]). И коментаторътъ на Константина Порфирогенетъ сочи τὸ Ἰλλυρικὸν старо название на Канина[8]). Канина

---

[1]) Migne t. 131, кн. XIII, col. 959 и 972.

[2]) Ibid, кн. III, col. 320.

[3]) Ibid. col. 321.

[4]) Вж. Йор. Ивановъ, Списание на Българ. акад. на науките, 1911, кн. 1-ва, 105.

[5]) Ibid. стр. 108.

[6]) Вж. Златарски, Църковенъ Вѣстникъ, 1923 г., бр. 44 стр, 5.

[7]) Byzan. Zeitchr. II, 50. [8]) De Thematibus, стр. 280.

се споменува у Пахимера като градъ при р. Воюса.[1]) На пѫтешественика Пуквиля сѫ указвали до Авлона развалини, които сѫ наричали крѣпость на Канина[2]).

Неанискъ. Въ Бератско и Авлонско сега нѣма нито едно име, що да подсѣща за тоя градъ.

4) *Мъгленска*, съ мѣстата Мъгленъ, Просѣкъ, Морихово, Сетина, Острово и Заодрия

Мъгленъ. (τὰ Μέγλενα) билъ градъ, който сега не сѫществува. Той се намиралъ недалече отъ градчето Нотия, на с. и. отъ днешния Воденъ. Сега Мъгленъ се нарича планинската мѣстность, разположена на истокъ отъ Битоля и планината Нидже, на сѣверъ отъ Воденъ. За Мъгленска область споменува Кедринъ.[3]) Той споменува сѫщо и за крѣпостьта Нотия (φρούριον Ἐνώτια) като съсѣдна на Мъгленъ (γειτονοῦν τοῖς Μογλενοῖς)[4]). И Ана Комнина поставя Мъгленъ до Воденъ[5]).

Просѣкъ. (Πρόσακος) се намиралъ въ планинската тѣснина Демиръ-Капи (Желѣзни врата) на р. Вардаръ. Въ началото на 13-й вѣкъ той билъ силна крѣпость на българския деспотъ Стрѣзъ. Споредъ описанието на Никита Хониата, Просѣкъ билъ крѣпость върху скалитѣ на вардарскитѣ тѣснини и билъ защитенъ съ грамадни каменни стѣни, скопчени една съ друга и окржжени отъ дълбокия Вардаръ. Къмъ крѣпостьта е водѣлъ само единъ тѣсенъ и стръменъ проходъ[6]). За него говорятъ Кедринъ[7]) Акрополитъ[8]) Ефремий,[9]) архиеп. Хоматианъ, въ чието врѣме той билъ подъ вѣдомството на струмишкия епископъ[10]). Просѣкъ се споменува и въ 1308 г.[11]).

Морихово. Сега съ това име сѫществува область на истокъ отъ Битоля на р. Черна.

Сетина (Σετίνη) се намирала нѣгдѣ на истокъ отъ Мъгленъ[12]).

---

[1]) Ed. Bonae, I, 510: οὗ δὲ καὶ ποταμὸς Βοΐσης λεγόμενος ἄλλος πλημμυρῶν κατὰ μέσην ἀπείργει τὰ Κάνινα.

[2]) Voyage de la Grèce т. III, 63.

[3]) Migne t. 122, col. 1193: μετὰ δυνάμεως ἐκπέμπει ἐν τῇ χώρᾳ τῶν Μογλένων.

[4]) ibid. col. 196. [5]) Migne t. 131, col. 405.

[6]) Ed. Bonnae, 666: πέτραι γάρ εἰσιν ἀπαρρῶγες διεχθεῖς, συνεπτυγμέναι ἀλλήλαις, μία δ' ἐς αὐτάς ἐστιν ἄνοδον στενή καὶ δύσβατος καὶ ἀμφίκρημνος, ἡ δὲ λοιπὴ περίμετρος τῶν πετρῶν αἰγίλιψ ἅπασα καὶ ἀπρόσβατος, καὶ ποταμὸς βαθυδίνης ὁ Ἀξιὸς ἀμφιπερικλώμενος ἐπιτειχίζει ταύταις παραλογώτερον.

[7]) Migne t. 122, col. 201. [8]) Migne t. 140, col. 1089. [9]) Euphraemius, стр. 263. [10]) Pitra VII, col. 533 и 536.

[11]) Новаковић, Глас српске краљске акад., кн. 76, стр. 18. [12]) Шафарикъ пъкъ погрѣшно я считалъ крѣпость на р. Места. (Славянскія древности, II, 1, 372).

Сега има село Сетина на самия изходъ отъ Морихово въ Битолското поле, малко на истокъ отъ Крушоградъ. Сетина се споменува отъ Кедрина като българска крѣпость и столица, гдѣто между българския царь Иванъ Владиславъ и Василия Българоубиецъ е станала сѫдбоносна битка [1]).

Острово. (Ὀστρόβης) сега е село при едноименното езеро, на югъ отъ Мъгленъ и на западъ отъ Воденъ. До дѣлежа на Македония въ 1913 г. то влизаше въ Охридската епархия.

Заодрия (τὰ Ζαόδρα) сега не сѫществува. Споредъ Йор. Ивановъ, името Ζαόδρα е славянска форма на Ἐορδαία, (отъ древния градъ Ἔορδέα, между градоветѣ Верия и Воденъ) и се намирала на югъ отъ Островското езеро, а самата Островска рѣка е старинтъ Ἐορδαικὸς ποταμός. [2]) У Иерокла въ областьта Първа Македония сѫ поставени градоветѣ Ἐορδαία, Ἐδέσσα [3]). Затова мнѣнието на Йор. Ивановъ е правдоподобно.

5) Битолска съ Пелагония, Прилѣпъ и Велесъ.

Битоля (Βουτέλις), въ най-старо врѣме наричана Ираклия (Ἡράκλεια), се намира на югоизтокъ отъ Охридъ, на Via Ignatia и р. Драгоръ, притокъ на р. Черна. Названието „Битоля" произлива отъ „обитель", на която съотвѣтствува турското название „Манастиръ". Въ хрисовула е употрѣбено и класическото название на битолската область Πελαγονία, което Димица произвежда отъ името на сина на Аксия, Пелагонъ [4]). Βουτέλις и Πελαγονία сѫ употрѣбени за означение на едно и сѫщо мѣсто. Това се вижда отъ обстоятелството, че за другитѣ епархии епископскиятъ градъ се поставя на първо мѣсто при изброяването на епархиалнитѣ градове (εἰς αὐτὴν τὴν Καστορίαν, εἰς αὐτὴν τὴν Στρουμνίτζαν), а тукъ изброяването на κάστρα започва съ Пелагония [5]). Още Кедринъ говори за Битоля като за градъ, гдѣто синътъ на Самуила, царь Гавриилъ Романъ е ималъ палати: τὰ ἐν Βουτελίῳ βασίλεια τοῦ Γαβριήλ. [6])

Въ канцеларията на Охр. архиепископия тази епархия се наричала всѣкога Пелагонийска. Пелагония се споменува у Ие-

---

[1]) Migne, t. 122, col. 200: πολιορκεῖ φρούριον ἄλλο τὴν Σέταιναν ἐν ᾗ βασίλεια ἦσαν τοῦ Σαμουήλ.

[2]) Описание на Българ. акад. на наукитѣ I, стр. 109.

[3]) у Const. Porphyr. De Thematibus, 391. Новаковичъ я търси на югозападъ отъ Костурското езеро при върха Одра, но тамъ била Костурска епархия.

[4]) Μακεδονία, I, 276.

[5]) Gelzer, Byzant. Zeitschrift, II, s. 51.

[6]) Migne, t. 122, col. 193. Съ това се опровергава мнѣнието на Новаковича, че епископското седалище било въ Буковския монастиръ до Битоля, която въ срѣднитѣ вѣкове ужъ била малко селище и слѣдъ това се развила въ градъ, избранъ въ XV в. отъ турцитѣ за стратегиченъ пунктъ въ Македония (Глас Српске крал акад., кн. 76, стр. 21).

рекла като съставна часть на епархията Втора Македония [1]), сѫщо и у посетнѣшнитѣ византийски писатели [2]).

Прилѣпъ. (Πρίλαπος) значителенъ български градъ въ западна Македония, на сѣвероизтокъ отъ Битоля. Споменува се у Кедрина [3]), Акрополита [4]), Хоматиана [5]).

Δευρέτα (Δευρέτη) сега не сѫществува. Навѣрно, тя се намирала между Битоля и р. Вардаръ, може би, при сегашното помашко село Дебрище, на пѫтя отъ Прилѣпъ за Кичево, на р. Блато, притокъ на р. Черна [6]).

Велесъ, на р. Вардаръ, се споменува у Акрополита [7]) и у други. Думата „Велесъ" е измѣнена форма на илирийското название Βηλαζώρα (Βηλαζ + ωρα = мостъ) [8]).

6) *Струмишка* съ градоветѣ Струмица, Радовишъ и Конѣцъ. Тя се простирала по горното течение на р. Струмица и малко се разширявала къмъ югъ съ долината на Крива Лакавица. [9])

Струмица (наричана въ канцелариитѣ на Охридската архиепископия и Цариградската патриаршия още и Τιβεριούπολις) се намира на р. Струмица, притокъ на р. Струма. Като пограниченъ съ гръцкия елементъ, тоя градъ често се споменува у византийскитѣ писатели. [10])

---

[1]) Synecdemus, ed Bonnae, 391.

[2]) Const. Porphyr. De Thematibus, стр. 50, гдѣто Παλαγονία и Βάσταλα се отнасятъ къмъ Македония; Г. Акрополитъ, Migne t. 140, col, 1089; Euphraemius, 345.

[3]) Migne, t. 122, col. 193. [4]) Migne, 140, col. 1168. [5]) Pitra, VII, col. 575.

[6]) За Йор. Ивановъ, (Спис. Бълг. акад. науки, 1911 г. кн. I, стр. 110) Дебрище, сир. и Δευρέτη, е славянска форма отъ Δευρίοπος, старогръцко название на една пелагонийска покрайнина, напоявана отъ притоцитѣ на р. Еригонъ (сега р. Черна). Новаковичъ отъждествява Δευρέτα съ сегашния гр. Дебъръ (Глас Српске крал. акад. кн. 76, стр. 22), но безъ основание, понеже Дебъръ се наричалъ Λέβρη, Λεύρις, Λεύρη Λίβρα αἱ Δέβραι, но никога Δευρέτη. При това Кичево, което дѣли Дебъръ отъ Битоля, влизало, както знаемъ, въ Охрид. епархия, и, слѣдов., Пелагонийската епархия свършвала къмъ сѣверозападъ между Кичево и Прилѣпъ. Гелцеръ пъкъ търси Δευρέτη въ Δευρίτζα споменувана отъ Кантакузина (I, 428) (Byz. Zeitsch. II, s., 52), обаче не опрѣдѣля, коя мѣстность разбира подъ Δευρίτζα.

[7]) Migne, t. 140, col. 1105.

[8]) Сыркў, Описаніе турецкой имперіи, указатель, стр. 113.

[9]) Новаковић, Глас. Српске крал. акад., кн. 76, стр. 22—23.

[10]) Кедринъ у Migne t. 122, col 200; Никита Хониатъ (Ed. Bonnae, 665) нарича я столица на българския деспотъ Хриза, Никифоръ Григора (Ed. Bonnae, I, 379), Euphraemius, 263

Радовишъ (Ραδόβιστον) е градче, на половинъ пѫть между Щипъ и Струмица.

Κονέτζη (Конечъ) се намиралъ въ долината на Крива Лакавица, на сѣверозападъ отъ Струмица. Тамъ сега има Конечка планина, р. Конеча и монастиръ Конечки [1]), сѫщо и с. Конче.

7) *Морозвиздска* съ мѣстата Морозвиздъ, Козякъ, Славище, Злетово, Луковица, Пиянецъ и Малешово. Главната ѝ часть се намирала по р. Брѣгалница; затова Иречекъ [2]) и Йор. Ивановъ [3]) я отъждествяватъ съ Брѣгалнишката епископия отъ врѣмето на князъ Бориса. Брѣгалнишката епископия е сѫществувала още въ дославянско врѣме въ града на Втора Македония Βάργαλα (между планинитѣ Осогово и Бѣласица), откждѣто е произлѣзло и славянобългарското име Брѣгалница. [4]) Въ Теофилактовото житие за Тивериополскитѣ мѫченици се говори, че князъ Борисъ е заповѣдалъ на брѣгалнишкия управитель Таридинъ да построи ѫрамъ въ Брѣгалнишката епископия и да прѣнесе тамъ мощитѣ на Тивериополскитѣ мѫченици. Таридинъ е построилъ храмъ и, като събралъ архиереитѣ и свещеницитѣ, воеводитѣ и много народъ, е тръгналъ за Струмица съ пѣснопѣния. Струмичани не сѫ давали мощитѣ, но по увѣщанията на войводата и архиепископа, тѣ сѫ дали мощитѣ само на трима светии. При царь Симеона сѫ били прѣнесени мощитѣ и на другитѣ светии отъ Струмица въ брѣгалнишкия храмъ [5]). Брѣгалнишката епископия е нѣмала постоянно название. То се мѣнявало заедно съ мѣстенето на епископската катедра. Още при Бориса тя се наричала Проватска (Овчеполска) [6]), а при Самуила Морозвиздска.

Морозвиздъ (Μοροβίσδος) сега не сѫществува. Кедринъ говори за тоя градъ наредъ съ Пелагония и Липений [7]). Идрисъ е миналъ прѣзъ Морозвиздъ, когато пѫтувалъ отъ Кратово за Малешево. Той го нарича *Фэрмендисъ*, разположенъ на планински

---

[1]) Новаковић, Глас. српске крал. акад. стр. 76, стр. 23.

[2]) Периодическо списание, 1898 г., кн. 55—56, стр. 245, заб. 1

[3]) Списание на Българ. акад. на наукитѣ 1911 г., кн. I, стр. 110

[4]) Йор. Ивановъ, Годишникъ на Софийския университетъ, I, год., стр. 74. За Варгала като градъ на втора Македония виждъ и у Иерокла Synecdemus стр. 391.

[5]) Migne t. 126, col 201—213

[6]) Йор. Ивановъ, Годишникъ I, стр. 76. Голубинскій, Краткій очеркъ ист. прав. церквей, стр. 57. На Цариградския съборъ въ 879 г. между българскитѣ епископи е имало двама проватски: Мануилъ (Προβάτου) и Левъ (Προβάτων). Първиятъ е билъ епископъ на гр. Провадия до Варна, а другиятъ на Брѣгалнишката епархия или на овчеполската котловина при р. Брѣгалница.

[7]) Migne, t. 122, col. 200: ἐνταῦθα δὲ καὶ πρέσβεις ἦκον ἐκ Πελαγονίας καὶ Μοροβίσδου καὶ Λιπενίου.

хълмъ и заграденъ съ лозя и изорани ниви.[1]) Морозвиздъ се споменува и въ грачанишкия хрисовулъ на сръбския краль Милутинъ отъ началото на XIV вѣкъ като съсѣдно на Злетово и Враня[2]) Споменува се сѫщо въ лѣсновския хрисовулъ на сръбския царь Стефанъ Душанъ отъ 1347[3]) вече *като село* близо до Лѣсновския монастирь. Въ сѫщия хрисовулъ наредъ съ Морозвиздъ, при опрѣдѣляне на границитѣ му, се споменуватъ Жерновщица, Брѣгалница, Видостиница. Въ Кочанско, на югозападъ отъ Кочани, има село Зърновци, Видовища и между тѣхъ селце Мородвисъ или „Морозда“ [4]), изопачение на „Морозвиздъ, гдѣто има развалини на стари църкви[5]). Въ 1898 г. въ с. Мородвисъ е имало 56 кѫщи (40 турски, 12 български и 4 цигански)[6]) въ 1905 г. 350 жители, отъ които повече турци[7]).

Козякъ (Κοζιακὲς) сега е село, подъ планината Козякъ, до Мала рѣка, единъ отъ лѣвитѣ притоци на р. Пшиня[8]) Козякъ се нарича и мѣстностьта, обнимаща около 60 села между Крива рѣка и Пшиня[9])

Славище (Σλαβίστη) се споменува въ грачанишкия хрисовулъ на Милутина[10]) и въ лѣсновския хрисовулъ на Стефана Душана при опрѣдѣляне злетовскитѣ граници[11]) Ипекскиятъ архиепископъ Арсений Черноевичъ въ описанието на пѫтешествието си въ Иерусалимъ отъ 1682 г. споменува Славишко поле и село Радибуждъ[12]) Славище се намирало нѣгдѣ недалече на югъ отъ гр. Враня. Сега Славище се нарича една покрайнина около Крива рѣка, която започва подъ Крива-Паланка и се простира до тѣсninата при Кавaклия[13]) съ около 30 села[14])

Злетово (Ζβλετοβὰ) е голѣмо село (около 1000 жит.) на рѣкичката Злетово, притокъ на р. Брѣгалница. Имало и область Злетово, погранична съ Морозвиздъ, споменувана въ грачанишкия

---

[1]) Годишникъ, I, 77. [2]) Monumenta Serbica, стр. 565.

[3]) Гласник XXIV, 282; виждъ за това и първата глава отъ сръбската епоха въ наст. съчинение.

[4]) Новаковић, Глас, 76, стр. 25, Йор. Ивановъ, Годишникъ I, 77. Шафарикъ безъ основание отъждествява Морозвиздъ съ Гиляни въ Стара Сърбия (Слав. древности, II, I, 356).

[5]) Е. Карановъ, Сборникъ на Мин. на Нар. прав. IV, 301.

[6]) Йор. Ивановъ. Годишникъ, I, 77

[7]) Иречекъ, Период. Списание кн. 55—56, стр. 245, заб. 1.

[8]) Новаковичъ, Глас. кн. 76, стр. 25.

[9]) Йор. Ивановъ. Годишникъ, 1, стр. 78

[10]) Monumenta Serbica, 565

[11]) Гласник, XXIV, 289

[12]) Новаковић, Глас., кн. 76, стр. 25

[13]) ibid. стр. 26

[14]) Йор. Ивановъ, Годишникъ, 1, 78

хрисовулъ на Милутина наредъ съ Славище и Морозвиздъ[1]) и въ лѣсновския хрисовулъ на Душана[2]). Въ единъ надписъ отъ 1342 г. се споменува „хора Злетовска" и въ нея Лѣсновскиятъ монастиръ[3]).

Луковица (Λουκόβιτζα) съ това название има нѣколко мѣста. Въ лѣсновския хрисовулъ на Стефана Душана се споменува Луковица между Злетово и Пиянецъ, въ кѫта на планинитѣ между Морозвиздъ и Злетово, около р. Каменица, дѣсенъ притокъ на р. Брѣгалница[4]). Луковица се нарича и югозападното подножие на височинитѣ Сива Кобила и Шърби върхъ, които опрѣдѣляха границитѣ между България и Сърбия до окт. 1915 г., на югозападъ отъ Кюстендилъ. Сѫщо има село Луково въ Кратовско и с. Луковица въ Осоговско. Навѣрно, въ Осоговско се намирала старата Луковица[5]).

Пиянецъ (Πιάνετζα) е область, която обхваща срѣдното течение на р. Брѣгалница по-горѣ отъ Морозвиздъ и Луковица, по водопада на р. Елешница, вливаща се въ р. Струма. Тя е получила своето название отъ славянското племе пияници. [6]) Областьта Пиянецъ е старата Пеония.[7]) До Берлинския конгресъ Пиянецъ е ималъ 42 села и е влизалъ въ Кюстендилския санджакъ. Слѣдъ това тая область била раздѣлена: 12 села били оставени въ България, и 30 въ Турция. Центъръ на Пиянецъ е Царево село.

Малешово (Μαλέσοβα) или Малешъ е планинска мѣстность при самия изворъ на р. Брѣгалница, съ около 15 села, отъ които главни сж. Берово и Пехчево.

8) *Велбуждска.* Тази епархия била разположена около Велбуждъ, отъ двѣтѣ страни на р. Струма, послѣ обхващала лѣвата страна на р. Струма, (по дѣсната ѝ страна се простирало Малешово въ Морозвидската епархия) и се спускала прѣзъ Разлога до изворитѣ на р. Места[8]). Въ нея сж влизали Велбуждъ, Суштескъ, Германия, Теримеръ, Стобъ, Долни Суштескъ и Разлогъ.

Велбуждъ (Βελεβούσδα, Βελεβούσδιον, Βελεβούσδιν) е сегашниятъ Кюстендилъ. Въ римско врѣме е имало гр. Παυταλία, или Ulpia Pautalia, сетнѣ Pautalia Aurelii (въ Срѣдиземна Дакия) [9]) организиранъ отъ императора Траяна и повдигнатъ отъ Марка Аврелия[10])

---

[1]) Monumenta Serbica, 565

[2]) Новаковић, Глас., кн. 76, стр. 26

[3]) ibid. [4]) Новаковић, Глас., кн. 76, стр. 27

[5]) Голубински я отъждествява съ с. Луково (Кр. очеркъ исторіи прав. церквей, стр. 64)

[6]) Иречекъ, Исторія болгаръ, стр. 42. [7]) Ior. Ивановъ, Гоишникъ I, стр. 78.

[8]) Новаковичъ, Глас. кн. 76, стр. 30 [9]) Иероклъ, цит. съч. 393

[10]) Иречекъ, Княжество България, ч. II. стр. 543

Той се явява епископски градъ още въ VI вѣкъ, когато византийскиятъ императоръ Анастасий е направилъ опитъ въ 516 г. да принуди илирийското духовенство да признае вѣдомството на цариградския патриархъ. Между повиканитѣ въ Цариградъ илирийски епископи билъ и Евангелъ Пауталийски (episcopus Pautaliensis)[1]). Когато била основана архиепископията на Първа Юстиниана, Пауталийската епископия е влѣзнала въ нейния диоцезъ. Слѣдъ заселването на славянитѣ въ Балканския полуостровъ, гр. Пауталия билъ нареченъ „Велбуждъ". Томашекъ произвежда това име отъ „вельбиждь" (камила), поради стръмната гърбица на града; Миклошичъ и Иречекъ — отъ личното име Вельбудъ. А коментаторътъ на Константина Порфирогенета твърди, че най-старото име на Πανταλία било Βελεντοβιτολις[2]), отъ което нѣкои се мжчатъ да изведатъ „Велбуждъ". Днешното название „Кюстендилъ" било дадено на града отъ турцитѣ и означава Константинова земя, т. е. владѣние на послѣдния велбуждски депотъ Константинъ. Обаче названието „Велбуждъ" не е изчезнало изведнъжъ. До началото на 18-и вѣкъ пжтешественицитѣ сж слушали отъ устата на самото население названията; Велбушка баня, Белбушка баня, Велбушка, Биобушка.[3]). Въ XV—XVI в. Кюстендилъ се наричалъ още Колоса (отъ тукъ митрополитъ колосийски, Колосийска епархия). Пръвъ е употрѣбилъ това име бълг. писатель Константинъ Костенечки. Името било прѣнесено отъ малоазийския градъ Колоса (Colossae, Κολοσσαί), чрѣзъ легендата за чудото на Св. Архангелъ Михаилъ.[4]).

Сунтяскъ (Σουνδέασκος или Σουντίασκος) е славянското Сжтѣски или Сжтѣскъ, което означава дефиле. Не е извѣстно точно, гдѣ е билъ тоя градъ. Въ старо врѣме имало двѣ крѣпости или покрайнини Горни и Долни Сжтѣскъ[5]). Сега има планинска покрайнина *Сжтьска* около пролома на р. Струма между Радомирското и Кюстендилското полета.[6]), *Сптьнско* (може би, отъ Сжтѣско — Сътѣско съ метатеза на *н*=Сътѣнико), гдѣто има стари развалини отъ църквн[7]).

Германия, (Γερμάνεια). Иероклъ споменува за гр. Γερμανὰ (Γερμανὸς) въ Срѣдиземна Дакия.[8]), сжщо и Константинъ Пор-

---

[1]) Лепорскій, Θесалоникскій Экзархатъ, 158—159

[2]) Const. Porphyr. De Thematibus, 282. [3]) Новаковић, Глас, кн. 76, стр. 28.

[4]) Иречекъ, Княжество България, ч. II, стр. 550—551.

[5]) Иречекъ (Княжество България, ч. II., 546) ги търси по р. Струма, а самия горни Сжтѣскъ на сѣверъ отъ Кюстендилъ.

[6]) Йор. Ивановъ, Годишникъ, I, 81. [7]) Новаковић, Глас, кн. 76, стр. 29. [8]) Synecdemus, ed. Bon., 393.

фирогенетъ[1]). Въ хрисовула на българския царь Шишманъ отъ 1378 г. се споменува Германщица, (сега с. Джерменъ). [2]). Сега има р. Джерманъ (отъ Германъ), лѣвъ притокъ на р. Струма въ Дупнишка околия. По всичко изглежда, че тукъ нѣгдѣ била Германия.[3]).

Теримеръ (Τερίμερος) Сега нѣма нито едно географско название, което да напомва Теримеръ, но, навѣрно, се намиралъ между Дупница и пл. Рила.[4])

Стобъ (Στόβος). Иерокълъ споменува Στόβοι въ Втора Македония[5]). Обаче Стобъ въ хрисовула на Василия II се намиралъ недалече отъ Рилския монастиръ, на югозападъ отъ него, малко по-горѣ отъ сегашното село Рила около р. Рила.[6]). Заедно съ градоветѣ Велбуждъ, Земленъ и Перникъ билъ опустошенъ и Стобъ отъ сръбския великъ жупанъ Стефанъ Нѣманъ.[7]).

Долни Сунтаска (Κάτω Σουνδέασκος) не е извѣстно, гдѣ се намиралъ. Иречекъ го търси при пиянечкото с. Пастухъ, на ю. и. отъ Кюстендилъ [8]); Новаковичъ — въ Струмската клисура [9]); Йор. Ивановъ между селата Четирци и *Бобошево*, гдѣто има петь стари църкви, старъ монастиръ „Св. Димитъръ", много оброчища и развалини на градче.[10])

Разлогъ (Τὰ Ράσλογα) е область на сѣверъ отъ Неврокопъ, при изворитѣ на р. Места. Изглежда, че и въ XI в. това име е означавало область, както и сега.

9) *Срѣдецка* съ Срѣдецъ, Перникъ, Σύκοβος и Σβενέαπος.

Срѣдецъ (Τριάδιτζα) въ старо врѣме се наричалъ Сардика или Сердика отъ името на тракийското племе серди [11]). При рим.

---

[1]) De Thematibus, 56. [2]) Иречекъ, Исторія болгаръ, стр. 40; Йор. Ивановъ, Годишникъ 1, 82.

[3]) Глас, кн. 76, стр. 29. Иречекъ (Княжество България, т. II. стр. 6) я поставя въ с. Баня при Дупница; сжщо и Йор. Ивановъ (Годишникъ I, стр. 82), който намира основание въ факта, че въ това село има римски старини и изобилни горещи води, като произвежда „Германия" отъ тракийската дума „Герма" (горещъ).

[4]) Новаковичъ прѣдполага, че Теримеръ се намиралъ или на пл. Рила, или на югъ отъ Велбуждъ, на р. Елешница, на западъ отъ Г. Джумая, на дѣсно отъ р. Струма (Глас, кн. 76, стр. 29). Йор. Ивановъ го поставя по сѣвернитѣ склонове на пл. Рила. (Годишникъ, I, 82).

[5]) Synecdemus, 391.

[6]) Вж. Иречекъ, Княжество България, ч. II. стр. 546.

[7]) Гласник, VII, 12 — 13.

[8]) Княжество България, ч. II, 608. [9]) Глас, кн. 76, стр. 30. [10]) Годишникъ, I, 83.

[11]) Иречекъ. Княжество България, ч. II, стр. 3. У Никита Хониата четемъ (ed. Bonnae, 132): Εἶχε καὶ αὐτὸν παρόντα τὸν βασιλέα πόλις ἡ Σαρδική, ἡ νῦν Τριάδιτζα ονομάζεται. Сжщо Zonara, ed. Bon., III, 548; Mich. Glycas, ed. Bon., 465.

ския императоръ Аврелиана, Сердика е станала главенъ градъ на Dacia Mediterranea [1]. Сардикийски епископъ се явява още на първия вселенски съборъ (325 г.) [2]. Гръцкото название Τριάδιτζα е произлѣзло отъ българското име. „Срѣдьцъ", „Срядець" или „Стрядець" (поради свойството на гръцкия езикъ да притуря къмъ звука „с" още „т"). Сегашното име „София" тоя градъ е получилъ отъ църквата „Св. София", за което съобщава италянецътъ Джиовани Кларомзни, който въ 1659 г. е миналъ прѣзъ тоя градъ, като съпровождалъ Майера или Майерберга, посланика на импер. Леополда I при турския султанъ Мухамеда IV [3]. Българитѣ сж почнали да употрѣбяватъ името „София" още прѣди падането на България подъ турцитѣ [4]. Срѣдецъ билъ за извѣстно врѣме столица на Западно българско царство.

Перникъ (Πέρνικος) се намира на югозападъ отъ София при изворитѣ на Струма. Пръвъ пжть се споменува въ една безименна легенда за Св. Ив. Рилски [5]. Той билъ силна крѣпость въ Западното българско царство съ знаменития войвода Кракра [6]. Василий Българоубиецъ безуспѣшно го обсаждалъ два пжти (въ 1002 г. и 1016 г.)

Σύκοβος, по български Суково, се намиралъ, навѣрно на дѣсния брѣгъ на Нишава, на ю. и. отъ Пиротъ, на ж. п. линия, гдѣто има развалини отъ старъ градъ, който билъ църковенъ центъръ на покрайнината, както сега е Пиротъ. [7]) .

Σβενέαπος ще да се намиралъ въ сегашното Знеполе (Звьнѣполи) или по-точно при с. Звънци (Звьнѣць) [8]) близо до гр. Трънъ. Знеполе е сегашниятъ трънски край. Гр. Трънъ билъ наричанъ отъ турцитѣ Изнеболъ-Касабаси (Знеполски градъ) [9]). Константинъ Костенечки съобщава, че султанъ Мухамедъ I, слѣдъ убийството на брата си Муса Кеседжи въ 1413 г., е по-

---

[1]) Иречекъ, цит. съч. стр. 6.

[2]) Голубинскій, Кр. оч. ист. прав. церк., 67.

[3]) Дриновъ, съчин. I, 643; Г. Кацаровъ, Приносъ къмъ старата история на София, стр. 19.

[4]) Дриновъ отнася това къмъ XIII в. (Съчин. I, 344), а Иречекъ — къмъ края на XIV в. (Княжество България, II, стр. 14).

[5]) Иречекъ, цит. съч., стр. 525.

[6]) Кедринъ у Migne t. 122, col. 189: . . . ὁ βασιλεὺς ἔρχεται πρὸς τὸν Πέρνικον, οὗ φύλαξ ἦν ὁ Κρακρᾶς, ἀνὴρ ἄριστος τὰ πολεμικὰ

[7]) Иречекъ (Княжество България, ч. II, стр. 512) го поставя при, с. Суково (Трънско), а Новаковичъ (Глас, кн. 76, стр. 32) — при Суковския монастиръ (до сръбско-българ. граница).

[8]) Иречекъ, Княжество България, ч. II, стр. 512,

[9]) ibid, 513.

дарилъ на сръбския деспотъ Стефана Лазаревича „στρανοϛ Внепола галголиμую“[1])

10) *Нишка* съ градоветѣ Нишъ, Мокръ, Κόμπλος, Топлица и Свърлигъ.

Нишъ. (Νισος въ старо врѣме Ναϊσσος) се намира на р. Нишава, притокъ на р. Българска Морава. Тамъ е имало епископия още въ добългарско врѣме. По съобщението на Константина Порфирогенета, Нишъ билъ роденъ градъ на Константина Велики.[2]) Албертъ Аквиенски, като разказва за пристигането на кръстоносните войски на Валтера въ Нишъ, нарича тоя градъ богатъ и центъръ на българското царство.[3])

Мокръ (Μόκρος) се намиралъ, вѣроятно, на изтокъ отъ Нишъ при бѣло-паланешкото село Мокро, надъ което има монастиръ Св. „Димитъръ“ [4]).

Κόμπλος се намиралъ на западъ отъ Нишъ, нѣгдѣ между разрушения Курвинъ-градъ (Коприанъ) (на лѣвата страна на Морава) и Прокупле и между Курвинъ-градъ и Мраморъ. При Курвинъ-градъ има развалини на стара църква и развалини на Кулинъ хълмъ [5]). Между названията на тѣзи развалини (Комига или Комигъ за развалинитѣ на църквата, Комнига за развалинитѣ на Кулинъ-хълмъ) и Κόμπλος има извѣстно съзвучие, макаръ и неясно.

Топлица се намирала на едноименната рѣка, която тече близо до югоизточната граница на старото сръбско кралство [6]). По-късно тя е станала епископска епархия съ катедра въ монастира „Св. Николай“.

Σβελίγοβος ще да е *Свърлигъ*, споменуванъ между градоветѣ превзети отъ Стефана Нѣмана[7]) и разположенъ на изтокъ отъ Нишъ, на горното течение на р. Тимокъ, гдѣто има развалини на старъ градъ. Въ 1279 год. Константинъ или Войсилъ граматикъ е написалъ евангелие въ гр. Свърлигъ при нишкия епископъ Никодимъ за пресвитера Георгия[8]).

11) *Браничевска*, която се простирала по двѣтѣ страни на р. Велика Морава съ градове, Браница, Моровискъ, Σφεντέρομος, Γρέντσος, Διβίσυσκος, Ἰσταυγλάγγα и Бродарискъ.

Браница (Βράνιτζα), навѣрно, погрѣшно прѣдадено, намѣсто Βρανίτζοβα[9]), за какъвто градъ говори Никита Хониатъ въ свързка съ Бѣлградъ[10]), или по български Браничево, намиращъ се

---

[1]) Гласник, XLII, 306. [2]) De Thematibus, 56. [3]) Rad кн. 42, стр. 76. [4]) Новаковић, Глас., кн. 76, стр. 33. [5]) Новаковић ibid. стр. 34 и 35. [6]) Голубинскій, Кр. оч. ист. прав. церк., стр. 67.

[7]) Гласник, VII. 12—13.

[8]) Новаковић, Глас., кн. 76, стр. 36.

[9]) Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи прав. церк., стр. 67.

[10]) Ed Bonnae, 133, 134, 178.

при вливането на р. Млава въ Дунава. Тоя градъ е получилъ названието си отъ славянското племе браничевци, които сж живѣели въ тъй нареченото по-късно браничевско войводство.[1]). Въ римско врѣме той се наричалъ Viminacium, главенъ градъ на Мизия.[2]).

Моровискъ, (Μοράβισκον Моравьскъ) ще да е единъ и сжщъ съ Морава (Моравище), която се намирала недалече на западъ отъ Браничево, при вливането на р. Морава въ Дунавъ[3]). За градъ Морава говорятъ Кедринъ[4]) и арх. Теофилактъ[5]).

Σφεντέρομος се намиралъ до дунавския градъ Смедерово или Семендрия. Думата „Смедерово" е произлѣзла отъ израза ei; Monte Aureo, както турското название на Цариградъ — Стамбулъ отъ гръцкия изразъ εἰς τὴν πόλιν. Mons Aureus билъ станция на 24 римски мили отъ Бѣлградъ и се намиралъ до устието на Удовичка рѣка, вливаща се въ Дунава, тамъ, гдѣто се намирала Орашачка механа[6]). Сегашното Смедерово било построено въ 1430 г. отъ деспота Гюргъ, малко на страна отъ старото, именно въ развалинитѣ на мѣстностьта Югово[7]).

Γρόντσος се намиралъ, навѣрно, въ Гроцка (Исарджикъ) на Дунава, на западъ отъ Смедерово[8]),

Διβίσισκον, по славянски Дивишищь или Дивишиште, Дьвьсишть, Дивьсишть. Сега нѣма никакви слѣди отъ него, Новаковичъ го дири въ развалинитѣ на южната покрайнина Юхоръ, при мѣстото Дѣвоячка стѣна[9]).

Ἰσταυλάγγα не е извѣстно, гдѣ се намиралъ. Името на тоя градъ не ще да е вѣрно прѣдадено. Новаковичъ го отъждествява съ Сталачъ (въ Сърбия)[10]), но не привежда основания.

Βροδάρισκος (Бродарьскъ). Сжщо не е извѣстно мѣстонахождението му. Въ загребското родословие на сръбскитѣ крале се споменува Бродарево въ Босна при р. Лима,[11]) съ което обаче не

---

[1]) Шафарикъ, Слав. Древности, II, кн. I., стр. 346 и 347.

[2]) Иероклъ, Synecdemus, 393.

[3]) Голубинскій, Краткій очеркъ ист. пр. ц, стр. 68. Съ него се съгласява и проф. Ив. Шишмановъ (Сборникъ на Мин. Нар. Просв., IV, стр. 346 и 355).

[4]) Migne t. 122, col. 260: καὶ κατίντησεν ἄχρι Μωράβου καὶ Βελεγράδων.

[5]) Migne, t. 126, col. 525.

[6]) Новаковић, Глас., кн, 76, стр. 38

[7]) ibid. стр. 39.

[8]) Йор. Ивановъ Списание на Бълг. Акад. на наукитѣ, 1911, кн. I, стр. 111. Новаковић я поставя въ покрайнината на Сърбия Гружа (Глас., кн. 76, 39), но тя е 100 клм. далече отъ Смедерово и не можела да влиза въ Браничевската епархия.

[9]) Глас., кн. 76, стр. 40. [10]) Pag cit.

[11]) Гласник, кн. 53, стр. 39.

може да се отъждестви Бродарьскъ, защото Браничевската епископия не е могла да има подъ свое вѣдомство такива далечни селища, раздѣляни отъ нея чрѣзъ Бѣлградската епархия. Новаковичъ го поставя при с. Мощеница, на с. отъ Кюприя, недалече отъ ягодинското пристанище[1]).

12) *Бѣлградска*, която е граничела съ р. Сава, Колубаръ и притоцитѣ му, като обхващала планинския край на югъ отъ тѣхнитѣ водопади и нѣкои мѣстности по течението на р. Дрина. Тя била основана още при българския князъ Бориса. Ней принадлежали: Бѣлградъ, Градецъ, Ὄμτζος, Γλαβεντῖνος и Бѣла Църква.

Бѣлградъ (τὰ Βελεγράδα) е сегашната сръбска столица[2]). Бѣлградъ е старинъ Singidunum[3]). Прѣзъ врѣме на византийското владичество въ Бѣлградъ е имало дукъ, който управлявалъ и Браничево[4]). Албертъ Аквински говори за бѣлградския дукъ Никита като за principe Bulgarorum[5]) Сжщо и Вилхелмъ Тирски го нарича *дукъ на българитѣ*: Continuantes igitur iter Bellegraviam pervenerunt, ut praemissimus, ubi gulterus a duce Bulgarorum[6]) На друго мѣсто той нарича Бѣлградъ български градъ: Veniens que ad Bellegravam, Bulgariae oppidum[7]).

Градецъ (Γραδέτζη), навѣрно, се намиралъ въ Валевска околия. [8])

Ὄμτζον (старобългарски Мць или Мцѣ) ще да е сегашният гр. Ужица въ Сърбия. [9])

Мѣстото на Γλαβεντῖνος и Бѣла Църква не се знае.

13) *Срѣмска* (Τῆς Θράμου). Θράμος е произлѣзло отъ славянското *Срѣмъ* чрѣзъ вмѣтане на „т“ между „с“ и „р“ и произнасяне на „ѣ“ като „я“ и се получило „Стрямъ“, „Страмъ“, което гъркътъ по-лесно произнасялъ като Θράμος [10]). Може би, въ оригинала на хрисовула е било Τῆς γῆς Στριάμου [11]), както е въ други документи [12]). Тая епархия, като най-сѣверна, била малко извѣстна, поради което отъ подвѣдомственитѣ ѝ градове е отбѣлѣзанъ само катедралният ѝ градъ Срѣмъ. Въ добългарската

---

[1]) Глас., кн. 76, стр. 41.

[2]) Голубинскій (Кр. оч. ист. прав. церк., стр. 68) погрѣшно вижда въ него албанския Бѣлградъ (Бератъ), гдѣто много по-късно се открила епископия.

[3]) Проф. Ив. Шишмановъ, Сборникъ на М-ството на Нар. Просвѣщение, IV, стр. 346.

[4]) Никита Хониатъ, ed. Bonnae, 133: ἐπεὶ δή γὰρ παρελύθη τῆς δουκικῆς ἀρχῆς Βρανιτζόβης καὶ Βελεγράδων ὁ Κομνηνὸς Ἀνδρονικὸς.

[5]) Rad, кн. 42, стр. 77. [6]) Migne t. 201, латинска серия col. 254. [7]) ib. col. 238. [8]) Новаковиħ, Глас, кн. 76, стр. 43. [9]) Новаковиħ, pag. cit. [10]) Вж. Новаковиħ, Глас, кн. 76, стр. 45. [11]) Л. Ковачевиħ, Глас, кн. 60, стр. 54, заб. 1. [12]) Byzant. Zeitcsh. II, 53.

епоха гр. Срѣмъ, подъ името *Сирмия*, е влизалъ въ Панонската епархия [1]).

14) *Скопска* съ мѣстата Скопие, Винецъ, Прѣморъ, Луково, Принипъ.

Скопие (Τὰ Σκόπια) се намира на горното течение на р. Вардаръ. Въ добългарската епоха до него имало градъ Σκοῦποι (при р. Лепенецъ), който билъ митрополия на Дардания [2]).

Винецъ (Βενέτζη). Сега има село Биначъ или Бинче въ сѣвернитѣ склонове на скопската Черна Гора, Виниче въ Скопско, Винци въ Кумановско [3]). Вѣроятно, въ нѣкое отъ тѣзи мѣста билъ тоя градъ.

Прѣморъ. (Πρεάμορος) не е извѣстно мѣстонахождението му Новаковичъ го търси на сѣверъ отъ Скопие, около сегашното Бояновци [4]).

Λύκοβα, по-български Луково. На югоизтокъ отъ Враня има Луковска рѣка, гдѣто се срѣщатъ старини [5]). Село Луково има въ Кратовско и Луковица въ Тетовско [6]). Основавайки се на географския редъ на прѣдишнитѣ градове, може да се прѣдполага, че Λύκοβα ще да е билъ въ кратовското Луково

Πρίνιπος не се знае мѣстото му, но, по всѣка вѣроятность, се намиралъ на сѣверъ отъ Скопие, къмъ Враня.

15) *Призрѣнска* съ градове Призрѣнъ, Χοσνὲς, Λεσκουμτζὸς и Βρᾶιτος.

Πρισδριάνα е сегашнятъ Призрѣнъ. Гръцката транскрипция е произлѣзла отъ българското название чрѣзъ разлагане на „д" въ дифтонгъ еа, както „ѣ" се произнасяло отъ българитѣ, и чрѣзъ вмѣтане на буквата „δ" въ съчетанието σρ, както това станало съ Срѣдецъ и Срѣмъ. Въ доклада на скопския католически архиепископъ отъ 1685 г. до папата се казва, че старото име на Призрѣнъ било *Пиреполъ* и че отъ врѣмето на папа Урбана VIII той билъ удостоенъ съ почетното име Втора Юстиниана [7]).

Χοσνὸς е старото Хвостьно, область между Дечанския монастиръ и Ипекъ. При сръбския краль Милутина то е станало центъръ на отдѣлна епископия [8]).

Λεσκουμτζὸς е съзвученъ съ Лѣсковецъ на Бълг. Морава, [9]) но не е тъждественъ съ него, понеже се намира много

---

[1]) Иерокълъ, Synecdemus, 393. [2]) Иерокълъ, pag. cit.

[3]) Вж. Голубинскій, Кр. оч. ист. прав. церк., стр. 70; Новаковић Глас, кн. 76, стр. 46; Йор. Ивановъ, Списание на Бълг. Ак. кн. I, 111

[4]) Глас, кн. 76, стр. 47. [5]) Глас, кн. 76, стр. 47.

[6]) Йор. Ивановъ, Списание на Бълг. акад., кн. I, стр. 111. Голубински го отъждествява съ с. Луковица, на югъ отъ Скопие (Кр. оч. ист. пр. ц. стр. 70), но то е съсѣмъ друго село.

[7]) Theiner, II, 220. [8]) Miklosich, Monum. Serbica, стр. 60.

[9]) Голубинскій Кр. оч. ист. прав. церквей, стр. 71.

далече отъ Призрѣнъ и старото му име било Глубочица. Λεσκουμτζὸς е било нѣгдѣ въ Косово поле [1]).

Βραῖτος. Сега има мѣсто Брути на ю. з. отъ Призрѣнъ, при сливането на Бѣлия съ Черния Дримъ, а на с. и. отъ тѣхъ къмъ Призрѣнъ Врѣбничка долина и с. Върмица [2]). Въ едно тѣзи мѣста ще да се намиралъ Βραῖτος.

16) *Липенийска* съ гр. Липений.

Липений (Λιπαήνιον), стариятъ гр. Улпиана въ Дардания [3]), се намиралъ на границата между Далмация и Византия [4]), т. е. България, и е сегашния *гр. Липлянъ*, който се намира въ Косово поле около 16 клм. на югъ отъ Прищина, на самата митровичка желѣзница.

17) *Сервийска.*

Сервия (τὰ Σέρβια) (тур. Серфидже) се намира въ южна Македония, почти на самата ѝ граница съ Тесалия, недалече отъ дѣсния брѣгъ на р. Бистрица (старият Алиакмонъ [5]). По обяснението на Константина Порфирогенета, тоя градъ е получилъ названието си отъ единъ сръбски архонтъ, който е прибѣгналъ при императора Ираклия и получилъ отъ послѣдния мѣсто въ Солунската тема [6]). При царь Самуила, Сервия била важна българска крѣпость съ храбрия войвода Николица [7]).

18) *Дръстърска* съ Дръстръ и други градове.

Дръстръ (Δρίστρα, Δορόστολος [8]) е сегашна Силистра на Дунава. Слѣдъ прѣвземането на Прѣславъ отъ руситѣ Дръстръ, малко време билъ столица на българския царь и патриархъ, а въ 971 година, когато Източното българско царство е паднало, е станалъ митрополийски и въ 1020 г. епископски градъ.

За другитѣ градове, подвѣдомствени на дръстърския епископъ въ хрисовула е казано общо: καὶ τὰ λοιπὰ κάστρα. Въ половината на XII в., споредъ съобщението на Нилъ Доксопатъръ, Дръстърската митрополия, подвѣдомствена вече на цариградския патриархъ, се състояла отъ петь епископии [9]), чиито имена не се указватъ. Ако допуснемъ, че всѣка епископия е имала най-малко по единъ градъ, то трѣбва да се мисли, че Дръстърската епископия въ XI в. е имала не по-малко отъ петь града.

19) *Видинска.*

Видинъ (Βοδῖνη, Βιδῖνη, у старитѣ българи и Бъдинъ, Бдинъ) се намира на Дунава. Той е старата Βωνονία [10])

---

[1]) Новаковић Глас., кн. 76, стр. 47. [2]) Новаковић, pag. cit. Голубински прѣдполага, че името погрѣшно е прѣписано.

[3]) Иероклъ, Synecdemus, 393, К. Иречекъ, Период. спис., кн. III, стр. 78, заб. 3.

[4]) Ана Комнина, у Migne t. 131, col. 665.

[5]) Шафарикъ, Слав. древности, II, I, 395. [6]) De Thematibus, стр. 152. [7]) Migne t. 122, col 185. [8]) Иерокълъ, Synecdemus, стр. 391.

[9]) Migne t. 132, col 1109. [10]) Иерокълъ, Synecdemus, 393.

20) *Рашка*, която е обхващала бившия Новопазарски санджакъ, между Бѣлградската и Липенийската епархии.

Раса (Ῥάσος) се намирала при гр. Нови Пазаръ, на р. Рашка, притокъ на р. Ибъръ[1]). Тя е била старата сръбска столица и по нейното име западнитѣ народи сж наричали сръбската държава Расия.

Рашката епископия била главна епархия въ сръбското велико жупанство.

21) *Орейска* (τῆς Ὡραίας) била откжсната отъ Драчката епархия и се намирала на западъ отъ Призрѣнъ, може би, въ страната на сѣвероалбанското племе мирдити, гдѣто главното мѣсто се нарича Орошъ, а централното племе—Орошіи[2]). Л. Ковачевичъ поставя Орея въ Кроя, като чете въ хрисовула Κρέας мѣсто Ὡραίας. А Йор. Ивановъ допуска, че Орея може да се търси и на мѣстото на старото Ὡρεῖον (Horreum), сегашното Палиури (т. е. старъ Орионъ), на западъ отъ Янина. Най-вѣроятно е прѣдположението на Новаковича, защото въ хрисовула за Орейската епископия се говори непосрѣдно слѣдъ Рашката, а слѣдъ Орейската — за южнитѣ епархии Черишка и Химарска.

22) *Черишка* (τοῦ Τζερνίκου)

Черникъ се намиралъ нѣгдѣ въ срѣдна или сѣверна Албания, изобщо въ Драчката епархия, защото въ диатипосиса на Лева Мждри тая епископия е причислена къмъ епископитѣ на драчкия митрополитъ[3]).

---

[1]) Голубинскій, Кр. оч. ист. прав. ц., стр. 77.

[2]) Новаковић, Глас, кн. 76, стр. 58. Голубинскій (Кр. оч. ист. прав. церкви, 73) погрѣшно поставя Ὡραία въ стария гр. Margo (у Иерокла Ὁρρέου Μάργον — Synecdemus, 393), който се намиралъ при сръбския гр. Кюприя. Сжщо и Л. Ковачевичъ, безъ основание отъждествява Ὡραία съ Кроя (Глас. кн. 60, стр. 54, заб. 1., понеже Κρέα е plur. tantum (genit. Κρεῶν), а Ὡραία — sing. tantum. Кроя като съсѣдна на Охридъ била добрѣ извѣстна на архиеп. канцелария и не можело да се прѣдеде невѣрно. Още помалко основателно е мнѣнието на Йор. Ивановъ, че Ὡραία е старото Ὡρεῖον (Horreum) (сега Палиури) на западъ отъ Янина, защото хрисовулътъ, като изброява епархиитѣ въ Албания и Епиръ, се придържа строго за тѣхния географски редъ и веднага слѣдъ изрежданието на Орейската, Черишката и Химарската епархии, говори за отношенията на драчкия митрополитъ къмъ охридския архиепископъ и за това, че тѣзи епархии сж били откжснати отъ Драчката митрополия и слѣдов., сж били блѝзко до Драчъ.

[3]) Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ, Σύνταγμα, V стр. 484. Новаковичъ поставя Черникъ въ мѣстността Черменикъ на с. и. отъ Елбасанъ (Глас., кн. 76, стр. 58); Ковачевичъ пъкъ — на югъ отъ р. Шкумба, въ крайморската мѣстность Каратопракъ (Черноземъ) (Глас., кн. 60, стр. 54, заб. 1).

23) *Химарска.*

Химара или Химера (Χημαίρα) е градче въ южна Албания на адриатическия брѣгъ, на сѣверъ отъ о. Корфу. Въ диатипосиса на Лева Мѫдри Химарската епископия се споменува на IX-о мѣсто между епископиитѣ, подвѣдомствени на навпактския митрополитъ[1]).

24) *Адрианополска* или дринополска.

Ἀδριανούπολις или Δρυινούπολις, Δρυϊνόπολις (Дринополъ) се намира въ южна Албания при р. Дрина, юженъ притокъ на р. Боюса, недалече отъ гр. Аргирокастро. Областьта и епархията на Аргирокастро и сега се наричатъ дринолски. Иерокълъ поставя Ἀδριανούπολις въ епархията на Стария Епиръ[2]). Въ диатипосиса на Лева Мѫдри Дринополската епископия заема VII-мѣсто между подвѣдомственитѣ на навпактския митрополитъ епископии[3]). Нарисъ го нарича „Adernabol". По неговото описание, Дринополъ се намиралъ въ срѣдата на пѫтя отъ Авлона за Костуръ и на разстояние два дни пѫть отъ единия и другия градъ[4]). Въ писмото си до гребенския епископъ Георги Вардани Иоанъ Апокавкъ съобщава, че тоя градъ се намиралъ на пѫтя отъ Гребена за Арта[5]).

25) Βελᾶς. Село Вела сега има на югоизтокъ отъ Дриноволската епархия. У Хоматитна тази епископия се явява съсѣдна съ Дринополската: τῶν ἱερωτατων ἐπισκόπων, τοῦ τε Βελᾶς καὶ Δρωινου πόλεως[6]). Сѫщо въ едно писмо на Иоана Апокавка до Хоматиана се съобщава, че хартофилаксътъ на Охридската архиепископия Мануилъ Μακρὸς билъ избранъ за вакантната епископска катедра на Вела,[7]) която тогава влизала въ Навпактската епархия. Като съсѣдна съ Дринополската, тя се споменува и въ писмото на никейския патриархъ Германа до навпактския митрополитъ Иоана: τοῦ Βελλᾶς Μανουήλ, τοῦ Δρυϊνουπόλεώς τε Θωμᾶ[8]).

26) *Ботротска.* Βούθρωτος е сегашното Вутринто въ южна Албания на адриатическия брѣгъ, срѣщу сѣвероизточния брѣгъ на о. Корфу, малко по-долѣ отъ порта Санти Каранта[9]). Βούθρωτος се срѣща и у Иерокла[10]).

---

[1]) Ραλλη καὶ Πότλη, Σύνταγμα, V, стр. 483.
[2]) Synecdemus, 392 — 393.
[3]) Ράλλη καὶ Ποτλη, Σύνταγμα, V 483.
[4]) Rad, кн. 42, стр. 87.
[5]) Византійскій Врем. III, 257: καὶ σὺγον ἀπάρας τῶν Γρεβενῶν καὶ δύο θέμενος ἄκρα Ἄρταν καὶ Δρυϊνούπολιν.
[6]) Pitra, VII, col. 162.
[7]) Παπαδόπουλο-Κεραμεὺς, Συμβολὴ..., стр. 11.
[8]) Ράλλη καὶ Ποτλη, Σύνταγμα, V. стр. 107.
[9]) Голубинскій, Кр. оч. ист. прав. церкв., 73.
[10]) Synecdemus, 392—393.

27) *Янинска. Янина* (τὰ Ἰωάννινα) е главенъ градъ на Епиръ и е разположенъ на западния брѣгъ на едноименното езеро.

Въ първата половина на X в. епископитѣ на Янина, Вела и Ботротъ сж влизали въ Навпактската епархия[1])

28) *Козилска* (τῆς Κοζύλης). Κοζύλη съответствува на славянското Козьлъ или Козьль (adj. poss). У Никифора Григора се срѣща ὁ Κοζύλης ἐπίσκοπος[2]). Възъ основа на титула на единъ католически епископъ ὁ Χιμάρας καὶ Κοζύλης, нѣкои търсятъ това мѣсто около Химара[3]), но това е невѣроятно, тъй като въ такъвъ случай въ хрисовула Κοζύλη щѣлъ да бжде споменатъ тутакси слѣдъ Химарската при туй къмъ Адриатическото море около Химара нѣма име, което да наумѣва Козиль. Сжщо и гр. Кожани[4]) (на сѣверъ отъ Сервия), по гръцки Κοζάνη, не отговаря на Κοζύλη. Имайки прѣдъ видъ, че съставительтъ на хрисовула се е придържалъ за географския редъ на епископиитѣ, то Κοζύλη трѣбва да се търси около Янина. Аравантиносъ го поставя въ мѣстностьта Залонко въ южния Епиръ на сѣверъ отъ стария Никополъ.

29) *Петрска.*

Петра, сега село съ монастиръ, се намиралъ въ сѣвероизточна Тесалия между Сервия и Солунския заливъ, на югозападъ отъ пристанището Катерина, на сѣверъ отъ Олимпъ[5]).

Тази епархия сжществува и сега подъ вѣдомството на Солунската митрополия. Епископътъ ѝ прѣбивава въ Влахоливадо[6]).

30) *Стажска.*

Стагосъ или Стаги (Στάγος, Σταγοί), сега Стагъ-Калабакъ, се намира въ срѣдна Тесалия, на р. Саламврия (стария Пеней) на сѣверъ отъ Трикала, при подножието на Метеорскитѣ планини[7]).

31) Верийска.

Верия (Βερροία, бълг. Беръ, тур. Караферия) е сжщата, за която се говори въ апостолскитѣ дѣяния (XVII, 10). Тя се намира въ южна Македония на Солунското поле, на западъ отъ Солунъ и на желѣзнопжтната линия Солунъ-Битоля. У Иерокла тоя градъ е поставенъ въ епархията на Първа Македония[8]).

Владѣенето на тази епархия, както и на Сервийската, е било прѣдметъ на чести спорове между охридскитѣ архиепископи и цариградскитѣ патриарси.

---

[1]) Gelzer, Byzant. Zeitschr., II, 56.

[2]) Ed. Bonnae, стр. 164.

[3]) Голубинскій, Краткій очеркъ ист. прав. церквей, стр. 78; Йор. Ивановъ, Спис. на Българ. академ. на наукитѣ, кн. I, 112

[4]) Новаковић. Глас, 75, стр. 61.

[5]) Голубинскій, цит. съч., стр. 74.

[6]) Голубинскій, pag. cit.

[7]) Голубинскій, цит. съч., 75, Новаковић, глас 76, стр. 62.

[8]) Synecdemus, 391.

2. Слѣдъ смъртьта на Василия II.

При приемницитѣ на Василия II, Охридскиятъ диоцезъ се съкратилъ почти на половина. Сѣверната му граница е започвала отъ Видинската епархия и вървѣла по дѣсния брѣгъ на Дунава прѣзъ Бѣлградъ, прѣминавала р. Сава и се простирала до Дунава на сѣверъ отъ Фрушка гора, гдѣто е свършвала Срѣмската епархия. Западната граница отначало се спускала, както и по-рано, на югъ по течението на р. Дрина и подъ Призрѣнъ тя е завивала на изтокъ, като оставяла Орейската и Черничката епархии въ диоцеза на драчкия митрополитъ, послѣ близо до Дебъръ тя започвала да се спуска по р. Черни Дримъ и прѣзъ мокренскитѣ планини е достигала до адриатическия брѣгъ при Авлона и на югъ е вървѣла по южния брѣгъ до Авлонския заливъ. Отъ тукъ границата се движела по права линия къмъ Тепедени, обхващайки както него, тъй и Премети; сетнѣ вървейки по лѣвия брѣгъ на р. Воюса, е минавала горното течение на р. Воюса и р. Саламврия и достигала тесалийската граница. Отъ тукъ при сегашния гр. Малакаси тя е завивала на сѣвероизтокъ подъ г. Гребена и, като оставяла гр. Сервия, се лигала на сѣверъ по течението на р. Бистрица, обхващала сегашния гр. Сятища и завършвала на изтокъ по Солунското поле подъ Воденъ и Енидже-Вардаръ и надъ Верия, която оставала въ Солунската епархия. Отъ Енидже-Вардаръ тя прѣминавала Вардаръ, откждѣто малко на сѣверъ отъ Дойранъ, който оставалъ подъ властьта на цариградския патриархъ, достигала до р. Струма. Източната граница е вървѣла на сѣверъ по лѣвия брѣгъ на р. Струма, се отклонявала на изтокъ по права линия подъ Мелникъ, който билъ подъ властьта на цариградския патриархъ, обхващала Разлога и прѣзъ Доспатскитѣ планини е отивала на сѣверъ къмъ изворитѣ на р. Искъръ, минавала тѣхъ и, вървейки по сѣверозападна посока, се свършвала на Дунава близо до Видинъ. Въ тѣзи граници сж влизали западниятъ край на сегашна България, сръбското кралство (до войната въ 1912 г.) Стара Сърбия, Македония безъ южнитѣ покрайнини, срѣдна и часть отъ южна Албания. Прѣдишнитѣ области на Охридския диоцезъ: Епиръ, южномакедонскитѣ покрайнини, сѣверна Албания и сѣвероизточна България влизали въ Цариградския диоцезъ.

Споредъ двата списъка αἱ ὑποκείμεναι ἐπισκοπαὶ τῷ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας и Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς отъ XI и XII в., цѣлата територия на Охридската архиепископия била раздѣлена на 24 епархии [1]). Отъ тѣхъ 18 сж сжществували и по-

---

[1]) Нилъ Доксопатъръ (1143 г.) съобщава, че Българската архиепископия е имала повече отъ 30 епархии. (Migne t. 132, col. 1097), обаче, както твърди и Гелцеръ (Byz. Zeitschr., II, 68), той се основавалъ на хрисовулитѣ на Василия II.

рано, а шесть се образували прѣзъ XI—XII в. чрѣзъ разчленение на прѣдишнитѣ епархии.

Отъ прѣдишнитѣ епархии сж останали слѣднитѣ:

1) *Охридска* съ Охридъ, Прѣспа, Мокра и Кичево. Теофилактъ споменува за Мокра [1]) и Кичево [2]) като за части на Охридската епархия.

2) *Костурска* съ прѣдишнитѣ мѣста безъ Дѣволъ. За тази епархия има сжщо указание въ писмото на Теофилакта до скопския дукъ [3]).

3) *Главенишка* безъ Канина. Споменува я Теофилактъ въ писмото си до Михаила Пантехна [4]).

4) *Мъгленска*. Теофилактъ говори за избирането на воденски епископъ [5]). Вѣроятно, въ това врѣме мъгленскиятъ епископъ живѣелъ въ съсѣдния гр. Воденъ.

5) *Пелагонийска*. Отъ Теофилакта има писмо до неговия епископъ [6]).

6) *Струмишка* съ прѣдишнитѣ градове.

7) *Малешевска* или Морозвиздска. За Струмишката и Малешевската епископии споменува Теофилактъ [7]). Сжщо и Хоматианъ говори за Малешевска епископия въ началото на XII в. въ писмото си до драчкия митрополитъ Константинъ Кавасила, комуто съобщава, че Теофилактъ е адресиралъ съчиненията си за латинскитѣ различия на дякона канстресия Николая, който по сетнѣ билъ малешевски епископъ [8]).

---

[1]) Migne t. 126, col. 484, ep. 65. [2]) ib. col. 416, ep. 27.

[3]) ib. col. 525, ep. 13. [4]) ib. col. 321, ep. 7.

[5]) ib. col. 321, ep. 8: ἐπειδ' ἂν τὸ περὶ τῶν Βοδηνῶν ψήφισμα γένηται, ἐμφανῆσαι τοῦτο

[6]) ibid. col. 527, ep. 15.

[7]) ib. col. 432, ep. 33: ἐγράψαμεν ταῦτα πρὸς τὸν Στρομβίτζης καὶ πρὸς τὸν Μαλεσόβης.

[8]) Pitra, VII, col. 626: ὃ ἐν τῷ πρὸς Νικόλαον διάκονον καὶ καστρέσιον τὸν ὕστερον ἐπίσκοπον Μαλεσόβης πεμθέντι. Въ списъка αἱ ὑποκείμεναι ἐπισκοπαὶ τῷ θρόνῳ τῆς Βουλγαρίας епископското седалище се нарича ἡ Μαλεσόβα, а въ Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς: ὁ Μοροβισδίου· Отъ това, Гелцеръ заключава, че въ края на 11. вѣкъ епископската катедра била прѣмѣстена отъ Морозвиздъ въ Малешево. (Byz. Zeitsch. II, 52). Това, обаче, не ще да е вѣрно: морозвиздскиятъ епископъ се титилувалъ и малешевски, понеже морозвиздската и малѣшевската покрайнини сж съставлявали една провинция (Provincia Malesovi et Morovisdii), както се вижда отъ грамотата на импер. Алексия III отъ 1198 г. (Йор. Ивановъ, Годишникъ I, 78). При това, ако въ края на XI-й вѣкъ била прѣмѣстена катедрата отъ Морозвиздъ въ Малешево, то би трѣбвало въ по-новия списъкъ на епархиитѣ да се чете ἡ Μαλεσόβα вм. ὁ Μοροβισδίου. Двѣтѣ названия били употрѣ-

8) *Велбуждска* съ прѣдишнитѣ мѣста.

9) *Сръдечка* се споменува у Теофилакта нѣколко пѫти[1])

10) *Нишка.*

11) *Браничевска* или Моравска. Въ Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς титулътъ на епископа ѝ билъ: ὁ Μοράβου ἤτοι Βρανιτζόβου[2]), което показва, че епископската катедра била прѣнесена отъ Браничево въ Морава. Туй прѣнасяне ще да е станало още въ края на XI-й в., понеже Теофилактъ говори за моравски епископъ (ὁ Μοράβου)[3]), който е управлявалъ и Браничево.

12) *Бѣлградски* се споменува у Теофилакта[4]).

13) *Сръмска.*

14) *Скопска.* Епископията, за която скопскиятъ дукъ Торнотопулъ е искалъ отъ Теофилакта да назначи друго лице, трѣбва да е била Скопската, защото въ писмото се говори за нея, като за епархия въ Скопската тема[5]).

15) *Призрѣнска* се споменува въ сѫщото писмо на Торнотопулъ.

16) *Липенийска* се споменува у Теофилакта[6]).

17) *Видинска* се споменува у Теофилакта[7]).

18) *Рашка.*

Новооткрити епархии сѫ били:

19) *Дѣволска*, която била отдѣлена отъ Костурската епархия. Подъ „епископия" въ Прѣспа и Дѣволъ, за която Теофилактъ говори въ писмото си до сина на севастократора[8]), трѣбва да се разбира Дѣволската, понеже Прѣспа е влизала въ Охридската епархия. Тази епархия се споменува и въ 1199 г. въ писмото на цариградския патриархъ Иоанъ Каматиръ до драчкия митрополитъ и дѣволския епископъ за брачното дѣло на Капандрита Алексия

бявани отдѣлно за една и сѫща епархия или, защото епископътъ е ималъ двѣ резиденции: въ Морозвиздъ и Малешево или пъкъ, защото Морозвиздъ и Малешево сѫ били съсѣдни и Малешево, като име на область, могло да бѫде употрѣбено намѣсто името на катедралния градъ. Така се обяснява, че въ XIII в. тя се наричала Малешевска, (вижъ по-долѣ стр. 193), а пъкъ въ XIV в. — Морозвиздска (въ лѣсновския хрисовулъ на Стефана Душана и въ една приписка отъ XIV в.: при кънѧщенїи ѥпкп̃ Морозвнд-кїи Матѳй. (Йор. Ивановъ, Бълг. старини изъ Македония, 253).

[1]) Migne t. 126, col. 337, ep. 17; col. 344, ep. 18; col. 349 ep. 19; col. 429, ep. 32.

[2]) Byzant. Zeitschr, I, 257.

[3]) Migne, t. 126, col. 525, ep. 13.

[4]) ibid. col. 524.

[5]) ib. col. 525.

[6]) ib. col. 344, ep. 17.

[7]) ib. col. 336, ep. 16. [8]) ib. col. 529.

и Евдокия, жителкя на Драчката тема [1]). Епископътъ, навѣрно, е живѣлъ въ Голѣмъ Дѣволъ [2]).

20) *Сланишка.* Сжществувала още въ врѣмето на Теофилакта [3]) Сланица се споменува у Ана Комнина като градъ на западъ отъ Цариградъ, т. е. Македония [4]). Въ втория епархийски списъкъ Τάξις τῶν θρόνων τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς четемъ Σλανίτζης ἤτοι Πελλῶν [5]). Тоя титулъ свидѣтелствува, че Сланица се намирала около старата столица на Македонското царство Пела. Сега до Пела се намира Енидже-Вардаръ (Γιάνιτζα), отстоящъ отъ Воденъ шесть часа на истокъ близо до р. Вардаръ. Въ тъждественостьта на Сланица и Енидже Вардаръ се увѣряваме отъ слѣднитѣ факти. Въ атинския списъкъ на епархиитѣ на Охридската архиепископия воденскиятъ епископъ се нарича ὁ Βοδενῶν καὶ Σλανίτζης [6]). Въ синодния охридски актъ отъ 1714 воденскиятъ митрополитъ се подписалъ: ὁ Βοδενῶν καὶ Γιανιτζᾶς [7]), гдѣто прѣписвачътъ на документа Бодлевъ е поставилъ въ скоби думата Πέλλας слѣдъ думата Γιανιτζᾶς [8]) Сланишката епархия била отдѣлена отъ Мъгленската. По-сетнѣ седалището на епископа било прѣнесено въ Воденъ.

21) *Гребенска.* Гр. Гребена (Γρέβαινα) се намира въ южна Македония на притока на р. Бистрица, недалече отъ Сервия, три дни далече отъ Солунъ [9]). Не се знае, кога точно слѣдъ 1019 г. тя е била открита. За нея се споменува въ една схолия въ ржкописа, написанъ по разпоредбата на иерусалимския патриархъ Доситей за Московската патриаршеска библиотека [10]). Ако се допусне, че споменатиятъ тукъ Левъ е Левъ Мунгъ, както мисли Le Quien, то Гребенската епархия била открита не по-късно отъ управлението на тоя архиепископъ (XII в.), като била откжсната отъ Костурската епархия [11]).

22) *Канинска,* отдѣлена отъ Главенишката [12]).

---

[1]) Ράλλη καὶ Πότλη, Σύνταγμα, V, стр. 103.

[2]) Голубинскій, Кр. оч. ист. прав. церкв., стр 77.

[3]) Migne t. 126, col. 321, ep. 7.

[4]) Migne t. 131, col. 484: πρὸς δέ γε τοὺς κατὰ τὴν ἑσπέραν ἐνδιατρίβοντας ἡγέμονας ἑτέρας ἐκπέμπει γραφὰς κατευθὺς Σθλανίτζης τὴν πορείαν ἐντειλάμενος ποιεῖσθαι.

[5]) Byz. Zeits. I, 257. [6]) Gelzer, Der Patr. Achrida, s. 20.

[7]) ibid. s. 77, Urk. 27.

[8]) ibid. заб. 37.

[9]) Голубинскій, цит. съч., стр. 77.

[10]) Записки Новороссійскаго университета т. XIII, 172—173: Καὶ ὁ Βουλγαρίας κύρ Λέων, ὡς ἐν ταῖς αὐτοῦ ἐπιστολαῖς εὗρον τὸν Κομβέχειρον Ἰωάννην τὸν πεπαγομένον διάκονον ὄντα τῷ σαββάτῳ χειροτονήσας πρεσβύτερον τῇ ἑξῆς κυριακῇ ἐπίσκοπον τοῦ Γρεβινοῦ κεχείροτονηκεν.

[11]) У Gelzer, Der Patr. v. Achrida, s. 11.

[12]) pag. cit.

23) *Дебърска*, открита не по-късно отъ послѣдното десетилѣтие на XI в. Има писмо отъ Теофилакта до епископа ѝ[1]). По всѣка вѣроятность, тя била отдѣлена отъ Охр. епархия. Дебърската область се дѣли на Горни и Долни Дебъръ. Тя лежи на сѣверъ отъ Охридъ по двата брѣга на р. Черни Дримъ. Въ Долни Дебъръ се намира гр. Дебъръ (Δέβρη, Δέβρα). гдѣто била епископската катедра. Въ хрисовулитѣ на Василия II не се споменува този градъ, навѣрно, той по-късно се образувалъ. Дебъръ често се споменува отъ писателитѣ на XIII в. (Хоматианъ, Г. Акрополитъ, Никифоръ Григора).

24) *Брѣнотска* или *влашка* (ὁ Βρανέτης ἤτοι Βλάχων). Тази епископия е обхващала всичкитѣ власи на Охридския диоцезъ и вардариотитѣ турци, които при Василия II били подъ прѣката власть на охридския архиепископъ. Влашката епископия се споменува въ една пергаментна тетрадка отъ XI в., намѣрена въ библиотеката на охридската църква „Св. Климентъ". Тамъ се чете: Ἰωάννης ἱερεὺς τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς Βλάχων[2]). Не се знае, гдѣ е била катедрата на влашкия епископъ. Първото му название ὁ Βρανέτης, несъмнѣно, е произлизало отъ названието на сѣлището, гдѣто била епископската катедра. Обаче мѣстностьта Врѣнотъ или Брѣнотъ остава неизвѣстна[3]). По-послѣ вардарскитѣ турци сж минали подъ властьта на солунския митрополитъ.

3. При архиеп. Хоматиана и слѣдъ него.

Въ XIII и XIV в. Охридскиятъ диоцезъ е търпѣлъ чести промѣни. До 1207 г. на сѣверъ границата започвала отъ р. Ибъръ и обхващала гр. Раса, спускала се на югозападъ въ Албания по теченията на Черни Дримъ, минавала е Мокренскитѣ планини и свършвала при Авлонския заливъ. Отъ тукъ по р. Воюса тя е минавала по старата си насока подъ гр. Гребена. Южната граница е оставала сѫщата, каквато е била и по-рано. На изтокъ отъ срѣдното течение на р. Струма тя завивала къмъ западъ, минавала е р. Брѣгалница и срѣдното течение на р. Вардаръ надъ Велесъ и се издигала на сѣверозападъ, послѣ на сѣверъ

---

[1]) Migne t. 126, col. 488, ep. 67.

[2]) Извѣстія Русскаго археолог. инст. въ К-лѣ 1899, IV, вып. 3.

[3]) Gelzer, Byzant Zeitschr. II, s. 60. Голубински не разграничава числото на епархиитѣ на Охридската архиепископия при Василия II и при приемницитѣ му и къмъ списъка на българскитѣ епархии слѣдъ падането на България въ 1018 г. той присъединява и епархиитѣ, които сж принадлежали на Бълг. църква само при българскитѣ царе Бориса, Симеона и Петра, като Прѣславската, Дебелтската, Проватската. Затова у него излизатъ 39 български епархии.

къмъ р. Ибъръ, като оставяла Призрѣнъ. Въ това пространство сж влизали сѣвероизточната часть на стара Сърбия, югозападната часть на сръбското кралство (до войната въ 1912 г.), срѣдна и часть отъ южна Албания и Македония (безъ сѣвернитѣ, източнитѣ и южнитѣ покрайнини). Архиепископията е имала 15 епархии: 1) Охридска, 2) Дѣволска, 3) Главенишка, 4) Канинска, 5) Костурска, 6) Мъгленска, 7) Сланишка, 8) Гребенска, 9) Малешевска,[1]) 10) Струмишка, 11) Пелагонийска, 12) Дебърска, 13) Рашка, 14) Липенийска и 15) Влашка.

Отъ 1207 до 1218 г. сѣверната граница е вървѣла прѣзъ Овче поле и се издигала по границата между Сръбското велико жупанство и царството на Борила до р. Сръбска Морава и Ибъръ, а отъ 1218 г. до 1230 — прѣзъ Овче поле къмъ Шаръ-планина, надъ Скопие. Въ тоя промежутъкъ южната граница се разширила, като обхванала Верийската и Сервийската епархии. Въ 1218 г. Охридскиятъ диоцезъ се е състоялъ само отъ македонскитѣ и албанскитѣ си епархии. Отъ тѣхъ въ писмата на Хоматиана се споменуватъ: 1) Костурска,[2]) 2) Илирийска или Канинска,[3]) 3) Пелагонийска,[4]) 4) Скопска,[5]) 5) Малешевска.[6]) 6) Струмишка[7]), 7) Мъгленска[8]), 8) Гребенска[9]), 9) Дебърска[10]), 10) Дѣволска[11]), 11) Сланишка[12]). Заедно съ Охридската, Влашката и Главенишката охридскиятъ архиепископъ ималъ 14 епархии. Отъ 1223 г. тѣ се увеличили на 16 съ Верийската и Сервийската. За влизането на Верийската епархия въ Охридския диоцезъ свидѣтелствува обстоятелството, че верийскиятъ епископъ билъ членъ на Охридския синодъ: Συνεδριάζων δὲ ὁ ἱερώτατος ἐπίσκοπος Βερροίας γράμμα τοῦ κυροῦ Μανουὴλ τοῦ Δεβκα . . . ἐνεχείρισεν[13]). За подвѣдомственността на Сервийската епископия подъ Охридската архиепископия свидѣтелствува самото ржкоположение на епископа и отъ архиепископа Хоматиана. Въ писмата си по епархийски въпроси сервийскиятъ епископъ се обръщалъ къмъ охридския архиепископъ като къмъ свой началникъ, и Хоматианъ му отговарялъ като на свой подчиненъ.

Въ писмата на Хоматиана се споменуватъ още епископитѣ Янинска и Ботротска, подвѣдомствени на навпактския митрополитъ, Драчката и Керкирската митрополии, Кройската и Анакторополската. Прѣдстоятелитѣ на тѣзи епархии се обръщали къмъ

---

[1]) Гелцеръ твърди, че тази епархия е минала подъ властьта на търновския архиепископъ, обаче за това ние не намѣрихме указания въ паметницитѣ на епархиитѣ на Търновската архиепископия.

[2]) Pitra VII, col. 379 и 565. [3]) ib. col. 566. [4]) ib. col. 568. [5]) ib. col. 337 и 575. [6]) ib. col. 325 и 390. [7]) ib. col. 626. [8]) ib. col. 63. [9]) ib. col. 435. [10]) col. cit. [11]) ib. col. 319. [12]) П. Κεραμεὺς Συμβολή . . . стр. 3. [13]) ib. col. 525.

Хоматиана по свои епархийски въпроси. Керкирскиятъ митрополитъ Василий Педиадитъ запиталъ Хоматиана по единъ бракенъ въпросъ[1]). Неговиятъ приемникъ Георгий Вардани е засѣдавалъ въ Охридския синодъ при разглеждането на наслѣдственъ споръ между трима негови пасоми[2]). Както се спомена по-горѣ, керкирци — мжже и жени — сж отивали въ Охридъ из сждъ прѣдъ архиепископа, като прѣдъ върховенъ духовенъ началникъ на тѣхната страна. Янинскиятъ епископъ се обърналъ не къмъ навпактския митрополитъ, а къмъ охридския архиепископъ за разрешение на възникналитѣ въ неговата епископия въпроси[3]). Сжщо и ботротскиятъ епископъ Димитъръ е молилъ охридския архиепископъ и синодъ да му разрѣши спора съ ставропигиалния патриаршески монастиръ въ с. Хотѣхово. Даже той искалъ самъ да иде въ Охридъ по това дѣло, но поради тѣлесната си, немощь не е прѣдприелъ тоя дългъ пжть. Въ началото на прошението си той се изразява тъй, че сѣкашъ счита Навпактския (митрополитски) и Охридския синоди за части на едно църковно управно тѣло и че неговото обръщане къмъ охридския архиепископъ и неговия Синодъ не е антиканонично[4]).

Зависимостьта на епирскитѣ и източномакедонскитѣ епископи и митрополити, които по-рано се намирали подъ властьта на цариградския патриархъ, отъ охридския архиепископъ — фактическия духовенъ глава на епирската държава, била *повече нравствена*, отколкото юридическа. Намирайки се въ пълно общение съ охридския архиепископъ, въ сжщото врѣме тѣ сж можели свободно да управляватъ епархиитѣ си, безъ да сж били задължени да даватъ смѣтка за това на охридския архиепископъ. Синодитѣ при Навпактската, Керкирската и Драчката митрополии сж били равноцѣнни управни тѣла за диоцезитѣ си, но приемали *църковното единство на цѣлата държава да се изразява отъ Охридската архиепископия.* Ако царството на Теодора Комнина било по-дълговрѣменно, то нравственото единство на всичкитѣ епархии въ Епирската държава, може би, щѣло да получи и канонична форма, и Охридската архиепископияя щѣла да стане de jure висше църковно управно учрѣждение на тая държава.

Въ 1232 — 33 г. се измѣнила южната граница на Охридския диоцезъ, като зела онази посока, която е имала до 1223 г. Всичкитѣ епархии на архиепископията сж били 13 (заедно съ Охридската), именно онія, които е имала отъ 1218 г. до 1223 г.

---

[1]) ib. col. 46. [2]) ib. col. 139.

[3]) ib. col. 119 — 124 и 389 — 392.

[4]) ib. col. 341: ἀπὶ ἰσχυρότερα τῆς ἁπλῆς ἡ διπλῆ συγκεκλεῖσθαι οἶκον. Ἐπιφέρει δὲ ταῦτα προτρέπων τὴ καθ' ὑμᾶς ἁγίᾳ συνόδῳ καὶ πρὸς τὴ ἐπισκοπὴ τοῦ ἁγιωτάτου μητροπολίτου Χαλκιδικῆ καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἱερᾶς συνόδου, καὶ τὴν ἐκ τῆς ὑμῶν ἀγιωσύνης, ἱερὰν δίκην πρόσκλησιν προσλαβόντα.

Въ края на XIII в. Охридскиятъ диоцезъ много билъ стѣснень отъ къмъ сѣверъ. Границата, тръгнайки отъ Струмишко, е минавала р. Брѣгалница и р. Вардаръ малко надъ Велесъ, отъ кждѣто е завивала на югозападъ подъ Кичево и Дебаръ и допирала на р. Черни Дринъ въ Стружкото поле. Диоцезътъ е заемалъ само 11-тѣ прѣдишни епархии: Охридска, Костурска, Дѣволска, Главенишка, Канинска, Пелагонийска, Мъглинска, Сланишка, Гребенска, Струмишка и Влашка.

ПЕТА ГЛАВА.

Иерарси на Охридската архиепископия (отъ 1018—1334).

I. Архиепископи.

1. *Иоанъ*, пръвъ охридски иерархъ съ титулъ архиепископъ, родомъ отъ село Агноандника(?) (Дебърско) [1]), по народность българинъ. До получаването на архиепископския чинъ той билъ игуменъ на дебърския монастиръ „св. Богородица“ [2]). На прѣстола се възкачилъ въ 1018 год. тутакси слѣдъ падането на България. Избирането му отъ Охридския синодъ и утвърждението му отъ императора сж факти, които свидѣтелствуватъ, че като игуменъ той се ползувалъ съ любовьта и довѣрието на клира и народа и се отличавалъ съ високи умствени и нравствени качества. Архиепископъ Иоанъ е билъ единъ отъ най-достойнитѣ български иерарси и охридски архиепископи. На неговия високъ патриотизъмъ, далековидность, настойчивость и дипломатически тактъ българскиятъ народъ е дължелъ запазването на своето културно и духовно единство слѣдъ падането на Първото българско царство. За неговата по-нататъшна дѣйность нѣма извѣстия. По нѣкои паметници се вижда, че той се отличавалъ съ любовь къмъ духовната просвѣта. Иоанъ е останалъ на прѣстола до смъртьта си, която е настжпила около 1037 год., както се вижда отъ една бѣлѣжка подъ 6545 г. въ виенската хроника на Скилица, че Иоанъ умрѣлъ прѣзъ царуването на Михаила IV Пафлагонски (1034—1041)[3]).

2. *Левъ*, пръвъ охридски архиепископъ отъ гръцка народность. Отъ притурката въ виенската хроника на Скилица за

---

[1]) Дюканжевъ каталогъ на българскитѣ архиепископи у Гелцера „Def. Patr. v. Achrida“, 6. Текъво село сега не се срѣща.

[2]) Idem, pag. cit.

[3]) Prokic, Die Zusätze, s. 35, № 58.

архиепископа Лева, [1]) се вижда, че Левъ билъ родомъ отъ Пафлагония и билъ поставенъ на охридския прѣстолъ отъ византийския императоръ Михаила IV Пафлагонски, слѣдъ смъртьта на архиепископа Иоана. До получаването на архиепископския прѣстолъ, Левъ дълго врѣме билъ хартофилаксъ на Цариградската патриаршия.[2]) Той ималъ духовно и свѣтско образование и се отличавалъ съ кротость, миролюбие и други добродѣтели, за които той оставилъ въ Охридъ много спомени.

Левъ е единъ отъ най-бѣлѣжитѣ охридски иерарси. Дюканжевиятъ каталогъ му приписва построяването на охридската църква „св. София". Обаче археологътъ Милюковъ, както погорѣ видѣхме, я отнася къмъ епохата на царь Самуила. Ако Левъ не е построилъ нова църква, то несъмнѣно е, че той възобновилъ и украсилъ „великата църква" на Самуила, която, може би, била на срутване и я нарекълъ „св. София", съ цѣль да приравни Охридската църква по достойнство съ Цариградската, която блѣщѣла съ катедралния си храмъ „св. София", и съ цѣль да привлѣче на своя страна враждебно настроенитѣ къмъ него

---

[1]) Ibid 35: καὶ Ἰωάννου δὲ τοῦ Βουλγαρίας ἀρχιεπισκόπου κοιμηθέντος ἕτερον ὁ βασιλεὺς προχειρίζεται Παφλαγονίας μέν ὡρμημένον ἐν τῇ μεγάλῃ δὲ ἐκκλησίᾳ διαπρέψαντα καὶ τὸ τοῦ χαρτοφύλακος διακόνημα ἐν πολλοῖς ἔπεσιν διανύσαντα, ἔρωτι δὲ ἡσυχίας καὶ τῷ μὴ καλῶς τὰ θεῖα οἰκονομεῖσθαι παραιτησάμενον τοὺς ἐν μέσῳ θορύβους, καὶ διὰ τὸ μὴ θέλειν τῷ πατριάρχῃ προσκρούειν ἡσυχάζοντα καὶ ἰδιοπραγοῦντα. οὗτος Λέων μὲν ἐκαλεῖτο. πᾶσαν δὲ παιδείαν ἐξήσκητο τήν τε θύραθεν καὶ τὴν ἡμετέραν. ἐπιστὰς δὲ τῇ Βουλγαρίᾳ πολλὰ μνημεῖα τῆς αὐτοῦ ἀρετῆς καταλέλοιπεν. Вж. и цариградския съборенъ актъ отъ 1156 г., гдѣто между възгледитѣ на другитѣ църковни отци се излага и възгледътъ на Лева Охридски за опрѣсноцитѣ: Τοῦ κυροῦ Λέοντος τοῦ Βουλγαρίας τοῦ πρωτοπροβλήτου παρὰ τοῦ μακαρίτου καλοῦ ἤτοι Βασιλείου ἐκ τῆς περὶ τῶν ἀζύμων ἐπιστολῆς. (Migne, t. 140, XXIV, 156). Migne чете, намѣсто καλοῦ ἤτοι Βασιλείου, Καλαφάτου βασιλέως (ib. забѣл. 4), съ което той е склоненъ да припише назначението на архиепископа Лева на Михаила Калафата (не по рано отъ 1041 г.) Макаръ Минъ да не е много далече отъ истинската дата на възкачването на архиепископа Лева, по-вѣрно е четенето на Василевски, споредъ което подъ „Василий" трѣбва да се разбира охридчанинътъ, солунскиятъ архиепископъ Василий, който се наричалъ, Καλὸς (Визант. Временникъ I, 57). Тукъ се говори не за избирането на Лева за охридски архиепископъ, а за това, че Василий Καλὸς е съобщилъ на събора извадки отъ писмото на българския архиепископъ Лева за опрѣсноцитѣ. А Василий е нареченъ μακαρίτου (блаженопочиналь), задѣто ние нѣмаме автентични протоколи на събора, а тѣхна сетнѣшна прѣработка, която е дошла до насъ чрѣзъ Никита Хониатъ (Васильевскій, цит. сп., стр. 70).

[2]) Вж. и Дюканжевия каталогъ у Гелцера, цит. съч. стр. 6.

българи. Въ охридския храмъ „св. Климентъ" се намира една икона на св. Богородица, подарена отъ архиепископа Левъ. Тя е прънесена, навѣрно, отъ охридската катедрала „св. София" слѣдъ обръщанието ѝ въ джамия. Върху нея има двѣ емайлови пластинки съ гръцкия надписъ: Τὰ σὰ προσάγω σοι, κόρη παναγία Λέων σὸς οἰκέτης οἰκέτης Θεοῦ θύτης. (Твоитѣ дарове принасямъ ти, Пръсвета Дѣво, (азъ) Левъ, твой окаянъ проситель, Божий жрецъ).[1])—Архиепископъ Левъималъ това особено значение за Охридската архиепископия, че съ живото си участие въ разпрата на Източната църква съ Западната я извелъ отъ прѣдишната ѝ затвореность и, като я поставилъ въ пълно общение съ източнитѣ църкви, тѣсно свързалъ нейния животъ съ тѣхния и я направилъ важенъ органъ на Православната църква.

Левъ е умрѣлъ скоро слѣдъ раздѣлата на църквитѣ въ царуването на императрица Теодора (1054—1057). [2]) навѣрно, въ 1056 г.[3])

Приемникътъ на Лева билъ

3. *Теодулъ*, родомъ отъ гр. Тетраполъ (Икония въ Мала Азия). До встжпването си на охридския прѣстолъ той билъ игуменъ въ монастира „св. Мокий" въ Цариградъ[4]) и билъ поставенъ за архиепископъ отъ императрица Теодора[5]). Излѣзълъ отъ монашеска срѣда, архиепископъ Теодулъ е нѣмалъ свѣтско образование, но за това пъкъ е владѣелъ „божествената мждрость„[6]) Въ Охридъ той е построилъ „горната велика църква"[7]) съ съдѣйствието на Иоанъ Анджо, навѣрно, охридски болярининъ[8]). Теодулъ е умрѣлъ въ 1065 г. едноврѣменно съ избирането на Иоана Ксифилина за цариградски патриархъ[9]).

4. *Иоанъ Ламбинъ*, (ὁ Λαμπηνός), родомъ отъ Лампа (М. Азия), билъ монахъ на пл. Олимпъ, гдѣто съ него е сподвижничелъ и Иоанъ Ксифилинъ (послѣ царигр. патриархъ) и билъ поставенъ на охридския прѣстолъ отъ императора Константина

---

[1]) Кондаковъ, Македонія стр. 269; Г. Баласчевъ, в. „Народни права", 1916 г. брой 82.

[2]) Кедринъ у Migne t. 122, col. 341. Stritter, Memoria populorum II, 639.

[3]) Голубинскій, Краткій оч. ист. пр. ц., 41; Gelzer, Der. Patr. v. Achr. s. 8. Дриновъ отнася неговата смърть къмъ 1053 г., но не посочва основанията за това. (Периодич. списание XXXII,—XXXIII, 361)

[4]) Дюк. каталогъ у Гелцера, стр. 6. [5]) Stritter, ibid., 639.

[6]) idem, pag. cit

[7]) Дюк. каталогъ у Гелцера, 6. Вѣроятно, тя е сегашната църквица „св. Богородица" въ махала Чалница.

[8]) Сега въ Охридъ има фамилия Банджови.

[9]) Скилица, у Migne t. 122, col. 388

Дука въ 1065 г. скоро слѣдъ смъртьта на архиепископа Теодулъ[2]). Той умрѣлъ въ 1078 година[3]).

Иоанъ Трьзвенъ (Ἄσπρος, невинопиенъ), до получаването на охридския прѣстолъ игуменъ на монастира Ариния или Ариджия (може би, Арча въ сѣверна България[4]), билъ поставенъ за охридски архиепископъ отъ императора Никифоръ Вотаниатъ, слѣдъ смъртьта на Иоана Лампина, въ 1078—1079 г.[5]).

6. *Теофилактъ*, родомъ отъ островъ Еврипъ, билъ риторъ и дяконъ на цариградската църква до назначаването му въ Охридъ[6]). Ученикъ на полигистора и енциклопедиста Михаилъ Пселъ, той билъ единъ отъ най-образованитѣ гърци за своето врѣме. Архиепископъ Димитъръ Хоматианъ говори за него съ благоговѣние. Той го нарича най-мждръ архиепископъ на България (ὁ σοφώτατος Βουλγαρίας[6]), Θεοφυλάκτου τοῦ σοφωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας),[7]) най-мждръ писатель (τῷ σοφωτάτῳ συγγράμματι)[8]). Не може да се опрѣдѣли точно датата на възкачването на Теофилакта на охридския прѣстолъ. Въ каталога на Дюканжа той се споменува тутакси слѣдъ Иоана Анна, обаче не се знае, кога Аннъ е напусналъ прѣстола. По всичко изглежда, че Теофилактъ е заелъ охридския прѣстолъ слѣдъ 1084 г.[9]).

---

[1]) ibid.; сжщо Дюк. Каталогъ у Gelzer, цит. съч. стр. 6; Stritter, II, 660.

[2]) Скилица у Migne, t. 122, col. 473 и 476; Striter, цит. съч., 667.

[3]) Дюк. кат. у Gelzer, Der Patr. v. Achr, 6.

[4]) Скилица у Migne t. 122, col. 476; Stritter, цит. съч. 667

[5]) Дюк. катал. Gelrer, цит. съч. стр. 7: Θεοφύλακτος ὁ ἐξ Εὐρίπου ῥήτωρ ὢν καὶ διάκονος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας. Въ московполското издание на житието на св. Климентъ (1741 г.), съставено отъ Теофилакта, послѣдниятъ е нареченъ τοῦ καὶ μαΐστορος τῶν ῥητόρων χρηματίσαντος ἐν Κωνσταντινουπόλει (ржкописъ на Соф. нар. библ, № 589 стр. 5). За родното мѣсто на Теофилакта Еврипъ узнаваме още отъ двѣ негови писма до брата на императрицата Ирина, Иоанъ, когото той моли да облагодѣтелствува неговитѣ роднини въ Еврипъ (Migne t. 126, col. 512, ep. 4 и col. 524, ep. 12). Въ послѣдното писмо, споредъ изданието на Минъ, името на града е пропуснато, но Успенски го намѣрилъ въ ржкописа, гдѣто се чете: κἂν ἀπόῃσαι τῶν συγγενῶν τῶν ἐν τῷ Εὐρίπῳ. (образованіе втор. болг. царства стр. 22 прим 3).

[6]) Pitra, t. VII. col. 626. [7]) ibid. col. 730. [8]) ibid. col. 629.

[9]) По този въпросъ има различни мнѣния. Нѣкои (Баронiи, Dom Remy Ceillier въ Histoire générale des auteurs sacrès, t. 21. p. 189—203, Муралтъ въ визант. си хронография, Гелцеръ) отнасятъ дѣйностьта на Теофилакта къмъ 80-тѣ години на XI в., при императорите Романъ Диогенъ (1068—1073) и Михаилъ Дука (1073—1078). Обаче това не е вѣрно, понеже главнитѣ адресанти на Теофилактовитѣ писма съ

Човѣкъ изтънченъ и меланхоличенъ, Теофилактъ не е приелъ ржководството на Охридската църква съ апостолска ревность да просвѣщава младенческия народъ. Отъ чуждата и слабокултурна срѣда на първо врѣме той се гнусѣлъ. Той не се чувствувалъ на своето мѣсто и силно е тжгувалъ за византийския животъ, за елинскитѣ поети и философи. Въ писмото си до великия доместикъ той сравнява своята сждба съ тежкитѣ изпитни на Иракла, когато послѣдниятъ билъ на служба при мидийската царица Омфала, жена разкошна, богата съ злато, желаеща да се счита прѣкрасна, оскърбяваща се, ако я сравнявали съ роза, прѣзираща и лактитѣ на Ира, и коситѣ на Лета, и петитѣ на Ива, и нозѣтѣ на Тетида, желаеща да бѫде въ всичко отобразъ на Афродита.

били членове на Комниновци—братя, зетове, и родними на импер. Алексия I Комнинъ, който е встжпилъ на прѣстола въ м. априлъ 1081 год. Споредъ Голубински, Теофилактъ билъ назначенъ за охридски архиепископъ не по-рано отъ 1084 — 1085 г., понеже, когато синътъ на императора Михаилъ Парапинатъ, Константинъ Дука, роденъ въ 1074 год. билъ на 8—9 години, Теофилактъ билъ назначенъ за неговъ наставникъ. Успенски пъкъ допуска, че Теофилактъ билъ вече архиепископъ още до 1084 год., понеже въ писмата си до цариградския патриархъ Николай II Граматикъ (1084—1111 г.) той не загатва да е получилъ епископски санъ отъ патриарха, обаче Успенски забравя, че охридскитѣ архиепископи се ржкополагали отъ Охридския синодъ и, слѣдов., въ тия писма не можело да има подобно загатване. Никакви хронологични свѣдения не дава и писмото на Теофилакта до Иоана философа, когото Успенски отъждествява съ извѣстния въ Цариградъ (въ края на XI в.) еретикъ Иоанъ Италъ (за него говори Анна Комнина. Migne, t. 131, col. 428 — 440). Знае се, че Теофилактъ е хранѣлъ благоговѣйно чувство къмъ поета Михаилъ Пселъ (Migne t. 126, 384 — 385 ep. 15: Ἀμέλει καὶ τῷ τριμακαριωτάτῳ ὑπερτίμῳ τῷ Ψέλλῳ, καὶ παραιτοῦμαι τὴν γλῶτταν, ἐφεῦρε μὲν ὡς εἰκὸς, οὐκ εὐκαταφρόνητους χάριτας. Πολλὰ γὰρ δὴ τῆς μούσης τοῦ ἀνδρὸς ἀπονάμενος), а отношенията между послѣдния и бившия му ученикъ Иоанъ Италъ сж били враждебни и едвали би било възможно, щото поклоникътъ на единия да е билъ поклоникъ и на другия. Трѣбва да се съгласимъ съ твърдението на руския професоръ Василевски (Ж. М. Н. Просв. 1879 Іюль, стр. 152), че споменатиятъ отъ Теофилакта Иоанъ философъ билъ не Иоанъ Италъ, [illegible] а единъ отъ многото, безъ официаленъ титулъ, византийски философи, когото за християнския му характеръ Теофилактъ е цѣнѣлъ повече отъ земчкитѣ. Това се вижда отъ слѣдното мѣсто въ писмото на Теофилакта до Иоана философа: „Не напусто азъ всѣкога поставямъ моя, по добрѣ да се каже, Божия Иоанъ по горѣ отъ земнитѣ философи. Той тъй малко се постара да се покаже като единъ отъ тѣхъ, които си присвояватъ званието на философъ (въ [illegible]

„Понасялъ тѣзи страданія Зевсовиятъ синъ — тъжи Теофилактъ — и претърпѣлъ тѣзи оскърбления, докато въ предопредѣленото врѣме той не се освободилъ отъ робството . . . Азъ ти описахъ положението, въ което се намирамъ. Разликата е само въ това, че азъ се намирамъ въ робство не при богата царица, чиста, прѣкрасна и всецѣло златна Афродита, но при нечисти роби варвари, отъ които се носи миризма на овчи кожи (μυσάρας χοδίων ἀποζέουσι), роби твърдѣ бѣдни по удобствата на живота и богати само съ злонравие или по-скоро царуващи надъ всички съ бѣдность и злонравие заедно. Освободете ме отъ това срамно робство, ако е възможно; иначе предварително ще се разсърдя на Васъ отъ името на Христа, задѣто синътъ не върши нищо достойно за бащата. Ако за мене това е безславно, то за подържащитѣ, може би, то е позорно".[1])

Охридското паство му се представлявало тъй далечно по духовна култура, че той се чувствувалъ като въ ада.

τοῦτον εἰς φανέρωσιν τῶν ποιουμένων νῦν τὸν φιλόσοφον), че съ самитѣ дѣла показа съвършено отличие отъ тѣхъ. Сегашнитѣ философи, както ние виждаме, съ нищо друго не се занимаватъ, освѣнъ съ братоненавистничество, затова и съ богоненавистничество; а той е поставилъ прѣдъ себе си огледалото на боголюбието — на братолюбието" (Migne, t. 126, col. 461, ep. 45). Умозрителниятъ философъ Иоанъ Италъ едва ли би билъ охарактеризиранъ като учитель на християнски моралъ. А отъ друго писмо на Теофилакта се вижда, че неговиятъ приятель Иоанъ философъ билъ *Иоанъ Ромей*, а не Иоанъ Италъ. „Ти оглуши моитѣ уши, добри Иоане, мой свѣтлѣйши синъ въ Господа, шумно, разказвайки за своитѣ дѣла... Откждѣ ти се яви на насъ срѣщу сегашната нощь на злото като желана звѣзда (ἄστρα ἀρίζηλος), да се изразя съ езика на Пиндара? Отъ кждѣ, о блаженни? Разрѣши веригитѣ на съмнѣнието. Впрочемъ близко е и разрѣшението. Това е философията, благодѣтелката на хората, която очовѣчява даже звѣрскитѣ и скотообразнитѣ между тѣхъ—сжщо, както Цирцея е превърнала другаритѣ на Одисея отъ свине отново въ човѣшки видъ; философията, казвамъ, е образувала въ тебе такъво настроение и е насадила небесно произведение на чужда почва, на земята, говорейки съ думитѣ на Платона. И тъй, пази своята доброта, съ която ти се приближаваш до Бога и се допираш съ главата до небето, макаръ и да ходишъ по земята. Това е настоящъ философъ". (ibid. t. 126, col. 319—320, ep. 5). Чъртитѣ, съ които се изобразява Иоанъ Ромей, сж тъй сходни съ чъртитѣ на Иоана философа, че едва ли може да има съмнѣние въ тѣхната тъждественость. Наистина, Теофилактъ адресира едно писмо τῷ ὁπάτῳ τῶν φιλοσόφων τῷ Ἀμυρουᾶ (или Χαρουᾶ) (ib. col. 411, ep. 40), което още нарича ὑποῦς πρόεδρος (нждъръ прѣдседатель), обаче този философъ, както се вижда отъ надписа върху писмото, съвсѣмъ не

[1]) Migne t. 126, col. 305, ep. 2.

„Но човѣкъ — продължава той въ сжщото писмо [1]) — не измѣнява вече своя начинъ на мислене. Още не встжпилъ въ Охридъ и азъ, нещастният, почнахъ да се притѣснявамъ за Вашия градъ. Тъй още отъ далече ме нападна нѣкаква смъртна тжга, каквато вѣе само отъ адскитѣ бездни. У Емпедокла побѣдата произвежда глави безъ трупове; тукашното пъкъ безначалие — мириади надъ мириади трупове безъ глави. Защото кой охридчанинъ не е трупъ безъ глава, незнаещъ да почита нито Бога, нито човѣка? Съ такива чудовища азъ съмъ отсѣденъ да съжителствувамъ. И, което е по-ужасно отъ всичко, това е, че нѣма никаква надежда съ нѣкакви подобряващи сили нѣкога да се прикачатъ главитѣ къмъ тѣзи шии, както у агригентския мждрецъ любовьта довежда несъвършенитѣ глави въ съвършенство".

Въ България Теофилактъ не намиралъ нищо хубаво. За него тя била сжщинско блато, нейнитѣ жители — жаби, а той самъ — орелъ, птица на Зевса, паднала по нещастие въ блатния свѣтъ, България. Подъ първото впечатление отъ новото си паство, той е молилъ великия доместикъ да ходатайствува прѣдъ императора да го освободи отъ длъжность:

„Но за мене крилѣтѣ на най-хубавитѣ надежди съвсѣмъ отлитатъ, и орелътъ, който е на скиптъра на Зевса, сега ходи по земята и, уви!, се държи на тора и понася животъ заедно съ жабитѣ,

---

билъ Иоанъ Италъ, а философъ отъ Смирна или, споредъ Васильевски, (Ж. М. Н. Просв. 1879 г., іюль, стр. 153) Теоворъ Смирненски, съврѣменикъ и познатъ на Теофилакта князъ на философитѣ. — И привежданото отъ Успенски Теофилактово писмо до императрица Мария нѣма значение, понеже самъ Успенски го отнася къмъ 1085 — 1086 г. и не съдържа никакви данни за началото на Теофилактовото архиепископствуване. Въ сжщность това писмо било написано слѣдъ постригването и заточението на императрица Мария, около 1090 год., понеже тамъ Теофилактъ моли Мария да се моли за него прѣдъ Бога, къмъ Когото тя се приближава чрѣзъ дѣлата си. Освѣнъ това въ писмото се срѣщатъ чърти, които показватъ, че то било написано късно слѣдъ назначението на Теофилакта за архиепископъ. Напр. Теофилактъ говори: „отъ когато азъ се намирамъ въ тоя градъ (т. е. Охридъ) (толкова врѣме мина), у мене всичко е замирисало (ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὄντι μοι (τοσοῦτος ἐστι χρόνος) προσώζεσαν (Migne t. 126, col. 501 ep. 1). Въ писмото се посочва, още че въ врѣме на написването му Теофилактъ билъ вече старъ": „И това ние просимъ прѣдъ твоето свето царство съ устата на старецъ" (ταῦτα μὲν οὖν γεροντικώτερον πρὸς τὴν ἁγίαν σου βασιλείαν ἱκετεύσαμεν).

Даже и въ Теофил. съчинение Institutio regia, написано въ 1088 — 1089, нѣма никакви указания, че тогава Теофилактъ билъ архиепископъ.

[1]) Migne t. 126, col. 307—309.

които, замисляйки нѣщо опасно и недостойно за своето жребие, се забавляватъ съ птицата на Зевса и кални и вонещи скачатъ на неговия гръбъ и, разположени на него, завеждатъ своето неприятно и нехармонично квакане. И що достойно може да се чака отъ блатна тварь? (καὶ τί γὰρ ἂν τετραπόδους ψοχὰς ἀπάρῃ). Тѣ мислятъ да пѣятъ нѣкакъвъ побѣденъ пеянъ, но не е настжпило още врѣмето за това: още не сж притжпили клюва, нито остритѣ нокти, има още съ какво да щипятъ и да разжжватъ месо. Считайки по-долѣ отъ своето достоинство да се защищава и да имъ мъсти за обидата, тя (птицата на Зевса) внимателно и ясно гледа само въ лжчитѣ на слънцето и имечно съ цѣлитѣ си очи, както я надарила съ това природата. И изглежда, че, както нѣкога оня, и тя желае да повика слънцето за свидѣтель на своитѣ страдания и за да имъ покаже то своето неразположение и да се яви тѣхенъ мъститель за ония поруганія, на които я подхвърлятъ. Заклевамъ те, о мждрѣйши и любезнѣйши отъ хората, съ чиститѣ лжчи на това слънце, които те освѣтляватъ всѣки день и съ които ти освѣтлявашъ произвежданитѣ отъ тебе орленца. Този орелъ, който прѣнася такива оскърбления, направдно желае да живѣе съ васъ щастливитѣ, гдѣто е разсѣянъ чистъ (εὐαέλος-безоблаченъ) ефиръ, свободенъ отъ калъ и блато.

Мисля, не ще възразишъ, а ще осждишъ тукашното блато на злинитѣ и произлѣзлитѣ отъ него жаби, тъй като нѣмамъ да ти прѣдставя нѣщо по-болѣзнено отъ обикновената подагра. Мисля, че на тебе не е свойствено да се забавлявашъ, но да ме изпълвашъ съ благодатни думи и даже, спомняйки за мене, ти ме ободрявашъ и не е възможно да не отбѣлѣзвамъ това въ писмата си до тебе, защото (това) ме освобождава отъ всичката тази печаль и чрѣзъ други милости (ми) дава смѣлость свободно да се обръщамъ къмъ твоитѣ милости. Но благодатниятъ Богъ ще даде и на мене нѣкога окончателна избава отъ злинитѣ или угѣха и на тебе пълно освобождение отъ неумолимия звѣрь и покой; защото или ние сами се отбихме отъ Неговия пжть, или пъкъ само на насъ е дадена несмѣсената чаша на паденіето".

Тжгата на Теофилакта за своята родна страна била силна и болѣзнена. Той намиралъ голѣма угѣха въ срѣщитѣ си съ императорскитѣ комисари — цариградчани.

„Ако въ такива варварски страни — пише той на Махитара — нѣма нищо добро, за да ме научи, то и нѣкакъвъ кратъкъ ручей на мждростьта, който би дошълъ до насъ, ни се прѣдставя изворъ на нектаръ. Затова не ни оставяй за напрѣдъ да се измжчваме (κόποις — изсъхнали) въ тъзи пустинна земя, непроходна и безводна. Защото такъва е земята, въ която ни е сждено да живѣемъ, макаръ мнозина да ни считатъ блаженъ и славенъ. Блаженъ се считамъ азъ на площада, а когато отворя вратитѣ, азъ съмъ най нещастниятъ (τρισάθλιος)". [1])

---

[1]) Migne t. 126, col. 312—313, ep. 3.

За Теофилакта България е била вмѣстилище на дивота и селащина. На Анема той пише:

„Ти тълкуваш моя сънъ, мой любезенъ отъ мжжетѣ, като говоря, че азъ се оварварихъ, живѣейки срѣдъ българитѣ. А помисли колко азъ нихъ отъ чашата на дивотата, като проживѣхъ толкова години далече отъ страната на мждростьта и сѣкашъ се опиянихъ отъ безвкусието (ὡς ἐμεθύσθην τῆς ἀμουσίας). Но кой ще ни даде противоположното опиянение на чашата на мждростьта, което виждаме у Соломона, като покаже бившитѣ глупави за разумни? Колко пжти азъ викахъ къмъ нея (т. е. мждростьта) съ пѣсньята: покажи ми твоя погледъ (изъ Пѣснь пѣсней, II, 14) и направи да чуя твоя гласъ! Но тя отбѣгва и се скрива, и още повече дразни моята любовь".

Лишенъ отъ високообразована срѣда въ Охридъ и обладанъ отъ гореща любовъ къмъ науката, Теофилактъ е изпитвалъ несносни душевни мжки:

„Азъ, нещастниятъ (δύσερως — нещастниятъ въ любовьта на приятелитѣ), прѣнебрѣгнатиятъ и бѣдствующиятъ, виждамъ, че моятъ животъ е подобенъ на мита за възлюбления на Ехо (ὁ τῆς Ἠχοῦς ἐρῶν), който билъ или демонъ, или богъ; или на мита на извѣстния Танталъ, който всѣкога е жадувалъ и билъ измамванъ, когато искалъ да пие. Допада на душата ми пакъ да кажа думитѣ на Соломона: „добихъ мждрость, и тя се отдалечи отъ мене по-нататъкъ отъ колкото бѣше по-рано" (Екклес. VII, 24). И, казвайки това, азъ нѣмахъ прѣдъ видъ друго, освѣнъ моитѣ страдания. Необходимо ми е да измисля нѣкое лѣкарство, тъй като за насъ отдавна живущитѣ въ българската земя дивотата е станала съжителница (ὁμότροπος) и сътрапезница (ὁμότροφος). Ти пакъ не се приструвай тъй, не си давай видъ на идиотъ, защото вчера имаше книга въ твоитѣ ржцѣ и още ти се носятъ правилата на мждритѣ. Но и сега ти изпращамъ книгата на Златоуста . . ."[1]).

Въ писмото си до сина на дѳместика Григорий Пакурианъ, той явно изказва недоволство, че нѣма условия да прояви своитѣ дарби:

„По-прѣди азъ оплаквахъ своята участь, пансеваste къ Господа мой синъ, като я наричахъ несносна (πολυπόθητον) и нещастна, защото ти ме хвърли въ тази далечина, гдѣто има завистъ и злоба и други пороци, гдѣто краснорѣчието се ненавижда повече, отколкото благовонието отъ брѣмбаритѣ (ἢ τὰ λόγου μυρίπνοα, μᾶλλον ἢ μύρου κακοσθόρους). Сега пакъ азъ трѣбва да ѝ принеса благодарность за това, че тя ми прѣдостави мѣстожителство срѣдъ тѣзи варвари, обогати ме съ тебе за слушатель. Това щастие, високо цѣнено отъ мнозина въ великия градъ (т. е. Цариградъ), едва на малцина е достжпно и на мене е паднало жребие по-щастливо, отколкото на Платона"[2])

---

[1]) Migne t. 126, col. 396, ep. 21. [2]) ibid., col 333 ep. 14.

Повече кабинетенъ човѣкъ, отколкото мисионеръ, Теофилактъ, при сблъскването си съ грубата дѣйствителность въ България, се чуствувалъ като въ пустиня[1]). Дълго врѣме слѣдъ встжпването си на прѣстола той се измжчвалъ отъ самотность и, навѣрно, не е можалъ да се успокои до напущането на Охридъ. Това чувство още повече се усилвало отъ неприязненитѣ отношения на паството му къмъ него.

При все това Теофилактъ е билъ доблестенъ архиепископъ. Трагизъмътъ въ дѣйностьта му като български духовенъ глава се заключавалъ именно въ раздвоя между чувствата и съвѣстьта му. Заради трудоветѣ си за св. Климента и другаритѣ му, той трѣбва да заеме високо мѣсто въ българската история, защото, като въздигналъ култа на седемьтѣ български духовни свѣтила, той е създалъ единъ непрѣкжснатъ изворъ, който и до сега освѣжава и подкрѣпва народностното съзнание на българския народъ. Чрѣзъ него Българската църква се издигнала на почтена висота между източнитѣ църкви.

Теофилактъ не останалъ въ Охридъ до края на живота си. Главна причина за оставката му ще да е била враждата между него и охридчани, които не сж могли да свикнатъ съ неговото аристократско държане. Датата на оставката му сжщо не е извѣстна. Навѣрно, той се прѣселилъ въ Солунъ въ 1107—1108 г.[2])

7. *Левъ Мунгъ* билъ покръстенъ евреинъ и до встжпването си на охридския прѣстолъ билъ мисионеръ между езичницитѣ, поради което билъ нареченъ „*учитель на езичницитѣ*“[3]). Въ Дюканжевия каталогъ той е поставенъ слѣдъ Теофилакта и, слѣдователно, той е станалъ охридски архиепископъ около 1108 г. Въ инвентара на струмишкия монастиръ „Св. Богородица Милостива“ се споменува охридски архиепископъ Левъ философъ[4]). Той не билъ Левъ, съврѣменикътъ на цариградския патриархъ Михаилъ Керуларий, защото монастиръть не е сжществувалъ още въ 1054 г.. Отъ друга страна въ инвентара наредъ съ Лева философа се споменува архиепископъ Иоанъ Комнинъ. Между Лева, съврѣменика на Мих. Керуларий, и Иоана Комнина е нѣмало другъ архиепископъ съ името Левъ, освѣнъ наречениятъ въ Дюканжевия каталогъ διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν, титулъ твърдѣ бли-

---

[1]) ibid. col. 548 ep. 29. Ἡ γὰρ ἔρημος αὕτη, ἣν τρίβειν καταδι κάσθημεν.

[2]) Успенскій, Образов. второго болгарс. царства стр. 15 и 54. Изглежда, и Василевски е съгласенъ съ Успенски, като твърди, че писмата на Теофилакта сж били написани отъ 1091 и 1108 год, (Ж. Н. Просв. 1872. Декабрь. статия „Византія и Печенѣги“).

[3]) Дюк. каталогъ, у Gelzer стр. 7: Λέων ὁ μοῦγγος, ἐξ Ἰουδαίων ὤν, ἐκ προγόνων χρηματίσας διδάσκαλος τῶν ἐθνῶν.

[4]) Извѣстія Археол. институт. въ К-лѣ, 1900 г. VI, вып. I, стр. 123.

зъкъ съ φιλόσοφος. Левъ Мунгъ е архиепископствувалъ до 1120 год.[1])

8. *Михаилъ*, наричанъ още Максимъ, евнухъ, до получаването на архиепископския чинъ билъ дверникъ (остиари) въ патриаршеската канцелария[2]). Той билъ приемникъ на Лева Мунга (около 1120 г.) Не се знае, кога е оставилъ архиепископския прѣстолъ.

9. *Иоанъ Комнинъ*, синъ на севастократора Исакъ Комнинъ и племенникъ на имп. Алексий Комнинъ, до помонашването си билъ драчки дукъ и се наричалъ севастъ Адрианъ[3]) Въ 1143 г. той вече билъ на охридския прѣстолъ, както се вижда отъ цариградския съборенъ актъ отъ 1143 година. гдѣто той се споменува като τοῦ πανσεβάστου σεβάστου καὶ μεγάλου Δρουγγαρίου τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας[4]). Употрѣбата на свѣтски титулъ отъ архиепископа дава основание да се прѣдполага, че Иоанъ Комнинъ билъ ржкоположенъ за архиепископъ малко врѣме прѣди свикването на този съборъ[5]). Въ инвентара на библиотеката на струмишкия монастиръ „Св. Богородица Милостива" сж отбѣлѣзани два негови мемоари (ὑπομνήματα). Той билъ на прѣстола и въ 1156 и 1157 год. м. май, когато участвувалъ въ събора противъ еретика Сотериха.

Архиепископъ Иоанъ Комнинъ е игралъ важна роль въ борбата на Църквата съ ереситѣ.

10. *Константинъ I* билъ назначенъ отъ императора Мануилъ Комнинъ до 1160 г. Той е участвувалъ въ цариградския съборъ въ 1170 г.[6])

11. *Ненаименованъ български архиепископъ* се споменува подъ 1183 г., когато е позволилъ запрѣтения отъ цариградския патриархъ Теодосий I (1178—1183 г.) бракъ на императора Алексия II Комнинъ (1180—1183)[7])

---

[1]) Ibid. стр. 140.

[2]) Дюк. каталогъ, у Gelzer, цит. съч. 7. Μιχαὴλ, ὁ ἐπίκλην Μάξιμος, ὁστιάριος ὢν ἔν τοῖς πατριαρχικοῖς ἄρχουσι καὶ διάκονος τῆς μεγάλης ἐκκλησίας, εὐνοῦχος.

[3]) Дюканжевъ каталогъ, у Gelzer, цит. съч., 7. L. Petit, Изв. Русск. арх. инст. въ К-лѣ, VI, 141.

[4]) Ράλλη καὶ Πότλι, V, 85. [5]) Вж. Голубинскій, Краткій очеркъ исторіи православн. церквей, стр. 44,

[6]) Голубински (Краткій очеркъ ист. прав. церкв. стр. 45) погрѣшно е разбралъ акта на тоя съборъ, като приписалъ осждената ересь на охр. архиепископъ Константина, намѣсто на керкирския митрополитъ Константинъ, който до получаването на керкирската катедра билъ клирикъ на Бълг. църква. (Визант. Врем. XI, 479).

Въ едно недостатъчно достовѣрно житие на св. Филотея Аргашдска (въ Молдавия) се споменува *български архиепископъ съ име Василий* около 1132 г. (Голубинскій, Краткій очеркъ ист.

12. *Иоанъ Каматиръ* билъ на охридския прѣстолъ слѣдъ 1183 год. До приемането на архиепископския санъ, той билъ придворенъ чиновникъ (χαρτουλάριος) на Андроника Комнина и неговъ сътрудникъ въ династическата му борба. Въ качеството си на каникли, Иоанъ заедно съ хартулария Теодоръ Хумнъ сж хвърлили въ морето съ пѣсни и хора тѣлото на наказания съ смъртъ императоръ Алексий II, синъ на Мануила Комнина[1]). Въ съборното писмо (Συνοδικὸν γράμμα) отъ м. октомври 1213 г., изпратено отъ Никея до краля (ρήξ) на Армения, Киликия и Исаврия за проектирания бракъ на дъщеря му съ византийскияи императоръ Теодоръ Ласкарисъ, Иоанъ Каматиръ се подписалъ като архиепископъ на цѣла България, непосрѣдно слѣдъ цариградския патриархъ Михаилъ Авторианъ[2]). По какъвъ случай той се намиралъ въ Никея, нѣма извѣстия. Архим. Деликани допуска, че той билъ изпѫденъ отъ Охридъ отъ латинитѣ, както били изпѫдени солунскиятъ, атинскиятъ и други митрополити, и е избѣгалъ въ Никея. Обаче въ писмото си до сръбския великъ жупанъ Стефанъ Нѣманъ II, архиепископъ Хоматианъ нарича Иоана Каматира *свой предшественикъ, който билъ жива преди една година* (πέρυσι) до написването на писмото[3]). Ако приемемъ, че Хоматианъ е

прав. церкв. стр. 44). Той не се споменува въ Дюканжевия каталогъ. Ако, наистина, въ 30-тѣ години на XII в. е сѫществувалъ охридски архиепископъ Василий, то авторътъ на Дюканжевия каталогъ, който е живѣлъ въ първата половина на сѫщия вѣкъ, щѣлъ да знае за тоя архиепископъ. Поменатиятъ въ казаното житие български архиепископъ Василий, може би, е идентиченъ съ първия търновски архиепископъ. Молдавия и Влахия, слѣдъ възстановлението на българското царство, сж останали подъ вѣдомството на Търновската църква, подъ която сж били чакъ до тѣхното организиране въ самостоятелни войводства въ XIV в., и поради това името на търновския архиепископъ Василий могло да се знае отъ влашкитѣ духовни кржгове.

Въ житието на Илариона Мъгленски се споменува *охридски архиепископъ Евстатий*, който е ржкоположилъ Илариона въ епископски санъ. И той не личи въ Дюканжевия каталогъ. Голу-

[1]) Вж. по горѣ стр. 87. Този архиепископъ Цухлевъ нарича Адрианъ, който по разпоредбата на императора Мануила, е разгледалъ възникналия въ Руската църква споръ за поста въ срѣда и петъкъ и подтвърдилъ рѣшенията на Ростовския съборъ противъ изпѫдения митрополитъ Левъ (История на Българската църква I стр. 907.). Не знаемъ отъ кждѣ е почерпилъ тѣзи свѣдения.

[2]) Migne t. 139, col. 627—628. [3]). Записки Новоросийскаго университета XIII, 1874 г. стр. 173.

[4]) Pitra, VII, col. 51: Πέρυσι γὰρ ἄρχοντες τῆς εὐγενείας σου διαρρύδμενοι τὴν Ἀχρίδα προεκύνησαν τὸν πρὸς ἀρὸ ἀγιώτατον ἀρχιεπίσκοπον τὸν μακαρίτην ἐκεῖνον κυρὸν Ἰωάννην.

встжпилъ на охридския прѣстолъ въ края на 1216 година или въ началото на 1217 г., то Иоанъ Каматиръ е умрѣлъ въ 1215 год. Иоанъ Каматиръ е могълъ да бжде архиепископъ въ 1215 год. само, ако се върналъ въ Охридъ слѣдъ октомври 1213 г., но той не можелъ да заеме прѣстола си, ако той го билъ напустналъ още прѣзъ латинското владичество въ Охридъ, до 1204 год., защото въ течение на толкова врѣме на охридския прѣстолъ щѣлъ да бжде поставенъ другъ архиепископъ. А другъ пжтъ слѣдъ 1204 год. и до 1215 год. латинитѣ да сж владѣяли Охридъ, не се знае. Може би, Иоанъ Каматиръ е отишълъ въ Никея като пратеникъ на деспотъ Стрѣза и съюзника му Михаилъ I Епирски за водене прѣговори съ никейския императоръ противъ латинитѣ.[1])

14. *Димитъръ Хоматианъ*, прѣкъ приемникъ на Иоана Каматира, вѣроятно, билъ родомъ отъ Хомата, епископия въ

бински (цит. съч. стр. 44) е склоненъ да вѣрва на съобщението на житиеписеца — патриархъ и го поставилъ въ своя списъкъ между Василия и Иоана Комнина. Даже Цухлевъ (История на Бълг. църква, I, стр. 904), прѣдполага, че архиепископъ Евстатий е участвувалъ въ цариградския съборъ, свиканъ отъ императора Иоанъ Комнинъ въ 1140 г. противъ богомила Хрисомалъ, макаръ да не се споменува български архиепископъ въ съборния актъ между участницитѣ иерарси (вж. Ράλλη καὶ Πότλη, V, стр. 76.) Понеже охридски архиепископъ съ име Евстатий нѣма и въ Дюканжевия каталогъ, ние не можемъ да допустнемъ неговото сжществуване до откриването на допълнителни паметници къмъ Дюканжевия списъкъ. Споменваният въ казаното житие ще да е солунскиятъ митрополитъ Евстатий, който е живѣлъ въ половината на XII в.

[1]) Охридскиятъ архиепископъ Иоанъ Каматиръ не трѣбва да се смѣсва съ цариградския патриархъ Иоанъ Каматиръ, който слѣдъ падането на Цариградъ е избѣгалъ въ България и прѣдлагалъ на българския царь да го признае за началникъ на Българската църква. Въ охридския съборенъ актъ за „загорскитѣ епископи" се говори, че царигр. патриархъ Каматиръ само се опиталъ да стане началникъ на Българската църква, а не е станалъ такъвъ. Никита Хониятъ ги счита за двѣ различни лица. Ако тѣ бѣха едно и сжщо лице то, като споменува за каниклия Каматиръ, Хониятъ щѣше да каже, че Каматиръ билъ и цариградски патриархъ; или, като споменува, че патриархъ Иоанъ Каматиръ е наслѣдилъ Георги Ксифилина (edit. Bonnae, стр. 681), той щѣше да отбѣлѣжи и неговото архиепископствуване въ България. Цариградскиятъ Иоанъ Каматиръ, възведенъ въ патриаршески чинъ отъ императора Алексий III Комнинъ отъ дяконъ и хартулари, е патриаршествувалъ до падането на Цариградъ (1204 г.) 5 години, 8 мѣсеци и 7 дни. Въ Димотика той е живѣялъ двѣ години, 2 мѣсеца и 14 дни, и тамъ е умрѣлъ около 1206 год. (Хониатъ, ed Bonnae, стр. 837; Ефремий, ed Bonnae, стр. 410; Migne, t. 140, col. 996, заб. 46).

Ликия[1]). До възкачването си на архиепископския прѣстолъ той билъ хартофилаксъ на Охр. църква[2]). Поставенъ билъ на охридския прѣстолъ отъ епирския деспотъ Теодоръ Комнинъ и ржкоположенъ отъ Охридския синодъ[3]) по всѣка вѣроятность, слѣдъ завземането на Охридъ отъ деспотъ Теодора (къмъ края на 1216 год. или началото на 1217 г.)[4])

Отъ писмата, въ конто Хоматианъ се явява като архиепископъ, само двѣ сж датирани: отъ 1220 год. (писмото до сръбския архиепископъ Сава) и 1223 год. (актътъ за ржкоположението на сервийския епископъ). Кога Хоматианъ е оставилъ прѣстола, точно не се знае. Той е дѣйствувалъ и при епирския деспотъ Мануила (слѣдъ 1230 г.), както се вижда отъ писмата

---

[1]) Арх. Λεξικόν, III, 973, заб.

[2]) Pitra, VII, col. 1, гдѣто албанскиятъ архонтъ се обръща къмъ Хоматиана като къмъ картофилаксъ на „свѣтѣйшата архиепископия на България". [3]) Визант. Временникъ, III, 273.

[4]) Голубински, погрѣшно считайки Стефана Нѣмана (единъ отъ адресантитѣ на Хоматиана), тъждественъ съ Стефана Нѣмана I, твърди, че Хоматианъ е встжпилъ на прѣстола не покъсно отъ 1195 (Кр. оч. ист. прав. церк. стр. 291), а споредъ Маляраки къмъ 1220 г. (цит. съч. стр. 192). Посочената отъ насъ дата се установява възъ основа на нѣкои указания въ Хоматиановитѣ писма. Така, писмата си до албанскитѣ архонти Григорий Камона и Иоанъ Плитъ, както и до кройския епископъ, Хоматианъ е написалъ по единъ и сжщъ поводъ (бракътъ на Григория Камона съ вдовицата на брата на своя тъстъ, Гина) като хартофилаксъ на охрид. архиепископия. Въпросната вдовица била княгиня Комнина, дъщеря на сръбския Стефанъ Нѣманъ I отъ първата му жена Евдокия (дъщеря на визант. императоръ Алексий III, царувалъ отъ 1195—1204 г.). Стефанъ Нѣманъ се оженилъ за Евдокия слѣдъ похода на визант. императоръ Исаакъ (1185—1195г.) противъ сърбитѣ въ 1190 г. и слѣдъ сключването на мира (М. Дриновъ, Съчинения, I, 388; споредъ Успенски, тоя походъ станалъ въ 1193 г. — Образ. втор. болг. царства, стр. 167). Комнина ще да се родила къмъ 1192 г. и ще да е встжпила въ пръвъ бракъ съ албанския архонтъ Димитъръ, съгласно визант. брачно право, не по-рано отъ навършена 12-годишна възрасть, сир. къмъ началото на 1205 г. Въ 1209 г. архонтъ Димитъръ билъ още живъ (вж. стр. 98). Комнина била вдовица не по-рано отъ 1210 г. Отъ друга страна може да се прѣдполага, че прѣписката между албанскитѣ архонти и охридския хартофилаксъ се водила прѣзъ врѣме, когато Охридъ и албанскиятъ гр. Кроя сж били подъ една политическа власть, която държала Албания подъ духовното влияние на Охридъ. Въ второто десетилѣтие на XIII. в. това било при Теодора Епирски (отъ 1216 г.).

Писмото си пъкъ до Стефана Нѣмана II Хоматианъ е написалъ вече като архиепископъ слѣдъ смъртьта на епирския деспотъ Михаила,

му въ това врѣме[1]); билъ архиепископъ въ края на 1232 г. или въ началото на 1233 г., когато, слѣдъ пристигането на патриаршеския екзархъ въ Солунъ въ м. августъ 1232 г., е написалъ апологията си за поставянето на сръвийския епископъ. Той се явява сжщо и въ края на 1234 г., което се удостовѣрява отъ синодното рѣшение за дѣлото на солунчанина Кравофока и Сахликина, гдѣто се казва, че Сахликина е възбудила въ солунскитѣ сждилища искъ противъ своята зашареница Орея слѣдъ повече отъ десеть години отъ изгонването на латинитѣ отъ Солунъ[2]) (въ втората половина на 1223 г., понеже на 12 май 1223 г. Сърбия била подъ властьта на Теодора Епирски, и въ 1224 год. латинскиятъ импер. Робертъ и папа Хонорий III сж започнали враждебни дѣйствия противъ епирския царь по поводъ изгонването на латинитѣ отъ Солунъ)[3]). Въпрѣки предвидъ оплакването на Хоматиана въ писмото си до деспота Мануила (около 1231 г.) че го угнетявали неджзи, по всѣка вѣроятность, старчески, можемъ да допуснемъ, че архиепископствуването му, което почнало около края на 1216 г., се прѣкжснало скоро слѣдъ 1234 г.,)

който е умрѣлъ не порано отъ 1215 г., и къмъ края на 1217 г. или въ началото на 1218 г., слѣдъ смъртьта (въ първата половина на 1217 г.) на Евстатия Фландърски, мжжа на Мария Комнина (дъщеря на Михаила Епирски), за когато Стефанъ Нѣманъ II искалъ да се ожени, и прѣди прѣговоритѣ съ Никея за учрѣдяване на Сръбската архиепископия (1218 г.) (вж. М. Дриновъ, Съчин. I. стр. 595—596). Въ сжщото писмо, както погорѣ споменахме, се казва, че архиеп Иоанъ Каматиръ прѣди една година билъ още живъ.

[1]) Pitra, VII, № 3, coll. 135—142; № 106., 447 — 462 № 117, col. 501 — 504.

[2]) Pitra VII, 461: Ναὶ μὴν καὶ ὅτι μετὰ παρέλευσιν τῆς λατινικῆς ἐξουσίας δέκα πλέον ἤδη ἐνιαυτῶν ἐνιαυτῶν καὶ ἐξουσιαζόντων τοῦ τε βεβασιλευκότος κυροῦ Θεοδώρου τοῦ Δούκα καὶ τοῦ αὐταδελφοῦ αὐτοῦ τοῦ κρατίστου δεσπότου κυροῦ Μανουήλ, ἐν τῷ δεκάτῳ ἔτει τὴν παροῦσαν ἀγωγὴν ἡ Σαχλικίνα.

[3]) Хоматианъ е разгледалъ дѣлото на Кравофока една година слѣдъ завеждането му въ Солунъ, както се вижда отъ факта, че то било гледано въ три сждебни института (митрополитско, дукско и царско) и послѣ повторно се разгледало въ царския и митрополитския сждъ.

[4]) Вж. и Дриновъ, Съч. I., 528, Маляраки отнася рѣшението на Хоматиана по дѣлото на приминкиропулитѣ Керкирци къмъ 1235 г., обаче двѣ обстоятелства, посочени въ акта, ни принуждаватъ да отнесемъ това писмо къмъ по-раншна епоха: 1) участието на керкирския митрополитъ Георги Вардани при разглеждането на това дѣло въ Охридския духовенъ сждъ и 2) прѣпращането на това дѣло въ Охридъ по поржка на „великия Комнинъ" (τοῦ μεγάλου Κομνηνοῦ). Отъ 1233 г., когато въ епирскитѣ владѣния била възста-

Димитъръ Хоматиянъ билъ не само великъ охридски светитель, но и най знаменитиятъ православенъ иерархъ на врѣмето си. Той се отличавалъ съ ученость, благонравие, спокойно слово, разсѫдителность и добродѣтеленъ животъ. Затова той се ползувалъ съ общо уважение, и сътрудницитѣ му хранѣли къмъ него чувство на уважение[1]). Навпатскиятъ митрополитъ Апокавкъ тъй високо цѣнилъ Хоматиана и керкирския митрополитъ Георги Вардани, че ги считалъ мѫже, „които никога не се повтарятъ нито по животъ, нито по силата на словото си“ (εὐδαιμὸς εἰς βίον, εἰς λόγου τινὸς δευτερεύοντας)[2]). Писмата на Хоматияна го прѣдставляватъ мѫдъръ църковенъ управитель, пъленъ съ любовь къмъ ближнитѣ и почитъ къмъ враговетѣ си. Архиепископското си служение той е считалъ своя най-велика радость. Главно на неговата личность Охридската архиепископия е дължела високото си положение прѣзъ врѣмето на епирския владѣтель Теодоръ Дука.

новена властьта на патриарха, керкирскиятъ митрополитъ не е могълъ вече да има административни отношения съ охридския архиепископъ; сѫщо и деспотъ Мануилъ Дука едва ли би се обърналъ къмъ сида на охридския архиепископъ, слѣдъ като дошълъ тамъ патриархъ-екзархъ. При това Георги Вардани още въ 1233 г. се чувствувалъ физически съвсѣмъ отпадналъ, поради което той не можелъ да участвува въ събора на епирскитѣ епископи, свиканъ отъ патриаршеския екзархъ въ началото на 1233 год. по въпроса за тъй наречените царски монастири. (Ж. М. Н. Просв. 1885 г., 146). Той, несъмнѣно, е страдалъ отъ старчески недѫгъ и поради това едва ли въ 1235 г. билъ здравъ, за да извърши дълго пѫтешествие отъ о. Керкира въ Охридъ. Послѣ, Хоматианъ по никой начинъ не би нарекълъ „великъ Комнинъ“ деспота Мануила, васалъ на българския царь Иванъ Асѣнъ II. Подъ „великъ Комнинъ“ той разбиралъ Теодора Комнина, чиито подвизи сѫ го довеждали въ възторгъ. Обстоятелството пъкъ, че въ поменатия актъ Теодоръ не е наречень царь, свидѣтелствува, че дѣлото на примикиропулитѣ било разгледано въ Охридския синодъ до провъзгласяването на Теодора Комнина, именно въ м. май 1220 г. Твърдението на Маляраки, че Георги Вардани билъ ръкоположенъ за керкирски митрополитъ прѣзъ м. декември 1220 г., е погрѣшно. Изглежда, той неправилно е прѣсмѣтналъ индикта и означилъ м. декември 1220 г., намѣсто м. декември 1219 г. Сѫщо неправилно е прѣсмѣтналъ датата м. септември индиктъ VIII въ писмото на Теодора Комнина до навпактския митрополитъ относно избора на Георгия Вардани за керкирски митрополитъ. Тази дата той смѣта за 1220 г. намѣсто за 1219 г., понеже VIII индиктъ съотвѣтствува на врѣмето отъ 1 септември 1219 година до 1 септември 1220 год.

[1]) Вж. по горѣ стр. 105—106 характеристиката на митр. Апокавка за Хоматиана. [2]) Μαλλιαράκη, цит. съч., стр. 192.

15. *Иоаникий* и

16. *Сергий* сж управлявали Охридската архиепископия единъ слѣдъ другъ въ царуването на Иванъ Асѣна II [1]). Тѣ се споменуватъ въ българския синодикъ.

16. *Константинъ Кавасила*. Той е билъ родомъ отъ Илирия и прѣди да заеме охридския прѣстолъ билъ струмишки епископъ [2]) и послѣ драчки митрополитъ [3]). Не се знае, кога Константинъ Кавасила се качилъ на прѣстола. Той билъ архиепископъ при императора Теодоръ Ласкарисъ II (1255—1259) и въ началото на царуването на императора Михаилъ Палеологъ (1260—1282 година). Византологътъ Пападопуло-Керамевсъ приписва на архиепископа Константина Кавасила едно рѣшение на Охридската архиепископия (отъ VIII индиктъ м. юний) по спора на доминикския епископъ за два монастира и го отнася къмъ 1250 г. [4]) Въ сборника на писмата на Хоматиана има 29 въпроса на Константина Кавасила, като драчки митрополитъ, за църковното устройство и управа, опрѣсноцитѣ и литургията.

17. *Яковъ Проархий* билъ съврѣменикъ и приятель на писателя Никифоръ Влемидъ, който му посветилъ едно отъ своитѣ съчинения, подъ заглавие; „ἔστι μοι πάθος ὅπως ἐξαγγέλω πρὸς

---

[1]) Голубинскій, Краткій очеркъ ист. прав. церк. стр. 124.

[2]) Pitra VII, 63 и 65.

[3]) Тъждествеността на струмишкия Константинъ, драчкия Конст. Кавасила и охридския Конст. Кавасила приема L. Petit, който е изслѣдвалъ типика на струмишкия монастиръ „Св. Богородица Милостива" (Изв. Рускаго археол. инст. въ К-лѣ, 1900 г., VI, вып. 1, стр. 96). Голубински се съмнѣва, че охридскиятъ и драчкиятъ Кавасила сж били едно и сжщо лице. (Кр. оч. ист. прав. церкв. стр. 125), но не посочва основания. Не само общото лично и фамилно име (Константинъ Струмишки се наричалъ сжщо Кавасила. Вж. ржкописа на Софийската Нар. Библиотека № 389, 28, въ съставения отъ него канонъ за Тиверіополскитѣ мжченици) но и фактътъ, че сж дѣйствували като иерарси въ една и сжща епоха и въ единъ и сжщъ църковенъ диоцезъ, и пѣснотворческиятъ даръ на струмишкия еп. Константинъ и охридския архиеп. Конст. Кавасила даватъ основание да се мисли, че тѣзи иерарси сж били едно и сжщо лице. А едноименността, едноврѣменното светителствуване и фактътъ, че Хоматианъ билъ въ близки отношения съ Константина Струмишки и Драчки, даватъ основакие да приемемъ тъждествеността на тѣзи двама иерарси. Къмъ това трѣбва да прибавимъ, че драчкиятъ митр. Конст. Кавасила непрѣмѣнно билъ родомъ отъ Епирското царство, (може би, отъ Илирия), понеже царь Теодоръ, както знаемъ, назначавалъ на вакантни катедри само лица отъ мѣстната иерархия. Слѣдов., той билъ съотечественикъ на едноименния охридски архиепископъ.

[4]) Ἱεροσολ. Σταχ. I, 474: ἀνώνυμον ἔγγραφον τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχριδῶν.

ἀνέστορα ἰατρὸν, часть отъ което е издадено отъ Алация (De Perpetua Consesione, lib. II, cap. XIV, 716), а изцѣло отъ Райналда въ неговитѣ Annales Ecclesiastici, въ притурката на първия томъ [1]). По всѣка вѣроятность, той билъ непосрѣдственъ приемникъ на Константина Кавасила прѣзъ 70-тѣ години на XIII в. Споредъ характеристиката на цариг. патриархъ Иоанъ Векъ (1275—1285 г.), архиепископъ Яковъ билъ човѣкъ съ монашеско настроение, което го подбудило, слѣдъ кратко архиепископствуване, да се отдалечи въ Св. Гора. [2]) Приятелството на Якова съ Никифора Влемида, похвалнията отзивъ на Иоана Века за Якова и обстоятелството, че съчинението, посветено нему отъ Влемида, е трактатъ за изхождането на Св. Духъ отъ Отца чрѣзъ Сина, даватъ основание да отнесемъ Якова Проархия къмъ привърженицитѣ на унията съ папата прѣзъ врѣмето на императора Михаила Палеолога,

18. *Адриан*ъ. Не се знае положително, кога е живѣлъ. Споменува се само отъ иерусалимския патриархъ Доситей въ XVII като полемистъ противъ латинитѣ. [3]) Това обстоятелство го сближава съ врѣмето на унията въ Цариградъ (втората половина на XIII в.).

19. *Генадий*. За него съобщава Георги Пахимеръ, който счита прѣбиванието му въ Охридъ равносилно съ заточение въ чужбина. [4]) Поставенъ билъ на архиепископския прѣстолъ отъ императора Андроникъ Старши (1283—1328 г.) и, както Пахимеръ дава да се разбере, малко врѣме е прѣкаралъ въ Охридъ. Слѣдъ оставката на цариградския патриархъ Григорий II въ 1289 г., Генадий билъ първиятъ кандидатъ за патриаршеския прѣстолъ, отъ който той се отказалъ, въпрѣки настояването на двореца да го заеме [5]).

20. *Макарий* билъ поставенъ сжщо отъ императора Андроникъ Старши. За него се споменува въ единъ надписъ на охридската катедрална църква „св. Климентъ“ отъ 1295 год. Той билъ на прѣстола и въ 1299 г., когато е вѣнчалъ дъщерята на императора Андроникъ Старши съ сръбския краль Милутина. [6])

---

[1]) Вж. Голубинскій, Краткій очеркъ ист. прав. церквей, 125.

[2]) Allatius, De Perpetua, стр. 715—716: γραφήν τινα περὶ τῆς ὑποθέσεως, ἐγχαράττοντα ταύτῃ πρός τινα Βουλγαρίας μὲν ἀρχιεπίσκοπον τῷ χρόνῳ ἀναδειχθέντα διὰ δὲ βίου θεοφιλείαν πρὸς τ'ὄρος τ'Αθω ἀναχωρηκῶς ἐλόμενον ζῆν.

[3]) Голубинскій, Краткій очеркъ ист. прав. церкв., стр. 126

[4]) Migne, t. 144, col. 155: Καὶ δὴ ψηφίζοντα τρεῖς γε κατὰ τὸ σύνηθες, πρῶτον μὲν τὸν Γεννάδιον, ὃς δὴ καὶ ἐπὶ τῇ πρώτῃ Ἰουστινιανῇ ψηφισθεὶς καὶ τὴν ψῆφον δεξάμενος ἐπιδημήσας καὶ εγχρονίσας ἔπειτα παρῳτείτο.

[5]) ibid. col. 156. [6]) Г. Пахимеръ у Migne t. 144, кн. IV, 315: Καὶ δὴ παρὰ τοῦ Ἀχριδῶν Μακαρίου τελεσθεισῶν ἱερολογιῶν τὰς τιμὰς προσηκούσας ἐδέχετο.

21. *Григорий* билъ архиепископъ при императора Андроника Старши. Споменува се въ единъ стихотворенъ тухленъ надписъ на западната страна на охридската църква „св. София" отъ 1317 г.:

Μωυσῆς οθ . . . Γρηγορ (ιος) Σκηνὴν ἐτείρας τὸν θεότραχον νόμιον ἔθνη τῶν Μυσῶν ἐκδιδάσκει πανσόφως ἐνε τε(:) φωκε ἀπὸ Ἀδὰμ.

(подобно на Моисея, Григорий . . . . . ., като издигна скиния, на богописания законъ всемъдро поучава мизийскитѣ народи, въ 6825 г.) [1]) Иоанъ Кантакузинъ говори, че архиеп. Григорий билъ човѣкъ краснорѣчивъ, мъдъръ и образованъ [2]). Неговиятъ приятель Теодоръ Метохитъ му написалъ слѣдъ оставката му отъ архиепископския прѣстолъ стихотворение подъ заглавие: εἰς Γρηγόριον τὸν χρηματίσαντα ἀρχιεπίσκοπον Βουλγαρίας [3]) Григорий е ремонтиралъ охридската църква „св. София", въ която е издигналъ скѫпоцѣненъ амвонъ съ четири монограми: Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας, въ двѣ отъ тѣхъ се чете Γρηγόριος.

22. *Антимъ Метохитъ*. Той е участвувалъ въ Цариградския съборъ отъ 1347 г. 8 януарий, на който билъ сваленъ цариградскиятъ патриархъ Иоанъ Калека. Антимъ се подписалъ на съборния актъ: ὁ ταπεινὸς Ἀχριδῶν Ἄνθιμος [4]). Въ това врѣме Антимъ Метохитъ трѣбва да е живѣлъ въ Цариградъ като ексархиепископъ, понеже въ 1347 г. охридски архиепископъ е билъ Николай. Затова той и се подписалъ толкозъ скромно. Ако Антимъ билъ на охридския прѣстолъ при Стефана Душана, то послѣдниятъ не щѣлъ да му позволи да отиде въ Цариградъ, понеже билъ въ конфликтъ съ цариградския патриархъ. Антимъ Метохитъ е оставилъ прѣстола или прѣзъ врѣме на сръбското владичество въ Охридъ или до самото завладяване на Охридъ отъ сърбитѣ. [5])

2. Епархийски архиереи.

Извѣстни сѫ много малко епископи. Прѣзъ XI в.: 1) *софийскиятъ Михаилъ*, който е пострадалъ въ врѣме на печенего — българското възстание въ 1078. [6])

---

[1]) Сборникъ на М. Н. Просв., X, 570. Йор. Ивановъ, Българ. стар. изъ Македония, 211.

[2]) Migne, t. 153, кн. I, 813: ἐπὶ τούτοις πᾶσι καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας Γρηγόριος ἀνὴρ σοφὸς τὰ εἰς λόγους καὶ θαυμάσιος ἐν συνέσει, καὶ τῆς ὄντως σοφίας ἄκρως ἐπειλημμένος.

[3]) Gelzer, Der Patr. v. Achr., s. 14. [4]) Ἀθανῶν, Πατριαρχικαὶ πίνακες 420.

[5]) Архиеп. Тома се споменува само въ срѣднобългарското житие на св. Варваръ Пелагонски, открито отъ варшавския професоръ А. И. Яцимирски въ сборника, съставенъ отъ монаха на Нямецкия монастиръ (въ Молдова) Гавриилъ въ 1448 г. Въ края на житието е отбѣлѣзано: „Славы

[6]) Вж. стр. 77.

2. *Велбуждски Никифоръ*, съврѣменикъ на софийския епископъ Михаила. Той е заемалъ велбуждската катедра въ 1072 година, както се вижда отъ неговия ржкописъ отъ тази година.[1])

3. *Дьволски епископъ Теодосий* се споменува у Скилица въ 1078 год.)[2])

Прѣзъ XII в.

4. *Малешевски Николай* е живѣелъ въ първата половина на XII в.[3])

5. *Дьволски Михаилъ* се споменува въ 1118 година 24 априлъ, въ единъ записъ на виенския ржкописъ на Скилица.[4])

Рашки епископи:

6. *Леонтий* се споменува въ „Родословь свѣтыхъ ктиторь и господь срѣбскихъ земль" като кръститель на 30-годишния Нѣманъ: Тоу пріемлетъ свѣтое кръщеніе рꙋкою вишегштенагw епископа рашкаго Леонтиа")[5])

глѣбы Вꙋрвꙋрѣ сълѣте Кѵприан клѣт sцмг" (1435 г.) Яцимирски твърди, че житието било написано на български отъ Киприяна, когото той отнася къмъ школата на синаититѣ (Изъ славянскихъ древностей. Тексты и замѣтки. Москва, 1898 год. стр. 55). Самия пъкъ Варваръ Яцимирски отнася къмъ половината на XIV в., като отъждествява Теодосия, споменуванъ въ това житие, съ Теодосия Търновски († октомври 1360) (із. 53). К. Радченко пъкъ, поради нѣкои различия въ изразитѣ въ житието и похвалата, приписва Киприану само похвалата, прибавена къмъ житието (Archiv für slavische Philologie XXII, 577), а житието отнася къмъ края на XIII или началото на XIV в., понеже въ него се споменуватъ латини въ Драчъ и Албания, и похвалната рѣчь на Константина Акрополита (XIII в.) е за сжшия св. Варваръ, за когото е и житието (ibid. 579). По-вѣроятно ще да е, че подъ „Сλάвы глѵвы" се разбира житието или въ тѣсенъ смисълъ заключителното славословие, което едва ли може да се отдѣли отъ житието. Тази бѣлѣжка, макаръ и да стои прѣдъ похвалнитѣ пѣсни за св. Варваръ, не може да се отнесе къмъ тѣхъ, понеже тѣ си иматъ отдѣленъ надписъ: „стнχωкѣ стомоу Вαрвαрѣ". Житието е оригинално произведение на Киприяна, а не буквалеиъ прѣводъ отъ гръцки, както твърди Радченко. Авторътъ, изглежда, е живѣлъ въ сѣверна България или Молдова. За това свидѣтелствуватъ: 1) споменуването на гр. Търново като гранично мѣсто, до кждѣто достигнала славата на св. Варваръ (ако авторътъ на житието билъ отъ Македония, не би споменалъ Търново, понеже тоя градъ е нѣмалъ за него особено значение); 2) неяснитѣ прѣдстави на автора за географията на Македония и Албания (той прѣдставлява

[1]) Вж. въ глава VIII. [2]) Migne t. 122, col. 472. [3]) Вж. въ глава VIII. [4]) Вж. стр. 30. [5]) Starine IX, 74.

Ако Нѣманъ се родилъ въ 1123 година, то Леонтий е дѣйствувалъ въ половината на XII в. Обаче паметникътъ е отъ покъсно врѣме и положително не може да се твърди, че това име е дѣйствително лице: въ житието на Стефана Нѣмана Леонтий не се споменува.

7. *Евтимий*, навѣрно, приемникъ на Леонтия, се споменува въ житието на Стефана Нѣмана I. като участникъ въ събора, свиканъ отъ Нѣмана противъ богомилитѣ.[1])

8) *Калиникъ* се споменува въ сжщото житие, че е постригалъ Нѣмана въ монашество. Нѣманъ се отрекълъ отъ прѣстола на 25 мартъ 1196 година;[2]) слѣдователно, Калиникъ билъ епископъ въ тази година.

9. *Кирилъ* е поставенъ непосрѣдствено слѣдъ Калиника въ споменика на рашкитѣ епископи, който се намира въ плевалския трѣбникъ.[3])

Пелагония крайморска область; пелагонийската планина, на която св. Варваръ се подвизавалъ, сжщо се намирала край морето; жителитѣ на съсѣдното село сж. прѣнесли тѣлото на св. Варваръ съ корабъ); 3) неправилното титулиране на охридския архиепископъ: Поспѣлъ къ архїепископ8 пелагонїкомъ йже къ ѡхрїдстѣи градѣ митрѡполь гтго Климента цркки" (ib стр. 53). Ако авторътъ билъ отъ Охридския, даже и отъ Цариградския диоцезъ, той никога не щѣлъ да нарече охридския автокефаленъ архиепископъ пелагонийски архиепископъ и още помалко охридски митрополитъ, а споредъ официялния титулъ „архиепископъ всея Блъгарїи" или „архиепископъ на Охридъ Първа юстинияна". Изразътъ пъкъ гтаго Климента цркви указва, че авторътъ ще да билъ българинъ, а не гръкъ, защото гъркътъ би квалифицираль охридската църква не като църква на българския апостолъ св. Климентъ, а като църква на Първа Юстинияна. Киприяновото житие не е исторически трудъ, а, както казва Яцимирски, *проста литературна работа*, лишена отъ опрѣдѣлени указания за врѣмето и мѣстото на живота на прѣподобния Варваръ, но богата съ чисто литературни достойнства (ib., 158). Тамъ се срѣщатъ много фантастични нѣща (стрѣла мїрна потече до штчьствa егѡ (ib. 53). Очевидно, авторътъ е ималъ за единичка цѣль да прослави своя герой съ всичкия полетъ на своята фантазия. Въ Охридския диоцезъ не се знае да е имало монастиръ

[1]) Вж. по-долѣ гл. шеста.

[2]) Гласник VII, Домаћи извори, стр. 47: и потомь рече архїерею своемоу, рекомомоу Калиникоу: отьидѣ оубо приступи и ѣкончаи Господьнь повелѣное тебѣ и много желанное. Сжщо и стр. 41.

[3]) Руварац, Глас Српске Крал. Академије, 62, стр. 19.

10. *Струмишки Мануилъ*, основатель на струмишкия монастирь „Богородица Милостива“ (1080—1086 г.) [1])

11. *Струмишки Климентъ* е дѣйствувалъ около 1152 година.[2])

12. *Мъгленски Иларионъ* е дѣйствувалъ въ половината на XII в. Той се родилъ отъ благочестиви родители, които сж го възпитали въ благочестие.[3]) Приелъ монашество на 18 години и на мъгленската катедра е останалъ до смъртьта си (около 1160 г)[4])

13) *Призрѣнски Иоанъ*. Може да се прѣдполага, че е живѣлъ слѣдъ архиепископа Теофилакта, понеже въ своитѣ ко-

---

„св. Варваръ“: въ Охридъ има останки отъ църква „св. Варвара“, а не св. Варваръ. Основателно Радченко счита това житие апокрифно (Archiv für slav. Philologie XXII, s. 594). Трудно е да се установи, кога е живѣлъ св. Варваръ. Той не може да се отнесе къмъ половината на XIV в., защото въ 1355 г. българитѣ на Търновската църква вече се ползували отъ мирото на тоя светия, както се вижда отъ писмото на цариградския патриархъ Калистъ отъ м. декември 1355 година (Acta Patriarch. Constant. I, 441). При това въ това писмо нѣма нито намекъ, че св. Варваръ билъ неотдавнашенъ светия; напротивъ, патриархътъ, изглежда, го отнася въ далечна древность, като го споменува наредъ съ св. великомжченика Димитрия Солунски (καὶ χρίων καὶ χριόμενος ἀντὶ τοῦ ἁγίου τούτου μύρου μύρον τῶν λειψάνων τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου ἢ τοῦ ἁγίου Βαρβάρου (Acta Patr. I, 441). Нѣма основание да се отъждествява Теодосий отъ житието съ Теодосия Търновски, понеже, както и Радченко твърди, послѣдниятъ никога не е дѣйствувалъ въ Охридския диоцезъ и изобщо малко общение е имало въ XIV в. между Охридската и Търновската църкви. Ако авторътъ на житието дѣйствително е разбиралъ Теодосия Търновски, то той допустналъ една лишна историческа невѣрность.

Ако отъждествимъ св. Варваръ на това житие съ св. Варваръ на панегирика на К. Акрополита, който е живѣлъ въ врѣмето на императора Михаилъ II Травла (820—829), то споменатиятъ въ житието архиепископъ Тома е митично лице или пъкъ, може би, житиеписецътъ погрѣшно е отнесълъ живота на св. Варваръ къмъ по късно врѣме и поставилъ за дѣйствуващо лице дѣйствително сжществувалия нѣкога архиепископъ Тома. Вж. и Радченко, цит. стр. 588, гдѣто се изтъква, че ролята на архиепископа Тома въ житието е немотивирана и декоративна, именно такава, каквато и у К. Акрополита има пресвитерътъ.

До като не се намѣрятъ достовѣрни данни, въпросътъ за сжществуването на архиепископа Тома ще стои открить.

[1]) L. Petit, Извѣстія Рус. арх. инст. въ К-лѣ 1900 г. VI, вып I; стр. 99.

[2]) Ibid. pag. cit.

[3]) E. Kaluzniacki, Die Werke des Patr. Euthymius, 29.

[4]) Ibid. стр. 30—31.

ментари на Златоустовитѣ бесѣди цитира неговитѣ съчинения.[1]) Точно кога въ XII в. е живѣлъ, нѣма данни.

14. *Гребенски Иоанъ.* Споменува се като ржкоположенъ отъ архиепископа Левъ (вѣроятно, Левъ Мунгъ[2]).

Прѣзъ XIII в.

15. *Призрѣнски Никифоръ* се споменува като умрѣлъ въ Хоматиановия разводенъ актъ за призрѣнцитѣ Георги и Чернокоса[3]). Тоя актъ, несъмнѣно, билъ съставенъ до основаването на Сръбската архиепископия (1219 г.) и слѣдъ 1216 г., когато Хоматианъ билъ вече архиепископъ. Ще рече, епископъ Никифоръ билъ вече умрѣлъ между 1216—1219 г. Въ сжщия разводенъ актъ се говори още, че Георги се раздѣлилъ съ първата си жена Омбрада по мѣстния народенъ обичай въ присжтствието на епископъ Никифора и че слѣдъ това Георги се оженилъ за Чернокоса, съ която е живѣлъ 18 години до появата на бракоразводенъ процесъ между тѣхъ. Слѣдва, че Никифоръ е заемалъ призрѣнската катедра още прѣзъ 1200—1201 г.

16. Ненаименованъ *призрѣнски епископъ*, сваленъ отъ сръбския архиепископъ Сава[4])

---

[1]) Вж. VIII глава

[2]) Вж. стр. 191

[3]) Pitra VII, 437—442.

[4]) Ibid. col. 390. Въ житието на св. Симеона и св. Сава отъ Доментиана се споменува *рашки епископъ Методий* като пратеникъ на архиеп. Сава до папата да иска кралска корона за Стефана Нѣмана II въ 1220 г. (датата се вижда отъ писмото изпратено отъ Стефана Нѣмана II до папата чрѣзъ еп. Методия — Starine, VII, 55). Понеже Методий билъ на рашката катедра скоро слѣдъ отцѣпването на Сърбия отъ Охридската църква и въ писмото на архиеп. Хаматиана до сръбския архиеп. Сава не се вижда да е билъ сваленъ и рашкиятъ епископъ заедно съ призрѣнския, то може да се допусне, че Методий билъ рашки епископъ още до учрѣждяването на Сръбската архиепископия и билъ оставенъ отъ Сава, вѣроятно, защото билъ славянинъ, образованъ, дѣятеленъ (за способноститѣ му свидѣтелствува самата мисия, която сръбскиятъ великъ жупенъ му възложилъ до папата) и съчувственикъ на дѣлото на Сава. Руварац (Глас Српске Крал Академије, 62, стр. 19) се съмнѣва, че е сжществувалъ рашки епископъ Методий, понеже въ плевалския требникъ този не се споменува между другитѣ рашки епископи. Обаче той не е взелъ прѣдъ видъ, че въ тоя требникъ не сж споменати и други рашки епископи, напр. Евтимий. Послѣ не може да се вѣрва повече на требника, съставенъ между 1285—1290 г. (при краля Милутина Урошъ II и сръбския архиеп. Яковъ), отколкото на житието на св. Симеона и св. Сава, написано въ 1243 г.

17. *Скопски Иоанъ* се споменува като носитель на писмото на охридския архиепископъ и Синода до Сава Сръбски.

18. *Дебърски Евдоксий* се споменува въ единъ актъ на Хоматиана съ неизвѣстна дата.[1]).

19. Ненаименованъ *дебърски епископъ*, който, по съобщението на Никифора Григора, около 1282 г. билъ въ Цариградъ[2]) и е участвувалъ въ ржкоположението на нѣкой си монахъ Германъ за ираклийски митрополитъ и, заедно съ послѣдния и козилския епископъ, и въ ржкоположението на Григория отъ Кипъръ за анагность, дяконъ, свещеникъ и цариградски патриархъ (православенъ)[3]).

20 *Струмишки Константинъ Кавасила*. Нему Хоматианъ е писалъ писмо, което нѣма дата.[4]).

21. *Гребенски Георги Вардани*. Избранъ билъ за гребенски епископъ до 1220 год., въ която година е станалъ керкирски митрополитъ,[5]) а до ржкоположението си за гребенски епископъ билъ хартофилаксъ на Атинската митрополия.[6]) Той билъ възпитаникъ на атинския митрополитъ Михаилъ Акоминатъ, който въ едно писмо до навпатския митрополитъ Иоанъ Апокавкъ го нарича свой духовенъ синъ и е далъ своето съгласие да бѫде избранъ за керкирски митрополитъ.[7])

22. *Гребенски Теодоръ* се споменува въ два акта на Хоматиана[8]). Отъ тѣхъ само единъ (издаденъ отъ Пападопуло-Керамевсъ) има дата 7 юлий, петъкъ, III индиктъ, който съотвѣтствува на 1230 г., понеже VIII индиктъ слѣдъ архиепископството на Хоматиана е падналъ въ 1220 година. Въ тоя документъ епископъ Теодоръ е споменатъ като синоденъ членъ. Въ сѫщия актъ се споменува като синоденъ членъ

23. *Сланишки Михаилъ*.

24. *Костурски Константинъ*. Навпактскиятъ митрополитъ Иоанъ Апокавкъ му написалъ приятелско писмо (недатирано), съ което го молилъ да подържа съ него старото приятелство. Понеже Апокавкъ се оплаква, че страдалъ отъ различни болести и злополуки (*τὸν μάλλον ὅτε καὶ νόσοις καὶ συμφοραῖς πολυειδέσι κακοδαίμονα*), той трѣбва да е вече билъ въ прѣклонна възрасть. Въ началото на писмото си той се оплаква отъ своя ар-

---

[1]) Ibid., col. VII, 435. [2]) Ed. Bonnae, I, 164,

[3]) Ibid., 165. [4]) Pitra, VII. 435, Споредъ L. Petit (Изв. Рус. археол. инс. 1900, VI. стр. 99), вѣроятно, той заелъ струмишката катедра малко слѣдъ 1220 г.

[5]) Визант. Временикъ, III, 261 [6]) Ibid. стр. 248, 252. [7]) Ibid. стр. 254—255.

[8]) Pitra VII, col. 435; Παπαδόπουλο-Κεραμεὺς, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, σελ. 3: συνεδριαζόντων τῇ μεγάλῃ ἀγιωσύνῃ αὐτοῦ ἱερῶν ἐπισκόπων Μιχαὴλ Σθλανίτζης καὶ Θεοδώρου Γρεβενοῦ.

хонтъ [1]), подъ когото трѣбва да се разбира солунскиятъ деспотъ Мануилъ. Писмото, слѣдователно, било написано слѣдъ пристигането на патриаршеския екзархъ Христофора въ деспотството (1232) и прѣди да стане Апокавкъ схимникъ. Трѣбва да допуснемъ, че костурскиятъ прототронъ Константинъ е дѣйствувалъ около 1232 г. Апокавкъ напомня на Константина за онова врѣме, когато, „стжпвайки по мраморния патриаршески подъ въ седмичнитѣ периоди", е подържалъ съ него сърдечни приятелски отношения. [2]) Ясно е, че Константинъ до падането на Цариградъ билъ дяконъ на Цариградската църква. Той ще да билъ отъ числото на избѣгалитѣ цариградски клирици въ Епирското деспотство. Невъзможно е да се установи, кога той е получилъ костурската катедра.

XIV Вѣкъ.

25. *Мъгленски Нафонъ* въ царуването на Андроника Палеолога Старши, при охридския архиепископъ Григория. [3])

ШЕСТА ГЛАВА

Вжтрѣшното състояние на Охридската църква въ XI и XII вѣкове.

1. *Отношенията между клира и народа.*

При архиепископа Иоана, Охридската църква е продължавала да живѣе въ сжщия националенъ духъ, както и до падането на България. Цѣлата тя е живѣла съ идеята за духовното обединение на българския народъ и за закрѣпване на неговата духовна независимость. Затова дѣйностьта на архиепископията имала прѣдимно организаторски характеръ: тя почти е възстановила старитѣ граници на Българската Църква, отворила въ всѣки градски центъръ епископска катедра, грижела се да уреди добра църковна администрация, да осигури материални срѣдства за Църквата, да подигне покрусения духъ на народа, да потикне религиозно-нравственото му развитие и усили нравствения животъ въ монастиритѣ. Между Църквата и народа е сжществувало пълно единение. Слѣдъ политическата катастрофа, народътъ е намиралъ единствена опора и утѣха въ своята независима Църква. Самото избиране на такъвъ достоенъ архиепископъ, като Иоанъ Дебърски, показва, че той живо се интересувалъ отъ нейната сждба и съ всички сили се стремилъ да я постави на непоколебими основи, за да осжществи тя националнитѣ си задачи.

---

[1]) Παπαδόπουλο-Κεραμ., стр. 23—24.

[2]) Ibid стр. 23.

[3]) Кантакузинъ у Migne t. 153, col. 313.

Това единение се нарушило слѣдъ смъртьта на Иоана, когато архиепископията се прѣвърнала въ орждие на визант. дворецъ. Възстанията още по-вече сж усилили разединението между народъ и архиепископи. Между Теофилакта и паството му е сжществувала остра вражда. Противъ него сж били и граждане, и селяни, още повече неговитѣ парици. Едни се стремѣли да ограничатъ неговитѣ икономически привилегии, други — да ги отнематъ, трети — да подбиятъ авторитета му и да отслабятъ властьта му. Омразата на паството къмъ него като чужденецъ още повече се усилвала отъ негозата необщителность и нестеливость, която народътъ обикновено схваща като скжперничество, когато я вижда у своитѣ водачи. Общонародната вражда била тъй голѣма, че Теофилактъ считалъ българската природа „кърмачка на всѣка злоба“ [1]) и цѣлия български народъ за обхванатъ отъ демонска сила, която, както гадаринскитѣ свине е понесла въ морето, тъй и българитѣ е тикала да се хвърлятъ отъ скалитѣ [2]), т. е. да вършатъ опасни дѣяния. Въпрѣки несполучливитѣ възстания и денационализаторскитѣ мѣрки на Византия, при Теофилакта българскиятъ народъ още ималъ будно национално съзнание и билъ непримиримъ съ гръцката духовна и политическа власть. Това именно настроение на паството Теофилактъ е ималъ прѣдъ видъ, когато е писалъ на Офеомаха: „Ти самъ знаешъ, че българскитѣ работи сж такива: който се осмѣли да вземе властьта, той има прѣдъ своитѣ очи образитѣ (εἰκόνα) на войната“ [3]). Паството се чувствувало икономически поробено отъ друга нация и затуй водило силна борба противъ архиепископскитѣ икономически привилегии, като понѣкога било подстрекавано отъ бирницитѣ. Охридчани не позволявали на Теофилакта да лови риба, както се вижда отъ писменото му извинение прѣдъ вардарския дукъ Константина, че той му изпратилъ малко риба, защото нѣмалъ никакво право да лови риба [4]) Често тѣ сж разграбвали архиепископскитѣ имущества въ Охридъ. Заради туй за архиепископа тѣ били по лоши отъ варваритѣ кумани, които опустошавали сѣверна България.

„Куманитѣ вършатъ нашествие — се оплаква той на видинския епископъ —, но що представляватъ тѣ въ сравнение съ охридчани, които нападатъ на насъ отъ града? Тѣ се втурватъ въ града съ веселие и грабятъ и разнасятъ всичко, и никой не се избавя, никой не се спасява. Защото кой може да противостои на гражданитѣ? Надѣляватъ лоши поселенци. Но тѣ сж дѣца въ сравнение съ нашитѣ български поселенци или по-добрѣ, за да не засрамятъ величието на изруващата въ нашия градъ злоба, що сж твоитѣ злодѣйци въ сравнение съ нашитѣ диви мокрени? Тъй фигурално азъ ти означихъ нашето положение въ Охридъ, за да ти из-

[1]) Migne t. 126, col. 464, ep. 46. [2]) Ibid. col. 444, ep. 41. [3]) Ibid col. 376, ep. 10. [4]) Ibid. col. 481, ep. 64.

ясня накратко всичко, което и ти самъ знаешъ, като си прѣживѣлъ не малко въ тази долинв на плача."[1]),

Въ аграрното движение на църковнитѣ парици още порѣзко се проявило вжтрѣшното разединение въ Охридската църква. На чело на това движение е стоялъ архиепископскиятъ парикъ Лазаръ, който билъ въ близки връзки съ бирничитѣ. „Човѣкъ съ свободолюбиви мисли и съ замисъль да се освободи отъ ярема на паричката,"[2]) Лазаръ е напустналъ своя господарь, събралъ около себе си всички недоволни отъ архиепископа — наказани отъ него за участие въ ересь, (богомилство), за полигамия или незаконно съжителство — и почналъ да подбужда църковнитѣ селяни да напустнатъ чифлика на архиепископа и да възстанатъ противъ „архиепископската тирания". За увеличение на привърженицитѣ си, Лазаръ, поддържанъ отъ бирничитѣ, всѣкакъ се стараелъ да унизи архиепископа. Той го обвинилъ, че подпалилъ неговата кжща и го злословилъ на всѣкждѣ прѣдъ народа, като казвалъ, че „неговитѣ пжтища сж посипани съ сирене," отъ неговитѣ „планини тече млѣко"; че той е станалъ „голѣмъ богаташъ" съ подкупи и живѣлъ като сатрапъ; мидийската обстановка била бѣдна въ сравнение съ оная на архиепископа; дворцитѣ въ Суза и Екбатана — прости колиби въ сравнение съ архиепископскитѣ.[3]) За участие въ възстанието противъ архиепископа, Лазаръ е обѣщавалъ на парицитѣ за награда облекчение отъ данъцитѣ.[4]). Освѣнъ това, той не давалъ, българитѣ да се обрьщатъ къмъ архиепископа за разрѣшение на дѣла отъ негова конпетентность и на праздници да ходятъ въ архиепископската църква. Срѣдъ българското общество той е успѣлъ да създаде такъво враждебно настроение противъ архиепископа, че, който билъ въ сношение съ послѣдния, билъ прѣзиранъ, а, който го клеветилъ или правилъ нѣщо противъ него, се ползувалъ съ почетъ[5]). Доколко архиепископътъ билъ безпокоенъ отъ Лазара, се вижда отъ слѣдната жалба прѣдъ керкирския епископъ: „. . . , а вториятъ (сир. Лазаръ; първиятъ билъ Сенахеримъ) е толкова жестокъ, колкото и безуменъ . . . като възнегодува заради това, че ние се застжпихме малко за народа, разсичанъ и раздѣлянъ на части, той ме погълна, разсѣче, напълни съ горчевина, опияни ме съ гнѣвъ[6]). Съратникъ на Лазара билъ единъ монахъ, който хвърлилъ расото и се оженилъ. По убѣжденията си той билъ привърженикъ на Иасита, който билъ послѣдователь, вѣроятно, на

---

[1]) ibid. col. 337 ep. 16.
[2]) Ibid. col. 444, ep. 41.
[3]) ibid. col. 445
[4]) col. cit.
[5]) ibid. col. 397, ep. 21.
[6]) ibid. col. 397, ep. 21.

Йоана Итала. Колкото Теофилактъ и да се мжчелъ да го поправи, той оставалъ тъй твърдъ въ убѣжденията си, както „пантерата остава дива слѣдъ удара“[1]). Той намиралъ подкрѣпа въ населението и хората на Иасита, които му давали високи почести[2]). Той е билъ тъй опасенъ за архиепископа, че послѣдния, го считалъ „язва и епидемична болесть“[3]) и билъ рѣшенъ да го постави въ „кулата“ (тъмница) като държавенъ прѣстжпникъ, ако му се удадѣло да го хване. Лазаръ и монахътъ така сж подкопали авторитета на архиепископа, че византийскитѣ кржгове вѣрвали на тѣхнитѣ доноси и се подигравали съ безпомощностьта на архиепископа.

„Въ неотдавна изпратеното до тебе писмо — писалъ Теофилактъ на императорския братъ Адриана — азъ оплаквахъ мрачния облакъ, който ме е натрупалъ, и въ тежката си скрьбь едвамъ не съ сълзи начертахъ моето писмо. Сега силенъ градъ плаши да ме побие, и азъ недоумѣвамъ, какъ да оплача моето нещастие. И самата сила на моя езикъ се сломи и, оголенъ прѣдъ всички, азъ съмъ изложенъ като стражъ на ударитѣ. Само това мога да кажа, че вѣкждѣ лъжата има повече успѣхъ, отъ колкото истината, и клеветничеството, вѣнчано, съ блѣсъкъ тържествува противъ справедливостьта на пурпурна колесница. Затова у насъ мнозина сж немощни и болни, а способнитѣ спятъ. О, небо и земя! *Съ мене се подиграватъ двама българи* (к. н.). Кждѣ е Едипъ да отгатне гатанкитѣ? Но самъ ти, който си ученикъ на истината и приятель и сътрудникъ, помогни на моя животъ, който се намира въ опасность. Вдзговоли да доложишъ на царя и брата (си), защото ужасно, ужасно е да прѣдпочиташъ мъртвитѣ кучета прѣдъ живия лъвъ, който е вързанъ съ божествени и царски вериги и комуто само оглавникътъ прѣчи да реве; само съ това той би могълъ да ги докара въ ужасъ. Ужасно е да острижешъ Самсона съ ножицитѣ на клеветата и да (го) прѣдадешъ на иноземцитѣ . . . Нѣмамъ сила да продължавамъ за това — само при спомняне за ставащето, азъ излизамъ отъ себе си“[4]).

Обаче, въпрѣки народната вражда, Теофилактъ, както видѣхме, е защищавалъ паството си отъ неправдитѣ на свѣтската власть и не само не дѣйствувалъ за асимилацията му съ гръцката народность, но, напротивъ, много е направилъ, за да закрѣпне въ него българско съзнание и да се запази то като отдѣлна историческа величина, както за това свидѣтелствува неговата силна апология за автокефалията на Охридската архиепископия. Той се чувствувалъ *архиепископъ на българския народъ* и е работилъ като такъвъ. Убѣденъ, че българската народность на паството му е канонническата основа на автокефалния му прѣстолъ, по-нѣкога той се наричалъ български архиепископъ въ

---

[1]) ibid. col. 516, ep. 7. [2]) col. cit. [3]) col. cit.
[4]) ibid. col. 434 — 436, ep. 34.

собственъ смисълъ: Ὁ δὲ πᾶσης Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος [1]). Съ своето прѣкрасно житие и службата си за св. Климента Охридски той е увѣковѣчилъ спомените на паството си за първитѣ български писатели и просвѣтители. Въ това житие св. Кирилъ и Методий и тѣхнитѣ ученици сж обрисувани като велики български светии. За Теофилакта тѣ сж „блажени отци и учители", които „просвѣтиха страната на българитѣ, като блѣснаха съ учението и чудесата (си), и съ живота и словото (си) [2]). Въпросътъ, върху който славиститѣ дълго сж спорили, именно на какъвъ езикъ Св. Братя сж прѣвели свещенитѣ книги, за Теофилакта билъ положително разрѣшенъ. Считайки думитѣ „словѣни" и „българи" синоними, той положително твърди, че св. Братя сж прѣвели свещенитѣ книги за българския народъ [3]), когото тѣ съжалявали, понеже до това врѣме той си служелъ съ гръцкия езикъ и не е могълъ да разбира напълно св. Писание. Теофилактъ прѣдставлява България като най-близка, най-обична страна на ученицитѣ на Св. Братя. Изгонени отъ Моравия, „Христовитѣ изповѣдници, знаейки Господнята заповѣдь, дадена на гонениτѣ да бѣгатъ отъ единъ градъ въ другъ, се стремѣха къмъ България, за България мислѣха, на България се надѣваха да имъ даде спокойствие" [4]).

За Теофилакта българскиятъ „царь" Борисъ билъ най-християнскиятъ (χριστιανικότατος), св. Климентъ — треблаженѣйши, „пръвъ български епископъ") (Βουλγάρῳ γλώσσῃ πρῶτος ἐπίσκοπος [5]), „другъ Павелъ за другитѣ коринтяни — българитѣ" (καὶ Παῦλος ἄλλοις τοῖς Βουλγάροις Κορινθίοις ἄλλος γενόμενος)[6]). А молитвеното обръщение на Теофилакта къмъ св. Климента въ края на житието е възторженъ дитирамбъ, усилващъ националната гордость на българина.

Отнасяйки се съ такъва почетъ къмъ създателитѣ на българската писменость, трѣбва да се мисли, че Теофилактъ не прѣчилъ за разпространението на тази писменость и за богослужебната употрѣба на Кирилометодиевския езикъ тамъ, гдѣто паството го употрѣбявало, поне вънъ отъ Охридъ. Въ негово врѣме българскитѣ имена на лица и мѣстности, изглежда, сж били употрѣбявани свободно отъ пасомитѣ. Въ актоветѣ на импер. Алексия Комнина I, които опрѣдѣлятъ положението на струмишкия монастиръ „Богородица Милостива" срѣщаме много български имена. [7])

---

[1]) ibid col. 73, ep. 50. [2]) ibid, col. 1194 — 1195. [3]) ibid. col. 1196: καὶ παρὰ τούτου τὴν χάριν ταυτην αἰτοῦνται γράμματά τε ἐξευρέσθαι, δασύτητι Βουλγάρου γλώσσης κατάλληλα καὶ δυνηθῆναι τὰς θείας γραφὰς πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ ἔθνους τῇ ἑρμηνείᾳ μεταγαγεῖν . . . . ἐξευρίσκουσι, μὲν τά Σθλοβενικὰ γράμματα, ἑρμηνεύουσι δὲ τὰς θεοπνεύστους Γραφὰς ἐκ τῆς Ἑλλάδος γλώσσης εἰς τὴν Βουλγαρικήν. [4]) ibid. col. 1217.

[5]) ibid. col. 1228. [6]) col. cit. [7]) Между паричитѣ имало Λάζαρος ἤτοι Τζέρνος (черенъ), Ἰόάνις (Иванъ), Βεάλις (бѣлъ), Βέλην (Велю)

Тоя фактъ доста говори за толерантността на Теофилакта къмъ националния животъ на паството му, понеже една власть, която се стреми да измѣни народността на извѣстна народна маса, прѣди всичко ще прѣслѣдва самитѣ конкретни прояви на националната индивидуалность, каквито прѣдставляватъ имената на лицата, градоветѣ и мѣстноститѣ, както това е правила Византия въ XII в.

Търкания е имало сѫщо между архиепископа и нѣкои подвѣдомствени нему епископи. Сериозенъ конфликтъ той ималъ съ срѣдечкия (софийския) епископъ отъ единъ монахъ-старецъ лично се оплакалъ прѣдъ Теофилакта срѣдечкия епископъ, който му наложилъ епитимия и му отнелъ обителта. Теофилактъ е прѣдложилъ на епископа да отмѣни епитимията и да му върне обителта. Обаче епископътъ не се подчинилъ на разпоредбата му, даже не се явилъ на събора, който билъ свиканъ по дѣлото на липенийския епископъ и на който архиепископътъ го поканилъ да прѣдстави и обвиненията си противъ стареца. За тѣзи и други случаи на непослушание, архиепископътъ му наложилъ 15-дневна възбрана на свещенослужение, обаче тази епитимия още повече е раздразнила епископа, както това се вижда отъ третото и четвъртото писмо на Теофилакта до него. Изглежда, общата вражда къмъ архиепископа е сближила срѣдечкия епископъ съ водачитѣ на аграрното движение. И епископътъ като тѣхъ взелъ да клевети архиепископа въ Цариградъ. Той пусналъ слухъ, че, по подстрекателството на архиепископа, старецътъ, монахъ е подкупилъ „докладвача на прошенията“ въ императорския дворъ съ литъръ михаилагики [1]) и се снабдилъ съ императорска грамота, която му гарантирала правото да владѣе обителта. [2])

Съ едно писмо Теофилактъ силно го изобличилъ: „Много ни опечали твоето притворно разположение, защото срѣдъ насъ истината е загинала и коварството се явява въ нашия театъръ съ пъстро покривало на лицемѣрие и сценично осмива това, което е достойно за трепетъ, като говори за миръ съ близкитѣ, а въ сърдцето си ражда злоба. Защото кой не знае, че твоя Честность отиде въ столицата (Цариградъ), пусна безбройно множество клеветнически стрѣли срѣщу насъ, когото сега величаешъ въ писмото като свой

Βέκλον (Велко?), Ρούσκου, παπᾶ Μαλοράδου, Τζέρνου τοῦ Δοβρομίρου (Добромиръ?), Βλαδίμηρ τοῦ ζώρη. (Изв. Русскаго археол. инст. въ К-лѣ, 1896 г., I, стр. 28, 32 и 33). Топонимията сѫщо е българска: Ῥαδοβίσδου (Радовишъ), Λεασκοβίτζη (Лѣсковецъ), Μοστενίτζη (Мостеница), Λεαπίτζη (Лѣпица), Τὸπλιτζα, Μπρεάσνηκ (Брѣзникъ), Δρεανόβου (Дрѣково), Βρουσνίτζη (Брусница), Βερμπίτζη (Върбица), Βούλκοβον (Вълково) (ibid. стр. 30—31.)

[1]) Златни монети на императора Михаила Дука (Migne t. 126. col. 351, забѣлѣжка 55.)

[2]) Migne t. 126, col. 352, ep. 19

благодѣтель. И, както изглежда, не е останалъ никой, ни голѣмъ, ни малъкъ, чиито слухъ да не сж оглушили твоитѣ поносни думи: има не малко свидѣтели за това"[1]) А въ писмото си до керкирския епископъ, като говори за подстрекателствата на единъ отъ свѣтскитѣ врагове срѣдъ паството, Теофилактъ се провиква:

„Какво още? Като че ли врагътъ изначалният човѣкоубиецъ, не се задоволи съ тѣзи рани, но насочи противъ мене още епископска стрѣла, за което азъ говорихъ и въ прѣдишното писмо. Като подигна противъ мене епископа на единъ градъ, способенъ за всѣко злодѣяние (ἄνθρωπος πάσης κακοτεχνίας ἐργάτης ἄρχων καὶ ἐργαστήριον), (той) едва не ме вкара въ гроба."[2])

Но прѣдъ опасностьта отъ по-голѣмо наказание, срѣдечкиятъ епископъ скоро отстжпилъ и се обърналъ къмъ архиепископа съ гореща молба „да снеме отъ него веригитѣ на запрѣщението" и го призналъ за „свой благодѣтель и повече отъ баща и майка и всички останали роднини"[3]).

Сжщо и други нѣкои епископи не сж били въ нормални отношения съ архиепископа. Въ писмото си до Михаила Пантехна Теофилактъ съобщава: „Ти питашъ, какъ сж моитѣ работи? Не сж съвсѣмъ добрѣ . . . Макаръ, че азъ седа въ Охридъ, на мене стрѣлятъ отъ Главеница, отъ Видинъ и Сланица",[4]) т. е. епископитѣ отъ западъ, сѣверъ и югъ. А въ писмото си до керкирския епископъ, като се оплаква отъ своето положение, отъ безбройнитѣ грижи и ежедневни тревоги, той явно подозира своитѣ епископи въ шпионажъ. „И сега налагамъ запоръ (φιμὸν) на моитѣ уста, за да не унижатъ величието или името на архиерейството, ако нѣкой грѣшенъ възстане противъ мене. Ти знаешъ писмото е бъбриво и не сдържа езика (ἐχέφρων), защото отъ моитѣ съиереи и съепископи, които, изглежда, сждятъ народа, сж поставени мрѣжи за моитѣ жалби"[5]).

У епископитѣ недовѣрие се появило поради скрития характеръ на Теофилакта и неблагоприятното обществено мнѣние за неговата личность, както и поради интригитѣ на свѣтскитѣ власти. Между епископитѣ, обаче, Теофилактъ е ималъ и приятели, напр. дѣволскиятъ, който не пожалилъ да му подари единъ отъ своитѣ коне въ знакъ на своето разположение къмъ него[6]); сжщо и дебърскиятъ епископъ, комуто е съобщилъ съ специално писмо за смъртьта на своя братъ.

За отношенията между епископитѣ и низшето духовенство имаме свѣдения само за Срѣдечката епархия. Нейниятъ епископъ своеволно се е разпореждалъ съ подвѣдомственитѣ си кли-

---

[1]) ibid., col. 429, ep 32. [2]) ibid., col. 400, ep. 22.
[3]) ibid. col. 422 ep. 32. [4]) ibid. col. 321, ep. 7.
[5]) ibid. col. 389, ep. 17: ἐπεὶ παρὰ συνιερέων καὶ συνεπισκόπων, οἱ δοκοῦσι κρίνειν τὸν λαὸν, ἐκπέπτωκα τὰ τῶν ἡλίθιων ἡμῶν ἔθνη.
[6]) ibid col. 520, ep. 10.

рици, въпрѣки канонитѣ имъ налагалъ епитимии и ги изпиждалъ произволно отъ епархията си. Конфликти той ималъ главно съ монаситѣ, чиито монастири и приходи се домогвалъ да присвои. Освѣнъ споменатия случай на монаха-старецъ, той безъ основание е отлжчилъ и игумена на монастира „Св. Иванъ" (вѣроятно, Рилския), за да отнеме приходитѣ му[1])

Въ втората половина на XII в. ставало обратно явление[2]). Разполагайки съ голѣми пространства, земи и приходи монастиритѣ сж проявявали стремежъ къмъ самоуправство. Игуменитѣ сж интригували противъ епископитѣ прѣдъ силнитѣ на деня, чието разположение тѣ сж умѣели да привлекатъ съ въпкашно смирение и присторени оплаквания отъ бѣдностьта на монастиритѣ си. Тѣ не сж изпущали сгоденъ случай да обвинятъ епископа си. „Ако се случи, че дойде при него за разговоръ нѣкой отъ силнитѣ на деня — пише Евстатий Солунски — , тогава нашиятъ отецъ бива неподражаемъ. Отначало той мълчи доста, жалейки, както Питагоръ съ въпкашното си поведение да прояви дълбочината на своята добродѣтель и да покаже себе си подвижникъ на мълчанието; послѣ бавно заговаря за себе си, какъ той билъ постриженъ за монахъ, какъ билъ забѣлѣзанъ отъ еди-кой си великъ старецъ, който му прѣдсказалъ възвишение и честь. Ще каже послѣ за почеститѣ, които ще му въздадатъ и царь, и патриархъ, и архонти . . . . . Когато забѣлѣжи, че достатъчно вече е завладѣлъ вниманието на слушателя свежда рѣчьта върху своята бѣдна обитель, която или притѣсняватъ съ искане на подкупи или не ѝ даватъ да се сжди съ мнимия обиждачъ. А тоя заплашващъ врагъ е или епископътъ, почесто безъ вина виновенъ, или съсѣдътъ-владѣлецъ. Първиятъ е неразположенъ къмъ обителта, но все се бърка, все провѣрява и иска възнаграждение за всички свои дѣла, — съ една рѣчь, той е нарушитель на каноните. Вториятъ не е по-добъръ отъ първия: неговото имѣние се намира наредъ съ монастирскитѣ земи, и той не иска нито да го продаде, нито да го подари на бѣдния монастиръ . . . . . Излишно е да се говори подробно, какъ той замазва очитѣ на своя посѣтитель. Стига само да си въобразимъ, че нашествието на непрiятелитѣ не е тъй пагубно за землевладѣлеца, както съсѣдството на светитѣ отци"[3]). Монастиритѣ сж нарушавали и икономическитѣ

---

[1]) ibid. col. 349, ep. 18.

[2]) Това явление било въ Солунската епархия, обаче то може да се отнесе и къмъ Охридския диоцезъ по слѣднитѣ основания: 1) социалнитѣ условия, които сж опрѣдѣляли отношенията между солунския митрополитъ Евстатий и монастиритѣ, сж били почти едни и сжщи въ двата съсѣдни църковни окржзи; 2) самъ Евстатий Солунски собщава чъртитѣ на своитѣ монаси, като отдѣля цариградскитѣ монастири, които похвалява, отъ македонскитѣ, които порицава и 3) въ XIII в., както ще видимъ, сжщитѣ отношения сж били и въ Охридския диоцезъ.

[3]) У Успенски, Образованіе второго болгарскаго царства, стр. 63.

права на епископа. Игуменътъ своеволно е заграждалъ междуселскитѣ и други пѫтища, ако тѣ сѫ вървѣли по църковна земя, и заповѣдвалъ да отворятъ нови пѫтища; прѣграждалъ е достѫпитѣ до водеництѣ, зломислювалъ е и противъ самата рѣка, ако тя протичала по епископската земя. Особено властьта на монастира била безгранична въ селата.

„Неговата власть е широка и неограничена — продължава Евстатий —, достойна за удивление по злобата си; той ратува за своя авторитетъ въ селата; допуска кражби, като се унижава до занятието на крадецъ, присѫжда глоби и бичувания и прави всичко, за да стане страшенъ и недостѫпенъ".[1])

Игуменитѣ безсъвѣстно сѫ увеличавали данъцитѣ на селското население.

„Ползуватъ ли се парицитѣ — говорѣли тѣ — изобилно отъ блага на земята, увеличавай данъка за нея. Населението има ли хора, които се обогатяватъ отъ търговия и разни занятия, подигни имъ наемната плата".[2])

Въ врѣмето на Евстатия Солунски доста билъ разпространенъ обичаятъ да се подаряватъ монастири на свѣтски лица, които отъ своя страна сѫ можели да ги прѣдаватъ на други. Тоя обичай е сѫществувалъ още въ XI в. и, по обяснението на Евстатия, билъ въведенъ отъ императоритѣ. Освѣнъ това, за да можели монаситѣ спокойно да се занимаватъ съ духовнитѣ работи, имало монастири, които доброволно сѫ прѣдоставяли на влиятелни лица да имъ водятъ външнитѣ дѣла, напр. исковетѣ въ сѫдилищата. Участието на влиятелни лица въ управата на монастиритѣ още повече е разваляло отношенията между монастирската и епископската власти.

2. *Религиознонравственото състояние.*

Въ XI и XII въ Византия нравитѣ сѫ били много отпаднали. Отъ императора до послѣдния чиновникъ, отъ патриарха до послѣдния монахъ, — всички сѫ били обхванати отъ грубо суевѣрие; навсѣкѫдѣ жажда за жестокости; безумно пилѣене на държавнитѣ срѣдства въ императорския дворъ; нравствено разтлѣние у велможитѣ и бюрокрацията; страсть къмъ забогатяване и невъздържанъ свѣтски животъ у духовенството; пиянство, разврать и други пороци срѣдъ монаситѣ; груби злоупотрѣби и кражби отъ държавната хазна у чиновницитѣ; въ обществото неуважение къмъ властитѣ и склоности къмъ буйства и революционни дѣяния.

Колко деморализирана е била византийската бюрокрация частно въ България, видѣхме въ писмата на архиепископа Теофилакта.

---

[1]) У Успенски, pag. cit.

[2]) pag. cit.

Нравственъ упадъкъ е владѣлъ въ XII в. и въ македонскитѣ монастири, както свидѣтелствуратъ житието на св. Иоакима Осоговски и Евстатий Солунски. Въ Осоговския монастирь още при първия игуменъ Теофана е нѣмало братски животъ. Монастирското богатство е съблазнявало монаситѣ, особено ония, които сж завеждали монастирското стопанство. Еклисиархътъ на монастира, който е пазѣлъ пожертвуваното на монастира злато, тайно взималъ отъ него и напълнилъ нѣли сждове, които е скрилъ въ монастирското гумно. Като узналъ за тая кражба, игуменътъ го докаралъ да копае въ мѣстото, гдѣто златото било скрито, кражбата била изобличена, и еклисиархътъ е падналъ прѣдъ игуменовитѣ крака за прошка.[1]) Срѣдъ осоговскитѣ монаси често сж избухвали раздори и диви инстинкти. Единжъ на вечерното богослужение двама иеромонаси се скарали въ църквата (и великѣ тѣи бѣри бѣвѣша помежду ихъ) и слѣдъ църковния отпускъ единиятъ е падналъ прѣдъ другия за прошка, обаче този, „ръзъгорѣвъ и гръдостию въ ономъ“, не искалъ да даде примеръ на смирение, „нъ ины къ гнѣвомъ отиде“. Въ врѣме на бдѣнието тоя монахъ внезапно билъ блъснатъ отъ първия въ долината, която била на дѣсно отъ църквата, но останалъ неповрѣденъ.[2]) Въ тоя монастиръ е нѣмало строга дисциплина. Споредъ монастирския уставъ, монаситѣ трѣбвало да постятъ въ понеделникъ, срѣда и петъкъ до вечерьта. Обаче мнозина отъ тѣхъ, въ врѣме на работа, въ гората тайно сж яли овощия, като се оправдавали „мко нѣкто грѣхъ о семь, понеже овощи нѣтъ“.[3]) Разбира се, игуменътъ, като узналъ за това, ги наказалъ строго и имъ заповѣдалъ да не повтарятъ тоя простжпъкъ. Сжщо и икономътъ на монастира билъ завистливъ, лицемѣренъ, непривѣтливъ и обичалъ да си попива. Той самъ е кралъ отъ повѣреното му монастирско имане и е клеветилъ другитѣ монаси. Единжъ той избѣгалъ въ планината, като задигналъ нѣщо отъ монастира. Когато билъ хванатъ, той признаълъ кражбата си, и отъ мъчение на съвѣстьта неговото лице е станало „зѣло грозьно“ и се считалъ недостоенъ да живѣе повече въ монастира. Монаситѣ сж искали да го доведатъ въ църквата, за да му четатъ молитви, ала не сж можели поради неговата съпротива, макаръ че четирма го държели здраво. Едвамъ тѣ го докарали до потока прѣдъ църквата, гдѣто той билъ яко вързанъ и поставенъ подъ надзора на единъ отъ монаситѣ. но пазачътъ е заспалъ и икономътъ е разкжсалъ съ зжбитѣ си врѣвьта, съ която билъ вързанъ, и избѣгалъ „до камене великаго идѣже поуть исходитъ противѣ црькви и тоу тебе низъкрьгъ“ [4])

---

[1]) Гласник, XXII, стр. 259.
[2]) Ibid. стр. 260—261.
[3]) Ibid. стр. 261. [4]) Ibid. стр. 261—263.

Съ подобно нездраво религиозно-нравствено съзнание билъ и единъ велешки монахъ по име Арсений, който е дошълъ въ Осоговския монастирь по случай храмовия праздникъ. Цѣлувайки мощитѣ на св. Иоакима Осоговски, той е открадналь единъ отъ малкитѣ пръсти на светията, като обѣщалъ въ сърдцето си „мко да ѣтврьдитъ пилитъ житомоу отьцоу". Но когато на другия день всичкитѣ богомолци се разотишли, Арсений е излѣзналъ сѣдъ всичкитѣ и, като се спрѣлъ прѣдъ църквата, почналъ да се колебае „мко отъ пилитѣлъ свѣродѣкъ дотѣкъ его ѣкты къзрѣкоутти къ доль". На въпроса на единъ монахъ, който го слѣдилъ, защо се колебае, той е призналь кражбата си съ срамъ. [1])

Евстатий Солунски изобразява македонското монашество съ още по-черни бои. Мнозина сж приемали монашество съ надежда скоро да се обогатятъ въ монастира. „Ние имаме въ нашата срѣда — говори Евстатий Солунски — единъ родъ хора, които съ носенето на брада си купили правото за безмитна търговия. Тѣ не ядатъ месо, но получаватъ своята печалба и не се боятъ отъ властитѣ, които за невнасяне на митото биха могли да имъ отнематъ стоката. Разработватъ лозя и градини, размножаватъ стада домашни животни, като оставатъ безъ надзоръ словесното Христово стадо, и правятъ всичко, съ което могатъ да докажатъ своята принадлежность къмъ свѣта, или по добрѣ своето чифликчийско звание" [2]) Игуменитѣ и монаситѣ сж били съвсѣмъ равнодушни къмъ духовнитѣ интереси, както своитѣ, тъй и на ближнитѣ, и се отличавали съ умствена тъпость и невѣжество. „Стига да се погледне, какъ това достопочтено лице съ дълга брада — продължава иронично Евстатий — държи себе си въ братската бесѣда. Нашиятъ великъ игуменъ започва рѣчьта. Това не ще бѫде изречение отъ Св. Писание, или тълкование на труднитѣ мѣста, или думи на св. отци, или прѣдмети, относящи се до добродѣтелята, или увѣщания на братята; не, нашия учитель занимаватъ разнообразни житейски дѣла. Като почне отъ лозята и градинитѣ, и отъ приходитѣ, и отъ другитѣ по-малко важни нѣща, когато старцитѣ не благоволятъ да подържатъ разговора съ лични забѣлѣжки, той прѣкжсва рѣчьта си върху маслината, смокинята и други плодове и начева да философствува: какво грозде дава по-хубаво вино, каква почва носи по-голѣмо плодородие, какъ братята да събиратъ повече данъци..." [3])

Тая нравствена развала била благоприятна почва за усилване на *богомилството*. Враждебно настроена противъ инородницитѣ угнетители и ратувайки за народния езикъ, то сега най-много е

---

[1]) Ibid. стр. 263.
[2]) У Успенски, цит. съч., стр. 61.
[3]) цит. съч., стр. 62

съответствувало на стремежитѣ на народа, останалъ безъ народни водачи.[1]) За разпространението на богомилството сж съдѣйствували още скитническитѣ народи-печенези и кумани, които сж били заразени отъ манихейството още, когато сж били въ азиятската си родина и затова тѣхнитѣ колонии въ европейската часть на византийската империя сж прѣдставлявали бази на богомилството. Въ XI и XII в. в. богомилството е успѣло да се разшири по цѣлия Балкански полуостровъ и на западъ. Още въ XI в. богомили е имало, освѣнъ въ българскитѣ области, даже и въ главнитѣ градове на Гърция[2]). Тѣ сж намирали привърженици, както срѣдъ монаситѣ, тъй и срѣдъ виднитѣ сѣмейства[3]). Къмъ богомилското учение особено сж били склонни женитѣ, понеже съ своята мистична теогония и съ своето сродство съ езическитѣ схващания на народа, то по-силно е дѣйствувало на тѣхното въображение, отколкото простото християнско учение. Къмъ края на XI в. богомилитѣ сж успѣли да организиратъ яки общини въ Тракия и Македония, като страни по-малко изложени на варварски нахлувания отъ Дунава, особено между р. Вардаръ и Охридското езеро, като въ Мъгленъ, Дѣволъ, Верия, Охридъ, Прилѣпъ, около Бабуна планина (по течението на едноименната рѣка при сегашното село Богомилъ)[4]), въ Битолско[5]). Въ края на XI в. тракийскитѣ богомили сж почнали да влизатъ въ тайни сношения съ печенезитѣ и куманитѣ. Въ царуването на Никифора Вотаниата (1077 — 1081 г.) двама богомили, Лекъ (грѣкъ отъ Пловдивъ, сроденъ съ печенежкигѣ главатари чрѣзъ бракъ) и Добромиръ, (българинъ отъ Месемврия) сж подигнали възстание съ съдѣйствието на печенезитѣ. Византия можала да ги усмири само съ подаръци и високи чинове[6]). Обаче слѣдъ тѣхъ сж възникнали нови смутители. Въ 1086 г. единъ придворенъ на императора Алексия Комнина, пелтекъ[7]) богомилъ, като узналъ за затварянето на четири негови сестри и роднини, е напустналъ

---

[1]) Вж. Racki, Rad VII, 109, гдѣто говори, че елинизацията на Охридската архиепископия и прѣзрителното отнасяне на нейнитѣ прѣдставители къмъ българската народность само сж съдѣйствували за усилването на богомилството прѣзъ XI в.

[2]) C. Schmidt, Histoire et doctrine de la secte des cathares... 1849 г., I, p. 10. [3]) ibid. p. 43.

[4]) Rački, ibid стр. 118, 119. Селото Богомилъ е сжществувало още при Стефана Душана. Въ хрисовула му за Трѣскавичкия монастиръ се чете „ѓтиѣ оу Богомилѣхъ, 8 Богомили к. Бикоунѣ" (Гласник XI, 135).

[5]) Schmidt, цит. съч. стр. 11.

[6]) Васильевски, Ж. М. Н. П. ч. 164, стр. 153.

[7]) Гръцкото нарицателно τραυλός. Цухлевъ кой знай защо е прѣвелъ като собствено име Травилъ.

двореца, събралъ около себе си привърженици и превзелъ крѣпостьта Белятово (не далечъ отъ Пловдивъ) и съ огънь и мечъ е опустошавалъ отъ тукъ Тракия. Той даже е сключилъ съюзъ съ печенезитѣ, като го закрѣпилъ съ женитбата си за дъщерята на единъ печенежки вождъ. Императорътъ се стараелъ да го склони къмъ миръ, но той не отстжпвалъ[1]). Слѣдъ това еретическитѣ общини въ Тракия сж станали толкова силни, че тамъ тѣ сж господствували и насила налагали своята вѣра на православнитѣ. „Манихеитѣ, народъ свободолюбивъ и непокоренъ — разправя Анна Комнина — правѣха свойственото на тѣхната природа. Защото цѣлиятъ Пловдивъ бѣше завзетъ отъ манихеи, които угнетяваха малкото тамошни християни и разграбваха тѣхнитѣ имоти, малко слушайки или съвсѣмъ неслушайки заповѣдитѣ на царя. Растѣха еретицитѣ около Пловдивъ и се слѣ съ тѣхъ друга горчива рѣка, която излизаше отъ арменски изворъ“[2]). Императоръ Алексий I Комнинъ, който живо се интересувалъ отъ живота на Църквата, е полагалъ особени усилия за унищожението на богомилско-манихейската община въ Пловдивъ, гдѣто въ врѣме на войната срѣщу куманитѣ той обърналъ въ православие много манихеи[3]). За окончателното очистване на този градъ отъ еретицитѣ, които вмѣсто съратници, често сж ставали противници на Византия, императорътъ е устроилъ диспути въ своя дворецъ, гдѣто е далъ свобода на еретицитѣ да си изкажатъ убѣжденията. Самъ императорътъ е влизалъ въ споръ съ тѣхъ, мнозина отъ които успѣлъ да обърне въ православие. По-виднитѣ той наградилъ съ разни привилегии, а простиятъ народъ билъ прѣселенъ задъ р. Марица близо до Пловдивъ и билъ създаденъ новъ градъ Алексиополъ. На всѣки манихей, който е приемалъ православието, императорътъ е давалъ оратна земя, кжща и лозе. Тѣзи подаръци той потвърдилъ съ хрисовули, по които и потомцитѣ на облагодѣтелствуванитѣ сж имали право да владѣятъ подаренитѣ нѣща.[4]) Манихейскитѣ водачи Кудеонъ, Кусинъ и Фола били изпратени въ Цариградъ да живѣятъ близо до императорския дворецъ. Тукъ императорътъ дълго ги увѣщавалъ и само Кулеонъ е отстжпилъ, а Кусинъ и Фола били затворени въ Елефантинската крѣпость, гдѣто и умрѣли.[5]).

При Теофилакта богомилството много е смущавало Охридската църква; то било единъ отъ факторитѣ, който извикалъ антицърковното аграрно движение. Връзката между богомилството и аграрното движение въ охридската область ясно се удостовѣрява отъ самия Теофилакта. Водачътъ на аграрното възстание Лазаръ е обикалялъ всичкитѣ области на България и е привличалъ

---

[1]) Анна Комнина у Migne t. 131, col. 456—457.
[2]) ibid. col. 1100. [3]) ibid. col. 1104.
[4]) ibid. col. 1107—1108. [5]) ibid. col. 1106 и 1108—1109

освѣнъ недоволнитѣ отъ Теофилакта, и еретицитѣ [1]), т. е. богомилитѣ.

Въ първото десетилѣтие на XII в. богомилитѣ сж почнали да проникватъ отъ България даже въ Цариградъ, гдѣто въ тѣхъ сж виждали сериозна опасность. Споредъ Анна Комнина, богомилитѣ сж били по-опасни отъ манихеитѣ и павликянитѣ, защото тѣ сж правѣли чаровно впечатление на народа, който тъй се увличалъ отъ тѣхъ, че не се боелъ отъ никакви мжчения, нито отъ смъртъ. [2]) Главенъ богомилски проповѣдникъ тогава билъ попъ Василий, койтоималъ 12 ученици, наричани апостоли. [3]) Той ималъ голѣмъ успѣхъ въ Цариградъ. Неговата проповѣдь е почнала да безпокои самия императоръ Алексий I Комнинъ. По разпоредба на послѣдния сж били арестувани нѣкои богомили, които сж посочили Василия като ересиархъ. Единъ отъ тѣхъ по име Дивлатъ отначало не искалъ да се признае за богомилъ, но стѣдъ изтезания предалъ Василия и неговитѣ „апостоли". [4]) Василий и ученицитѣ му били уловени и представени на императора, който ги приелъ съ привидно учтивость и заедно съ брата си Исаака сж влѣзнали въ разговоръ съ тѣхъ, като се престрували, че желаятъ да приематъ богомилството. Василий се подлъгалъ на императорската хитрость и изповѣдалъ цѣлото учение на бо-

---

[1]) Migne t. 126, col. 415, ep. 41. Отъ това не трѣбва да се мисли, че Лазаръ билъ настоящъ водачъ на богомилството. Въ писмата на Теофилакта той се явява главно освободитель на архиепископското чифлигарско население, като се стараелъ да използува всичкитѣ противни на архиепископската власть сили, дори самото богомилство и бирицитѣ. Лазаръ съвсѣмъ не си задавалъ религиознореформаторски задачи. Наистина, Лазаръ не е допускалъ народа да посѣщава архиепископската църква и самъ той не се поклонилъ на Св. Богородица, както казва Теофилактъ, обаче съ тая мѣрка, извикана отъ лична ненависть къмъ архиепископа, той е преслѣдувалъ само да подкопае неговия авторитетъ. Сжщо нѣма основание да отъждествяваме (Вж. Успенски) разкалугерения охридски монахъ съ учителя на богомилитѣ попъ Василий, защото, както основателно разсжждава В. Василевски (Журн. М. Н. Просв. 1879 г., іюль, стр. 165), този монахъ не би хвърлилъ расото и не би заживѣлъ съ жена, ако билъ привързанъ къмъ богомилството, което се борѣло противъ разврата. „Богомилската природа — говори Анна Комнина — твърдѣ ловко умѣе да се прикрива съ маската на добродѣтельта и рѣдко ще видишъ, щото човѣкъ, който носи коси посвѣтски, да бжде богомилъ; напротивъ, това зло обича да се прикрива съ мантия и кукуль (монашеска шапка). Богомилътъ има мраченъ видъ (σκυθρώπιον) и се покрива до самия носъ, ходи сгърбенъ и нѣщо шепне съ устата" (Migne, t. 131, col. 1168). А за богомилския водачъ попъ Ва-

[2]) ibid. col. 1180 [3]) ibid. col. 1169. [4]) col. cit.

гомилитѣ, което специаленъ секретаръ, скритъ задъ завѣсата, е записалъ напълно. Подиръ това императорътъ е свикалъ сената, много висши духовна лица и открилъ сѫдъ противъ еретиците. Василий и прѣдъ сѫда е останалъ на прѣдишнитѣ си убѣждения. Той билъ хвърленъ въ тъмница за извѣстно врѣме и слѣдъ това било подигнато гонение противъ богомилитѣ въ Цариградъ.[1]) За да се узнае кой е билъ богомилъ, императорътъ е разпоредилъ да запалятъ двѣ клади: на единия билъ поставенъ кръстъ, а другия билъ безъ кръстъ. На уловенитѣ богомили било прѣложено: „тѣзи, които искатъ да умратъ за християнската вѣра, да отидатъ къмъ огъня съ кръста; привържениците пъкъ на богомилството да идатъ къмъ другия огънь, защото по-добрѣ е да умрешъ християнинъ, отколкото да останешъ да живѣешъ като богомилъ и да бѫдешъ прѣслѣдванъ и всѣкога подозиранъ."[2]) Нѣкои се отказали отъ богомилството, но Василий и много негови привърженици сѫ били изгорени на кладата прѣдъ очитѣ на императора въ 1118 година.[3]) За тоя богомилски водачъ споменува и синодикътъ на българския съборъ въ 1210 г.: „Василїа врача, иже въ Константинѣ градѣ въсѣкшаго ѥлѧ тръокаанньѫ Богомилькѫ ересь при Ѧлексѣи православнѣмь цари Комнинѣ, анаѳема".[4])

Въ срѣдата на XII в. богомилството е завличало и високопоставени лица. Въ житието на Иларион Мъгленски се казва, че самъ императоръ Мануилъ I Комнинъ насмалко щѣлъ да се присъедини къкъ богомилитѣ: „Толико ѿ нихъ (т. е. богомилатѣ) въѕмогы вѣша ерѣи, ѥкоже и кирь Мануилъ царь грѣчкому въ малѣ же отпасти отъ благочьстивыѫ нашеѫ вѣры, аште не ближнымь Илариономь оукрѣпленъ ки доглаголивыми словесы и утвръжденъ, и нечьстивои шиѣдъ келѣніе отъ гр(ь)ца его далече нѣгдѣ прогна, православіа же сѣме въ немь оуглѧкъ."[5])

силий Анна Комнина съобщава, че той всѣкога е носѣлъ монашеска дреха и ималъ излитъ видъ (κατασκλήψ; τὸ πρόσωπον) (Migne, t. 131, col. 1169). Тоя портретъ съвсѣмъ не прилича на развратния монахъ — врагъ на Теофилакта. При това Теофилактъ не говори за никакви еретични мисли на тоя монахъ. Дисциплинарнитѣ мѣрки на архиепископа противъ него сѫ имали прѣдъ видъ неговия пороченъ животъ, а не мирогледа му. Обаче не трѣбва да се отрича, че и свободомислието на Лазара, и свободниятъ животъ на монаха до извѣстна степень се опрѣдѣляли отъ протестационния духъ на богомилството.

[1]) ibid. col. 1171—1172. [2]) ibid. col. 1177. [3]) ibid. col. 1184.

[4]) Б. Цоневъ, Описъ на ржкописитѣ на Народната библиотека въ София стр. 189. Изв. Археол. Инст. въ К лѣ V, 1900, приложн., стр. 82.

[5]) E. Kaluzniacki, Die Werke des Patr. Euthymius, 52.

Главна крѣпость на богомилитѣ въ това врѣме въ Македония била мъгленската область срѣдъ печенежката колония. Тамъ е имало и много павликяни и арменци, прѣселени отъ Пловдивъ или отъ Армения. Усилено се борѣлъ мъгленскиятъ епископъ Иларионъ, който често е проповѣдвалъ въ църква и встѫпвалъ въ открити диспути съ еретицитѣ.[1]) Подъ влияние на неговитѣ увѣщания, много еретици се върнали въ православието, обаче останалитѣ еретици се озлобили противъ Илариона и еднажъ, спорейки съ него, го нападнали съ камъне и го набили въ неговата келия. Тази дързость на еретицитѣ е възбудила православнитѣ, които се затекли да отърватъ своя епископъ и набиятъ враговетѣ му, обаче Иларионъ ги задържалъ отъ мъсть.[2]) Враговетѣ на Илариона, като видѣли това, недоумѣвали и едни говорили за Илариона, че той е добъръ, други пъкъ, че той е лъститель на народа[3]). Диспутитѣ на Илариона съ арменцитѣ сѫ продължавали и слѣдъ тоя инцидентъ. Въ резултатъ отъ тѣзи спорове нѣкои сѫ приели православието, а други още повече сѫ упорствували въ своята ересь.[4]) Около 1156 год. императоръ Мануилъ, подбуденъ отъ примѣра на прѣдишнитѣ Комниновци — защитници на православието, е издалъ указъ на името на епископа Илириона да подигне гонение противъ еретицитѣ. Много богомили се присъединили къмъ Православната църква, а еретицитѣ, които сѫ упорствували, били изгонени отъ Мъгленската епархия.[5])

Макаръ богомилството да се разпространявало усилено въ Охридския диоцезъ, въ паметницитѣ нѣма указания за помѣстни охридски събори противъ него. По всѣка вѣроятность, Охридската църква се борила противъ тѣхъ заедно съ Цариградската, и съборитѣ, свикани въ Цариградъ противъ богомилитѣ, сѫ цѣлили и богомилитѣ въ Охридския диоцезъ. Въ тия събори сѫ участвували и охридскитѣ архиепископи, напр. Иоанъ Комнинъ билъ въ събора отъ 1144 г. противъ богомилитѣ-монаси Левъ отъ Валвиса и Климентъ отъ Сосандра (Касандра?)[6])

Въ втората половина на XII в. общитѣ социални и политически условия много сѫ спомагали на богомилството[7]). Двѣтѣ богомилски църкви — българска и драговичка тъй се диференцирали, че между тѣхъ се явила схизма, която се съпровождала съ взаимни проклятия. Всѣка отъ тѣхъ е претендирала, че само тя пази истинското учение и истинското епископско приемство отъ апостолитѣ.[8]) Драговичкото изповѣдание било разпространено

---

[1]) ibid., стр. 33.

[2]) ibid. стр. 39—42. [3]) ibid. стр. 42—43. [4]) ibid. стр. 51—52. [5]) ibid. стр. 52—53. [6]) Ράλλη καὶ Πότλη Σύνταγμα, V, стр. 83 и 85.

[7]) Schmidt, цит. съч. I, стр. 57.

[8]) Цухлевъ твърди, че двѣтѣ църкви сѫ живѣели дружелюбно. (Истор. на Българ. църква I, стр. 1027), но не посочва отъ кждѣ черпи свѣдения.

въ Македония и Албания, а българското—въ Мизия и Тракия.[1]) Отъ България богомилството се разпространило въ двѣтѣ си форми въ Далмация, отъ кждѣто е минало въ Италия и въ другитѣ европейски страни. Въ 1167 год. цариградскиятъ драговички епископъ Никита е заминалъ за Ломбардия, гдѣто се стараелъ да изобличи лъжливостьта на българското изповѣдание. Но нѣкой си Петракусъ, дошълъ, безъ съмнѣние, отъ България, е далъ неблагоприятенъ отзивъ за Никита и драговичкия епископъ Симонъ. Отъ тогава въ Италия дуалиститѣ се раздѣлили на двѣ партии: едни привърженици на драговичката църква, други на българската[2]).

Богомилството е срѣщало голѣмъ отпоръ въ сръбската часть на Охридския диоцезъ. Въ житието на Стефана Нѣмана I се разказва, че единъ отъ военоначалницитѣ на Нѣмана му съобщилъ „иже нелюбиштам ти вѣра и трьклетам врѣмь южє оукорѣништь и в. владьчьствѣ твоємь." Великиятъ жупанъ тозчасъ свикалъ съборъ противъ богомилитѣ. Въ събора сж участвували самъ Нѣманъ и рашкиятъ епископъ Евтимий съ свещенството, игуменитѣ съ монаситѣ, старейшинитѣ и велможитѣ „отъ мала и до велика ихь".[3]) Нѣманъ се обърналъ къмъ събора съ рѣчь, въ която изразилъ вѣрата си „въ единоѕушьтьноую нераздѣлимоую Троицоу" и своето рѣшение да не остави ереста „хоулоу приносштя на свѣты Доухъ и раздѣлающя недѣлимоє Божьство".[4]) Дъщерята на единъ велможа, която била женена за богомилъ, се явила прѣдъ събора, паднала прѣдъ нозѣтѣ на Нѣмана и се отказала отъ богомилството и отъ мжжа си. Нѣманъ я прѣдставилъ на събора като живо изобличение на богомилската ересь. По съборното рѣшение, великиятъ жупанъ едни отъ богомилитѣ е изгонилъ вънъ отъ Сърбия, други е подложилъ на различни наказания, трети е лишилъ отъ собственость и имѣнията имъ е раздалъ на бѣднитѣ, а на учителя и началника на богомилитѣ е отрѣзалъ езика, задѣто не щѣлъ да изповѣда Христа за Синъ Божий и го изгонилъ, а книгитѣ му е изгорилъ, като заповѣдалъ „не исповѣдати, ни поминовати отьноудь трьклятаго имени".[5]) Слѣдъ тѣзи рѣшителни мѣрки на Стефана Нѣмана, сръбскитѣ богомили сж наводнили Босна и Захлъмие (Херцеговина), гдѣто сж пуснали корени.[6]) Въ Сърбия е имало богомили и слѣдъ Нѣмана, обаче православното съзнание на сръбското паство се подигнало слѣдъ това богомилско гонение и, растейки отъ день на день, то се приближавало да добие самобитенъ изразъ.

---

[1]) Schmidt, цит. съч., стр. 58.
[2]) ibid. стр. 59, 61 и 62; Raki Rad VII, 121—122.
[3]) Домаћи извори въ Гласник, VI, стр. 9.
[4]) ibid. стр. 10. [5]) ibid. стр. 11 и 221. [6]) Racki, VII, 125.

Друга опасность за Охридската църква е прѣдставлявала *арменската пропаганда*, чиито общини били пръснати по разни мѣста на диоцеза отъ Дѣволъ до самия Срѣдецъ. Теофилактъ се стремилъ да организира рѣшителна съпротива срѣщу нея. Отъ него е останало образцово катехизаторско писмо до арменеца Тибани (сигурно, нѣкое знатно лице), въ което на лекъ езикъ и съ конкретни примѣри му обяснява нелѣпостьта на учението за сливанието на двѣтѣ природи на Христа.[1]) Много епархийски архиереи се отличили съ мисионерство между арменитѣ, напр. срѣдечкия, комуто за това било изказано съчувствие отъ Синода и архиепископа.[2]) Сѫщо дѣволскиятъ епископъ е обърналъ въ православие цѣли арменски поселения въ епархията си, и Теофилактъ билъ въ възторгъ отъ неговата мисионерска дѣйность. „Радвамъ се за придръста на Христовото стадо—му писалъ Теофилактъ — радвамъ се, че се разширяватъ божествените селения, и народътъ, спасенъ отъ тебе, хвали Господа. Не малко се е възвеселило сърдцето ми за обръщанието на арменцитѣ."[3]) Изглежда, въ Охридъ е нѣмало арменска община. Иначе, Теофилактъ щѣлъ да знае, дали има разлика между арменската литургия и Златоустовата и не щѣлъ да прѣдлага на дѣволския епископъ да разгледа литургията на арменцитѣ, за да опрѣдѣли има ли разлика между нея и Златоустовата.

За приемането на арменци въ православие Охридската архиепископия е съставила особенъ чинъ. Православни свещеници сѫ могли да служатъ въ арменскитѣ църкви само слѣдъ освещаването имъ[4]). Санътъ на приелитѣ православие арменски свещеници не се признавалъ, тѣ сѫ били считани за прости миряни. Ако по-сетнѣ нѣкой отъ тѣхъ е пожелаелъ да приеме духовно звание, той отново се ржкополагалъ[5]). Православенитѣ арменци сѫ можели да служатъ по своята литургия, изправена по образеца на Златоустовата. Сѫщо и тѣхнитѣ пѣснопѣния сѫ били допуснати въ църквитѣ имъ, слѣдъ като били очистени отъ неправославнитѣ изрази.

* * *

За нравственото състояние на паството при Теофилакта има само нѣколко откъслечни свѣдения. Между народа сѫ били разпространени полигамията,[6]) незаконното брачно съжителство.[7]

---

[1]) Migne t. 126, col. 353—365.

[2]) Ibid. col. 344—345, ep. 18: Ἀνεγνώσθη, τιμιώτατε ἀδελφέ, παρ' ἡμῶν τοῖς συνελθοῦσιν ἀδελφοῖς τὸ γράμμα τῆς σῆς ἱερότητος καὶ ἐπὶ τῇ τῶν Ἀρμενίων ἐπιστροφῇ ἤρεσεν οὐ μικρῶς.

[3]) Ibid. col. 520, ep. 10.

[4]) Col. cit.

[5]) Col. cit.

[6]) Ibid., col. 445, ep. 41.

[7]) Col. cit.

По всѣка вѣроятность, тѣзи сѣмейни аномалии сж сѫществували прѣди и слѣдъ Теофилакта прѣзъ XII в., но изобщо въ XI и XII в. в. интересътъ на народа къмъ религиозния животъ, изглежда, билъ високъ. Самото разширение на богомилството краснорѣчиво говори за това. Богомилството било една форма, въ която се проявявала народната жажда за вѣзната правда, народното богоусѣщане. Освѣнъ въ богомилството, както въ X в., тъй и сега, тази жажда за Бога се проявявала ортодоксално въ *отшелничеството*. Въ сѣверномакедонскитѣ планини се подвизавали Прохоръ Пшински, Гавриилъ Лѣсновски и Йоакимъ Сарандопорски или Осоговски. Тѣ сж били носители на възвишения аскетиченъ духъ на св. Иванъ Рилски. По своя животъ и подвизи тѣ тъй сж приличали на св. Ивана Рилски, че въ очитѣ на житиописеца тѣ всички съставляватъ подвижническа четворица: „Въ сицевыхъ убо іавиш҆е се новоподражател҆ніе и таковаго житіа рѣвнител҆ніе, чюдьныи и истиньныи новопросвѣщенныи отьци наши и поустиножител҆ніе нѣбесьныи чловѣци и земльныи аггел҆и, дроузи Христови, Іоанъ и Прохоръ, коупьно съ Гавриломь, съ ними же прѣподобьныи отьць нашь Іоакимь. Чьстьнаіа четворица, Богоизьбраноіе съдроужьство, троудолюбьныи дѣлател҆ие Христови изьшьдшимь раломь вѣры браздоу въздѣлати и сѣіати сѣмѣ доуховьнаго, іако да сторичьствоующии класъ пожьнють, плоды добродѣтел҆ныіе Христови принесоуть". [1]) Въ това житие, както и въ църковнитѣ пѣсни за тѣзи подвижници, при споменуване на тѣхнитѣ имена *Прохоръ Пшински* се поставя слѣдъ Ивана Рилски. Сжщо и въ едно ржкописно житие отъ XVI в., гдѣто се чете „. . . д. звѣзди иже въ послѣдніа врѣмена просіавшѣ: Прохора Пшинскаго, Іоакима Сѫран'дапор'скаго, Иларіона Меглѣн'скаго и Гавріила Лѣсновскаго". [2]) Поради това Прохоръ Пшински трѣбва да се счита по врѣме най-близъкъ подражатель на Рилския пустиножитель. Той се подвизавалъ къмъ половината на XI в., родилъ се въ Овче-поле отъ Иоана и Анна. Когато порасналъ, той се отказалъ отъ женидба и подъ напора на своята наклоность къмъ съзерцателенъ животъ, е напусналъ родителитѣ си и се прѣселилъ въ една пещеря до село Старо Нагоричани въ жеглиговския край (Кумановско) срѣщу църквата св. Георгий. Въ тази пещеря Прохоръ е прѣкаралъ много години строгъ аскетиченъ животъ. Единъ пжть той билъ посѣтенъ отъ дука на България Диогенъ, комуто Прохоръ е прѣдсказалъ, че ще стане царь въ Цариградъ и помолилъ да си спомни за него, когато ще седне на прѣстола. И дѣйствително, слѣдъ смъртьта на императора Константинъ Дука (1067 г.), Диогенъ билъ провъзгласенъ за императоръ подъ името Романъ Диогенъ IV. Когато узналъ, че въ жеглиговския край се готвѣли да се втурнатъ „диви хора" (вѣроятно,

---

[1]) Гласник XXII, стр. 244—245.

[2]) Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, I, стр. 180.

печенези или кумани), Прохоръ е отишълъ въ по-самотната планинска мѣстность Козякъ. На единъ отъ западнитѣ склонове на планината надъ р. Пшиня той си избралъ постница и умрѣлъ, подражавайки въ всичко на Иванъ Рилски.[1])

Иоакимъ Осоговски се подвизавалъ въ втората половина на XI в. и, може би, и въ първата половина на XII в. Той билъ родомъ отъ западнитѣ славянски краища на Балканския полуостровъ, може би, отъ Зета (сега Черна гора), откждѣто е заминалъ за осоговскитѣ планини.[2]) Първенъ е дошълъ въ село Градецъ,[3]) гдѣто единъ благочестивъ болярининъ му посочилъ Бабинъ долъ при р. Скупица въ подножието на Осогово. Търсейки удобно мѣсто, най-послѣ се установилъ въ Сарандопоръ, гдѣто се подвизавалъ прѣзъ цѣлия си животъ.[4]) Той умрѣлъ самотникъ, и гробътъ му дълго врѣме не билъ извѣстенъ.[5]) Датата на смъртьта му не може точно да се опрѣдѣли.[6])

Примѣрътъ на Иоакима Осоговски билъ заразителенъ. Слѣдъ смъртьта на жена си, *свещеникъ Теодоръ* „въ странахъ овьчепольскихъ, въ вьси Осмирдолѣ" билъ обхванатъ отъ ревность къмъ иночески животъ. Насърдченъ отъ съвѣтитѣ на леля си (сестра на баща му), той се поселилъ въ Сарандопоръ и станалъ

---

[1]) Йор. Ивановъ, Сѣв. Македония стр, 107—108; Записки Импер. акад. наукъ, VI, приложение стр. 125.

[2]) Гласник XXII стр. 246: съжє сѣтыи прєподобныи отьць нашь Іоакимь . . . оустрьмивьшє сє іако звѣзда многосвѣтла съ запада къ вьстокомь въ страны поустини Осоговьскыіе.

[3]) Новаковичъ поставя Градецъ на изтокъ отъ Косово поле (Ibid. 257). Това село се намирало въ Осогово.

[4]) Ibid., 248.

[5]) Ibid., 249.

[6]) Житиеписецътъ говори, че не малко врѣме е изминало отъ смъртьта на подвижника до построяването на храма му въ царуването на Мануила Комнина (1143—1180). На друго мѣсто въ сжщото житие се съобщава, че слѣдъ построяването на храма въ честь на Иоакима Осоговски отъ първия игуменъ на Осоговския монастиръ Теофанъ и слѣдъ откриването на гроба на Иоакима, послѣдниятъ се явилъ на Теофана на сънъ и му казалъ, да вземе скоро мощитѣ отъ гроба „понієже прѣдь вєлимь мракомь прѣждє осмихь лѣть прѣставлієниіє моіє бысть". (Гласник, XXII, 254). Ако допустнемъ, че храмътъ на св. Иоакима билъ построенъ въ началото на царуването на Мануила Комнина, то подвижникътъ е умрѣлъ около 1135—1136 г. Обаче изглежда, че числото „осемь" е погрѣшно, защото едва ли житиеписецътъ щѣлъ да счита осемгодишния интервалъ за немалко врѣме. По-вѣрна редакция ще да е копието на житието, отъ което се ползувалъ Йорд. Ивановъ и гдѣто стои цифрата (50) намѣсто (8). Въ такъвъ случай подвижникътъ е умрѣлъ въ края на XI или въ началото на XII в.

монахъ съ *име Теофанъ*. Около него скоро се събрали много иноци и така била основана Осоговската обитель, на която той билъ първиятъ игуменъ. Той построилъ църква на името на св. Иоакима Осоговски и пренесълъ въ нея мощитѣ му.[1])

Съврѣменикъ на Иоакима билъ *Гавриилъ Лѣсновски*, родомъ отъ с. Осиче до Градецъ (въ Паланешко) отъ богати и благочестиви родители. Баща му билъ царски съвѣтникъ. Родителитѣ му сж възбудили такава силна любовь къмъ религиозното знание, че той „ѥвгліѥвꙋ книгꙋ єдинъ часъ не отставаше отъ рꙋки своѥя". [2]) Като порастналъ, родителитѣ му сж го оженили, но — говори се въ житието му — той запазилъ дѣвственностьта си, като прѣкарвалъ въ молитви денѣ и нощѣ. Слѣдъ смъртьта на жена си, той построилъ църква „Рождество Богородично" въ с. Осиче на срѣдства на родителитѣ си.[3]) Слѣдъ това отишълъ въ Лѣсновския монастиръ, гдѣто се постригалъ, и съ позволението на игумена се поселилъ въ единъ скитъ въ долината на Злетово. Търсейки обаче самотно мѣсто, е отишълъ въ страната Луково, въ единъ малъкъ лѣсъ и най-послѣ се установилъ на Обловъ върхъ, гдѣто е имало непроходна гора.[4]) Тукъ Гавриилъ се подвизавалъ въ постъ и молитва 30 години. Монастирското братство не е узнало, гдѣ е умрѣлъ той. Мощитѣ му сж били открити отъ единъ благочестивъ руски монахъ на име Иосифъ отъ Срѣдецъ и сж били прѣнесени въ Лѣсновския монастиръ.[5])

Къмъ тия подвижници народътъ се отнасялъ съ дълбока почетъ. Въ тѣхнитѣ монастири той се стичалъ съ религиозна жажда. Прѣзъ врѣме на първия игуменъ на Осоговския монастиръ „бѣшє тишина вєлиіа по вьсѣи зємли, люди жє вь съмирении мнозѣ животъ свои провождающє прихождааху отъ вьсѣхъ странахъ на праздникъ свѣтаго отьца".[6])

---

[1]) Гласник, XXII, 250—254.

[2]) Йорд. Ивановъ Сѣверна Македония, стр. 101, Записки Импер. Акад. Наукъ VI, прилож., стр. 120.

[3]) Йорд. Ивановъ, цит. съч., стр. 102.

[4]) Ibid. стр. 103.

[5]) По копието на Ламански, Гавриилъ, като се отдалечилъ въ Лѣсновската планина, е построилъ монастиръ въ честь на архистратига Михаила, поставилъ игуменъ и събралъ монаси. Сетнѣ, слѣдъ като се подвизавалъ самъ 30 години, той е дошълъ въ построения отъ него монастиръ, гдѣто и умрѣлъ. Тѣлото му е останало въ земята 30 години. Единъ русинъ отъ Срѣдецъ, комуто Гавриилъ се явилъ на сънь, е дошълъ въ Лѣсновския монастиръ и поставилъ мощитѣ му въ ковчегъ. Слѣдъ много врѣме, мощитѣ сж били прѣнесени въ Търново и поставени въ храма на св. апостоли въ Трапезица. (Зап. Имп. Акад. Наукъ VI, приложен. 121).

[6]) Житие на св. Иоакимъ Осоговски въ Гласник, XXII, 263.

Житието на св. Гавриилъ Лѣсновски разправя, че неговиятъ монастиръ често е посѣщаналъ „великій князь болгарскій Михаилъ“, който воювалъ съ „елининомъ“ Мавраганъ.[1]) Отъ сѫщия религиозенъ типъ билъ и боляринътъ въ с. Градецъ, който е приелъ Иоакима Осоговски въ своя домъ. Житието го характеризира като „благовѣренъ“. Въ сѫщото житие сѫ прѣдставени и други боляри съ доста силенъ религиозенъ усѣтъ, макаръ че между тѣхъ е имало и надмѣняни, обхванати отъ желание да господствуватъ надъ духовенството. Въ днитѣ на първия игуменъ на Осоговския монастиръ, осоговската страна сѫ владѣли трима братя боляри. Слѣдъ като били прѣнесени мощитѣ на св. Иоакима отъ гроба въ монастира, двамата по-млади братя сѫ дошли въ монастира на поклонение съ дарове. Но по-старият братъ се разсърдилъ на игумена, че послѣдният се осмѣлилъ да прѣнесе мощитѣ безъ негово знание. Той отишълъ въ монастира и влѣзналъ въ църквата, гдѣто игуменътъ съ монаситѣ е челъ часоветѣ, и почналъ да руга игумена. Този е запазилъ хладнокръвие и го успокоилъ, като му разправилъ при какви обстоятелства сѫ били прѣнесени мощитѣ. Боляринътъ се укротилъ и се поклонилъ на светията, цѣлуналъ мощитѣ му и искалъ прошка отъ игумена[2]).

Споменуванитѣ въ житието на св. Иоакима Осоговски села Градецъ и Осмирдолъ сѫ имали свои църкви, отъ което може да се заключава, че изобщо въ по-състоятелнитѣ български села е имало такива. Обаче селскитѣ църкви не се отличавали съ великолѣпие. Това личи и сега по селата, гдѣто сѫ запазени стари храмове. Църквата въ с. Градецъ била „*мала здание*“[3]). При сиянитѣ нравствени прѣживѣвания на народа, не може да се обясня иначе слабиятъ му религиозно-естетиченъ вкусъ, освѣнъ съ лошото му икономическо положение.

Въ втората половина на XII въ Охридския диоцезъ се появила една значителна религиозна личность-*Иларионъ Мъгленски*. Повече наклоненъ къмъ активенъ християнски животъ, отколкото къмъ съзерцателенъ, той сѫщеврѣменно се стремилъ да осѫществи въ своя личенъ животъ евангелскитѣ начала. Въ поколѣнията е останалъ споменъ, че въ младинитѣ си цѣли 30 г.

---

[1]) Йорд. Ивановъ, Сѣверна Македония, 104 и 105. Тоя Михаилъ, може би, билъ сѫщиятъ български войвода Михаилъ, който, споредъ Кедрина, е помогналъ на византийскитѣ войски да разбиятъ 80000 печенези, прѣминали замръзналия Дунавъ. Въ всѣки случай той билъ мѣстенъ български болярин, а не царь Михаилъ Асѣнъ, защото въ житията, както вѣрно бѣлѣжи Йорд. Ивановъ, името „князь“, се давало на мѣстнитѣ славянски жупани и изобщо тѣ ясно различаватъ царь отъ князъ. (Сѣверна Македония, 98, заб.).

[2]) Гласник XXII, 256—258.

[3]) ibid. 246.

Иларионъ Мъгленски не вкусилъ вино.[1]) Нравствената му висота сж признавали и враговетѣ му. Аскетъ по жилогъ, той е насърдчавалъ развитието на монашеството въ Мъгленско. На мѣстото, гдѣто се събирали богомилитѣ, отдѣ изгонването имъ, той е построилъ монастиръ „св. Апостоли" и написалъ за него специаленъ уставъ.[2])

СЕДМА ГЛАВА.

Вжтрѣшното състояние при архиепископа Димитъръ Хоматианъ

(въ първата половина на XIII вѣкъ)

1) *Взаимоотношения на клира и народа.*

Вжтрѣшниятъ животъ на Охридската църква при Хоматиана ни се прѣдставлява сравнително тихъ. Това се дължело, освѣнъ на личностьта на Хоматиана, и на външното й могжщество въ това врѣме. Стройно организирана, тя е прѣдставлявала дѣйствителна обединителна сила. Прѣклоняйки се прѣдъ нейния авторитетъ, всички й членове — духовни и миряни сж живѣели въ единодушие.

Епархийскитѣ архиереи изобщо ясно сж съзнавали назначението си и грижливо сж пазили закономѣрни отношения помежду си и съ архиепископа. Въ случай на недоумѣние тѣ не постжпвали самоволно, а се обрыщали до свосто началство за разрѣшение на въпроситѣ. Мнозина отъ тѣхъ сж били лични приятели на Хоматиана, като струмишкиятъ Константинъ Кавасила, анактоpолскиятъ, навпактскиятъ митрополитъ Иоанъ Апокавкъ, керкирскитѣ митрополити Василий Педиадитъ и Георги Вардани. Сжщо и архиепископътъ билъ учтивъ и благосклоненъ къмъ епископитѣ, отнасялъ се къмъ тѣхъ като къмъ равни на себе си и въ всичкитѣ тѣхъ виждалъ дѣйствителни свои възлюбленн братя и съслужители. Нито въ тона на писмата си, нито въ обрыщенията си къмъ епископитѣ, нито въ прѣдписанията си той не е изтъквалъ своето върховенство надъ тѣхъ. Като съобщавалъ на епископа синодното рѣшение, Хоматианъ не му заповѣдвалъ, а прѣдоставялъ изпълнението на добрата му воля. На анактоpолския епископъ въ заключението си той пише: " А ние мислимъ това, до колкото узнахме отъ Твое Свещенство; ти пъкъ знаешъ,

---

[1]) Kaluzniacki, цит. съч., стр. 55.

[2]) Ibid, стр. 53.

що ще направишъ за тѣзи погрѣшки.[1])" Въ сѫщия смисълъ заключава и писмото си до скопския епископъ: А ние пишемъ това на Твое Свещенство, като ти напомняме за слѣдване по свещенитѣ канони . . . Но твоя воля е да приемешъ и нашата дума и да я приложишъ въ дѣйствие, както каноничното право и каноничната светость изискватъ".[2]) Като отговаря положително на въпроса на струмишкия епископъ: „Може ли да бѫде ржкоположенъ обржченията съ непълнолѣтна мома и слѣдъ смъртьта ѝ женень за друга", Хоматианъ заключава: „Твое пъкъ Свещенство, като разслѣдва дѣлото на този мѫжъ, за когото пишешъ, нека отсѫди да го посветишъ ли въ свещенство или да го оставишъ до вратата".[3])

Сѫщийки авторитета на епископа прѣдъ паството, архиепископътъ се стараелъ да не нарушава епископскитѣ права въ случантѣ, когато пасоми отъ друга епархия се явявали прѣдъ него безъ знанието на епископа за рѣшение на нѣкое дѣло. Напр., като наложилъ епитимия на жителя отъ Просѣкъ Драганъ, който убилъ своя синъ, Хоматианъ е писалъ на струмишкия епископъ, подъ чието вѣдомство било това село, да изслѣдва, тъй ли се случило прѣстжплението на Драгана, както самъ този му разказалъ. „Ако намѣришъ това дѣло така, то опжти го да съблюдава горнитѣ епитимии; ако пъкъ е иначе, разпореди се съ него, както знаешъ, съгласно съ постановленията на свещенитѣ и божественитѣ канони"[4]). Сѫщо такъва обноска и къмъ пелагонийския епископъ. Ако и да признала за невиненъ единъ обвиненъ въ убийство неговъ пасомъ, архиепископията все пакъ му е писала самъ да изслѣдва случката и, ако обвиняемиятъ, наистина, се окаже виновенъ, да му наложи епитимия.[5]) А на янинския епископъ, като съобщава наказанието, което трѣбва да се наложи на отравители, Хоматианъ въ заключение пише:" Ние съобщихме това на Твое Свещенство, като показахме себе си послушни на тебе заради любовьта на Духа; Твое пъкъ Свещенство, като вземешъ отгъкъ съображение, добрѣ зная, по-мѫдро ще устроишъ и съ по-справедливъ и благоразуменъ сѫдъ".[6])

За епископитѣ, които се отличвали съ полезна дѣйность, Хоматианъне изпускалъ случай да изкаже ласкавъ отзивъ въ писмата си до тѣхъ. Кройския епископъ той нарича свѣтлосияенъ мѫжъ.[7]) Въ писмото си до анактороподския епископъ той благодари на Бога, че далъ такива добродѣтелни хора като твоя епископъ.[8])

---

[1]) Patr. VII, col. 326. [2]) Ibid., col. 328. [3]) Ibid, col. 66.
[4]) Ibid., col. 536.
[5]) Ibid. col. 499—500; вж. и col. 531—532, гдѣто Хоматианъ пише на дѣволския епископъ да изслѣдва прѣстжплението на Зои Педжикопуло отъ Колония и, ако то бѫде дѣйствително, да приложи наложеното ѝ наказание. [6]) Ibid, col. 124. Вж. още ibid. col. 524.
[7]) Ibid. col. 23. [8]) Ibid. col. 323.

Само верийскиятъ епископъ, кой знае защо, билъ недоволенъ отъ архиепископа и го оскърбявалъ. Самъ архиепископътъ е недоумѣвалъ за причината на враждата му и се стараелъ съ кротость да го усмири. Той се обърналъ съ молба до влиятелния вериецъ Феликсъ да въздѣйствува на епископа да прѣстане да го хули. „Слушамъ, че прѣосвещенѣйшиятъ верийски епископъ — му пише Хоматианъ—силно ни ругае и ни се сърди. И вие сте свидѣтель, а прѣди Васъ Богъ, ако съ нѣшо ние сме оскърбили архиерея, и, ако позорно и не, както прилича на църковния мѫжъ, сме дѣйствували въ подвѣдомствената ни светѣйша Църква, до колкото ни е възможно и до колкото прилича съобразно съ владѣещитѣ обстоятелства . . . Ако пъкъ въ възбуждението си той е наострилъ езика като змия, азъ имамъ не далече противъ него евангелската сила, заповѣдваща да се тъпче надъ змии и скорпиони.“[1]) Недоразумението съ верийския епископъ било незначително облаче, което не измѣнявало общитѣ нормални отношения на висшия клиръ къмъ архиепископията.

Ясно съзнавайки, че низшиятъ клиръ билъ живата връзка между нея и паството и главенъ носитель на тегобитѣ за издръжката на висшия клиръ, архиепископията се стремила да поддържа правилни отношения къмъ него. Тя прѣди всичко е бдѣла да не бѫде обрѣменяванъ той съ тежки данъци. Въ сигилията, дадена на прилѣпския протопопъ, архиепископътъ между другото му вмѣнявалъ въ дългъ, данъцитѣ за пелагонийския епископъ да събира благоразумно и законно, да гледа тѣ да не бѫдатъ много тежки и да нѣматъ характеръ на митарство.[2]) Въ сѫщата епархия еднѫжъ епископскитѣ чиновници сѫ увеличили данъка на свещеницитѣ и сѫ въвели новъ данъкъ, наричанъ по гръцки σπόρτουλα, а отъ населението ποδοκόπια[3]). Тоя произволъ билъ непоносимъ за свещеницитѣ и тѣ „съ сълзи и стонове“ се оплаквали на архиепископа. Послѣдниятъ веднага писалъ на пелагонийския епископъ да прѣкрати това „безчиние въ църквата“, което прѣвръщало „доброволния приносъ въ насилствено и тиранично събиране“ и „въ повиность“[4]) и било „недостойно за кротостьта и човѣколюбието на Църквата, вънъ отъ свещенитѣ обичаи и свойствено само на

---

[1]) Ibid. col. 465.

[2]) Ibid. col. 575 — 576: ἐπὶ τούτοις διὰ φροντίδος ποιεῖσθαι τὰς ἐκκλησιαστικὰς προσόδους τὰς ἐπιμόνως ἐπιγινωσκομένας τῇ ἁγιωτάτῃ ἐπισκοπῇ τῆς Πελαγονίας ἀπαραπτώτους διατηρεῖσθαι καὶ ἀνοθεύτους καὶ μήτε ἐπιβαρεῖς ταύτας γίνεσθαι τοῖς ἐξ ὧν ἐπιγίνονται, ἵνα μὴ τελωνικὴ τούτων . . . . ἄμεμπτον.

[3]) Такса за услуга.

[4]) ibid. col. 573: καὶ ἐν τῷ μὴ ἀναμένειν τὴν ἐκούσιον τῶν οὕτως ὀφειλόντων προσαγωγὴν εἰς εἴσπραξιν βιαίαν τε τυραννικὴν αὐτὴ περιέστησεν.

езическата звѣрщина и дивость",[1]) „тръне на тѣхния (свещенический) труденъ пѫть"[2]). Като обявилъ за грабежъ и внушение на лукавия данъцитѣ, събирани насилствено и несъответни на материалното положение на свещеницитѣ, той е постановилъ частно, тѫжителътъ свещеникъ Зевгаръ да дава на епископа три крини пшеница и три крини ечмикъ; а свещеникъ Войдатъ (Войданъ?) — три агнета, 50 драхми разработенъ ленъ и литъръ восъкъ. Отъ новия данъкъ πεδικάτα тѣ сѫ били съвсѣмъ освободени. Домашни птици тѣ трѣбвало да даватъ на епископа не повече отъ обикновеното количество. Архиепископътъ е вмѣнилъ въ длъжность на всички бѫдещи пелагонийски епископи да се придържатъ за тази наредба[3]).

Архиепископията е *защищавала свещеницитѣ* отъ неканоничнитѣ отношения на епархийския епископъ къмъ тѣхъ. Свещеникъ Драгомиръ отъ с. Еаково въ Скопската епархия билъ обвиненъ отъ народната мълва, че участвувалъ въ кървавата схватка между слугитѣ на севастократора Примпа и нѣкои еаковци. Самъ свещеникътъ е заявилъ, че нѣмалъ нищо общо съ това произшествие и, че неговата съвѣсть била чиста. Обаче скопскиятъ епископъ е повѣрвалъ на народната мълва и не само му забранилъ да свещенодѣйствува, но и го отлѫчилъ отъ църквата. Севастократорътъ е молилъ епископа да снеме отъ свещеника това наказание, обаче той не го слушалъ. Свещеникътъ е потърсилъ защитата на архиепископа, който е уговарялъ скопския епископъ да прѣкрати наказанието, доклѣ обвинението се разгледа отъ Синода, „понеже — казва се въ писмото — противно е на човѣколюбието на Църквата и на божественитѣ канони безъ врѣме да се изтласква отъ Църквата съединения съ Свещеното слово, прѣди главната и окончателна присѫда"[4])

Надъ монашеството архиепископската власть била яка. Съгрѣшилитѣ монаси сами се явявали прѣдъ архиепископа или пъкъ писмено сѫ го молили да имъ наложи заслуѫената епитимия. Тъй, гребенскиятъ монахъ Нифонъ съ сълзи е изповѣдалъ своитѣ прѣстѫпления прѣдъ архиепископа.[5]) Иеромонахъ Софроний сѫщо лично е изповѣдалъ своитѣ прѣгрѣшения и молилъ да приложи къмъ него „цѣлесъобразнитѣ мѣрки за опрощаването имъ.[6]) Монаси и монастирски началства, подвѣдом-

---

[1]) ibid. col. 573—574: Ὁπότε τοίνυν εὗρε τοῦτο οὕτως ἔχον ἡ ἐμὴ μετριότης καὶ ἀπωθεῖν ἐλογίσατο καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς θαρρύτητος καὶ φιλανθρωπίας ἀνάξιον, μᾶλλον δὲ πόρρωθεν τῶν ταύτης ὁρίων παρὰ τοῦ κατ'αὐτὴν ὁσίου ἔθους ἀπελαυνόμενον, ὡς ἐθνικῆς θηριωδίας καὶ ἀγριότητος μέτεσχον·

[2]) ibid col. 574.

[3]) ib. col. 575,

[4]) Ibid. col. 325—328. [5]) Ibid. col. 505. [6]) Ibid. col. 391

ствени на епископитѣ, при недоразумѣния се обръщали направо къмъ архиепископа[1]) и прѣдъ неговитѣ рѣшения отстѫпвалъ и най-упоритиятъ монахъ.[2])

Обаче отношенията между *епископитѣ и епархийскитѣ монастири* не сѫ били всѣкога нормални. Въ нѣкои епархии сѫ избухвали такива остри конфликти, че само енергичната намѣса на архиепископията е възстановявала оспорвания авторитетъ на епархийския епископъ. Монахътъ на пелагонийския монастиръ „св. Апостоли" Василий е искалъ да си присвои монастирския имотъ и не се подчинявалъ на рѣшението на епархийския епископъ, поради което игуменътъ на монастира се обърналъ съ молба къмъ архиепископа да въздѣйствува на монаха.[3]) Въ нѣкои пъкъ монастири на Сервийската епархия е нѣмало монаси, а само игумени, които се ползували отъ всички монастирски доходи и се разпореждали съ тѣхъ, както сѫ искали. Келиитѣ, храмоветѣ и другитѣ здания въ монастиритѣ сѫ оставали безъ употрѣба и сѫ пустѣели. Сервийскиятъ епископъ е напомнялъ на игуменитѣ за длъжностьта имъ да се грижатъ за привличане монаси въ монастиритѣ, обаче игуменитѣ му възразявали, че той нѣмалъ право да ги сѫди. Освѣнъ това тѣ сѫ строели въ градоветѣ монастири безъ знанието и разрѣшението на епископа.[4]) Сѫщо и ботротскиятъ епископъ е ималъ споръ съ игумена на Хотѣховския ставропигиаленъ монастиръ. Въ влашкото село до тоя монастиръ е умрѣлъ свещеникътъ, и игуменътъ на монастира е почналъ да привлича селянитѣ-власи да се черкуватъ въ монастирската църква. Ботротскиятъ епископъ е ржкоположилъ свещеници за това село, но игуменътъ е оспорвалъ правото му да поставя свещеници въ селото, като заявявалъ, че за жителитѣ на това село енорийска църква трѣбвало да бѫде не селската църква, а монастирската, защото това село, споредъ него било подвѣдомствено на монастира и прѣди 15 години е имало обичай, жителитѣ му да се черкуватъ въ монастирската църква. Монастиръть е успѣлъ да добие землевладѣлски права и върху часть отъ земята на селото Хотѣхово, което сѫщо се намирало подъ вѣдомството на ботротския епископъ, и съ присвоената часть игуменътъ своеволно се разпореждалъ, като принуждавалъ селянитѣ да се черкуватъ въ монастирската църква. Епископътъ е искалъ отъ игумена да остави селянитѣ да се черкуватъ въ селската църква или пъкъ въ самия чифликъ да бѫде построена отдѣлна църква, която да бѫде подъ неговия надзоръ. Тоя епископъ е ималъ споръ и съ болярина въ с. Черменикъ, Таронъ, който, не желаейки да подчини своето село нему, е построилъ новъ храмъ „св. Никола" въ селото съ патриаршеска ставропигия до стария едноименен селски храмъ, построенъ въ старо врѣме съ ставропигия на нѣкой

[1]) Ibid. col. 123, 337—338. [2]) Ibid. col. 333. [3]) Ibid. col. 337—338.
[4]) Ibid. col. 329—334.

ботротски архиерей. Епископътъ не е можалъ да си възстанови правата и билъ принуденъ да се обърне за защита до своя митрополитъ въ Навпактъ и охридския архиепископъ.[1])

Връзкитѣ между архиепископията и паството сж били така тѣсни, както и съ клира. Архиепископията е стояла като стража на всѣки свой пасомъ. Тя се борѣла противъ аномалиитѣ въ брачния и сѣмеенъ животъ на паството, грижела се за облагородяване на неговитѣ нрави, за правилното развитие на религиознитѣ му потрѣби и изкоренение на суевѣрията и защищавала правата на онеправданитѣ. За своя главна длъжность тя *считала да нареждa отношенията на пасомитъ съгласно канонитъ и гражданскитъ закони*. Да не приемѣла нѣкого отъ просителитѣ, за нея това не е било нито справедливо (δίκαιον), нито законно (κανονικόν)[2]), нито евангелско поведение (εὐαγγελικῆς ἀγωγῆς ἄξιον)[3]). И тя е приемала всѣкиго, който се тжжелъ и просѣлъ да узнае правдата по своето дѣло, съ пълно съчуствие го изслушвала, оставяла спорещитѣ свободно да се изказватъ, допитвала, провѣрявала фактитѣ съ достовѣрни свидѣтели, увѣщавала тжжителитѣ, когато това било нужно, да се примирятъ и слѣдъ това е произнасяла рѣшителна и обоснована присжда.

Тя е смѣтала за свой свещенъ дългъ да закриля *осиротѣлитъ*. Да се помага на онеправданитѣ сираци и да се ощастливятъ тѣ съ блага на закона това е, споредъ единъ архиепископски актъ, „дѣло, което е обърнато съ лицето къмъ благомислещитѣ и боголюбививи сждии“[4]). Майката на покръстения евреинъ Мануилъ, слѣдъ смъртьта на баща му Авраамъ, се оженила за евреина Моисей и, прѣзъ врѣме на непълнолѣтието на Мануила, тя е продала бащиното му лозе въ костурското село Врастиани. Слѣдъ смъртьта на Мануиловата майка, Моисей не се грижелъ за своя пасинокъ, и послѣдниятъ почналъ самъ да си изкарва прѣхраната, като скиталъ по чужди страни. На 37-годишната си възрасть той се върналъ въ родното си мѣсто, обаче цѣлото му бащино наслѣдство било разпродадено. Той е молилъ архиепископията за защита и тя е възстановила правата му.[5]) Тя се застжпила сжщо и за правата на останалия безъ майка вериецъ Мелий прѣдъ верийския севастъ Иоанъ Плитъ.[6]).

Сама стремейки се да служи на правдата и да християнизира своето — още младенческо въ вѣрата — паство, архиепископията е прѣдписвала това и на своитѣ органи. „И тъй,— говори се въ архиепископския сигили, даденъ на прилѣпския протоиерей, — ти, богопочтенѣйши иерее, като се снабди съ достойнството на протоиерей, си поставенъ като първо-Петъръ между свещеницитѣ

---

[1]) Ibid. col. 339—344.
[2]) Ibid. col. 291. [3]) Ibid. col. 197.
[4]) Ibid. col. 377. [5]) Ibid. col. 377—382. [6]) Ibid. col. 125—132

на гр. Прилѣпъ и затова ти си длъженъ първо да се прѣдставишъ като първообразенъ скрижалъ, за да вематъ другитѣ отъ тебе подбуди къмъ всѣко добро и именно къмъ свещеническа справедливость и наредба (ὥστε παρὰ σοῦ ἄλλους ἀφορμὰς λαμβάνειν, ἄλλου τε παντὸς ἀγαθοῦ καὶ δὴ ἱερατικῆς δικαιοσύνης καὶ καταστάσεως). Защото това, както казахме, се изисква отъ твоето достойнство. Подиръ това споредъ силитѣ си да изправятъ заблуждаващитѣ се и всѣкакъ да отстраняватъ чрѣзъ съдѣйствието на твоя архиерей съблазнитѣ, въ които тѣ се намиратъ, да се грижишъ за спасението на душата на народа, като употрѣбляващъ чести наставления и увѣщания, за да се отклоняватъ тѣ, споредъ псалмопѣвеца, отъ злото и съ всички срѣдства да промишляващъ за доброто"[1]) Тази именно майчина грижа на архиепископията е извиквала въ пасомитѣ безгранична любовь къмъ нея. На архиепископа всички сж гледали като на *библейски първосвещеникъ и сждия*. Народътъ го слушалъ съ благоговѣние, защото вѣрвалъ, че отъ неговитѣ уста слуша правда Божия. Пасоми отъ разни краища—въпрѣки далечнитѣ разстояния, мжки и опасности по пжтя—се явявали прѣдъ архиепископския духовенъ сждъ като прѣдъ духовенъ лѣкарь и безъ стѣснение сж разкривали своята болка, скрьбь и прѣстжпление. Тази нѣжна привързаность на паството картинно е изразена въ синоднитѣ актове съ думата „ὁρμώμενος" (устременъ, спустналъ се, полетѣлъ) за тѣзи, що сж идвали въ Охридъ за тжжба. Отъ пжтешествието на Мария Опсикиана отъ о. Керкира до Охридъ самъ архиепископътъ билъ възхитенъ. „Устремилата се отъ о. Керкира Мария Опсикияна —, говори се въ началото на синодния актъ по дѣлото на сжщата имаща ревностенъ и мжжественъ духъ, не е намѣрила никаква прѣчка въ слабостьта на женския полъ за труда, който тя е приела, и е проплувала морската дълбочина и е минала дългъ пжть, за да дойде при насъ и да се прѣдстави на наша скромность и ни донесе своята тжжба".[2]) Вѣрата въ правосждието на архиепископията била тъй силна, че просителитѣ усърдно сж молили за разглеждане на тѣхнитѣ дѣла. По израза на единъ синоденъ актъ, просителката Зои отъ гр. Верия „викала задъ" архиепископа и синоднитѣ членове и „се хаърляла прѣдъ краката" имъ[3]). Славата за *правосждието на архиепископския сждъ* се носѣла по цѣлото Епирско царство. „Всесветѣйши мой владико и властелине (αὐθέντης) — се обръща въ просбата си керкирецътъ Григорий Хамилъ —, архиепископе на цѣла България, на всѣкждѣ се чува справедливостьта (ἡ εὐθυδικία) на сжда на Твоя Велика Светость и на намиращия се при нея божественъ и

---

[1]) Ibid. col. 575.

[2]) Ibid. col. 225.

[3]) ibid col 197: Οὐδὲ .... ἄξιον ἀποπέμψασθαι γυναῖκα δοῦσαν ὄπισθεν ἡμῶν καὶ ἀντιβολοῦσαν ....

свещенъ Синодъ и затова и азъ ида и търся отговоръ на божественитѣ и любочестиви закони".[1])

Къмъ архиепископията сж прибѣгвали като *къ убѣжищe* преслѣдвачитъ отъ углавнитѣ закони, и тя ги взимала *подъ свои закрила*. Радославъ и Конста отъ гр. Притѣпъ се сбили, задѣто Конста е вкаралъ свинетѣ си въ посѣтата нива на Радослава. Послѣдниятъ е набилъ Конста лекосъ тоягата си. Слѣдъ 14 дни Конста се разболѣлъ отъ своята хронически болесть и слѣдъ осемь дни умрѣлъ. Общественото мнѣние и мѣстнитѣ власти сж считали Радослава виновникъ за смъртьта на Конста, и Радославъ е прибѣгналъ въ архиепископията за покровителство. Архиепископията го признала за невиненъ и е запланила съ църковно отлжчване всѣкиго, който отъ народа или мѣстнитѣ власти би се осмѣлилъ да му отмъсти за смъртьта на Конста[2]). Сжщо и другъ единъ притѣчанинъ по име Конста е потърсилъ прибѣжище у архиепископията отъ прѣслѣдването на властьта за прѣстжпленіе. И за него архиепископията е прѣдписала „никой отъ власть имащитѣ да не смѣе да го нападне, за да му нанесе прѣдъ, ако само той не желае да бжде отлжченъ отъ светата Божия църква, защото той (т. е. нападателитъ) мжчи прибѣгналия до Църквата"[3]).

Етническитѣ различия между паството и архиепископията не сж прѣчили за тѣхната близость, защото архиепископията е продължавала да проявява традиционната си толерантность къмъ националния му животъ. Хоматианъ е обичалъ паството си не само като християнска маса подобно на Теофилакта, но и *като българска*, макаръ че къмъ българската политика властьта не билъ разположенъ. Той, тъй да се рече, цѣлъ день се движелъ срѣдъ народа и не е изказвалъ ни най-малко негодуване противъ него и охридчани частно. Напротивъ, отъ писмата му се изнася впечатление, че сѣкашъ тегота го мжчила безъ народа. За да ималъ близки отношения съ паството, доста му помагало знаенето на българския езикъ. Че Хоматианъ е знаелъ българския езикъ — ако не литературния, то простонародния —, се вижда отъ отговора му на десетия въпросъ на сръбския краль Стефанъ Радославъ. Сръбскиятъ краль е молѣлъ да му се разясни стиха отъ II глава на посланието къмъ филипийцитѣ: „като упраздни Себе Си всецѣло по непонятенъ начинъ". Въ началото на отговора Хоматианъ говори: „Тълкуването на тази дума трудно е да се прѣдаде на безизкусна рѣчь. А българскиятъ езикъ не знае нито що се нарича сжщность, и природа, и единица, нито що се нарича ипостась и личность и що се нарича нѣщо и частно, защото тѣзи думи се употрѣбяватъ отъ философията и гръцкия езикъ, когато иска да се изрази нѣщо от-

[1]) ibid. col. 285. [2]) ibid. col. 499—502.
[3]) ibid. col. 559—560.

носно св. Тройца и въплощението на Сина Божия"[1]). Въ своето кратко житие за св. Климента той разказва за съчиненията на светителя съ такъвъ тонъ като че ли самъ ги е челъ и разбиралъ. И недопустимо е, Хоматианъ да не е научилъ българския езикъ прѣзъ врѣме на своето дългогодишно живѣение между българи (около 20 години като архиепископъ и неизвѣстно колко години като хартофилаксъ на архиепископията). Нито единъ пѫть той не е казалъ лоша дума за паството си и често пѫти е подчертавалъ своята асимилация съ него. Въ единъ актъ своята епархия (Охридската) той нарича *епархия на България*. Въ надписа на една голѣма икона (Исусъ Христосъ съ тѣриовъ вѣнецъ), които подарилъ на архиепископската църква, той е нарекълъ себе си *пастиреначалникъ на българитѣ*:

Ὁ Κόσμος Κοσμήτωρ τοῦ κόσμου τῆς εἰκόνος
Σὺ δὲ βράβευσον τὸν κατ' εἰκόνα κόσμον
Δύσμορφον αἶσχος τῶν παθῶν μου καθάρας.
Ἐκ Δημητρίου ποιμενάρχου Βουλγάρων.

(Украшение на иконата, Украсителю на вселената, отъ Димитрия, пастиреначалникъ на българитѣ. Ти пѫкъ награди (ме) съ украшението по образа (Ти), като очистишъ грозния позоръ на страститѣ ми)[2]). Такъвъ той се нарича и въ своето житие за св. Климента Словѣнски[3]). А въ писмото си до керкирския митрополитъ Василия Педиадитъ Хоматианъ признава каноничността на българскитѣ църковни книги. Това признание е достатъчно основание, за да бѫде отхвърлено отъ Хоматиана всѣко подозрѣние, че е прѣслѣдвалъ българската писменость.

Съ ревностьта на Теофилакта Хоматианъ е усилвалъ култа на св. Климента и неговитѣ сътрудници. По всѣка вѣроятность, той е установилъ праздницитѣ на Седмочисленицитѣ и въ частность на св. Климента[4]). За него св. Климентъ билъ „великій ѿцъ нашъ и блъгарскій епѣтиміи“[5]) Той не се съмнѣвалъ, че св. Климентъ билъ българинъ и че ржкоположилиятъ го Методий билъ архиепископъ „Моравѣ и Блъгарін“. Климентъ билъ епископъ „къмѣ Илирікѣ, и окьдрьжащен земли блъгарскомѣ ѣзьікѣ“ въ илирийския градъ Лихнидонъ, а „по мнійскомѣ ѣзьікѣ“ Охридъ и „къ Кефалѣи именуемѣ блъгарскимъ ѣзьіковѣ Глѣбница“.[6]) Климентъ, споредъ Хоматияна „нравъ не-

---

[1]) ibid. col. 701. [2]) Сб. Мин. Просв. X, 570; Г. Балашевъ в. „Народни Права“, 1916 г., бр. 87.

[3]) Йор. Ивановъ, Блъг. старини 60.

[4]) М. Дриновъ отнася установяването на тоя праздникъ не по-рано отъ половината на XII в. (Ж. М. Н. П. 1885 г. IV, стр. 185).

[5]) Йорд. Ивановъ, Блъг. старини 60. [6]) ib. стр. 62.

кроткїй" на българския народъ „въ блгыи прѣложи ѡбразъ" [1]). „и варварскїи ѝ гоѵровїи ѩзыкъ въ ѩзыкъ сть, своимъ потъщанїемъ прѣложи" [2]) Климентъ билъ проповѣдникъ на истината и равноапостолъ [3]). Въ творбата си за св. Климента Хоматианъ казва за себе си, че е прославилъ съ пѣсни „ѩрхїерѣа хва и чюдотворца Климента, ѩпїпа блъгарскаа нже въ Ѡхридѣ" [4]) На друго мѣсто той му пѣе като „Блъгаромъ оучителѣ." [5]) А въ житието той казва, че въ Охридъ въ негово врѣме още сж сжществували оставени отъ св. Климента „бѣлѡмїнанїа и цѣсннѣ книгы" и каменни стълпове съ надписи въ Главеница [6]); Това е най-краснорѣчиво свидѣтелство за неговата търпимость и почитъ къмъ българската писменость. Въ актоветѣ му пъкъ срѣщаме чисто български имена, много отъ които сж високопоетични. Тъй, въ Охридската тема: Братанъ Радовъ, Грида Дража, Дровославъ, Драгомадъ, Саракинъ, Добри, Велканъ — отъ охридскитѣ села Власто (сега Велесто), Ела (сега Елшани?), Езеряни, Роби [7]); Михаилъ Бориславъ (четецъ и хартулари на малката сакелия) [8]), Георги Курица (отъ Охридъ) [9]), Десиславъ (въ Охридъ), Радо (въ Мокра и Прѣспа) [10]) Слава [11]), Стана и Прѣво отъ с. Расина (Рѣсенъ?) [12]), Бѣлославъ и Тихота [13]), Бѣли [14]); въ Пелагонийската тема: Георги τοῦ Βλάζνου [15]). Болеславъ (царски кастринъ), [16]) Михаилъ Σβερία (Звѣря?), [17]) Радославъ, [18]) Владимиръ (свещеникъ). [19]); въ Скопската тема: Литовой Георги, Мила, Иоанъ Тихомиръ (архонтъ), Вълканъ Продановъ (архонтъ) [20]) Срѣщатъ се още имена Мануилъ Десковски (първенецъ), Верота, [21]) Бѣлослава, Мирослава, Славъ, [22]) Иоанъ Драгоста [23]). Доста говори за приспособлението на архиепископията къмъ българската стихия срѣщнатитѣ български нарицателни думи въ нѣкои нейни актове, напр. κατὰ τὴν ἐξερίαν (при езерото), [24]) σθλάνιτζα (или постланица за синодната зала). [25]) Това, по всѣка вѣроятность, ще да е било вслѣдствие употрѣбата на българския езикъ въ архиепископската канцелария.

---

[1]) ibid., pag. cit. [2]) ibid. стр. 63. [3]) ibid., pag. cit.

[4]) ibid., стр. 60; вж. и Г. Балашчевъ, Климентъ епископъ словѣнски, стр. IA, IS, K.

[5]) Г. Балашчевъ, ibid., стр. MS. [6]) Йорд. Ивановъ Бълг. стар. Стр. 62.

[7]) Pitra, VII col. 315 — 320 [8]) ibid. col. 363. [9]) ibid. col. 401

[10]) ibid. col. 547 и 555. [11]) ibid. col. cit. [12]) ibid. col. 523.

[13]) Срезневски, Древніе славянскіе памятники юсоваго письма стр. 224. [14]) Йорд. Ивановъ, Бълг. старини, 88.

[15]) Pitra, col., 55.

[16]) Ib. col. 99. [17]) Ib. col. 100. [18]) Ib. col. 499. [19]) Ib. col. 141. [20]) Ib. col. 261, 263. [21]) Ib. col. 539—540. [22]) Ib. col. 235—240.

[23]) Ib. col. 539. [24]) Ib. col. 316. [25]) Ib. col. cit.

Смѣло може да се твърди, че и архиепископитѣ слѣдъ Хоматиана се отличавали съ сжщата толерантность къмъ националния животъ на паството имъ. Константинъ Кавасила е прославилъ съ дивни пѣсни св. Кирила и Методия, св. Климента и св. Наума, а архиеп. Григорий — св. Климента, като *български просвѣтители и апостоли*. За Константина Кавасила св. Кирилъ и Методий сж били учители—*корифеи на българската земя*. „Ἀκόλουθος γεγονὼς — пѣе той за св. Наума — τῶν κορυφαίων διδασκάλων τῶν Βουλγάρων κλίματος (Послѣдвалъ си, прѣподобне, корифеитѣ—учители на страната на българитѣ)[1]) Почти въ всѣкоя негова пѣсънь е споменато името „*български* (рѣдко мизийски) народъ", напр. за св. Наума: „Βουλγάρων κεκλήρωσαι τὸ κλίμα) (наслѣди земята на българитѣ)[2]) „Βουλγάρων δὲ γένος διὰ σοῦ ἀνήγειρεν ὁ Κύριος" (чрѣзъ тебе Господъ въздигна българския родъ),[3]) „ὁ τῶν Βουλγάρων ὅσιε" (О, прѣподобни светецъ на българитѣ)[4]) „τῶν Βουλγάρων ἀγροικον ἐδίδαξας λαὸν" (училъ си дивия български народъ),[5]) „Βουλγάροις τε σὺν Μεθοδίῳ αὖθις ἐφώτισας" (пакъ просвѣти заедно съ Методия българитѣ),[6]) εἰς τὴν γῆν γὰρ τῶν Βουλγάρων ἐξέβραμεν ἅπασαν ὁ θεῖος σου φθόγγος καὶ περάτων μέχρι τὰ σὰ ῥήματα (Защото божественият ти гласъ се разнесе по цѣлата земя на българитѣ и твоитѣ рѣчи отвждъ границитѣ)[7]) Особенно забѣлѣжителенъ е слѣдният изразъ, гдѣто Константинъ Кавасила се чувствува часть отъ българския народъ и нарича диоцеза си България: „Ὁ πατὴρ ὑμῶν καὶ μέγιστος προστάτης καὶ φωστὴρ διαπρύσιος Ναοῦμ ἐπέφανε σήμερον, δεῦτε συνδράμωμεν τῶν Μυσῶν ἡ πληθὺς τούτῳ χαίροντες)" (нашиятъ отецъ и най-великъ застжпникъ и свѣтилникъ Наумъ се яви днесъ, елате, мизийско множество, да се съберемъ, да се радваме съ него);[8]) „Ἀξιοχρέως τιμᾷ σοῦ ἡ Βουλγαρία τὴν μνήμην (достойно България ти чествува паметьта).[9])

Именно поради тая тѣсна връзка между Охридската архиепископия и българската народность, византийскиятъ императоръ Андроникъ Палеологъ (старши) е нарекълъ охридския архиепископъ *пастирь на българитѣ* въ плащаницата, която той подарилъ на архиепископската църква.[10]) Съ отсжтствието на елинизаторска политика въ Охридската архиепископия се обяснява фактътъ, че прѣзъ византийското владичество славянската писменость е вирѣела въ Охридския диоцезъ и че охридското паство

---

[1]) Ржкоп. Соф. нар. библ. № 590 (501) стр. 1164, I пѣсень, I ода.
[2]) Ibid. стр. 1165, I пѣсень, III ода. [3]) Pag cit. 3 пѣсънь
[4]) Pag. cit. 4 пѣсънь.
[5]) Pag. cit. 2 пѣсънь, IV ода.
[6]) Pag. cit., 3 пѣсънь.
[7]) Ib. стр. 1166, I пѣсънь, VI ода. [8]) Ib. стр. 1167, икосъ
[9]) Ib. стр. 1168, I пѣсень, IV ода. [10]) Вж. стр. 160.

е живѣло съ твърдото убѣждение, какво Охридската или Първоюстиниановската архиепископия е българска. Изразъ на това народно убѣждение виждаме въ номоканона на слѣпченския монастиръ „Св. Иванъ", гдѣто въ глазата за правата на автокефалнитѣ църкви, слѣдъ изложението на правата на източнитѣ патриаршии се говори: „ѡ ѡхридскомъ имя и блъгарскы нарицаемѣ, кѣрьскомъ же и иверскомъ неподлежащеи имъ патрїарсѣ коемѣ, блъгарскаа имать цркобь, рекше ѡхридскаа бѣше почьтє црь Іюстїнїанъ". По-долѣ срѣщу реда „прѣдпочитати и блажнѣишаго архїепископа прьвыѣ Іюстиніанѣ нашего" е написано отъ сѫщия авторъ съ червено мастило „о блъгарскомъ" [1]. Изобщо нѣма фактично основание, за да твърдимъ (както изслѣдвачитѣ Голубински и В. Макушевъ), че всичкитѣ охридски архиепископи-гърци, напослѣдъкъ отъ Лева, сѫ водили елинизаторска политика. Охридскитѣ архиепископи-гърци сѫ имали интересъ да затвърдятъ самото положение на автокефални български духовни началници и се старели да вървятъ по срѣденъ пѫть: нито да притискатъ националното чувство на негръцкото си паство, нито пъкъ много да не се грижатъ за неговото развитие. Чрѣзъ първата мѣрка тѣ сѫ запазвали инородния характеръ на паството си, който имъ билъ необходимъ като основа на тѣхното автокефално положение; чрѣзъ втората пъкъ българското имъ паство е оставало въ полусъзнание и не можело да създаде националенъ църковенъ въпросъ. Съ послѣднята мѣрка тѣ сѫ оправдавали и надеждитѣ, които сѫ възлагали на тѣхъ византийскитѣ императори.

2) *Религиозно-нравственото състояние.*

Състоянието на вѣрата и нравственостьта не е съотвѣтствувало напълно на добрѣ организирания църковенъ животъ. Отъ недъзитѣ, които сѫ господствували, едни сѫ произлизали изобщо отъ несъвършената човѣшка природа, а други — отъ слабото проникване на християнския духъ въ членоветѣ на Църквата. Бурниятъ животъ въ Балканския полуостровъ е приковавалъ цѣлото внимание на хората къмъ земния животъ. Затова не виждаме никакъвъ опитъ за лично осѫществяване на евангелския идеалъ. Сблъскването съ латинитѣ още по-вече е повдигало въ очитѣ на православнитѣ *цѣнностьта на обредитѣ* и усилвало привързаностьта имъ къмъ тѣхъ, макаръ самата архиепископия понѣкога се е старала да намали значението на обреднитѣ различия между православнитѣ и латинитѣ. Висшиятъ клиръ е стоялъ доста високо въ умствено отношение. Въ него е имало знаменити канонисти, учени богослови, прѣкрасни писатели, мждри управници, но не и подвижници. Низшето пъкъ духовенство малко се от-

[1] МСБ, XIII, 260.

личавало отъ паството си по духовно развитие. То не можело да разширява своя умственъ кржгозоръ, даже и да искало, защото то, българско и изобщо негръцко по народность, малко е разбирало богатата литература, която сж му прѣдлагали епископитѣ-гърци. Поради това то слабо е схващало важностьта на своя санъ и изобщо се намирало въ низко нравствено състояние. Въ писмата на Хоматиана има такива примѣри. Дяконъ отъ Анактороповската епархия е участвувалъ въ сражение и е заклалъ много души. Четецъ отъ същата епископия се присъединилъ къмъ хората, които се готвѣли да нападнатъ съсѣдитѣ[1]). Отъ въпроситѣ на дрѣчкия митрополитъ Константинъ Кавасила до Хоматиана се вижда, че въ Дрѣчката митрополия между свещеницитѣ ще да е имало незаконородени,[2]) и такива, които още до ржкоположението си сж извършвали богослужение, а самия свещенически чинъ сж получили напрѣдъ, безъ да сж били прѣминали дяконския чинъ[3]). Дрѣчкиятъ митрополитъ говори за свещеникъ, който самоволно се оженилъ, а слѣдъ туй се покалугерилъ[4]) и за свещеникъ — светотатецъ: открадналъ златенъ кръстъ и златото е продалъ, а дървото е изгорилъ[5]). Имало и клирици въ незаконно съжителство. Свещеникъ Владимиръ отъ Прилѣпско[6]) както и дякониъ въ с. Арменохоръ, Михаилъ Хрисовергъ, сж имали незаконни синове[7]). Срѣдъ монаситѣ се срѣщали дори голѣми прѣстжпници. Иеромонахъ Софроний е извършилъ кражба и, когато билъ извиканъ на сждъ, се кълнѣлъ въ свещенническитѣ си дрехи, че не е крадъ а, слѣдъ като било установено прѣстжплението му, той се признадъ[8]). Най-прѣстжпенъ типъ се явява монахъ Нифонъ отъ Гребена, който билъ блудникъ (педерастъ) и, помраченъ отъ чувственость, извършилъ убийство[9]). Изобщо монашескиятъ животъ въ монастиритѣ често е отстжпвалъ отъ нормитѣ си: тамъ повечето сж търсѣли не спасение на душата си, а земно богатство, както напр. било въ много сербийски монастири. Монастирското началство не всѣкога се отнасяло строго при приемането на нови монаси, поради което нѣкои, слѣдъ необмислено постжпване, своеволно сж хвърляли расото. Единъ клирикъ отъ Пелагонийската епархия по име Василий е заболѣлъ и постжпилъ монахъ въ пелагонийския монастиръ „св. Апостоли", но слѣдъ оздравяването си той искалъ да напустне монастиря и довелъ жена си и дѣцата до монастира[10]). Сжщо нѣкой си Левъ Хисъ е дошълъ по болесть до полуда анестезия. Жена му е почнала да живѣе съ любовници, а той станалъ монахъ, обаче слѣдъ извѣстно врѣме е оздравѣлъ, напусналъ монастира и се оженилъ.

---

[1]) Pitra VII, col. 325—326
[2]) ibid. col. 714, 211. [3]) ibid. въпр. 213. [4]) ibid. въпр. 212.
[5]) ibid. въпр. 218. [6]) ib. col. 141—142. [7]) ib. col. 143—146.
[8]) ib. col. 391. [9]) ib. col. 505—507. [10]) ib. col. 337—338.

Срѣдъ висшата българска класа се срѣщали личности *нравствено анормални*. Струмишкиятъ деспотъ Хрисъ билъ човѣкъ жестокъ и сластолюбецъ. При жива жена (българка), той се оженилъ и за дъщерята на протостратора Камица и само слѣдъ това се съгласилъ да сключи миръ съ Алексия III въ 1198 г.[1]) На свадбата той много е ялъ и пилъ и покапилъ новата си жена да пие заедно съ него. Когато тя му отказала, Хрисъ е пламналъ отъ гнѣвъ, изпсувалъ я по български и сърдито ѝ казалъ „нито яшъ, нито пий".[2]) Въ 1201 година той е взелъ за трета жена внучката на императора Алексия III (отъ дъщеря) Теодора, вдовицата на Иванка, убиеца на царь Асѣна I. За нея той е отстжпилъ на императора градоветѣ Прилѣпъ и Битоля.[3])—Владѣтелтъ на Просѣкъ Стрѣзъ е изобразенъ въ житието на Стефанъ Първовѣнчани като дивъ, развратенъ и даже изроденъ типъ. Той билъ пияница и кръвожаденъ. „Вилие же его" — забѣлѣзва житиеписецътъ — „вмѣсто вѣнца человѣча."[4]) За малка вина той е осжждалъ на смъртъ. На високата скала, гдѣто билъ дворецътъ му надъ рѣката Вардаръ, той е устроилъ сцена, гдѣто, пиянствувайки, е наказвалъ своитѣ прѣстжпници, като заповѣдвалъ да ги хвърлятъ прѣзъ скалата въ рѣката. Хвърления той е изпращалъ съ дивъ смѣхъ и сарказтиченъ викъ: „[illegible] ѣ[illegible]: шь"[5]) Народното прѣдание въ Тетовско го прѣдставлява за разбойникъ. Сега посочватъ останкитѣ на изкуствената стѣна, която е съединявала тетовския върхъ Групчинъ съ Суха-гора. За тази стѣна прѣданието разправя слѣдното: Стрѣзъ войвода е ималъ разбойническата си крѣпость въ Долния дервентъ подъ името „Стрѣзово". Отъ неговитѣ пакости пжтницитѣ сж напустнали Долния дервентъ и почнали да ходятъ по Горния дервентъ. Обаче Стрѣзъ войвода е заградилъ Горния дервентъ съ стѣна въ най-тѣсното мѣсто, и пжтницитѣ, щѣли — нещѣли, трѣбвало да минаватъ по неговия пжть прѣзъ Долния дервентъ. Въ турско врѣме единъ султанъ е разрушилъ тази стѣна, водата на Дервентската рѣка изтекла, и пжтьтъ се отворилъ.[6])

Народната маса не била напълно християнизирана. Тя още е подържала нѣкои езически вѣрвания и обичаи. Хоматианъ споменува за езически праздници *Вота*, *Врумалии* и *Русалии*.[7]) По-подробни свѣдения той дава за Русалиитѣ, които се празднували въ първата недѣля слѣдъ Петдесетница, т. е. въ недѣлята на всички светии. Младежи отъ извѣстна мѣстность се събирали

---

[1]) Никита Хониатъ, ed. Bon., lib. VIII, стр. 672. [2]) Ibid. стр. 673.
[3]) Ibid. стр. 709. [4]) Домаѣи извори, Гласник, VIII, стр. 88.
[5]) Ibid. стр. 89.
[6]) Материали по изучването на Македония, стр. 333 и 417.
[7]) Pitra, VII, col. 510.

и отивали отъ село въ село, като сѫ устройвали игри, хора и съ различни „вакхически скачания“ и „сценични безобразия“ сѫ събирали отъ жителитѣ подаръци.[1]) Очевидно, тѣ съ това сѫ символизирали нѣкое езическо божество. Тѣзи праздници не сѫ минавали безъ скръбни случки. Младежи отъ Молисковската тема (до Мъгленъ) се явили прѣдъ охридския архиепископъ и сѫ разказали, че на празника Русалии, споредъ стария обичай, който е господствувалъ въ тѣхната страна, при обиколката на селата двама отъ участницитѣ-младежи се отдѣлили и сѫ отишли въ близката бачия и сѫ поискали отъ овчаря сирене. Овчарътъ обаче е отказалъ, и тѣ се опитали безъ позволение да вематъ. Станала караница и схватка. Когато младежътъ Хрисимъ е ударилъ овчаря съ дърво, овчарътъ е извадилъ ножъ и го проболъ смъртно.[2]) Въ тѣзи праздненства ще да сѫ участвували и интелегентни лица, та архиепископията била принудена съ послание до молисковския епископъ да заплаши съ църковно отлъчване, между другитѣ, и длъжностнитѣ лица, които биха подбуждали проститѣ хора да ги устройватъ.[3])

За дивитѣ нрави на тогавашното общество свидѣтелствува и разпространениятъ въ нѣкои мѣста „сждъ Божий“. Тоя обичай билъ добилъ такъва юридическа сила, че янинскиятъ епископъ не е знаелъ, да позволи ли да свещенодѣйствуви на дякона, който билъ обявенъ за клеветникъ, слѣдъ като обвиняемиятъ е попипалъ горещо желѣзо и останалъ неповрѣденъ. Той е поискалъ съвѣтъ отъ архиепископията, която е обявила „сжда Божий“ варварско и ненадежно срѣдство за откриване вината.[4]) Въ писмата на Хоматиана се споменува за случай на женско озвѣрение. Единъ отъ слугитѣ на Зои Педжикопуло отъ Коловийската тема (въ южна Албания) ту явно, ту тайно е кралъ нѣщата ѝ. Два пѫти е билъ хванатъ на мѣстопрѣстѫплението и съ ножъ въ ржка. Зои го увѣщавала да се откаже отъ тоя порокъ и прилично го набила, но той не се вразумявалъ. Най-послѣ, тя и домашнитѣ ѝ рѣшили да го осакатятъ. Като го хванали пакъ на мѣстопрѣстѫплението, Зои му отсѣкла двѣтѣ ржцѣ. Нещастниятъ слуга, оставенъ безъ лѣкарска помощь, е умрѣлъ.[5])

---

[1]) Праздникътъ Русалии билъ установенъ подъ влиянието на римскитѣ dies rosae (rosaria, rosalia) По-сетнѣ той е добилъ по-близъкъ до християнския духъ характеръ. Гоститѣ сѫ получавали рози и, както при всичкитѣ праздници за мъртвитѣ, се слагала трапеза на гроба на мъртвитѣ. У насъ и сега има праздникъ Русалии: деньтъ на св. Тройца, русални мѣсецъ (юни), русална недѣля отъ Възнесение до св. Тройца, русални четвъртъкъ — четвъртъкътъ подиръ Възнесение, русална срѣда — срѣда въ русалната недѣля или деньтъ на прѣполовение на Пасата. (Вж. Сп. на Бълг. академия на наукитѣ, кн. I, стр. 165.

[2]) Pitra VII, col. 510. [3]) Ibid. col. 511—512. [4]) Ibid. col. 589—592.
[5]) Ibid. col. 529 — 532.

Сѫществуващиятъ и сега въ Албания обичай *мъсть за родна кръвь (беса)*, изглежда, билъ разпространенъ и между македонското българско население. Бѣгството на прилѣпчанина Радославъ въ архиепископията, за което се спомена по-горѣ, било прѣдизвикано и отъ намѣрението на близкитѣ на пострадалия Конста да му отмъстятъ, както това се вижда отъ архиепископската заплаха къмъ народа. Сѫщиятъ обичай е накаралъ архиепископа да обяви своето покровителство надъ другаритѣ на убития момъкъ въ праздника на Русалиитѣ въ Молискъ и да заплаши възможнитѣ имъ нападатели съ отлѫчване.[1]). Сѫществувала и *вѣра въ магията*[2]).

Законниятъ брачен животъ билъ разпространенъ по цѣлия Охридски диоцезъ. Писмата на Хоматиана по брачнитѣ въпроси свидѣтелствуватъ, че народътъ изобщо сериозно се отнасялъ къмъ брака като къмъ божественъ институтъ и тайнство. Освѣнъ първия бракъ, често се срѣщалъ и вториятъ бракъ. При все това, при отсѫтствие на високи религиозноправствени интереси у обществото, чувственостьта често е излизала вънъ отъ законнитѣ норми и се проявявала даже и въ извратени форми. Обикновено явление било жената да встѫпи въ прѣстѫпни връзки съ други, щомъ мѫжътъ се отдалечавалъ отъ кѫщи за по-дълго врѣме или пъкъ по болесть ставалъ неспособенъ за брачен животъ[3]). У нѣкои женени мѫже половото чувство е достигало такъва стихийность, че тѣ самоволно сѫ скѫсвали брака и встѫпвали въ бракъ съ друга жена. Единъ призрѣнски селянинъ по име Георги се оженилъ за дъщерята на Радослава отъ Долни Пологъ, Омбрада. Но слѣдъ нѣкое врѣме тѣ се развели, като съставили, споредъ мѣстния обичай, актъ съ подписитѣ на родителитѣ на разведенитѣ и съ взаимни клетвени задължения, че отъ момента на развода нито Георги ще счита Омбрада за своя жена, нито родителитѣ на Омбрада ще считатъ Георгия за свой зетъ. Договорътъ билъ подтвърденъ отъ достовѣрни лица и призрѣнския епископъ Никифоръ. Слѣдъ развода, Георги се оженилъ за Чернокоса, сестра на жената на Добресина отъ Призрѣнъ. Сѫщо и Омбрада се оженила за другиго и имала отъ него дѣца. Но слѣдъ смъртьта на мѫжа на Омбрада, Георги е напустналъ Чернокоса, макаръ че е живѣлъ съ нея 18 години и ималъ отъ нея 8 дѣца, и пакъ се оженилъ за Омбрада. Той се оправдавалъ, че Чернокоса съ магия го разположила къмъ себе си и го отвърнала отъ Омбрада.[4]) Можемъ да си прѣдставимъ каква страсть трѣбвало да избухне въ Георгия къмъ първата му жена, за да можела да бѫде побѣдена неговата дългогодишна привичка да живѣе съ Чернокоса, както и неговиятъ дългъ къмъ 8-тѣ дѣца.

---

[1]) ibid. col. 512.
[2]) ibid. col. 119 — 129.
[3]) ibid. col. 527, 547, 555, и 714. [4]) ibid. col. 437 — 439.

Срѣдъ женитѣ често се срѣщали *сантиментални и дори романтични натури*. Ирина е напустнала своя мѫжъ Иоана, управитель на двореца на царския кастринъ, и се отдалечила въ Прилѣпъ, гдѣто шесть мѣсеца е водѣла свободенъ животъ. Мѫжътъ ѝ възбудилъ противъ нея дѣло, обаче, въ селото Вода, кждѣто била докарана на сждъ, тя се хвърлила въ рѣката. Слѣдъ избавянето ѝ, тя е заявила, че по никой начинъ не иска да живѣе съ Иоана.[1]). Сѫщо и Ана отъ Прѣспа, сдѣдъ кратъкъ брачень животъ съ Нико, е намразила своя мѫжъ и е бѣгала по чужди мѣста, за да не се срѣщала съ него, макаръ че мѫжътъ ѝ я търсѣлъ и молѣлъ да се върне, Прѣдъ архиепископа тя е заявила, че, ако не бѫдѣла разведена, въ своята омраза къмъ мѫжа си та щѣла да се хвърли отъ стръмнина или въ рѣка, или пъкъ щѣла да се удуши.[2]). Такъвъ типъ била и воденчанката Ирина, лъщеря на Михаила. Тя била влюбена въ Георгия Холавра, обаче родителитѣ ѝ, противъ желанието ѝ, сѫ я оженили за Теодора Куцоногия. Ирина не е могла да обикне мѫжа си, бѣгала и по цѣли мѣсеци не се връщала при него. Съ увѣщания или на сила, по нѣкога и съ бой родителитѣ сѫ успѣвали да я връщатъ при мѫжа ѝ, Обаче, като прѣкарвала при него единъ — два деня или най-вече три деня, тя пакъ е избѣгвала. По поводъ на жалбата на мѫжа ѝ, Ирина открито е признала прѣдъ архиепископа, че, ако не бѫде разведена, „тя ще търси противъ своя животъ и дълбоки води, и стръмнини, и бѣсилка.“[3]) Друга пъкъ жена по име Хриса, племенница на лично познатия на архиепископа Хоматиана Георги Спата, се опитала да отрови съ питие мѫжа си и себе си, защото повече не можела да търпи ужасния си животъ съ него.[4])

За признакъ на полово невъздържание може да служи и сѫществуването на трети[5]) и четвърти бракове,[6]) макаръ че Църквата се стремила да ограничи третия бракъ, а четвъртия съвсѣмъ не позволявала.

Наложничеството било твърдѣ разпространено, повеже то се търпѣло отъ държавата. Драчкиятъ митрополитъ е питалъ Хоматиана да приеме ли тия, които сѫ имали наложници и не сѫ искали нито да ги оставятъ, нито да се вѣнчеятъ съ тѣхъ. Тоя въпросъ, несъмнѣно, показва, че наложничеството се срѣщало въ Драчката епархия. То е сѫществувало и въ други мѣстности. Въ Охридъ Георги Десиславъ или Георгица е ималъ много незаконна дѣца отъ различни наложници[7]) Въ Янинско нѣкой си е държелъ двѣ наложници до встѫпването си въ бракъ. Обаче слѣдъ женитбата си той не искалъ да живѣе съгласно брачния

---

[1]) ibid col. 90 — 100.
[2]) ibid col. 557 — 558. [3]) ibid. col. 553 — 554.
[4]) ibid. col. 511—512. [5]) ibid. col. 27, 125, 709.
[6]) ibid. col. 27, 47, 205, 267, [7]) ibid. col 173.

...говоръ въ дома на родителитѣ на жена си и е наелъ друга кѫща, като взелъ една отъ наложницитѣ си подъ видъ на слугиня. Въ скоро врѣме по жглитѣ на кѫщата жена му намирала разни магични прѣдмети, змийски глави съ човѣшки влакна. Отъ това жена му се разболѣла, и той е отишълъ да живѣе въ друга кѫща до жилището на наложницитѣ си. Тамъ тойе завлѣкълъ и жена си, като заплашилъ родителитѣ ѝ, които не я пускали въ неговата кѫща, че ще имъ прѣдаде кожата ѝ, ако не я пуснатъ при него. Слѣдъ десетки дни жена му е умрѣла и той е продължавалъ да живѣе съ наложницитѣ, като е присвоилъ цѣлата прикя на жена си[1]) Въ темата на Вагенетия жительтъ отъ с. Сопотъ Хрисоиоанъ наредъ съ законния си синъ, още при жива законна жена, е добилъ синъ отъ наложница.[2])

Наложничеството е разстройвало *съмейнитѣ отношения*. Въ завѣщанията си бащитѣ сѫ облагодѣтелствували своитѣ наложници и дѣцата отъ тѣхъ въ ущърбъ на законнитѣ си синове. Споменатиятъ охридчанинъ Георги Десиславъ е завѣщалъ по-голѣмата часть отъ състоянието си на незаконнитѣ дѣца и оцетилъ законния си синъ Констанъ.[3]) А сопотчанинътъ Хрисоиоанъ първоначално въ завѣщанието си е опрѣдѣлилъ своя законенъ синъ за универсаленъ наслѣдникъ, но когато е приелъ монашество, е измѣнилъ първото си завѣщание и съставилъ друго, по което наслѣдници сѫ ставали законниятъ и незаконниятъ му синове[4]). Въ тѣзи случаи сѫ избухвали остри спорове за наслѣдство между законнитѣ и незаконнитѣ синове или между роднинитѣ на законнитѣ и незаконнитѣ синове. Случвало се даже по-лошо, когато бащата съвсѣмъ е лишавалъ законнитѣ си дѣца отъ наслѣдство, което е прѣдавалъ на наложницата си и на нейнитѣ дѣца. Въ Янинската епархия слѣдъ смъртьта на жена си нѣкои си почналъ отново да живѣе съ една отъ прѣдишнитѣ си наложници, като е оставилъ на произвола на сѫдбата законното си дѣте. Чужда жена се съжалила за дѣтето му и взела да го откърми[5]) Сѫщо и въ гр. Верия бащата на младежа Мелия, слѣдъ смъртьта на жена си, е взелъ наложница, отъ която е добилъ дѣца. Послѣднитѣ той много обичалъ, а законния си синъ Мелия е мразѣлъ и съвсѣмъ не се грижѣлъ за отхраната му, като го лишавалъ даже отъ храна и дрехи. Наложницата отъ своя страна даже се опитвала да посегне на живота на Мелия, поради което той е потърсилъ покровителството на архиепископа[6]) Хоматианъ ни съобщава и случай на жестока гавра съ наложницата. Прѣдъ него се явила наложницата на Иоана Драгоста съ дѣте на гръди и е искала законенъ бракъ съ Иоана, но послѣдниятъ рѣшително е отказалъ да я приеме за жена.[7])

---

[1]) ibid. col. 119—120. [2]) ibid. col. 192-195. [3]) ibid. col. 175-176
[4]) ibid. col. 194—198. [5]) ibid. col. 119. [6]) ibid. col. 127—128.
[7]) ibid. col. 539—540.

Въ архиепископския сждъ сж били разглеждани дѣла за развлеие на мома отъ женень човѣкъ,[1]) за прѣстжлни връзки съ стрина-), балдъза[2]), братовчедка на братова жена[4]), и др. Разпространено било и мжжеложството. Драчкиятъ митрополитъ е питалъ Хоматиана, на какви епитимии подлежи тоя, който е блудствувалъ съ сарацинъ[5]). Това трѣбва да се разбира въ смисълъ или, че въ Драчко тоя порокъ билъ разпространяванъ отъ сарацинитѣ или пъкъ че срѣдъ драчкитѣ жители е имало мания за блудство съ сарацини. Николай Алмириотъ е содомствувалъ съ жена си, дъщеря на дякона и хартофилаксъ на прилѣпската църква, Иоанъ Хрисилъ, и я подлагалъ на разни изтезания, понеже тя се съпротивлявала[6]).

Въ самия Охридъ младежьта не била свободна отъ съблазни. Хоматианъ съобщава за една *влахиня* въ Охридъ по име *Джола*, която била отъ рода „на прѣтрупанитѣ съ грѣхове" и съ различни машинации е съблазнявала младитѣ хора. Така тя е съблазнила и единъ грънчарь по име Хрисъ, който е напусналъ родния си градъ Костуръ и жена си и дошълъ въ Охридъ да търси поминъкъ. Тукъ той е почналъ да живѣе съ Джола, докато жена му е дошла при него и го отвърнала отъ блудницата[7]).

И тогава, както и сега, отношенията между сѣмейнитѣ членове и роднинитѣ се разваляли заради материални интереси. Братя и сестри[8]), дѣца отъ първи и втори бракъ,[9]) роднини съ роднини се карали за наслѣдство. Понѣкога роднинитѣ сж прибѣгвали до фалшификация на документи[10]) и до лъжесвидѣтели.[11]) Мжжътъ не е изпълнявалъ послѣднята воля на жена си и ограбвалъ цѣлото й наслѣдство[12]), или отнималъ майчиния имотъ на дѣцата отъ първия бракъ и го давалъ на дѣцата отъ втория бракъ[13]) Опекунътъ е лишилъ юношата Мануилъ съ съгласието на майка му отъ бащиното му наслѣдство въ полза на братовчеда на баща му, Свенилъ Теодоръ. Послѣдниятъ се опиталъ да отнеме и дѣла на Мануила въ мѣстностьта Валта. Другъ по име Панайотъ е прѣдявявалъ претенции за градината, оставена на бащата на сжщия Мануилъ отъ леля му Евдокия и е принадлежала по наслѣдство на Мануила.[14]) Коравосърдечието и алчностьта на роднинитѣ сж достигали до такава степень, че сестрата е искала наслѣдство отъ имота на умрѣлия си братъ, който билъ оставилъ за прѣки наслѣдници малолѣтни синъ и внукъ отъ

---

[1]) ibid. col. 321. [2]) ibid. col. 537.
[3]) ibid. col. 538. [4]) ibid. col. 559. [5]) ibid. col. 717—718.
[6]) ibid col. 71—74.
[7]) ibid. col. 541—542.
[8]) Ibid. col. 419—424. [9]) Ibid. col. 178—184. [10]) Ibid. col. 135—142. [11]) Ibid. col. 285—290.
[12]) Ibid. col. 153—160. [13]) Ibid. col. 178—184. [14]) Ibid. col. 351—362.

дъщеря.[1]) Доколко материалнитѣ интереси сж притискали всѣкакви хуманни чувства, може да се сѫди отъ слѣдния случай. Красинъ Василий отъ гр. Верия е взелъ подъ своя грижа малолѣтнитѣ сираци Левъ и Иоанаки, братовчеди на жена му, и почналъ да експлоатира както недвижимия имотъ, що тѣ наслѣдили отъ майка си, тъй и тѣхъ самитѣ, като ги изпращалъ въ далечни мѣста да му вършатъ разни работи. Когато двамата братя сж дошли на възрасть, сж поискали назадъ имота си (лозя въ мѣстностьта Асимуджи), обаче Красинъ имъ прѣдставилъ документъ съ подписитѣ на тѣхъ двамата и на по-стария имъ братъ. Въ тоя документъ се говорѣло, че тѣ сж му били отстжпили лозята въ замѣна на неговото лозе въ мѣстностьта Тумба, макаръ че братята Левъ и Иоанаки не сж знаели да сж извършили такава размѣна и да сж съставили прѣдставения отъ Красина актъ.[2])

Но въпрѣки тѣзи тъмни страни, въ членоветѣ на Охридската църква не може да се види религиозноправствена тжпость. Вѣрата въ Божието наказание за извършени грѣхове била жива, и лесно се пробуждала съвѣстьта на прѣстжпника. Въ писмата на Хоматиана срѣщаме много примѣри на искрено разкаяние. Съгрѣшилитѣ сами се явявали отъ далечни мѣстности въ Охридъ за изповѣдь и молѣли да имъ бжде наложена епитимия за успокоение на душата. Съвѣстьта тъй е измжчвала Теодора Комнина за избиването на разбойника Петрила съ цѣлото му домочадие, че той се обърналъ къмъ архиепископа за успокоение.[3]) Неволю убилия своя 8-годишенъ синъ Драганъ отъ село Просѣкъ е побързалъ въ Охридъ и, застаналъ прѣдъ вратитѣ на великата църква, „съ сълзи и ридание“ е разказалъ своето ужасно прѣстжпление.[4]) Единъ покръстенъ турчинъ на име Алисери съ сълзи се призналлъ прѣдъ архиепископа и Синода, че отъ голѣма нѣмотия се отчаялъ и казалъ хула противъ Бога и стъпкалъ кръста. Той е молилъ да му се наложи заслуженото наказание.[5]) Сжщо и Зои Педжикопуло, която е отсѣкла ржцѣтѣ на слугата си, се явила въ Охридъ, паднала на лице прѣдъ архиепископа и съ сълзи и ридания е изповѣдала прѣстжплението си.[6]) Характеренъ случай прѣдставлява отиването на молисковскитѣ младежи въ Охридъ и тѣхната молба прѣдъ архиепископа да имъ наложи епитимии, ако тѣ сж били виновни за убийството на другаря имъ.[7]) Макаръ и невинни, тѣ се измжчвали отъ съзнанието, че съ своето участие въ празничното веселие сж съдѣйствували за убийството на другаря имъ.

---

[1]) Ibid. col. 279.

[2]) Ibid. col. 369—378. [3]) Ibid. col. 473—478. [4]) Ibid. col. 533; вж. и по-горѣ за монаха Нифонъ и у Pitra VII, 505.

[5]) Ibid. col. 531—532. [6]) Ibid. col. 529. [7]) Ibid. col. 509—510.

Тѣзи и други подобни случаи свидѣтелствуватъ, че отклоненитѣ отъ религиознонравствените норми сж били резултати повече на *страстна, бурна и недисциплинирана натура у пръстяника*, отколкото на слабо нравствено чувство. *Религиозната настроеность била инстинктивна, но непросвѣтена.* Отъ тукъ това подигане и спадане на религиозния духъ. Имало случаи на религиозенъ ентусиазъмъ, когато сж давали обѣти за изпълнение на единъ или другъ аскетиченъ подвигъ, но нѣмали воля да ги изпълняватъ. Въ врѣме на боледуването си Комнинъ Георги далъ обѣтъ да стане монахъ слѣдъ 3 години въ случай, че оздравѣе. Обаче слѣдъ оздравяването си, той е изгубилъ прѣдишния си религиозенъ подемъ и понеже билъ младъ (30-годишенъ) и ималъ красива жена, не искалъ да се покалугери, но отъ друга страна страхъ отъ Божие наказание го измжчвалъ и подирилъ изходъ при архиепископията. Единъ братовчедъ на Хоматиана е далъ обѣтъ да не яде месо въ понедѣлникъ, обаче скоро му миналъ религиозния поривъ и молилъ архиепископа да го прости, [1])

По-постоянно било религиозното настроение при изпълнение обреднитѣ задължения: поститѣ и праздницитѣ се държали редовно. Въ Драчката епархия до толкова се интересували отъ значението на поста, че даже ставалъ споръ: „да се пости ли въ праздници, когато тѣ падатъ въ срѣда и петъкъ“ [2]). Срѣщали се лица отъ разни съсловия, които сж строели църкви и монастири на свои срѣдства. Напр. управительтъ на гр. Верия Георги Пакурианъ е ималъ своя църква въ Верия [3]). Разрушена отъ земетръсъ, тая църква била възстановена отъ Пакурияновия зетъ Никифоръ Кунали, който е построилъ при нея мжжки монастиръ въ паметь на жена си, нейнитѣ родители и сина си [4]). Чичото на клирика на Скопската епископия Константинъ Сухолитъръ е ималъ собствена църква въ двора на кжщата си [5]).

Богомилството, което въ прѣдишнитѣ вѣкове, е произвеждало голѣми смутове въ Охридската църква и сега е сжществувало, но не се знае въ какви размѣри. Въ писмата на Хоматиана то се споменува само единъ пжть въ отговора на въпроса на драчкия митрополитъ за поститѣ. Като разяснява 53 апостолско правило, Хоматианъ говори, че то било постановено противъ еретицитѣ, които сж считали месото и виното за оскверняващи и прибавя, че за тази ересь „*и сега се придържатъ тѣй наречените богомили*“ [6]). Изглежда, въ Охридския диоцезъ при Хоматиана богомилството не е проявявало усилена дѣйность. Иначе, все щѣло да има събори противъ него или поне Синодътъ щѣлъ да се занимае съ необходимитѣ мѣрки противъ него. Обаче, прѣди и слѣдъ Хоматиана, богомилството не ще да е оставало Охридската църква спокойна. Калоянъ не е прѣслѣдвалъ богомилитѣ, защото тра-

[1]) ibid. col. 497. [2]) ibid. col. 667. [3]) ibid. col. 216. [4]) col. cit. [5]) ibid. col. 149—150. [6]) ibid. col. 672.

кийскитѣ богомили сж му помагали въ войнитѣ противъ латинитѣ. Поради това въ началото на XIII в. въ българското царство е имало тъй много богомили, че въ 1210 год. царь Борилъ билъ принуденъ да свика съборъ, на който богомилството било осждено и било постановено всѣка година въ недѣлята на православието да се произнася анатема за него, на редъ съ другитѣ ереси. Въ това врѣме главни богомилски учители сж били Добрѣ, Стефанъ, Василий и Петъръ[1]). Българскитѣ богомили сж подържали свои общини въ Цариградъ, гдѣто въ половината на XII в. е имало двѣ дуалистични църкви — гръцка и латинска[2]). Сжщо и въ Сърбия отново се умножили богомилитѣ, противъ които архиепископъ Сава билъ принуденъ да свика съборъ тутакси слѣдъ връщанието си отъ Никея[3]). При царь Иванъ Асѣнъ II тѣ се ползували съ религиозна свобода, благодарение на която се умножили до толкозъ, че по цѣлия западъ се разпространила мълва за царь Иванъ Асѣна II като за крѣпитель на богомилитѣ и скоро името „българи" е станало за католицитѣ синонимъ на катари или богомили[4]). Папа Григорий IX е взелъ всички мѣрки за унищожението на богомилитѣ въ Босна; въ сжщото врѣме той е прѣдложилъ и на българския царь да ги прѣслѣдва. Въ 1238 година, когато Иванъ Асѣнъ II е тъкмѣлъ да нападне латинската империя, папата е обявилъ кръстоносенъ походъ противъ българскитѣ богомили, като е обѣщалъ голѣми индулгенции на участницитѣ въ похода. Той е прѣдложилъ на маджарския краль Бела IV да застане на чело на кръстоносцитѣ и да изгони еретицитѣ, „както Аквилонъ изгонва облацитѣ, покриващи небето", съ право, слѣдъ изгонването на еретицитѣ, да си присвои България[5]). Въ сжщото врѣме папата е разпоредилъ по цѣло Маджарско да се правятъ публични молебни за успѣхъ на експедицията. Обаче експедицията не е минала границитѣ на Унгария, защото Асѣнъ II побързалъ да се откаже отъ своитѣ проекти противъ цариградскитѣ латини[6]). Удовлетворенъ отъ този политически резултатъ, папата не е настоявалъ по-вече за изтрѣбата на българскитѣ еретици. По-късно папа Инокентий IV се стараелъ да привлѣче царь Калимана да се съедини съ Римската църква, но не е успѣлъ нито да постигне уния, нито да очисти България отъ богомилитѣ.

ОСМА ГЛАВА

Духовна просвѣта (отъ 1018 — 1334 г.)

Разгромътъ на българското царство въ 1018 г. е нанесълъ страшенъ ударъ на младата българска литература. Прѣдъ голѣмата нужда да си запази самобитностьта, българскиятъ народъ

[1]) Rački, Rad VII, стр. 108 [2]) Schmidt, цит. съч. стр. 108. [3]) Живот св. Симеуна и св. Саве, издание на Даничича, 1865, стр. 243. [4]) Schmidt, цит. съч. стр. 113. [5]) ibid. стр. 120. [6]) ibid стр. 121.

вече не е чувствувалъ въ себе си потрѣбность и сила за умствено творчество. Прѣкаратъ прѣзъ XI в. въ отчаяна борба за политическа независимость, понататъкъ той, съ сломенъ духъ, е заспалъ. При все туй благодареніе толерантностьта на охридскитѣ архиепископи, българската писменость е продължавала да съществува въ Охридския диоцезъ, особено въ монастиритѣ, които се намирали въ българската часть на диоцеза. Низшиятъ клиръ не се прѣдалъ изведнъжъ на влиянието на гръцката образованость, чийто главенъ носитель билъ висшиятъ клиръ.

Гръцката образованость е започнала да изтиква влиянието на българската върху низшия клиръ, навѣрно, едвамъ въ XII, обаче не можала съвсѣмъ да го унищожи. До насъ сж дошли български писмени паметници и отъ тоя вѣкъ. Българско писмо сж знаели и употрѣбявали даже селскитѣ свещеници въ Струмишката епархия, която била погранична область между българския и гръцкия елементи. Гръцкиятъ актъ за земитѣ на струмишкия монастиръ „св Богородица Милостива", съставенъ при императора Алексия Комнина, билъ подписанъ по български отъ двама свещеници свидѣтели: †папа Ѡрѧда, † Гри папа[1]). Въ това врѣме се срѣщали и книжовници, които сж знаели гръцкия и българския писмени езици.

Прѣзъ врѣме на българското владичество въ Охридския диоцезъ (въ XIII в.) българската образованость е взела да наддѣлява надъ гръцката, а въ втората половина на XIII в., слѣдъ падането на Охридъ подъ византийцитѣ, гръцката образованость е възстановила надмощието си, обаче не е изтикала съвсѣмъ българската грамотность, Отъ това врѣме си води началото на *смѣсването на тѣзи двѣ грамотности*, което се вижда въ нѣкои писмени паметници отъ Охридския диоцезъ.

Понеже низшиятъ клиръ и монастирското монашество—главнитѣ пазители на българската образованость — не сж имали високо образование, дѣйностьта на българскитѣ книжовници, излѣзли отъ тѣхната срѣда, се състояла главно *въ прѣписване на старобългарски църковни книги* и рѣдко въ прѣвеждане на гръцки религиозни творения. Имената на всички български книжовници не сж запазени. Въ началото на първото византийско владичество е извѣстенъ книжовникъ *Иоанъ пресвитеръ*. По поржка на първия охридски архиепископъ Иоанъ, той е прѣвелъ отъ гръцки житието на св. Антония Велики, съставено отъ св. Атанасия Александрийски, и житието на свещеномжченика Панкратия, „пречуднаго ученика Петрова". Той е прибавилъ къмъ житието на св. Антония и послѣсловие. Въ него моли прошка, ако е допустналъ „рѣчь зазорноу и неухыщрѣнну, прѣлагая чюдеса его"[2]) Той се стремилъ да прѣдаде само смисъла на елин-

[1]) Извѣстія Руск. археол. инст. въ К/лѣ IV, вып. 1. 1899, стр. 33.

[2]) М. Дриновъ, Периодич. списание, кн. XXXI, стр. 115. Въ рус-

скитѣ рѣчи (въ руския прѣписъ: по на разумъ смотряще полагахомъ), понеже смѣталъ за неудобно да прѣвежда всички гръцки думи на славянски[1]). Тамъ той казва още, че „принуждень отъ строителя церковнаго Иоана болгарскія земли" (по руския прѣписъ)[2]), той е прѣвелъ тия жития, съ цѣль да не се лишава и „словенскыи языкъ" отъ житията на тѣзи чудотворци.[3]) Запазилъ се само прѣводътъ на житието на св. Антоний.

Къмъ края на XII в. или въ началото на XIII в. се явява граматикъ *свещеникъ Георги* отъ село Вапа[4]) (Дебърско или Охридско. Той живѣелъ въ с. Стѣлпенъ и е прѣписалъ тъй наречения битолски постенъ триодъ въ църквата „св. Врачи". (Кичевско.)[5]) Тоя свещеникъ билъ твърдѣ бѣденъ. Прѣписвайки своя триодъ зимѣ прѣзъ м. декември, януарий и февруарий, той е работилъ безъ огънь. „Полиньбите ми не кратиш) мои — стене той — що ми мрѣзнѣть рѫцѣтѣ. тѣ пишѫ: тѣ мѫчѫ, тѣ мижѫ, без огьн.."[6]) Той се нуждаелъ отъ залъкъ хлѣбъ и благославялъ тѣзи, що му давали прѣсоль и млѣко, като напр. Иванъ, зетътъ на Емностина[7]). Той е нѣмалъ срѣдства да си купи материалъ за писане. Пергаменти (ѿ зажи к литькѣ) сж му доставяли нѣкои ревнители на славянска просвѣта. Между тѣхъ граматикътъ отбѣлѣзва единъ ковачъ по име Иванъ (Иванъ ковачь)[8]). По всѣка вѣроятность, той е прѣписалъ триода по поржка на тѣзи любители на славянската книга. Въпрѣки всички несгоди, свещ. Георги е намиралъ опора въ своето въодушевление отъ благородната си работа. Съ голѣма радость той е очаквалъ свършека на книгата си, като е уподобявалъ себе си на кормчия, който очаквалъ да види морския брѣгъ; на боленъ,

---

[1]) ibid. стр. 116.

[2]) pag cit. Споредъ сръбския прѣписъ: мы же молище цѣкобнаго Иоана господина архиепископа иже бынть патрнархъ бугарьци земли.

[3]) pag. cit. по сръбския прѣписъ [4]) Йорд. Ивановъ, Бълг. старини, стр. 89. Села Горна и Долна Вапа сега има въ дебърския край Жупа. Село Вапила има въ Охридското поле.

[5]) Въ Кичевско сжществува с. св. Врачи съ стари църкви и недалече отъ него, на пжтя отъ Битоля за Кичево, се намира с. Стѣлпъ (се изговаря Салпъ, Сапъ). Въ припискитѣ въ триода се споменува и с. Гигоровцы въ Прилѣпско. Селата св. Врачи и Григоровци се споменуватъ въ една грамота на Душана за привилегиитѣ на Грѣсковечкия монастиръ (Гласник, XIII стр. 370, 376.)

[6]) Йорд. Ивановъ, Бълг. старини, стр. 87; вж. и стр. 88.

[7]) ibid. стр. 88. [8]) ibid., стр. 87 и 88.

жаждащъ оздравяване, и на бѣденъ, търсещъ храна и облѣкло.[1]) Той до толкова обичалъ своята работа, че работѣлъ и нощѣ.[2]) Това показва, че свещ. Георги е ималъ писателско призвание.

Триодътъ е изпъстренъ съ много негови глоси. Почти на всѣки листъ отъ нея се намиратъ и глаголишки редове, написани съ жглести и кржгли букви отъ упражнена ржка на мѣста съ лигатури. Въ глаголишкитѣ бѣлѣжки се прѣдава съдържанието на текста[3]). По фонетиката си триодътъ се отнася къмъ прѣходното врѣме между старобългарската и срѣднобългарската епохи. Голѣмиятъ юсъ се употрѣбява съгласно съ старобългарския правописъ, а малкиятъ юсъ се замѣнява съ голѣмия слѣдъ палаталнитѣ съгласни, като запазва своето старо мѣсто въ останалитѣ случаи. Меки юсове не се употрѣбяватъ, а отъ глухитѣ гласни се употрѣбява само Ь, който по нѣкога мѣнява въ О или Е, както сега въ западномакедонскитѣ говори[4]).

Въ царуването на Ивана Асѣня II въ Охридъ е имало двама книжовници *Иосифъ* и *Тихота*. Тѣ сж прѣписали така наречения болонски псалтиръ въ сжществуващето и сега село Равне (до Охридъ). Една страница на псалтира е прѣписалъ братътъ на Иосифа, *Бѣлославъ*[5]). Иосифъ и Тихота ще да сж били монаси, доколкото може да се сжди по имената имъ. Въ фонетично отношение тоя паметникъ малко се отличава отъ битолския триодъ; и въ него се употрѣбяватъ меки юсове и Ъ.

Въ това врѣме сж били прѣписани сжщо и охридскиятъ апостолъ и октоихъ (намира се въ Софийския народенъ музей № 2897)[6])

Единъ отъ българскитѣ литературни центрове билъ *слѣпченскиятъ монастиръ „Св. Ив. Предтеча"*, гдѣто ще да е била установена тъй наречената Охридска школа въ историята на срѣднобългарския езикъ. Отъ паметницитѣ, написани тамъ прѣзъ византийското владичество, сж извѣстни слѣпченскиятъ апостолъ и два пергаментни листове катавасии за праздника Срѣтение Господне. Катавасиитѣ сж били намѣрени отъ покойния Василъ Кънчевъ въ Охридската митрополия, кждѣто тѣ сж били зане-

---

[1]) ibid. стр. 88... (го) кори дшице мои грѣшныи. що ми желаеши єжще. Да видиши кои книж... ико и корабникь кои морю. ико и колень здраки. ико и вкогь пищж нбѣ и вдѣкинке.

[2]) pag. cit.

[3]) Вж. у Йорд. Ивановъ, Бълг. старини, стр, 93 — 98. Йор. Ивановъ прѣдполага, че свещ. Георги е прѣписалъ триода отъ глаголишки триодъ (ів. стр. 87).

[4]) Вж. за това подробно у Йорд. Ивановъ, Български старини стр. 89—91. [5]) Срезневскій, Древнеславян. памятники юсоваго письма стр. 223. [6]) Б. Цоневъ, Годишникъ, I, 1904 — 1905, стр. 53 — 54.

сени отъ слѣпченския монастиръ заедно съ други по-сетнѣшни паметници[1])

Къмъ XII и XIII в., въ Македония се появили парамейникътъ, намѣренъ отъ Григоровича, малкиятъ уставъ (въ Софийския народенъ музей № 175.), струмишкиятъ октоихъ, добромировото евангелие (въ Петрогр. публична библиотека[2]) Въ това врѣме сж били прѣведени на български отъ неизвѣстни лица гръцкитѣ пространно и кратко житие на св. Климента и службата му. Въ XIV в. сж били прѣведени на български и пѣснитѣ на архиепископа Григория въ честь на св. Климента. Прѣводътъ е точенъ и ясенъ, което свидѣтелствува, че прѣводачитѣ добрѣ сж знаели гръцкия езикъ и ловко сж владѣели българската литературна рѣчь. Прѣводитѣ сж дошли до насъ само въ тъй наречената сръбска редакция.

Ако въ българската писменость Охридската архиепископия не е внесла нищо оригинално, то *въ гръцката* тя е направила голѣмъ и важенъ приносъ. Мнозина отъ архиепископитѣ и епископитѣ — гърци, съ високо образование и необикновени писателски дарби, заематъ почтено мѣсто въ византийската литература.

1) Архиепископъ Левъ билъ бѣлѣжитъ църковенъ писатель. Отъ него сж останали три полемични съчинения противъ латинитѣ и едно аскетично-нравоучително отъ 50 глави подъ заглавие „*За неволнитѣ изкушения и тѣхната полза*“ [3]). Въ полемичнитѣ си съчинения той се явява единъ отъ най-силнитѣ поборници на православието въ онова врѣме, когато борбата между Източната и Западната църкви била въ разгара си. По думитѣ на Никита Комнина, никой не е писалъ противъ латинитѣ по-яростно и по-смѣло, както Левъ Охридски. [4]). Даже може да се твърди, че полемиката между гърцитѣ и латинитѣ е почнала съ първото пѣсмо на Лева Охридски до транийския епископъ (въ Апулия) Иоана (подвѣдомственъ на царигр. патриархъ) отъ 1053 г. за отклонитѣ на Римската църква отъ православието.[5]). Изобщо това писмо било официаленъ извикъ къмъ Католишката църква за борба. Официялниятъ му характеръ се вижда отъ това, че то прѣдставлява единъ видъ окржжно послание „до всичкитѣ епископи на франкитѣ и монаситѣ, и на народитѣ, и на самия достопочтенъ папа“. [6]) Писмото било прѣдадено отъ Иоана Транийски на кардинала Хумберта, който го прѣвелъ на латински и го прѣдалъ на папа Л-въ IX. На това писмо папата е отговорилъ съ дълго послание отъ 41 глава, адресирано до цариградския патриархъ Михаила Керуларий и Лева Охридски [7]).

---

[1]) М.С.Б. XIII, 258 — 259.

[2]) Вж. Б. Цоневъ, Годишникъ, I. стр. 57, 58, 60.

[3]) Голубинскій, Краткій очеркъ ист. прав. церкв. стр. 41. [4]) Migne t. 120 col. 834. [5]) М. Чельцовъ, Полемика отъ опрѣснокехъ. 1879 г. стр. 42. [6]) Migne t. 120 col. 836. [7]) Вж. у Чельцовъ цит.

Писмото на Лева Охридски е разтревожило самия византийски императоръ Константинъ Мономахъ, който се стремилъ къмъ политическо сближение съ латинитѣ и е молилъ папата да изпрати легати въ Цариградъ за възстановлението на мира между двѣтѣ църкви. Слѣдъ пристиганието си въ Цариградъ, кардиналъ Хумбертъ е написалъ полемичното съчинение „Dialogus" гдѣто за дѣйствуващи лица е изтъкналъ единъ цариградянинъ и единъ римлянинъ. Първиятъ повтаря по пунктове обвиненията на Лева Охридски, а вториятъ отговаря на тѣхъ. Отъ тоя моментъ Михаилъ Керуларий и Левъ Охридски съ общи сили сж водили борбата противъ папата и до край сж останали нераздѣлни и въ радости и унижения. Прѣзъ това врѣме Левъ е написалъ други двѣ сжщо остри писма, адресирани пакъ до транийския епископъ, които още повече сж усилили борбата, до като въ 1054 г. 16 юлий Хумбертъ е произнесълъ въ цариградската църква „св. София" анатема надъ Михаила Керуларий и Лева Охридски [1]), а на 20 юлий 1054 г. Михаилъ Керуларий е отлжчилъ папскитѣ легати, и станала окончателната раздѣла между Източната и Западната църкви.

На латинскитѣ обредни особености архиепископъ Левъ гледалъ като на догматични уклони. Християнитѣ, които биха ги подържали, той счита младенци (νήπιοι) въ християнския животъ: тѣ не сж нито чисти нудеи, нито чисти християни, а леопарди, чийто цвѣтъ не е нито черенъ, нито бѣлъ. [2]). Той разглежда четири латински особености: 1) извършване на евхаристията съ безквасенъ хлѣбъ, 2) постъ въ сжбота, 3) ядене на удавено и 4) непѣене на алилуия прѣзъ великия постъ. Той говори повече противъ употрѣбата на безквасенъ хлѣбъ въ тайнството евхаристия. Доводитѣ му (исторически, екзегетични и философски) сж развити сравнително кратко, но за това тѣ сж станали отправни пунктове на сетнѣшнитѣ полемисти. Споредъ него, евхаристията била установена отъ Христа на квасенъ хлѣбъ, понеже само такъвъ хлѣбъ Христосъ е можелъ да нарече Свое тѣло на Тайната вечеря и понеже думата ἄρτος, употрѣбена отъ Христа, означава квасенъ хлѣбъ (отъ глагола αἴρω ἐπαίρω — подигамъ) [3]).

---

[1]) Will, Acta et scripta, стр. 154: „На Михаила патриарха, новокръстения, облѣчения само въ иноческа дреха, поради човѣшки страхъ, сега опозорилъ себе си съ най-зли прѣстжпления и съ него Лева, наричанъ епископъ охридски и Константина, сакелария на Михаила, стъпкалия безкръвната жертва на латинитѣ и на всичкитѣ негови послѣдователи въ горѣизложенитѣ заблуждения съ симонияни, валентияни, ариани, донатисти, николаити, северияни, пневматомахи, манихеи и назареи",

[2]) Pitra VII, col. 760 и Migne t. 120 col. 841. [3]) Migne t. 120 col. 837.

2) *Теофилактъ*. Никой отъ охридскитѣ архиепископи не е проявилъ такава обширна литературна дѣйность, както Теофилактъ. Фиктивенъ билъ страхътъ му, че щѣлъ да оскждѣе духовно въ България. Ако той не е живѣлъ въ България, то, навѣрно, не щѣлъ да напише много отъ онова, съ което той е оставилъ благодарна память не само у българитѣ, но и у останалитѣ православни славяне и у ромжнитѣ. За да напише коментаритѣ на св. Писание, една отъ подбудитѣ му било неговото желание да просвѣти своето паство. Отъ него сж останали: 1) тълкуване на цѣлия Новъ завѣтъ (освѣнъ Апокалипсиса) и на нѣкои ветхозавѣтни книги, 2) двѣ житиета (на 15-тивериополски мжченици и св. Климента Охридски), 3) служба за св. Климента Охридски, 4) инструкция за своя възпитаникъ, прѣстолонаслѣдника Константинъ Дука подъ заглавие „Παιδία βασιλικά", 5) рѣчи, 6) панигирикъ на Алексия Комнина I, 7) книга за латинскитѣ различия и 8) цѣлъ сборникъ писма, изпратени до разни високопоставени лица въ гражданско-военната и църковната иерархия на Византия.

За написване тълкуванията, Теофилактъ е изучилъ всичкитѣ омилии на св. Ивана Златоуста върху Ветхия и Новия завѣти и много отъ неговитѣ тълкувания сж буквално повторение на Златоустовитѣ мисли. Затова Еразъмъ Ротердамски го е наречълъ *секретитель на Златоуста* [1]). Частно въ тълкуванията на евангелията Теофилактъ слѣдва и други древни екзегети. Неговитѣ тълкувания въ старобългарски прѣводъ сж били разпространени по цѣла България и другитѣ православни страни. Чрѣзъ тѣхъ той е затвърдилъ своето влияние върху славянскитѣ книжовници за нѣколко вѣкове слѣдъ смъртьта си. Въ много ржкописни евангелия отъ българска и сръбска редакции се срѣща слѣдъ изложението на главитѣ, прѣдъ всѣко евангелие **Предисловїе Θеωфилакта архїепїскпа Охридскаго** [2])

---

[1]) У Migne t. 125, col. 482. Между въпроситѣ на сръбския деспотъ Гюрги до цариградския патриархъ Генадия Схолария (въ втората половина на XV в.) има и въпросъ, какво е достойнството на тълкуванията на Теофилакта Български. Патриархътъ му отговорилъ: „И това тълкувание се приема отъ Църквата, защото той (т. е. Теофилактъ) почти нищо не говори свое, а всичко принадлежи на други светители и най-вече на Златоуста. И той билъ мждъръ и православенъ архиерей. Ако пъкъ се намира въ сръбскитѣ книги нѣщо, което се показва нездраво, то това е поради невѣжеството на прѣводача или прѣписвача" (Гεδεών, Κανονικαὶ διατάξεις I, стр. 26).

[2]) Вж. У Е. Спространовъ, Описъ на ржкописитѣ въ библиотеката на св. Синодъ №№ 11, 26, 28, 29, 30, 56, 71, 77, 78, 79, 105, 110, 111. У Б. Цоневъ, Описъ на ржкописитѣ въ Народната библиотека въ София №№ 36, 37, 38, 39, 43, 49, 51, 54, 55, 66, 67, 73, 74, 75, 76, 79. Тѣзи ржкописи сж намѣрени въ разни мѣста на България и Македония и много отъ тѣхъ сж били прѣписани въ XV и XVI в.

Въ единъ ржкописенъ шестодневъ на Василия Велики отъ сръбска редакция отъ XV в (намира се въ Рилския монастиръ) сж помѣстени Теофилактовитѣ тълкувания на евангелието на Иоана подъ заглавие Блаженаго Θеофилакта архїепископа болгарскаго ѣже ѡ Ѡаннѣ ѥтомоу благовѣствованіе прѣ словїе[1]) Въ единъ записъ въ ржкописъ отъ XVII в. (въ Лайпцигската градска библиотека) се говори, че въ 1346 г. сръбската царица Елена, жена на Душана, е отишла въ св. Гора и е поржчала на монаха, стареца Иоаникия да прѣведе „на свои ѩзыкъ" „евангелието „ѥже иногда блаженыи Θеофїлактъ архїепископъ болгарскы . . .[2]).

Житието и службата на св. Климента сж изразъ на религиозния възторгъ на Теофилакта отъ апостолската дѣйность на св. Седмочисленицы и особено св. Климента. Имайки на ржцѣ мѣстни писмени извори за дѣйностьта на св. Климента, той ни далъ художествена биографска творба, която е колкото историческа повѣсть, толкова и панигирикъ на Седмочисленицитѣ. Теофилактъ разказва ясно, плавно, въодушевено и безъ всѣкакви риторизми. Той завършва житието съ молитвено обръщение къмъ св. Климента.

Пѣснитѣ му за св. Климента плѣняватъ съ своя възвишенъ лиризъмъ и високо благоговѣние къмъ българския светитель. Въ гръцката великовечерна служба на св. Климента (Бодлевиятъ прѣписъ) само двѣ пѣсни сж означени съ името на Теофилакта: стихира съ надпись „Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου[3]) и втората (литийна) слава съ надпись: Κυρίου Θεοφυλάκτου τοῦ Βουλγαρίας"[4]). Обаче надписътъ „Ἕτερα προσόμια τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Βουλγαρίας Θεοφυλάκτου", поставенъ въ началото на вечернитѣ стихири, показва, че и другитѣ три долитийни стихири принадлежатъ на Теофилакта. Въ полза на това, може би, говори и обстоятелството, че литийната слава и всичкитѣ стихири до нея се пѣятъ по хроматиченъ напѣвъ (ἦχος δ', ἦχος πλ.δ') Но има и друго обстоятелство, което рѣшава въпроса съ голѣма вѣроятность. Въ гръцката служба прѣдъ надписа „Ἕτερα προσόμια", очевидно, е имало стихири на другъ авторъ, по всѣка вѣроятность, на архиепископа Григория, защото на това мѣсто въ славянската служба има стихири съ името на тоя архиепископъ. Ако той е написалъ и нѣкои отъ стихиритѣ, които стоятъ слѣдъ надписа, той би ги композиралъ по първия гласъ, на който се пѣятъ неговитѣ долитийни стихири въ славянската вечерна служба. Въ славянската служба сж изпуснати Теофилактовитѣ стихири, навѣрно, понеже

---

[1]) Е. Спространовъ, цит. оп. стр. 57

[2]) Л. Стояновић, Стари српски записи III, стр. 40, № 4939.

[3]) Г. Балашчевъ, Климентъ епископъ словѣнски стр. д.

[4]) ibid., стр. 3.

съставительтъ е намѣрилъ за нужно да прѣведе или да приеме само прѣведенитѣ стихири на архиепископа Григория, като по-нови и по-интересни за тогавашното врѣме и да присъедини къмъ тѣхъ само литийната слава на Теофилакта. Гръцката великата вечерня ще да е имала слѣдния съставъ: стихири на „Господи возвахъ“ на архиепископитѣ Григория и Теофилакта, литийни стихири на архиепископа Григория, литийна слава на Теофилакта, стиховнитѣ стихири на архиепископа Григория.

На архиепископа Теофилакта се приписва въ славянската св. Климентова служба и единъ канонъ съ акростихъ „Климентоу вѣлика слава въ пѣснѣхъ любезни пою“.[1]) Въ гръцката служба тоя акростихъ отсѫтствува и намѣсто Теофилактовия канонъ, има слава на ἦχος πλ. δ', може би, на „хвалите“.[2])

На Теофилакта, вѣроятно, принадлежи и слѣдващиятъ слѣдъ св. Климентовия канонъ богородиченъ молебенъ канонъ: двата канона сѫ композирани по осмия гласъ.

На поетичната струна на Теофилакта е дѣйствувалъ главно *нравственият облик и неземният живот на св. Климента.* Той нарича св. Климента „небесенъ мѫжъ, съзерцаващъ прѣмѫдростьта наведнъжъ всецѣло и въ лице“;[3]) „истинско лозе, което се разработва отъ Бога“. Рѣчитѣ му сѫчита „благоухании цвѣтя на рая“, изцѣляващи всѣкакви тѣлесни и душевни недѫзи.[4]) Климентъ, „като послѣдвалъ свѣтилника на Панония, Кирила, е направилъ своя животъ таблица и първообразъ на добродѣтелитѣ“[5]); той е бозаелъ „млѣкото на добродѣтелитѣ“, „помрачилъ земнитѣ страсти“ и станалъ „правило на въздържание и кротость“, „баща на добродѣтелитѣ“[6]).

Въ стихиритѣ владѣе благоговѣйно-възвишенъ тонъ. Художествено изложени, тѣ сѫ свободни отъ риторизми, изкуствени обрати, прѣсолени изрази, каквито вижламе въ Теофилактовитѣ писма. Въображението на автора витае между реални образи отъ библейския и църковно-историческия животъ.

По всѣка вѣроятность, Теофилактъ е започналъ и гръцката служба на св. Наума, макаръ че въ нея се срѣща само името на Константина Кавасила.

Въ „Παιδεία βασιλική“ (царско възпитание) Теофилактъ се явява *дворцовъ педагогъ.* Той дава образецъ на достоенъ царь. Общия му възгледъ за царя е чисто византийски. „Всѣки царь — споредъ него — е образъ Божий“ (Θεοῦ μὲν εἰκὼν ἅπας βασιλεὺς).[7]) Обаче той отнася това само до царското достойнство, а не до индивидитѣ, които носятъ царска корона. По неговата мисъль, царетѣ трѣбва да живѣятъ и дѣйствуватъ така, че дѣйствително

---

[1]) Г. Бласчевъ, цит. съч. стр. ιι. [2]) Ibid. стр. ιϐ.
[3]) ibid. стр. д. [4]) ibid. стр. є. [5]) ibid. pag., cit. [6]) ibid стр. 3
[7]) Migne t. 126, col. 512, ep 5.

да отговарятъ на своето призвание, т. е. да бѫдатъ *образъ на Бога*. Никой не е тъй щастливъ — казва той, — както царьтъ, който на своето могѫщество придава и блѣсъкъ чрѣзъ своитѣ добродѣтели, и никой не е тъй нещастенъ, както оня царь, който унижава своето достойнство чрѣзъ позорни дѣла.[1]) Царьтъ трѣбва да побѣждава и да подчинява своитѣ страсти чрѣзъ закона, защото какъ ще насочва другитѣ къмъ по-добъръ животъ, ако той самъ се прѣдава на вилнежитѣ на страститѣ си[2]). Царьтъ трѣбва да се занимава съ тѣлесенъ трудъ, за да привикне да прѣнася всички несгоди на военния животъ[3]). Теофилактъ различава три управни форми: *монархична, аристократична и демократична*. Тѣхнитѣ крайности сѫ тирания, олигократия и охлократия[4]). Той е рѣшителенъ противникъ на тиранията, защото тиранинътъ съ насилие добива властьта, съ клането и кръвопролития започва своя пѫть.[5]) Тиранията е велико нещастие за народа. Подъ нея „земледѣлецътъ сѣе сълзи“.[6]) Тиранинътъ е самъ нещастенъ, защото се мѫчи отъ вѣченъ страхъ и подозрѣние къмъ жена си и къмъ всички свои близки. Истинскиятъ законенъ царь *се избира* „съ съгласието на мнозинството и съ съдѣйствието и благосклонността на народа“.[7]) За основа на държавата такъвъ царь счита благочестието[8]) и той раздѣля държавнитѣ служби между вѣрнитѣ си приятели и съвѣтници, като отдачечава ласкателитѣ отъ себе си.[9]) Теофилактъ съвѣтва своя ученикъ-бѫдещъ царь да покровителствува наукитѣ и изкуствата[10]), да не излива своето благоволение върху злонравни хора[11]). Държавното управление е подобно на управлението на корабъ, което изисква отъ кормчията бдителность и енергичность[12]). Царьтъ трѣбва самъ да води войната и да бѫде вижданъ отъ всичкитѣ войници, но да не се излага на опасноститѣ, понеже той е военоначалникъ, а не простъ войникъ.[13]) Въ мирно врѣме той трѣбва да се упражнява въ всичкитѣ родове оржжия. За учители по военното изкуство трѣбва да назначава ветерани.[14]) Императорътъ трѣбва да проявява такова човѣколюбие, каквото Богъ има къмъ хората.[15]) Червенитѣ дрехи и пантофи на царя означаватъ двоякия характеръ на неговата власть-дѣйствующа (ἐνεργητική) и наказваща (τιμωρητική) подобно на двоякото дѣйствие на огъня, символизиранъ отъ червения цвѣтъ на царскитѣ дрехи, — свѣтяще (φωτιστική) и горящо (καυστική)[16]) Императорътъ трѣбва да прѣвъзхожда поданицитѣ си по добродѣтели и мѫдрость, „защото началникътъ на овцетѣ не е овца, а човѣкъ, и началникътъ на кравитѣ не е крава, а разуменъ надзорникъ“[17])

---

[1]) ibid. col. 268, гл. 2. [2]) ibid. гл. 4 [3]) ibid. гл. 5.
[4]) ibid. col. 269, гл. 6. [5]) ibid. гл. 7. [6]) ibid. col. 272, гл. 9.
[7]) ibid. col. 273, гл. 11. [8]) ibid. гл. 12. [9]) ibid. гл. 13, 14, 15 и 16.
[10]) ibid. col. 280, гл. 19. [11]) ibid. гл. 20. [12]) ibid. col. 281, гл. 21.
[13]) ibid. гл. 22. [14]) ibid. гл 23. [15]) ibid. col. 284, гл. 26.
[16]) ibid. col. 285, гл. 27. [17]) ibid. гл. 28.

Въ книгата подъ заглавие „Θεοφιλάκτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας προσλαλιά τινι τῶν αὐτοῦ ὁμιλητῶν περὶ ὧν ἐγκαλοῦνται Λατῖνοι“ Теофилактъ излага своя възгледъ върху латинскитѣ догматични и обредни различия. Това съчинение било написано при слѣднитѣ обстоятелства. Императоръ Алексий I, като ревностенъ богословъ, първенъ билъ привърженикъ на строгата антилатинска партия. Той е забранилъ на латинитѣ въ империята да извършватъ богослужение на безквасенъ хлѣбъ и имъ прѣдписалъ да слѣдватъ гръцкия обредъ. Папа Урбанъ II е изпратилъ въ 1089 г. легати въ Цариградъ, на чело на които билъ абатътъ на гръцкия монастиръ близо до Римъ. Алексий Комнинъ, намирайки се въ тежки обстоятелства, е отстжпилъ отъ взетата позиция противъ латинитѣ и прѣдложилъ на папата да бжде свиканъ въ Цариградъ съборъ, на който въпросътъ за безквасния хлѣбъ и други въпроси да бждатъ дружелюбно разгледани. Урбанъ II е приелъ прѣдложението му. Изразитель на примирителното настроение въ Цариградъ билъ Теофилактъ, като императорски чичкъ и твърдѣ близъкъ на ржководнитѣ византийски политически и църковни сфери[1]). Своя примирителенъ възгледъ той е изложилъ въ казаното съчинение, написано въ видъ на послание до неназименовано духовно лице, което, както по сетнѣ съобщава архиепископъ Димитъръ Хоматианъ, билъ диаконъ канстризий Николай, по сетнѣ малешевски епископъ[2]). Обаче, адресирайки писмото си до цариградския канстризий, Теофилактъ е ималъ прѣдъ видъ по-широкъ кржгъ четци, както се вижда отъ обръщението му „братя“, „раби Христови“, „приятели и братя“. Изобщо писмото било написано за цѣлия цариградски клиръ, който се вълнувалъ отъ въпроса за примирението на Източната църква съ Западната.

Още въ началото на посланието си Теофилактъ заявява, че не раздѣля общоприетото мнѣние за раздѣлата на църквитѣ, понеже въ Латинската църква нѣма толкова уклони (σφάλματα), за да бжде неизбѣжна църковната раздѣла[3]) Той порицава нетърпимостьта и високомѣрието на съврѣменнитѣ му богослови. „И ние мислимъ, че ще ни смѣтатъ за първи мждреци въ божественитѣ работи, ако повече души запишемъ за еретици и че само тогава ще докажемъ, че ние имаме очи, когато ясната свѣтлина прѣдставимъ за черна тъмнина (μελανυγῆ)“ [4]). Съ скрита ирония той изброява всичкитѣ обвинения противъ латинитѣ: употрѣбата на безквасния хлѣбъ, сжботнията постъ, безбрачието на латинското духовенство, бръсненето брадитѣ на духовнитѣ лица, носенето на

---

[1]) Вж. Ж. М. Н. Просв. 1872 г., м. декабрь, статията „Византія и Печенѣги“. [2]) Pitra VII col. 626.

[3]) Migne t. 126, col. 224: Οὔτε γὰρ πολλὰ τὰ σφάλματα οἴδαμεν, οὔτε σχίζειν ἱκανὰ δυνάμενα.

[4]) col. cit.

златни пръстени отъ тѣхъ и обличането имъ въ копринени дрехи, яденето месо отъ монаситѣ, яденето месо на удушено животно. „Може би, нѣкой отъ твърдѣ вѣрнитѣ и по-горещитѣ ревнители на православието — пише Теофилактъ — ще стане и ще ни изобличи въ незнание и неразбиране на божественитѣ нѣща или въ хладность и измѣна къмъ своята Църква. Разбира се, самъ той би наброилъ и много повече отъ това, що азъ посочихъ. Но и отъ изброенитѣ заблуди азъ считамъ едни за незаслужващи никакво внимание, други пъкъ за заслужващи умѣрена изправа и за такива, че, ако нѣкой ги извърши, не ще окаже нѣкаква услуга на Църквата; ако пъкъ не ги извърши, то сжщо не ще има никакво наказание“[1]). Макаръ и да допуща, че Христосъ е извършилъ Пасхата на безквасенъ хлѣбъ, но, основавайки се на апостолския примѣръ и църковното прѣдание, той счита латинския евхаристиенъ обичай за резултатъ на педантность и религиозна наивность. При все това за Теофилакта този и др. латински обичаи сж безъ значение или иматъ такъво сжщо значение, каквото косминѣ и ноктитѣ за тѣлото[2]). Считайки че раздоритъ между църквитѣ заради обредитѣ произлиза отъ недостатъкъ на любовь[3]), Теофилактъ прѣпоржчва на цариградския клиръ толерантность, сговорчивость и снизходителность къмъ латинитѣ. „Не, братя, не трѣбва да се изисква отъ всички всичко. Ако има нѣщо, което щомъ не се изпълнява, донася смъртна врѣда, противъ това ние трѣбва да се боримъ, както се казва, и съ ржцѣ, и съ крака. Обаче има такива нѣща, отъ чието лишение нѣма голѣма врѣда, но ще има най-голѣма врѣда, ако насила ги спечелимъ. Да оставимъ да бжде това тъй, както е — ето що се изисква отъ разсждителния човѣкъ, който знае законитѣ на реалностьта (τοὺς τῆς πραγματείας εἰδότος νόμους), споредъ които заради великото трѣбва да се жертвува малкото, а не заради най-малки изгоди да се жертвуватъ най-великитѣ интереси“....[4]) Теофилактъ не може да прости на латинитѣ само въвеждането на Filioque въ символа на вѣрата. Той счита това най-голѣма заблуда, понеже внася противорѣчие въ догмата за св. Тройца. Обаче и по тоя въпросъ прѣдъ видъ лексичната бѣдность на латинския езикъ, той се показва снизходителенъ, като приема да се употрѣбява тая двусмислена прибавка въ църковни бесѣди и поучения съ обяснение на смисъла ѝ, но не и въ символа на вѣрата, въ който той вижда изразъ на единомислието и единодушието въ Църквата[5])

Къмъ полемичнитѣ съчинения на Теофилакта се отнася и писмото му до *арменеца Тиваций*. Въ него той критикува монофизитското учение за Иисуса Христа. За Теофилакта реалностьта на богочовѣшката природа на Иис. Христа е външъ отъ всѣко

---

[1]) ibid. col. 224 — 225. [2]) ibid. col. 244.
[3]) ibid. col. 224. [4]) ibid. col. 240
[5]) ibid. col. 229.

съмнѣние. „Какъ, прочее, — пита Теофилактъ — сж образували една природа тѣзи нѣща, които и слѣдъ съединението сж запазили своитѣ собствени различия? Не и желѣзото ли се съединява съ огъня, обаче остава тежко тѣло съ извѣстна форма или кржгла, или длъгнеста, или плоска, или друга нѣкаква, безъ да се гледа, че то е станало свѣтло отъ огъня и жара?" Но неслитното съединение на двѣтѣ природи, споредъ Теофилакта, е образувало не двойца (δύάδα), а една личность, защото Господъ, като е приелъ естественото или човѣшка воля, ги обожествилъ. Въ Христа „човѣшката воля се ржководи отъ божествената воля, и когато божествената воля е искала, тогава и човѣшката воля е искала да яде, да пие или да направи друго нѣщо. Човѣшката воля въ Христа е искала отъ човѣшкитѣ прѣдмети онова, що е позволявала божествената". Съединението на двѣтѣ води въ Христа „нищо друго не е направило освѣнъ това, че е прославило и просвѣтило това, което по рано било безчестно и безславно". Двѣтѣ води — божествената и човѣшката се съединили въ Христа, като запазили своитѣ отличия сжщо така, както и желѣзото, като се съедини съ огъня, има своя тежесть, обемъ и форма. Ипостасно свойствата на желѣзото и огъня не се отдѣлятъ едни отъ други, но при все туй тѣ показватъ естественитѣ различия на желѣзото и огъня и слѣдъ съединението имъ.[1])

3) *Никифоръ, велбуждски епископъ.* Той е владѣелъ добрѣ византийската образованость. Написалъ е коментари на бесѣдитѣ на Иоана Златоуста. Единъ неговъ ржкописъ отъ 1072 г. се намира въ Парижъ.

4. *Иоанъ, призрѣнски епископъ,* е съставилъ кратки коментари на утренното шестопсалмие, които е изпратилъ на скопския дукъ Иоанъ Врений. Той цитира архиепископа Теофилакта. Ржкописътъ му е издаденъ отъ монаха на атонската лавра Хрисостомъ, който го намѣрилъ въ кодекса на лаврата В. 8 отъ XIV—XV в. в. и го издалъ въ Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια, XXIII, 1903 г., стр. 355 и 362.

5. *Димитъръ Хоматиановъ* е извѣстенъ като знаменитъ канонистъ. Максимъ Грькъ го нарича пети тълкователь слѣдъ Валсамона, Зонара, Матея Властаря и Арменопула.[2]) Повечето му литературни трудове сж писма, адресирани до разни високопоставени лица и актове по разни сждебни и духовноадминистративни дѣла. Въ тѣхъ той се явява дълбокъ познавачъ на византийското църковно и гражданско право и законоучитель на епирския владѣтель Теодоръ Дука, сръбския великъ жупанъ Стефанъ Нѣманъ II и на всичкитѣ подвѣдомствени епископи и свещеници и свѣтски сановници, които се обръщали къмъ него за разрѣшение на разни въпроси.

---

[1]) Migne t. 126, col. 353—356. ep. 20.

[2]) Баронъ Г. А. Розенкампфъ, Обозрѣніе кормчей книги, 1839

Цѣненъ *литургиченъ трудъ* прѣдставлявать отговоритѣ на Хоматиана по въпроситѣ на Стефана Радослава и Константина Каваснла. Въ тѣхъ той обяснява съ какви свещеподѣйствия се свещаватъ богослужебни прѣдмети: антиминсътъ, мирото и други свещени прѣдмети сж повсемѣстни (ὑπερόρια), т. е могатъ да се получаватъ и отъ други страни[1]); архиерейскиятъ сакосъ не бива да е пурпуренъ, понеже пурпурнитѣ дрехи сж бѣлѣгъ на скрѣбь, която не подобава въ праздницитѣ Пасха, Петдесетница и Р. Христово[2]); кръщението може да се извършва въ всѣко врѣме, когато е нужно, денѣ или нощѣ)[3]); проскомидията трѣбва да се извършва най-малко на три просфори или двѣ, но никога на една[4]); гдѣто нѣма църква, може да се служи въ импровизирана църква — палатка (ленена, памучна или вълнена) съ антиминсъ, но не и въ колиби вѣтви, понеже вѣтвитѣ могатъ да бждатъ отнесени отъ вѣтъра и употрѣбени за нечисти нужди[5]); очистителниятъ постъ е въздържание отъ храна до вечерята (девети часъ) и ядене слѣдъ това хлѣбъ съ вода и овощия, а не въ двудневно или тридневно неядене, което е непужно и непосѣщно въ Прѣданието; дървеното масло и рибата не сж постни продукти[6])

Култътъ на Хоматиана къмъ св. Климента е изразенъ въ едно кратко житие и три канони. Съ житието авторътъ е ималъ

съ иверийскитѣ монаси — латини. Охридскиятъ Синодъ, слѣдъ като е констатиралъ, че между православнитѣ и латинитѣ общо е само кръщението и изповѣданието на св. Тройца и че отъ латинскитѣ различия догматътъ Filioque и обичаятъ за безквасна евхаристия трѣбва рѣшително да се отхвърлятъ, рѣшилъ, православнитѣ монаси не трѣбва да бждатъ въ общение съ отстжпницитѣ иверийци, да не участвуватъ въ тѣхнитѣ молитви и да не имъ прѣдаватъ нито тайнствата, нито игуменството. Различието *между това синодно рѣшение и личния възгледъ на Хоматиана* се дължи на различнитѣ поводи, по които тѣ сж били изказани. Хоматианъ е ималъ прѣдъ видъ разслабеното латинство, изобщо латинитѣ, които се стремили да живѣятъ въ миръ съ православнитѣ. Въ случая пъкъ съ атонскитѣ монаси имало се прѣдъ видъ *войнственото латинство*. Необходимо било да се вематъ изключителни мѣрки, понеже цѣлиятъ животъ на монастира се разстройвалъ отъ раздоритѣ между гърцитѣ и иверийцитѣ. Суровото рѣшение на Синода било поскоро дисциплинарна мѣрка, отколкото догматично опрѣдѣление. А твърдѣ е вѣроятно, както прѣдполага Питра, че Синодътъ е взелъ подобно рѣшение още, понеже билъ трогнатъ отъ жалбата на побѣлѣлия монахъ.

[1]) ibid col. 661, XXVI въпр.; 673—676, XXIX въпр.

[2]) ibid. col. 633—634. XII въпр. Това мѣсто показва, че въ XIII в. сакосътъ още се е носѣлъ само въ тия праздници.

[3]) ibid. col. 687—688, I въпр. [4]) ibid. col. 677—678, II въпр.

[5]) ibid. col. 708, XII въпр. [6]) ibid. col. 669.

за цѣль да нарисува образа на светителя съ нѣколко гжсти черти. Той подчъртава три факта: 1) църковнолитературната дѣйность на св. Климента въ Охридъ и Главеница, 2) изнамирането на нова по-ясна българска азбука и 3) кръщението на княза Бориса отъ св. Климента. Изложението на мислитѣ въ житието е ясно, спокойно; стилътъ — строгъ, безъ прикраси.

Може би, на Хоматияна принадлежи и гръцкото житие на св. Наума, което съставлява поукрасена извадка отъ пространото житие на св. Климента.

Първиятъ канонъ за св. Климента е написанъ по акростиха: Κλήμεντα τῷῶ, Πομενάρχης Βουλγάρων Δημήτριος или по славянски: Климента чтоу пантрь Блъгарскыї Димитрїи. Въ Бодлевия прѣписъ на канона тоя акростихъ цѣлъ изпъква при съчетанието на началнитѣ букви на пѣснитѣ. На гръцки канонътъ не е запазенъ напълно, има всичко 59 стихири. Въ славянския прѣводъ сж запазени всички стихири на брой 117. Всѣка ода се състои отъ шесть пѣсни.—Вторият канонъ има акростихъ: Τὴν ὀγδοάδα τῶν μελῶν, Κλήμη, δέχου τοῦ Βουλγαρίας (Осмицата) октавата, на пѣснитѣ отъ архиепископа на България приеми, Клименте). Въ славянския прѣводъ тоя канонъ липсва, въ москополското издание е смѣсенъ съ канона на Константина Кавасила, а въ Бодлевия прѣписъ е наредень споредъ буквитѣ на акростиха му. Канонътъ се състои отъ 41 стихири. Съ изключение на VIII ода, имаща шесть пѣсни, останалитѣ оди иматъ по петь пѣсни. Всички пѣсни сж издържани споредъ акростиха.[1])

Третиятъ Хоматиановъ канонъ, наречень παρακλητικός, е прѣдназначенъ да се пѣе въ врѣме на бѣдствия и болести. Акростихътъ му е: Μέλος στεναγμοῦ Κλήμεντι Δημητρίου τοῦ Βουλγαρίας (пѣсенъ стонъ прѣдъ Климента отъ Димитрия, архиепископа на България), който въ славянския прѣводъ не е означенъ. Акростихътъ не е издържанъ строго. IV-та пѣсень на първата ода започва съ буквата „σ" отъ думата μέλος; V-та пѣсень на третата ода — съ буквата „τ" намѣсто съ „γ" въ думата στεναγμοῦ; за буквата „σ" отъ тази дума нѣма стихира (началнитѣ букви на пѣснитѣ на III-та ода образуватъ: τενατμ) и VI-та пѣсень на V-та ода започва съ буквата „υ" намѣсто „η" отъ думата Δημητρίου. Останалитѣ оди сж издържани.[2])

---

[1]) Вж. ржкописъ на Соф. нар. библ. № 589, стр. 18, 18г, 19, 19г, 20, 20г, 21: I ода — τὴν ογ, III ода — δοάδα, IV ода — τῶν μέ, V ода — λῶν Κλ, VI ода — ήμη δέ, VII ода — χου το, VIII ода — υ, Βουλγ, IX ода — αρίας.

[2]) Вж. Ржкописъ на Соф. Народ. библ. № 589, стр. 21 и 21г, 22, 22г: I ода — μέλος, III ода — τενατμ, IV ода — οῦ Κλήμ, V ода — ἐντι Δκ, VI ода — μητρί, VII ода — ου τοῦ, VIII ода — Βουλγ, IX — αρίας.

Въ всѣки стихъ на канонитѣ вѣе чувство на неволно прѣклонение прѣдъ лика на българския просвѣтитель. За поета светительтъ е „блаженъ“, „треблаженъ“, „прѣподобенъ“, „прѣславенъ“, „ангелъ, който се явилъ на земята“, „Божий човѣкъ“, „чудотворецъ“, „мироточивъ“, „горещъ застжпникъ“. Апостолско-просвѣтната дѣйность на св. Климента особено занимава пѣвеца. Изкоренението на езическитѣ остатъци и еретичнитѣ заблуди отъ св. Климента, може да се каже, съставляватъ главенъ сюжетъ на първитѣ два канона. Св. Климентовата епоха поетътъ уприличава на епохата на вселенскитѣ църковни отци и дори на апостолската и Моисеевата епохи. Климентъ е „великъ отецъ“[1]), „великъ въ отцитѣ свѣтилникъ“,[2]) „великъ иерархъ“[3]), „богомждъръ отецъ“[4]), „пастирь и учитель на мизийския народъ“[5]), „прѣмждъръ архиерей“[6]), „божественъ пастирь“[7]), „слава на архиереитѣ“[8]), „проповѣдникъ на вѣрата“[9]), отецъ „който е отвелъ спящитѣ въ гѣмнината къмъ незалѣзващата свѣтлина“[10]), „вѣренъ служитель на Христа“, „утвърждение и стълбъ на Църквата“, „строитель на Божиитѣ тайни“[11]), „новъ Моисей“, който храбро е раздѣлилъ съ тоягата на своитѣ рѣчи морето на лъжата и е спасилъ новия Израилъ за благочестието отъ ржцѣтѣ на духовния фараонъ.“[12]) Цѣлиятъ български народъ и частно гр. Охридъ сж прѣдставени, че ликуватъ и пѣснославятъ своя великъ светитель. Въ очитѣ на поета раката съ мощитѣ му е богатство, слънчевъ кржгъ за Охридъ.

Въ третия канонъ изворъ на вдъхновението на поета съставлява чудотворната сила на светителя. Нѣжни умилителни звукове се редятъ въ него. Лиричниятъ елементъ прѣобладава надъ разказния въ противоположность на първитѣ канони, гдѣто разказниятъ елементъ заема главно мѣсто.

Поетичното творчество на Хоматиана се отличава съ своя реалистиченъ характеръ. Прѣдъ пѣвеца се носи все реалниятъ образъ на светеца. И когато повигне своя погледъ въ надземната сфера, той само зърне тамъ и пакъ се върне на земята. Поради това пѣнето на Хоматиана е сдържано, отмѣрено, пълно съ смисъль, лишено отъ витийство, и при все това то поразява съ своя небесенъ блѣсъкъ и духовенъ чаръ.

Въ вечернитѣ и утреннитѣ стихири за св. Наума не е означенъ авторътъ. Тѣ се отличаватъ отъ канонитѣ на Константина Кавасила за св. Наума и 15-тѣ Тивериополски мжченици. Стилътъ имъ е по-високъ и стегнатъ, въображението на автора имъ е по-

---

[1]) Г. Балашчевъ, Климентъ епископъ словѣнски стр. ιѧ, 44. [2]) ibid. стр. ιѧ, 58; [3]) ibid. стр. ιѕ, 72. [4]) ibid. стр. κѣ, 113. [5]) ibid. стр. ѧѧ, 119. [6]) ibid. стр. ѧѕ, 148. [7]) ibid. стр. ѧз, 152. [8]) ibid. стр. ѧи, 158. [9]) ibid. стр. ιѧ, 58. [10]) ibid. стр. ιѧ, 59. [11]) ibid. стр. ιѕ, 70. [12]) ibid. стр. ιг, 55.

пламенно и въ тѣхъ блика сѣкашъ неудържимъ патосъ, което не се забѣлѣзва въ творенията на Константина Кавасила. Силата на емоцията и въображението, може би, се опрѣдѣля отъ характера на самия видъ на пѣсъньта, обаче стегнатиятъ езикъ показва, че стихиритѣ не сж произведение на Кавасиловото перо. Извѣстни пѣсни на Хоматияна се отличаватъ отъ Кавасиловитѣ именно по стегнатия езикъ. Възъ основа на това може да се прѣдполага, че въпроснитѣ стихири за св. Наума сж Хоматиановн. Бурниятъ прѣливъ на чувствата въ тѣхъ тъкмо хармонира съ холеричния темпераментъ на Хоматиана, какъвто го виждаме въ писмото му до никейския патриархъ Германа. Сжщо така игривостьта на образитѣ и езиковиятъ блѣсъкъ твърдѣ напомнятъ перото на Хоматияна. Св. Наумъ е нареченъ: „Изобилие на благодатьта, приятенъ сждъ на Духа и свѣтълъ дворецъ на Словото“[1]) „божественъ Наумъ, неботаникъ и глашатай на православието“, „рѣка на божественитѣ тайнства“[2]) „вмѣстилище на добродѣтели“ „жилище на Св. Троица“[3]) „Наумъ всеславенъ“[4]) „Наумъ всепочитанъ“[5]), „творецъ на чудеса“ “богоносенъ всеблаженъ“[6]), „подражателъ на апостолитѣ, правило на архиереитѣ, красота на прѣподобнитѣ[7]). — По всѣка вѣроятность, на Хоматиана принадлежи и стихотворението, което Георги Пахимеръ приписва на архиепископа Яковъ Проархий. То било написано по случай нѣкакъвъ походъ на императора Теодоръ Комнинъ[8]), подъ когото не може да се разбира Теодоръ Ласкарисъ II, въ чието врѣме, може би, е живѣлъ Яковъ Проархий, а епирскиятъ владѣтелъ Теодоръ Комнинъ Дука[9]) Очевидно, Георгий Пахимеръ е слѣлъ Якова Проархия съ Димитъръ Хоматиана, поради което погрѣшно е мислилъ, че Теодоръ Комнинъ билъ вѣнчанъ отъ Якова Проархия (στεφθεὶς παρὰ τοῦ Ἀχριδῶν Ἰακώβου).

5) *Константинъ Кавасила.* Нему принадлежатъ *четири канона* (по единъ за св. Климента и св. Наума и два за Тивернополскитѣ мжченици) Каноните за Тивернополскитѣ мжченици той е написалъ като струмишки епископъ, а останалитѣ два канона като охридски архиепископъ. Надъ първия канонъ за Тивернополскитѣ мжченици се чете заглавие: „Ποίημα Κυρίου Κωνσταντίνου Ἀρχιερέως τῆς αὐτ' Τιβεριουπόλεως τοῦ Καβασίλα“[10]). Не личи акростихътъ. Подиръ пѣснитѣ на тоя канонъ сж поставени пѣснитѣ на другъ канонъ за Тивернополскитѣ мжченици съ

---

[1]) Ржкописъ на Соф. нар. библ. № 590 (501) стр. 1161, I стих.
[2]) Ibid. II стихира. [3]) Ibid. V стихира. [4]) Ibid. VI стихира.
[5]) Ibid. слава. [6]) Ibid. стр. 1163, слава на утренята.
[7]) Ibid. III. слава.
[8]) Migne t 143. кн. I, col. 517.
[9]) Вж. Pitra, VII, 355, и 578, гдѣто Хоматианъ нарича деспота Теодора Комнинъ.
[10]) Ржкописъ, Соф. нар. библ. № 589, стр. 26.г

акростихъ: „Σύνταγμα τερπνὸν Μαρτύρων ἐπαινέσω" (ще възхваля приятния сонмъ на мжченици).[1]).

Въ втория канонъ първитѣ пѣсни на всичкитѣ оди не сж подчинени на акростишния строй. Ако изпуснемъ началнитѣ имъ букви, то акростихътъ ще излѣзе цѣлъ.[2]).

Канонътъ за св. Климента, пѣснь по гласъ В, има акростихъ: „Καβασίλας σοι δεύτερον πλέκει χρόνον ὁ Βουλγαρίας, Κλήμη" (Кавасила, архиепископътъ на България, ти плете, Клименте, второ пѣснопѣние). Акростихътъ е строго издържанъ.[3]). Всѣка ода се състои отъ петь пѣсни. Тоя канонъ се намира въ службата на св. Климента на 27 юлий.

Думата „δεύτερον" въ акростиха свидѣтелствува, че Константинъ Кавасила е написалъ още *единъ канонъ на св. Климента*, който обаче не е извѣстенъ.

Канонътъ за св. Наума е съставенъ по акростихъ: „Ναοῦμ τὸ λοιθὸν λήμμα θεῷ αἰνέσω, ὁ ἀρχιποιμὴν Βουλγάρων Κωνσταντῖνος ὁ Καβασίλας" (Азъ, пастиреначалникътъ на българитѣ, Константинъ Кавасила, ще хваля Наума, Божията придобивка).[4]) Между отдѣлнитѣ оди на тоя канонъ сж помѣстени пѣсни, които започватъ съ слѣдващитѣ букви на акростиха на канона, но съставляватъ часть на другъ канонъ, както се вижда отъ надписа на всѣка една отъ тѣхъ: „ἄλλος". Тъй, слѣдъ първата ода на първия канонъ слѣдва петопѣснена ода съ акростишни букви αμην; слѣдъ третята ода петопѣснена ода съ акростишни букви δουλ; слѣдъ четвъртата ода 4—пѣснена ода съ акростишни букви αρων;[5]) слѣдъ петата—ода съ акростишнитѣ букви Κωνσ;[6]) слѣдъ шестата ода — ода съ ταντ;[7]) слѣдъ седмата ода — пѣсни съ νος;[8]) слѣдъ VIII ода — пѣсни съ ὁ Καβα; слѣдъ IX ода — пѣсни съ σιλας.[9]) Отсжтствуватъ пѣснитѣ съ акростишнитѣ „:" отъ думата „λοιθὸν" и „ὁ ἀρχι" отъ думата ἀρχιποιμὴν.

Очевидно, одитѣ съ надписа „ἄλλος" съставлязатъ другия канонъ на Кавасила за св. Наума. Двата канона сж построени по единъ общъ акростихъ, като части на едно цѣло. Указание за това виждаме въ надписа слѣдъ първата ода на първия канонъ „ὁ δεύτερος κανὼν συνημμένην ἔχων τὴν ἀκροστιχίδα τῷ πρώτῳ".[10]) Ка-

---

[1]) pag. cit.

[2]) Вж. ibid. стр. 26[r], 27, 27[r], 28, 28[r], 35[r], 36, 36[r], 37: I ода—Σύντ, III ода—μαγμα, IV-та ода—ατερπ, V-та ода—τνδνμ, VI-та ода ο αρτω, VII—ὑρῶνα, VIII—παιν, IX—σέσω.

[3]) Вж. ibid. стр. 18, 18[r], 19, 19[r], 20, 20[r] и 21: I ода—Καβασ, III ода—λάς σοι, IV—δεύτερ, V—πλέκ, VI—ει χρον, VII—ον ὁ Βου, VIII—λγαρία, IX—ς Κλήμη.

[4]) Вж, ржкописъ въ Соф. нар. библ. № 590 (501) стр. 1164, 1165, 1166, 1167, 1168 и 1169: I ода — Ναουμ, III — το λο, IV — θεο, V — λημ, VI — μαθε, VII — ου αι, VIII — νεσω, IX — αρχιπ.

[5]) ib., стр. 1164 и 1165 [6]) Ibid. стр. 1166. [7]) pag. cit. [8]) Ibid. стр. 1167. [9]) Ibid. стр. 1168. [10]) Ibid. стр. 1164.

василовата лира има за прѣдметъ подвижническата и славянската просвѣтна дѣйность на св. Климента и Наума. Кавасила е въ възторгъ отъ свѣтлата имъ паметъ. Въ първата пѣсънь на първата ода отъ първия канонъ на св. Наума той се моли на свѣтителя да го вдъхнови като „рѣка Божия", чрѣзъ своитѣ молитви, съ св. Духъ, за да прослави дѣлата му съ пѣсни.[1]) Животътъ на светеца е равноангелски;[2]) Наумъ се е възвисилъ надъ божественитѣ кедри по съвършенството си;[3]) съ своитѣ чудеса покрилъ мизийскитѣ гори и прѣдѣлитѣ на земята;[4]) той е „горѣлъ отъ ревность къмъ вѣрата"[5]) и за вѣрата е прѣтърпѣлъ скръбь, затвори и мъки.[6]) Пѣвецътъ особено се възхищава отъ просвѣтната дѣйность на Наума срѣдъ българския народъ. Епохата на Наума и Климента му се прѣдставлява за България като епоха на апостолския духъ. Оттукъ обилието на библейскитѣ образи, когато изобразява тѣхната дѣйность. Послѣдвалъ своитѣ учители още отъ младини,[7]) Наумъ билъ σοφὸς (мждрецъ), „миналъ границитѣ на естественото и се приближилъ до границитѣ на богопознанието".[8]) Борейки се наедно съ учителитѣ си (Кирила и Методия), той е станалъ съучастникъ на апостолската дѣйность.[9]) Той е божественъ иерархъ, който е освѣтилъ земята на мизийцитѣ (българитѣ) съ евангелската[10]) свѣтлина; Авраамъ за българския народъ: „както Богъ въздигна отъ камъне синоветѣ на Авраама, тъй и българския народъ—чрѣзъ Наума".[11]) Наумъ и „божественията" Климентъ сж културоносци за мизийцитѣ (τῷ δὲ θείῳ Κλήμεντι συμπόνῳ χρησάμενος σὺν αὐτῷ καρδίας Μυσῶν ἐγεώργησας).[12]) Чрѣзъ божествената проповѣдь на Наума „каменосърдни народи" сж познали Бога,[13]) чрѣзъ него народътъ, който е седѣлъ въ тъмнината, е видѣлъ свѣтлината на познанието.[14]) Пълненъ „съ мждростьта на Прѣмждрия", той е поучилъ „дивия български народъ да почита Бога-Тройца по лице и единъ по природа".[15]). Съ своитѣ поучения той е направилъ българския народъ отъ неразуменъ (ἄλογον) въ благоразуменъ (εὔλογον);[16]) прѣвърналъ народа-дивъ звѣрь въ Христова овца.[17]) Подобно на „богоизбрания" пророкъ Наума, „Наумъ Мждри е разбъркалъ морето на безбожието и като риби е привличалъ хората, които сж тънѣли въ дълбочинитѣ на невѣрието."[18]) По силата

---

[1]) pag. cit. [2]) pag. cit. 3 пѣсънь I ода. [3]) pag. cit. 4 пѣсънь I ода. [4]) pag. cit. 1 пѣсънъ, I ода.
[5]) pag. cit. 3 пѣсънь, ода I. [6]) Ibid. стр. 1164, 2 пѣсънь, I ода.
[7]) pag. cit. 2 пѣсень, I ода, ἄλλος. [8]) pag. cit 2 пѣсень, III ода
[9]) Ibid. стр. 1165, 1 пѣсень, III ода. ἄλλος [10]) pag. cit 2 пѣсень. [11]) pag. cit 3 пѣсень. [12]) pag. cit κάθισμα.
[13]) pag. cit. 1 пѣсънь, IV ода; 3 пѣсънь III ода. [14]) ib. стр. 1165. 4 пѣсънь, III ода, ἄλλος. [15]) pag. cit. 2 пѣсънь, IV ода. [16]) ibid. стр. 1163, 1 пѣсънь, ода ἄλλος. [17]) ibid. 1167, 2 пѣсънь VII ода
[18]) ibid. стр. 1165, 2 пѣсънь IV ода.

на вѣрата и проповѣдьта си, Наумъ билъ подобенъ на 70-тѣ апостоли и станалъ истински приемникъ на „божествения" Методий, българския Павелъ, възродителя на Панония.[1]) Наумъ билъ оржжие господне (ἅρμα Κυρίου) [2]); свещенъ кивотъ на завѣта, който е спасилъ мизийския народъ[3]). Всичкитѣ Седмочисленици сж просвѣтители на България, всемждри свѣденотаинници[4]).

И въ канонитѣ за 15-тѣ тиверіополски мжченици се виждатъ сжщиятъ изященъ езикъ, кратки и силни изрази, обективно съзерцаване на дѣянията на мжчениците.

6. *Яковъ Проархий*. Алаци съобщава, че тоя архиепископъ е написалъ изящни църковни рѣчи[5]), отъ тѣхъ обаче нито една не се запазила.

7. *Архиепископитъ Адрианъ* и

8. *Генадий* сж извѣстни като противолатински писатели. Трудоветѣ на Адриана не сж запазени. Навѣрно, нему принадлежатъ пазенитѣ въ Баварската библиотека № CXVI. vii. двѣ съчинения на ненаименованъ охридски архиепископъ съ заглавия: 1) Congressio cum latinis и 2) De processione Spiriti sancti[6]). Отъ Генадия има сжщо трактатъ за произхода на св. Духъ, но до сега не е издаденъ; пази се въ Баварската библиотека №CXVIII[7])

9. *Архиепископъ Григорий* билъ виденъ писатель. Отъ неговитѣ произведения сж извѣстни едно неголѣмо каноническо съчинение и нѣколко послания[8]). Освѣнъ това въ славянската служба за св. Климентъ има стихири на „Господи возвахъ" съ надпись: Творенїе кир Григо́рия архїепипа прькїе Моустиніанїе-и вн Блъгарїе [9]) Нему принадлежатъ и петь литийни стихири, сжщо и стиховнитѣ стихири на великата вечерня въ службата за св. Климента, както се вижда въ надписа надъ тѣхъ: на стихвно стхры, кир Григорїа архїепипа Блъгарьскаго.[10]) Творба на архиепископъ Григория

---

[1]) ibid. стр. 1166, 1 пѣсънь, V ода, и ода ἄλλος.
[2]) ibid. стр. 1167, 3 п., VII ода. [3]) ibid. стр. 1168, 4 п., IX ода.
[4]) pag. cit. 1 п. IX ода.
[5]) De Perpetua Consensione, 715—716. [6]) ibid. стр. 871
[7]) pag cit. [8]) Голубинскій, Кр. очеркъ ист. прав. църквей стр. 127
[9]) Г. Балсачевъ, Климентъ, епископъ словѣнски, стр. Д.
[10]) ibid. стр. И, Балсачевъ мисли, че авторъ на тия стихири не е архиепископъ Григорий, който е живѣлъ въ първото десетилѣтие на XIV в. (вж. цит. съч. стр. XV). Обаче не се знае въ византийско врѣме да е сжществувалъ другъ охридски архиепископъ Григорий - писатель. И нѣма основание да се мисли, че писатель не можелъ да бжде извѣстниятъ архиепископъ Григорий, който, както видѣхме, билъ човѣкъ мждръ въ рѣчитѣ си и, както свидѣтелствува реонътъ извършенъ отъ него въ охридската църква св. София, сжщо билъ обхванатъ отъ ревность да възвеличи своята църква по подражание

можемъ да считаме и утреннитѣ стихири, защото въ славянската служба тѣ слѣдватъ непрѣкъснато като едно цѣло, безъ да е означено на нѣкоя отъ тѣхъ името на новъ авторъ, когато на канона слѣдъ тѣхъ е надписано името на Хоматиана.

Въ своитѣ пѣсни архиепископъ Григорий, както Хоматианъ, възпѣва главно просвѣтната дѣйность, на св. Климента, когото въ своето възхищение го счита *тринадесети апостолъ*. „Блъгарскый языкъ тѣ быс Климентѣ богодъхновѣнне, ибо проповѣдоуетъ тритинагóнадесѧтѣ“ [1]) Климентъ билъ божествена тръба на истината, той билъ помазанъ „да проповѣдва Евангелието на небесното царство и е изпълнилъ България съ благовонието на познанието“ (τῆς ὁσμῆς τῆς γνώσεως)[2]); той е „очистилъ мизийскитѣ народи съ кръщение“[3]); „като възприелъ апостолската ревность, е обхваналлъ цѣлата земя, проповѣдвалъ е Евангелието Христово на много народи и е извелъ отъ лъсть неизкуснитѣ хора, съ което той е свършилъ пжтя по подобие на Павла“[4]). За пѣвеца св. Климентъ е не само първиятъ български апостолъ, но и *първиятъ пастирь на Мизия и Панония*, общъ за всичкитѣ прѣдстоятель и безсрѣбренъ врачъ,[5]) слава и похвала на архиерентѣ[6]), великъ поборникъ на Духа[7]), непоколебимъ стълбъ на православието[8]). Пѣвецътъ често нарича Климента *великъ*.

Творчеството на архиепископа Григория до толкова е реалистично, че нѣма нито една сѣнка на неземенъ животъ, която се забѣлѣзва въ поезията на Хоматиана. Но при все това Григорий не пѣе тъй сдържано и спокойно, както Хоматианъ. На мѣста въ стиховетѣ му се чувствува лиричен кипежъ.

10) *Архиепископъ Антимъ Метохитъ* е написалъ противъ латинитѣ за произхода на Св. Духъ и въ защита на Григория Палама, чийто горещъ привърженикъ билъ[9]).

11) *Иванъ Педиасимъ* билъ дяконъ и хартофилаксъ на Охридската архиепископия при Андроника Палеолога II (1282—1328) и Андроника Палеолога III (1328—1341). Неговата длъжность е указана въ надписа върху геометрията му: Τοῦ σοφωτάτου χαρτοφύλακος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, τοῦ καὶ

на прѣдишнитѣ велики архиепископи-пѣвци. При това честата употрѣба на думата „Мизи“ мѣсто България въ стихиритѣ като че подсочва на сжщия архиепископъ Григорий, който въ надписе си на споменатия храмъ се нарекълъ просвѣтитель на мизийскитѣ народи мѣсто на българитѣ, както обикновено се титулували всички архиепископи.

[1]) Г. Балъчевъ, цит. съч. стр. є 16.

[2]) ibid. стр. s, 22. [3]) ibid. стр. и, 31. [4]) ibid. стр. і, 37, [5]) ibid. стр. є 17 и 19. [6]) idib. стр. и, 31. [7]) ibid. стр. s, 23. [8]) ibid. стр. ѳ, 35.

[9]) Голубинскій цит. съч., стр. 127—128.

ὑπάτου τῶν φιλοσόφων, κυροῦ Ἰωάννου Διακόνου τοῦ Πεδιασίμου[1]). Титулътъ му „ипатъ (князъ) на философитѣ" свидѣтелствува за неговото високо образование. Той билъ единъ отъ кореспондентитѣ на цариградския патриархъ Григорий, родомъ отъ Кипъръ.[2]). Въ геометрията си подъ заглавие Μονῳδία περὶ μετρήσεως καὶ μερισμοῦ γῆς, той дава очертъ на Хероновия възгледъ за линиитѣ, жглитѣ и повърхнинитѣ. Споредъ Крумбахера, тоя очертъ е много изопаченъ.

Отъ Педиасима сж запазени въ откъслеци още филологични и философски школни съчинения въ видъ на схолии къмъ съчиненията на Хезиода, Теокрита, Клеомеда, разяснения на Аристотеля и съчинението на Аполодора за 12-тѣ подвизи на Ираклa; разказъ за 9-тѣ музи, чието число обяснява алегорично; трактатъ за това, какъ да се спасява седеммѣсеченъ и деветмѣсеченъ младенецъ, дѣто дава математикосмистично обяснение за животоспособностьта на седеммѣсечния и деветмѣсечния зародишъ. Той е оставилъ и цѣлъ сборникъ ямбични стихове подъ заглавие: „Ἰωάννου τοῦ Πεδιασίμου τοῦ Βουλγαρίας χαρτοφύλακος πάθος. Περὶ γυναικὸς κακῆς-περὶ γυναικὸς ἀγαθῆς" (Трудъ на Иоана Педиасима, хартофилаксъ на България. За лошата и добрата жена). Въ тѣхъ риторизмътъ е взелъ широко мѣсто.[3]).

ДЕВЕТА ГЛАВА

Устройство и управа на Охридската църква.

1. Общитѣ начала на иерархичното устройство.

Охридската архиепископия, като членъ на Православната църква, е различавала въ себе си, два иерархични принципа: 1) на свещенослужението (ordinis) и 2) свещеноначалието (jurisdictionis). Първиятъ принципъ билъ основна догма на цѣлото й устройство и животъ. Свещенослужителската иерархия била божествено учрѣждение и носителка на църковната власть. Тя е признавала едната и другата иерархия съединени помежду си, обаче не е поставяла достойнството на първата въ зависимость отъ онова на втората. Функциитѣ на първата сж били призна-

---

[1]) Karl Krumbacher, Geschichte der Byzantinischen Litteratur von Iustinian bis zum Ende des Oströmischen Reiches (527—1453), стр. 477.

[2]) Другитѣ кореспонденти сж били: великиятъ логотетъ Теодоръ Мусалонъ, Георги Акрополитъ, дъщерьтъ Теогность и др. Krumbacher, ibid).

[3]) Krumbacher, цит. съч., 557.

ни за валидни независимо отъ това, дали тѣ сж били извършени отъ недостойни лица или отъ лица, принадлежащи къмъ друга Православна църква. Функциитѣ пъкъ на втората иерархия сж можели да търпятъ промѣни въ зависимость отъ обстоятелствата. Това строго различаване на свещенослужителската правоспособность отъ свещеноначалническата е легнало въ основата на извѣстното намъ рѣшение на Охридския съборъ за ржкоположенията, извършени отъ „загорскитѣ" епископи. Съборътъ е изхождалъ отъ възгледа, че ржкополагащитѣ не прѣдаватъ на ржкополаганитѣ нищо отъ своитѣ душевни или тѣлесни недж-зи, а само дарове на Св. Духъ [1]) Правилностьта на ржкоположението, споредъ тоя съборъ, не може да се оспорва даже, ако то е извършено отъ иерарси, ржкоположени отъ православни епископи, които слѣдъ ржкоположението си сж станали еретици. Съборътъ привеждалъ за примѣръ цариградския патриархъ Анатолия, който билъ ржкоположенъ отъ александрийския патриархъ Диоскора до падането на послѣдния въ монофизитство.

Къмъ кандидатитѣ за иерархиченъ чинъ Охридската църква е прѣдявявала условията, прѣдвидени въ църковнитѣ канони. Въ писмата на Хоматиана като прѣчка за получаване на духовенъ чинъ се изтъкватъ *незаконороденостьта* [2]), *душевната немощность* [3]), *второбрачието* [4]). Не се ржкополагалъ и тоя, който слѣдъ смъртьта на законната си годеница се оженѣлъ за друга, защото законното обрѫчение се смѣтало за „равносилно" на пълненъ бракъ (τελεῖον γάμον τὸ ἰσοδύναμον)[5]). Обаче позволявало се ржкоположението на сгоденъ за непълнолѣтна дѣвица и слѣдъ смъртьта ѝ жененъ за друга: въ тоя случай обрѫчението се считало недѣйствително [6]).

Отъ кандидатитѣ за епископски чинъ се изисквало *безбрачие*, обаче монашеството не било задължително. Жененъ свещеникъ е можелъ да бѫде ржкоположенъ за епископъ само слѣдъ доброволна раздѣла съ жена си, която при това трѣбвало да постжни въ монастиръ, съгласно съ Юстиниановото постановление. Въ Драчката епархия единъ дяконъ билъ избранъ за епископъ на овдовѣла епархия и билъ ржкоположенъ за свещеникъ. Обаче за епископъ не билъ ржкоположенъ, защото жена му не искала да се разведе и да иде въ монастиръ. Другъ клирикъ на сжшата епархия билъ избранъ за епископъ на друга овдовѣла църква, като обявилъ, че жена му ще приеме монашество. Той билъ ржкоположенъ за епископъ, обаче жена му е продължавала да живѣе като мирянка и даже се намирала въ сношение съ чужди мѫже. На запитването на Константина Кавасила, какво да стори съ тоя епископъ, Хоматианъ е отговорилъ, че епископ-

---

[1]) Pitra, col. 569—570. [2]) ibid. col. 714. [3]) ibid. col. 527.
[4]) ibid. col. 65 и 148.
[5]) ibid. col. 65. [6]) ibid. col. 66.

скиятъ санъ на новоржкоположения остава безвъзвратенъ (ἀπερίτρεπτος), а жена му трѣбва да бѫде принудена да се постриже или поне да ѝ се наложатъ епитимии за неизпълнение на обѣщанието си и „задѣто намислила да играе тамъ, гдѣто не бива да се играе[1])". „Ако тя остане въ свѣта — казва Хоматианъ, — то това ще бѫде безчестие за ржкоположения и чрѣзъ него за великото архиерейско служение и помазание".[2]) Сѫщо и епископътъ не трѣбва да остане безъ епитимия, защото е излъгалъ митрополита. Обстоятелството, че той билъ излъганъ отъ жена си, не ще смекчи вината му, защото и прародителятъ е съгрѣшилъ, излъганъ отъ жена си, но той все пакъ билъ осѫденъ, задѣто той, като по-якъ и по-старъ, е отстѫпилъ на по-нѣжния и послабия[3]). Хоматианъ е хвърлилъ упрѣкъ и на ржкоположилия го митрополитъ, защото той го ржкоположилъ мимо каноницѣ и законитѣ и не по нѣкаква нужда е отстѫпилъ отъ тѣхъ. Отъ кандидата за духовенъ санъ се изисквала и *дълговѣчность*. Който единъ пѫть е блудствувалъ, той, споредъ Хоматиана, не може да бѫде свещеникъ, дори ако и мъртвитѣ възкръснатъ, както казва Василий Велики[4]).

Непрѣменно условие за ржкоположение се считало *приемството на благодатьта*, т. е. ржкоположението трѣбвало да иде отъ иерархия, която е водила началото си отъ апостолитѣ и не се отдѣлила отъ единството на Вселенската цѣркова съ прѣкъсване на ржкоположното приемство и съ догматични отклонения. Българската партия въ Охридския съборъ е посочвала тази именно страна за оправдание на ржкоположенията, извършени отъ „загорскитѣ" епископи. Тя е изтъквала за бѣлѣзи на каноничността на търновската иерархия: 1) православието ѝ и 2) произходътъ ѝ отъ гръцката иерархия (ржкоположението на търновския архиепископъ отъ трима гръцки епископи и прѣбиването на цариградския патриархъ Иванъ Каматиръ въ България)[5]).

Епископътъ е ималъ право да ржкополага *само въ своята епархия*. Даже митрополитътъ (слѣдов., и архиепископътъ) е нѣмалъ право да свещенодѣйствува въ епархията на подвѣдомствения си епископъ, безъ съгласието на послѣдния. „Свещенодѣйствието на митрополита — отговаря Хоматианъ на драчкия митрополитъ К. Кавасила — въ епархията на подвѣдомствения му епископъ ще бѫде безупрѣчно, ако се извърши съ пълномощието (ἐπιτροπή) на епископа. Защото съ това и приличната на свещеницитѣ смиреность ще се запази и повелитѣ на свещенитѣ и божествени канони ще се удържатъ. Защото тѣ (т. е. каноницѣ) наричатъ надутость и подвеждатъ подъ остра епитимия, когато нѣкой прояви архиерейски права въ областьта, принадлежаща на юрисдикцията на другъ архиерей безъ пълномощието на послѣдния.

---

[1]) Ibid col. 683. [2]) Ibid. col. 684. [3]) Ibid. col. cit.
[4]) ibid. col. 712. [5]) ibid col. 43.

Защо това? Заради честьта на епископа и зачитане на неговата юрисдикция, митрополитътъ му трѣбва да свещенодѣйствува въ неговата епархия съ негово пълномощие и съгласие"[1]). Сѫщо не се позволявало на епископъ отъ една епархия да дава изповѣднишко право на свещеникъ отъ друга епархия[2]). Все по силата на вжтрѣшната автономия на епархиитѣ, свещеницитѣ, получили изповѣднишко право отъ своя архиерей, не сѫ губѣли това право слѣдъ смъртьта на тоя архиерей и не сѫ били длъжни да се обръщатъ къмъ новия архиерей за повторно получаване на сѫщото право, освѣнъ ако първиятъ архиерей не билъ низверженъ. Споредъ естественото право — обяснява Хоматианъ — „това, що единъ пѫть е построено, не може да бѫде построено два пѫти"[3]), сирѣчь естественото право прѣчи да се приема второ рѣшение за единъ и сѫщъ процесъ. „Иначе, казва Хоматианъ, архиереитѣ и свещеницитѣ, и дяконитѣ, и всичкитѣ останали клирици слѣдъ смъртьта на ржкоположилитѣ ги би трѣбвало да искатъ ново ржкоположение отъ новитѣ митрополити и епископи"[4]) Сръбскиятъ краль Стефанъ Радославъ е запиталъ архиепископа Хоматиана: „Придворниятъ му свещеникъ кого трѣбва да споменува при свещенодѣйствията — ржкоположилия го архиерей или мѣстния архиерей?" Архиепископътъ му отговорилъ, че всѣки архиерей има въ епархията си неприкосновена (ἀκολόβωτον) прономия, (право), и никой архиерей не може да свещенодѣйствува безъ съгласието на мѣстния архиерей. Толкозъ повече единъ свещеникъ не може да споменува името на ржкоположилия го архиерей въ епархия на другъ архиерей. Кралскиятъ свещеникъ трѣбвало да споменува мѣстния епископъ, за да не се нарушавалъ свещеническиятъ редъ[5]). Обаче както въ другитѣ цѫркви, тъй и въ Охридската това правило понѣкога се отминавало. Прѣдъ видъ на изключителнитѣ обстоятелства, въ които била поставена Сервийската епископия, подвѣдомствена на солунския митрополитъ, охридскиятъ Синодъ, по прѣдложение на епирския владѣтель Теодоръ Комнинъ, е рѣшилъ да постави епископъ въ Сервия, но като му позволилъ да споменува името на солунския митрополитъ[6]) Въ своя актъ Синодътъ отбѣлѣзва, че той твърдѣ ясно съзнава светостьта на каноничния принципъ, който не допуска, единъ епископъ да се бърка въ епархията на другъ епископъ но въ случая се намѣсилъ безъ всѣка умисъль да наруши правата на солунския митрополитъ, а само отъ желание да подобри положението на епископията, останала безъ архиерей слѣдъ прѣвземането на Сервия отъ латинитѣ[7]).

---

[1]) ibid col. 635-636. [2]) ibid. col. 638.
[3]) ibid. col. 637: τὸ ἅπαξ ταχθὲν, δὶς ταχθῆναι οὐκ ἔχει δύναμιν.
[4]) ibid. col. 639 — 640 [5]) ibid. col. 691 — 692.
[6]) ibid. col. 335 — 338.
[7]) ibid. col. 336.

2. Управни органи

Върховни управни органи на Охридската църква сж били *архиепископътъ* и *синодътъ*. Числото на синодните членове не е възможно да се установи по липса на свѣдения. Само въ единъ актъ на Хоматиана се посочва, че той е разглеждалъ въ Славишката епископия брачно дѣло въ съзаседание съ двама епархийски епископи.[2]) Изглежда, Охридскиятъ синодъ е нѣмалъ постоянно число членове и, вѣроятно, въ него сж участвували онѣзи епархийски епископи, които сж можели да пристигнатъ при архиепископа, и тѣ сж оставали за членове безсрочно.

Архиепископътъ, съгласно съ привилегиитѣ на архиепископията, трѣбвало да бѫде избиранъ и ржкополаганъ отъ Синода, обаче фактически слѣдъ императора Василия II, както видѣхме, той се избиралъ отъ императора, а Синодътъ, по всѣка вѣроятность, начело съ костурския епископъ само го ржкополагалъ. Архиепископътъ билъ избиранъ отъ императора по сѫщия начинъ, по който и цариградскитѣ патриарси,[3]). Обикновено 12 епископи или, когато не било възможно да се събератъ такъвъ брой, само явилитѣ се епископи сж избирали трима кандидати, чиито имена се изпращали писмено на императора. Този изборъ билъ само за форма, понеже кандидатитѣ прѣдварително сж били посочвани отъ императора. Слѣдъ като императорътъ е избиралъ единого отъ кандидатитѣ, чрѣзъ своитѣ и църковнитѣ архонти е съобщавалъ на избрания кандидатъ за избирането му. Ако избранияъ не е приемалъ прѣдлагания постъ, билъ избиранъ вторияъ кандидатъ; ако и той се откажелъ-третияъ. Ако пъкъ и тримата кандидати се откажели, се произвеждалъ новъ изборъ. Новоизбранияъ се прѣдставялъ на императора въ двореца. Императорътъ е излизалъ съ корона и другитѣ царски отличия и е сѣдналъ на прѣстолъ, а задъ прѣградката (διαφράγματος) сж стоели всички дворцови сановници въ парадни дрехи. На третото мѣсто на триклина срѣщу императора сж поставяли прѣстолъ, покритъ съ златенъ губеръ. На прѣстола е сѣдалъ кандидатътъ. Слѣдъ това се подигала завѣсата на прѣградката и всички, които сж присѫтствували, сж пѣели многолѣтствие. Най знатниятъ отъ архонтитѣ е взималъ кандидата за ржката и го привеждалъ прѣдъ анаватрата (дървено възвишение на мѣстото, гдѣто е започналъ триклинътъ). На императора сж подавали архиепископския жезълъ, и той заедно съ сина си, ако послѣдниятъ е присѫтствувалъ, е произнасялъ съ високъ гласъ: „Св. Троица чрѣзъ даруваното отъ Нея на насъ царство те утвърждава архиепископъ на Първа Юстиниана Охридъ и на цѣла България". Тозчасъ всички-

---

[1]) Ibid. col. 336.

[2]) Παπαδόπουλο-Κεραμεύς, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, стр. 3.

[3]) Codinus, De offic., стр. 105.

тѣ, които сѫ присѫствували, сѫ изпѣвали многолѣтствие. Архиепископътъ се качвалъ на анаватрата, взималъ е жезъла отъ ръцѣтѣ на императора, когото благославялъ, и тутакси слизалъ. Императорътъ и архиепископътъ сѫ сѣдали, а присѫтствувалитѣ ги акламирали и съ това церемонията се свършвала. Архиепископътъ се връщалъ въ Охридъ и се отправялъ въ архиепископската църква, гдѣто е приемалъ поздравленията на архиереитѣ и първенцитѣ.

Архиепископътъ, като прѣдстоятель, е прѣдставлявалъ автокефалната си Църква прѣдъ въпкашния свѣтъ. Съ знанието на Синода той се сношавалъ съ императора и другитѣ органи на свѣтската власть по църковнитѣ работи; сѫщо чрѣзъ него Охридската църква била въ общение съ другитѣ православни църкви. Той билъ официалнитъ защитникъ на автокефалията и правата на своята Църква и отговоренъ органъ прѣдъ свѣтската власть. За Синода той билъ прѣдсѣдатель. И Теофилактъ, и Хоматианъ подчертаватъ *колегиалния характеръ* на управата на своята Църква. Теофилактъ въ нѣколко свои писма споменува за събори. На прѣспанския архонтъ Макремволитъ той пише: „Азъ не съмъ се избавилъ още отъ болестьта, мой славенъ въ Господа синъ! Но гласътъ на канонитѣ, гласътъ на Иисуса Христа ни заповѣдва (да свикаме) свещенъ съборъ и ни подига отъ постелята и ни подбужда да носимъ одъра. Приеми ни съ синовно разположение въ Прѣспа, гдѣто е назначенъ съборътъ“ [1]). Хоматианъ пъкъ ясно отбѣлѣзва въ синоднитѣ актове *прѣдседателското си положение* въ Синода, като нарича себе си „наша скромность, прѣдседателствуваща синодно“: συνοδικῶς προκαθημένης τῆς ἡμῶν μετριότητος, δοκιμασία συνέστη[2]). Духовното сѫдилище на архиепископа се нарича синодно: ὥστε τῷ συνοδικῷ δικαστηρίῳ τῇ τῆς ἡμῶν μετριότητι ὡς καταφυγῇ χρήσασθαι (за да се употрѣби като прибѣжище синодното сѫдилище при наша скромность)[3]). Изобщо почти въ всички актове на Хоматиана архиепископската дѣйность се прѣдставя неразривно свързана съ дѣйностьта на Синода.

Тѫжещитѣ се лица се явявали прѣдъ архиепископа и Синода и се обръщали съ обща молба къмъ тѣхъ. Ботротскиятъ епископъ Димитъръ пише: Παναγιώτατέ μου δέσποτα, ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας καὶ ὑμεῖς πανιερότατοι τῆς κατ' αὐτὸν ἐπαρχίας ἀρχιερεῖς (Всесвѣтѣйши ми владико, архиепископе на цѣла България, и вие всесвѣтѣйши архиереи въ неговия диоцезъ) [4]). Сѫщо и пасонитѣ: Παναγιώτατέ μου δέσποτα ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας, καὶ ὑμεῖς οἱ συμπαρόντες πανιερώτατοι ἀρχιερεῖς κα δέσποταί μου, παρακαλῶ δοθῆναι μοι ἀποκρισιν παρὰ τῆς ὑμῶν ἁγιότητος (Всесвѣтѣйши ми владико, архиепископе на цѣла България и вие съпри-

---

[1]) Migne t. 126, col. 469, ep. 53.

[2]) Ibid col. 565, col. 56, 83. 185, 225, 257, 351, 433, 445, 527, 527. [3]) Ibid. col. 289. [4]) Ibid. col. 341.

сжтствуващи всесвещенѣйши архиереи и мои владици, моля да ми се даде отговоръ отъ Ваша светость).[1]) Имало случаи, когато просителътъ се обръщалъ само до архиепископа, но неговото заявление се е чело прѣдъ Синода, и самъ просителътъ е даваль обяснения прѣдъ архиепископа и Синода,[2]) които сжщо заедно сж изслушвали тжжителитѣ: Ἤκουσε παρὰ τῆς ὑμῶν μετριότητος καὶ τῆς συνεδριαζούσης αὐτῇ ἀδελφότητος (изслуша се отъ наша скромность и съзасѣдаващето съ нея братство.[3]) Сжщо заедно тѣ сж разглеждали, обсжждали и давали рѣшение по вишегласие: ἡ μετριότης ὑμῶν τὰ τοῦ πράγματος διασκεψαμένη μετὰ τῶν συμπαρόντων ἱερωτάτων ἀρχιερέων διαζύτιον τοῦ τοιούτου κατεψηφίσατο συναλλάγματος (наша скромность, като обсжди дѣлото заедно съ съприсжтствуващитѣ свещенѣйши архиереи, гласува разводъ на това дѣло)[4]).

Архиепископътъ и Синодътъ заедно сж изслѣдвали свидѣтелскитѣ показания. Напр. за свидѣтеля Мануила Стаса по брачното дѣло на пелопонеския деспотъ Хамаретъ четемъ въ акта: ἀφορισμὸς πρότερον ἐπηνέχθη αὐτῷ παρὰ τῆς ὑμῶν μετριότητος καὶ τῶν συνεδριαζόντων αὐτῇ ἱερωτάτων ἀρχιερέων, ὥστε ἐκεῖνα εἰπεῖν, ἃ καὶ εἶδεν καὶ ἤκουσε. (Първенъ той биде заплашенъ съ отлжчване отъ наша скромность и съзаседаващитѣ съ нея свещенѣйши архиереи, за да каже това, що е видѣлъ и чулъ)[5])

Когато трѣбвало да се даде по-голѣма тежесть на извѣстно дѣло, сж излизали за негова защита архиепископътъ и Синодътъ, както било съ протеста противъ сръбския архиепископъ Сава, гдѣто четемъ: Δημήτριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας καὶ ἡ τῶν ἀρχιερέων τῶν ὑπὸ τὴν κατ'αὐτὴν ἐπαρχίαν ἱερὰ καὶ θεία σύναξις, τῷ τιμιωτάτῳ ἐν μοναχοῖς καὶ υἱῷ τοῦ μεγάλου Ζουπάνου Σερβίας κυρῷ Σάββα χάριν.[6]) Въ сжщото писмо архиепископътъ и Синодътъ се прѣдставляватъ като една църковно-управна власть: Ἴδοὺ συνοδικῶς παραδηλοῦμεν τῇ σῇ τιμιότητι.[7])

Архиепископътъ е налагалъ забрана на свещенодѣйствие и е лишавалъ отъ санъ само по синодно рѣшение, При Теофилакта на софийския епископъ било наложено епитимия съборно[8]). При Хоматиана синодно билъ лишенъ отъ санъ уличенятъ въ кражба иеромонахъ Софроний и отлжченъ сръбскиятъ архиепископъ Сава. Архиепископътъ и Синодътъ съвмѣстно сж освобождавали

---

[1]) Ibid. col. 165, 267.

[2]) Въ акта по молбата на вериеца *Йоанаки Ахирета* е отбѣлѣзано: Ἀναγνωσθέντων οὖν τούτων εἰς ἐπήκοον τοῦ καθ' ἡμᾶς ἱεροῦ συνεδρίου (Ib. col. 373); сжщо col. 351, 521.

[3]) Ibid. col. 225; 80, 85, 197, 257, 521.

[4]) Ibid. col. 518; сжщо col. 97, 223, 227, 251, 551.

[5]) Ibid. col. 94. [6]) Ibid. col. 381. [7]) Ibid. col. 389.

[8]) Migne t. 126 col. 348, ep. 18: Ἤξίους δὲ καὶ τοῦ δεσμοῦ λύσιν λαβεῖν ὃς παρὰ τῆς συνελθούσης ἡμῖν ἀδελφότητος ἐπετέθη σοι.

клирицитѣ отъ епитимия и сж връщали сана. На софийския епископъ който е молилъ да бжде освободенъ отъ забраната, Теофилактъ му е отговорилъ: „Доколкото зависи отъ насъ, бжди освободенъ чрѣзъ Св. Духъ и можешъ свободно да изпълняваш всѣко светителско дѣло. Но тъй като забраната ти е наложена отъ мнозина братя, което можешъ да видишъ отъ изпратеното до тебе съборно опрѣдѣление, то азъ написахъ на струмишкия и малешевския епископи, покрай които твоятъ слуга (т. е. писмоносецътъ на софийския епископъ) ще мине. Знамъ, че тѣ ще вематъ прѣдъ видъ твоето достойнство и ще те освободятъ отъ веригитѣ, които сж наложени по водителството на единия и сжщъ Духъ. Ще напишемъ и на останалитѣ и отъ тѣхъ самитѣ ще узнаешъ мнѣнието имъ. А ние, както казахме, (те) освободихме".[1]) Въ сжщия смисълъ е отговорилъ и Хоматианъ на лишения отъ санъ иеромонахъ Софроний, който е молилъ за възстановление на сана: „А за да встжпишъ въ свещенодѣйствие, не мога самъ да ти кажа, защото трѣбва синодно да се обмисли и вземе рѣшение, както опрѣдѣлятъ казанитѣ постановления на апостолскитѣ правила и новелата по въпроса за опрощението" [2]).

По нѣкога архиепископътъ и Синодътъ се прѣдставляватъ сѣкашъ слѣти, и управното тѣло се нарича съ единъ терминъ — синедрионъ: καὶ ἡ σήμερον τῷ καθ' ἡμᾶς ἱερῷ συνεδρίῳ παραστᾶσα[3]); сжщо и съ термина „сждебна зала": Πρέσε τῇ Ζωῇ ... τῷ καθ'ἡμᾶς ἱερῷ ἀκροτηρίῳ ἀνενεγκεῖν.[4]) Самиятъ процесъ на изслушване въ архиепископския сждъ се нарича изслушване на синедриона (τοῦ συνεδρίου ἀκρόασιν)[5]). Висшето управно тѣло се нарича още сждилище: Καὶ ἀμφιρεπῆ ἐν τοσούτῳ τὰ τῆς γνώμης τοῦ καθ'ἡμᾶς ἱεροῦ δικαστηρίου ἐτυγχανον—се казва въ акта за „загорскитѣ" епископи [6])

Обаче трѣбва да се забѣлѣжи, че тази свързаность на архиепископа съ Синода не е отивала до пълно сливане или обезличаване. Въ единъ отъ актоветѣ, гдѣто управното тѣло се нарича синедрионъ, при обсждата на дѣлото се разграничаватъ двѣ ржководни сили: архиепископъ и заседаващи съ него архиереи[7]), или прѣбиваваще при него свещено събрание на братята (μετά γε τῆς ἐνδημούσης ἱερᾶς τῶν ἀδελφῶν ὁμηγύρεως)[8]), или пъкъ съприсжствуваще съ него свещено братство (μετὰ τῆς συμπαρούσης αὐτῷ ἱερᾶς ἀδελφότητος)[9]). Първенство е ималъ архиепископътъ. На събо-

---

[1]) Migne, t. col. 432, ep. 32.

[2]) Pitra VII, col. 394: Περὶ δὲ τοῦ ἐλθεῖν σε εἰς τὸ ἱερατεύειν οὐκ ἔχω σοι εἰπεῖν ἐγὼ μόνος. τοῦτο γὰρ συνοδικῶς δεῖται σκέψεις τε καὶ ἀποφάσεως, ὡς τῶν εἰρημένων θεσπισμάτων τοῦ τε ἀποστολικοῦ κανόνος καὶ τῆς νεαρᾶς ἀντικαθισταμένων τῇ ἀποφάσει τῆς συγχωρήσεως

[3]) Ibid. col. 47 и 185, сжщо col.. 79, 96, 159, 229. [4]) Ib. col. 197.

[5]) col. cit. [6]) Ib. col. 567 и 100.

[7]) Ibid. col. 79. [8]) Ibid. col. 48 и 565. [9]) Ibid. col. 82.

за „загорскитѣ“ епископи, слѣдъ дългитѣ спорове на двѣтѣ страни, висшегласие било постигнато съ намѣсата на архиепископа: „καὶ τοίνυν ψῆφον συνοδικὴ ὁμογνωμοσύνη καὶ διαγνώσει ἐξηνέγκαμεν“ — казва архиепископътъ въ съборния актъ.[1])

Въ собствената си епархия (Охридската) архиепископътъ е ималъ кириаршески права. Той самолично е рѣшавалъ дѣлата на своитѣ епархиоти. Жителитѣ отъ охридското село Ракита, Иванъ Иеракаръ и Гридо Дражи, се язили на сѫдъ „прѣдъ свѣтѣйшия владика, архиепископа на цѣла България, който се намиралъ въ крайезерския (κατὰ τὴν Ἐξερίαν) честенъ монастиръ на прѣсветата госпожа наша Богородица“.[2]) И архиепископътъ самъ е изслушалъ тѣхъ и свидѣтелитѣ и самъ взелъ рѣшение. Въ такива случаи рѣшението е започвало: „Ἡ δεσποτικὴ θεία μεγαλειότης (или: ἡ μετριότης ἡμῶν) τὰ τοῦ πράγματος διασκεψαμένη“ (Владическото божествено величество, като обсѫди дѣлото . . .)[3]), или: διεγνώσθη τῷ δεσποτικῷ θείῳ δικαστηρίῳ (се показа на владическото божествено сѫдилище[4]). Сѫщо той самолично е управлявалъ ставропигиалнитѣ монастири и е назначавалъ игумени за тѣхъ.[5]).

Архиепископътъ е ималъ печатъ съ своето име, съ който е подпечатвалъ синоднитѣ актове на олово. Печатътъ на Димитъръ Хоматиана е ималъ слѣдния надпись: Σωτήριον πλῆσόν με χαρᾶς, Παρθένε, Δημήτριον γῆς Βουλγάρων ἀρχιθύτην. (Изпълни мене, Димитрия, първосвещеникъ на земята на българитѣ, о Дѣво, съ спасителна радость).[6])

Въ Пловдивския музей се пази печатъ на архиеп. Григорий (отъ XIV в.) На едната страна на печата е изобразено Благовѣщение Богородично, а на другата страна титулътъ на архиепископа.[7])

Не се знае, дали синоднитѣ членове сѫ подписвали синоднитѣ актове. Нито единъ отъ запазенитѣ Хоматианови актове не носятъ подписи на синоднитѣ членове.

Важнитѣ църковни въпроси се разглеждали отъ *архиерейски събори* подъ прѣдседателството на архиепископа, който е опрѣдѣлялъ мѣстото на събора.

Цѣлиятъ диоцезъ на архиепископията билъ раздѣленъ на *епархии*; на чело на всѣка отъ тѣхъ, освѣнъ Охридската, е стоелъ епископъ. Епископитѣ сѫ били избирани обикновенно отъ Синода, но сѫщо и отъ архиерейски съборъ. Напр. въ събора, свиканъ отъ Теофилакта по дѣлото на липенийския епископъ, се разглеждалъ и въпросътъ за поставяне епископи на овдовѣлитѣ

---

[1]) Ibid.col. 568. [2]) Ibid. col. 316. [3]) Ibid. col. 318—319, 554, 516
[4]) Ibid. col. 403. [5]) ibid. col. 569—572.
[6]) Παπαδόπουλο-Κεραμεύς, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορ. ἀρχ. Ἀχρ. стр. 6.
[7]) Йор. Ивановъ, Българитѣ въ Македония, второ издание, стр. 130.

катедри.[1]) При Хоматиана сервийскиятъ епископъ билъ избранъ съборно. Изборътъ е ставалъ съ гласоподаване. Въ акта за избора на сервийския епископъ четемъ: ψήφους ἐπὶ τῇ εἰρημένῃ τῶν Σερβιτῶν ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι θέμενοι καὶ ἄνδρα ἐκλεξάμενοι... προηγάγομεν. (Като дадохме гласове въ Духа Светаго за казаната светѣйша Сервийска църква и избрахме мжжъ..., възведохме).[2]) Епископътъ се ржкополагалъ отъ архиепископа въ съслужение съ епископи.

Подъ вѣдомството на епископа се намирали всичкитѣ храмове, монастири и други църковни благотворителни учрѣждения. Епископътъ е ималъ право да надзирава живота на монаситѣ и управлението на монастиритѣ. Безъ знанието и разпоредбата на епископа, монастирскитѣ управи сж нѣмали право нито да приематъ монаси, нито да строятъ монастири и да поддържатъ благотворителни заведения, нито изобщо да извършатъ нѣкое прѣдприятие[3]). Епископътъ ималъ право да налага епитимии на монаситѣ и игуменитѣ и билъ длъженъ да се грижи за привличане на монаси въ монастиритѣ и разцвѣта на послѣднитѣ. Ставропигиалното право на архиепископа се простирало *само върху монастира*, но не и върху съсѣднитѣ на монастира села. Въ синодния актъ, съставенъ по поводъ просбата на ботротския епископъ, надълго се разяснява, че ставропигията не унищожава правата на епархийския архиерей и че да се подчинятъ на ставропиг. храмъ мѣста, подвѣдомствени на мѣстния епископъ, това е „и твърдѣ неумѣстно дѣло и противно (πολέμιον) на естественото право и на реда и мира, които приличатъ на светитѣ Божии църкви". Синодътъ сравнява ставропигията съ вѣнчавката. Както послѣднята укрѣпва законнитѣ бракове, но не опрѣдѣля количеството на прикята, сжщо тъй ставропигията само благославя постройката на храма, за да бжде този якъ. По тия съображения, Охридскиятъ синодъ е разрѣшилъ спора между ботротския епископъ и игумена на Хотѣховския ставропигиаленъ монастиръ въ смисълъ, че игуменътъ има право само върху монастирската църква, а селищата вънъ отъ нея се намиратъ подъ юрисдикцията на ботротския епископъ, и жителитѣ на съсѣднитѣ села трѣбва да се черкуватъ въ своитѣ селски храмове, свещеницитѣ имъ трѣбва да се подчиняватъ на епископа, а не на игумена, сжщо и кандидатитѣ за свещеници сж длъжни да получаватъ ржкоположение отъ епископа[4]).

Епископътъ е нѣмалъ право *самъ да лишава отъ санъ подчиненъ нему свещеникъ*. За това необходимо било рѣшението на петима съсѣдни архиереи, слѣдъ което той билъ длъженъ да увѣдоми Синода. Труднитѣ и съмнителни дѣла той билъ длъ-

---

[1]) Migne t. 126, col. 348, ep. 18. [2]) Pitra, VII, col. 336; сжщо и въ апологията на Хоматиана за сервийския епископъ, гдѣто се прибавя още: ὁ ἱερὸς σύλλογος... προάγει κατὰ τὸ ἔθος τὸ ἱερὸν, τὴν χεῖρα δοὺς τῇ τούτῳ κεφαλῇ (ib., col. 580).

[3]) ibid. col. 346. [4]) ibid. col. 349.

жень да прѣдаде на Синода[1]. Изобщо епитимиитѣ, налагани отъ епископитѣ на своитѣ духовни лица, били отмѣквани отъ архиепископията, щомъ тѣ се окажели неканонични. Тъй е постжпилъ Теофилактъ съ софийския епископъ, който несправедливо е наказалъ единъ монахъ и игумена на монастира „Св. Иванъ"; сжщо и Хоматианъ съ скопския епископъ, който е наложилъ двойна епитимия на единъ свещеникъ[2]). На пасомитѣ си миряни, обаче, епископътъ е ималъ право самъ да налага епитимии.

Мѣстенето на епископитѣ отъ една епархия въ друга се смѣтало *за неканонично*, но на практика, по силата на обстоятелствата, Охридската църква е допускала отклонения: напр. Георгий Вардани отъ Гребенската епископия билъ прѣмѣстенъ въ Керкирската митрополия.

Всѣка епархия се подраздѣлила на *протоиерейства*, въ зависимость отъ числото на градоветѣ. Архиепископътъ е утвърждавалъ на тази длъжность свещеници, отличили се съ добродѣтеленъ животъ и църковна дѣйность, съ специални сигилии (грамоти)[3]). Протоиереятъ е заемалъ първо мѣсто между свещеницитѣ въ протоиерейството и билъ замѣстникъ на епархийския епископъ. Неговитѣ длъжности сж били нравствени и юридически. Като първоизбраникъ между свещеницитѣ, той билъ длъженъ да бжде първообразъ за подвѣдомственитѣ си пасоми по добродѣтели и по справедливо и честно управление. Като замѣстникъ пъкъ на епархийския епископъ, той билъ длъженъ да съдѣйствува за управлението и благоустройството на протоиерейството, да се грижи за благочестието на народа съ увѣщания и проповѣди, да събира установенитѣ законни църковни приходи за епископа, да награждава ревностнитѣ църковни служители. Свещеницитѣ и паството въ протоиерейството сж били длъжни да слушатъ неговитѣ разпоредби като разпоредби на самия епископъ.

Протоирействата се състоели отъ *енории*. Обикновено всѣка енория трѣбвало да има свещеникъ, дяконъ и четецъ. Но имало енории само съ свещеници.[4]) Началo на дяконитѣ при една епископия е стоелъ единъ архидяконъ, който се явявалъ непосрѣденъ служитель на епископа и ималъ прѣдимство прѣдъ всичкитѣ дякони (чиновници и нечиновници) и въ храма, и въ олтаря при причащаването[5]). При входоветѣ на вечернята и литургията редътъ на дяконитѣ се опрѣдѣлялъ по старшинството на ржкоположението имъ, а не по тѣхнитѣ чиновнишки длъжности или

---

[1]) ibid. col. 327.

[2])ibid. col. 327 — 328; Вж. и по-долу § Дисциплина.

[3]) ibid. col. 575 — 576; Вж. и по-горѣ стр. 246.

[4]) ibid. col. 692 — 694, отговоръъ на Хоматиана върху VI. въпросъ на сръбския краль Стефанъ Радославъ.

[5]) ibid. col. 657.

офикии, но изобщо право на архиерея било да опрѣдѣли, кой отъ дяконитѣ да има първо мѣсто въ богослужението[1]).

Клиръть на Охридската църква билъ устроенъ по образецъ на цариградския клиръ. При Хоматиана той билъ раздѣленъ на *два класа*. Първиятъ класъ е ималъ *шесть чинове*, наричани ἐξωκατάκηλοι; вториятъ класъ — *12*. Първиятъ класъ е съответствувалъ на първата петица въ Цариградската църква, установена слѣдъ патриарха Георгия Ксифилина (1192 — 1199), който прибавилъ къмъ петитѣ чина на първата петица и шести чинъ (протекдикъ). И въ Цариградъ тѣзи чинове се наричали ἐξωκατάκηλοι ἄρχοντες[2]). Къмъ първия класъ се отнасяли: 1) великиятъ икономъ[3]), 2) великиятъ сакелари[4]), 3) великиятъ скевофилаксъ[5]), 4) хартофилаксътъ[6]), 5) сакелариятъ[7]), 6) протекдикътъ[8])

Въ такъвъ редъ сж били и чиноветѣ на първата петица въ Цариградската църква. Въ Цариградъ ексокатакилитѣ сж имали голѣма власть; тѣ сж заседавали въ Синода. За положението имъ въ Охридската църква нѣма свѣдения, но по всѣка вѣроятность,

---

[1]) col. cit.

[2]) Споредъ обяснението на Якова Гретсери, коментаторъ на Кодина, правилно трѣбва да се пише ἐξωκατάκοιλοι, а не ἐξωκατάκηλοι (Codinus, стр. 118). Той извежда тази дума отъ ἐξωκατακοιλεῖν и въ ἐξωκατάκοιλοι вижда погрѣшна форма на ἐξωκατάκοιτοι, което значи „живущи вънъ". При императора Левъ Арменецъ и по-рано, дворцовитѣ клирици сж живѣели не въ палата, а въ частни здания и къмъ $^1/_3$ часть отъ нощьта тѣ се събирали при Елефантскитѣ врати, откждѣто сж отивали въ църква и чели утреннитѣ молитви (ib. 119). По-късно тѣ сж живѣели въ двореца. А понеже патриаршескитѣ клирици сж живѣели вънъ отъ патриаршията, то Гретсери е склоненъ да мисли, че думата ἐξωκατάκοιλοι посочва на тѣхното нощуване вънъ отъ патриаршията.

[3]) Великиятъ икономъ е завеждалъ всичкитѣ църковни имоти и приходи. Въ единъ парижки ржкописъ Regiis тази длъжность се опрѣдѣля тъй: ὁ μέτας οἰκονόμος κρατῶν τὴν οἰκονομίαν πᾶσαν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων (Codinus, 114).

[4]) Подъ неговъ надзоръ сж били мжжкитѣ и женскитѣ монастири.

[5]) Пазачъ на църковнитѣ сждове.

[6]) Нему била повѣрена архиепископската архива. Той билъ дѣсната ржка на архиепископа, както и на патриарха. Изобщо той е изпълнявалъ ролята на главенъ секретарь.

[7]) Той е надзиравалъ съборнитѣ храмове и архиепископската съкровищница. Гретсери произвежда думата σακέλλιον отъ saccus, sacculus, saccellus, което съответствува на нѣмската дума Säcklein и Seckel, откждѣто Seckelmeister (квесторъ) (Codinus, 12 и 123).

[8]) Той е водѣлъ прѣговори за освобождаване на плѣнници и билъ сждия по всички търговски процеси.

тѣ сж имали положението на цариградскитѣ ексокатакили. Хартофилаксътъ можелъ да бѫде кандидатъ за епископъ и архиепископъ: напр. Хоматианъ, както и неговиятъ хартофилаксъ Мануилъ Макросъ, избранъ за епископъ на Вела[1])

Въ втория класъ сж влизали чиноветѣ:

1) протонаторий [2]) 2) ипомниматографъ (notarius memorialium) [3]) 3) логотетъ [4]) 4) канстрисий [5]) 5) иеромнимонъ [6]) 6) референдарий [7]) 7) ὁ ἐπὶ τῶν γενέσεων [8]), 8) ὁ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς καταστάσεως [9]), 9) ипомимнискономъ [10]), 10) ὁ ἐπὶ τῶν σεκρέτων [11]), 11) ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων [12]), 12) ὁ δευτερεύων τῶν διακόνων [13]).

---

[1]) Κεραμεύς, Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορ. Ἀχρίδος, стр. 11—12.

[2]) Споредъ Кодина, протонотариятъ билъ посрѣдникъ между първата и другитѣ петици въ цариградската църква или θύρα τῶν ἑξωκατακλίων. Въ олтаря той е прислужвалъ на архиерея и при подигане на св. дарове, той е държелъ дикирий и подавалъ на архиерея омивалникъ. (νίπτρον). Той сжщо е пишелъ разпоредбитѣ на архиерея. (Codinus, 137).

[3]) Имало и политическе длъжность съ това име. Ипомнимотографътъ е водѣлъ протоколитѣ на синоднитѣ заседания. Единъ охридски синоденъ актъ отъ врѣмето на Хоматиана е подписанъ отъ ипомнимотографа на архиепископията Михаилъ Глика (Керамевсъ, цит. съч., 6). За сжщата му ролъ въ Цариградската църква вж. у Кодина, 137. Ако хартофикаксътъ е отсжтствувалъ, ипомнимотографътъ го замѣствалъ (Pitra, VII, col. 659).

[4]) Логотетътъ билъ дѣловодитель. Той е пазѣлъ печата на архиерея и е подпечатвалъ съ него архиерейскитѣ писма; участвувалъ е въ сждебнитѣ процеси, а въ богослужението е държелъ дискоса съ антидора (Codinus, 137).

[5]) Канстрисиятъ билъ началникъ на канстриона и е помагалъ на архиерея при обличането му въ църква. (Codinus, 4; Хоматианъ, Pitra VII 658). Καγστριον се наричалъ сждътъ съ църковни благовонни вещества, както и мѣстото за благославяне на хлѣбъ и за обличане на архиерея (vestiarium). Въ императорския дворецъ това длъжностно лице се наричало vestiarius (Codinus, 137).

[6]) Иеромнимонъ се прѣвежда на латински отъ Гретсери sacrorum memorialis, sacri memorialis (Codinus, 137). Въ Цариградската църква иеромнимонътъ е пазѣлъ кодекса на църквата. Той е участвувалъ и въ обличането на архиерея, върху когото е хвърлялъ емвалатиона. Когато архиереятъ е отсжтствувалъ, той а назначавалъ анагности. Както въ Цариградската, тъй и въ Охридската църква тази длъжность била заемана отъ дякони (Codinus, 137). Споредъ обяснението на Хоматиана, тази длъжность не можела да се заеме отъ свещеникъ, защото не е съответствувало на свещеника да изпълнява длъжность на дяконъ при обличането на архиерея (Pitra, VII, 658). Освѣнъ това иеромнимонътъ, при богослужение, е държалъ и прѣлиствалъ молитвенитѣ книги, когато е челъ архиереятъ. Той завеждалъ новорѫкоположения при прѣстола и е пѣелъ

Въ Цариградската църква I,II,III,IV и VI длъжности сж съставявали втората петица, въ която логотетътъ е заемалъ II мѣсто, канстрисиятъ — III, референдариятъ — IV, ипомимниконътъ — V (Codinus, 4). V,VII,VIII, X и XI длъжности сж съставлявали третата петица въ слѣдния редъ: 1) иеромнимонъ, 2) ὁ ἐπὶ τῶν γονάτων, 3) ὁ ἐπὶ τῶν δεήσεων, 4) ὁ ἐπὶ τῶν σκρέτων, 5) ὁ ἐπὶ τῆς ἱερᾶς καταστάσεως (Codinus, 5). Ипомимниконътъ е заемалъ първо мѣсто въ IV-та петица, а ὁ δευτερεύων τῶν διακόνων — пето мѣсто въ VI петица) (ib. 6).

Освѣнъ изброенитѣ длъжности, свещеницитѣ на Охридската църква сж получавали и слѣднитѣ офикии[1]); 1) катихизо-

---

кондака на ржкоположението. (Codinus, стр. 5). Въ Охридската църква иеромнимонътъ е съставлявалъ и завѣщанията на ржкоположенитѣ, което въ Цариград. църква е извършвалъ хартофилаксътъ.

[7]) Названието произлиза отъ думата referendo. Референдариятъ е пръвавалъ на държавния глава и изобщо на свѣтската власть заявленията на духовната власть (Codinus, стр. 4 и 137). Той е изпълнявалъ ролята на сегашния капу-кехая при патриаршиитѣ въ Турция и Българската екзархия.

[8]) Това длъжностно лице е държало епигонатия на архиерея въ врѣме на богослужение (χερῶν τὸ ἐπιγονάτιον τοῦ ἀρχιερέως (Codinus, стр. 5). Епигонатиятъ билъ архиерейска дреха, която е висѣла надъ колѣнѣтѣ.

[9]) Той се е грижелъ за благочинието въ олтара и, при приема на архонтитѣ въ архиерейския домъ, е опрѣдѣлялъ тѣхното мѣсто (Codinus, стр. 5 и 145).

[10]) Както самата дума показва, ипомимниконътъ е напомнялъ тайно на архиерея четенитѣ наизустъ молитви (Codinus, pag cit)

[11]) Длъжностьта му била да успокоява народа въ врѣме на сждопроизводството (εἰς τὸ παύειν τὸν λαὸν ἐπὶ τὸ κρίνειν) (Codinus, pag. cit.)

[12]) Той е ходатайствувалъ прѣдъ свѣтската власть за онеправданитѣ (Cod. pag. cit.). Гретсери го нарича magister libellorum supplicum. (Codinus, 145).

[13]) Назначението му било да държи на литиитѣ евангелието и да чете ектениитѣ. Когато архиепископътъ е отсѫтствувалъ, той е давалъ свѣщи на дякона, който се намиралъ на амвона (Pitra, VII, 654). Въ Цариградската църква тази длъжность е изпълнявалъ ὁ ἄρχων τοῦ εὐαγγελίου (Codinus, 5). Обаче възможно е това различие да се появило въ Цариградската църква по-късно, чакъ въ врѣмето на Кодина: патриарситѣ, както отбѣлѣзва Хоматианъ, често сж измѣнявали чиноветѣ, както намѣрѣли за добрѣ. Ὁ δευτερεύων τῶν διακόνων билъ вторъ само относно архидякона, сѫщо така, както ὁ δευτερεύων τῶν ἱερέων (въ Цариградъ) — къмъ протоиерея, но пръвъ между другитѣ дякони (πρῶτος τῶν κοινῶν διακόνων) и е ржководѣлъ дяконитѣ (Codinus, 5—6).

[1]) Pitra, VII, col. 655.

торъ[1]), 2) орфанотрофъ[2]), 3) екдикий[3]), 4) ὁ ἄρχων τῶν φώτων (началникъ на свѣтлинитѣ)[4]), 5) номодогъ, 6) периодевтъ, 7) иерологъ. Къмъ тѣзи офикии трѣбва да се прибави и протоиерейската длъжность. За Цариградската църква Кодинъ указва отъ тѣзи длъжности само ὁ ἄρχων τῶν φώτων (IV мѣсто въ V-та петица) и протоиерея (въ VI петица, III мѣсто) (стр. 5). Длъжностьта на катихизатора напомня длъжноститѣ въ IV петица: учительъ на евангелието (II мѣсто), учительъ на апостола (III мѣсто), учительъ на псалтиря (IV м.), риторъть (V м.) (стр. 5). Не се вижда да сж сжществували въ Охридската църква цариградскитѣ длъжности въ V петица: 1) началникъ на монастиритѣ (помощникъ на великия сакеларий), 2) началникъ на църквитѣ, 3) началникъ на евангелието, 4) началникъ на антиминситѣ (се грижелъ за благочинието при причастяването на вѣрващитѣ и за антиминситѣ) (Codinus, 5,145 и 148); въ VI петица: 1) пръвъ остиарий (държалъ е жезъла на архиерея и се грижелъ за законното произвеждане на изборитѣ на длъжност. църк. лица), 2) вторъ остиарий (ржководѣлъ е тайното гласуване, τὸ μονοβάμβιλον, 3) ὁ δευτεραῖος τῶν ἱερέων (Codinus, 5 и 6).

Въ Охридската църква офикии на анагноститѣ сж били:[5]): 1) доместикъ на дѣсния хоръ, 2) доместикъ на лѣвия хоръ[6]), 3) лаосинакти[7]), 4) доместикъ на пѣвцитѣ или протопсалтъ[8]), 5) примикирий на анагноститѣ[9]), 6) ὁ ἄρχων τῶν κοντακίων[10]), 7) протоканонархъ[11]), 8) хартуларий на великата сакелия и скевовилакса[12]).

---

[1]) Наставникъ на вѣрващитѣ. Може би, той е замѣнялъ учителя на евангелието и ритора въ цариградската църква.

[2]) Подъ неговъ надзоръ сж били благотворителнитѣ заведения.

[3]) Помощници на протекдика (обикновенно четирма).

[4]) Той се грижелъ за новопокръстенитѣ. За характера на останалитѣ длъжности не знаемъ.

[5]) Pitra, VII, col. 655. За примикирия и col. 100; за хартуларих col. 363.

[6]) Доместицитѣ сж били регенти на църковнитѣ хорове.

[7]) Тѣ сж свиквали дяконитѣ, архонтитѣ и народа въ църква. (Гретсери, у Codinus 154.)

[8]) Протопсалтъть е стоелъ между двата хора и почвалъ пѣенето и слѣдъ него сж запѣвали всичкитѣ пѣвци (Гретсери, pag. cit). У Кодина той се нарича просто протопсалтъ (стр. 6).

[9]) Началникъ на четцитѣ.

[10]) Той билъ длъженъ да се грижи за пѣенето на кондацитѣ. (Гретсери, pag. cit.)

[11]) Началникъ на канонарситѣ или на четцитѣ на канонитѣ.

[12]) Писмоводецъ на великия сакеларий и на скевофилакса. Въ Цариградската църква хартулариятъ изобщо се грижелъ за регистритѣ, книжата, кодекситѣ, т. е. билъ архиваръ (Гретсери, 160). Между дворцовитѣ чиновници е имало ὁ μέγας χαρτουλάριος, който се грижелъ за царскитѣ яхъри (pag. cit).

Въ единъ другъ документъ се споменува и тавуларий[1]) Когато билъ съставенъ тоя документъ, тавулариятъ Георги Калавра билъ и протонотарий.

Охридски длъжности безъ офикии сж били: 1) теори[2]), 2) депотати[3]) и 3) камисати[4]).

Хоматианъ не опрѣдѣля, въ кои петици сж влизали всички тѣзи длъжности. Не се вижда да сж били подраздѣлени и на категории. Изглежда, че тѣ сж съставлявали категория на низшитѣ длъжности. Въ Цариградската църква обаче тѣзи длъжности сж били разпрѣдѣлени между VII, VIII и IX петици (Codinus, 6). У Кодина не сж указани само охридскитѣ длъжности теори и камисати. У Хоматиана пъкъ отсжтствуватъ отъ тѣзи петици длъжноститѣ: 1) примикирии на табулариѣ въ VII петица, 2) номикъ, 3) екзархъ и 4) еклисиархъ — въ VIII петица, 5) доместикъ на вратитѣ и 6) началникъ на пода (се грижелъ за църковнитѣ мобили) въ IX петица. Длъжноститѣ екзархъ и еклисиархъ сж сжществували въ турско врѣме въ Охридската църква. Но всѣка вѣроятность, тѣ сж сжществували и при Хоматиана.

Изобщо, числото на охридскитѣ църковни длъжности било доста внушително, което несъмнено, свидѣтелствува, че Охридската църква е имала многочисленъ клиръ, сѣкашъ и въ това отношение тя се стремѣла да съперничи на Цариградската църква.

За срѣдствата на издръжката на клира нѣма достатъчно свѣдения. Въ хрисовулитѣ на Василия II, както видѣхме, се посочватъ два извора за издръжка на архиепископията: чифлици и канониченъ данъкъ на паството. Не се знае каноничниятъ данъкъ дали въ натура или въ пари се събиралъ и какъвъ размѣръ е ималъ. Може да се твърди, че годишни епархиални парични еноски въ полза на архиепископията е нѣмало поне до това врѣме, когато такива сж били въведени въ Цариградската църква за митрополититѣ ѝ (въ 1324 г.[5]) Епископитѣ се издържали отъ чифлицитѣ си и отъ налозитѣ, плащани отъ подвѣдомственитѣ имъ свещеници. Приходитѣ пъкъ на свещеницитѣ отъ паството сж били въ натура. Една часть отъ тѣхъ тѣ сж задържали за себе си, а останалата сж давали на епископитѣ. Освѣнъ това

---

[1]) Byzant. Zeitschrif, V, 117. Споредъ обяснението на Гретсери, ταβουλάριον (tabularium) значи архива или сжщо това, що значи χαρτοφυλάκιον. Тъй че тавулариятъ билъ помощникъ на хартофилакса (Codinus, 154).

[2]) Тѣ сж пазѣли сждоветѣ и покровитѣ имъ (Pitra VII, 656).

[3]) Наричали се още мандиофори и сж вързѣли прѣдъ евангелието съ лампади, когато то се четѣло на амвона, и прѣдъ св. дарове на великия входъ и възношението имъ (pag. cit)

[4]) Приготовлявали сж огънь за кадилницата, гореща вода за причастието и за други подобни нѣща (pag. cit.)

[5]) Acta Patr. Constant. I, 127

часть отъ епирийскитѣ свещеници сж имали недвижими и движими имоти. Сетнѣ, като се знае влиянието на византийското право върху Душановия законникъ, трѣбва да се прѣдполага, че и въ византийско врѣме безземленитѣ свещеници сж имали опрѣдѣленитѣ за тѣхъ отъ Душана поминъчни извори.[1])

3. Титулитѣ на управнитѣ органи.

Титулитѣ на управнитѣ органи сж интересни съ това, че въ тѣхъ се е изразявало самосъзнанието на Охридската църква, именно съзнанието за нейния произходъ и нравствената мощь. Прѣзъ византийската и сръбската епохи прѣдстоятелитѣ на охридския прѣстолъ се наричали *само архиепископи*. Тъй се наричалъ Теофилактъ въ писмото си до царския лѣкарь Михаилъ Пантехнъ[2]): ὁ δὲ πάσης Βουλγαρίας ἀρχιεπίσκοπος. Сжщо и Иоанъ Комнинъ: τῇ ὑποθέσει καὶ ἡμῶν τοῦ ἀρχιεπισκόπου πάσης Βουλγαρίας μοναχοῦ Ἰωάννου.[3]); Димитъръ Хоматианъ: Δημήτριος ἐλέῳ Θεοῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας[4]).; Григорий пакъ тъй: ὁ Γρηγόριος ἐλέῳ Θῦ ἀρχιεπίσκοπος τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας [5]).

Въ текста на синоднитѣ актове архиепископитѣ сами себе си наричали: ἡ μετριότης ἡμῶν.

Отъ страна на другитѣ архиепископитѣ сж били наричани *блаженѣйши* и *свѣтѣйши*. Въ 1143 г. за Иоана Комнина: τοῦ μακαριωτάτου ἀρχιεπισκόπου Βουλγαρίας [6]). Императоритѣ Василий II, Михаилъ и Андроникъ Палеологовци сж наричали охридския архиепископъ свѣтѣйши (ἁγιώτατον). Алексий I Комнинъ го нарекълъ почтенѣйши: τῷ σεβασμιωτάτῳ ἀρχιεπισκόπῳ Βουλγαρίας [7]). Никейскиятъ патриархъ Германъ е нарекълъ Хоматиана блаженѣйши: Μακαριώτατε ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας [8]). Сжщо и цариградскиятъ патриархъ Филотей (въ 1367 г.): Μακαριώτατε (ἀρχι)επίσκοπε τῆς ἁ Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας [9]). Патриархъ Нилъ (въ 1387 г.) пакъ тъй: Μακαριώτατε ἀρχιεπίσκοπε τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς Ἀχριδῶν καὶ πάσης Βουλγαρίας ἐν ἁγίῳ πνεύματι ἀγαπητὲ ἀδελφὲ τῆς ἡμῶν μετριότητος [10]).

---

[1]) Вж. сръбска епоха, I гл.

[2]) Migne t. 126, col. 500, ep. 73.

[3]) Migne t. 140, кн. 24. стр. 180; сжщо и въ съборния актъ отъ 1156 г. (Migne t. 140, стр. 193); вж. стр. 86 и 87.

[4]) Pitra, VII, col 329, 382.

[5]) Йор. Ивановъ, Българитѣ въ Македония, второ изд., стр. 130.

[6]) Ράλλη καὶ Πότλη, Σύνταγμα, V, 85.

[7]) Изв. Рус. археол. инст. въ К/лѣ, 1900 г., VI, стр. 27.

[8]) Pitra, VII, col. 483.

[9]) Gelzer, Der Patr. v. Achrida, s. 15. Тукъ прѣписвачътъ е изпусналъ ἀρχι. [10]) Ράλλη καὶ Πότλη, Σύνταγμα τῶν κανόνων, V, 493.

Трѣбва да се отбѣлѣжи, че къмъ търновския патриархъ цариградскиятъ патриархъ се обръщалъ ἁγιώτατε πατριάρχε и къмъ ипекския архиепископъ ἁγιώτατε ἀρχιεπίσκοπε Πεκίου, а къмъ иверийския, както къмъ охридския: μακαριώτατε ἀρχιεπίσκοπε καθολικέ. Епископитѣ сж наричали архиепископа *всесветъйши* и *свети.*: Παναγιώτατέ μου δέσποτα ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας[1]) τῇ ὑμῶν ἁγιότητι[2]) Сжщо и архиепископската канцелария: τῷ παναγιωτάτῳ ἡμῶν δεσπότῃ καὶ αὐθέντῃ πάσης Βουλγαρίας παριστᾷς ἠτήσατο ἐπὶ τῆς ἀκροάσεως τῆς μεγάλης ἁγιοσύνης αὐτοῦ πρόθεσθαι ἐρώτησιν[3]). Тя го титулувала още и: μεγαλειότης (величество), θεία μεγαλειότης (божествено величество)[4]). Така и пасомитѣ (къмъ Дим. Хоматиана): Παναγιώτατέ μου δέσποτα ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας[5]); или: Παναγιώτατέ μου δέσποτα θεοτίμητε ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας[6]); Δέσποτά μου ἅγιε καὶ αὐθέντε παναγιώτατε καὶ ἀρχιεπίσκοπε πάσης Βουλγαρίας[7]). Сжщо и въ библиотечния инвентаръ на струмишкия монастирь „Св. Богородица Милостива“ :.. τῶν ἁγιωτάτων καὶ ἀειμνήστων ἀρχιεπισκόπων πάσης Βουλγαρίας τοῦ τε κυροῦ Λέοντος τοῦ φιλοσόφου καὶ τοῦ Κομνηροῦ κυροῦ Ἰωάννου[8]). И въ надписа на охридската църква св. Климентъ отъ 1295 г. архиепископътъ е нареченъ всесветѣйши[9]), а въ надписа на охридската църква „св. Григорий“ отъ 1365 г.—блаженѣйши[10]), обаче въ надписа на охридската църквичка „Св. Климентъ“ отъ 1378 г.—пакъ всесветѣйши[11]). Употрѣбата на епитета παναγιώτατος за охридскитѣ архиепископи отъ страна на подвѣдомственитѣ имъ лица ясно показва, че архиепископитѣ сж имали патриаршески претенции, особено Хоматианъ, който считалъ своя прѣстолъ величественъ: ὡς ὑπεροχὴν ἔχοντες ἀπὸ τῆς τοῦ καθ' ἡμᾶς θρόνου μεγαλειότητος[12]).

Архиепископътъ нарича Синода *свещенъ*: βεβούλευται τῇ καθ' ἡμᾶς ἱερᾷ συνόδῳ[13]), ἡ μετριότης δὲ ἡμῶν μετά γε τῆς . . . ἱερᾶς τῶν ἀδελφῶν ὁμηγύρεως[14]). Охридската църква той нарича Божия и *свещъйша*: δεῖν ἔτνω τῇ ἁγιωτάτῃ τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίᾳ προσβραμεῖν[15]). Теофилактъ е наричалъ епископитѣ честнѣйши, всесвещени, свещенѣйши братя, съслужители, съепископи: τιμιώτατε ἀδελφὲ[16]), τιμιώτατε ἀδελφὲ καὶ συλλειτουργὲ[17]), τιμιώτατε συνεπίσκοπε[18]) τιμιώτατε ἀδελφὲ καὶ δέσποτα[19]), πανίερε δέσποτα[20]), ἱερώτατε ἀδελφὲ[21]) и само ἀδελφὲ[22]). Неизвѣстно отъ кое врѣме, но при Хоматиана костурскиятъ епископъ се наричалъ *прототронъ*: ὁ ἱερώτατος Κασ-

---

[1]) Pitra VII, col. 341. [2]) col. cit. [3]) ib. col. 441. [4]) вж. по-горѣ стр. 293. [5]) ib. col. 427. [6]) ib. col. 429. [7]) ib col. 274. [8]) Изв. Рус. арх. инст. въ К/лѣ, 1900 г., VI, стр. 123. [9]) Вж. цитата стр. 160. [10]) Вж. цитата по-долѣ. [11]) Вж. цитата по-долѣ.

[12]) Pitra, VII, col. 489. [13]) ibid. col. 340. [14]) ib. col. 48 и 47, вж. по-горѣ стр. 291. [15]) ib. col. 533. [16]) Migne t. 126, col. 528, ep. 15. [17]) ibid. col 545, ep. 28. [18]) ibid col. 488, ep. 67. [19]) ib. col. 485, ep. 66. [20]) ib. col. 416, ep. 27. [21]) ib. col. 337, ep. 17. [22]) ib. col. 520, ep. 10.

τερίας καὶ πρωτόθρονος [1]). Членоветѣ на синода Хоматианъ нарича свещенѣйши възлюбленибратя и съслужители или свещени епископи: τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων ἐν Κυρίῳ ἀγαπητῶν ἡμῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν [2]) или само: ἱερωτάτων ἀρχιερέων [3]) или пъкъ ἱερῶν ἐπισκόπων. Отдѣлно епископитѣ той нарича свещенѣйши, свещенство, всесвещенѣйши. Тъй, къмъ пелагонийския: ἱερώτατε Πελαγονίας ἀρχιερεῦ [4]), и παναγιώτατε ἐπίσκοπε [5]): къмъ струмишкия: ὦ σὴ ἱερότης [6]). παναγιώτατε Στρουμίτζης ἀρχιερεῦ [7]), сжщо: ὦ τιμιότης σου καρδία [8]): за скопския, мъгленския, верийския: ὁ ἱερώτατος ἐπίσκοπος [9]). Сжщия титулъ Хоматианъ употрѣбявалъ и за епископитѣ, които сж били подвѣдомствени по-рано на цариградския патриархъ: παναγιώτατε ἀρχιερεῦ Ἀνακτοροπόλεως [10]), ἱερώτατε ἐπίσκοπε Σερβίων [11]), Кройския пъкъ епископъ нарича ὁ θεσπέσιος Κρόων [12]). ὦ σὴ ἁγιότης [13]), а починалитѣ гребенски и дебърски епископи — σεβασμιώτατοι [14]). Въ надписа на охридската църквичка „Заумъ“ дѣволскиятъ епископъ е нареченъ всесвещенѣйши (παναγιώτατος) [15]). Употрѣбяваниятъ въ Цариградъ θεοφιλέστατος (боголюбезнѣйши) не се употрѣбявалъ въ Охридъ, сжщо и ὑπέρτιμος (прѣчестенъ) — до турското владичество.

Хартофилаксътъ се титулувалъ отъ пасомитѣ *честнѣйши*, напр., Хоматианъ отъ единъ албански архонтъ: τιμιώτατε δέσποτά μου χαρτοφύλαξ τῆς ἁγιωτάτης ἀρχιεπισκοπῆς Βουλγαρίας κῦρε Δημήτριε Χωματιανέ [16]).

Тѣзи и други изрази показватъ, че постояннияътъ епитетъ на архиепископията билъ ἁγιωτάτη (светѣйша) [17]).

Сжщиятъ епископъ се употрѣбявалъ и за епископията: τῆς ἁγιωτάτης ἐπισκοπῆς Σθλανίτζης [18]).

4. Дисциплина.

Охридската църква е считала наказанията не срѣдства за удовлетворение на справедливостьта, а мѣрки за изправа на съгрѣшилия. Тя е налагала епитимии съ вжтрѣшна скрѣбь и снизходителность и всѣкога се е стараела да ги приложи така, че да не дразнятъ, а да подбуждатъ съгрѣшилия да се разкае. Тази цѣль се изказва открито въ единъ Хоматиановъ актъ: Παρὰ δὲ τῶν θείων κανόνων ἅπαντες οὗτοι ἐπιτιμίοις τοῖς δεδομένοις λαμβάνουσι τὸν σωφρονισμόν (Всички тѣзи (съгрѣшили) получаватъ вразумление чрѣзъ опрѣдѣленитѣ отъ канонитѣ епитимии) [19]). Заедно съ епити-

---

[1]) Pitra, VII, col. 565. [2]) ib. col. 80. [3]) ib. col. 551.
[4]) ib. col. 71. [5]) ib. col. 532. [6]) ib. col. 64. [7]) ib. col. 536. [8]) ib. col. 63. [9]) ib. col. 261 и 325, ib. col. 568, ib. col 566, ib. col. 525. [10]) ib. col. 329. [11]) ib. col. 67, 301, 310; сжщо и за янинския епископъ: ib. col. 119. [12]) ib. col. 21. [13]) ib. col. 22 и 28. [14]) ib. col. 435. [15]) Вж. цитата по-долѣ, Сръбска епоха. [16]) Pitra, VII, col. I. [17]) Byz. Zeitschr. V, 114 и 117. [18]) Παπαδόπουλο-Κεραμεύς, Συμβολή, 3. [19]) Pitra, VII, col. 321.

мить, на грѣшника се давали наставления, какъ по-добрѣ да използува епитимийното врѣме за себе си и му се посочалъ пжтьтъ, по който той можелъ по-лесно да се издигне нравствено. Лишения отъ санъ иеромонахъ Софроний архиепископъ Хоматианъ е съвѣтвалъ да се прѣдаде всецѣло на строгъ аскетиченъ животъ по примѣра на пустинницитѣ, безъ да обръща погледъ назадъ. Сжщо на врѣменно отлжчения монахъ Нифонъ Гребенитъ той е писалъ:. „Ако искашъ да се спасишъ, ти си длъженъ, стѣдъ като укрѣпишъ сърдцето си и съсрѣдоточишъ ума си, да анализирашъ причинитѣ на твоитѣ прѣгрѣшения и да дойдешъ къмъ прѣдишния обѣтъ, що си далъ прѣдъ Бога и Неговитѣ свети ангели въ началото, когато си приелъ монашеския животъ“[1]). Понеже причината на падането му била педерастия, то архиепископътъ го съвѣтвалъ да се отдалечи отъ свѣта въ самотно мѣсто и да живѣе само съ мисъль къмъ Бога. Когато покръстеният турчинъ Алисери се признаялъ, че е произнесълъ хула противъ Бога, Охридскиятъ синодъ, прѣдъ видъ слабата му вѣра, съ бащинска любовь и снизхождение го изслушалъ и му изяснилъ, колко врѣденъ е неговиятъ грѣхъ и че Христовиятъ пжть е свързанъ съ изкушения и страдания, които християнинътъ трѣбва да ги понася съ търпение.[2])

Архиепископията се водѣла отъ *принципа на икономия* и въ прилагането на закона къмъ пасомитѣ. Тя прѣдварително добрѣ е изучавала дали условията на живота не прѣчили за изпълнение волята на законодателя. За това имаме нѣколко примѣри. Споменатиятъ по-горѣ разкалугеренъ Левъ Хисъ е молилъ Синода да му прости и да му позволи да живѣе свѣтски. И Синодътъ му е позволилъ прѣдъ видъ непрѣклонното му рѣшение и обстоятелството, че той е приелъ монашество въ ненормално умствено състояние, като го задължилъ само да не яде месо, да носи черни дрехи и да прави чести молитви[3]). Единъ билъ въ незаконно съжителство съ нѣкоя жена, когато е изявилъ желание прѣдъ архиепископа да встжпи въ бракъ съ втората братовчедка на наложницата си. Архиепископътъ му разрѣшилъ, безъ да му наложи нужнитѣ епитимии за прѣлюбодѣянието, като се ограничилъ само съ увѣщание да се разкае за постжпката си и да се очисти съ добри дѣла[4]). Очевидно, архиепископътъ е смѣталъ законния бракъ за достатъчна гаранция за нравствената изправа на прѣлюбодѣеца.

Отъ актоветѣ на архиепископа Хоматиана и неговия Синодъ по дисциплинарни въпроси вѣе человѣколюбивъ духъ, който проявяваль въ едно бурно врѣме, издига високо Охридската архиепископия като *културенъ институтъ*. Най-тежкитѣ наказания можели да бждатъ отмѣнени при искрено разкаяние на на-

---

[1]) ibid. col. 506. [2]) ibid. col. 532-534.
[3]) ib. col. 527—530 [4]) ib. col. 736

казания. Отъ всичкитѣ наказани лица при Хоматиана най-прѣстжпенъ типъ ни се прѣдставлява монахътъ Нифонъ Гребенитъ. Обаче архиепископията и къмъ него се отнесла сравнително снизходително, като го лишила отъ монашество за всѣкога и отъ причащение за една година и му прѣдписала петъ дни въ седмицата да яде сирене и яйца, а въ сжбота и въ недѣля — риба[1]).

Провиненитѣ духовни лица били наказвани съ *лишение отъ сана, отлжчване отъ църквата, врѣменна забрана на свещенодѣйствие, врѣменно лишение отъ причащение, лишение отъ права, свързани съ чина.* Тѣ сж били лишавани отъ санъ за неправомислие, незаконороденость[2]), неправилно получаване на сана[3]), за благославяне на православни, вѣнчани по-рано отъ католически свещеникъ[4]), за благославяне на бракъ при живъ законенъ мжжъ или жива законна жена, благославяне на третобрачни[5]), за светотатство, участие въ битка, убийство,[6]) лъжлива клетва[7]), наложничество[8]).

Отлжчвани били отъ църквата духовнитѣ лица, които се отцѣпвали отъ архиепископията (напр. сърбския архиепископъ Сава). Едноврѣменно лишение отъ санъ и църковно отлжчение не се позволявало. Споменатата по-горѣ двойна епитимия, наложена отъ скопския епископъ въ врѣмето на Хоматиана, била обявена отъ синода неканонична, като противорѣчива на 28, 29 и 30 апостолски правила, 6 и 15 правила на Антиохийския съборъ, 3, 32 и 52 правила на св. Василия Велики[9]). За отказъ отъ участие въ съборъ, епископътъ билъ наказванъ съ 15-дневна забрана на свещенодѣйствие, напр. софийскиятъ епископъ отъ архиепископа Теофилакта: „Ако ти се чини, че лишението отъ твоето архиерейско служение е тежко за твоята църква, то разбери, че и на другитѣ църкви е тежко да се лишаватъ отъ архиеритѣ (си) заради твоето отсжтствие. Защото добрѣ знай, че ако самъ не се явишъ, нито дѣлото на липенийския епископъ ще получи окончателно рѣшение, нито останалитѣ вдовствуващи църкви ще получатъ епископи“[10]). На свещеникъ, който прѣди ржкоположението си встжпилъ въ бракъ, а слѣдъ това приелъ монашество, не се позволявало да бжде изповѣдникъ.

На мирянитѣ били налагани разнообразни наказания съобразно съ важностьта на прѣстжпленията. Нѣкои каещи се сж минавали *четири степени на публично покаяние*: 1) степень на плачущитѣ: стоели сж при вратитѣ на храма и молили вѣрнитѣ да се молятъ за тѣхъ; 2) степень на слушателитѣ: излизали сж отъ църква заедно съ оглашенитѣ; 3) степень на припадащитѣ и

---

[1]) ib. col. 508 [2]) ib. col. 714
[3]) ib. col. 716. [4]) ib. col. 714. [5]) ib. col. 709. [6]) ib. col. 323 и 325.
[7]) ib. col. 391 [8]) ib. col. 711.
[9]) ib. col. 327—328. [10]) Migne t. 126, col. 348, ep. 18. [11]) Pitra, VII. col. 714

4) степень на стоещитѣ заедно съ вѣрнитѣ, безъ да се причащаватъ.

Който е живѣлъ съ наложница, се лишавалъ отъ църковно общение, докле не се откажелъ отъ незаконния брачен животъ, като оставѣлъ наложницата или встжпѣлъ въ законенъ бракъ съ нея. Сжщо и приноситѣ му въ църквата не се приемали. За прѣлюбодѣяние съ вуйна или балъза, слѣдъ смъртьта на законната жена, се налагало седемгодишно лишение отъ причастие. Епитимията се разпредѣляла на четири степени на покаяние. Прѣзъ първитѣ три години грѣшникътъ е минавалъ степеньта на плачущитѣ; прѣзъ слѣднитѣ двѣ години — степеньта на слушателитѣ; въ останалитѣ пъкъ двѣ години — другитѣ двѣ степени. Освѣнъ това въ първата година той билъ длъженъ да не яде месо, въ срѣда и петъкъ да се храни само съ хлѣбъ и вода и всѣки день да прави по 50 поклони, освѣнъ сжбота, недѣля и господскитѣ праздници[1]). За прѣлюбодѣяние, по незнаене, съ първа братовчедка на братова жена се налагало шестгодишно лишение отъ причастие. Тази епитимия сжщо се разпрѣдѣляла на степени: прѣзъ първата година — степень на плачущитѣ, прѣзъ втората година — степень на слушателитѣ, прѣзъ останалитѣ четири години — другитѣ степени. Наказаниятъ билъ длъженъ да държи строгъ постъ (хлѣбъ, бобъ, зеленчуци и вода) и да прави 40 поклони всѣки день, освѣнъ сжбота, недѣля и господскитѣ праздници. Въ случай на опасна болесть, наказаниятъ не се лишавалъ отъ причащение[2]). На встжпилитѣ въ трети бракъ се налагала 4-годишна епитимия, ако тѣ сж били бездѣтни, а тригодишна, ако сж имали дѣца[3]). Сжщо и встжпилитѣ въ бракъ съ втора братовчедка се подлагали на подобни епитимии[4]). Явно уличена жена въ прѣлюбодѣяние, слѣдъ развода, била длъжна да встжпи въ монастиръ и да се постриже, ако само слѣдъ законния срокъ на епитимията мжжътъ не пожелаелъ отново да живѣе съ нея[5]). За разтлѣние на дѣвица сж били налагани наказанията, прѣдвидѣни въ държавнитѣ закони, и епитимиитѣ, опредѣлени отъ канонитѣ. Съгласно съ гражданскитѣ закони, Църквата е опрѣдѣляла отдѣлни наказания за различнитѣ видове на това прѣстжпление: разтлѣние на дѣвица несгодена, сгодена, малолѣтна, по насилие или по нейно желание. Иванъ Радовъ отъ Дѣволската тема се явилъ прѣдъ архиепископа и го помолилъ да му даде писменъ отговоръ, дали заслужава наказание разтлителтъ на сестра му Стана, несгодена и разтлѣна съ нейно съгласие. Разтлителтъ билъ женень. Архиепископътъ е постановилъ: разтлителтъ се подлага на наказанията, прѣдвидени въ гражданския законъ, 73 и 76 глава, 37 титулъ, 7 кн., именно той да плати на Стана, ако е състоятеленъ, единъ литъръ злато; ако не е особено състоятеленъ — половина

---

[1]) ibid. col. 537—538. [2]) ibid. col. 559—560. [3]) ibid. col. 123. [4]) ibid. col. 47. [5]) ibid. col. 543—544.

отъ своето състояние. Освѣнъ това разтлителътъ билъ осѫденъ на седемгодишно лишение отъ причастие, като билъ длъженъ да прѣкара прѣзъ седемътъ епитимийни години четиритѣ степени на покаянието[1]).

Ако разтлителътъ на дѣвица не билъ женетъ и не искалъ да се ожени за нея, той билъ длъженъ да плати сѫщата глоба, която и женениятъ[2]).

Многобрачието се считало за невъздържаность и се наказвало съ дългогодишна епитимия. Зои отъ Колония, дъщеря на Николая Педжикополу, е признала прѣдъ Охридския синодъ, че до своето пълнолѣтие тя е минала два брака и слѣдъ достигането на пълнолѣтието си — други два брака. Въ този моментъ тя се намирала подъ епитимия — шестгодишно лишение отъ причастие за други грѣхове, и Синодътъ е продължилъ епитимията й още съ една година и я задължилъ да държи строгъ постъ (хлѣбъ, зеленчукъ и вода) въ срѣда и петъкъ и всѣки день, освѣнъ сѫбота, недѣля и господскитѣ праздници, да прави по 40 поклона съ стонове и сълзи[3]).

За неволно убийство на синъ епитимията била: четири години безъ причастие: отъ тѣхъ двѣ години съгрѣшилиятъ билъ длъженъ да прѣкара степеньта на плачущитѣ, на третята година той е минавалъ степеньта на слушателитѣ и на четвъртата — степеньта на стоещитѣ съ вѣрнитѣ безъ причастие. При това той билъ длъженъ да не яде месо, сирене и яйца, въ срѣда и петъкъ да употрѣбява само хлѣбъ и вода и всѣки день да прави по 50 поклона, освѣнъ сѫбота, недѣля и господскитѣ праздници. Въ случай на смъртоносно разболѣване, разрѣшавало му се да се причасти. За отравяне и нанасяне пакость съ магии[4]), освѣнъ наказанията на углавнитѣ закони, се налагали и епитимии за съзнателно убийство. Освѣнъ това Църквата е признавала и правото на държавата да наказва умишленитѣ убийци[5]). Сѫщо и за посегване на своя животъ били налагани епитимиитѣ за убийцитѣ[6]). За смъртоносно осакатяване, слѣдъ искрено разкаяние, архиепископията е опрѣдѣляла: 1) тригодишно лишение отъ причастие, 2) въ понедѣлникъ, срѣда и петъкъ употрѣба само на хлѣбъ и

---

[1]) ibid. col. 321—324.

[2]) col. cit. [3]) ib. col. 47—50.

[4]) ib. col. 119—124. Вж. случая стр. 258.

[5]) Византийскитѣ закони (7 кн. на базиликитѣ, 39 титулъ, 3 и 21 гл.) сж считали отравянето за нѣщо повече отъ убийство съ мечъ. Тѣзи, които сж приготовлявали, продавали и имали отрова за умъртвяване на хора, държавата е наказвала по закона за убийствата и екстернирвала, като имъ конфискувала имота. Въ 26 гл. на сжщата книга на базиликитѣ се прѣдвижда обезглавяване съ мечъ за този, който е напакостилъ нѣкому чрѣзъ извикване на демони.

[6]) ib. col. 511—514.

вода, въ вторникъ, четвъртъкъ — на риба, а въ сжбота и недѣля — и на месо, 3) всѣки день по 50 поклона, освѣнъ сжбота, недѣля и господскитѣ праздници, 4) пълно държане на християнскитѣ пости прѣзъ годината, 5) благодѣяния и молитви. Въ случай на смъртоносно заболѣване, разрѣшавало му се да се причасти[1]).

За участие въ праздници и обреди, останали отъ езическо врѣме, епитимията била тригодишно лишение отъ причастие, при което прѣзъ първата година въздържание отъ месо, въ срѣда и петъкъ строгъ постъ (хлѣбъ, зеленчукъ, вода), всѣки день по 40 поклона, освѣнъ сжбота, недѣля и господскитѣ праздници. При смъртоносно заболѣване на каещия се, разрѣшавало му се да се причасти[2]).

За хула противъ Бога въ моментъ на отчаяние се налагала епитимия: 1) лишаване отъ причастие, 2) строгъ постъ (хлѣбъ и вода) въ срѣда и петъкъ, 3) всѣки день по 50 поклона, 4) държане на всички православни пости прѣзъ годината по монашески. Такъва епитимия била наложена на покръстения турчинъ Алисери[3]).

Православни, които сж влизали въ общение съ арменци и съ отлжчени отъ Църквата, били отлжчвани, до когато не се откажели отъ общение[4]). Ако православна е живѣела съ арменецъ, и послѣдниятъ не искалъ да се вѣнчае по православенъ обредъ, тя трѣбвало да го напусне, въ противенъ случай подлежела на епитимия. Отлжчвани били отъ църквата (ἀφορίζεσθω) и православни, вѣнчани отъ католишки свещеници.[5])

Родилка, която отъ религиозна ревность се причастявала прѣди да изпълни 40 дни, е подлежела на епитимия, която се усилвала въ случай на неизправа.[6])

Въ Охридския диоцезъ обичай е билъ да кръщаватъ дѣцата скоро слѣдъ раждането имъ. Тоя обичай и сега е въ сила въ Македония. За отлагане на кръщението на новороденото дѣте се налагала епитимия, понеже съ това се увеличавала възможностьта младенецътъ да умре некръстено. Тъй дѣтето на Теодоръ Алиатъ е умрѣло некръстено на 3 и половина години. Тоя постлжкъ билъ осжденъ отъ архиепископа, който на бащата наложилъ епитимия: годишно лишение отъ причастие; строгъ постъ (сухо ядене) въ понедѣлникъ, срѣда и петъкъ; всѣки день по 40 поклона и изпълнение на великия постъ по монашески. Архиепископътъ обяснява, че новороденіятъ младенецъ не трѣбва да се държи дълго врѣме „непросвѣтено“ и привежда като основание правилото на Григория Богословъ: „имашъ ли дѣте, не давай врѣме на бѣдствието, нека младенецътъ се освети, нека се очисти чрѣзъ Духа и по-добрѣ да се освети безчувствено, от-

1) ib. col 531 — 532 2) ib col. 509 — 510. 3) ib col. 531 — 534 4) ib col. 712, въпр. 205. 5) ib col. 714, въпр. 210. 6) ib col. 712, въпр. 206.

колкото да умре незапечатано и непросветено [1]). За дѣте умрѣло некръстено, Охридската църква не прѣпоржчвала никакви очистителни срѣдства, понеже го считала безотговорно прѣдъ Божия съдъ, съгласно правилото на Григория Богослов, че безотговорни сж тѣзи, които сж извършили грѣхове по незнание [2]).

Кражбата се наказвала съ двегодишно лишение отъ причастие, а лъжливата клевета съ десетгодишно, съгласно 65 и 69 правила на св. Василия Велики [3]).

Охридскиятъ синодъ, по примѣра на св. Василия Велики, е оцѣнявалъ клетвата по думитѣ на заклевания, а не по настроението или скрититѣ му подбуди [4]). Изобщо прѣдвидъ слабостьта и непостоянството на човѣка пасомитѣ, били съвѣтвани да не даватъ обѣти необмислено и по-добрѣ да се въздържатъ отъ мжчноизпълними обѣти. Ако нѣкой не е можелъ да изпълни въ опрѣдѣления срокъ обѣта, даденъ при нужда или болесть и не по собствено желание, а по внушение на другитѣ, то обѣтътъ билъ замѣняванъ съ тежки епитимии. Напримѣръ Комнинъ Георги, който не е изпълнилъ обѣта си да приеме монашество, както и жена му Теодора Комнина, която дала сжщо такъвъ обѣтъ въ врѣме на неговото боледуване, били подложени на слѣдната епитимия: 1) въ първата година да раздадатъ $^1/_6$ часть отъ цѣлото си състояние на монастиритѣ, храмоветѣ и бѣднитѣ и прѣзъ цѣлия си животъ всѣка година да даватъ $^1/_{10}$ часть отъ имуществото си на богоугодни заведения; 2) всѣки день да правятъ по 30 поклона; въ срѣда и петъкъ да държатъ строгъ постъ (хлѣбъ, зеленчукъ)—на Комнина Георги се разрѣшавало въ тия дни вино поради военнитѣ му занятия; 4) монашеско изпълнение на всичкитѣ годишни пости. [5]) Ако нѣкой не е изпълнѣлъ обѣтъ за въздържание отъ месо въ понедѣлницитѣ, той билъ наказванъ съ епитимията: да раздаде на бѣднитѣ паричната сума, равна на цѣната на месото, употрѣбявано отъ него въ понедѣлницитѣ. [6]) Който е нарушавалъ обѣта си да не се жени за друга, ако не встжпи въ бракъ съ любимата си, той се лишавалъ отъ причастие за цѣла година и длъженъ билъ да повика свещеницитѣ да му извършватъ специални молебни и, ако билъ състоятеленъ, да ожени двѣ или три осиротѣли и бѣдни моми съ зестра. [7]) Охридскиятъ архиепископъ е прѣдписалъ на сервийския епископъ да наложи съотвѣтна епитимия на сервиеца Василий Коромила за неизпълнение на обѣта, че не ще ожени дъщеря си, докле ти не свърши 12 години и не се поклони на св. Димитъръ Солунски [8]) Въ охридския актъ не е опрѣдѣлена епитимията, но въ нея безъ друго е влизало лишение на Василия Коромила отъ причастие за извѣстно врѣме.

---

1) ib col. 479 — 480. 2) ib col. cit. 3) ib col. 391 — 394. 4) ib. col 548: Οὐκ ἐρῶν καρδιῶν κρίται, ἀλλ' ἐξ' ὧν ἀκούομεν, κρίνομεν.

5) ib. 543—548. 6) ib. col. 498. 7) col. cit. 8) ib. col. 67—68.

5. Сждопроизводство.

Въ Охридския диоцезъ сж сѫществували двѣ *цѣрковно-сждебни инстанции-епископска* и *архиепископска*. Послѣдната е разглеждала прѣстѫпленията и сждебнитѣ рѣшения на епархийскитѣ епископи, както и молби, отправени направо до нея безъ посрѣдничеството на епархийския епископъ. Архиепископскиятъ сждъ е ималъ твърдѣ широка компетенция: освѣнъ чисто цѣрковни, бракоразводни и дисциплинарни дѣла, той е разглеждалъ и спорове за наслѣдство и собственость. Рѣшенията му по граждански дѣла сж нѣмали сами по себе си принудителната сила на свѣтския сждъ, а сж имали само арбитраженъ характеръ и прилагането имъ се прѣдоставяло на добрата воля на самитѣ тѫжители, които е можелъ да подбуди къмъ това само авторитетътъ на архиепископията.

Сждебната процедура се извършвала по слѣдния общъ редъ: тѫжителитѣ лично сж изказвали своята жалба или устно, или писмено на името на архиепископа или архиепископа и Синода. Въ бракоразводнитѣ процеси длъжни сж били да присѫтствуватъ мѫжътъ и жената. Ако нѣкой отъ тѣхъ не се явявалъ, архиепископията го повиквала три пѫти. Изключение се правѣло, когато по силата на обстоятелствата това искане на закона не било възможно да се изпълни. Напр. пелопонескиятъ деспотъ Хамаретъ билъ разведенъ, безъ присѫтствието на жена му, дъщеря на пелопонеския житель Демонояни, понеже тя не можела да дойде въ Охридъ, поради далечното разстояние и военното врѣме. Въ акта по този случай архиепископскиятъ сждъ изтъква правилото, че прѣди всичко въ всѣко дѣло трѣбва да се прѣдпочита правото на нѣщата прѣдъ точностьта на закона (ἐπὶ παντὸς γὰρ, φησί, πράγματος προτιμάσθω τῆς ἀκριβείας τὸ δίκαιον)[1]). Въ бракоразводни процеси се допущали родителитѣ или най-близкитѣ роднини да прѣдставляватъ жената. Въ бракоразводния процесъ на севаста Мосхопулъ неговата жена била прѣдставлявана отъ четирма нейни роднини[2]). Прѣдставителство се допущало сѫщо и въ наслѣдствени и граждански процеси съ писмено пълномощие (ἐνταλτήριον) на ищеца, удостовѣрено съ полписитѣ на достопочтени лица.[3]) Пръвъ ищецътъ е изказвалъ жалбата си, слѣдъ него отговорникътъ можелъ да прави възражения. По граждански спорове спорещитѣ страни сж били длъжни да докажатъ своитѣ права съ документи. Актоветѣ за собственость се удостовѣрявали отъ цѣрковната и гражданската власти,[4]) а завѣщанията само съ подписитѣ на честни лица[5]). Когато били прѣдставлявани двѣ завѣщания на едно и сѫщо лице, автентичното завѣщание било установявано по вѫтрѣшнитѣ и вънкашнитѣ му бѣлѣзи. Разглеждало се, кое отъ двѣтѣ завѣщания било съставено безукорно въ

---

[1]) Ib. col. 98. [2]) Ib. col. 539. [3]) Ib. col. 136. [4]) Id. col. 393—394 [5]) Ib. col. 135—142.

формално отношение, т. е. кое не противорѣчело на закона за наслѣдствената правоспособность, кое е имало повече достовѣрни свидѣтели, по-пълна и по-точна дата. Външни бѣлѣзи сж били: 1) увѣрението на достопочетни лица, че пригежателитѣ на завѣщанието сж имали пълно право върху означеното въ него наслѣдство, или пъкъ свидѣтелството на тоя, който е съставилъ завѣщанието по поржка на завѣщателя и 2) давността на владѣнето на завѣщанитѣ нѣща. Нагледна прѣдстава за църковното сждопроизводство по завѣщания дава слѣдният архиепископски актъ. Братята Сергий и Никифоръ отъ о. Керкира, пограничні примикиропули, сж заявили прѣдъ архиепископа, че слѣдъ смъртьта на вуйчо имъ Михаила Гимна, жената на послѣдния, Теодора, съ двѣ дѣца се оженила за Косея, отъ когото е добила други дѣца. Слѣдъ нѣколко врѣме, дѣцата на Теодора отъ първия мжжъ умрѣли, а подиръ тѣхъ и тя самата умрѣла. Слѣдъ това Косей е изявилъ претенции да наслѣди имота на своитѣ пасинци. Примикиропулитѣ сж оспорвали исканията му отъ името на майка си Зои, сестра на Михаила Гимна, като сж прѣдставили въ архиепископския сждъ пълномощното й писмо, подкрѣпено съ подписитѣ на достовѣрни свидѣтели. Отъ своя страна и Косей е прѣдставилъ писмо, което наричалъ копие на завѣщанието на Михаила Гимна, но безъ подпись на нѣкой свидѣтель за удостовѣрение точностьта му съ първообраза. Обаче Сергий и Никифоръ гутакси сж прѣдставили самия оригиналъ на Гимновото завѣщание съ дата м. мартъ 8 инд. SVII (1205). Сждътъ е призналъ това завѣщание, че било съставено безукорно, обаче Косей твърдѣлъ, че е фалшиво. И това възражение примикиропулитѣ сж отстранили, като сж прѣдставили нѣкаква книга, въ която се помѣщавало писмото на керкирския митрополитъ Георги до съставителя на завѣщанието иеромонахъ Варлаамъ и самия отговоръ на Варлаама, който е признавалъ, че той самъ е написалъ завѣщанието на Гимна по поржка на послѣдния. Слѣдъ туй примикиропулитѣ сж питали Косея: „Дѣйствувало ли е до сега завѣщанието?“ Косей е отговорилъ утвърдително. Тогава тѣ сж запитали: „Какъ е можело фалшиво завѣщание да дѣйствува до сега, безъ да е билъ направенъ нѣкакъвъ укоръ противъ него? Или какъ душеприкащикътъ тогава го е привелъ въ изпълнение, а сега ще го признае за фалшивъ?“ Охридскиятъ архиепископъ и Синодъ, възъ основа на 7 кн., 41 титл., 7 гл. на базиликитѣ, е призналъ правото на примикиропулитѣ върху наслѣдството на Гимновитѣ синове, понеже Косей не е прѣдставилъ достовѣренъ документъ въ своя полза и не е доказалъ фалшивостьта на завѣщанието, което е дѣйствувало 15 години[1]).

На свидѣтелскитѣ показания се придавало изобщо голѣмо значение. Тѣхната сила е зависѣла отъ числото, достойнството и

[1]) Ibid. col. 135—142, Вж. и col. 159—164.

независимото положение на свидѣтелитѣ, а особено отъ съгласието между тѣхъ.[1]) Свидѣтелството само на едно лице не било достатъчно за взимане на нѣкакво рѣшение.[2]) Свидѣтелството на архиерей не се приемало, „защото—говори се въ единъ архиепископски актъ — „архиереитѣ, както и сановницитѣ, не свидѣтелствуватъ нито доброволно, нито насила; тази привилегия имъ е подарена отъ законитѣ. Но ако нѣкои искатъ тѣхнитѣ свидѣтелства, то архиереитѣ съвсѣмъ не присѫтствуватъ въ сѫда, а въ тѣхнитѣ епископии тѣ, стоещи прѣдъ божественитѣ евангелия, се разпитватъ и отговарятъ за това, що знаятъ".[3]) Поради това архиепископията не е признала прѣдставената отъ солунчанката Кали записка на иериския епископъ, съ която се удостовѣрявало, че тя отъ страхъ е подписала съглашението си съ завареницата си Орея за имотитѣ на бащата на послѣднята.[4]) Обаче архиереитѣ-членове на духовния сѫдъ, по желание, можели да свидѣтелствуватъ. Напр., поменатиятъ погорѣ Хамаретъ, при разглеждането на неговия бракоразводенъ процесъ е посочилъ като свидѣтель членътъ на архиепископския сѫдъ-пелагонийския епископъ, който въ врѣме на раздора на Хамарета съ тъста му Демонояни билъ въ Пелопонесъ и е потвърдилъ казаното отъ Хамарета за бѣдствията отъ жена му и тъста му[5]).

Свидѣтелитѣ прѣдварително сѫ полагали клетва. Въ бракоразводнитѣ процеси свидѣтелството и клетвата сѫ били единственитѣ способи за установяване на истината Въ бракоразводенъ процесъ, поради прѣлюбодѣяние на едного отъ съпрузитѣ, изисквало се нѣколцина свидѣтели да докажатъ съ клетва, че сѫ видѣли прѣлюбодѣянието. Свидѣтелства за нѣща, научени по слухъ, не се приемали. Сѫщо и на прѣписката на обвиняемитѣ въ прѣлюбодѣяние се давало значение само, ако въ тѣхъ ясно се говорѣло за любовни връзки. Михаилъ Гунаропуло отъ гр. Верия е обвинилъ прѣдъ архиепископа бившия верийски дукъ Константинъ Пигонитъ въ прѣлюбодѣяние съ жена му. Присѫтствувалиятъ въ архиепископския сѫдъ Пигонитъ е отхвърлилъ това обвинение. А сѫдебниятъ членъ, верийскиятъ епископъ, е прѣдставилъ на сѫда писмо на деспота Мануилъ Дука, въ което се изяснявало, че, по разпоредба на деспота, това дѣло било разгледано въ Верия и тукъ Гунаропуло е прѣдставилъ свидѣтели, които сѫ знаели за въпросното прѣлюбодѣяние само по слухъ. Слѣдъ прочитането на това писмо, Гунаропуло е прѣдставилъ на сѫда и други писма, обаче въ тѣхъ нищо ясно не се казвало за Пигонита и за неговото прѣлюбодѣяние съ жената на Гунаропуло. Сѫдътъ е поискалъ отъ Гунаропуло да прѣдстави свидѣтели, които съ клетва да удостовѣрятъ, че тѣ сѫ видѣли жена му съ Пигонита на мѣстопрѣстѫплението. Понеже той не прѣдста-

---

[1]) Ibid. col. 462 [2]) Ibid. col. 457.
[3]) loc. cit. [4]) Ibid. col. 440—462. [5]) ib. col. 96.

вилъ такива свидѣтели, архиепископскиятъ сждъ е далъ разводъ на Гунаропуло, поради недоказаность на обвинението, (διὰ τὸ μεῖναι τὸ ἔγκλημα ἀναπόδεικτον)[2]) Когато сама жената се признавала въ прѣлюбодѣяние безъ свидѣтели-очевидци, духовниятъ сждъ е изисквалъ отъ нея клетва[3]). Въ случай, че мжжътъ е докажелъ прѣлюбодѣянието на жена си съ клетва и жената сжщо съ клетва е отхвърляла обвинението, разрѣшавалъ се разводъ само, ако оскърбената жена не е желаела по-нататъкъ да живѣе съ мжжа си[4]). Сжщо и при разводъ по други причини, се търсѣли показания на незаинтересовани свидѣтели, които отблизо сж познавали тжителитѣ-съпрузи. Петръ отъ с. Расина е заявилъ на архиепископа, че е обрѫчилъ деветгодишната си дъщеря Стана за Прѣво. Понеже Прѣво, слѣдъ обрѫчението си, заминалъ въ странство и 8 години не се явявалъ, Петръ е молилъ архиепископа да му разрѣши да ожени дъщеря си за другиго, понеже тя е минавала вече законната брачна възрасть. Архиепископътъ първенъ е взелъ прѣдъ видъ врѣмето на отсжтствието на Прѣва, сетнѣ е изслѣдвалъ точно (ἀκριβέστερον), на каква възрасть била Стана и слѣдъ като свещеникътъ Стефанъ (навѣрно, енорийскиятъ свещеникъ на Петра) е удостовѣрилъ, че, наистина, Стана била обрѫчена деветгодишна, той е призналлъ обрѫчението за недѣйствително[5]). Въ бракоразводнитѣ процеси поради полова неспособность на мжжа, архиепископскиятъ сждъ не се задоволявалъ само съ признанието на мжжа и жената, а и провѣрявалъ това у роднинитѣ или съсѣдитѣ имъ, изобщо у онния, които сж имали възможность да знаятъ за брачния имъ животъ[6]). Ако мжжътъ не се признавалъ полово неспособенъ, жената се подлагала на медицинско освидѣтелствуване[7]). Нѣкоя си Звина, дъщеря на умрѣлия Георги Несторъ, се явила прѣдъ Охридския духовенъ сждъ и е заявила, че мжжътъ й Георги Сервопуло петь години не е ималъ сношение съ нея, поради което тя е искала разводъ. Отначало Георги, който сжщо е присжтствувалъ въ сжда, е отричалъ това. Духовниятъ сждъ е прѣдложилъ „да подложатъ Звина на изкуственото отъ законитѣ изслѣдване“ (ὡς δὲ ἐξετάσιν τὴν δοκοῦσαν τοῖς νόμοις παραπεμπομένην), за да се видѣло, дали тя е имала бѣлѣзитѣ на дѣвственостьта (εἰ σώζονται τὰ τῆς παρθενίας αὐτῇ). Обаче изслѣдването не е ставало, понеже мжжътъ тутакси е призналлъ казаното отъ Звина. Слѣдъ това е послѣдвалъ разводъ[7]). Въ бракоразводни процеси поради т. н. facta concludentia (факти, които даватъ поводъ да се заключи съпружеска измѣна), или покушение на единъ отъ съпрузитѣ, истината се установявала пакъ чрѣзъ достовѣрни свидѣтели. Въ сложния бракоразводенъ процесъ на пелопонеския

---

[2]) Ibid. col. 528. [3]) Ibid. col. 543. [4]) Ibid. col. 555—558. [5]) Ibid. col. 523—524. [6]) Ibid. col. 515—516. [7]) Ibid. col. 535—538.

[7]) Ibid. col. 535—538.

деспотъ Хамаретъ виждаме слѣдния редъ. Владѣтелтъ Теодоръ Комнинъ е изпратилъ до Хамаретовия тъстъ Демоноянн по своя ипотагатъ Мануилъ Стасъ писмо, съ което го увѣщавалъ да прѣстане да мисли зло за своя зетъ и да пусне дъщеря си при мѫжа ѝ. Прѣди да докладва прѣдъ Охридския духовенъ сѫдъ, Стасъ билъ заплашенъ отъ сѫда съ отлѫчване (ἀφορισμὸς), ако не каже това, що е видѣлъ и чулъ. Сетнѣ и Хамаретъ е далъ клетва за удостовѣрение на истинността на своитѣ думи. Сѫщото е подтвърдилъ, освѣнъ пелагонийския епископъ, както се каза по-горѣ, и севастътъ Мануилъ Кувара. Освѣнъ това Мануилъ Стасъ е увѣрявалъ, че не само пелопонескитѣ, но и съсѣднитѣ жители ясно сѫ видѣли, на какви нещастия Хамаретъ билъ подлаганъ отъ тъста си и жена си. Въз основа на тѣзи достовѣрни показания, сѫдътъ е далъ разводъ на Хамарета[1]).

Слѣдъ като е установявалъ дѣйствителностьта на обвинението, архиепископскиятъ сѫдъ е разглеждалъ мотивитѣ, по които правото е принадлежало на единъ отъ тъжителитѣ и каноничнитѣ основания за такъво или инакво рѣшение на въпроса, като посочвалъ канонитѣ и законитѣ, на които се основавалъ.

При изучаване сѫдебнитѣ актове на архиепископията при Хоматиана, силно изпъква, че въ управлението на архиепископията е господствувала идеята за справедливость. Духъ на законность вѣе отъ всѣки редъ на тѣзи актове. Хоматианъ е живѣлъ съ духа на императора Юстиниана, — сѣкашъ отъ стремежъ да оправдае своята теория, че архиепископията му била Юстинианово създание. Въ всѣки актъ се забѣлѣзва старание на архиепископа и Синода да дадатъ на своето рѣшение безукоренъ юридически характеръ. Щомъ се изкажели тъжителитѣ, тозчасъ е изпъквалъ образътъ на законодателя прѣдъ погледа на духовнитѣ сѫдии, и послѣднитѣ сѫ отваряли кодекса на законитѣ, както това се вижда отъ пръснатитѣ по актоветѣ изрази, подобни на тоя: ἡ μετριότης ἡμῶν μετά γε τῆς συνεδριαζούσης αὐτῇ ἱερᾶς ἀδελφότητος τὰ τοῦ πράγματος διασκεψαμένη καὶ τοῖς νομικοῖς δελταρίοις ἁπλάνεσιν ὁδηγοῖς χρησαμένη ταῦτα τὴν γνώμην πρὸς ταῦτα ἐξήνεγκεν (Наша скромность, като обсѫди обстоятелствата на дѣлото заедно съ засѣдаващето съ ния свещено братство и като използува незаблуждаващитѣ пѫтеводни книги на законитѣ, изнесе такъво рѣшение).[2]) За канонитѣ и законитѣ Охридскиятъ духовенъ сѫдъ всѣкога се изразявалъ съ благоговѣние: „ὡς οἱ θεῖοι καὶ ἱεροὶ κανόνες καὶ οἱ φιλευσεβεῖς νόμοι .... φροντίσαντες[3]).

Правовото съзнание на архиепископията е било тъй високо, че по процеса на солунчанина Кравофока тя е имала смѣлостьта да се противопостави даже на царския сѫдъ. За нея царското рѣшение е имало необо-

---

[1]) Ibid. col. 89—98

[2]) ibid col. 187. [3]) ibid col. 551 и 518.

рима сила само, когато то е извлечено отъ „догмитѣ на закона“ (ὡς τότε ἀκαταγώνιστος ἡ βασιλικὴ παρεῖται ἀπόφασις, ὁπότε ἐκ τῶν ἐξουσιαστικῶν δογμάτων τοῦ νόμου κέκριται τὸ ἐνδέσιμον)[1]). Споредъ нейния възгледъ, всѣко граждинско законодателство се дѣли на два вида право: сждебно (δικαιωτικὸν) и административно (ἐξουσιαστικὸν). Сждебното право се състои отъ законоположенията, които законодателитѣ установяватъ, съгласно естественото право, за защита на подсждимитѣ, за подтвърждане на договоритѣ или за оцѣнка на людскитѣ постжпки, като раздаватъ всѣкиму правото и разрѣшаватъ съмнѣнията, за да не получи никой чуждо право безъ основание и да не пострада несправедливо другъ. Царьтъ стои по-горѣ отъ всѣкакви административни закони. Той самъ е върховната власть (τὸ ὑπέρτατον τῆς ἐξουσίας) и има силата да говори и да върши съ власть (κατ' ἐξουσίαν), но законитѣ сж признали за необходимо, царьтъ да слѣдва сждебнитѣ постановления и сж позволили да се отхвърля всѣко негово незаконно рѣшение и да се счита за негодно (ἄχρηστον ἔστω) всичко направено отъ него противъ смисъла на законитѣ. Затова и се говори, че царьтъ трѣбва да управлява споредъ законитѣ (ὀφείλει ὁ βασιλεὺς κατὰ νόμους πολιτεύεσθαι)[2]). Трѣбва да уговоримъ, че духътъ на законость въ архиепископията не билъ законически формализмъ, а духъ на благоустройство и привързаность къмъ църковното прѣдание и старитѣ църковни обичаи. Въ управната страна на Охридската архиепископия щастливо се съчетавала идеята за законость съ идеята за икономия. Когато законитѣ не сж били приложими, тя е търсѣла основания въ църковнитѣ традиции, като се ржководѣла отъ убѣждението, че християнскиятъ животъ създава закони отъ неписания църковенъ обичай (Τὸ ἄγραφον τῆς ἐκκλησίας ἔθος νόμον ἡγεῖται ἡ τῶν χριστιανῶν πολιτεία)[3]).

---

[1]) ibid col 458. [2]) ibid col 458 — 459. [3]) ibid col 687.

III. Сръбска епоха.

ПЪРВА ГЛАВА

Положението на Охридската архиепископия прѣзъ сръбското владичество въ Македония (1334—1394).

1. При царетѣ Стефана Душана и Уроша IV.

Разширението на сръбската държава на югъ е достигнало своя краенъ прѣдѣлъ при Стефана Душана. Отъ 1334—1345 г. той е успѣлъ да завладѣе всичкитѣ византийски градове въ Македония и Албания. Тъй, споредъ договора, сключенъ при Солунъ въ 1334 г. 26-и августъ между него и императора Андроникъ III Палеологъ, сърбитѣ сж получили Струмица и Прилѣпъ [1]). Прѣзъ есеньта въ 1342 е падналъ подъ сърбитѣ Воденъ [2]), а въ 1343 г. — Кроя въ сѣверна Албания [3]). Прѣзъ есеньта пъкъ въ 1345 г. сърбитѣ сж прѣвзели Бѣлградъ (сега Бератъ въ Албания), Авлона, Канина и Костуръ [4]). Въ сжщата година Стефанъ Душанъ е прѣвзелъ и Сѣръ [5]). Охридъ билъ прѣвзетъ отъ сърбитѣ още прѣди прѣвземането на Воденъ и Костуръ. Точно не се знае годината на падането му, но несъмнѣно е, че Охридъ, Прѣспа и Леринъ сж влизали вече въ Сърбия въ момента, когато Стефанъ Душанъ издалъ хрисовулитѣ на Трѣскавечкия монастиръ (въ Прилѣпско). И тритѣ хрисовули подаряватъ на монастира владѣтелски права въ Прѣспа [6]) и Леринъ [7]). Съ два отъ тѣхъ монастирътъ е получавалъ метохъ въ Охридъ [8]), а въ по-стариа хрисовулъ се уреждатъ взаимоотношенията на епископа

---

[1]) К. Иречекъ, Историја Срба, стр. 358. [2]) ib. 366. [3]) ib. 368.

[4]) ib. pag. cit. За прѣвземането на Костуръ, Бѣлградъ и Канина отъ Стефана Душана около това врѣме свидѣтелствува и записътъ отъ 6854 г. (1345—1346 г.) въ сръбския ржкописъ, намиращъ се въ Бистришкия монастиръ въ Ромжния. (Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, кн. I, 1902 год., стр. 33—34, № —84).

[5]) срв. Миленко М. Вукићевић, Историја српскаго народа за средње школе, 1912 год., кн. I, 5-то изд., стр. 94.

[6]) Гласник, XI, 136; XIII, 373; XLI, 360. [7]) Гласник, XI, 135; XIII, 373, XLI, 360. [8]) Гласник, XI, 136; XIII, 373.

(битолския) подъ чисто вѣдомство билъ монастирътъ, и архиепископа [1]). Съ утвърдяването на сръбското владичество въ Охридъ, Пръспа и Леринъ около 1334 г. се обяснява, защо войственият Стефанъ Душанъ слѣдъ договора съ Византия въ 1334 год. не е прѣдприемалъ срѣщу тѣзи градове походи, каквито виждаме срѣщу Воденъ и други византийски градове въ Македония [2]).

Съ падането на Охридъ подъ сърбитѣ, въ сръбската държава се срѣщнали двѣ автокефални църкви — Ипекската (сръбската) и *Охридската*. До това врѣме сръбската архиепископия се разширявала на югъ за смѣтка на Охридската. Когато сръбскитѣ крале сж отнимали византийски градове, които се намирали подъ вѣдомството на охридския архиепископъ, тѣ, по примѣра на българскитѣ царе Калоянъ и Иванъ Асѣнъ II, сж ги подчинявали подъ духовната власть на своя архиепископъ. Обаче съ присъединението на Охридъ къмъ Сърбия, спрѣнъ билъ растежътъ на сръбската архиепископия за смѣтка на Охридската. *Стефанъ Душанъ е оставилъ послѣдната съвършено независима и е подтвърдилъ нейнитѣ привилегии* [3]), като и запазилъ диоцеза въ оня размѣръ, какъвто тя е имала въ момента на падането на Охридъ подъ негова власть. За това говори слѣдното мѣсто въ първия хрисовулъ, даденъ на Трѣскавечки монастиръ: и да не имѣхѫ пиколупъ ѣдѣхъ никако, тъкмо полѣнь да имать, а веке нищо, а да и подъ ѡбластию архипископа како и оу вѣхъ хрисоволѣхъ пише гръчьскыхъ [4]). Тука подъ „гръцки хрисовули" Стефанъ Душанъ, несъмнѣно, е разбиралъ хрисовулитѣ на византийскитѣ императори за привилегиитѣ на Охридската архиепископия. Въ втория хрисовулъ на Трѣскавечкия монастиръ Охридъ е наречень „прокатименонъ" (προκαθήμενον), т. е. прѣдседателствуващъ спрѣмо мѣстностьта, гдѣто билъ Трѣскавечкиятъ монастирь [5]). Ако Охридъ билъ подвѣдомственъ на сръбския архиепископъ, Душанъ не би го нарекълъ така.

---

[1]) Гласник XLI, 361.

[2]) Споредъ сръбския лѣтописецъ — архиепископъ Даниилъ, Стефанъ Душанъ е прѣвзелъ едноврѣменно въ третата година на своето владичество (1334 г.) градоветѣ Охридъ, Прилѣпъ, Костуръ, Струмица, Леринъ, Желѣзнецъ, Воденъ, Чемрѣнъ (Даничић, животъ кралева и архиепископа српских, стр. 226). Лѣтописецътъ има прѣдъ видъ похода, който билъ направенъ отъ сърбитѣ въ 1334 год. прѣзъ Македония подъ пострекателството на миналия на сръбска страна византийски военачалникъ Сиргианъ и резултатътъ отъ който е билъ договорътъ отъ 26 августъ 1334 г. Димица отнася падането на Охридъ подъ сърбитѣ къмъ 1337 г. (Μακεδονία, I, 387).

[3]) Г. Ьаласчевъ, Минало, II, 1909, стр. 41, Иречек, Историја Срба, 369.

[4]) Гласник, XLI, 361. [5]) Гласник, XI 135: митохъ к҃ѫ Ѻхридѣ прокаѳимен.... (послѣднитѣ букви съ изтрити).

Още повече се затвърдило автокефалното положение на Охридската архиепископия, когато билъ издаденъ Душановиятъ законникъ, който (съ 148 членъ) е гарантиралъ всичкитѣ привилегии, които византийскитѣ градове сѫ имали до свикването на законодателния съборъ въ 1349 г. [1]). Къмъ тѣзи градове се отнасялъ и Охридъ. Може да се прѣдполага, че при Стефана Душана Охридската архиепископия, като се освободила отъ византийския дворъ, е добила свобода за пълно самоопрѣдѣление. Архиепископътъ вече не се натрапвалъ, а се избиралъ отъ епархийскитѣ архиереи на диоцеза, и послѣднитѣ били поставяни отъ архиепископа безъ намѣсата на държавната власть.

Тая благосклонность на Душана е произтичала отъ неговата обща вѫтрѣшна политика. Подобно на своя прѣдходникъ Милутина, Душанъ, като завладѣвалъ нови области съ несръбско население, е оставялъ въ тѣхъ почти цѣлия прѣдишенъ редъ или, споредъ израза на единъ съврѣменен византийски лѣтописецъ, той е управлявалъ новозавзетитѣ византийски земи (Македония до Христополскитѣ води) по законитѣ и обичаитѣ на ромеитѣ [2]). Той е задължавалъ само съ договоръ подчиненитѣ градове и боляри да му плащатъ данъкъ и да му даватъ войска. Стефана Душана е движела не национална идея, а *автократска*, той мечтаелъ за *византийския прѣстолъ*. Право казва проф. Флорински, че „царството на Душана е нѣмало националенъ характеръ, не било сръбско царство въ истинския смисъль на думата. Нѣстро по своя етнографски съставъ, то е нѣмало и вѫтрѣшно единство, политическа сплотеность. Царството на Душана било оригинално царство отъ области, съ нищо несвързани, управлявани отъ полунезависими владѣтели“ [3]). Твърдѣ добрѣ съзнавайки силата на дълги исторически животъ, минатъ отъ покоренитѣ му народи, той билъ твърдѣ внимателенъ къмъ тѣхъ. За да владѣе надъ тѣхъ, той се стремилъ не да ги обезличи, а да ги привлѣче къмъ себе си. Затуй той явно галѣлъ националното имъ честолюбие, като се титулиралъ за тѣхенъ царь и даже въ нѣкои хрисовули се подписвалъ по гръцки, напр. въ хрисовулитѣ, дадени на сѣрския монастиръ Св. Ив. Прѣдтеча“ Στέφανος ἐν Χριστῷ τῷ θεῷ πιστὸς καὶ αὐτοκράτωρ Σερβίας καὶ Ῥωμανίας [4]). Съ това

---

[1]) Safarik, Pamatky, стр. 45: градове грьчьскїи, кого є примино господинь царь, что имь есть оучинию хрисовоуле и простагьме, что имаю и дрьже до сикаго вьсора, то да есть тврьдо, и да имь се не оузьме нищо.

[2]) У Флоринскій, Памятники законодательной дѣятельности Душана, стр. 9.

[3]) цит. съч. стр. 12.

[4]) Rad. V, 152. Въ хрисовула, даденъ на Хилендарския монастиръ въ 1347 год. 12 й декемврий, четемъ подписа на Душана: † Стефанъ въ Христа Бога благовѣрны царь и самодрьжь-

той явно ги признавалъ за важни елементи на държавата съ право за вътрѣшенъ самостоенъ животъ.

Прѣдъ очитѣ на Душана Охридската архиепископия е минавала за духовенъ и културенъ центъръ на българитѣ и албанцитѣ, които сж съставявали главната часть на паството ѝ [1]) При това тя е прѣдставлявала удобенъ органъ за свързване на българското и албанското ѝ паство съ неговия прѣстолъ. Сжщата тая цѣль той е прѣслѣдвалъ и, като назначавалъ на държавни длъжности, първенцитѣ на покоренитѣ народи. Така напр. въ хрисовулитѣ дадени въ 1346 год. на сѣрския монастиръ „Св. Иванъ Прѣдтеча“, се споменуватъ Иванъ Палеологъ Кантакузинъ μέγας δομέστικος, киръ Андроникъ Кантакузинъ πρωτοσπάθαρος.[2])

Като причина за заназването на автокефалията на охридския архиепископъ трѣбва да изтъкнемъ още обстоятелството, че Душанъ изобщо е уважавалъ грамотитѣ, дадени отъ прѣдишнитѣ гръцки и български владѣтели на учрѣждения, градове или лица въ новитѣ му владѣния. Въ първия хрисовулъ, даденъ на Трѣскавечкия монастиръ, той ясно говори, че е благоволилъ да даде на монастира хрисовулъ „по wбразоу древнихъ царей грьжьцъ Срькле(мь) и Грькомь и Блъгаромь (Miklosich, Monumenta serbica, стр. 128, № CXII). На хрисовула отъ 1348 г. 26 й априлъ, даденъ на сжщия монастиръ, той се подписалъ царь „и Арбанасомь“ (ib. стр. 132, № CXV) Въ единъ записъ въ ржкописъ на Чешката библиотека въ Прага титулътъ на Душана още повече се разширява: Благочестивааго и христолюбиваго македонскаго царя Стефана, грьскаго, блъгарьскаго, оугарскаго, далъматьскаго, арьбанаскаго, wгроблахїискаго и инѣхъ мьногимъ прѣдѣломь и земли самодржъца госпоуща всѣмъ Вишьнаго Бога . . .“ (Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи кн. 3, стр. 41, № 4941). А въ едно свое писмо до венецианския дожъ Андрея Дандоло, писано въ Сѣръ въ 1345 г., Душанъ се титулира и владѣтель само на малка часть отъ българското царство, подъ което той е разбиралъ македонска България. Ето титулътъ му: „Stephanus dei gratia Servie, Dioclie, Chilminie, Albanie et maritime regionis rex, nec non Bulgariae imperii partis non modice particeps et fere totius imperii Romaniae dominus“ (Miklosich, Monumenta spectantia hist. slav. merid. II, 278).

[1]) Противъ тоя доводъ, разбира се, ще възразятъ оныя сръбски историци, които рѣшително отхвърлятъ българската народность на македонскитѣ славяни. Между това самъ царь Стефанъ Душанъ, като се титулиралъ царь на сърбитѣ, гърцитѣ, българитѣ и албанцитѣ, явно е признавалъ, че неговото царство се състояло отъ четири народи, между които и българитѣ. А подъ „българи“ той е разбиралъ, несъмнѣно, македонскитѣ славяни, защото други български области той не е владѣелъ.

[2]) Rad. V, 151 — 152.

чьскыихъ и бльгарьскыихъ, иже прѣжде имѣ шбладѣли тѣхи страхами“ [1]). Въ 133 членъ на своя законникъ той постановява, щото живущитѣ въ държавата му земевладѣлци, които сж имали до неговото възкачване на прѣстола „оу бщиноу хрисоволи, и дрьжѣ до дньнь, до нѣго ѣьбора, тѣ бщини да оу тврьдѣ“ [2]). Подъ тѣзи хрисовули той разбиралъ хрисовулитѣ не само на сръбскитѣ крале, а и на византийскитѣ императори и българскитѣ царе, защото въ законника той визира и земевладѣлцитѣ въ земитѣ, завладѣни отъ него. Въ чл. 173 на сжщия законникъ той изрично заповѣдва, всички градове въ неговото царство „да оу на законѣхъ шбѣлѣ како оу вна оу прьви царѣи“.

Стефанъ Душанъ се отнасялъ къмъ архиепископията на старата българска столица не само съ хладната коректность на тактиченъ държавенъ мжжъ, а и *съ почетъ*. Той високо е цѣнѣлъ авторитета ѝ. Важнитѣ промѣни въ вжтрѣшния животъ на Сръбската църква и сръбската държава сж били извършени съ участието и благословението на охридския архиепископъ. Упоенъ отъ своето могжщество, въ края на 1345 г. Душанъ се провъзгласилъ за царь въ гр. Сѣръ [3]), а въ 1346 г. 16 априлъ [4]), на Великдень, той е свикалъ въ Скопйе многоброенъ църковенъ съборъ, на който сж присѫтствували сръбското духовенство на чело съ своя архиепископъ Иоаникий II (бившъ придворенъ логотетъ отъ Призрѣнъ), търновскиятъ патриархъ Симеонъ съ своя синодъ охридскиятъ архиепископъ Николай съ синода си, гръцкото духовенство на областитѣ, които до надането имъ подъ сръбска власть се намирали подъ духовното вѣдомство на цариградския патриархъ, и игуменитѣ и старцитѣ на атонскитѣ монастири. На тоя съборъ, по желанието на Стефана Душана, търновскиятъ патриархъ и охридскиятъ архиепископъ сж провъзгласили сръбския архиепископъ Иоаникий за патриархъ на всички сърби, и подиръ това двамата патриарси и охридскиятъ архиепископъ сж коронясали Стефана Душана за царь и жена му за царица, а сина му Уроша за краль [5]). Участието на охридския архиепископъ въ тоя важенъ държавенъ актъ било считано отъ Стефана Душана толкова необходимо, че неговото благословение е замѣнявало благословението на вселенския патриархъ. Това се вижда отъ записа, гдѣто самъ Душанъ говори, че той билъ вѣнчанъ за

---

[1]) Гласник, XLI стр. 358; вж. по-горѣ и цитата за отношенията на битолския епископъ къмъ охридския архиепископъ стр. 317. [2]) Šafařik, Památky, стр. 43; вж. и чл. 39 (ib., стр. 32).

[3]) Иречек, Историја Срба, стр. 369.

[4]) Въ „Житіе и жительство краль и цареи сръбскыихъ“, издадено отъ Шафарика въ Památky, се говори, че Душанъ билъ вѣнчанъ за царь въ 6859 (1348) (стр. 54).

[5]) Голубинскій, Краткій очеркъ истор. прав. церквей, стр. 128 и 131.

царь „благословѣніемъ (и) рукою пресвященнаго патріарьха Іоаникія и всѣми архіереи собора сръбскаго, такожде благословеніемъ и рукою пресвященнаго патріарьха блъгарскаго кирь Симеона и всѣми архіереи събора блъгарскаго . . . . паче же и отъ архіерея престола грѣчьскаго и всего събора" [1]). Подъ „архіерей престола грѣчьскаго" трѣбва да се разбира охридския архиепископъ. Не може да разбираме подъ това име цариградския патриархъ, защото сръбскиятъ лѣтописецъ нарично казва, че короняването на Стефана Душана било извършено безъ благословението на цариградския патриархъ [2]) и че затова тогавашниятъ цариградски патриархъ (Калистъ) е отлъчилъ отъ църквата сръбския царь, патриарха и подчиненитѣ му архиереи [3]) А думитѣ „паче же" даватъ да се разбере, че Душанъ е считалъ благословението на охридския архиепископъ като нѣщо, което е имало особено значение за неговото царско достойнство, именно значение, което е импонирало на авторитета на цариградския патриархъ.

Участието на охридския архиепископъ въ провъзгласяването на сръбския архиепископъ за патриархъ било въ сѫщото врѣме и *публично признание* законността на автокефалната Охридска архиепископия отъ сръбския духовенъ началникъ. Затова Охридскиятъ диоцезъ и не билъ засѣгнатъ въ момента, когато, по съвѣта на сръбския патриархъ, Стефанъ Душанъ е изгонилъ отъ Тесалия и Македония подвѣдомственитѣ на цариградския патриархъ митрополити и е подчинилъ тѣхнитѣ епархии на своя патриархъ [4]). Даже може да се приеме, че сръбскиятъ патриархъ е признавалъ извѣстно старшинство на охридския архиепископъ поне до толкова, доколкото той се издигналъ до патриаршеския чинъ съ негово благословение [5]).

Поради вѣрноподанството на охридския архиепископъ, може да се мисли, че връзката между него и Стефана Ду-

---

[1]) у Голубинскій цит. съч., стр. 131.

[2]) Даничић, цит. съч., стр. 380: съ же царь Стефанъ вѣньча се на царьство и патриарьха себѣ избра сръблинъ не по законоу, ни съ благословениемъ цариградьскаго патріарьха, јаконе подобаіеть, нь поиска благословение бесчинъно на патріарьхоу трьновскомь и на арьхиепископоу охридьскомь и съ съборомь сръбскымь, сице вънари се и постави патриарьхе, јаноже не подобаеть.

[3]) ibid., стр. 381; Гласник, VIII, стр. 125. Стефанъ Душанъ е нарекълъ охридския архиепископъ архиерей на гръцкия прѣстолъ само, защото архиепископътъ билъ гръкъ и съ цѣль да подчертае, че и гръцката иерархия, каквато била тогава охридската, е благословила неговото царско достойнство, макаръ и да се противопоставилъ на тоя актъ цариград. патриархъ (вж. и Голубинскій, Кр. оч. ист. прав. церкв. стр. 131, прим. 1).

[4]) Даничић, цит. съч. 381. [5]) вж. Гласник, VIII, 125.

шана била така силна, че първият бил почетен член въ върховната управа на Сръбската църква. За утвърждение на рѣшението си да издигне игуменството на Лѣсновския монастиръ въ епископство, Стефанъ Душанъ е свикалъ въ 1347 г. съборъ, въ който сж участвували сръбскиятъ патриархъ Иоаникий, охридскиятъ архиепископъ Николай, скопскиятъ митрополитъ Иоанъ и всички останали сръбски митрополити и епископи, игумени, свещеници и боляри. Въ хрисовула си за този съборъ Душанъ е отбѣлѣзалъ, че е въздигналъ Лѣсновското игуменство въ епископия и съ съгласието на охридския архиепископъ [1]).

Охридската архиепископия е имала и сравнително *завидно материално положение*. Извѣстно е, че сръбскитѣ владѣтели се отличавали съ своята храмосъзидателность и благодѣтелствуване на монастиритѣ. Тѣхната щедрость се изливала и на монастиритѣ въ Охридския и Цариградския диоцези. Още Стефанъ Милутинъ (Урошъ II) е простиралъ своитѣ благодѣяния „нетъкмо къ богодроменѣи дрьжавѣ отьчьствиемь, на и по вьсѣи Романии". Стараейки се да привърже къмъ себе си българското население въ Македония и съ това да подготви бждното покорение на тая страна, той е строелъ тамъ храмове (напр. въ Скопие църквитѣ „Троержица", „Св. Константинъ" и „Св. Никита" до града) [2]) и обсипвалъ съ дарове македонскитѣ монастири като кичевския „Св. Георги" и особено Трѣскавечкия, на който, споредъ житиеписеца, той подарилъ много златообковани и украсени съ бисери икони, златни съсѣщници и кадилници, злато, овци, камили и пр. [3]) Стефанъ Душанъ е надминалъ Милутина по щедроститѣ си къмъ Трѣскавечкия монастиръ. Като построилъ дворецъ въ Прилѣпъ, той е искалъ да направи тоя градъ притегателенъ царски центъръ за българското население въ Македония. А съ скжпитѣ дарове, съ които е обсипвалъ Трѣскавечкия монастиръ, той се стремилъ да го издигне прѣдъ очитѣ на българското население, за да привърже послѣдното къмъ себе си. За него Трѣскавечкиятъ монастиръ по религиозното си значение билъ равенъ на Синай и Атонъ. „Аще бо кто похвалитъ житиѥ инокомъ живущимъ въ Синаискѣи горѣ или въ горѣ свѣтѣи Аѳонскѣи, да похвалитъ же и сихъ житиѥ и оустав не хоудьше" [4]). Душанъ съ три хрисовула, е утвърдилъ и разширилъ владѣтелскитѣ му права. Монастирътъ е ималъ право да владѣе 20 села и селища съ всичкитѣ имъ имѣния, 10 метоси съ всичкитѣ имъ права, много отдѣлни землища, воденици, риболовни мѣста. Неговитѣ имоти се намирали

---

[1]) Гласник, кн. X, св. XXVII, стр. 289: и зкокорихъ и на зкороу съ господиномь и Щцемь свѣтѣго цариства мі пришьствиемь питрїархомь кирь Їшаникиемь и съ архїепископомь охридьскымь Николомь . . .

[2]) Дамянчић, цит. съч. 138. [3]) Ib. pag. cit. [4]) Гласник, XLI, 358.

въ Притѣпско, Лернинско, Пръсписко, Охридско, Положко, Порѣчко. Самъ Стефанъ Душанъ е подарилъ на монастира цѣлия си чифликъ Еленяци и рибаритѣ въ Пръспа съ цѣлия имъ родъ. На неговия примѣръ сж подражавали сановницитѣ му и охридскитѣ иерарси. Грамадното богатство на Трѣскавечкия монастиръ можело да съблазни епархийския епископъ (пелагонийския). За да осигури монастирското богатство, съ първия си хрисовулъ царь Душанъ го подчинилъ направо на охридския архиепископъ, като позволилъ властьта на епархийския епископъ да се проявява само въ споменуване името му въ монастира.[1])

Но въпрѣки своето почитание къмъ Охридската архиепископия, Стефанъ Душанъ понѣкога не се стѣснявалъ да й нанася материални щети въ полза на Сръбската патриаршия. Той е подчинилъ на построения отъ него монастиръ „Св. Архангелъ" въ гр. Призрѣнъ между другото и струмишката църква „Св. 15 мжченици" съ хората, земята, лозята и съ всичко, което й принадлежало отъ старо врѣме.[2]) На сжщия монастиръ Душанъ е подчинилъ и църквата „Св. Спасъ" въ Призрѣнъ, която принадлежала на Младена Владоевича и роднинитѣ му, а намѣсто нея той е далъ на Владоевичитѣ „и'дричю цркѣь"[3]) въ Охридъ съ сжщо такива права, каквито тѣ сж имали надъ църквата „св. Спасъ"[4]). Изобщо за възвеличение на Сръбската църква Стефанъ Душанъ не е щадѣлъ имотитѣ на чуждитѣ църковни учреждения въ своята държава. Въ една грамота, съставена отъ зографскитѣ братя въ XV в., се говори, че той е унищожилъ шесть хрисовула на Зографския монастиръ, между които и грамотата на царь Ивана Асѣна II и отнелъ часть отъ зографската гора въ полза на хилендарския монастиръ[5]).

Охридскиятъ архиепископъ не е протестиралъ противъ врѣднитѣ за неговото материално положение Душанови актове и изобщо той не се стремилъ да възстанови старитѣ си права. На събора отъ 1347 г. той не е показалъ никакво противодѣйствие противъ присъединяването на Морозвидската епархия къмъ новоиздигнатата Лѣсновска епископия[6]), очевидно, защото не е смѣелъ или считалъ това за безуспѣшно. При това, при общото сносно положение, подобни притѣснения не се чувствували силно.

---

[1]) Гласник, XLI, 361 [2]) Гласник, XV, 303.

[3]) Това било или църква „Св. Андрей", сега несжществуваща въ Охридъ, или пъкъ църквата „Св. Богородица", построена въ врѣмето на императора Андроника Палеолога и наричана, може би, поради подаръцитѣ на послѣдния андрониковска.

[4]) Гласник, XV, 270. [5]) Йор. Ивановъ, Българ. старини изъ Македония, стр. 36.

[6]) вж. въ хрисовула на Душана за Лѣсновската епископия Гласник, кн. X., св. XXVII, 290.

Законодателната дѣйность на Душана била полезна и за Охр. църква. Душанъ е прѣслѣдвалъ три цѣли: 1) да утвърди православието (да ччнтнтъ и христіанство) въ своето царство, 2) да подигне авторитета на духовенството прѣдъ народа и 3) да гарантира материалното състояние на Църквата За достигането на тѣзи цѣли, той се стремилъ строго да регламентира религиозния животъ на поданницитѣ си. Той е прѣдписалъ, миналитѣ въ католичество да се върнатъ въ православие, като заплашилъ непокорнитѣ съ наказания „по закона на светитѣ отци“[1]). Архиеритѣ сж били задължени да поставятъ навсѣкждѣ, гдѣто се устройвали панаири, протопопи, които да увѣщаватъ покатоличенитѣ да се върнатъ въ православието[2]). Съ деветия законъ се запрѣщавало на еретицитѣ да живѣятъ между православнитѣ и който отъ тѣхъ не се подчинявалъ на тоя законъ, царьтъ е прѣдписвалъ „да и жижтъ по шерязоу и прожиетъ и“[3]) Православнитѣ сж били длъжни да помагатъ на властитѣ за откриване на еретицитѣ. Който ги прикривалъ, и той билъ наказванъ съ *дъмгосване*. Тѣзи закони не сж забранявали на католицитѣ да живѣятъ въ сръбската държава, въ която сж сѫществували католически общини съ права и иерархия, а имали за цѣль собствено да ослабятъ *католическата пропаганда между православнитѣ*. Това личи и отъ чл. 7, заплашващъ съ наказание ония католишки свещеници, които сж подмамвали православнитѣ[4]).

Душанъ се заелъ да изкорени и народнитѣ прѣдразсждъци, суевѣрия и пороци. Съ 131 законъ той е утвърдилъ епитимията прѣдвидена въ правилата на св. отци за магесницитѣ и отравителитѣ[5]). Споредъ 72-я законъ, оня, който се занимавалъ съ гадаене, се глобявалъ, ако билъ чифлигарь, съ 100 перпера; ако пъкъ билъ отъ долно съсловие — съ 12 перпера[6]). Пиянството се прѣслѣдвало съ физическо наказание (отсичане на ржцѣтѣ и изваждане на окото на пияницата за раняване на нѣкого, а побой и затворъ за оскърбление и материално ощетяване на нѣкого)[7]). За закрѣпване на сѣмейния животъ, още съ първия си законъ Душанъ е обявилъ за *недъйствителенъ неблагословения отъ Църквата бракъ*[8]). *Встжпилиятъ* въ такъвъ бракъ

---

[1]) Safarik, Pamatky, Законникъ на Стефана Душана, стр. 19, чл, 5

[2]) ibid. чл. 6

[3]) ibid. чл. 30

[4]) Срв. статията на д-ръ Никола Кръстича въ Гласник, XI, стр. 216, „Разсматрања о старим српским правима“

[5]) Safarik, Pamatky, стр. 43

[6]) ibid. чл. 36 Перперъ билъ златна монета, равна на около 12 зл. лв. (вж. подробно у Мушмовъ, Изв. истор. друж IV, 189)

[7]) ibid. чл. 168

[8]) ibid. стр. 29.

билъ длъженъ да се разведе [1]). Забранилъ и брака на католикъ (полоубѣрьць) съ православна. Католикъ, жененъ за православна, или трѣбвало да приеме православието, или пъкъ се лишавалъ отъ жена си и дѣцата си и часть отъ своето имущество и билъ изгонванъ.

Всички тия Душанови закони сж санкционирали практиката на Охридската църква и сж улеснявали борбата ѝ противъ католичеството, вгнѣздено въ крайадриатическитѣ ѝ епархии, както и противъ суевѣрията и незаконнитѣ бракове срѣдъ паството ѝ.

Особено благотворни сж били за цѣлата Църква въ сръбското царство и частно за Охридската законитѣ, съ които се опрѣдѣляло положението на църковнитѣ лица и се давало на каноничнитѣ рѣшения на църковната власть *сила на държавенъ законъ*. Духовенството, особено висшето, се ползувало съ висока почеть и покровителство отъ страна на гражданската власть. За подигане религиозността на народа, законодателтъ особено с стремилъ да разпространи *изповѣднишкия институтъ*. Съ 10-я законъ той прѣдписвалъ подъ страхъ на отстранение отъ длъжность **свѣтителіе да поставѣтъ духовникы по вьсѣхъ норіяхъ, по градовѣхъ и по селѣхъ**[3]) При това Душанъ строго пазилъ светостьта на тоя институтъ и изобщо подпоритѣ на свещенодѣствуващата иерархия (ierarchiae ordinis). Духовници могли да бждатъ само онія, които сж получили благословение отъ своитѣ архиерея да връзватъ и развръзватъ людскитѣ грѣхове; прѣстжпилитѣ тази норма били изгонвани и наказвани, съгласно църковнитѣ канони [4]). Душанъ е прѣдоставилъ на епископитѣ широка компетенция. Духовнитѣ дѣла сж били съвсѣмъ отнети отъ вѣдомството на гражданската власть [5]). Ако нѣкой граждански чиновникъ си позволѣлъ да отсжжда нѣкое църковно дѣло, то, споредъ 11 членъ на законника, той се глобявалъ съ 300 перпери. Освѣнъ това епископскиятъ сждъ е ималъ право да разглежда всичкитѣ граждански процеси на църковнитѣ парици, както се вижда отъ 34 чл.: **црьковны людіе и быкон правдѣ да соудеть се прѣдь своимн митрополиты, и прѣдь епископи и игоумены, и ком соуть шбѣ человѣка ѣдне црькве, да соудеть се прѣдь своею црьквію: аще ли шть двѣю црьквоу соудита два человѣка, ком се соудеть, да имь соудетъ шбѣ црькве**". Духовенството е участвувало и въ гражданския сждъ, чийто прѣдседатель билъ градскиятъ управитель. „А за соудь — гласи чл. 173 — что имаю (градоветѣ), да се соуде прѣдь владальци градскыми и прѣдь црьковнымь клиросомь. Ако кто боуде изь жоупе при гражданина, да га при прѣдь владальцемь градьскымь и прѣдь црьковнымъ клиросомь по законоу". Обаче архиереятъ е нѣмалъ власть

[1]) ib. чл. 2. [2]) ib. чл. 8. [3]) ib, стр. 30. [4]) pag. cit. [5]) ibid. чл. 43.

надъ църквитѣ построени отъ землевладѣлцитѣ въ своитѣ имѣния. А пъкъ землевладѣлецътъ е ималъ право само да избира своя свещеникъ, когото е прѣдставялъ на епархийския архиерей за ржкоположение [1]). Сжщо и царскитѣ църкви били отнети отъ архиерейската власть [2]).

Низшето духовенство (свещеницитѣ и монаситѣ) е имало по-малко привилегии; при все това и то се ползувало *съ нѣкои облекчения*. Свещеницитѣ сж били освободени отъ данъци и такси [3]). Свещеницитѣ-землевладѣлци (бащиници) сж били свободни да владѣятъ земята си независимо отъ свѣтскитѣ землевладѣлци [4]). Безземленитѣ пъкъ свещеници сж имали право да обработятъ по три дѣла църковна земя и да се ползуватъ отъ плодоветѣ ѝ. Съ тѣхната личность никой не можелъ да се разпорежда [5]). Свещеникъ, който е взималъ повече отъ три дѣла земя за обработване, билъ длъженъ да обработва излишната часть въ полза на Църквата [6]). Свещеницитѣ на землевладѣлческитѣ църкви се издържали отъ землевладѣлцитѣ. Личната имъ свобода била ограничена: тѣ не сж можели самоволно да напускатъ господаря си и да идатъ при другъ. Обаче, ако господарьтъ не се грижелъ за издръжката на своя свещеникъ „по законоу", свещеникътъ е ималъ право да се оплаче прѣдъ епархийския архиерей, който билъ длъженъ да напомни на землевладѣлеца за задълженията му. Ако землевладѣлецътъ не слушалъ епископа, свещеникътъ билъ свободенъ да иде, кждѣто е искалъ [7]).

За да прѣдпази Църквата отъ недостойни управници, Стефанъ Душанъ съ 12 членъ на законника изрично е запрѣтилъ да се поставятъ митрополити, епископи и игумени „по мытоу", и прѣдписалъ да се лишатъ отъ санъ, както поставения на иерархическа длъжность чрѣзъ симония до издаването на законника, тъй и тоя, който го поставилъ. Получилиятъ иерархическа длъжность по тоя начинъ слѣдъ издаването на законника се осжждалъ на анатема (да есть проклеть и анаѳема да боудеть). За игумени трѣбвало да бждатъ поставяни „добри чловѣцьі и искоусни, кои хотеть бьіти строителіе домоу Божію" [8]).

Високо цѣнейки монастиритѣ като мѣста за упражнение въ благочестивъ животъ, Душанъ е създалъ нѣколко закона *за тѣхното благоустройство*. Той е заповѣдалъ, игуменитѣ да живѣятъ постоянно въ монастиритѣ и да ги управляватъ съ съвѣта на старцитѣ,[9]) като имъ вмѣнилъ въ длъжность да не приематъ за монаси безъ разборъ и безъ благословението на архиерея [10]). Освѣнъ туй монаситѣ и монахинитѣ сж можели да живѣятъ само въ монастиритѣ. Тѣзи, които сж живѣели въ частни кжщи, трѣбвало да бждатъ изгонвани отъ монастиритѣ [11]). Забранено било на мо-

---

[1]) чл. 43. [2]) чл. 27. [3]) чл. 31: да єсть капа поповьска свободна. [4]) чл. 31 и 32 [5]) чл. 31. [6]) цит. чл.
[7]) чл. 32. [8]) чл. 14. [9]) чл. 13 и 14. [10]) чл. 198. [11]) чл. 17.

наха да хвърля расото. Който е пръстѫпвалъ това, спредъ 19 членъ, билъ затварянъ въ тъмница и наказванъ, докато се разкаелъ.

Съ специални постановления Стефанъ Душанъ се стремилъ да внуши въ народа *уважение къмъ духовенството*. Съ 30-ия членъ той прѣдписва „и отселѣ да не оурветъ ни едина власа калогіера или чловѣка црьковна". Ако нѣкой е ималъ жалъ противъ клирикъ, той билъ длъженъ „да ищеть соудомь и правдомь по законоу". Душанъ е прѣписалъ жестоки физически наказания за миряне, които биха извършили нѣкакво насилие надъ архиерея. На насилника боляринъ „да мо, и шкѣ рѣцѣ отѣкѫть и нось отрѣжить" а насилникътъ простъ миряninъ „да се ѡбѣсить". [1]) Ругателътъ на духовно лице се глобявало съ 100 перпери [2]).

Съ редъ закони Стефанъ Душанъ е гарантиралъ *неприкосновеността на църковните имоти*. За върховни владѣтели на всичкитѣ църкви въ държавата си той е признавалъ себе си и своя логотетъ, а въ диоцеза, на Сръбската патриаршия в сръбския патриархъ[3]). За такъвъ билъ признаванъ, несъмнѣно, и охридскиятъ архиепископъ въ своя диоцезъ. Той не е споменатъ въ тоя законъ, понеже подъ вѣдомството на сръбския патриархъ се намирала най-голѣмата часть отъ Душановото царство и естествено било законодателътъ да мине съ мълчание малкия охридски диоцезъ, когато е опрѣдѣлялъ върховнитѣ владѣтели на църковнитѣ имоти въ държавата си, като подъ „патриархъ" е разбиралъ изобщо всѣка автокефална духовна власть въ царството си. Всичкитѣ църковни земи сж били свободни отъ държавни тегоби, както гласи 26 чл.: „црькви вьсе, що се ѡбрѣтаютъ по земли царьства ми, ѡсвободи царьство ми ѿтъ вьсѣхь работъ малiихъ и великъiихъ".

За владѣтели на църковнитѣ земи въ епархиитѣ сж били признавани епархийскитѣ архиереи. Послѣднитѣ се ползували съ приходитѣ на ония църковни земи, които сж оставали слѣдъ отдѣлянето на законния дѣлъ за енорийскитѣ безземлени свещеници. Църковнитѣ парици се намирали къмъ епархийскитѣ архиереи сѫщо въ такива отношения, въ каквито сж били свѣтскитѣ къмъ своитѣ землевладѣлци [4]). Тѣ сж били свободни отъ държавни тегоби: назначението имъ било да работятъ само за църквата [5]).

---

[1]) чл. 47. [2]) чл. 82.

[3]) чл. 25: црьквами да ѡбладаетъ господинъ царь и патрiархь и логоѳетъ, а инь никто.

[4]) чл. 22, 33 и 34.

[5]) чл. 25: и що соу села црьковнаа и люде црьковны, да не прѣдоу оу неропщинѣ царьства ми, ни на сѣно, ни на жранiе, ни на виноградь, на единоу работоу, ни малоу ни велiкоу ѿтъ вьсѣхь работъ ѡсвободи царство ми тькмо да работаю црькви-

Тѣзи общи закони за църковнитѣ имоти сж имали това значение за Охридската архиепископия, че сж санкционирали старитѣ икономически права, дадени ней още отъ импер. Василий Българоубиецъ.

Сжщо и *материалното състояние на монастиритѣ* било гарантирано съ специални закони. За Стефана Душана волята на монастирския ктиторъ била главно основание за опрѣдѣляне, кой монастиръ какви имоти трѣбва да има[1]). Монастиритѣ сж били независими отъ гражданската власть и можели да владѣятъ населени и ненаселени земи[2]). Надъ монастирскитѣ парици игумените сж имали сжщитѣ права, каквито и епархийскитѣ архиереи надъ своитѣ. Игуменитѣ сж имали право да разглеждатъ гражданскитѣ процеси на монастирскитѣ хора[3]). Послѣднитѣ сж били свободни отъ държавни тегоби и сж били длъжни да работятъ само за монастиря[4]).

Най-после, сръбскиятъ законодатель е далъ пълна свобода на болярите и проститѣ миряни *да подаряватъ* на църквитѣ и и монастиритѣ свои земи[5]). На тѣзи законоположения много се дължи, че набожнитѣ сръбски землевладѣлци и голѣмци единъ видъ сж сърдинували въ облагодѣтелствуване на монастиритѣ.

За взаимоотношенията между Душановия синъ Урошъ IV (1356—1366)[6]) и охридския архиепископъ лѣтописцитѣ мълчатъ, може би, защото въ тѣхнитѣ отношения е нѣмало нищо особено за отбѣлѣзване. Законодателната дѣйность на Душана била толкова крупна, че младиятъ му приемникъ трѣбвало само да прилага неговитѣ постановления. Сждейки по неговата набожность, трѣбва да се прѣдполага, че и той се отнасялъ къмъ Охридската църква съ сжщото уважение, съ което и баща му. Още въ дѣтинството си той билъ изпращанъ отъ баща си въ Трѣскавечкия монастиръ съ дарове[7]). Когато пъкъ се възцарилъ, той, несъмнѣно, обичалъ да живѣе въ построения отъ неговия баща дворецъ въ гр. Прилѣпъ. Съ неговитѣ чести посѣщения въ Прилѣпъ се обяснява, че виночерпецътъ му Дабижив (умрѣлъ въ 1362 г. м. януарий) билъ погребанъ въ Трѣскавечкия монастиръ, както

---

[1]) чл. 36. [2]) чл. 15 и 36. [3]) чл. 34. [4]) чл. 35. [5]) чл. 39 и 153

[6]) Датата на смъртьта не се опрѣдѣля еднакво отъ историцитѣ, повече между лѣтописцитѣ има разногласие. Иречекъ я поставя въ 1356 г. (Истор. Срба, стр. 397), а Вукићевић въ 1355 (цит. съч. стр. 98). Споредъ единъ записъ въ Вуковия типикъ на Хиландарския монастиръ, Душанъ е умрѣлъ на 20 декември 1356 г. (Monumenta Serbica стр. 156). Сжщо и споредъ копривичкия ржкописъ на "житіе и жительство кралеи и цареи сръбскыихъ" отъ 1453 г. Душанъ е умрѣлъ въ 6864 (1356 г.) (Safarik, Památky, стр. 54). Вж. и Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, III, стр. 68, № 5006, бѣлѣжка въ романовия типикъ отъ 1382 г.

[7]) Гласник, XIII, 357.

за това свидѣтелствува надгробният надпись на единъ камъкъ въ сѣверната външна стѣна на трѣскавечката църква[1]). За почтителното отнасяне на Уроша къмъ Охридската църква може да свидѣтелствува и фактътъ, че намѣстницитѣ му въ Охридъ сж имали високи чинове. Бранко Младеновичъ билъ севастократоръ, а приемникътъ му Гургуръ (Григори) кесарь.

Благосклонно се отнасяли къмъ Охридската архиепископия и управителитѣ на Охридската область. Въ 1361 г. кесарь Гургуръ или Гургуракъ е построилъ на свои срѣдства монастиръ, наричанъ сега Заумъ, на името на Захлъмска Богородица, на югозападния брѣгъ на Охридското езеро до селото Търпейца[2]). Той е сторилъ това по нѣколко подбуди: отъ любовь къмъ родитѣ си (захлъмскитѣ, херцеговинскитѣ) светии и отъ съзнание, че построяването на храмъ въ честь на св. Богородива Захлъмска въ тая свещена страна още повече ще възвеличи родната му светица. Самото обстоятелство, че въ устройството на храма е участвувалъ и първопрѣстолният дѣволски епископъ дава основание да се мисли, че между охридската иерархия и кесаря е имало близко взаимообщение.

Обаче, при все че е запазила прѣдишното си юридическо положение при Уроша IV, Охридската архиепископия не се радвала на пълно спокойствие. Урошъ билъ твърдѣ младъ, скроменъ и набоженъ и съвсѣмъ не билъ способенъ да подържа редъ и единство въ държавата си. Скоро слѣдъ смъртьта на Душана е избухнала борба между Уроша и неговия полубратъ *Симеонъ*, епирски деспотъ. Симеонъ се утвърдилъ въ Костуръ и се провъзгласилъ за царь на гърцитѣ, сърбитѣ и цѣла Албания и се подписвалъ Симеонъ Урошъ Палеологъ[3]). Къмъ него се присъединили неговиятъ тъстъ, авлонскиятъ деспотъ Иоанъ Комнинъ, и прѣспанскиятъ намѣстникъ Новакъ, когото Симеонъ е наричалъ кесарь. На Уроша сж останали вѣрни тесалийскиятъ намѣстникъ кесарь Прѣлюбъ, който е умрѣлъ скоро слѣдъ Душана, управителътъ на Воденъ и Верия Хлапенъ и севастократоръ Бранко Младеновичъ съ тримата си сина Гургуръ, Вълко и монахъ Романъ. Прѣзъ врѣме на тѣзи междуособици сж постра-

---

[1]) Йор. Ивановъ, Български старини изъ Македония, стр. 225 Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, стр. 43, № 122.

[2]) Сборникъ на Министерството на Нар. просвѣщение X, 570; Δήμτσα, Ἡ Μακεδονία, 382 Надъ входната врата на църквата се чете слѣдния надпись: Ἀνηγέρθη ἐκ ἐδάφων ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου τῆς Ζαχλουμιώτισσης διʼ ἐξόδου τοῦ πανευτυχεστάτου καίσαρος Γοῦργουρα καὶ κτίτορος, ἀνιστορήθη δὲ παρὰ τοῦ πανιερωτάτου ἐπισκόπου Δεαβόλεως καὶ πρωτοκυρίου κύρ Γρηγορίου καὶ κτίτορος ἐπὶ τῆς βασιλείας Στεφάνου τοῦ Οὐρέσου μηνὶ αὐγούστου κδ΄ ἔτους ϛωξθ (6869) ἰνδ. ιδ΄.

[3]) К. Иречек, Историја Срба, стр. 397.

дали нѣкои градове въ южна Македония и южна Албания, повечето отъ които се намирали подъ вѣдомството на охридския архиепископъ. Особено е пострадалъ Бѣлградъ въ Албания при сраженията въ м. юли 1357 г.[1])

2. При кралетѣ Вълкашина и Марка.

Примѣра на епирския деспотъ е послѣдвалъ прилѣпскиятъ *деспотъ Вълкашинъ*, който още при Душана билъ жупанъ въ Прилѣпъ[2]). А въ елбасанската область още отъ 1359 г. самостойно е управлявалъ войнственият графъ Карлъ Топия, който почналъ да се подписва „князъ на Албания"[3]). Около 1366 г. деспотъ Вълкашинъ се провъзгласилъ краль на централната часть на сръбското царство по двѣтѣ страни на Шаръ планина и отъ двѣтѣ страни на р. Вардаръ съ градоветѣ: Призрѣнъ, Скопие, Прилѣпъ, Битоля, Прѣспа и Охридъ[4]). Въ сжщото врѣме е отстжпилъ отъ Уроша и Вълкашиновиятъ братъ деспотъ Иванъ *Углеша*, който е управлявалъ пограничнитѣ области между византийската империя и турскитѣ владѣния, въ югоизточна Македония (по струмската долина и бѣломорския брѣгъ) съ столица Сѣръ. Синоветѣ на велбуждския севастократоръ Дѣянъ, Иванъ Драгашъ и Константинъ, сжщо се провъзгласили за независими владѣтели: първиятъ съ титулъ „деспотъ", а вториятъ — съ титулъ „господинъ"[5]) Отъ мѣстата, подвѣдомствени на охридския архиепископъ, сж влѣзнали въ велбуждското десподство

---

[1]) pag. cit.

[2]) Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, I, № 97.

[3]) Иречек, цит. съч. стр. 407.

[4]) Иречек, ib. стр. 411. Въ грамотата си, дадена на дубровнишнитѣ търговци, той се нарича „господинъ земли срьбьской и грькыжь и западнимь странамь" (Miklosich, Monumenta Serbica, стр. 180). Въ житието на царь Уроша, написано отъ ипекския архиепископъ Паисий (XVII в.), се разказва, че още Стефанъ Душанъ е оставилъ Вълкашина за регентъ и опекунъ на своя малолѣтенъ сйнъ Уроше, като го заклелъ да не прави на Уроша никакво насилие. Обаче когато Урошъ билъ на 17 г., е изникнала борба между него и Вълкашина и едни отъ болярите сж подържали Вълкашина, други — Уроша. Тогава билъ свиканъ съборъ въ Призрѣнъ отъ клирици и велможи, и Вълкашинъ билъ увѣщаванъ да не пакости на Уроша. Нъ Вълкашинъ не послушалъ събора. Слѣдъ нѣколко години Вълкашинъ убилъ Уроша, когато послѣдниятъ билъ на ловъ, и разаѣлилъ сръбското царство, като на кесаря Углеша далъ Сѣръ, а на Гойка — Търново (?) (Гласник, XXII, 217 — 222). Въ древнитѣ сръбски лѣтописи не се споменува за съборъ въ Призрѣнъ противъ Вълкашина.

[5]) Гласник, XXIV, 252 и 271.

Струмица, Радовишъ, Тиквешъ, Велесъ, гдѣто западната граница на деспотството е минавала р. Вардаръ и стигала на Бабуна планина [1]). Въ Верия, Воденъ и Костуръ независимо е управлявалъ Хлапенъ [2]). А между Солунъ, Струмица и Сѣръ се намирали владѣнията на Богданъ Лютица [3]).

Тъй че отъ 1366 г. епархитѣ на Охридската архиепископия се намирали въ различни държави, именно: 1) кралството на Вълкашина, гдѣто се е намиралъ и архиепископскиятъ градъ; 2) деспотството на Хлапена; 3) царството на Симеона въ Епиръ и южна Албания; 4) каниноавлонското деспотство, 5) елбасанското княжество и 6) велбуждското деспотство.

При Вълкашина Охридската архиепископия била автокефална, както се вижда отъ факта, че цариградскиятъ патриархъ Филотей въ 1367 г. е поканилъ охридския архиепископъ да отиде съ подчиненитѣ си архиереи (μετὰ τῶν ὑπὸ σε ἀρχιερέων πάντων) въ Цариградъ на проектирания слѣдъ двѣ години вселенски съборъ за съединението на източната църква и западната. Ако охридскиятъ архиепископъ не билъ автокефаленъ, то цариград. патриархъ не би се обърналъ направо къмъ него, а само къмъ духовния му началникъ, въ случая къмъ сръбския патриархъ. Освѣнъ туй, ако Охридскиятъ архиепископъ билъ въ онова врѣме подчиненъ на сръбския патриархъ, то цариградскиятъ патриархъ съвсѣмъ не щѣлъ да се обърне къмъ него съ покана нито посрѣдно, нито непосрѣдно, защото Сръбската църква тогава се намирала въ формална схизма съ цариградския патриархъ [4]). При това патриархътъ писалъ на охридския архиепископъ, че се прѣдполагало да се свика вселенски съборъ, че александрийскиятъ и иерусалимскиятъ патриарси се намирали въ Цариградъ, а на антиохийския патриархъ е вече извѣстено и че оставало да дойде на събора още той съ подчиненитѣ си архиереи [5]). Отсѫтствието на охридския архиепископъ отъ тъй полезния съборъ, споредъ патриарха, щѣло да бѫде голѣма врѣда и голѣмо непочитание къмъ патриаршитѣ въ единъ моментъ, когато сѫ прѣдстоели да бѫдатъ разрѣшавани важни църковни въпроси „Ако пъкъ дойдешъ — заключава посланието си патриархътъ — колкото честь и слава, колко печалба и колко полза ще има и за Твоя Светость, и за намиращитѣ се тамъ християни. Нека, прочее, побърза тя (т. е. Негова Светость, архиепископътъ) да дойде

---

[1]) Това се вижда отъ грамотитѣ, дадени отъ Драгаша и Константина въ 1377 и 1380 г. на светогорския руски монастирь „св. Пантелеймонъ“ (Гласникъ, XXIV, 252, 254 и 256. Вж. и Йор. Ивановъ, Северна Македония, стр. 127).

[2]) Иречекъ, Историја Срба, стр. 415.

[3]) idem, pag. cit.

[4]) ср. Голубинскій, Краткій очеркъ ист. прав. церквей, стр. 130.

[5]) Acta Patriarchatus Constant, t. I, № 234, стр. 491

тъкъ, като постави всичко друго по-долѣ отъ това дѣло . . . “[1]). Явно е, че патриархътъ е поставялъ охридския архиепископъ на еднакво равнище съ патриаршитѣ, като единъ отъ необходимитѣ висши, сир. автокефални прѣдставители на Църквата за съставянето на събора.

Охридската архиепископия е оставала напълно независима отъ Сръбската патриаршия и при приемника на Вълкашина, *краля Марка*. Знае се, че крали Марко е враждувалъ съ сръбския князъ Лазаръ и, естествено, той не можелъ да търпи, щото Църквата въ неговата държава да се управлява отъ ипекския патриархъ, който се намиралъ въ княжеството на Лазара. За автокефалното положение на Охр. архиепископия свидѣтелствува и посланието на цариградския патриархъ Антоний IV. написано между 1389 и 1394 г. до κὺρ Μῆρξος[2]), който билъ сръбскиятъ жанино — авлонски деспотъ Мъркша Жарковичъ (1391—1414)[3]). Въ 1391 г. Мъркша се оженилъ за единствената наслѣдница на авлонското деспотство, Ругина, дъщеря на Балша Балшича († 1385) и Комнина[4]). Тоя бракъ билъ неканоиченъ поради близ-

---

[1]) ibid. стр. 492

[2]) Acta patr. t. II, 230.

[3]) Byzant. Zeitschrift, XIII, 197. Въ прѣписката си съ Дубровникъ той се подписвалъ по сръбски Мркьша (Споменик, XI. 45) или Мрькша (ib. 47). Обаче Дубровнишката канцелария го наричала Merchxe Xarchonich (ib. 45), Merchse (ib. 47), което е близко до гръцкото Μῆρξος. Очевидно, сръбското име „Мркша“ на гръцки се прѣдавало като Μῆρξος, а на латински — като Мерххсе или Мерхсе. Голубинскій и Гелцеръ го отождествяватъ съ угровлашкия войвода Мирчо (1385 — 1418), но не е вѣрно. Баща му Жарко билъ сръбски велможа при устието на р. Бояна (при Шкодра) въ 1356—1357 г. Майка му Мария Теодора била сестра на велбуждскитѣ деспоти Драгаша и Константина. Теодора втори пжть ее оженила за Георги Балшича († 1378), владѣтель на областьта между Рагуза и Призрѣнъ. Отъ друга страна Μῆρξος въ патриаршескитѣ актове е означенъ като братовчедъ (ἐξάδελφος) на Мануила Палеолога (1391—1425) За роднииество на влашкия войвода Мирчо съ императора Мануила Палеолога нѣма никакви свѣдения, а деспотъ Мъркша билъ първъ братовчедъ на византийската императрица Елена; послѣнята била дъщеря на велбуждския деспотъ Константинъ и, слѣдователно, племенница на Мъркшината майка Теодора. Отъ тукъ положително може да се твърди, че Μῆρξος е самъ Мъркша. Сжществуването на авлонски деспотъ по име „Μῆρξος“ въ врѣме на написването на въпросното патриаршеско послание се потвърждава и отъ Халкокондила, споредъ когото султанъ Баязидъ е убилъ между другитѣ албански архонти жи Μύρξαν τῶν Κανίνων ἡγεμόνα (стр. 105).

[4]) Комнина била дъщеря на авлонския деспотъ Иоанъ Комнинъ, братъ на българския царь Иванъ Александъръ и сръбската

кото родство на Мркша и Ругина, именно: Мркша билъ заваренникъ на Георгия Балшича; Ругина била дъщера на Балша Балшича, братъ на Георгия Балшича; слѣдователно, Мркша се оженилъ за племенницата на своя несѫщъ баща [1]).

Бракътъ билъ позволенъ отъ охридския архиепископъ прѣдъ видъ голѣмата турска опасность, която е налагала, щото управата на деспотството да се намира въ ржцѣтѣ на силенъ човѣкъ, но по сетнѣ е произлѣзълъ споръ, вслѣдствие на който Мркша е запиталъ цариградския патриархъ чрѣзъ своя пратеникъ монахъ Атанасий, дали неговиятъ бракъ е законенъ. Патриархътъ му отговорилъ, че неговиятъ бракъ му се прѣдставлява „тежъкъ" (βαρὺ) и „необичаенъ" (ἀσύνηθες), обаче той нито го осѫжда, нито го отмѣнява, смѣтайки, че тоя бракъ билъ необходимъ, щомъ охридскиятъ архиепископъ счелъ за добрѣ да го благослови по снизхождение [2]).

Цариградскиятъ патриархъ се отнесълъ почтително къмъ едно явно неканонично дѣло на охридския архиепископъ, несъмнено, поради автокефалното положение на послѣдния, което го въздържало да се вмѣсва въ работитѣ на чужда Църква. Отъ друга страна ако охридскиятъ архиепископъ е зависѣлъ отъ сръбския патриархъ, Мъркша би потърсилъ благословия на своя бракъ направо отъ духовния началникъ, който единственъ въдиоцеза можелъ да разрѣши въпроса.

Слѣдъ разпадането на сръбското царство, Охридската архиепископия съвсѣмъ се освободила отъ съперничеството на Сръбската патриаршия и станала единичъкъ църковенъ авторитетъ за държавната власть, както е била при царь Самуила, деспота Стрѣза и епирския царь Теодора Тѣсното единение между нея и прилѣпскитѣ крале било толкова по-възможно, че тѣ се опирали на една и сѫща етнографска основа. Както първата била основана поради стремежа на българския народъ къмъ духовна самостоятелность, тъй и Вълкашинъ се отдѣлилъ отъ Уроша IV главно насърдченъ отъ теженията на македонското българско население къмъ самостоенъ животъ. Българскиятъ характеръ на държавата на сръбскитѣ династи Вълкашина и Марка билъ тъй очевиденъ, че въ своитѣ записки еничеринътъ сърбинъ Михаилъ

царица Елена, жена на Душана (Иречек, Споменик XI, предговор стр. 11). Балша Балшичъ, като се оженилъ за Комнина, станалъ владѣтель на Авлона не по късно отъ 1372 г. (ibid)

[1]) Споменик, XI, pag cit.

[2]) Acta Patr. Const. II. 230—231: ὅπερ καὶ ὁ ἀρχιεπίσκοπος ὑμῶν ὁ Ἀχριδῶν συνεκατέβη καὶ συνεχώρησεν καὶ εὐλόγησεν αὐτόθι ἡγησάμενος τοῦτο γε ἔσθαι ἢ ἀφανισθῆναι τοσοῦτον πλῆθος χριστιανῶν καὶ κινδυνεῦσαι ὅπερ αὐτὸς ἐποίησε διὰ τὰς τοιαύτας ἀπαραιτήτους ἀνάγκας, ὡς ἔδε καὶ διέκρινεν ἡ γνῶσις αὐτοῦ ἐπὶ κοινῷ συμφέροντι τῶν χριστιανῶν, ἡμεῖς οὔτε ἀνακρίνομεν, οὔτε καταλύομεν.

Константиновичъ отъ Островица въ XV в. нарича Македония българско царство и българска земя, а крали Марка български князъ.[1]) Джовани Музаки, който въ 1510 г. е написалъ историята на албанския домъ Музакиевци, направо нарича Вълкашина и Марка български крале. За Вълкашина той говори: „Andrea Musachi secondo, eo quale combatti il Re Vucasino, ch'era Re de Bulgaria e dominava quasi insino ad Andrianopol" (Андрей Музаки II, оня, който се сражава съ краль Вълкашина, който бѣше краль на България и владѣеше чакъ до Одринъ).[2]) Като говори, че Андрей Музаки е плѣнилъ краль Вълкашина на пл. Пелистеръ, между Прѣспа и Битоля, при извора Добрида, той счита Пелистеръ за граница между България и Албания: . . . . et ando al' incontro dell' detto Re, dove c'incontrarno in un loco nomine la Montagna de Peristeri, e li ve ina fontana nominata Dobrida e la se divide l'Albania della Bulgaria. . ." (и тръгна срѣщу казания краль, който бѣше се разположилъ на едно мѣсто по име Пелистеръ планина, гдѣто има единъ изворъ, наричанъ Добрида и гдѣто се дѣли Албания отъ България).[3]) Като говори за съюзяването на православнитѣ балкански владѣтели противъ турцитѣ, Музаки различава Лазарь, сръбски деспотъ, и Марко, краль на България (ma Lazaro dispoto di Servia e Marco re di Bulgaria ..).[4]) По сжщитѣ причини въ българския героиченъ епосъ крали Марко се прѣдставлява за български владѣтель и даже за българинъ.

При такъво родство между Прилѣпското кралство и Охридската архиепископия, може да се допусне, че архиепископията не само се издигнала морално, но и *териториално се разширила* въ зависимость отъ разширението на кралството. Тя е добила Призрѣнската и Скопската епархии и Кичевско.[5]) Освѣнъ цѣлото Вълкашиново кралство, юрисдикцията на охридския архиепископъ е признавалъ и сѣрскиятъ деспотъ *Углешъ*.[6]) За разрѣшение на спора между сериския епископъ Давида и Зографския монастиръ за мѣстото Саравари при гр. Серисо (до Халкидическия полуостровъ), Углешъ, подъ чиято власть се намирала Серискатa епископия и Атонъ, свикалъ специално събрание, на което подъ негово прѣдседателство сж заседавали охридскиятъ архиепископъ Григорий съ Синода си и прѣдставители на атонскитѣ монастири. Спорътъ билъ разрѣшенъ въ полза на Зографския монастиръ, комуто Углешъ е далъ грамота на гръцки за това рѣшение въ м. февруари 6877 (1369).[7]) Отъ тази грамота се вижда, че ох-

---

[1]) Гласник, XVIII [2]) Rad, V, 174 [3]) pag. cit [4]) ibid. 170

[5]) И. В. Кънчевъ твърди за присъединението на Скопската епархия къмъ Охридската архиепископия при Вълкашина (Периодическо списание кн. 55—56, стр. 107)

[6]) Проф. Иор. Ивановъ погрѣшно е прочелъ, намѣсто Давидъ, Яковъ (Български старини, стр. 34)

[7]) Византійскій Временникъ, XIII, приложеніе

рпдскиятъ архиепископъ билъ постояненъ съвѣтникъ на Углеша по църковнитѣ въпроси и, изглежда, той е ималъ за рециденция, освѣнъ Охридъ, и Сѣръ. Въ нея четемъ: „Тъй като малко по-рано бѣха повикани боголюбимѣйшиятъ нериски епископъ киръ Давидъ и почтенигѣ монаси на честния царски монастиръ на името на св. всеславния великомѫченикъ и побѣдоносецъ Георги и наречень Зографски прѣдъ царство ми и съзаседавацня свещенъ Синодъ на всесвещенѣйшия архиепископъ и прѣчестенъ (ὑπερτίμου) киръ Григорий...“[1]) Слѣдъ като излага казаното отъ зографскитѣ монаси въ своя полза, Углешъ продължава: „Когато монаситѣ казаха това, тогава епископътъ не противорѣчеше, но слѣдъ два деня, като дойде прѣдъ царство ми и всесвещенѣйшиятъ охридски архиепископъ, прѣчестниятъ и екзархъ на цѣла България, възрази...“[2]). Въ заключение той говори: „Справедливо е царство ми и казаниятъ всесвещенѣйши охридски архиепископъ да отсѫдимъ неговата рѣчь“[3]). Така че въ 1369 г. охридскиятъ архиепископъ е простиралъ своята власть надъ св. Гора, Сѣрско и Драмско,—области, които той никога не е управлявалъ, ако не се смѣта неговото морално влияние върху тѣхъ при епирския царь Теодора.

Тѣзи териториални придобивки на архиепископията сѫ били кратковрѣменни. Слѣдъ смъртьта на Вълкашина (на 26 септември 1371 г. той билъ убитъ заедно съ Углеша въ сраженията съ турцитѣ при Черменъ на р. Марица), зетскиятъ деспотъ Георги Балшичъ е отнелъ гр. Призрѣнъ[4]). А Углешъ, прѣдъ видъ турската опасность, още прѣзъ м. мартъ 1368 г. е почналъ да води прѣговори съ цариградския патриархъ за църковно помиряване; съ цѣль да подготви съюзъ съ гърцитѣ противъ турцитѣ. И въ м. май 1371 г. Углешъ формално е подчинилъ своитѣ земи на цариградския патриархъ[5]). А въ 1375 г., при князъ Лазаря, и сръбскиятъ патриархъ е изпратилъ делегация да води прѣговори съ цариградския патриархъ Филотей за вдигане на схизмата. Прѣводчикъ на сръбската делегация е билъ иеромонахъ Никодимъ Гърничъ, родомъ отъ Костуръ[6]) или отъ Прилѣпъ[7]). Не се знае, атонски ли монахъ билъ той или клирикъ отъ Ох-

---

[1]) ibid стр. 98 [2]) ibid стр. 100 [3]) pag. cit

[4]) Иречек, Историја Срба, стр. 423

[5]) Писмата на патриархъ Филотея по тоя въпросъ сѫ издадени въ хърватски прѣводъ въ Arkiv, IV, 304, а актътъ за съединението на Углешовото деспотство съ Цариградската патриаршия въ Monumenta Serbica, 181.

[6]) Иречек, Byzant. Zeitchrift, XIII, 197.

[7]) Hazdeu, Historia critica a Romaniloru, Bucaresci, 1875, p. 130. Руварацъ го счита тъждественъ съ Никодима († 1406 г.), основателя на монастиритѣ въ Тисменъ и Водица (Archiv für slav. Phil, XI, 355 — 359)

рийския диоцезъ и, ако билъ охридския клирикъ, то по пълномощието на охридския архиепископъ ли участвувалъ въ прѣговоритѣ на сръбския патриархъ или само по поканата на послѣдния и чие влияние той е разпространявалъ въ Влашко: на Цариградъ, Ипекъ или Охридъ. Понеже сръбската делегация се състояла само отъ светогорски монаси (хилендарския монахъ Исаия атонскиятъ протосъ Теофанъ, двамата му ученици Никандъръ и Силвестъръ)[1]), то по-вѣроятно е, че Никодимъ Гърничъ билъ светогорски, може би, хилендарски монахъ и е дѣйствувалъ само по пълномощието на сръбския патриархъ. Охридскиятъ архиепископъ не билъ заинтересованъ отъ тия прѣговори. А частно отъ унията на Углеша съ цариградския патриархъ той може би, не билъ доволенъ но, нѣмайки канонично основание, не ще да е протестиралъ.

Отъ Велбуждското деспотство подъ вѣдомството на Охридската архиепископия, несъмнѣно, е оставала Струмишката епархия, която ѝ принадлежала до образуването на това деспотство. За останалитѣ епархии (Велбуждска, Лѣсновска, Велешка, Мелнишка, Поленинска) трудно е да се допусне, че велбуждскитѣ деспоти сж ги подчинили на сръбския патриархъ, който билъ съратникъ на съперника имъ князъ Лазаря. Деспотъ Константинъ Велбуждски и крали Марко, като васали на турския султанъ, сж водѣли една и сжща политика противъ княза Лазаря, който още бранѣлъ своята независимость[1]). Тази тѣхна близость е намѣрила изразъ даже и въ народнитѣ ни пѣсни, въ които Константинъ бегъ и крали Марко се прѣдставляватъ, че всѣкога се разхождали заедно. Поради това, подобно на крали Марко, и деспотъ Константинъ не можелъ да търпи намѣсата на сръбския патриархъ въ църковнитѣ работи на своята държава и може да се прѣдполага, че цѣлото деспотство било подчинено на охридския архиепископъ.

Въ Каниноавлонското деспотство властьта на охридския архиепископъ била признавана, както свидетелствува споменатото писмо на цариградския патриархъ Антоний IV до авлонския деспотъ „Мирча". Сжщо и въ другитѣ сръбски деспотства (Епирско-албанското, Воденско-костурското, както и въ Елбасанското), нѣмало причини, неговата юрисдикция въ прѣдишнитѣ ѝ граници да бжде накърнена въ полза на сръбския или цариградския

---

[1]) Въ „Животи кральева и архиепископа" се казва, че за прѣговоритѣ съ цариградския патриархъ сръбския патриархъ самъ взелъ съ себе си монаха Исаия и Никодима „глаголомъ тлъкователя, (изд. Даничичъ, 392). Въ животописа на стареца Исаия (Гласник, LVI, стр. 67) Никодимъ е нареченъ грѣшъ, а въ Zivota srpscoga patriarka Iefrema (Starine, XVI, стр. 38 е нареченъ още и „любоиждренъ мжжъ и попъ".

патриарси. Както кралетѣ Вълкашинъ и Марко, тъй и другитѣ македоноалбански владѣтели сѫ почитали авторитета на охридския архиепископъ. Тѣхниятъ култъ къмъ Охридската църква се поддържала още съ туй, че тѣ сѫ били свързани помежду си, освѣнъ съ общи интереси, но и съ роднински връзки. Крали Марко билъ зетъ на воденския господарь Хлапенъ и роднина на костурския господарь Остоя Райковичъ (1372 — 1379), който отъ своя страна билъ зетъ на охридския жупанъ Андрей Гропа [2]). Послѣдниятъ пъкъ билъ зетъ на албанския деспотъ Андрей Музаки [3]). Роднинскитѣ връзки съ охридския жупанъ сѫ подбуждали другитѣ владѣтели често да прѣбиваватъ въ Охридъ и да се срѣщатъ съ архиепископа. А това можело само да засилва тѣхната привързаность къмъ Охридската църква. Остоя Райковичъ е умрѣлъ въ Охридъ и билъ погребанъ на почетно мѣсто въ притвора на голѣмата църква „св. Богородица", (сега „св. Климентъ") [4]). Освѣнъ това за тѣхното привързване къмъ Охридската църква доста е спомагало тѣхното прѣклонение прѣдъ гръцката култура, носитель на която въ тѣхнитѣ владѣния била Охридската архиепископия. Прѣдъ гръцкия гений сѫ благоговѣели и прѣдишнитѣ сръбски владѣтели. Още Милутинъ (Урошъ II) е обичалъ да пише актоветѣ си по гръцки. За споменъ на своитѣ пожертвувания, направени на Трѣскавечкия монастиръ той е надписалъ по гръцки своя титулъ на дѣсно отъ входната западна врата на притвора [4]). Сѫщото правилъ и Стефанъ Душанъ, както видѣхме по-горѣ. Обаче между гъркофилството на сръбскитѣ единодържавни владѣтели и сръбскитѣ феодални владѣтели въ Македония и Албания е имало извѣстна разлика. Първитѣ сѫ имали здравъ националенъ инстинктъ и, като сѫ влизали въ общение съ гръцкия свѣтъ, тѣ се стремѣли да съчетаятъ тоя свѣтъ съ сръбското племе, за да направятъ послѣдното приемникъ на изработенитѣ отъ Византия културни цѣнности. Вторитѣ, пъкъ откѫснати отъ сръбска почва, се асимилирали съ народитѣ, които сѫ управлявали, и блѣсъкътъ на гръцката култура, оставена въ тѣхнитѣ земи отъ Византия, ги заробилъ. Браковетѣ между сръбски боляри и гъркини се зачестили, и администрацията въ Македония се погърчила. Поради това въ Македония се срѣщатъ много гръцки надписи, оставени

[1]) Вж. подробно за това Гласникъ LVII, 118

[2]) За това свидѣтелствува надгробниятъ надписъ за Остоя Райковичъ въ охридската църква „св. Климентъ": † Прѣстави се рабъ Бжіи Ѡстоꙗ Раіаковикь по гоусломь ѯгарчикъ и сѡродьчикъ краліа Марка. Зеть жѷпана Грѡпе. Лѣто ѕ.ѱ.лѳи (7888 = 1379) мсца октѡмвріа і. инд. г. (Йор. Ивановъ, Бълг. стар. 213; МСБ, IV, Л. Стояновић, Стари срп. зап. и натп. I, № 151)

[3]) Музакиева хроника въ Rad, V, 177—175; Кондаковъ, Македонія, 245—246.

[4]) Йор. Ивановъ, Бълг. стар., 225,

отъ сръбскитѣ династи на тази епоха. На прѣспанския островъ „Малъ градъ“ се срѣща гръцки надписъ на областния управитель Бойко: Μαθαικὼ καὶ Εὐδωκείας τῆς εὐγενεστάτης καὶ τὸ τέκνον αὐτῆς [1]). Гръцки е надписътъ на кесаря Гургура отъ 1361 г. въ църквата „Заумъ“ при Охридското езеро. Въ Прѣспа има гръцки надписи на прѣспанския кесарь Новака (въ врѣмето на Вълкашина)[2]). Авлонскиятъ владѣтель Иоанъ Комнинъ се подписалъ по гръцки на два сръбски документа отъ 1350 г. [3]) Отъ епиротесалийския сръбски царь Симеона, споредъ съобщението на Иречека, има само гръцки документи и подписи [4]).

Въ своята благосклонность къмъ Охридската църква феодалнитѣ владѣтели и тѣхнитѣ намѣстници сж пазѣли нейнитѣ икономически права и сж я *подкрѣпвали материално*. Тѣ сж обогатили диоцеза й съ много монастири, на които сж подарявали голѣми земи и села. Прѣдметъ на тѣхния култъ сж били само мѣстнитѣ светини. За сръбскитѣ светини —Дечанския, Призрѣнския, Хилендарския монастири тѣ сѣкашъ не знаели. Вълкашинъ заедно съ всичкитѣ членове на сѣмейството си — жена му Елена, дъщеритѣ му и четиритѣ му синове Марко, Андреяшъ, Иванишъ и Димитъръ е основалъ храма на скопския монастиръ „св. Димитъръ“, както свидѣтелствува надписътъ надъ вратитѣ на монастирския храмъ вжтрѣ на стѣната.[5]) Вълкашинъ и Марко, несъмнѣно, щедро сж дарявали и прилѣпскитѣ монастири. На западната стѣна на църквата на монастира „св. Архангелъ“ въ прилѣпското село Варошъ сж изписани тѣхнитѣ ликове. Очевидно, тѣ сж били негови ктитори или дарители.[6]) Вториятъ Вълкашиновъ синъ Андреяшъ е построилъ монастиръ „св. Андрей“ въ Скопско и му подарилъ цѣлъ редъ полски и планински села.[7]) Прѣспанскиятъ кесарь Новакъ е построилъ въ 1369 г. храмъ на монастира „св. Богородица“ въ Малъ градъ (Прѣспанско [8]) Сжщо и елбасанскиятъ князъ Карлъ Топия, споредъ надписа надъ южнитѣ врати на църквата на елбасанския монастиръ „св. Ив. Владимиръ“, движенъ „отъ вѣра и горещо сърдце“, е възобновилъ разрушения храмъ на тоя монастиръ, който е ималъ голѣмо религиозно значение за албанцитѣ и околнитѣ българи.

Само велбуждскитѣ деспоти Иванъ Драгашъ и Константинъ, които сж поддържали живи връзки съ Атонъ, не сж щадѣли и-

---

[1]) Йор. Ивановъ, Български старини, 223

[2]) Ib. Новакъ се отказалъ отъ сръбския царь Симеона и се присъединилъ къмъ Вълкашина, щомъ този се провъзгласилъ за краль

[3]) Споменик, XI, 30

[4]) Byzant. Zeits, XIII, 197

[5]) Гласник, LVII, 69.

[6]) Йор. Ивановъ,Ълг. стар., 224

[7]) Гласник, LVII, 50

[8]) Йор. Ивановъ,Ълг. стар., 222.

мотитѣ на Охридската църква, когато сж искали да облагодѣтелствуватъ нѣкои отъ атонскитѣ монастири. Тъй, съ хрисовулитѣ си отъ 1377 г. и 1380 г. тѣ сж подарили на атонския руски монастиръ „св. Пантелеймонъ" по нѣколко села отъ Струмишко и Тиквешко, църквата „св. Атанасий" подъ тиквешкия градъ съ населението, лозята и воденицитѣ, църквата „св. Георги Положки" на р. Черна съ селата ѝ и др.[1])

ВТОРА ГЛАВА

1. Епархии

До разпадането на сръбското царство (1366 г.) Охридскиятъ диоцезъ е ималъ най-тѣсни граници прѣзъ цѣлото си сжществуване. Твърдѣ много била стѣснена неговата сѣверна граница, която минавала отъ гр. Дебъръ и Кичево, и, вървейки недалече отъ Охридъ и прѣзъ мокренскитѣ планини, се спускала къмъ адриатическия брѣгъ при Авлонския заливъ. Отъ тукъ тя е отивала на югоизтокъ, прѣминавала рѣкитѣ Воюса и Бистрица надъ гр. Сервия и, подигайки се на сѣвероизтокъ, е оставяла Верия въ диоцеза на цариградския патриархъ, достигала р. Вардаръ прѣзъ Солунското поле и Енидже-Вардарското езеро, подигала се малко на сѣверъ, послѣ завивала на истокъ и, минавайки Вардаръ, обхващала Струмишката епархия и отъ тукъ на западъ минавала Вардаръ подъ Велесъ, който оставалъ въ диоцеза на сръбския патриархъ. Въ тѣзи граници сж влизали срѣдната и южната часть на Македония (безъ по-голѣмата часть на Солунското поле, безъ Сервийско и източнитѣ краища), срѣдня и южна Албания. Отъ прѣдишнитѣ епархии сж останали само 11: 1) Охридска, 2) Костурска, 3) Гребенска, 4) Мъгленска, 5) Сланишка, 6) Струмишка, 7) Пелагонийска, 8) Дѣволска или Селасфорска[2]) 9) Главенишка, 10) Канинска и 11) Влашка.

---

[1]) У Новаковић, Први основе слов. књижевности, стр. 227.

[2]) Вж. Гласник св. XXIV, стр. 250-252; 254-256.

[3]) Старото име на единъ отъ двата Дѣвола било Селасфоръ (Рали и Потли, V, 495). Споредъ Иречека, прѣименуването на Дѣволската епископия въ епископия Селасфорска (Σελασφόρου е станало за литературенъ евфонизъмъ. Споредъ него, името Διάβολις което Томашекъ съединява съ староилирийското Δυβολία у Птоломея, било много близко съ диаволъ. Затова рѣката Дѣволъ била нарѣчена отъ кръстоноситѣ flumen Diabolis или flumen Daemonis.

Σελασφόρος пъкъ съотвѣтствува на Луциферъ и било дадено това име на гр. Дѣволъ за смекчение на понятието за диавола (Byzant Zeits. XIII, 195). Обаче по вѣроятно е, че това прѣкръстване на гр. Дѣволъ е станало по сжшата причина, по които още въ XII в. на всички градове въ Македония били дадени старогръцки названия.

Отъ 1366 г. до м. май 1371 г. източната граница на Охридския диоцезъ е достигала р. Места, а южната е вървѣла по брѣга на Бѣло море, като обхващала г. Христополъ (Кавала) и Атонъ. На западъ границата се издигала изъ дебърскитѣ височини къмъ пл. Шаръ, минавала въ Косово поле надъ гр. Призрѣнъ, сетнѣ се спускала на югоизтокъ, като обхващала Скопие и ако приемемъ, че Велбуждското деспотство било подъ юрисдикцията на охридския архиепископъ, тя е вървѣла на сѣверъ обхващайки Велбуждъ, Джумая, Разлогъ. По такъвъ начинъ, освѣнъ прѣдишнитѣ епархии, на охридската църква сж принадлежали Скопската и Призрѣнската митрополии, Дебърската епископия, Кичевско, което ще да било присъединено къмъ Дебърската или Охридската епархия, и всички епархии въ деспотството на Углеша (Сѣрска, Драмска, Христополска). Отъ м. май 1361 г. до падането на гр. Охридъ подъ турцитѣ източната, южната и западната граници сж били сжщитѣ, каквито и до 1366 г., а на сѣверъ била лишена отъ Призрѣнската епархия.

2. Архиепископи.

Списъкътъ на охридскитѣ архиепископи прѣзъ сръбското владичество е непъленъ. Въ запазенитѣ паметници се посочватъ само трима архиепископи, отъ които единъ не е наименуванъ[1]).

1. Николай се споменува въ втория хрисовулъ, даденъ отъ Стефана Душана на Трѣскавечкия монастиръ до провъзгласяването му за царь[2]), и въ хрисовула, даденъ отъ сжщия въ 1347 г. на Лѣсновския монастиръ[3]). Не се знае, дали той билъ на архиепископски прѣстолъ въ 1349 г., когато билъ свиканъ скопскиятъ законодателенъ съборъ[4]).

---

[1]) Голубински съобщава за единъ архиепископъ и твърди, че отъ половината на XIV в. до половината на XV в. нито въ византийскитѣ, нито въ славянскитѣ паметници не се срѣща нито едно име на охридски архиепископи. Между това паметницитѣ, открити слѣдъ изпълването на историята на Голубински, значително попълниха списъка на охридскитѣ архиепископи.

[2]) Гласник XI, 136.

[3]) Гласник, X, 289.

[4]) При ремонтирането на охридската църква св. София прѣзъ 1917 г. надъ каменната стълба, която води въ първото женско отделение, били открити фигуритѣ на едно духовно лице съ ореолъ на главата, царь и царица съ корони на главитѣ и двѣ дѣца—всички съ издигнати ржцѣ. Около главата на духовното лице се е чело Νικόλαος ἁγιώτατος ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας (Николай свѣтѣйши архиепископъ на България. (Вж. статията „Охридската св. София" въ Църковенъ вѣстникъ отъ 1918 год. бр. 16). Понеже отдѣлението, гдѣто сж тѣзи изображения, е построено въ 1317 г., то споменаванията

Архиепископъ Николай ще да се отличавалъ съ благотворителность: на Трѣскавечкия монастиръ подарилъ своя метохъ въ Прѣспанското село Любойно[1]). На рамкитѣ на една икона на св. Богородица въ охридската катедрална църква „св. Климентъ“ отъ дѣсна и лѣва страна се запазили двѣ монограми, които Кондаковъ е прочелъ като Νικόλαος ἐπίσκοπος[2]). Кондаковъ прѣдполага че другитѣ изтрити монограми на сжщата икона сж съставлявали името на Стефана Душана[3]). Ако това е вѣрно, то споменуваният на иконата епископъ Николай е идентиченъ съ архиепископъ Николая при Стефана Душана, и иконата била подарена отъ самия архиепископъ на църквата „св. София“, откждѣто заедно съ другитѣ икони били прѣнесена въ църквата „св. Климентъ“ слѣдъ прѣвръщането на църквата „Св. София“ въ джамия. Единъ архихиепископъ по име Николай се споменува на единъ листъ прилѣпенъ къмъ архиепископския кодексъ на св. Климентъ подъ № 54 съ заглавие: + Νικολάου Ἀχριδῶν τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου τὰ πρακτικὰ τῆς ἁγίας καὶ ἱερᾶς ϛ συνόδου τῆς ἐν Τρούλλῳ ὁστρώμενος[4]). Тоя листъ билъ откжснатъ отъ сборника на трулскитѣ правила, принадлежащъ на архиепископа Николая въ врѣмето на Душана, и прибавенъ къмъ кодекса на св. Климентъ по-късно отъ нѣкой библиотекарь εἰς μνήμην διενεχῆ (за вѣченъ споменъ).

2) *Григорий*. Не е извѣстно, дали той билъ непосрѣденъ приемникъ на Николая. Пръвъ пѫть той се споменува въ надписа отъ 1364/65 г. надъ вратата на сѣверното крило на охридската катедрална църква „св. Климентъ“, гдѣто е имало параклисъ на името на св. Григорий Богословъ[5]).

архиепископъ Николай е живѣлъ слѣдъ това и трѣбва да е тъждественъ съ архиеп. Николая при Душана. Ако приемемъ, че царскитѣ образи по дрехитѣ, на които има двуглавъ орелъ, сж византийско императорско сѣмейство, то архиеп. Николай се е качилъ на охридския прѣстолъ още прѣди паданието на Охридъ подъ сърбитѣ. Обаче не е невѣроятно, че царскитѣ фигури сж Стефанъ Душанъ съ сѣмейството му.

[1]) Гласник, XI, 136 въ втория хрисовулъ: метохъ о҃ Прѣспѣ оу Любоинѣ свѣты Никола, що придаде Никола архиепископъ съ вѣкми правинами.

[2]) Македонія, сто. 261. [3]) стр. 262.

[4]) Gelzer, Der Wiederaufgef. Kodex des hl. Klemens, 107 № 10.

[5]) Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορίθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου του πανιεροτάτου ἐπισκόπου Διαβόλεως Γρηγορίου ἤτοι Σελασφόρου. ἐπὶ τῆς βασιλείας Στεφάνου τοῦ Ὠρέσι, ἀρχιερατεύοντος δὲ τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς τοῦ παναγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Γρηγορίου ἐπὶ ἔτους ϛωοϛ ἰνδ(ικτιῶνος) ιγ. Надписа предаваме по прѣписъ, снетъ отъ насъ. У Йор. Ивановъ, Бълг. стар. 212 стои πανιεροτάτου вм. παναγιωτάτου.

Той билъ на архиепископския прѣстолъ и въ 1369 г. м. февруарий, както се вижда отъ акта на деспота Углеша за спора между Зографския монастиръ и иериския епископъ Давидъ[1]). Иречекъ предполага, че споменваният въ тоя актъ архиепископъ Григорий е сжщиятъ дѣволски епископъ Григорий[2]). Би могло да се приеме иречековото прѣдположение само, ако се докаже, че архиепископъ Григорий отъ 1364/65 г. е умрѣлъ прѣди началото на 1369 г. и на негово мѣсто билъ избранъ дѣволскиятъ епископъ Григорий

Послѣденъ пжть архиепископъ Григорий се споменува въ надписа отъ 1378 г. надъ южната врата на малката охридска църква „св. Климентъ“ въ махалата „Болница“. Архиепископъ Григорий е сжщиятъ, когото цариградскиятъ патриархъ Филотей въ 1367 год. е канѣлъ да отиде въ Цариградъ на съборъ. По тоя поводъ той е писалъ на патриарха противъ унията[3]). Поради своята образованость именно той се ползувалъ съ голѣмото уважение на Углеша.

3) Неназименуванъ архиепископъ, който е благословилъ брака на авлонския деспотъ Мъркша съ Ругина между 1389 — 1394 година.

3. Епархийски архиереи

Извѣстни сж:

1. Дѣволски епископъ Григорий споменуванъ въ два надписа отъ 1361 и 1364/65 г. Въ 1361 г. той билъ прототронъ намѣсто костурския, но въ 1364/65 г. пакъ се явява простъ епископъ. Прототронството на дѣволския епископъ Иречекъ обяснява съ намалението на територията на Охридската архиепископия[4]) Обаче това едва ли е вѣрно, защото, както казахме по-рано, при Стефана Душана и Уроша (до 1366 г.) Охридскиятъ диоцезъ е запазилъ независимостьта си въ размѣра, какъвто той еималъ до падането на Охридъ подъ сърбитѣ. А въ тоя моментъ въ Охридския диоцезъ влизала и Костурската епархия. По-вѣроятно ни се прѣдставлява, че повишението на Григория Дѣволски се дължело на охридския кесарь Гургура, който отъ приятелско разположение му далъ това отличие. Това прѣдположение като че се оправдава отъ обстоятелството, че въ 1364/65 г., когато кесарь Гургуръ не е управлявалъ вече Охридъ, дѣволскиятъ епископъ Григорий не билъ прототронъ.

Въ 1361 г. на свои срѣдства епископъ Григорий е изобразилъ построената отъ кесаря Гургура „Заумска“ църква, а въ 1364/65 г. е построилъ въ Охридъ църквичка „св. Григорий Бо-

---

[1]) Византійскій Временникъ, XIII, 98

[2]) Историја Срба, стр. 411, 3 заб.

[3]) Голубинскій, цит. съч. 128. [4]) Byzantin. Zeitschrift, XIII, 196.

гословъ". Тѣзи факти показватъ, че охридскиятъ край му билъ близъкъ. Може би, той билъ родомъ отъ тоя край.

2) *Скопски митрополитъ Иоанъ*, който ще да е дѣйствувалъ въ послѣдната четвърть на XIV в. Той се споменува въ надписа на жъртвеника въ църквата на скопския монастиръ св. Андрей[1]).

3) Въ надписа отъ 1390 г. надъ входа на храма „св. Спасъ" въ с. Ѣмборе, Леринско, се споменува *епископъ Нимфонъ* като ктиторъ на тоя храмъ. Епархията му не е отбѣлѣзана. Въ хрисовулитѣ, дадени отъ Душана на Трѣскавечкия монастиръ, се споменува църквата „св. Никола" въ с. Ембоpe (Амбори, Ѣбори), подарена отъ влашкия епископъ (що приложи Влахоеп(искоупь)[2]). По всѣка вѣроятность, Нимфонъ билъ епископъ на Влашката епархия, която била около Ембоpe.

4) Епископъ на Сланица или Пела Антоний се споменува въ записа на едно пергаментно евангелие, което тоя епископъ е подарилъ въ 1368 г. на охридската църква „св. Богородица" (сега св. Климентъ)[3]).

ТРЕТА ГЛАВА

Вжтрѣшното състояние на архиепископията.

Въ що се изразявала дѣйностьта на архиепископитѣ и епископитѣ имъ, съ какви стремежи сж живѣли тѣ и тѣхното паство и какви сж били тѣхнитѣ взаимноотношения прѣзъ разглежданото врѣме, — за всичко това има незначителни данни, възъ основа на които може да се правятъ повече догадки, отколкото положителни заключения. Въ всѣки случай тогавашното общество е живѣело съ прѣдишната обредна религиозность. Забѣлѣзва се увлѣчение отъ църковенъ разкошъ: да се построелъ храмъ, да се подарѣло нѣщо на храмъ, да се посѣтѣло свето мѣсто, това е значело да се извърши високъ религиозенъ подвигъ, който е освобождавалъ отъ тежестьта на извършенитѣ грѣхове. Царе, крале, боляри, землевладѣлци, духовни сановници сѣкашъ се състезавали въ храмостроене и въ облагодѣтелствуване на бѣлѣжити храмове и монастири. Изглежда, че всѣко знатно лице било обладано отъ култъ къмъ нѣкоя светиня, за славата на която не се стѣснявало да ощети други свещени мѣста. За Стефана Душана такъва светиня билъ призрѣнския монастиръ „св. Архангелъ Михаилъ"; за сѣверномакедонския деспотъ Оливеръ Лѣсновскиятъ

---

[1]) Гласник, VIII, 142, и LVII, 51.

[2]) Гласник XI, 136; XIII, 373; XLI, 361,

[3]) Извѣстія Рускаго археологическаго института, въ К/лѣ, кн. IV, вып. 3, 1899 г., стр. 134.

монастиръ; за Вълкашина и Марка и изобщо за цѣлия имъ домъ сковскиятъ монастиръ „св. Димитръ", който билъ за тѣхъ сѣмейна църква и гробница [1]) Отъ подобна слабость не било чуждо и цѣлото паство. Владѣтелитѣ сж обичали да парадиратъ съ своята набожность. Царь Стефанъ Душанъ тържествено е подчертавалъ неземния произходъ на своята власть въ хрисовулитѣ, съ който е обявявалъ пожертвуванията си за монастиритѣ. Той казвалъ: „Азъ Стефанъ Бмь помлованыи и Бмь просвѣщеныи царь".[2]) или „Стефанъ въ Хрїста благовѣрныи царь".[3]) Сжщо Вълкашинъ и Марко: „Въ Христа Бога благовѣрни и христолюбиви Влькашинь краль"[4]); „Въ Христа Бога вѣрень краль Марко".[5])

При механичното възприемане на християнската вѣра нравственостьта на тогавашното общество е стоела много далече отъ християнскитѣ норми. Хората отъ всичкитѣ обществени слоеве сж живѣели съ своитѣ естествени страсти, безъ да чувствуватъ потрѣбность отъ самоизправа. Монашеството било достатъчно разпространено. Въ Трѣскавечкия монастиръ е имало доста много монаси, както може да се сѫди по нѣкои указания въ единъ отъ Душановитѣ хрисовули, дадени на тоя монастиръ[6]). Въ сжщия хрисовулъ се съобщава, че вжтрѣшната уредба на монастира не е стоела по-долѣ отъ монастиритѣ на Атонъ и Синай. Между прилѣпскитѣ монаси като че ли е имало желание да направятъ отъ своя край нова Св. Гора. Прѣображенскиятъ монастиръ въ прилѣпското село Зерзе билъ основанъ отъ единъ монахъ въ царуването на Стефана Душана[7]). Но въпрѣки това законитѣ на Душана, които сж забранявали на монаситѣ да се отлжчватъ отъ монастиритѣ и да живѣятъ въ частни кжщи, даватъ основание да се мисли, че тогава иночеството не е стоело високо. При това щедритѣ дарове, съ които знатни лица сж обсипвали монастирищедритѣ, още повече сж благоприятствували за омирщвението на монаситѣ.

Отъ енорийското духовенство по-високо стоело въ духовно отношение само градското. При крали Марка въ Охридъ е изпъкквала личностьта на свещеника Стефанъ, който за своето духовно прозрѣние билъ наричанъ пророкъ. Той е построилъ църквичката „св. Климентъ" въ Охридъ, махала „Болница", въ 1378 г.[8]).

---

[1]) Вж. Пътнички слике отъ Сречковича въ Гласник XLVI, 220

[2]) Гласник св. XV, 267

[3]) Гласник, св. XXIV, 236.

[4]) Monumenta Serbica, стр. 181

[5]) Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, III, стр. 80 № 5118; Йор. Ивановъ, Български Старини, стр. 224

[6]) Вж. Гласник, XLI, 358.

[7]) Л. Стояновић, I, стр. 63, № 200.

[8]) Йор. Ивановъ,Ълг. стар. стр. 214. надписътъ гласи: Ἀνηγέρθη καὶ ἀνεστορίθη ὁ θεῖος οὗτος ναὸς εἰς ὄνομα τοῦ ἀοιδίμου ἡμῶν καὶ θαυματουργοῦ μεγάλου ἀποστόλου Κλήμεντος διὰ συνδρομῆς, ἐξόδου καὶ κόπου

Ржководителитѣ на обществото били разяждани отъ властолюбие. Самиятъ „Богомъ просвѣщеныи“ царь Стефанъ Душанъ е достигналъ прѣстола чрѣзъ братоубийство. Ледендата обвинява Вълкашина въ убийство на царь Уроша. Алчнитѣ за власть македонски феодали сж интригували помежду си и всичкитѣ заедно противъ сръбския князъ Лазара, претендентъ на Душановия прѣстолъ. Крали Марко е станалъ васалъ на турцитѣ и е водѣлъ напълно антихристианска политика. Той се сражавалъ съ наемни войски наредъ съ турцитѣ противъ сръбския князъ Лазаръ и влашкия войвода Мирчо. Наистина, идеята за братството не била чужда на македонскитѣ феодали: въ 1393 г., слѣдъ суровия отговоръ на султанъ Баязидъ I, събралитѣ се християнски владѣтели (византийскиятъ императоръ Мануилъ Палеологъ, сръбскиятъ деспотъ Стефанъ, крали Марко, Константинъ Драгашъ, албанскиятъ владѣтель Музаки) на съвѣщание си дали клетва да бѫдатъ единодушни и да се сражаватъ заедно противъ Баязида. Тоя съюзъ билъ подкрѣпенъ съ женитбата на дъщерята на Константина Велбуждски за Мануила Палеолога[1]). Обаче това християнско настроение у тѣхъ било мимолетно: съюзътъ скоро се разпадналъ, и тѣ пакъ сж почнели да интригуватъ помежду си. Лишенъ отъ здраво нравствено съзнание, крали Марко си позволявалъ и произволи въ личния си животъ. Въ една църковна книга е отбѣлѣзано, че книгата била писана въ село Калугерецъ (Порѣче), Въ дьни благовѣрнаго краля Марка, егда ѿдаде Ѳодороу Грьгоурокоу женоу Хлапенъ, а оузе женоу свою прьвокѣнчанноу Еленоу, Хлапиновоу дъщере[2]). Вижда се, че крали Марко е прѣживѣлъ сѣмейна драма. Вѣроятно, Хлапенъ еималъ намѣрение да се ожени за вдовицата на Гургура (може би, охридския управителъ при Уроша IV), Теодора. Обаче крали Марко е изгонилъ първата си жена Елена, дъщеря на Хлапена, и почналъ да живѣе съ Теодора. А слѣдъ като се помирилъ съ Хлапена, той е взелъ назадъ законната си жена и далъ на Хлапена Теодора. По сетнѣшнитѣ хронисти, не допускайки толкозъ слабо християнско съзнание у крали Марко, му приписватъ нѣкаква вж-

---

οἰκανοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου ἱερέως Στεφάνου τοῦ Προφίτου ἐπὶ κρατούσης τῆς λαμπρᾶς πόλεως ταύτης Ἀχρίδας θεοσώστου τοῦ πανευγενεστάτου αὐθέντου ἡμῶν μεγάλου Ζουπάνου κὺρ Ἀνδρέου, ἀρχιερατεύοντος τοῦ παναγιοτάτου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ἰουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας κὺρ Γρηγορίου Ἰουλίου ἔτη ϛωπϛ (6886—1378).

[1]) Phrantzae, 58. За участието на Музаки въ съюза се говори и въ Музакиевата хроника (Rec. V, 170), гдѣто сж забърканы сръбскитѣ владѣтели: намѣсто Стефана, е означенъ Лазаръ, починалъ на Косово поле още въ 1389 г.

[2]) Л. Стояновић, Стари српски записи и натписи, I, стр. 58—59, № 189.

трѣшна нравствена трагедия, жертва на която той е станалъ. Тъй. Константинъ Костенечки, като говори, че християнскитѣ владѣтели сѫ вървѣли съ султана по принуда, влага въ устата на крали Марка слѣднитѣ думи, ужъ казани на Константина Велбуждски прѣди сражението противъ Мирча влашки: азъ глаголю и молю Господа иже христіаномъ бытн помощьникъ, азъ же прѣкыи къ мрътвыиъ на рати ни да бодоу[1]). Споредъ сѫщия писатель, когато се появили влашкитѣ развѣти знамена съ кръстове и икони подиръ тѣхъ, тежко е станало на крали Марка и на Константина, но не било възможно иначе да постѫпятъ. Сѫщо и иеромонахъ Спиридонъ въ историята си за българския народъ отъ 1772 г. притуря, че Марко не боѣхотѣ битнѣ, укомѣ Бога, такождѣ и Константинъ. И видѣвше царь тѣрскій яко не хотѣят битнѣ сѫ хохристіанами, повелѣ тѣркам и тъчкоша ихъ[2]). Тоя разказъ на иеромонахъ Спиридонъ е явно тенденциозенъ, понеже крали Марко и Константинъ сѫ падиали въ сражението си съ власитѣ[3]).

Народътъ, както всѣкога, повече храна намиралъ въ своитѣ суевѣрия и прѣдразсѫдъци, отколкото въ свещеното Писание. Сѫдейки по Душановия законникъ, въ обществото на сръбското царство сѫ били разпространени вълшебството, гадаенето и вѣрата въ вампири. Обхванатитѣ отъ послѣдното суевѣрие сѫ разравяли мъртъвцитѣ и сѫ ги изгаряли съ участието на свещеници. Обстоятелството, че законодателтъ е прѣдвидѣлъ наказание на всичкитѣ жители на селото, гдѣто би изгорили мъртвецъ, показва, че това суевѣрие било широко разпространено между селското население. Отъ друга страна обществото незакрѣпнало въ православието тъй лесно се поддавало на католическо и богомилско влияние, че Душанъ билъ принуденъ да вземе строги мѣрки противъ този прозелитизъмъ. Гражданскитѣ бракове и браковетѣ между православни и еретици сѫ били доста разпространени въ сръбското царство, както за това свидѣтелствуватъ специалнитѣ закони на Душана противъ тѣхъ.

Обаче и на тоя тъменъ фонъ понѣкога сѫ блѣщукали искри на трѣзво религиозонравствено съзнание. Тъй, въ надгробния надписъ на Остоя Райковича четемъ: Вси же мнѣ братіе моѥ любимаи прочитающе простите рд кѣ цко бы можете и (ы)ти како м. а и како бы николиже[4]) Тукъ авторътъ изразява съ

---

[1]) Житие на Стефана Лазаревича въ Гласник XLII, 269 — 270

[2]) Йор. Ивановъ, Сѣв. Македония стр. 138, заб. 3.

[3]) Сравни Гласник LIII, 75; сѫщо и зографската българска история (Йор. Ивановъ, Сѣв. Македония, 171), споредъ която Мирчо е пронизалъ Марка съ стрѣла въ гърлото.

[4]) Йор. Ивановъ, Български старини, стр. 213.

прости, но сталактитни думи всичката суетность на живота и на земнитѣ блага и внушава на четцитѣ великата нравствена необходимость да се обичать едни други.

Интересътъ къмъ духовна просвѣта билъ сравнително слабъ. Алчностьта за богатство и земно благоденствие била твърдѣ голѣма и рѣдко нѣкой е чувствувалъ любовь къмъ книжовна работа. Слѣдъ разпадането на сръбското царство, обществото било обхванато отъ чувство на несигурность и страхъ прѣдъ турската опастность. Писаното тогава се състои само отъ прѣписи на църковни книги. Бащата на Гургура Бранко Младеновичъ се представлява като любитель на духовната просвѣта. По негова поржка, въ 1346 г. нѣкой си монахъ Иоанъ е прѣписалъ славянски псалтирь[1]). Ако се сѫди по самото название на порѣчкото с. Калугерецъ, гдѣто, както се спомена по-горѣ, била писана славянска книга въ врѣмето на крали Марка, може да се допусне, че въ това село или близо до него е имало монастиръ — центъръ на славянска образованость. Центъръ на славянска писменость е продължавалъ да бѫде, повидимому, и Слѣпченскиятъ монастиръ. Въ 1393—94 г. тамъ билъ прѣписанъ славянски триодъ. Прѣписвачътъ е отбѣлѣзалъ това на триода на литературенъ български езикъ (сръбска редакция). Въ самия Охридъ и околностьта е господствувала гръцката грамотность, която обаче низшето духовенство слабо е владѣело. Гръцкитѣ надписи отъ 1369 г. въ островъ Малъ градъ (дѣло, по всѣка вѣроятность, на монастирския игуменъ Иона), както и отъ 1378 г. на охридския свещеникъ Стефанъ Пророкътъ съдържа граматични погрѣшки: θίος намѣсто θεῖος, ναῶς нам. ναὸς, ἡγνένδωντος нам. ἡγιασμένου τος, πρότης нам. πρώτης, ἐυσεβεστάτου нам. εὐσεβεστάτου, Γριγορίου нам. Γρηγορίου.

---

[1]) Л. Стояновић го намѣрилъ въ Бистришкия монастиръ цит. сп. I, стр. 33—34, № 84.

Съдържание:

I. Българска епоха
(969—1018 г.)

Първа глава

	стр.
Произходъ на Охридската архиепископия,	3 — 15

Втора глава

Каноническото положение на Охр. патриаршия,	16 — 21

Трета глава

1. Диоцезъ и епархии при царь Самуила. 2. Патриарси	22 — 32

Четвърта глава

Вжтрѣшното състояние на Бълг. църква въ Западното бълг. царство	32 — 51

II. Византийска епоха
(1018—1334 г.)

Първа глава

Охр. архиепископия при импер. Василия II,	52 — 63

Втора глава

Положението на Охр. архиепископия слѣдъ смъртьта на Василия II до възстановяването на Второто бълг. царство,	63 — 88

Трета глава

Положението на Охр. архиепископия отъ възстановлението на Второто бълг. царство до падането на Охридъ подъ сърбитѣ (1185—1334)	88 — 161

Четвърта глава

Граници и епархии на Охр. диоцезъ отъ 1018 до падането на Охридъ подъ сърбитѣ	162 — 195

Пета глава

Иерарси на Охр. архиепископия (1018—1334 г.)	195 — 219

Шеста глава

Вжтрѣшното състояние на Охр. църква въ XI и XII в.,	219 — 241

Седма глава

Вжтрѣшното състояние на Охр. църква при архиепископа Хоматиана	241 — 262

Осма глава

Духовна просвѣта (отъ 1018—1334 г.) 262 — 285

Девета глава

Устройство и управа на Охр. църква 285 — 316

III. Сръбска епоха

Първа глава

Положението на Охр. архиепископия прѣзъ сръбското владичество въ Македония (1334—1393). 316 — 339

Втора глава

Епархии и иерарси на Охр. архиепископия 339 — 343

Трета глава

Вжтрѣшното състояние на Охр. архиепископия [343]— 347

ПОКАЗАЛЕЦЪ

Аарон, 10, 38
Авлона, 97, 98, 153, 166, 169, 170, 171, 188, 316, 333
Авлонски заливъ, 162, 170, 188, 192, 339
Авраамъ, 282
Аврелианъ, р. имп., 179
Агиозандника, с., 195
Адрианъ, охр. арх., 212
Адрианъ, дом., 74; севастъ, 68, 205
Адрианъ Комнинъ, 222
Адрианополъ, 186
Адриатическо море, 13, 22, 75, 77, 128, 153, 161, 162, 167, 170, 187, 283
Аеронъ, 109
Азия, 76, 79
Акакий, цар. патр., 164
Акарнания, 22, 23
Акрокеравнийски полуостровъ, 170
Акрополитъ Георги, 109, 110, 143, 144 146, 154, 158, 166, 168, 171, 173, 192, 285
Акрополитъ Константинъ, 214
Аксий, р., 172
Алаций, 211
Албания, 22, 23, 51, 76, 97, 98, 100, 101, 110, 128, 135, 153, 163, 165, 167, 185, 186, 188, 192, 193, 208, 214, 235, 253, 316, 329, 330, 334, 337, 339
Албанъ, гр., 98, 101
Албертъ Аквински, 180, 182
Алексий I Комнинъ 65, 66, 67, 68, 69, 72, 79, 83, 87, 121, 205, 223, 230, 231, 232, 233, 263, 268, 272
Алексий II Комнинъ, 87, 205, 206, 207
Алексий III Комнинъ, 100, 167, 208, 254
Алексиополъ, гр., 231
Алесно, гр., 18, 100, 110
Алиакмонъ, р., 184
Алисери, гражд., 260, 304, 308
Алиатъ Теодоръ, гражд., 308
Алмириотъ Николай, гражд., 259
Амастрида, гр., 113
Ана, гражд., 141, 257; майка на св. Прохоръ, 237
Ана Комнина, виз. принц., 33, 34, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 191, 231, 232, 233
Анакторополска епархия, 193, 253
Анастасий, виз. имп., 177
Анатолий, цар. патр., 134
Анахарсидъ, виз. сан., 71
Ангелъ (битолски св.), 23
Андрей, еп., 31
Андрей Гропа, 337
Андрей Дандоло, вен. д., 319
Андрей Музаки, 334, 337, 345
Андреяшъ, 337
Андричю црквь, 323
Андроникъ Кантакузинъ, сан., 319
Андроникъ Комнинъ, виз. имп., 87, 88, 206
Андроникъ Палеологъ старши, 159, 161, 212, 219, 251, 284, 301
Андроникъ Палеологъ младши, 160, 284, 316
Анемий, виз. сан., 205
Анибалъ, 33
Антимъ Метохитъ, охр. арх., 161, 213, 284
Антимъ, виз. воен., 64
Антиохия, 165

Антиохийска църква, 81
Антоний Велики, св., 263, 264
Антоний IV, ц. п., 332, 336, еп., 343
Аполинарий, ерет., 276
Апулия, 266
Аргирокастро, 186
Арицин, мон., 198
Аркадиополъ, гр., 92
Армения, 45, 206, 234
Арменопулъ, 274
Ариенохоръ, с., 253
Арсений, монахъ, 229
Арсений Черноевичъ, ср. патр., 175
Арта, гр., 100, 103, 106
Артски съборъ, 102, 112, 127
Архангелъ Михаилъ, св., 177
Арча, 198
Асимуджи, мѣст., 260
Асѣнъ I, бълг. ц., 88, 92, 113, 254
Аталиотъ Михаилъ, 53
Атанасий, мон., 333
Атанасий Велики, св., 263
Атинска митрополия, 218
Атонъ, 322, 334, 338, 340, 344
Афродита, гр. бог., 199, 200
Ахилъ, о., 22, 165; св., 14, 36; храмъ, 75, 165
Ахиретъ Иоанаки, гражд., 291
Ашотъ, виз. воен., 40, 41

Бабуна, пл., 230, 331
Балдуинъ, лат. имп., 94, 101, 144
Бале Екса, гражд., 156
Балканъ, 76
Балкански полуостровъ, 63, 141, 162, 177, 230, 238, 252
Балша Балшичъ, ср. деспот., 332, 333
Баязидъ, султ., 332, 345
Бела III, маджар. кр., 87, 88
Бела IV, маджар. кр., 262
Бератско, 171
Бератъ (Бѣлградъ) 153, 316, 330
Берлински конгресъ, 176
Биглища, с., 168
Биначъ, с., 183
Бистрица, р., 22, 162, 184, 188, 191, 339
Бистришки монастиръ, 316, 347
Битолско поле, 172
Битоля, 56, 153, 171, 172, 173, 187, 264, 330, 324
Блато, р., 173
Бобошево, с., 178
Богданъ, бълг. войв., 53
Богданъ Лютица, ср. деспот., 331
Богомилъ, с., 230
Бодинъ, жупан., 65
Бодлевъ, хрон., 191
Боемундъ, 78, 170
Божиградъ, с., 168
Бойко, 338
Болеславъ, сан., 250
Борилъ, бълг. ц., 97, 99, 151, 193, 262
Борилска планина, 174
Бориславъ, гражд., 250
Борисъ I, бълг. кн., 3, 4, 9, 19, 71, 167, 168, 174, 182, 223
Борисъ II, бълг. ц., 9
Босна, 19, 22, 181, 235, 262
Босфоръ, 4
Ботротъ, гр. 58, 170, 187
Ботротска еп. 24, 62, 186, 193
Бояна, р., 332
Бояновци, с., 183
Браница, гр. 56, 180
Браничево, гр., 87, 91, 180, 181, 182, 190
Браничевска еп., 25, 26, 62, 87, 90, 91, 92, 162, 163, 180, 182, 190
Братанъ, гражд., 250
Бродарево, с., 181
Бродарискъ, гр., 56, 180, 181, 182
Брусница, с., 224
Брути, с., 184
Брѣгалница, р., 174, 176, 192, 195
Брѣзникъ, с., 224
България, 23, 53, 54, 55, 60, 61, 65, 72, 85, 87, 89, 93, 96, 97, 100, 104, 105, 107, 123, 124, 125, 129, 130, 133, 138, 145, 157, 158, 176, 179, 183, 184, 188, 201, 214, 219, 223, 227, 232, 235, 249, 251, 562, 278, 283, 284, 334, 335
Българска Морава, р., 183

Бъръяци, 10
Бѣла̀сица, пл., 174
Бѣла Църква, гр.. 59, 182
Бѣлградъ, 56, 182
Бѣли, гражд., 250
Бѣли Дримъ, р., 184
Бѣло море, 340
Бѣлославъ, книж., 250, 265

Вавилонъ, 127
Вагенетия, обл., 258
Вала Джама, гражд. 128
Валевска околия 182
Валисамонъ, ант. патр., 274, 276
Валпа, мѣст., 259
Вапперъ, воен. 18
Варваръ (пелагонски), св., 213, 214, 215, 216
Вардаръ, р. 75, 77, 89, 97, 133, 134, 162, 162, 163, 166, 171, 173, 183, 188, 192, 195, 230, 254, 330, 331, 339
Варлаамъ, иером., 311
Варошъ, с., 31, 338
Василий, II. виз. имп. 12, 15, 53, 55, 60, 61, 67, 68, 70, 76, 81, 82, 83, 93, 95, 129, 136, 145, 157, 158, 163, 169, 172, 178, 179, 188, 189, 301; търн. арх. 8, 92; бълг. арх., 205; богом. вод., 232, 233, 262; монах. 245, 253; св., 269, 287
Василий Велики, св., 269, 287, 305, 309
Василий Калосъ, сол. митр., 196
Василий Педиадитъ, керк. митр., 95, 103, 130, 194, 241
Василаки, виз. воен., 76
Василанъ, 149
Βασίλαρι, пар. 223
Βασίλοι, пар., 224
Вата, с., 186, 187; гр. 297
Ватабуждка епархия. 25, 26, 62, 90, 91, 162, 190, 336; битка, 156; баня, 177
Ватабуждъ, 56, 93, 153, 176, 177, 178, 340
Велеградъ 153
Велесъ, 56, 153, 156, 172, 173, 192, 195, 331, 339
Велешка еп., 336
Велика, р., 166
Велика Морава, р., 180
Βέλτζι, гражд. 223
Величанъ Мокра, 166
Велканъ, гражд., 250
Верийска епархия, 23, 25, 62, 70, 128, 163, 193
Верия, 25, 59, 83, 94, 101, 128, 172, 187, 188, 230, 247, 261, 312, 323, 331, 339
Верота, 250
Вигилий, папа, 123, 158
Видинска епархия, 23, 25, 62, 70, 77, 90, 163, 188, 190; окржгъ, 163
Видинъ, 13, 22, 25, 26, 57, 59, 83, 163, 168, 184, 188
Видовища, с., 175
Видостиница, с., 175
Виза, 128
Византия. 4, 11, 16, 17, 18, 45, 46, 55, 53, 63, 65, 67, 77, 79, 80, 81, 88, 89, 90, 93, 120, 184, 220, 230, 231. 317, 337
Вилхелмъ Тирски, кръст. воен., 182
Винецъ, с., 183
Виница, с., 56
Виниче, с., 183
Винци, с., 183
Вирпински монастиръ, 154
Витиния, 150
Витинска епархия, 119
Владимиръ, свещ., 250, 253; гражд., 166
Владоевичъ, Младенъ, гражд., 323
Власий, свещ., 91; еп., 93
Власто, с., 250
Влахия, 206
Влаходивадо, с., 187
Влашка епархия, 193, 195, 339
Влашко, 336
Влемидъ Никифоръ, 211, 212
Воденъ. 13, 14, 19, 23, 24, 25, 30, 35, 36, 40, 47, 57, 153,

Дунавъ, 22, 63, 76, 77, 89, 162, 163, 181, 184, 188, 230.
Дупница, 178
Дѣволска епархия, 23, 24, 25. 26, 98, 168, 190, 193 339; тема, 306
Дѣволъ, 57, 72, 73, 80, 97, 98, 166, 167, 169, 189, 230, 236
Дѣвоячка стѣна, 181
Дѣянъ ср., десп., 330
Джмбени, 166
Ехово, с., 244
Евангелъ, еп. 177
Евдокия, гражд., 259
Евдокия Комнина, 160
Евдоксий, еп., 218
Евмалъ, чин., 73
Еврипъ, о., 198
Еврипиотъ Георги, граж. 128
Евроклидонъ, вѣтъръ, 67
Европа, 77
Евстатий сол. митр., 79, 206, 226, 227, 228, 229; ср. арх. 156.
Евстатий Фландърски, лат. кр., 209
Ефтимий, еп., 215, 217
Егейско море, 13, 111
Египетъ, 73
Едеса, 81
Едипъ, 222
Езеряни, с., 250
Екбатана, 221
Ела, с., 250
Елада, 36, 64, 76, 100.
Елбасанъ, 49
Елена, бъл. княг., 144, 145: виз. имп. 332; граж.. 128 кн., 338, 345
Елефантска крепость, 231
Елешница, р., 176
Емерихъ, мадж. кр., 91
Емборе, 343
Емностинъ, граж., 264
Ипердокълъ, 203
Енидже-Вардаръ, 188, 191 339
Епиръ, 22, 23, 64, 99, 100, 102, 103, 104, 107, 108, 109, 110, 125, 128, 135, 142, 146, 163, 187, 188, 194
Епирска църква 101, 126
Еразъмъ, св., 164, 165.
Еразъмъ Ротердамски, 268
Етолия, 22, 23
Етрополски балканъ; 11
Ефесъ, 133
Ефраимъ, 121
Ефремий, възв, пис., 77, 171
Ехо, 203

Жарко, ср. вел. м., 332
Желево, с., 166
Жерновщица, с., 175
Жишка Янъ, 33

Западно бълг. Царство, 10, 12, 179
Загоре, 80, 124, 131, 134, 153
Загорска епархия, 61
Залонско, гр., 187
Заодрия, мѣст., 56, 171, 172
Зарица, бълг. в., 53
Заумъ, мон., 329
Захълмие, 19, 98, 235
Ζβενέκπος, 179
Звено, 56
Звина, гражд., 313
Звиринско езеро, 168
Звънци, с., 179
Звѣзда, с., 168
Зевгаръ, свещ., 244
Зевсъ, 201
Земленъ, 178
Зета, 19, 48, 238
Злетово, 56, 154, 174, 175, 176, 239
Знеполе, 162, 179
Зографски монастиръ, 10, 323, 334, 335
Зои, гражд., 128, 247, 292, 311
Зонара, виз. имп., 11, 274
Зърновця, с., 175.

Иаситъ, землевл., 73, 221, 222
Ибъръ, р., 192, 193
Ива, 199
Иванишъ, 338
Иванъ Александръ, бълг. ц., 20, 332
Иванъ Асѣнъ II, бълг. ц., 97, 110, 141, 143, 144, 145. 146, 151, 161, 168, 210, 317, 323

Иванъ Владимиръ, св., 19, 27, 28, 31, 37, 40, 42, 43, 45, 47—53
Иванъ Владиславъ, българ. ц., 19, 25, 28, 29, 31, 39, 42, 45, 48, 49, 50, 52, 172
Иванъ Драгашъ, ср. десп., 330, 332, 338
Иванъ Златоустъ, 203, 268, 274
Иванъ Ковачъ, 264
Иванъ Палеологъ Кантакузинъ, 319
Иванъ Рилски, св., 27, 92, 179
Иванко, 254
Иваца Мануилъ, гражд., 65
Идрисъ, пжтеш., 165, 166, 174, 186
Иеракаръ Иванъ, гражд., 293
Иерисо, гр., 334
Иерусалимъ, 38, 141, 175
Иерусал. църква, 81
Иеровоамъ, 121
Иерокълъ, 164, 172, 173, 177, 178, 186, 187
Изнеболъ, 179
Икодомопуло Григорий, мон., 276
Икония, 197
Иксионъ, 127
Иларионъ Мъгленски, св., 27, 47, 96, 216, 233, 234, 240, 241
Илирикъ, 170, 249
Илирия, 9, 156, 161, 163, 211
Илисий, 73
Инокентий III, папа, 5, 7, 19, 90, 91, 93, 98
Инокентий IV, 262
Иоакимъ Осоговски, св., 27, 229, 237, 238, 240
Иоанаки, гражд., 260
Иоаникий, охр. арх., 211; ср. арх. 320
Иоанъ, греб. еп., 217; диокл. митр., 19; озчеп. гр., 237; охр. арх., 29, 30, 55, 59, 80, 195, 219, 263; призр гр., 216, 274; прил. гр., 257; сев., 66, 67; севастокр., 161; мит. 343; трн. еп., 266
Иоанъ Аинъ, охр. арх., 81, 198
Иоанъ Апокавкъ, павл. митр., 99, 101—110, 113, 127, 128, 129, 148, 186, 210, 218, 219
Иоанъ де Бриенъ, лат. имп., 144, 145
Иоанъ Ватаци, ник. имп., 145, 146, 150, 152, 153
Иоанъ Векъ, цар. патр., 112
Иоанъ Дука, воен., 72; виз. имп., 159
Иоанъ Екзархъ, 4, 37
Иоанъ Калеко, цар. патр., 213
Иоанъ Каматиръ, охр. арх., 81, 96, 206, 207, 209
Иоанъ Каматиръ, цар. патр., 100, 101, 133, 190
Иоанъ Лампинъ, охр. арх., 76, 81, 197
Иоанъ Комнинъ, виз. имп., 80
Иоанъ Комнинъ, авл. десп., 329, 338; охр. арх., 81, 85, 86, 87, 157, 204, 205, 234, 301, 302
Иоанъ Ксифилинъ, цар. патр., 197
Иоанъ пресвитеръ, пис., 263
Иоанъ философъ, 199, 200
Иоанъ Цимисхи, виз. имп., 8, 9, 12, 16, 17, 26
Иовъ, библ. прав., 70
Иона, 347
Йоническо море, 22, 128
Иосифъ, българ. екз., 18; книж., 265; мон., 239; прѣсл. митр., 3; сол. митр. 142
Иосифъ Флавий, 275
Ипекска архиепископия, 317
Ипекъ, гр., 183, 302, 336
Ипоклидъ, 124
Ира, митол. бог., 127, 199
Ираклий, виз. имп., 184
Ираклия, гр., 113, 172
Иракълъ, митол. г., 199, 285
Ирина, виз. имп., 72, 73, 198; виз. кн., 87; вод. ж. 257; прил. ж., 257
Исаакъ, севастокр., 66, 72, 232
Исаакъ Ангелъ I, виз. имп., 88, 89, 91, 203
Исаакъ Ангелъ II, виз. имп., 100
Исаврия, 206
Исаия, мон., 330
Искъръ, р., 188
Истаагланганъ, гр., 56, 180, 181

Италъ Иоанъ, 199, 222
Италия, 76, 233

Кавакли, гр., 175
Кавасила Иоанъ, гражд., 156
Кавасила Теодоръ, гражд., 156
Кавканъ, бълг. воен., 64
Калавра Георги, гражд., 300
Калигопулъ, митр., 113
Калиманъ, бълг. ц., 152, 262
Калиникъ, еп., 215
Калистъ, цар. патр., 321
Калоспити, митр., 102, 103
Калоянъ, бълг. ц., 4, 7, 20, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 144, 154, 261, 317
Калугерецъ с., 345, 347
Каменица, с., 176
Камица, виз. сан., 254
Каматиръ Григорий 67
Канина гр., 56, 168, 169, 170, 171, 189, 316
Каниска епархия 191, 193, 195 339
Кантакузинъ, 167, 169, 170, 213
Кападокий Лъвъ, граж. 128
Капандритъ Алексий граж. 190
Карлъ I Анужуйзски, 154
Карлъ Топия, 330, 338
Картагенъ, 165
Кастелионъ, еп. 30
Катерина, гр., 187
Кведлинбургъ, гр., 21
Кегенъ, пълков., 76
Кедринъ, 10, 11, 29, 38, 40, 64, 65 165, 167, 168, 171, 172, 173, 811
Керкира, о., 128, 210, 247, 311
Керкирска митроп., 193, 194, 295
Кесария гр. 166
Кефалия, гр., 24
Кефлонийска епархия, 23
Киликия, 206
Кипърска архиепископия, 166
Кипъръ, 165, 218
Кирилъ, еп., 215
Кирилъ, св., 9, 27, 3, 223, 251, 270
Кифа, ап. 121
Кичево, 55, 83, 84, 154, 156, 163, 166, 189, 173, 195, 264, 339
Кларомонъ Джовани, пжтеш., 179
Клеомедъ, 285
Климентъ, еп., 216; богом., 234
Климентъ Охридски, св., 4, 24, 25 33, 35, 45, 59, 95, 164, 165, 167, 170, 204, 215, 223, 249, 250, 266, 268, 269, 270, 277, 278, 279, 281, 283, 284
Клиша, мѣст., 39
Клокотнишка битка, 141
Кожани, гр., 187
Козилска епархия, 24, 62, 163, 187
Козма (пресв.) 37, 38, 43, 45
Козълъ, с., 89, 187
Козякъ 56, 174, 175. 238
Колония, гр., 56, 166, 167, 242, 370,
Колоса, гр., 177
Колубаръ, 182
Коинга, 180
Комнина, алб. кн. 98, 208; ср. кн. 332
Комнина Теодора, гражд., 309
Комнинъ Георги, гражд., 261, 309
Комнинъ Никита, гражд., 266
Комплъ, 56
Конева, р., 174
Конечки монастиръ, 174
Конечъ, с., 56, 174
Кономлади с., 166
Конста, гражд. 248
Константинъ, бълг. еп. 4; велб. десп., 177; керк. митр. 86, 205; кост. еп. 218 219 охр. арх. 76, 205
Константинъ Багренородни, виз., имп., 4, 7, 9, 170, 177, 170, 184
Константинъ Велики, рим. имп, 180
Константинъ Войсилъ, гражд.. 180
Константинъ Драгашъ, 330, 332, 336 338, 345
Константинъ Дука виз. имп., 197, 199 237; воен. 99 стир. кн. 125,
Константинъ Кавасила, струм. еп., драч. митр. и охр. арх, 152, 156 157, 189, 211, 212, 241, 251, 253, 267, 270, 275, 280, 286, 287
Константинъ Костенечки, пис., 177 179

Константинъ Месопотамитъ, сол. министр, 110, 111, 126
Константинъ Мономахъ. 267
Константинъ Тихъ, бълг. ц., 154
Константиновичъ-Михаилъ, енич., 334
Конче, с. 174
Корифино, гражд., 128
Корифо, мѣст., 170
Коромила Василий, гражд., 309
Корфу, о., 163, 186
Корча, гр., 168
Косара, бълг. кн., 40 ,41, 42, 48, 49
Косово поле, 340
Косей Теодоръ, 128, 311
Костурска епархия, 25, 62, 99, 162 189, 190, 193, 195, 339, 342
Костуръ, 25, 46, 53, 56 79, 99, 162, 166, 259, 316, 329, 331, 335
Кочани, гр., 175
Кравофока Димитъръ, граж. 142, 314
Крайна, мѣст. 49, 50
Красинъ Василий, гражд., 260
Кракра, бълг. войв. 53, 179
Крали Марко, 331, 333, 334, 336
Кратово, гр.. 174, 176
Крива Лакавица, 173, 174
Крива Паланка, гр., 175
Крива рѣка, 175
Кройска епархия, 193
Кроя, гр. 98, 128, 153, 155, 316
Крушоградъ, 172
Кръстополъ, гр., 156
Ксанти, гр., 101 128
Кувара Мануилъ, севаст., 314
Кулеонъ, богом., 231
Кулинъ хълмъ, 180
Кунали Никифоръ, гражд., 261
Курвинъ градъ, 180
Куреща, 56, 166
Курица Георги, 250
Кусинъ богом., 231
Кутловишка околия, 165
Куцомити Иоанъ гражд. 64
Куцоноги Теодоръ, гражд. 257
Кънчевъ Василъ, геогр., 265
Кюприя, гр., 182
Кюстендилъ, 176, 177, 178
Кюстендилски окржгъ, 163
Лаврентий, еп., 163
Лазаръ, парикъ, 221, 222, 231, 232, 233
Лазарь, ср. князъ, 332, 335, 336, 345
Лампетъ Константинъ, 143
Лампсакъ, 145
Лариса, 14, 22, 25
Лариска епархия, 23, 25, 61
Латинска църква, 272, 276
Левъ, охр. арх., 34, 80, 81, 195, 196, 197, 252, 266, 267; богом. 234; гражд. 260
Левъ Мунгъ, охр. арх., 191, 204, 205, 302
Левъ Мждри, виз. имп., 83, 185, 186
Лекъ, богом., 230
Леонтий, еп., 151, 214, 215
Леополдъ, герм. имп., 179
Лепенецъ, р. 183
Леринъ, гр., 316, 317, 343
Лета, р. 199
Либерий, папа, 276
Лида, 118
Ликия, 208
Лима, р., 181
Липений, гр., 56, 174
Липенийска епархия, 25, 26, 62, 136, 162, 185, 190, 193
Липлянъ, гр., 184
Литовой Георги, гражд. 250
Лиутпрандъ, герм. сан., 10
Лихнида, гр., 20, 29, 34, 163, 164, 165, 249
Логара Ромей, гражд. 142
Лозница, 128
Ломбардия, 235
Лука, 67
Луково, с., 56, 176, 183, 239
Луковица, с. 56, 174, 176, 183
Луковска, р., 183
Лукрида, мѣст., 165
Лѣпица, с. 224
Лѣсковецъ, 56, 224
Лѣсновска епископия, 322, 323, 336
Лѣсновски монастиръ, 175, 176, 239, 322, 340, 343
Любойно, с., 341,

Мавраганъ, кн., 240
Майеръ, 179
Макарий, охр. арх., 161, 212
Македония, 9, 10, 13, 15, 76, 77, 90, 94, 98, 101, 110, 111, 128, 135, 152, 153, 162, 163, 166, 172, 184, 187, 191, 199, 214, 230, 234, 235, 316, 321, 322, 330, 334, 337, 339
Макремволитъ, бол., 290
Макрониколай, гражд., 128
Максимъ, цар. патр., 101
Максимъ Гръкъ, 274
Максимъ Циникъ, ерет., 130, 132, 133
Мала Азия, 63
Мала рѣка, 157
Малакаси, 188
Малъ градъ, о., 338, 347
Малешево, 56, 174, 176
Малешевска епископия, 189, 193
Малорадъ, свещ., 224
Малъкъ дѣволъ, 168
Мануилъ, гражд. 246, 259; еписк., 186, 216; цар. патр., 102, 103, 104, 105, 108, 109, 135
Мануилъ I, епир. деси., 125, 142, 143, 146, 147, 150, 208, 209, 210, 313
Мануилъ II, епир. деси., 154
Мануилъ Комнинъ, виз. имп., 79, 85, 86, 87, 88, 205, 206, 233, 238
Мануилъ Макросъ, еп., 297
Мануилъ Палеол., виз. имп., 332, 345
Манфредъ, сиц. кр., 153
Маргарита, 88
Марица, р., 111, 231, 235
Мария, бълг. ц., 31, 52, 53, 64; виз. имп., 201; епир. кн. 135, епир. цар., 129
Мария Теодора, велм., 332
Маркъ Аврелий, 176
Марко, бълг. еп., 24, 167
Матей Властаръ, виз. пис., 274
Махитаръ, сан. 202
Мелий, гражд., 258,
Мелисинъ, гражд. 72
Мелникъ, 101, 188
Мелнишко, 128, 336
Месемврия, гр. 230
Месопотамия, 77
Места, р., 176, 178, 340
Метеорски пл., 187
Методий, еп., 217; св. 9, 27, 223, 250
Метохитъ Теодоръ, пис., 213
Мизия, 9, 76, 80, 181, 235, 284
Миконз, 75
Милорадъ, свещ., 263
Милутинъ, ср. кр., 136, 154, 156 161, 175, 176, 183, 212, 217, 318, 322, 337
Милъ, крѣп., 169, 250
Мирослава, б. кн. 40, 41; гражд., 250
Мирчо, вл. войв. 332, 346
Михаилъ, бълг. ц., 46; дѣв. еп. 3?; слан, еп., 218; срѣд. еп., 77, 213, 214; бълг. кн., 240; жуп. 65; воен., 73; гражд., 257.
Михаилъ I. епир. деси., 81, 98, 100, 102, 105, 110, 125, 135, 207, 208
Михаилъ II, епир. деси., 153, 156
Михаилъ Авторианъ, ник. патр., 101, 206
Михаилъ Акоминатъ, ат. митр., 103, 111, 218
Михаилъ Асѣнъ, бълг. ц., 152, 153
Михаикъ Дука, виз. имп., 224
Михаилъ Калафатъ, виз. имп., 196
Михаилъ Керуларий, цар. патр. 204, 266. 267
Михаилъ Комнинъ, виз. имп., 80
Михаилъ Максимъ, охр. арх., 205
Михаилъ Палеологъ, виз, имп. 30 61, 153, 156, 157, 158, 159, 301
Михаилъ Парапинакъ, 65
Михаилъ IV Пафлагонски, 65, 195, 196
Михаилъ II Травънъ, 216
Млава, р. 181
Младеновичъ Бранко, вел., 329, 347
Монсей, бълг. ц. 10; прор., 279, гражд. 246
Мокра, 55, 163, 166, 189, 250
Мокренска план., 192

Мокро с., 180
Мокръ, бълг. п., 20, 33, 34; с., 56, 180
Молдава, 205, 206, 214
Молискъ гр., 256; тема 255.
Монастирецъ — Мокра, с. 166
Монастиръ, с. 172
Мора, мѣст., 56, 166
Морава, 91, 96, 180, 181, 190
Моравия 223, 249
Моравискъ, 56, 180, 181
Моравска долина, 88
Мородвисъ, с. 175
Морозвиздска епархия, 62, 162, 155, 174, 189, 323
Морозвиздъ, гр, 56, 174, 175, 176
Морихово, 56, 171, 172
Мосинополъ, гр., 25, 26, 101
Московска библиотека, 191
Мостеница с., 284
Москопулъ, сев., 310
Мощеница, с. 182
Мраморъ, с., 180
Мухамедъ I, 179,
Мухамедъ II, 49
Мухамедъ IV, 179
Мъгленска епархия, 25, 26, 62, 79, 99, 162, 172, 171, 189, 191 193, 195, 234, 339
Мъгленъ, 13, 14, 25, 26, 57, 77, 81, 96, 171, 230.
Мъркиша, 332, 333, 343

Навпактъ, гр. 22, 25, 65, 246
Навпатска епархия, 23, 25, 61, 194
Наумъ, св., 24, 25, 33, 35, 95, 164, 167, 270, 278, 228, мон. 165, 166
Неанискъ, гр., 56, 168, 171
Неврокопъ, гр., 178
Нерези, с., 87
Нестаполъ, гр., 153
Несторъ Георги, гражд., 313
Несторица, бълг. в., 53
Нидже, пл., 171
Никандъръ мон., 336
Никейско царство, 102, 109, 153; патр. 104
Никея, гр., 100, 101, 103, 104, 108 116, 119, 125, 126, 127, 135, 136, 150, 206, 207, 209, 262
Никита, богом., 235; сан. 102
Никифоръ, велб. еп., 214, 274; гражд. 128, 311; призр. еп. 217, 256; сан. 65.
Никифоръ Вотаниатъ, виз. имп. 76, 198, 230
Никифоръ Григора, пис., 109, 111, 156, 187, 192
Никифоръ Уранъ, виз. имп., 22
Никифоръ Фока, виз. имп., 68
Никодимъ, скоп., еп. 155; ниш. еп. 180; ср. арх., 155; св., 47.
Никодимъ Гърчичъ, мон., 335
Николай, охр. арх., 26, 37, 213, 265, 320, 322, 340, 341, еп. 214; дяк., 189, 272
Николай II Граматикъ, цар. патр., 83, 199
Николай Мистикъ, цар. патр., 5
Никола Шишманъ, боляр., 10, 36, 39
Николица бълг. в., 184
Никополъ гр. 22, 25, 187
Нилъ, ц. патр., 301
Нимфонъ еп., 343
Нифонъ, еп., 160, 219; мон., 244, 253, 304, 305
Нишава, р., 179, 180
Нишка епархия, 25, 26, 62, 87 89, 90, 91, 92, 180
Нишъ, 22, 39, 56, 64, 76, 77, 87, 89, 90, 91, 92, 180
Новакъ, велм., 329, 338
Нови Пазаръ, 164, 185
Нотия, гр. 25, 171
Нѣмзинсвци, 88.
Обловъ върхъ, 239
Овче поле, 76, 153, 154, 193, 237
Ограда, мѣст., 142
Одринъ, 76, 92, 94, 101, 128, 334
Олизеръ, десп., 343
Олимпъ, 187, 197
Омбрада, гражд., 217, 256
Омцъ, гр., 56
Опсикиана Мария, 247
Орашачка Механа, с., 181

Орейска епархия, 24, 62, 163, 185, 188
Орея, с., 58, 185; гражд., 142, 209
Ормуздъ, рим. п., 164
Орошъ, с., 185
Осиче, с., 239
Осмирдолъ, с.238, 240
Осогово, 174, 176, 238
Осоговски м ръ, 229, 240
Остоя Райковичъ, 337, 346
Островица, с., 334
Острово, с., 56, 153, 171, 172
Островско езеро, 172; р., 172
Острогонъ, гр., 88
Осумъ, р., 167
Отонъ I, герм. имп., 24
Офала, 179
Офеомахъ, 220
Охридъ, 13, 14, 17, 20, 24, 26, 33, 34, 46, 47, 55, 58, 71, 72, 74, 75, 76, 78, 83, 89, 90, 93, 94, 95, 97, 99, 101 102, 117, 128, 130, 136, 140, 142, 150, 153, 155, 158, 162—166, 168, 172, 189, 192, 193, 194, 201, 203, 204, 206, 207, 208, 212, 213, 215, 220, 230, 247, 249, 250, 259, 260, 263, 278, 290, 293, 303, 316, 317, 323, 329, 335, 336, 337, 339, 340, 342, 347,
Охридско, ез., 163—167, 230, 338; епархия. 25, 29, 62, 193, 195; тема, 75, 166, 329, 330, 338

Павелъ, ап., 103, 284
Паисий, българ. ист., 45, 46, 47; ср. архиеп., 330
Пакурианъ Георги, чин., 262
Пакурианъ Михаилъ, сан., 71, 72, 76
Палмури, с., 185
Панайотъ, гражд., 259
Панкратий, св., 263
Панония, 158, 270, 283, 284
Пантевгенесъ Сотерихъ, ер., 186
Пантехинъ Михаилъ, сан., 168, 189, 225, 301
Пастухъ, с., 178
Пафлагония, 185
Пахимеръ Георги, виз. пис., 167, 171, 212, 280
Педжикопуло Зои, гражд., 242, 255, 260, 307
Педиадитъ Георги, гражд., 128
Педиадитъ Иоанъ, пис., 284, 285
Пела, гр., 191, 343
Пелагонъ, 172
Пелагония, 23, 25, 26, 62, 72, 74, 78, 172, 174, 195
Пелагонийска еп., 56, 155, 162, 189, 193, 215; поле, 153, 162, 339
Пелистеръ, 334
Пелопонесъ, 128
Пеония, 176
Перникъ, гр., 56, 178, 179
Перуджи, 145
Петра, гр., 58, 187
Петракусъ, богом., 235
Петъръ, българ. ц,, 5, 7, 8, 10, 11, 14, 20, 24, 26, 27; българ. вод., 89, 90; боган. 262; гражд. 313; харт., 84
Петъръ Куртене, лат. имп., 101
Петрила, разб. 260, 275
Петърска еп., 24, 62, 163
Пигонитъ Константинъ, дукъ, 313
Пинчия, 10, 39
Пиротъ, гр., 179
Пиръ Иоанъ, гражд., 128
Пиренеполъ, гр., 183
Питра, изд., 277
Платонъ, гр. фил., 200, 203
Плиска, гр., 25
Плитъ Иоанъ, 128, 246
Пловдивъ, 92, 230, 231, 234
Поленинска еп., 336
Полиевктъ, 73
Поповски Т., свещ. 168
Порѣче, 154, 156
Прага, 319
Превеза, гр. 22
Прелюбъ, велм., 329
Премети, гр. 188
Прибрѣжна Дакия, 158
Прѣзрѣнска еп., 62, 90, 93, 186, 162, 183, 190, 334 349; мон. 337
Призрѣнъ, гр., 56, 91, 94, 182,

184, 185, 188, 193, 320, 323, 330, 335, 340
Прилѣпъ, 31, 56, 101, 152—155, 172, 173, 230, 247, 254, 316, 323, 328, 330, 335
Прилъ, сан., 244
Прилѣпъ, с., 183
Прищина, гр. 184
Проватска еп., 61, 174
Прогонъ Стуръ, сан, 98, 160
Прокопъ Велики, 33
Прокупле, гр., 180
Просѣкъ, гр. 52, 56, 97, 99, 101, 153, 155, 156, 171, 242, 254, 260
Прохоръ Пшински, св., 27, 237, 238
Прусианъ, бълг. кн., 164
Пселъ Михаилъ, пис., 198
Пръво, гражд., 250, 313
Пръморъ, с. 56, 183
Пръславецъ, 21, 22
Пръславска епархия, 25, 61, архиеп. 3. 5
Пръславъ, 822, 25, 26 93, 184
Пръспа, 13, 14, 22. 24, 26, 35, 46, 47, 55, 72, 73, 75, 163, 165, 189, 190, 290, 316, 317, 330
Пръспанска еп , 25, езеро, 36, 163, 167, 168
Пуквилъ, пѫтеш., 171
Пшиня, р., 175, 238
Първа Македония, 187
Първа Юстиниана, гр., 80, 86, 114 125, 136, 165, 177, 215

Равни, с., 89
Равно, с., 87
Рагуза, гр., 19
Радибуждъ, 175
Радовишъ, др., 56, 173, 174, 214, 331
Радомирско поле, 177
Радославъ, гражд., 248, 250, 256
Разовъ Иванъ, 306
Разлогъ, 56, 176, 178, 188, 340
Ракита, с., 293
Раса, гр. 22, 57, 59, 83, 185, 192
Расина, 250, 313
Расия, обл., 185
Рашка еп., 25, 62, 136, 185, 190, 193; обл., 163; р. 185
Регия, 160
Рила, пл. 162, 178
Рилски м-ръ, 178
Рила, 17, 36, 38, 101, 122, 144,
Римска църква, 266
Рипсимия, бълг. ц., 36
Робертъ, латисимп., 144, 209
Робертъ Гюшкаръ, 78, 170
Роби, с., 250
Родопи, 97, 101, 128, 153
Ромаида, 121
Романъ, бълг. ц. 11, 12, сръб. мон, 329
Романъ Диогенъ, виз. имп., 198, 237
Романъ Лакапинъ. 4, 8, 15, 17, 21, 26
Романия, 132, 322,
Ромеоктонъ, 97
Ромей Иоанъ, фил. 200
Ромъния, 316
Ругина, гр. кияг, 322, 333, 341
Русалии, праз., 254.
Руско, с., 224
Русия, 97
Рѣсенъ, гр., 168

Сава, р., 22, 162, 182, 188
Сава ср., арх., 99, 135, 136, 137, 140, 141, 155, 208, 216, 262, 291, 305
Саламврия, р., 187, 188
Самарина, 167
Самсонъ, 222
Самуилъ, бъл. ц. 5, 7, 10, 11, 12, 14, 15, 24, 31, 36, 39, 40, 41, 46, 47, 48, 75, 95, 97, 127, 129, 163, 164, 172, 174 184, 333
Санти Каранта, 186
Саравари, мѣст., 334
Сараево, 155
Саракинъ, гражд. 250
Сарандопоръ, с., 238
Саулъ, евр. ц. 121
Сахлиюна, гражд. 142, 209

Свеницъ Теодоръ, 259
Св. Андрей, мон., 338, 343
Св. Апостоли, мон., 241, 215, 253
Св. Архангелъ, хр. 31, 338, 343
Св. Атанасий, хр., 339
Св. Богородица хр., 160, 337, 339
мон., 87, 293
Св. Богородица, Захлъмска, 329,
Св. Богородица Милостива, старин. мон., 204, 205, 223, 263, 302
Св. Врачи, с., 264
Св. гора, 136, 137, 212, 335, 344
Св. Георги, хр., 35, 36, 237, 339
Св. Германъ, хр., 36
Св. Григорий, хр., 302, 342
Св. Димитъръ, хр., 36, 338; мон., 169, 170
Св. Иванъ, мон., 27, 226, 295
Св. Иванъ Владимиръ, мон., 338
Св. Иванъ Прѣдтеча мон., 318
Св. Климентъ, хр. 35, 192, 197, 302
Св. Константинъ, хр., 322
Св. Лиса, хр., 36
Св. Мокий, мон., 197
Св. Никита, хр., 322
Св. Никола, мон., 180; хр. 245
Св. Пантелеймонъ, мон. 331, хр. 87
Св. 15 мжченици, хр., 323
Св. Петъръ де Лингрячика, мон., 98
Св. София, охр. хр., 35, 38, 196, 213
соф. хр., 81, 179; цар. хр., 267
Св. Спасъ, хр. 323, 343
Светославъ, бълг. десп., 101; руски кн., 8, 9
Свелигово, с., 56, 180
Свърлигъ, 89, 180
Седмочисленици, св., 249, 283
Селасфоръ, гр., 168
Селасфорска еп., 23, 339
Селевкия, ц., 47
Семени, р., 167, 170
Сенахеримъ, 87, 221
Сервийска еп., 24, 26, 120, 128, 162, 163, 184, 187, 193
Сервия, гр., 83, 149, 184, 187, 188, 191, 288, 339
Сервли Иоанъ, 82
Сервопуло Георги, 313
Сергий, гражд., 128, 311; охр. арх., 211; прѣсл. патр., 151
Сердика, гр., 179
Сетина, 19, 171, 172
Сива кобила, вр., 176
Сидиркастронъ, 156
Силвестръ, мон., 336
Силистренски окр., 163
Симеонъ, бълг. ц., 4—8, 15, 18, 19, 37, 47, 48, 96, 151, 174; ср. свет., 217; търн. патр., 320
Симеонъ Урошъ Палеологъ, ср. десп., 329, 331, 338
Симонъ, бог., 235
Симонида, виз. кн., 161
Синай, 322, 344
Сиргианъ, воен., 317
Сисиний, ц. патр., 132
Скилица, пис., 10, 11, 29—31, 75, 76, 168, 195
Скилояни, 95
Скопие, 11, 25, 65, 82, 91, 94, 101, 153, 154, 193, 322, 330
Скопска еп., 23, 25, 90, 98, 128, 155, 162, 183, 190, 261, 334
Скупица, р., 238
Слава, гражд., 250
Славище, 174—176
Славъ, бълг. десп., 97, 250; вж. Светославъ
Сланица, гр., 168, 303, 343
Сланишка еп., 193, 195, 339
Слѣпчански мон., 252, 265, 347
Смедерово, 181
Смолка, вр., 167
Смърдешъ, с., 166
Соломонъ, евр. ц., 85
Солонъ, 71
Солунска митр., 83, 142; еп., 79, 226
Солунско деспотство, 143; зал. 187; крал., 99; поле, 162, 163, 187, 188, 339; тема, 184
Солунъ, 76, 94, 111, 126, 142, 143, 149, 187, 191, 204, 209, 316, 331
Сопотъ, с., 258
Сотерихъ ер. 205
Софийски нар. музей, 266; окр., 163; поле, 162

София, гр. 22, 76, 77, 88, 179
Софроний, иером. 244, 253
Спарта, гр., 120, 127
Сперхия, р., 22
Спиридонъ, мон., 34
Сръбска Морава, р. 193
Сръбска патриаршия, 323
Сръбско жупанство, 193
Срѣдецъ, гр., 12, 13, 17, 26, 87 92, 178, 179, 182, 236, 239
Срѣдешка еп., 23, 26, 87, 90, 162, 163, 190, 225
Срѣдиземна Дания, 176, 177
Срѣдна гора, 11
Срѣмъ, 182, 183
Срѣмска еп., 25, 136, 162, 188, 190
Ставророманъ, воен., 73
Стагъ гр. 59, 187
Стажка еп., 24
Сталачъ, 181
Стана, гражд., 250, 306, 313
Станимака, гр., 152
Стара планина, 89
Стара Сърбия. 90, 163, 188, 193
Старидолъ, с. 153
Стари Епиръ, 186
Старо Нагоричани, с. 237
Стасъ Мануилъ, гражд., 291, 314
Стенторъ, митол. обр., 123
Стефанъ богом; 262; българ. ц. 19, 39. ефес. митр. 133, 134, 149;, маджар. кр. 25; свещ. 344, 347
Стефанъ - Дечански, ср. кр. 156
Стефанъ Душанъ, 16, 175, 176, 213, 264, 316, 330, 337, 340-343, 346
Стефанъ Лазаревичъ, 345
Стефанъ Нѣманъ I, ср. жуп. 48, 88 89, 91, 98, 178, 180, 208, 214 215, 235
Стефанъ Нѣманъ II, ср. кр. 97, 99 135, 136, 140, 206, 208, 209, 217, 254, 274
Стефанъ Радославъ, ср. кр., 141, 248, 276, 277, 288
Стлъпенъ, с., 264
Стобъ, гр., 153, 176, 178
Струга, гр., 35
Стружко поле, 195
Струма, р., 162, 163, 172, 173, 176, 177, 178, 188
Струмска клисура, 178
Струмица, гр. 155, 156, 173, 174 316, 331
Струмишка еп; 25, 26, 79, 99, 156, 162, 189, 193, 195, 339
Стрѣзъ българ. д., 97, 98, 99, 171 207, 254, 333
Стрѣзово десп., 98, 101
Стѣнско, с,. 177
Сугдуфулъ, гр., 102
Суза, гр., 221
Суково, 179
Суковски край, 162
Сунтяскъ, 176, 177
Суха гора, 166, 167, 254
Сухолитъръ Константинъ, 261
Сцила, 67
Сърбия, 33, 88, 90, 98, 123, 135—141, 154, 157, 158, 176, 235, 262
Сѣръ, гр., 22, 101, 316, 318, 320, 330, 331, 335
Сятища, гр., 188
Сѫтѣска, 177
Тамазия, гр., 166
Танталъ, 48
Таридинъ, воен., 174
Таронъ, бол., 245
Таронитъ Григорий, 82
Теодора, виз. имп; 87, 197; кн. 254; крал., 345
Теодоръ, еп., 218; епир. десп; 96 99,—103, 107,—114, 116, 118, 124, 125, 128, 129, 130, 131, 133,—135, 142,—144, 149, 194, 208, 210, 274, 275, 280, 285, 288, 314, 333, 335; свещ. 238
Теодоръ Ласкарисъ I, ник. имп., 100 101, 125, 127, 206
Теодоръ II Ласкарисъ, 145, 156, 211, 280
Теодосий, еп., 76, 214; търн. свет., 216; цар. п., 87, 205
Теодулъ, охр. арх; 81, 197, 198
Теокритъ, 285
Теофанъ, иг., 228, 239, 336
Теофилъ, виз. имп., 63

Теофилактъ, охр. арх., 10, 47, 54 65—69, 70—75, 77—85, 98, 99 166, 181, 189, 190—192, 198—204, 220—225, 227, 231, 232, 236, 260, 268, 270—274, 276, 290, 292, 101, 302, 305
Тепелени, гр., 188
Теримеръ, гр., 56, 176, 178
Тертеръ, бълг. ц., 161
Тесалия, 22, 23, 98, 101, 104; 128 182, 184, 187, 321
Тетида, 199
Тетовско, 254
Тетрагонитово, с., 156
Тетраполъ, гр., 197
Тива, гр. 64
Тиверииополски мжченици, св., 174, 273, 279, 283
Тиквешъ, 33, 339
Тиръ, гр. 166
Тиракъ, ханъ, 76
Тисменъ, мѣстн., 335
Тихомиръ, воев., 64
Тихомиръ Иоанъ, бол., 250
Тихота, бълг. пис., 250, 265
Тома, огр. арх, 213, 216
Топлица, 56, 180, 223
Торнотопуло, 82, 190
Травуния, 19, 48
Тракия, 9, 77, 128, 230, 231, 235
Трапезундъ, 100, 102
Траянъ, бълг. кн., 52; рим. имп., 176
Триадица, 12, 56. 57
Триадишка еп., 25
Трикала, гр., 187
Троержчица, хр., 322
Трулски съборъ, 138
Трънъ, гр. 179
Трѣскавички монастиръ, 316, 317, 319, 322, 328, 337, 344
Търново, 330
Търпейца, с., 329, 328

Удовичка рѣка, 181
Углешъ, ср. десп. 330, 334, 335, 336, 340, 342
Улпиана, гр., 184
Урбанъ II, рим. п., 272
Урбанъ VIII, рим. п., 183
Урошъ I, ср. кр., 153
Урошъ IV, ср. ц., 316, 320, 328, 329, 330, 333

Феликсъ, рим. п. 276; гражд. 243
Фермендисъ, 174
Filioque, 276, 277
Филипъ, охр. арх., 29
Филотей, ц. патр., 301, 331, 375, 342
Филотея, св. 205
Флавианъ, св., 134
Фола, бог., 231
Фридрихъ II Хохеншауфенъ, 144
Фрушка планина, 162, 168

Халанска кула, 123
Халкидически п-въ, 334
Халкидонски съборъ, 131, 133, 138 139, 164
Хамаретъ, десп., 291, 330
Хамедраконтъ, граж., 143
Хамилъ Иоанъ, гражд., 277.
Харзакъ, р., 170
Харибда, 67, 73
Хвалимиръ, ср. жуп., 48
Хвостно, гр., 56
Хезиодъ, 285
Хемусъ, 113
Хенрихъ, лат. имп., 99
Херсонъ, гр., 102
Херчекъ, 167
Химара, гр., 57, 186, 187
Химарска, еп., 24, 62, 163, 185
Хилендарски монастиръ, 155, 318, 323, 328, 338,
Хлапенъ, велм., 329, 331, 337, 345
Хомата гр., 207
Хониатъ Никита, 92, 171, 180
Хонорий III рим. п., 209
Хотово, с., 153
Хотѣхово, с. 194, 245
Хотѣховски мон., 245, 294
Хриса гражд., 257
Хрисъ, бълг. десп., 254; гражд. 259
Хрисъ Левъ, гражд., 253, 304
Хрисилий Иоанъ гражд.,
Хрисовергъ Михаилъ, 253

Хрисополъ, гражд., 258
Хрисостомъ, мон., 274
Христополски води, 318
Христополъ, 340
Христосъ, икона., 249
Хумбертъ, кард., 266, 267
Хумнъ Теодоръ, гражд., 206

Царево село, 176
Цариградска патриаршия, 3, 85, 89, 90, 102, 125, 129, 297, 298, 304; диоц. 188; съб., 86
Цариградъ, 4, 11, 12, 41, 53, 60, 64, 77, 81-83, 85, 87, 90, 93, 94, 99-103, 105, 113, 122, 127, 130, 133, 134, 144, 145, 156, 157, 164, 177, 181, 191, 203, 212, 213, 218, 219, 223, 232, 234, 262, 303, 336, 321
Цетина, р., 22
Цирцея, митол. обр., 200

Чепино, 152
Червена поляна, 156
Черменъ, 335
Черменикъ, с., 245
Черна, р., 172, 173, 338, 339
Черна гора, 238; скопска, 183
Черникъ, гр., 57, 185
Черишка, еп., 23, 62, 163, 185 188
Чернокоса, гражд., 217, 256
Черно Море, 22, 128
Четирци, с., 178
Чешка библиотека, 319
Чрѣшче с., 156

Шаръ Планина, 155, 193, 330, 340
Шишманъ, ц., 10, 11, 39, 178
Шкодра, гр., 163, 332
Шкумба гр., 101

Щипъ, 52, 174
Щърби връхъ, 176

Юстинианъ, виз, имп., 30, 96, 122, 123, 124, 152, 157, 252
Югово, с., 181

Яковъ, ср. арх. 217
Яковъ Проархий, охр. арх., 157, 211; 280, 283
Янина, 58, 185, 187
Янинска, еп, 26, 62, 163
Яхия, арад. пис., 11, 12, 20

По-важни печатни грѣшки.

страница	редъ	напечатано	да се чете
7	заб. 2	paterinae	paternae
9	8 надолу	αὐτὸ	αὐτοῦ
11	24 „	γὰρ	γὰρ
„	6 нагорѣ	не е съгласно	не е съгласна
14	18 надолу	по-гоѣ	по-горѣ
22	заб. 1	Собр. col.	Собр. соч.
23	17 надолу	въ рисунката	въ снимката
27	заб. 2	Βλαδιμήρου	Βλαδιμήρου
28	4 надолу	се основалъ	се основаваль
„	18 надолу	макаръ	макаръ че
„	19 нагорѣ	Дюкянжевия	Дюканжевия
31	6 надолу	Вдадислава	Владислава
„	16 надолу	държававния	държавния
„	10 нагорѣ	както поради участието му	поради участието му както
33	заб. 2	ἥ	ἤν
„	заб. 3	ερετικικια	ερετικικια
44	заб. 1	ѯлщем	ѯлщe
45	заб. р. 3 нагорѣ	да — използува	да използува
46	заб. 3	ὁ βιτῶν	ὀβιτῶν
65	заб. 5	Ῥωμαικὸν	Ῥωμαϊκὸν
66	3 надолу	разкайвайки	разказвайки
67	заб, 1	земля	земя
64	22 надолу	Харидба	Харибда
„	10 нагорѣ	писанието	Яисанието
69	заб. 2	ἐξεβίασατο	ἐξεβιάσατο
70	20 надолу	семносия	семноския
71	19 „	ἀπανθρωπότατος	ἀπανθρωπότατος
73	18 „	Харидба	Харибда
75	заб. 3	принебрѣгнать	пренебрѣгнать
77	заб. 5	Emphremius	Ephremius
81	2 надолу	Могленъ	Мъгленъ
83	6 нагорѣ	Николай III	Николай II
88	заглавие	Седма глава	Трета глава
93	12 надолу	считнла	считала
96	8 „	Хомотианъ	Хоматианъ
„	заб. 2	ἐν νομικῶν	ἐκ νομικῶν
97	13 надолу	комъ себе	къмъ себе
99	2 „	Гина	Камона
102	забѣл. 3	да не се чете	
104	10 нагорѣ	негото	неговото
106	заб. 1	προνομίαις	προνομίοις
108	заб. 1, 12 р. над.	писмо на солунския	писмо до солунския
111	3 надолу	Комникъ	Комнинъ
„	заб. 5, 2 р. над.	παρεδόσαν	παρεδόσαν
128	10 нагорѣ	Зоа	Зои
129	11 „	mani militare	manu militari
131	18 надолу	12 и 13	13 и 14
137	6 нагорѣ	γόγον	φόγον
138	3 надолу	въ Гърция	въ Сърбия

страница	редъ	напечатано	да се чете
141	3, 2 р. надолу	възъ онова	възъ основа
147	заб. 2, 3 р.	ὑπέθεν	ὑπέθεο
160	2 р. отдолу	λάβιν λάβωμεν	λάβειν λάβωμεν
162	заглавието	подъ турцитѣ	подъ сърбитѣ
163	18 р. надолу	прибави слѣдъ Силистренски: Русенски, Търновски, Плѣвенски, Вратчански	
165	заб. 1	De officialibus	De officiis
172	заб. 1	ἐν ᾧ	ἐν ᾗ
179	3 надолу	Τριάδιτζαι	Τριάδιτζα
186	22 „	Хоматитна	Хоматиана
191	заб. 10	καχεκτονικεν	καχεκτόνικεν
198	заб. 5	τῶν	τῶν
222	18 нагорѣ	мъртаитѣ	мъртвитѣ
223	заб. 1, 3 р. над.	συνῆναι	συννῆναι
224	10 надолу	отъ единъ монахъ	Единъ монакъ
243	заб. 2	ἀπαρατρώτους	ἀπαραπρώτους
308	11 нагорѣ	некръстено	некръстенъ
„	4 „	непросвѣтено	непросвѣтенъ